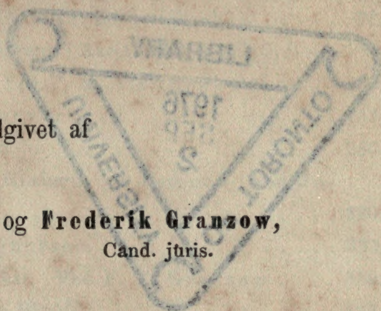
HISTORISK ARCHIV.

Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af
historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

Johan Petersen, og **Frederik Granzow**,
Cand. theol. Cand. juris.

1871. Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Fr. Wøldikes Forlag.

1871.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

INDHOLD.

Admiral Suffren i Ostindien.*)

Krigen 1778—83 mellem England og Frankrig udbrød som Følge af den mellem de engelsk-nordamerikanske Colonier og den sidstnævnte Magt sluttede Tractat af 7de Februar 1778, og Spanien, der efter tidligere Tractater skulde gjøre fælles Sag med Frankrig, forsøgte først at optræde som Mægler, men da dette viste sig frugtesløst, erklærede ogsaa denne Magt England Krig i Juni 1779. I Aaret 1781 fulgte Holland efter.

Frankrig besad dengang en imponerende Søstyrke: halvfemsindstyve Linieskibe, et ypperligt Officeerscorps og omtrent tresindstyve Tusinde Orlogsmatroser; den spanske Flaade talte tresindstyve Linieskibe. Næsten over hele Jordkloden førtes den storartede Søkrig, mægtige Flaader bedækkede Havene, og selv det fjerne ostindiske Ocean blev Vidne til Søslag, hvori ikke mindre end nogle og tredive Linieskibe deeltoge paa een Gang. Storbritanniens Sømænd bedækkede sig med den Hæder, der saa væsentlig har bidraget til Nationens Vælde, og et mærkværdigt Held fugte de fleste engelske Søoperationer; men i det indiske Hav dukkede en fransk Sømand op, der skulde holde den britiske Sømagt Stangen.

*) Kilder: Essais sur la marine en France de 1661—1789 par de la Serre; la vie de Suffren par Hennequin; de la guerre maritime par Grivel; history of the British empire in India by Thomson; history of British India by Wilson.

Denne Mand var Pierre André de Suffren, der saa mægtig greb ind i de ostindiske Forhold paa et Tidspunkt, hvor Englænderne i Hyder Ali allerede havde en meget farlig Fjende at bekæmpe.

Da England indsaae, at Krigen var uundgaaelig, blev der forinden Krigserklæringen sendt Befaling til Ostindien om at erobre alle de franske Besiddelser i Forindien, og Chandernagore, Carical og Masulipatam bleve allerede besatte i Juli 1778; Pondicherry faldt i October efter et heltemodigt Forsvar, og da Mahé i Januar 1779 blev erobret, havde Frankrig mistet alle sine Besiddelser paa Malabarkysten. Den franske Søstyrke paa Isle de France bestod dengang kun af sex Linieskibe og var den engelske underlegen, hvorfor den franske Admiral ikke vovede sig ud. Med det stadige Maal for Øie at tilintetgjøre de øvrige Sømagters Indflydelse i Indien bemægtigede England sig i 1781 Negapatam og flere hollandske Colonier paa Sumatra, og Holland var for svagt paa Søen til at gjøre Modstand. Næppe var der blevet sluttet en Tractat mellem Holland og Frankrig, førend Cabinettet i Versailles fik Nys om en Expedition, der i Begyndelsen af 1781 i al Hemmelighed blev udrustet i England for at bemægtige sig den for den ostindiske Handel i de Tider saa betydningsfulde Coloni Cap, hvorved England haabede at give Dødsstødet til det rige Batavia, Ceylon og Hollændernes Besiddelser paa Coromandelkysten og i Bengalen.

Rygtet havde udspredt, at den nysnævnte Expedition, bestaaende af fem Linieskibe, nogle Fregatter, et Bombardeerskib, en Brander og nogle mindre Krigsskibe foruden en Convoi med tusinde Mand Landgangstropper ombord, Alt under Anførsel af en forvoven Mand, Commodore Johnston, var bestemt til de spanske Colonier i Sydamerika, men, som anført, var den franske Regjering kommen under Veir med dens sande Bestemmelse, hvorfor en fransk Eskadre paa fem Linieskibe, to Fregatter og nogle Skibe med Landgangstropper i Hast blev udrustet under Anførsel af Commandeur

Suffren, som, født 1726, fra sin Barndom havde faret tilsøes og udmærket sig ved flere Leiligheder i Aarhundredets Søkampe. Hans Ordre lød paa fremfor Alt at dække Capstaden og dernæst at forstærke Flaaden i det indiske Ocean.

Den 22de Marts 1781 forlod Suffren Brest i Følge med den store Flaade, der under Admiral, Grev de Grasse seilede til Vestindien, og paa Høiden af Madeira skiltes han fra Hovedflaaden. Johnston, der havde forladt Europa et Par Uger førend Suffren, anløb St. Jago (en af det grønne Forbjergs Øer) for at fylde Vand og ankrede i Praya Bugten uden at tænke sig Muligheden af at blive overrasket. Skibene laae nu her uden Orden, Folkene havde jevnlig Landlov, og Dækkene vare belemrede med Vandfade, Qvæg o. s. v., da man om Morgenen den 16de April pludselig saae en Flaade staae ind mod Land. Tilfældet vilde, at et af Suffrens Linieskibe manglede Vand, hvorfor det havde faaet Ordre til at seile i Forveien ind til Praya, men strax vende om, hvis det skulde faae flere Krigsskibe isigte. Dette Linieskibs Signaler lod ikke Suffren være i Tvivl om, at det var Johnstons Eskadre, der laa i Bugten, og strax gav den franske Commandeur sine Linieskibe Ordre til at gjøre Klartskib, paa samme Tid som Fregatterne og Convoien skulde fortsætte Reisen. At de engelske Skibe laae paa neutral, portugisisk Grund tog Suffren intet Hensyn til, saameget mindre som Englænderne engang tidligere, i 1759, havde krænket netop den portugisiske Neutralitet ved Lagos.

Englænderne skyndte sig med at gjøre Dækkene ryddelige og faae saa mange af deres Folk ombord som muligt, og Suffren, der blev utaalmodig over, at det gik langsomt med Besvarelsen af hans Signaler, begik, første Gang han havde en større Commando, den Feil at lade sig rive med af en medfødt brændende Lyst til at slaaes og til at udmærke sig, og uden at vente paa sine øvrige Skibe satte han alle Seil til paa sit Skib «l'Héros», der var kobber-

forhudet*), løb ind i Bugten, ankrede med en Præcision, der fremkaldte Englændernes Beundring op paa Siden af Johnstons Skib og aabnede paa Pistolskuds Afstand en heftig Ild. To af de franske Linieskibe «l'Annibal» og «l'Artésien» fulgte «l'Héros's» Maneuvre, men de to tiloversblevne indskrænkede sig til et Par Gange at seile op og ned langs de engelske Skibe, hvorefter Strømmen tog dem og førte dem tilsøes. Paa det korte Hold udspandt der sig nu en meget blodig Kamp med Suffrens tre Skibe, og efterhaanden som de engelske armerede Ostindiefarere kom sig af den første Forskrækkelse, begyndte ogsaa de at fyre. Ombord i «l'Artésien» blev Chefen snart skudt, og da dette Skib ragede sammen med en engelsk Coffardimand, kappedes Ankertouget, og der blev nu kun «l'Héros» og «l'Annibal» tilbage. At holde alene ud blev en Umulighed for disse to Skibe, og dygtigt forskudte kappede ogsaa de deres Touge og dreve tilsøes: «l'Annibal» var aldeles afmastet, men fik hurtigt reist Nødmaster og blev taget paa Slæb af et af de uskadte Linieskibe; «l'Héros's» Reisninger vare faldefærdige.

De engelske Skibe havde imidlertid lidt saa meget, at de ikke forfulgte, skjøndt Suffren blev liggende i Slagorden udenfor for at tage imod dem, og havde han ikke den Til-

---

*) En af forrige Aarhundredes større Opfindelser i maritim Retning var Kobbringen af Skibenes Bund, hvilken imidlertid ikke blev almindelig anvendt før Aarhundredets Slutning. Skjøndt de engelske Linieskibe i det Hele taget stode tilbage for de franske, indførtes Kobbringen dog først almindelig i England, hvilket ofte gav denne Nations Skibe en Overlegenhed i Seilevne, der ikke sjeldent kom Franskmændene dyrt at staae. Suffren, der havde et aabent Øie for Alt, hvad der vedkom Marinen, havde tidligere i en Memoire til Marineministeren anbefalet Kobbringen særdeles varmt; dog varede det noget, inden den, som sagt, blev almindelig indført i Frankrig. Inden man kobbrede med Plader havde man i nogen Tid brugt den meget vidtløftigere og endnu kostbarere Fremgangsmaade at paaspigre Søm med store, flade Hoveder — de saakaldte Plathoveder — over hele Skibsbunden.

fredsstillelse at kunne rose sig af et vundet Slag, saa kunde Johnston paa den anden Side heller ikke lette Anker førend den 2den Mai, og hans Expeditions Øiemed, Besættelsen af Cap, gik aldeles i Lyset, da Suffren med sin Eskadre og Convoi kom først til Cap og besatte denne Coloni saa godt, at Englænderne aldeles opgave ethvert Forsøg mod den. Da Colonien var sikkret, seilede Suffren til Isle de France, hvor han ankom i November og forstærkede den derværende franske Flaade til elleve Linieskibe. Johnston maatte nøies med et Par hollandske Priser, hvorpaa han seilede hjem med sine Fregatter, medens hans Linieskibe og Convoien med Landgangstropper gik til Bombay. Men for et Aarhundrede siden varede Reiserne længere end i vore Dage, især naar der var mange Skibe i Følge, og først i Januar 1782 naaede den engelske Expedition Bombay efter at have udstaaet mange Besværligheder paa Grund af Sygdom og Vindstille.

Da Suffren, der af Kongen havde faaet Tilladelse til hiinsides Cap at heise Admiralsflag, kom til Isle de France, blæste hans Nærværelse nyt Liv i Tingene. Det var ikke alle de franske Søofficerer, der vare i Besiddelse af Suffrens Energi, men det gode Exempel hjalp, der blev arbeidet uafbrudt paa at sætte Skibene istand til at gaae tilsøes, og allerede den 7de December afseilede en imponerende fransk Søstyrke til Forindien under Commando af Admiral Grev de Orves, der var Høistcommanderende paa Stationen, da Suffren ankom. Flaaden bestod af elleve Linieskibe, tre Fregatter, tre Corvetter og otte Transportskibe med tre Tusinde Mand Landgangstropper, hvoraf de to Tusinde vare Europæere — en betydelig Styrke i saa stor Afstand fra Moderlandet. I Løbet af Reisen erobredes det engelske Linieskib «Hannibal», som var sendt i Forveien for at melde en større Expeditions Ankomst til Admiral Hugh, der commanderede den engelske Flaade i Ostindien; det var Suffren, der med sit velseilende Skib bragte «Hannibal» til at stryge. Prisen blev indlemmet i Flaaden under Navn af «engelske Hannibal»,

da der, som vi have seet, allerede var et Skib af samme Navn blandt de franske Linieskibe.

Den 9de Februar døde Admiral d'Orves, og Suffren fik Overcommandoen over den Flaade, hvormed han, altid ubeseiret, i halvandet Aar under de vanskeligste Forhold leverede fem store Søslag mod den britiske Søstyrke, i et Farvand hvor han, fjernt fra Hjemmet, blottet for Havne og Tilflugtssteder, var henviist til Hjælpekilder, som ene hans utrættelige Aand frembragte, og hvor han yderligere havde at kæmpe mod en Uvillie og Lunkenhed hos sine Officerer, der i Forbindelse med daarlige Besætninger lagde ham Vanskeligheder i Veien, som kun en virkelig overlegen Mand var istand til at bekæmpe.

Det var Suffrens Hensigt at overraske den engelske Flaade ved Madras, men da Admiral Hugh var underrettet om hans Komme, havde han lagt sine ni Linieskibe under Fortet St. Georges Kanoner, saa at et Angreb var umuligt, hvorfor Suffren, efter at have viist sig for Madras, fortsatte sin Cours til Pondicherry. Ikke saasnart var Suffren borte, førend Hugh lettede for at seile til Trincomale paa Ceylon for at dække denne vigtige Havn. Om Natten kom Hugh imellem de franske Krigsskibe og Convoien, og det lykkedes ham at tage et Par gode Priser; især blev Tabet af et Skib, ladet med Ammunition, meget føleligt for Franskmændene. En af de franske Fregatter underrettede imidlertid Suffren om det Skeete, og for fulde Seil søgte han da at indhente den engelske Flaade, som, da den saae sig forfulgt, i Slagorden oppebiede Franskmændenes Komme. Den 17de Februar blev der indledet en heftig Kamp; «l'Héros» tog det værste Stød af; et af de engelske Linieskibe blev saa ilde tilredt, at det tilsidst ikke besvarede Ilden, men som saa mange af Datidens Søslag blev ogsaa dette uafgjørende, da begge Parter havde lidt omtrent lige meget. Henimod Aften bragte Tykning og stiv Kuling Kanonerne til at forstumme. Allerede i denne Træfning gjorde Suffren den sørgelige Erfaring, at tre af

hans Skibschefer høist ugjerne gik i Ilden; dog fandt han Øieblikket ubeleiligt til at skride alvorligt ind og bed sin Ærgrelse i sig.

Da han ankom til Pondicherry, fik han Underretning fra Hyder Ali, med hvem han tidligere havde sat sig i Forbindelse, om, at denne helst ønskede Tropperne iland ved Porto Novo, hvorfor han ogsaa landsatte sine tre Tusinde Mand der. Den franske Flaade og de europæiske Hjælpetropper, den førte med sig, kunde ikke være komne i et beleiligere Øieblik. Naboben Hyder Ali, Englændernes Dødsfjende, der commanderede over en Hær paa tohundrede Tusinde Mand og hvis aarlige Indkomster beløb sig til halvandet hundrede Millioner Francs stod da just paa Høidepunktet af sin Magt. Han havde netop vundet saa afgjørende Fordele over de engelske Tropper, at han nu, da Englænderne ikke længere vare udelukkende Herrer paa Søen, kunde haabe ved Franskmændenes Hjælp at give det engelsk-ostindiske Compagnies Magt i Forindien Dødsstødet, saameget mere som Maharatterne og andre fjendtlige Stammer netop paa den Tid gave Englænderne Nok at tænke paa. Mange franske Officerer og Eventyrere havde i Forveien fundet den gunstigste Modtagelse i Hyder Alis Hovedqvarteer, hvor de hjalp ham med Raad og Daad mod den fælles Fjende, og ikke saasnart havde han erfaret Suffrens Ankomst, førend han afsendte den franske Gesandt til Admiralen med Tilbud om at skaffe Franskmændene alle deres Fornødenheder.

Men inden Suffren vilde træde i directe Forbindelse med Naboben, fordrede han, at denne skulde underskrive en Tractat, ifølge hvilken det franske Corps skulde danne en uafhængig Styrke med fire Tusinde indfødte Ryttere og sex Tusinde Mand Fodfolk under sig, foruden at der aarlig skulde betales Corpset lidt over syv Millioner Francs. Efter at disse Fordringer vare blevne noget modificerede, blev Tractaten undertegnet, og da Suffren havde underkastet sine Skibe de nødvendige Reparationer, som Datidens Flaader saa hyp-

pigt fordrede, lettede han den 23de Marts, da han fik at vide, at den engelske Flaade havde viist sig paa Kysten. En af de franske Fregatter havde imidlertid været saa heldig at tage en engelsk Corvet, og da Admiralen ved Daggry den 9de April fik fjorten Seilere isigte, lagde han sig i Slagorden. Snart viste det sig at være den engelske Flaade, og da Suffren havde Sygdom ombord i sine Skibe, ønskede han Intet hellere, end at det ret snart maatte komme til Slag, men i tre Dage maneuvrerede begge Flaader for at faae en gunstig Stilling. Det var ofte Bygeveir, og først den 12te April efter Middag begyndte Slaget med, at sex af de franske Linieskibe paa Pistolskuds Afstand gave sig i Kast med den engelske Linies Centrum. Suffren ombord i «l'Héros» lagde sig tværs for det engelske Admiralskib «Superb», og da dette kom ibrand, lagde han paa Siden af et andet Skib «Monmouth», som han snart afmastede. Kampen var yderst varm, og da «Monmouth» faldt ud af Linien, vilde dette Skib upaatvivlelig være blevet taget, hvis ikke et Par af de franske Chefer atter havde svigtet. Efterhaanden kom den franske Linie i Uorden, og «l'Héros» blev saa medtaget, at Suffren maatte gaae fraborde og heise sit Flag ombord i Linieskibet «Ajax». Da Mørket faldt paa, blev Ilden fra begge Flaader svagere, det løiede af, og da Strømmen førte Skibene mod Land, ankrede begge Parter ikke langt fra hinanden. Franskmændene havde faaet tre Skibe afmastede og mistet fire Hundrede Mand Døde og Saarede, og Englænderne vare ikke bedre farne; deres Skibe laae hulter til bulter med ubeslaaede Seil, og saa meget havde Flaaderne lidt, at de i samfulde syv Dage bleve liggende tilankers isigte af hinanden uden at fornye Slaget.

Morgenen efter Slaget gik Suffren ombord i sit eget Skib og fik der at vide, at en af hans Adjutanter, der i et Fartøi var sendt bort med en Ordre, havde taget feil af sit Skib og istedetfor i dette var gaaet ombord i et engelsk. Suffren sendte strax en Parlementair til den engelske Admiral; Parlementairen fik ikke Lov at komme ombord i «Superb», der

havde lidt saa betydeligt; der indledes imidlertid Underhandlinger om en Udvexling, men da Suffren fordrede at den skulde strække sig til samtlige engelske og franske Fanger, førte de ikke til Noget. Den franske Admiral truede med at udlevere alle de Fanger, han havde ombord, til Hyder Ali, hvorpaa Hugh svarede: «at han holdt Suffren for at være altfor menneskekjærlig og ædelmodig til at ville udlevere Europæere til en Barbar».

Desværre blev Suffren tvunget til at opfylde sin Trusel; han havde intetsteds at gjøre af Fangerne; ombord kunde han ikke beholde dem; der var ingen franske Colonier i Nærheden, og de Ulykkelige bleve derfor overgivne til Hyder Ali, der tiltrods for sine Anfald af Høimodighed, hvortil Franskmændene i hans Hovedqvarteer altid tilskyndede ham, som oftest behandlede de fangne Europæere med den høieste Grad af raffineret Grusomhed og Barbari.

Efter at have repareret den i Slaget lidte Skade saa godt, det i Hast lod sig gjøre, lettede begge Flaader den 19de. Suffren tilbød Kamp, men Englænderne vilde ikke modtage den, skjøndt Styrken var lige paa begge Sider, og det franske Flag vaiede saaledes med mere Hæder end nogensinde tidligere i disse Farvande. Englænderne seilede til Trincomale for at reparere, og da de fleste franske Skibe ogsaa trængte til yderligere Istandsættelse, der kun kunde foretages i Havn, løb Suffren den 30te April ind til den hollandske Coloni Batacolo, hvis Havn afgav godt Læ. Som man senere erfarede, landsatte den engelske Flaade ikke mindre end elleve Hundrede og halvtredsindstyve Syge og Saarede i Trincomale.

Da Suffren havde forladt Landgangstropperne, der anførtes af General Duchemin, begyndte den afsluttede Tractats Iværksættelse at sætte Spirer til Splid mellem Hyder Ali og hans Forbundsfæller, Franskmændene; engelsk Guld havde underkjøbt flere af Nabobens vigtigste Raadgivere, men dennes uudslukkelige Had og den franske Gesandts Føielighed i strax at ville deeltage i den vigtige By Cuddalores Beleiring ud-

jevnede Vanskelighederne, og i Forening med Hyder Alis Søn, Tippo Saïb, viste det franske Corps sig den 1ste April foran den omtalte By. Cuddalore, der, foruden at være af stor Betydning for Englændernes Forbindelseslinier, tillige afgav en god Havn, faldt faa Dage senere. Heldigt fortsattes Kampen fra Hyder Alis Side, og, foruroliget ved de Allieredes Erobringer, tilbød Regjeringen i Madras Hyder Ali Fred paa særdeles gunstige Vilkaar, naar han blot vilde bryde med Franskmændene, men heller ikke dengang lykkedes Englændernes Rænker, og Hyder Ali vilde ikke slutte Fred. Paa dette Tidspunkt havde Naboben modtaget Efterretning om Suffrens hæderlige Træfning den 12te April; strax sammenkaldte han et Dorbar ɔ: Statsraad, og i sin Glæde over, at den engelske Flaade ikke altid seirede i de ostindiske Farvande, sagde han til de forsamlede Stormænd: «Endelig have da Englænderne fundet deres Mester, nu har jeg Manden, der vil hjælpe mig med at udrydde dem! Inden to Aar skal der ikke være en eneste Englænder tilbage i Indien; de skulle ikke eie en Haandsbred Land!» Idet han derpaa henvendte sig til den franske Gesandt, yttrede han videre: «Skriv til denne udmærkede Mand, at jeg længes efter at see ham og vise ham min fulde Beundring for hans heltemodige Tapperhed».

Vi have efterladt Suffren i Batacolo, hvor hans første Omsorg var at sørge for sine Besætninger, der vare stærkt oprevne af Skjørbug, denne Sømandens Svøbe paa de Tider, hvor hele Hygieinen og Forpleiningen ombord lod saa Meget tilbage at ønske. Der blev reist Teltleir iland, daglig besøgte Admiralen de Syge, talte med dem og opmuntrede dem; opdagede han Ligegyldighed hos Lægerne, irettesatte han dem uden Skaansel. Denne Omhu for Matroserne og den Jevnhed, hvormed han ofte længe underholdt sig med dem, gjorde ham til Matrosernes Afgud, og skjøndt «l'Héros'» Besætning altid kunde være vis paa ikke at blive skaanet i nogen Retning, naar Tjenesten fordrede det, var det Matrosernes Stolthed at seile i hans Admiralskib.

Der havde længe blandt Officererne gjæret en høi Grad af Utilfredshed over alle de Savn og Farer, Flaaden var udsat for paa hiin fjendtlige Kyst, en Utilfredshed, der desværre havde faaet et Udtryk i et til Feighed grændsende Forhold ligeoverfor Fjenden, og Klagerne bleve tilsidst saa høirøstede, at man erklærede Skibene for at være i en saa maadelig Forfatning, at det var nødvendigt at vende tilbage til Isle de France; men Suffren, der endnu ikke fandt Øieblikket kommet til aldeles at bryde med en stor Deel af sine Officerer, lod de Utilfredse vide, at han hellere end at forlade Kysten, hvilket vilde see ud som Flugt, vilde lade Flaaden gaae tilbunds under Madras's Mure, og at Oceanet skulde være hans Havn, om ethvert Tilflugtssted blev berøvet ham!

Efter at have modtaget Forstærkning gjennem en fra Hjemmet afsendt Convoi, lettede Suffren den 3die Juni og ankrede to Dage senere udfor Tranquebar, hvor han foruden andre Levnetsmidler tog fem Hundrede Stude ombord, som Hyder Ali havde sendt ham. Efter at have gjort nogle Priser seilede Flaaden til Cuddalore, hvor Planen blev lagt til et Angreb paa Negapatam. Der blev til den Ende indskibet Soldater i Linieskibene og Beleiringsmateriel i nogle mindre Skibe, da Suffren gjennem en af sine Fregatter erfarede, at Admiral Hugh, efter at have repareret i Trincomale, var ankommen til Kysten og laa tilankers ved Negapatam. Strax lettede Suffren og viste sig i Slagorden udfor Byen. Den engelske Admiral gik ogsaa under Seil for at møde Fjenden. Den 5te Juli, da begge Flaader maneuvrerede isigte af hinanden, havde det franske Linieskib «Ajax» det Uheld at miste sin Forstang i en Byge. En Fregat fik strax Ordre at hjælpe «Ajax», og henimod Aften ankrede begge Flaader under Kysten.

Ved Daggry lettede man igjen, men hvor stor var ikke Suffrens Ærgrelse over at see «Ajax» ligge rolig uden at have bødet paa Skaden! Ved Signal tilkjendegav Admiralen sin Utilfredshed med dette Skib, der saaledes havde formind-

sket hans Linieskibes Antal til elleve. Den engelske Flaade talte ligesaa mange Skibe, men disse førte sværere Artilleri. Efter et mindre Sammenstød blev Fægtningen almindelig Klokken elleve, og kort Tid derpaa viste Følgerne af Søslagenes storartede Artillerikamp sig paa begge Sider. «Le Brillant» mistede sin Stormast, og snart flokkedes Fjenderne om dette Skib; et Vindspring bragte det øvrige af Reisningen overbord, men «le Brillant» vedblev uforsagt at bruge sine Kanoner, da «l'Héros», der som sædvanlig havde taget det op med det engelske Admiralskib, kom til Undsætning ved at lægge sig mellem det afmastede Skib og Fjenden. Ved denne Maneuvre frelste Suffren tillige et andet haardt medtaget Skib «le Sévère». Vindspringet havde imidlertid bragt stor Uorden i Linierne, dog havde det adsplittet de engelske Skibe paa den ufordeelagtigste Maade. Det engelske Linieskib «Monarch» var afmastet og ude af Stand til at styre; «Worcester», der en Tid havde havt med «l'Héros» at gjøre, maatte trække sig ud af Slaget, og det engelske Admiralskib var ikke bedre faren, hvorfor Træfningen endte med, at Englænderne løb ind ilæ af Negapatam; Suffren blev liggende paa Valpladsen. Slaget havde været blodigt nok; de franske Skibe talte over fem Hundrede Saarede og Døde.

Næste Morgen sendte Admiral Hugh en Parlementair til Suffren for at reclamere et fransk Linieskib, som, efter at have strøget, igjen havde heist Flaget og fortsat Kampen; tillige havde man skudt paa et af det engelske Linieskib «Sultans» Fartøier, der skulde ombord i Prisen. Desværre forholdt det sig saaledes. «Le Sévère», der, som vi have seet, blev undsat af Suffren, blev commanderet af en Mand, som tabte Hovedet, da hans Skib var haardt betrængt. Han gav Ordre til at stryge; Ordren blev først ikke efterlevet, men omsider blev Flaget halet ned. Da Efterretningen herom naaede ned paa Batterierne, vilde Officererne ikke troe det. En af dem løb op paa Dækket og skjældte Chefen ligefrem ud for Feighed, og Skjænderiet endte med, at Officeren underrettede Chefen

om, at han vel var Herre over sit Skibs Flag, men at Ingen ombord vilde være deelagtig i hans Skjændsel, og at Kampen skulde begynde igjen. Officeren iler ned paa Batterierne, opflammer Folkene, og Ilden begynder med fornyet Iver. Imidlertid havde det engelske Linieskib «Sultan», for hvilket «le Sévère» havde strøget, firet Fartøi i Vandet, og der blev skudt paa det. Den franske Chef, der nu saae, at man ikke mere lystrede ham, heiste Flaget igjen, og Skibet blev frelst. Suffren indlod sig nu ikke paa anden Forklaring med Parlementairen end den, at han kunde sige til sin Admiral, at «naar han vilde have Skibet, maatte han selv komme og hente det» *). De Franske seilede til Cuddalore for at reparere, hvilket var paatrængende nødvendigt, da Flaaden t. Ex. havde ikke mindre end nitten Fastestænger at skifte.

Denne Træfning slog imidlertid Hovedet paa Sømmet i Suffrens Anskuelse om flere af sine Skibschefers Uduelighed, og da han kom tilankers, blev et større Antal Officerer (deriblandt fem Chefer) sendt til Isle de France paa Grund af Feighed, Insubordination og Uduelighed.

Støttede paa de Kjendsgjerninger, der fandt Sted i Suffrens Flaade, har man seet høitstaaende franske Officerer udtale, at Avancementsbestemmelserne, der ere saa forskjellige i England og i Frankrig, vel kunne have været Skyld i flere af Suffrens Chefers Lunkenhed. I England gjør Valgavancementet sig gjældende i de lavere Grader for at skaffe Marinen unge Skibschefer, men de meest udmærkede Capitainer maae vente, til deres Tour kommer til at blive Admiral. Selv Nelson gjorde ingen Undtagelse fra Reglen, og Forholdet mellem Admiralen og hans Undergivne tillagde han saa stor Betydning, at han ofte yttrede til sine Skibschefer: «Glem ikke, at vi i Farens Stund maae optræde som «a brand of brothers»!»

---

*) Engelske Beretninger paastaae, at Suffren selv under Træfningen skjød paa «le Sévère», da Flaget blev strøget, og vedblev hermed, til det blev heist igjen.

I den franske Marine har derimod Valgsystemet udelukkende gjort sig gjældende for de høiere Graders Vedkommende, og da man nu engang ikke kan see bort fra den menneskelige Charakteers Svagheder, giver Søkrigshistorien i alt Fald en bekjendt fransk Forfatter Lov til at spørge: «I hvilket af de to Lande er der skeet Selvfornegtelsen og den gjensidige Understøttelse paa Slagdagen meest Fyldest?» Spørgsmaalet er vanskeligt at besvare, men det er altid gavnligt at see en Sag fra flere Sider. Franske Beretninger samstemme i, at Suffrens Chefer handlede saa jammerligt, mere af indædt Skinsyge over deres yngre Admirals Avancement end af Mangel paa Mod, og Suffrens Mening om Spørgsmaalet fik det klareste Udtryk i den Betingelse, han stillede Kongen, da han 1787 blev kaldet til at føre den franske Flaade: «Jeg vil selv vælge alle mine Skibschefer!»

Medens Suffren denne Gang laa ved Cuddalore, havde han en Sammenkomst med Hyder Ali, hvis Beundring for den franske Sømand var steget saa høit efter den sidste Træfning, at han selv var draget Cuddalore tredive Miil nærmere for at træffe Suffren. Eskorteret af en Æresvagt paa fem Hundrede Ryttere kom Admiralen og et Par af hans Officerer til Nabobens Leir, hvor de bleve modtagne med alle mulige Æresbeviisninger og med orientalsk Pragt. Suffren blev forestillet for de indfødte Prindser og Stormænd; i de meest smigrende Udtryk udtalte Hyder Ali sig om den franske Flaades Bedrifter og bad Suffren sætte al Etiquette tilside. I sin Glæde over ved denne Sammenkomst at modtage Underretning om, at der var gjort forskjellige vigtige engelske Priser og at sex franske Linieskibe, to Fregatter og et stort Antal Transportskibe med omtrent fem Tusinde Mand Landgangstropper vare ankomne til Isle de France, tog Hyder Ali et kostbart Diamantsmykke af sin Turban og fæstede det paa Admiralens Hat; tillige forærede han ham to kostbare Ringe og en med Guld indvirket Klædning. Hver af Officererne skjænkede Naboben en lignende Dragt, prægtige Schawler og

et Diamantsmykke. Efter Landets Skik skulde de franske Gjæster yderligere have en Hest i Foræring eller dennes Værdi, men da de ikke havde Brug for Dyret, fik de hver udbetalt over halvtredie Tusinde Francs; en Elephant, der var bestemt til Suffren, blev godtgjort ham med tredive Tusinde Francs.

I nogle Dage var Suffren Dagens Helt i Leiren. Hans jevne, ligefremme og ærlige Udtalelser indgød Hyder Ali ubetinget Tillid; Naboben udviklede alle sine Planer til Englændernes Ødelæggelse for ham, og Sammenkomsten havde den store Fordeel, at en i nogen Tid gjærende Utilfredshed med den franske Generals Optræden blev bilagt.

I Begyndelsen af August Maaned fik Suffren Underretning om, at den engelske Flaade var løben ud fra Negapatam og gaaet til Madras, hvor der herskede travl Virksomhed med at indskibe Tropper og Materiel. Efter forgjæves paa forskjellige Punkter af Kysten at have søgt at faae Noget at vide om den engelske Flaades Bestemmelse ankrede Suffren ved Batacolo, hvor en af hans Fregatter underrettede ham om, at der til Point de Galles var ankommen Forstærkning, bestaaende af to Linieskibe og otte Transportskibe. Denne Hjælp kunde ikke komme mere beleiligt til Iværksættelsen af en Plan, som allerede tidligere var bleven lagt.

Denne Plan bestod i at overraske den befæstede Station Trincomale paa Ceylon, hvorved Franskmændene vilde komme i Besiddelse af en fortrinlig Havn. Et letseilende Skib havde bragt Vished om, at den engelske Flaade ikke laa ved Trincomale, og da den omtalte Forstærkning ankom i Slutningen af Maaneden, lod Admiralen Soldater og Materiel fordele paa Flaaden, og saasnart Alt var i Orden, blev der sat Cours paa Trincomale. Foretagendet var hovedsagelig afhængigt af den Hurtighed, hvormed de franske Dispositioner bleve tagne, thi at den engelske Flaade øieblikkelig vilde gaae til Ceylon, naar den fik Nys om den franske Flaades Bevægelse, var en given Sag. Ikke saasnart var Flaaden ankret i Bugten ved

Trincomale, førend Suffren med sin sædvanlige Energi drev paa Udskibning. Alle Fartøier bleve satte i Vandet, i første Vending blev der bragt otte Hundrede Soldater iland, strax derpaa tolv Hundrede Mand med Beleiringsmateriel, og Englænderne bleve saa overraskede over de Franskes Hurtighed, at de glemte at ødelægge Husene udenfor Fæstningen, i hvilke Franskmændene satte sig fast.

Den 27de August ved Daggry gik Suffren iland. Der blev anlagt Batterier, og da Englænderne op ad Dagen gjorde Udfald for at drive Fjenden tilbage, bleve de slaaede tilbage uden at naae deres Hensigt. Den 29de aabnedes en velrettet Ild af sex attenpundige Kanoner og tre Morterer, og om Natten blev Batteriet, der havde lidt ved Skydningen, udbedret for at begynde ved Daggry med fornyet Kraft. Om Formiddagen blev Fortet opfordret til Overgivelse, og da det for Suffren kun kom an paa hurtigst muligt at komme i Besiddelse af det, indvilgede han i den engelske Gouverneurs lidt overdrevne Fordringer om fri Afmarsch osv. Efter fem Dages Operationer faldt saaledes en af Ostindiens bedste Havne i Franskmændenes Hænder.

Kun tre Dage senere kom ganske rigtigt Admiral Hughs Flaade isigte, og Suffren, der var iland, ilede ombord for at gjøre sine Skibe slagklare, hvilket fordrede en Deel Arbeide, da Skibene baade med Folk, Fartøier osv. havde deeltaget i Angrebet paa Fæstningen. Solen gik ned, inden den engelske Flaade, der netop kom for at undsætte Trincomale, kunde staae tæt ind under Land, og da den den næste Morgen aldeles uventet opdagede fransk Flag paa Fortet og fra alle Skibene, var Overraskelsen stor, og Admiral Hugh lagde sine Skibe bi udenfor Havnen.

Suffren havde imidlertid givet Ordre til sin nu af fjorten Linieskibe bestaaende Flaade at hive ind paa Ankertougene — for hurtigere at kunne komme under Seil —, da en Byge, der pludselig kom op, bragte nogle af Linieskibene til at rage ombord i hverandre, hvorfor den givne Ordre blev tagen

tilbage. Flere af Skibscheferne benyttede sig af dette Uheld til at gaae ombord i Admiralskibet og forestille Suffren, at det maaskee vilde være forsigtigere at undgaae Slag, da Trincomale nu var deres og afgav en ypperlig Havn og en god Samlingsplads for Convoierne; men netop i det Samme bragte en Fregat Melding om, at Englænderne kun havde tolv Linieskibe, hvorfor der strax blev givet Signal til at lette og staae ud mod Fjenden, der holdt sig et godt Stykke tilsøes for at trække de Franske saa langt bort som muligt.

Det var stiv Kuling, da Flaaden stod tilsøes, og da kun sex af de franske Linieskibe vare kobberforhudede, løb disse forud for de øvrige, hvorfor Suffen gjorde Signal til, at man skulde vente paa de slettere Seilere; men, inden dette var iværksat, begyndte Slaget. De engelske Skibe laae i en tætsluttet Linie, og Suffrens Bestræbelser for at bringe sine Skibe i Orden vilde ikke lykkes, hvorfor flere af disse bleve stærkt medtagne. I «le Vengeur» kom der Ild; «l'Héros», der som sædvanligt var haardest engageret, mistede sin Stormast foruden det Meste af Forreisningen, og da Suffren engang, som Kampen var haardest, bemærkede, at hans Flag var skudt ned, bragte Tanken om, at hans Modstandere muligviis kunde troe, at Flaget var strøget, ham næsten til at glemme sig selv: «Flag, Flag!» raabte han rasende, «bedæk mit Skib med Flag!» Skib mod Skib rasede Kampen i flere Timer, og da efterhaanden de fleste franske Skibe kom til at deeltage, gjorde Natten Ende paa dette Møde, og lige haardt medtagne løb Englænderne til Madras og Franskmændene til Trincomale. Under Indseilingen hertil forliste Linieskibet «l'Orient» paa et blindt Skjær. I Løbet af fjorten Dage var Flaaden atter seilklar.

Medens Suffren laa tilankers her, havde de engelske Tropper i Forindien vundet enkelte Fordele over Hyder Ali, saa at der var Frygt for, at Cuddalore skulde blive alvorlig truet, hvorfor Suffren den 1ste October forlod Trincomale efter at have befæstet Byen godt og efterladt en kraftig

Garnison. Fire Dage senere ankrede Flaaden ved Cuddalore, og nok et Linieskib, der vilde ankre for tæt under Land, gik tabt her, et Tab, der var saameget mere beklageligt, som Englændernes Flaade var bleven forstærket med fem Linieskibe og saaledes den franske for overlegen, til at denne kunde indlade sig i Kamp.

Man var imidlertid kommen hen i den slette Aarstid, under hvilken Skibene ikke kunde opholde sig paa Kysten. Admiral Hugh, der laa ved Madras, vilde ikke, trods Regjeringens indtrængende Anmodning til ham om at blive, vente længere og seilede den 15de October til Bombay; Dagen efter strandede hundrede Skibe under en Storm ved Madras. At Franskmændene vilde seile til det fjerne Isle de France, ansaae Hugh for en afgjort Sag, og da han saaledes i det nye Aar vilde være istand til at møde først paa Kysten, haabede han, det vilde blive ham en let Sag at tilintetgjøre de af Suffren vundne Fordele; men dennes utrættelige Udholdenhed, skuffede imidlertid disse Forhaabninger.

Seile til Isle de France vilde Suffren paa ingen Maade; det var for langt borte og vilde være et mindre vel valgt Opholdssted for flere Officerer, hvis Interesser vare knyttede mere til Øen end til Flaaden. Vel var Trincomale ham aaben, men at ligge den slette Aarstid der fandt han ikke tilraadeligt, da der var meget usundt i denne Havn, og hans europæiske Matroser vare allerede svundne saa stærkt ind for Fjendens Kugler og af Sygdomme, at det fremfor Alt gjaldt om ikke yderligere at blive svækket. Besætningerne vare desuden allerede daarlige nok i Forveien, da det havde været nødvendigt at complettere dem med Soldater og en Mængde af Hyder Alis Laskarer. Hans Tanke vendte sig et Sted hen, som Ingen anede; den vendte sig mod Østen, til Sumatra, hvor Achems Rhed paa Nordvestkysten vilde afgive godt Læ, og hvor det omliggende Land var overmaade frugtbart og godt dyrket, istand til at forsyne ham med Qvæg og vegetabilske Producter, hvortil hans af Skjørbug angrebne Folk

trængte saa haardt. Da Monsunen skiftede, lettede han fra Cuddalore og ankrede den 1ste November paa Achems Rhed, hvor han stødte sammen med en Fregat, der i Forveien var sendt til Malacca for at forskaffe Flaaden de nødvendige Mastetræer; thi fjernt fra ethvert Orlogsværft, maatte hans Forsynlighed og Opfindsomhed raade Bod paa paa de utallige Fornødenheder, som en stor Søstyrke krævede for i længere Tid at kunne holde Søen, istand til hvert Øieblik at møde en Fjende, med hvem den allerede saa ofte havde havt alvorlige Sammenstød.

Utætteligt arbeidedes der nu paa Skibene og paa at forbedre Folkenes Helbredstilstand, og Alt havde god Fremgang, da en Corvet bragte ham Underretning om den snarlige Ankomst af tre Linieskibe og en Convoi, som vare sendte ham til Forstærkning. Denne Efterretning bragte ham til at paaskynde Afseilingen, og efter at have ligget halvtredsindstyve Dage ved Achem stod Flaaden den 20de December tilsøes for at være paa Coromandelkysten forinden Englænderne. Paa et kort Krydstogt blev der taget mange værdifulde Priser, ladede med Levnetsmidler, og da Flaaden den 12te Januar 1783 laa tilankers ved Gangesflodens Munding, gik i Mørkningen en Fregat tilankers midt imellem Skibene. Det var den engelske Fregat «Coventry», hvis Chef antog at være kommen tilankers mellem Landsmænd, da han tænkte, at den franske Flaade maatte være langt borte. Chefen for «Coventry» underrettede Suffren om Hyder Alis Død, og denne Efterretning bragte Admiralen til hurtigst muligt at seile til Cuddalore, hvortil han ankom den 1ste Februar.

Suffren satte sig strax i Forbindelse med Tippo Saïb, der syntes at have arvet Faderens Had til Englænderne og forsikkrede ham om sin Bistand, hvorsomhelst den maatte gjøres nødvendig. Den længe ventede Forstærkning stødte endelig her til Suffren, og skjøndt Convoien var svunden betydelig ind underveis ved de engelske Krydseres Aarvaagenhed, saa var dog Hjælpen, han modtog, af stor Betydning.

Men Admiral Hugh kunde ventes hver Dag, og da den franske Flaade havde forladt Achem efter et kortere Ophold end oprindelig bestemt, saa at alle Skibenes Istandsættelse ikke var bleven fuldført, seilede Suffren til Trincomale efter at have fordeelt Convoiens Levnetsmidler og Ammunition til Linieskibene, og at det var paa høie Tid viste sig snart, da den franske Flaade ikke saasnart havde ankret ved Trincomale, førend en Fregat signaliserede sytten Seilere. Snart viste det sig at være den engelske Flaade; blot nogle Timers Nølen, og Suffren vilde have været tvungen til at optage en ulige Kamp mod en talrigere Fjende, der lige kom ud fra Bombays Orlogsværft.

Suffren havde efterladt to Linieskibe og to Fregatter, der skulde krydse paa Høiden af Madras for at opbringe en engelsk Convoi, der ventedes fra Europa, og det gjaldt nu at faae denne Eskadre underrettet om den engelske Flaades Nærværelse. Fregatten «la Najade» fik dette Hverv, og da Chefen, Villaret de Joyeuse, modtog sin Ordre, spurgte han spøgende Admiralen, om han havde husket at give ham Anbefalingsskrivelser med til den engelske Gouverneur i Madras og til Admiral Hugh. Kun tre Dage senere blev «la Najade» angrebet af det engelske Linieskib »Sceptre». Efter en høist ærefuld Kamp maatte Villaret de Joyeuse stryge for Overmagten.

Med sin sædvanlige Energi forbedrede Suffren i Trincomale sine lække Skibes Tilstand, da Admiral Hugh pludselig den 24de Mai viste sig for Indløbet til Bugten med hele sin Flaade. Næppe Halvdelen af de franske Skibe vare i Orden, men Suffren havde lagt sig i en god Stilling, og dette i Forbindelse med Landbatterier, han havde ladet opkaste, gjorde, at Hugh opgav et Angreb.

Paa Landjorden stode Sagerne imidlertid ikke videre godt efter Hyder Alis Død; Englænderne havde vundet betydelige Fordele, og der herskede Splid mellem de høiere commanderende franske Officerer, hvilket i Forbindelse med, at man

nu manglede den afdøde Nabobs uomtvistelige Talent, havde bragt en betydelig Armee foran Cuddalores Mure, medens Flaaden blokerede Byen fra Søsiden.

I sin Nød sendte den franske General Bud til Suffren om snarlig Hjælp, og med sine femten Linieskibe betænkte denne sig ikke et Øieblik paa at møde Fjendens atten Linieskibe. Den 16de Juni var den franske Flaade paa Høiden af Tranquebar, og da Suffrens Fregatter bragte ham Underretning om den engelske Flaades Stilling, forlod han med Sorg sit gamle Skib «l'Héros» for at gaae ombord i en Fregat. De sidste Skibe, der vare ankomne fra Europa, havde nemlig bragt Suffren Ordre til at rette sig efter en kongelig Befaling, der lød paa, at den commanderende Admiral for en Flaade, der talte flere end ni Linieskibe, skulde, naar Kampen forestod, gaae ombord i en velseilende Fregat. Det var Admiral Grev de Grasses ulykkelige Affaire den 12te April 1782 i Vestindien, hvor han blev tagen tilfange ombord i Admiralskibet «Ville de Paris», der havde fremkaldt denne Ordre.

Under de to fjendtlige Flaaders Bevægelser ligeoverfor hinanden i Løbet af de følgende Dage lykkedes det Suffren en Aften at ankre ved Cuddalore, medens den engelske Flaade i Vindstille laa et Stykke tilsøes. De franske Skibes Besætninger bleve i Hast i Løbet af Natten completterede med tolv Hundrede Mand fra Land. Englænderne, der i Madras havde landsat omtrent tolv Hundrede Mand paa Grund af Skjørbug, havde i Løbet af et Par Ugers Tid atter faaet næsten lige saa Mange paa Sygelisten af den samme Sygdom — for saa forfærdelige Mandetab vare Skibene dengang udsatte.

Opildnet af den Tillid og det Haab, som den franske Besætning i Cuddalore havde til Flaaden som den eneste Redning, stod Suffren tilsøes for at tilbyde Slag, og den 20de Juni havde de to Flaader det sidste blodige Møde. Efter Sædvane fik Suffrens Skibe Ordre at søge Kampen paa Pistolskuds Afstand, og Klokken tre om Eftermiddagen begyndte

Slaget, hvori tre og tredive Linieskibe med tilsammen over to Tusinde Kanoner deeltoge (omtrent tolv Hundrede paa engelsk og tusinde paa fransk Side). I sin Fregat løb Suffren langs hele Linien og opmuntrede Alle til at slaaes godt, og paa denne Dag gjorde Enhver sin Pligt. Under Kampen kom et fransk Linieskib i Brand, og Englænderne benyttede Øieblikket til at forsøge paa at bryde Linien, men Forsøget mislykkedes. Den franske Ild var overordentlig hurtig og velrettet, Tabene betydelige, især paa engelsk Side, og først Natten adskilte de Kæmpende. De franske Skibe fik Befaling til at være rede til at fornye Kampen, men ved Daggry var den overlegne Fjende borte, og da alle de engelske Skibe vare kobbrede, var en Forfølgning uden Nytte. Skjøndt intet Skib erobredes, var det en for de Franske heldig Kamp, og Blokaden paa Cuddalore var hævet. Admiral Hugh turde ikke fornye Slaget og gik til Madras.

Stor var Glæden i Cuddalore, da Suffren gik iland. Den franske General med hele sin Stab modtog ham under Soldaternes Jubelraab, og i Triumph blev han baaren gjennem Gaderne, hvor nødigt han forresten vilde. Der blev strax truffet Foranstaltninger til et kraftigt Forsvar, og en Deel af Skibsbesætningerne kom iland for at forstærke Landtropperne. Den engelske Beleiringsarmee, der saae sig berøvet Flaadens Samvirken, iagttog en afventende Stilling, og der tildrog sig Intet af Interesse i Løbet af den følgende Uge. Som et Curiosum skulle vi dog anføre, at under et Udfald, som den franske Besætning foretog den 25de Juni, faldt en ung, smuk fransk Sergeant saaret i engelsk Fangenskab. Den hanoveranske Oberst Vangenheim, der stod i engelsk Tjeneste, fattede Godhed for den unge Mand og pleiede ham i sit Telt. Mange Aar senere, da General Vangenheim blev præsenteret for Marschal Bernadotte, der som Seirherre besatte Hanover, sagde Marschallen til den tydske General: «De har tjent en heel Deel, og som jeg hører ogsaa i Indien». «Ja, jeg har». — «Ved Cuddalore»? spurgte Marschallen.

«Ja, der var jeg med». «Erindrer De ikke den unge Sergeant, De var saa god imod?» spurgte atter Marschallen. Bekjendtskabet var gjort, og Generalen havde ingen Grund til at beklage sig over at være stødt sammen med sin fordums Protégé.

Begivenhederne gik deres Gang, da en engelsk Fregat den 29de Juni under Parlementairflag ankrede midt blandt de franske Skibe. Den var afsendt fra Admiral Hugh for at foreslaae Ophævelsen af Fjendtlighederne, da han med Caravanerne havde modtaget paalidelig Efterretning om, at Fredspræliminairerne vare blevne undertegnede i Versailles den 9de Februar. Suffren gik ind herpaa, og stor var Glæden ombord i alle Skibene; overalt lød Raabene: leve Kongen! leve Suffren!

Den franske Flaade stod netop i Begreb med at seile til Trincomale, da Fregatten «la Surveillante» den 25de Juli — altsaa næsten et halvt Aar efter Fredslutningen — ankom fra Europa med Efterretning om Krigens Ophør. Den samme Fregat bragte Ordre til Suffren, at han skulde lade fem Linieskibe og to Fregatter blive i de ostindiske Farvande, medens han selv med Resten gik hjem.

Den 26de Marts 1784, efter over tre Aars Fraværelse, ankrede Suffren paa Toulons Rhed, hvorfra han begav sig til Versailles, hvor Naadens Solstraaler faldt i rigt Maal paa ham. Kongen underholdt sig flere Timer med ham, Kongens Broder omfavnede ham i hele Hoffets Nærværelse, og Dronningen, der førte ham ind til Dauphin, sagde til Sønnen: «Her er Hr. de Suffren, lær tidligt selv at udtale Navnet paa Fædrelandets heltemodige Forsvarere!» Kongen decorerede ham med alle sine Ordener og oprettede en fjerde Viceadmiralspost, der skulde gaae ind ved Suffrens Død. At de høiere Samfundsklasser paa Grund af Alt dette kappedes om at vise ham Hyldest, var en Selvfølge, men ogsaa overalt, hvor han viste sig offentligt, blev han modtaget af Mængdens Bifalds-

raab, og Stænderne i Provence lod slaae Medailler i Anledning af hans Bedrifter.

Da det 1788 saae ud til Fjendtligheder, var Suffren selvskreven til at anføre den franske Flaade, men hans Helbred var bleven nedbrudt under Opholdet i Ostindien. Den 8de December 1788 døde han i Paris — og Frankrig begræd i ham en af Aarhundredets største Admiraler, maaskee den største, Frankrig har havt.

O. Irminger.

Lampeter-Brødrene.*)

I.

Kjærlighedens Hjem.

Der er for Øieblikket et stærkt Røre paa det religieuse Gebeet saavel i England som andetsteds. «Times» kunde i 1867 opregne ikke færre end 89 Secter i England, og vi ville her give en Fremstilling af en af disse, som, efter at have udkæmpet sin Kamp, har trukket sig tilbage til Somersetshire for at døe ude paa Landet. Den Bevægelse, som opstod i St. Davids College i Lampeter, og som nu er i Færd med at hensygne i «Kjærlighedens Hjem», har i flere Henseender Interesse. Thi hvorledes kunde en saadan Menighed som Lampeter-Brødrene opstaae i Kirken? Og hvorledes gik det til, at den saa hurtig og saa fuldstændig gik til Grunde?

For at besvare disse Spørgsmaal maae vi følge den sidste Rest af denne Sect til dens fortryllende Opholdssted i «Kjærlighedens Hjem». Forfatteren til den Bog, hvorefter nærværende Skildring er tagen — William Hepworth Dixon — har selv aflagt disse Sværmere et Besøg, og i det Følgende ville vi lade ham selv fortælle derom.

«Naar man fra de mærkværdige, gamle Gader i Bridgewater med deres antike og poetiske Huse kjører ud paa de grønne Markveie, saa er det, som om man i faa Øieblikke

---

*) Bearbeidelse efter W. H. Dixon: «Spiritual wives».

blev henflyttet fra det nittende Aarhundrede til Alfred den Stores Tidsalder. Veien er daarlig, fuld af dybt Dynd og gaaer steilt op og ned. Hist og her skuer et mægtigt Bondehuus af Steen frem mellem Egene og Fyrrene. Markveiene ligge dybt mellem Tjørnehække, og en fjendtlig Hær vilde kun med Nød kunne trænge frem paa disse Steder. Landskabet er frisk og venligt med bølgende Korn paa Skraaningerne, Steenhytter paa Høidepunkterne og Landsbykirker mellem Træerne.

Oppe ved Skraaningen af denne Høi standse vi foran et af de skjønne Billeder, som findes i Englands vestlige Egne. Lige for os hvælver en Kornmark sig, kronet af det maleriske Tag og Taarn paa Kirken i Charlinch. Under vore Fødder snoer den skovrige Dal sig blødt ned mod Over Stowy, et Sted, der spiller en stor Rolle i Wordsworths Digte. Længere nede, men dog endnu nær nok til, at enhver Busk og Park hæver sig frem derfra, løbe Quantocks Høie. Hist og her angiver et Taarnspiir, et Slot eller en Borg Skuepladsen for en eller anden mærkværdig Begivenhed fra Englands ældste Tid. Nede i Dalen, til Venstre for Markveien, fængsler en paafaldende og fantastisk Gruppe Huse vort Blik. En Kirke, som endnu mangler sit Spiir; en Have, hvis Buske og Træer skjænke Svalhed, et Drivhuus fuldt af Planter, en vidtstrakt Græsplaine, over hvilken Fodstierne bugte sig, en Række maleriske Smaahuse ved Veien og en anden Række i Haven; en høi Port paa Kirken, en Vrimmel af Bygninger for og bag; Lader og Stalde, Alt skarlagenrødt af de høstlige Slyngplanter — hvad er dog dette? Husgruppen er «Agapemone», vore Helliges Bolig.

Faa Sekunder efter holdt vi foran «Kjærlighedens Hjem». Indkjørselsporten var lukket, men Sidedøren ikke, og min Kudsk syntes overrasket ved at finde Døren aaben; thi det hed sig i Almindelighed, at Ingen kunde faae Adgang til «Kjærlighedens Hjem». En eneste Gang var han kommen ind i Staldene med en Karl, der vilde vise ham nogle smukke

Heste. Men han føiede til med Gysen, at i Landsbykroen havde han hørt sige, at de sælsomme Folk i «Kjærlighedens Hjem» om Søndagen spillede Billard i Kirken. At faae sig en Pot Kegler Søndag Eftermiddag, det vilde han lade gaae; men der var dog stor Forskjel paa, om simple Folk som han spillede Kegler bag ved Kroen, eller om fornemme Folk spillede Billard i Kirken.

Da jeg traadte ind ad den aabne Dør, kom en sortklædt Mand ud af Huset og rakte mig Haanden til Velkomst. Jeg vidste, at det maatte være Georg Robinson Thomas, der tidligere havde studeret Theologi i St. Davids College, derpaa havde været Præst i Charlinch, senere Vidne hos Broder Prince, og som nu var en af de to Salvede. Han saae godt ud og havde noget Fiint ved sig: han var stor, slank, velvoxen, med et klogt Hoved og et Par skarpe, blaae Øine. Manden forstod sig aabenbart baade paa Klædedragt og ydre Fremtræden; ethvert Træk i hans, ikke mere unge, Ansigt røbede den Lærde og Geistlige. Hos de Udvalgte i Kjærlighedens Hjem gjælder han for den første af de tvende Salvede, hvem der er givet Magt til at forklare Menneskene de syv Stjerners Hemmelighed og opbevare de syv gyldne Lysestager.

Thomas førte mig ind i det største Værelse, hvilket jeg strax opfattede som en Kirke. Tre Damer sade ved Klaveret, og En af dem spillede just, da jeg traadte ind. Da vi bleve forestillede for hinanden, blev mit Navn nævnet, men ikke deres; de gjorde en kort Bøining og forlode Værelset. Som jeg senere opdagede, er en af disse tre Damer den tidligere Julia Starky, en Datter af den meget anseete Dr. Starky; nu er hun Broder Princes anden Kone, men med Navn blev hun hverken den Gang eller senere forestillet. Efter de sædvanlige Indledningsord om den skjønne Morgen og den behagelige Reise spurgte Thomas mig, om jeg ønskede strax at komme til Broder Prince. Jeg svarede, at jeg gjerne først vilde gjøre ham et Par Spørgsmaal. Han bukkede og lavede sig til at svare. Men det syntes at være ham ubehageligt,

at vi vare alene, og vor Samtale blev af og til afbrudt af en eller anden Søster, som smuttede ind i Værelset, hørte et Øieblik til og derpaa igjen gik ud. Jeg mærkede, at det ikke var Skik her, at en Broder eller Søster førte en privat Samtale med en Fremmed, selv om de længe havde hørt til Menigheden og stode i høi Anseelse. De Hellige synes at vaage over hverandre. Prince danner maaskee en Undtagelse og er Ingen ansvarlig.

Det blev mig hurtig fuldstændigt klart, at, hvor jeg gik eller stod, vare disse Folk stedse om mig som Førere og Vogtere. De to Salvede optraadte som Værter, men jeg var ikke fem Minutter alene med dem. Slentrede vi gjennem Haven eller Staldene, vimsede stedse Søster Ellen, Søster Anna eller en Anden om os og blandede sig i Samtalen, hvadsomhelst i Verden den saa dreiede sig om. Først troede jeg, at det skeete af qvindelig Nysgjerrighed; thi Søster Ellen sagde mig en Gang, at hun i ni Aar ikke havde talt med nogen Fremmed, naar det fraregnedes, at hun havde vexlet et Par Ord med en Glarmester, der havde sat en Rude ind i hendes Værelse. Men denne første Formodning var urigtig. Deres Tilsyn var ikke tilfældigt og skete ikke af Nysgjerrighed. Da jeg tog Afsked fra Kjærlighedens Hjem, sagde jeg til Samuel Starky, den Anden af de to Salvede, at jeg vilde til Charlinch for at see Kirken, hvor han en Gang havde været Præst. Han svarede, at han vilde ledsage mig, dersom jeg vilde gaae tilfods. Dette var netop mit Ønske, da jeg haabede at kunne gjøre ham meddeelsommere i hans gamle Præstegaard, end han var her under Princes Tag. Næppe havde jeg imidlertid fremsat mit Ønske, førend Thomas sagde, at han ogsaa vilde gaae med, og da vi just vare i Begreb med at begive os paa Vei, præsenterede Søster Anna sig opskjørtet og i høie Støvler, fordi Markveiene vare saa tilsølede.

Men jeg vender tilbage til Begyndelsen af mit Besøg. For at afskære et Par Spørgsmaal, som jeg vilde komme

med, forlod Thomas Værelset. Efter et Minuts Forløb kom han igjen og spurgte mig, om jeg vilde nyde Noget — en Kop Kaffe, noget Thebrød eller et Glas Viin? Der var Noget, som erindrede om Arabernes Skik at byde Brød og Salt til Tegn paa Fred, og skjøndt jeg lige kom fra Bordet, bad jeg om et Glas Viin. Der blev bragt et Par Karafler Sherry og Portviin, og jeg var en halv Time alene med begge Flaskerne i Kirken.

Ja, i Kirken! Jeg laa behagelig henstrakt paa en rød Sopha, foran en klar Ild, i det farvede Lys fra høie, spidsbuede Vinduer med rigt Glasmaleri; der var bløde Skamler under mine Fødder, et Billard ved min høire Side og kirkelige Redskaber af Egetræ og Malm rundt omkring; og ved mit Hoved saaes det hellige Symbol af Lammet og Duen, indfattet og baaret af et Stativ med Billardqueuer. Jeg vidste, at i dette Værelse havde den store Aabenbaring fundet Sted, hvorved Kjødet skulde være blevet forsonet med Gud. De farvede Ruder skilte Værelset fuldstændig fra Yderverdenen og lod kun Himmellyset selv trænge ind. Et glimrende rødt persisk Tæppe bedækkede Gulvet. Røde Gardiner hang ved Vinduerne, paa hvis Glas der var malet et mystisk Symbol: et Lam, en Løve og en Due. Løven stod i et Rosenbed og bar et Banner med den Indskrift: «O, hellige Kjærlighed vær hilset!» Kaminen var omgiven af skjønt udskaaret Egetræ i gothisk Stiil, og der var indfattet Speile deri. I et Hjørne stod en Harpe, i et andet et stort Harmonium. Paa Bordene laa et Par Bøger, og langs Væggene stode lave Reoler, der indeholdt religieuse Skrifter. Elfenbeensballer laae paa det grønne Klæde, som om Søstrene just havde spillet.

«Arbeide og spille I om Søndagen?» spurgte jeg den første Salvede, da han igjen traadte ind.

«Vi have ingen Søndag», svarede han, «for os er enhver Dag Sabbath, og Alt, hvad vi gjøre, er indviet til Herren». — Som jeg senere hørte, spille de just gjerne om Søndagen; det skal være en Protest mod at være trælbundne af denne Verden.

Tiden var imidlertid kommen til at aflægge Broder Prince et Besøg, og Thomas ledsagede mig til ham.

Prince, der var en venlig, alvorlig udseende Mand i sorte Klæder med et bredt, hvidt Halsbind og skinnende blanke Sko, kom mig imøde i Døren og sagde: «God Dag, det glæder mig at see Dem, vær saa artig at tage Plads». Og hermed førte han mig ind i det fine, overdaadige Conversationsværelse, hvor han bød mig en Lænestol i Nærheden af Ilden.

Prince sad i en Halvkreds af sine Udvalgte med en Broder og to Søstre paa hver Side. Fløimændene vare de to Salvede. Paa venstre Side sad Hs. Velærv. Samuel Starky, Søster Ellen og Søster Zoë. Paa høire Side Georg Thomas med Søstrene Anna og Sarah.

Hos sine Disciple kaldes Prince «den Elskede» efter Høisangens Sprogbrug. Han er sexoghalvtredsindstyve Aar gammel, mager og af Middelhøide. Hans Kinder bære Spor af megen Kummer og Sorg. Der er noget næsten qvindeligt Bedaarende ved ham; han smiler meget mildt og seer ud til aldrig at kunne rives hen til Forbittrelse og Strid. I hans Øine, som han ofte lukker, glimrer der en Lysning som fra en anden Verden. Midt iblandt disse Mænd og Qvinder sad han som i drømmende Henrykkelse, indtil Klangen af vore Stemmer vækkede ham. Da lagde han sine Hænder over hinanden, strakte sine blanke Sko hen til Kaminilden og tog overveiende Deel i Samtalen.

Samuel Starky, den ældste af mine syv Værter, var en høi, kraftig Mand paa 61 Aar med milde, blaae Øine, som havde et blødt, noget ubestemt Udtryk. Han var den første, store Omvendelse, som Prince bevirkede, og han skaffede ham den Indflydelse, som Penge, Opdragelse, selskabelig Anseelse og en fast Stilling i Kirken skjænke. Starky var paa Mødrene Side af adelig Familie og var paa den Tid, da hans Omvendelse fandt Sted, Præst i Charlinch, hvor hans Fader i mange Aar havde været Rector. I Sommersets Dale og Skove

var hans Navn velbekjendt, da hans Slægt der i lang Tid havde indtaget en fremragende Stilling. Hvad hans Omvendelse angik, havde den været meget mærkværdig, efter hans egen Anskuelse miraculeus; Herren havde nemlig ikke blot frelst hans fortabte Sjæl fra Helvede, men ogsaa udrevet hans Legeme fra Dødens Arme. Medens han laa dødsyg paa Øen Wight, var Prince bleven hans Vicar i Charlinch. Lægerne havde opgivet ham, og Sygevogterne sagde en Morgen reentud, at han ikke vilde leve til Natten. Om Middagen kom der fra en geistlig Ven i Bath et Brev tilligemed et trykt Blad, hvis Indhold han skrev, at Starky endelig maatte lade oplæse for sig. Det var en Prædiken fuld af naaderig Trøst og skreven af hans Stedfortræder Prince. Starky takkede Gud, fordi han havde sendt denne Hyrde til hans Hjord, tog en kort Afsked med sin Hustru og Søster og lagde sig ned for at sove hen i Fred. Men han kunde ikke døe; hans Puls slog hurtigere, Kraften vendte tilbage til hans Lemmer, og faa Uger efter at han var kaldet paa Dødsleiet laa han i sin Vicars Arme, og fra det Øieblik af forlod han aldrig sin Mester.

Af de Damer, som sade i Halvkreds om os, maatte de to overalt gjælde for Skjønheder. Den Første, som kaldtes for Søster Anna, var som en blomstrende Rose. Hun havde tindrende Øine, friske, røde Kinder og mørkebruunt, krøllet Haar. Ligesom de Andre bar hun Præg af Stedets Stilhed: hendes Bevægelser vare dæmpede, der var Resignation i hendes Blik og Taushed paa hendes Læber.

Den Anden, som senere kaldte sig Søster Zoë, var et af hine sjeldne, qvindelige Væsener, som bringe Digtere til at synge, Kunstnere til at fortvivle og henrive almindelige Dødelige til af Kjærlighed at vove Sjæl og Legeme. Efterhaanden bemærkede jeg, at hun endnu var ung og ungdomsfrisk og klædt med den meest fuldendte Smag; men dette udfandt jeg ikke paa een Gang. Thi naar man pludselig kom hende nær, havde man kun Øie for den hvide Pande, hendes An-

sigts marmoragtige Ro og hendes store, blaae Øines forunderlige Lys. Hun bar et hvidt Gevandt med violette Tegninger og Pletter, og disse fine, farvede Striber fremhævede endnu mere hendes Kinders rene Bleghed. Havde hun ikke havt denne lysende Glands i sit Øie, kunde Guercins have hensat hende blandt sine sørgende Engle, saa sjælfuld saae hun ud.

Om de to andre Damer vil jeg kun sige, at Søster Sarah var ung og og stor og Søster Ellen omtrent 55 Aar gammel. Hvad disse Qvinder tidligere havde heddet i Verden, kunde jeg ikke faae at vide, og da jeg spurgte, sagde Starky: «Vi have ikke Noget at gjøre med Verden, og Verden ikke med os».

«Ja», fortsatte Prince, «vi hengive os kun til Gud, og dette Huus er et Sted, hvor han dvæler. Hiin Dør lukker Verden ude med dens Udtryk, Love og Lidenskaber; for os er det Altsammen Mørkets Gjerninger. Vi leve i Herren og følge hans Ledestjerne selv i saa simple Ting som vore Navne».

Som andetsteds saaledes vare ogsaa her mine Erindringer fra tidligere Reiser i det hellige Land en Nøgle til disse Sværmeres Hjerter. De havde Alle Noget at spørge om angaaende Grotten i Bethlehem, Nazareths Kilde, Gethsemane Have og Herrens Grav. Herfra er der kun et Skridt til det store Spørgsmaal om Herrens Gjenkomst, hvorom alle disse Secter ere saa fast overbeviste, at deres hele Troeslære hviler derpaa. Prince talte særdeles meget, men var mere vidtløftig end aabenhjertig. Imidlertid fik jeg dog en Forestilling om deres Tro, som her skal gjengives i korte Træk.

Naadens Dag er forbi; Christus har forladt Naadestolen, og Dommens Dag staaer for Døren. Den gamle Verden bestaaer ikke mere, Gud har taget Sine bort fra den. Derfor er det Guds Villie, at den hele Menneskeslægt, disse Millioner af Mænd og Qvinder, som ikke have sluttet sig til den nye Lære, Alle ere fortabte. Saaledes har det altid været. Hvor

Mange bleve frelste i Arken? Hvem blev kaldet undtagen Abraham og hans Sæd? Og hvor Mange var det, som Jesus drog til sig?

Disse Udvalgte, 60 i Tallet, føre et Liv i «Kjærlighedens Hjem» som en stor Familie. Tjenerne høre med til denne, have Deel i Husets Velsignelse og varetage Tjenestens Gjerning kun af Kjærlighed. Hele dette Liv skal leves i Herren uden at tage til Ægte og uden at give til Ægte. Mændene boe adskilte fra Qvinderne og kjende intet Begjær efter «den djævelske Kjærlighed», men ere som Himlens Engle, der eie det evige Liv. Fra Djævlen kommer nemlig al Kjærlighed, som er Kjødslyst og ikke hellig, aandelig og af Gud. Een Gang skeete der et Brud paa dette rene Forhold, og da var det, som om Dødens Skygger et Aar hvilede over Stedet, og Alle vare Helvede nær.

Livet betragtes som et evigt Liv i Herren, der baade føres i Legemet og i Aanden; thi Kjødet er nu frelst og forsonet med Gud. Men Læren om de Dødes Opstandelse forkastes, og de Udvalgte ere i Opstandelsen. Vel døe andre Mennesker, det er den fælles Lod; men Døden er undergivet Herrens Magt, og de Hellige troe, at de ikke skulle døe, medmindre det er Guds Villie ikke at frelse dem. Elias' Slægt døde i Kjødet, men Propheten foer levende til Himmels. De af Secten, der gaae bort, ere ikke fuldkommen frelste og stedes til Hvile paa Marken under det grønne Græs. Indviet Jord bruges ikke, thi Støvet, som ikke bliver levende frelst, gaaer tilbage til Jorden igjen, hvoraf det er taget. Alderens Mærketegn have ingen Betydning for dem, der ere levendegjorte i Herren, og Tiden mærkes ikke. Vel gaaer Solen op og ned, vel skifte Dagene, og Foraaret følger efter Høsten — men dette er Altsammen ikke Andet end Kjærlighedens Strøm, der føles.

Naar hertil føies, at de havde en særegen Lære om Forsoningen, ere deres vigtigste Anskuelser nævnede. Efter Princes Mening har Gud fem Gange sluttet Pagt med Men-

neskene: første Gang ved Adam, anden ved Noah, tredie ved Abraham, fjerde ved Christus og femte Gang ved Prince selv. Forsoningsmaaden er imidlertid en stor Hemmelighed, som ikke engang stod rigtig klar for de Indviede. Den dreier sig om, at Prince skulde indgaae et Sjæleforbund med en ung, smuk, uskyldig Pige, der under visse, mystiske Ceremonier skulde kaares til «Lammets Brud». Herved skulde Verden frelses for bestandig og den himmelske Aand forbinde sig med Jorden.

For nu at forklare, hvorledes Mænd af god Fødsel, videnskabelig Dannelse og kirkelig Anseelse ere komne til at antage og hylde saadanne Læresætninger, maae vi gaae Noget tilbage i Tiden og fortælle deres Livs Historie.

II.

Lampeter-Brødrene.

For nogle og tredive Aar siden traadte et Antal begavede unge Mænd, der samtidig studerede Theologi i St. Davids College i Lampeter, sammen for at danne en Opvækkelsesmenighed og kaldte sig Lampeter-Brødrene. St. Davids College var oprettet kort i Forveien for at uddanne mindre bemidlede unge Mænd til Præster i den engelske Kirke. Navnlig skulde de uddannes til Kampen mod Sectererne i Syd-Wales. Sagen havde taalelig Fremgang. Den smukke Egn, den gode Indretning, Billigheden og Leiligheden til at fange Foreller i de nærliggende Bjergbække bidrog Sit til at lokke Studenter derhen. Vel blev der udsendt nogle Prædikanter, men der var ingen rigtig Drift tilstede, og de unge Mænd tænkte mere paa Fiskefangsten end paa deres Sjæles Frelse. Til Opvækkelse saaes intet Spor.

Den anden Forstander, Alfred Ollivant, var en Verdensmand, en dygtig Lærd og vel bevandret i alle Ordkampens Kunster, men fromme Ivrere meente, at han mindre havde

Tanke for Syndernes Frelse end for sin egen Forfremmelse i Kirken. Han var saa verdslig, hed det, at han fandt Glæde i at gjøre Fodvandringer mellem Bjergene og forstod sig paa Forskjellen mellem Portviin og Bordeaux; ja, een Gang havde han endog med Fornøielse lyttet til en gammel Folkevise, der blev sungen. Paa Grund af alle disse Svagheder, for ikke at sige Laster, stod han i Miscredit hos Opvækkelsesmændene og gjaldt for en Ulv i Faareklæder og et Menneske, der var mærket med Djævlens Tegn. Senere hen kom man imidlertid til bedre Indsigt, og den udmærkede Lærer blev bedømt mere retfærdig.

Det Middel, hvorved Lampeter-Brødrene tænkte at befordre Naadens Gjerning hos sig selv og Medbrødrene, var Bønnen. Al sand Gudsdyrkelse begynder og slutter med Bøn, kun gjennem denne kan Mennesket nærme sig til Gud. Naar et Naadens Barn vender sig fra sin Fader, da er Grunden, at det enten har ophørt at bede eller har glemt, hvorledes man ret skal bede. For Alle, som søge at gjøre Guds Villie paa Jorden, er Bøn den første Pligt og høieste Velsignelse. Derfor ønskede de unge Lampeter-Brødre at gjælde for «bedende Bødre», og de indbøde Naboer til at komme sammen med dem og holde Bøn.

Paa samme Maade, som andre Mystikere til forskjellige Tider havde gjort, valgte de Salomons Høisang til Yndlingsbog og læste den, idet de tillagde den en aandelig Betydning, som Fortolkerne saa ofte have gjort. Den indeholdt efter deres Mening et mesterlig tegnet Billede af hiin Lidenskab, som, naar Tidens Fylde kommer, driver de gjenfødte Sjæle til Christus, saa at Herren og hans Kirke smelte sammen til Eet. Og de kunde aldrig blive trætte af at tilraabe hinanden: «Han kysse mig med sin Munds Kys; thi din Kjærlighed er bedre end Viin».

I Begyndelsen var deres Antal kun ringe, et halvt Dusin eller i det Høieste et Dusin. Men de holdt Naadens Dør aaben, og saaledes fik de Tilvæxt meest af andre Studenter,

men dog ogsaa af et Par fattige Borgerfolk. De forsamlede sig i deres Værelser, bad, sang og ransagede hverandres Hjerter uden ringeste Skaansel. Med sand lidenskabelig og grusom Iver afdækkede de enhver Svaghed, sukkede, jamrede og fældede brændende Taarer over den syndige Verden. Egnen, hvori de boede, var nemlig mere skjøn end from. Leiret i grønne Skove, gjennemrislet af blinkende Vand ligger Lampeter i en Dal, som er rig paa Naturskjønheder, men som var iklædt alt Andet end Fromhed og Naade. De dygtige, wallisiske Bjergfolk, som kun kjende deres eget Sprog, tilbragte deres Søn- og Festdage meest med Drik, Slagsmaal og Banden; Bjergværksbesidderne vare ikke stort bedre, og endog hos Borgerne i den nærliggende Stad saae hine skarpe Kritikere større Fordærvelse end den, der een Gang kaldte Ildregnen ned over Sodoma og Gomorrah. Denne syndige Verden kunde ikke reddes ved et theologisk Seminarium, hvor de fleste Studenter sværmede for at spadsere, roe, læse Horats og drikke Øl.

Derfor trak Brødrene sig tilbage fra den fordærvede Verden for at vaage og bede, at de, naar Vredens Dag kom, kunde være beredte til at flye ud af Staden og undgaae den fortærende Ild. Føreren for de unge Mænd, som paa denne Maade vilde reformere Kirken og frelse Verden, var Henry James Prince. Han var nogle Aar ældre end de fleste af sine Venner, fordi han temmelig seent havde begyndt det theologiske Studium. Da han blev optagen i St. Davids, var han 25 Aar.

Prince var født i Bath i Cometaaret 1811; som Dreng boede han hos sin Moder, der havde kjendt bedre Dage og nu levede i den meget besøgte Stad af at leie Værelser ud. Deres vigtigste Leier var Martha Freeman, en gammel Jomfru af ubestemt Alder. Martha var Datter af en vestindisk Planter og havde Penge. Hun var kommen til Bath af Sundhedshensyn og havde indqvarteret sig hos Fru Prince, der var Enke med en heel Rede fuld af Børn, Drenge

og Piger. Martha var en from, men svagelig Dame, der havde sluttet sig til Mystikerne.

Princes Helbredstilstand var ikke god, og han var jevnlig plaget af forskjellige Underlivssygdomme. Han var, som svagelige Børn ofte ere det, meget modtagelig for religieuse Indtryk, gik med Glæde i Kirke og fremsagde gjerne sine Bønner. Senere fortalte han selv, at han som Barn, og førend Naadens Værk var begyndt i ham, var fuldstændig bibelfast. Det var navnlig den gamle Jomfru, der boede til Leie hos hans Moder, som tilskyndede ham til og hjalp ham med disse fromme Øvelser.

Fru Prince ønskede, at hendes Søn skulde blive Chirurg, da der netop var gode Udsigter for en saadan der paa Egnen, og 16 Aar gammel kom Prince i Apothekerlære, hvor han med de Afbrydelser, som hans Sygdom foraarsagede, omtrent blev i syv Aar. Mere end een Gang mistvivlede man om hans Liv, og engang modtog han endog Nadveren, ved hvilken Leilighed Martha Freeman var tilstede. Han kom sig imidlertid og reiste til London for at læse til Examen. Her førte han et Liv som en Hellig, og det vil kun sige Lidt, at han hverken spillede, bandede, drak eller havde Kjærlighedseventyr. Dette var Raaheder for ham og laa hans Natur fjernt. Men efter en skarp Iagttagers Udsagn vare hans Tanker ligesaa rene som hans Vandel. Lasten stred ikke blot imod hans Følelse, men mod hans Smag.

1832 bestod han sin Examen som Apotheker og Chirurg og fik en Ansættelse ved det store Hospital i Bath. Skjøndt han selv var saa svag som kun Faa af hans Patienter, hengav Prince sig dog med ungdommelig Iver til sit Kald. I næsten tre Aar holdt han dette Liv ud; da maatte han søge Lægehjælp i London og maatte underkaste sig en smertelig Operation. Han blødte sig næsten til Døde, maatte ligge en heel Uge uden at turde røre sig, og det varede fem Uger, inden han kunde forlade Værelset. I disse vaagne Dage og Nætter fattede han den Beslutning at opgive Lægevidenskaben.

I Marthas Stemme troede han at høre en Kaldelse til noget Høiere. Han tog sit Kors op, og fra nu af vilde han omvende og frelse Sjæle. At hans egen Sjæl trængte til Frelse, derom havde han dengang ingen Anelse.

Lægerne anbefalede en Forandring i Opholdssted, en Søreise eller en Udflugt til Nord-England, da Luften i Bath var altfor varm og fugtig for ham. En Halvbroder af ham boede i Landsbyen Shincliffe i Nærheden af Durham, og Prince reiste hen for at besøge ham.

I Durham selv og i Omegnen fandt han, at Indvaanerne vare paa gale Veie. De drak dygtig, bandede stærkt og sloges af al Magt. Mændene brød sig kun lidet om de ægteskabelige Love og bankede deres Koner. Kun faa af disse raae Mennesker satte Foden i Guds Huus; Søndag Formiddag pleiede de ved Slagsmaal at afgjøre hele Ugens Stridigheder. De fornemme Herrer opførte sig ikke stort bedre, kun ansaae de deres Morskab for mindre raa. Paa Veien til Kirken hørte Prince om Søndagen Jægerne raabe Hallo paa Markerne! Og Kirken selv var en gammel Lade, hvoraf kun en Fjerdedeel var besat. Da sagde han til sig selv: her og paa mange andre Steder i Nord-England findes der Hjorde, som trænge til Hyrder. Den følgende Dag slæbte han sig til Durham, forespurgte sig hos Forstanderen for det derværende theologiske Collegium om Alt, hvad der nærmere angik Studiet, og besluttede sig paa Stedet til at blive Geistlig og ganske at hellige sit Liv til sine Medmenneskers Sjælefrelse.

Da han var kommen tilbage til Bath, forandrede han sin Plan for saa vidt, som han gik i St. Davids College i Lampeter, der baade var nærmere og billigere end Durham. Martha Freeman holdt paa Lampeter, fordi det laa nærmere ved Bath, og hvad Martha ønskede, var allerede en halv Befaling for Princes Familie. Paa den Tid havde nemlig den unge Mand forelsket sig i sin gamle Lærerinde, og den gamle Jomfru havde havt samme Skjæbne overfor sin svagelige

Yndling. Der havde fundet en ligesaa forunderlig som stærk Vexelvirkning Sted imellem dem. Hun havde gjort ham til Christen, og han havde vænnet sig til at see ikke blot sin aandelige Moder, men ogsaa sin tilkommende Hustru i hende, endskjøndt hun var gammel nok til, at han kunde have været hendes Søn.

I Lampeter synes han strax at have gjældt for et glimrende Lys hos Lærere og Medstuderende. Han førte et reent Levnet, viste stor Iver, havde en værdig Holdning og fattede meget hurtig. De, som vare rige i Aanden, følte sig magnetisk dragne hen til ham. Trods sin legemlige Svaghed fastede han meget og bad endnu mere. I Ungdommens Sysler med Fiskeri, fælles Spadseretoure og landlige Fornøielser fandt han ikke Behag. Om Natten studerede han, og Dagen tilbragte han med at besøge Syge og Fattige. En af hans fortroligste Venner var Arthur August Rees, der senere blev hans afgjorte Fjende. En Dag gjorde Prince ham det Forslag, at de skulde holde Bøn sammen, og hermed var den Forening stiftet, som er bleven bekjendt under Navnet Lampeter-Brødrene; thi snart følte Andre sig drevne af den Hellig-Aand og traadte i Forbindelse med dem for i Fællig at arbeide paa deres Sjælefrelse. De Fleste iblandt de Medstuderende spottede dette besynderlige Broderskab og ivrede derimod, og da Brødrene havde gjort sig det til en formelig Regel at bede for Collegiet, sagde flere af Studenterne, at de frabad sig deres Bønner, da Meningen ikke var nogen anden, end at Prince og hans Venner vilde tilskrive sig en høiere Hellighed og træde i nærmere Forhold til Herren. Og Princes aandelige Hovmod lod sig virkelig ligesaa lidt betvivle som hans Dannelse, Lærvillighed og sædelige Vandel. En Dag var han tilstede ved et Gilde i Anledning af en Daab; det gik lystig til, og en af Gjæsterne foreslog, at man skulde drikke paa den Nydøbtes Sundhed. Prince gjorde Indsigelse imod en saadan Verdslighed og erklærede, at man burde falde paa Knæ og bede for Barnets Sjæl. — En anden Gang var

han i Selskab, hvor en kirkelig Forfremmelse blev høitideligholdt. Glassene tømtes rask, og en af Gjæsterne begyndte at synge; da stod Prince op og forlod tilligemed Rees Værelset i Vrede. Selskabet jublede og spottede dem.

Ved Lampeter-Brødrenes Sammenkomster antog Prince med sin blide Stemme og sin taalmodige Mine en overlegen Tone, som i høi Grad krænkede hans Venner; han paastod nemlig i Navn og Kraft af den Hellig-Aand at have Ret til at tale til dem. Efter Rees' Skildring var han dengang en Bønnens og Selvfornegtelsens Mand, ubekymret om Verdens Roes eller Dadel, en sand Hjertekjender, som selv førte et helligt Levnet og aldrig talte forgjæves til nogen Synders Samvittighed. Han var Mange til Velsignelse, siger Rees, og da Prince endte med offentlig at bekjende sig til den Lære, hvorefter han siden levede, kunde denne fromme og trofaste Ven, der i Lampeter havde staaet ham nærmest, kun jamrende og i Fortvivlelse udraabe: «Saa er da denne Guds dyrebare Søn falden!»

Da Prince havde faaet Examen og var bleven ordineret, blev han kaldet til Præst i Charlinch. Han ventede længe paa et særeget Tegn fra Herren, men da det ikke kom, overtog han Embedet i den faste Tro, at han dermed opfyldte Guds Villie. Kort i Forveien havde han ægtet Martha Freeman trods den store Aldersforskjel. Da Stedets første Geistlige, den ovennævnte Samuel Starky, var syg og fraværende, faldt Embedets hele Byrde paa Prince og hans Hustru.

Førend det nyformælede Par reiste til Charlinch, skal Prince paa Sjæl og Legeme have mærket en stor Naadevirkning. Han fortalte selv, at han døde i Kjødet og blev gjenfødt i Aanden. Han aflagde den gamle Adam, hørte op med at synde, ja kunde slet ikke mere synde. Han var bleven en ny Skabning i Herren, der lignede den gamle, men dog ikke var den samme. Hans Sjæl og Legeme vare blevne Eet med den Hellig-Aand, adskilt fra den havde han intet Ønske, intet Haab, intet Liv. Det var nødvendigt at tænke ringe

om sig selv, at have Mistro til egen Forstand og Dømmekraft. Thi hvad gavnede det et Menneske, om han vandt den ganske Verden, men tog Skade paa sin Sjæl? Derfor anstrengte Prince sig ivrig for at lade al Selvbevidsthed døe, ikke at opelske egne Ønsker, men bie paa Guds Raad og bøie sig for ethvert Tegn fra Oven. Dag for Dag forsagede han Verden mere. Havde han en Spadseretour for, saa spurgte han Gud, om det vel blev Regnveir. Trængte han til en Stol i sin Stue, udbad han sig Tilladelse af Aanden til at kjøbe en. Han trak ikke en ny Kjole paa eller tog en Paraplui i Haanden uden først at have taget sin Tilflugt til Bøn.

«Livet er jeg vandret midt igjennem», sagde han, «og havnet i Gud paa den anden Side. — Jeg døer daglig; mit indre Liv tilintetgjøres stedse». Endelig meente han at have drevet det saa vidt, at Mennesket Henry James Prince ikke længere existerede; hvad der endnu var tilbage af den tidligere theologiske Student, var en synlig Legemliggjørelse af den Hellig-Aand.

Landsbyen Charlinch, i hvilken Sjæleparret, som paa een Gang var Moder og Søn, Mand og Hustru, nu drog ind, laa i en dyb Dal ved en Korsvei, langt borte fra Verden. Kirken var lille og tarvelig, men smukt beliggende paa en Bakke, hvorfra Øiet kunde glide hen over Kratskov og Marker til de mørkegrønne Høie; Kirketaarnet var forfaldent, Taget truede med at styrte ned, og Kirkegaarden var uveisom og forsømt. Indeni Kirken optoge klodsede Stolestader hele Pladsen, og i det Hele taget saae den hellige Bygning smudsig, forfalden og mørk ud. Paa Høien, ved Siden af Kirken, stod der to Huse: Præstegaarden og en Bondegaard. Præstegaarden var en massiv Steenbygning, som laa i en Have med Ringmuur og skyggefulde Træer. Nede i Dalen laae spredte Bønderhuse, og de fjerne Affald prydedes ved smukke Trægrupper. Befolkningen var mere raa og djærv end egentlig slet og havde et vist gammeldags Anstrøg.

Til dette landlige Paradiis saae nu Prince og hans Hustru sig pludselig henflyttede. Han meente, at nu var Tiden kommen, da Guds Rige skulde begynde paa Jorden, og naar han fra Præstegaardens Vinduer saae ud over den stille Dal, følte han sig begeistret til strax at tage fat paa Værket. Den trofaste, hengivne Martha var beredt til at arbeide i Herrens Viingaard og stod trolig ved sin Mands Tide. — Et heelt Aar arbeidede Prince trods Ligegyldighed, Spot og Haan, men af den Flamme, som brændte i hans Bryst, meddeelte der sig ikke en Gnist til hans Tilhørere, og tilmed blev Martha saa syg, at hun maatte reise til Bath.

Da var det, at Starky paa Sygeleiet læste Princes Prædiken, blev helbredet, traadte ind i Lampeter-Broderskabet og sluttede sig fuldstændig til dettes Stifter. Fem nye Omvendelser fandt Sted, blandt Andet hos en 75 aarig Mand, en 80 aarig Enke og en omtrent jevnaldrende ond, gammel Hex. Disse vare Førstegrøden. Nu kom der Røre i Menigheden; Bønder og Bønderkoner, Karle og Piger kom for at søge Trøst og Raad. Prince holdt Bedetimer og Bibellæsninger og sammenkaldte Søndag Morgen før Gudstjenesten Menigheden til fælles Bøn. En Maaned senere var han dristig nok til at fastsætte, at hans Tilhængere skulde komme sammen og tilbringe en Nat hver Uge med Bøn og Sang, med Veeraab og Klager og bede Gud om et Tegn paa, at han var nær og vilde forkynde dem Naadens Dag.

Starky følte sig svag og nedslaaet; dette larmende Væsen overmandede ham saaledes, at han ikke kunde prædike og næppe læse Liturgien. En Søndag traadte han op paa Prædikestolen, men kunde pludselig ikke tale, hans Mund var lukket ligesom af en Engel. Rygter om denne Begivenhed fyldte snart Omegnen. Store Skarer strømmede til for at see den stumme Præst, og Pøblen trængte under Haanlatter ind i Kirken. En Søndag fik den Stumme igjen sit Mæle. Kirken var fyldt for det Meste af Nysgjerrige og Spottere, hvem det morede at see Starky som sædvanlig træde frem

til Læsepulten i det Haab, at hans Prøvetid maatte endes. Da kom med Eet Bønnens Aand over ham; han knælede ned under en Strøm af Ord. Derpaa reiste han sig op, læste med klar Stemme Dagens Text og holdt en vældig Prædiken, som hans Tilhørere vist aldrig glemte — «ikke heftig og brusende, men mild, veemodig og høitidelig, gjennemtrængende som Ild, tung som en Hammer og skarpere end et tveægget Sværd». En forunderlig Frygt greb Tilhørerne, Mændene bøiede Hovedet, næsten alle Qvinder hulkede og skrege; kun een ugudelig Knægt lo.

Nu meente Prince, at Tiden var kommen til at rense Hveden fra Avnerne. Men de rige Bønder, Haandværkerne og Kræmmerne, som betalte deres Tiender, rede paa Jagt og gik ordentlig klædte, vilde ikke gjælde for Avner, men ansaae sig for de Bedste i hele Hjorden. De gjorde saa mange Indsigelser, at Biskoppen endog blev opmærksom paa Bevægelsen; de holdt sig ikke blot selv borte fra Kirken, men forhindrede endog deres Hustruer og Tyende i at møde ved Gudstjenesten. I Bøndergaardene kom det til formeligt Oprør. Konerne, som om Aftenen ikke mere maatte deeltage i Bedetimerne, sagde reentud, at saa vilde de hellere opgive Huus og Hjem; Mændene rasede og truede deres Koner paa Livet, dersom de endnu engang besøgte Forsamlingerne; Børnene trættedes med deres Forældre, Tjenestefolkene med deres Herrer, og de Vantroe saae med uendelig Glæde og Haan paa hele Striden. Tilsidst greb Biskoppen ind og paabød Opvækkelsesprædikanten Taushed.

Prince blev fornærmet og var lige ved at træde ud af Statskirken, men opgav det dog paa Rees's og et Par andre Ligesindedes Raad. Men nu forlangte Biskoppen, at han for Rolighedens Skyld skulde opgive sit Embede og søge Kald i en anden Egn. Prince svarede, at det var en Sag, som angik Gud og ikke kom Mennesker ved. Han vilde kun trække sig tilbage, hvis han fik et Vink fra Oven. Derpaa fik han sin Afsked, og hvorledes optog han den? Han gik op i

sin Stue og knælede, medens han i Bøn spurgte Gud, om det var hans Villie, at han blev fjernet. Han kom til den Erkjendelse, at det var det, og leiede derpaa et Værelse, hvor han prædikede for de Faa, som bleve ham troe. Starky blev ogsaa afsat, og saaledes begyndte den Bevægelse, som sluttelig førte til Dannelsen af den saakaldte «frie Kirke i Charlinch».

Midt under Alt dette døde Martha, og med en Hurtighed, som forfærdede hans Fjender og forbausede hans Venner, tog Prince sig en anden Hustru. «Man maa ikke anlægge en almindelig Maalestok paa ham», sagde hans Tilhængere. «Det hurtige Giftermaal var en stor Prøvelse for ham, men han kunde saamænd ikke gjøre for det, han bøiede sig blot under Guds Villie». Princes anden Kone havde en lille aarlig Rente paa 700 Rd., derfor blev der udtrykkelig bemærket, at Ægteskabet skeete til Guds Ære og ikke for jordisk Vindings Skyld.

Princes Fornærmelse og Opførsel i Anledning af hans Afskedigelse var just ikke skikket til at anbefale ham til ny Ansættelse. Imidlertid sluttede dog Forskjellige sig mere eller mindre nøie til ham; hans trykte Prædikener fandt Læsere og Beundrere; hans Venner kom En efter En i Embede, og da der just blev søgt om en ung Geistlig til et Sted i Grevskabet Suffolk, bestemte Prince sig til at modtage denne Plads.

Strid og Skandale fulgte ham i hans nye Hjem; han havde ingen Taalmodighed med de Onde og meente, at et saa forsagende Liv, som han selv førte, kunde Enhver føre. Snart bragte han Røre i hele Omegnen; der dannede sig Partier, og Gudstjenestens rolige Værdighed led mange Forstyrrelser. Det varede i to Aar — saa fik han sin Afsked. Det gik ikke de øvrige Lampeter-Brødre bedre, og En efter En blev afsat. Nu havde Menneskene altsaa anden Gang lukket Døren for ham, og han maatte søge om en aaben Dør, som ikke vilde blive stænget. Han talte med sine

Venner, og de bleve enige om, at Prince og Starky skulde træde ud af Statskirken og opslaae deres Telt ved Sussex's og Dorsets yndede Badesteder. Nogle Penge havde de, det vil sige Starky og hans Søster, der var Princes anden Kone, og hvorledes kunde disse anvendes bedre end i Herrens Tjeneste?

Nu prædikede Prince i Brighton og Weymouth og forkyndte, at han var den forjættede Talsmand. Men dette, fandt Rees, var dog altfor galt, og han vægrede sig ved at anerkjende, at hans Ven var Gud. Han gjorde et frugtesløst Forsøg paa at redde Prince fra hans forfærdelige Vildfarelse, trak sig derpaa tilbage fra Menigheden og grundede en egen fri Kirke.

Lampeter - Brødrenes Stifter blev imidlertid ved med under Raab og Sang at forkynde, at Menneskens Søn snart vilde komme; at Verdens Ende var nær; at de faa Fromme vare udvalgte, og at de Ugudeliges store Skare vilde gaae til Grunde i de straffende Flammer. Dommens Engel havde forladt Naadens Throne i Himlen, og hans Plads stod tom! Med den Slags Tale nærede han det aandelige Liv hos henved hundrede gamle Jomfruer og ligesaa mange Mænd.

Men hvor skulde disse Hellige, som Kirken og Verden havde forstødt, finde et Hvilested? — Paa den grønne Mark ved Charlinch havde en Broder, Thomas, bygget et smukt, grundmuret Capel, hvor han holdt Gudstjeneste for en Skare Troende. Capellet havde en udsøgt, rolig og poetisk Beliggenhed. Der var Kilder og rindende Vand i Overflødighed; Høiene trindt omkring vare beklædte med Kastanietræer, Eg og Gran; Landet var rigt paa Korn, Skovene fulde af Vildt, og den saxiske Befolkning i Dalen og paa Høiderne godmodig og lad. Her syntes Himlen selv at have beredet sine Hellige et Sted, hvor de kunde dvæle i Fred og bie paa den høitidelige Time, da Gud gjennem Prince som Midler vilde forsone sig saaledes med Kjødet, at det ikke mere kunde døe.

Huset, hvor «den Elskede» og hans Vidner boede, var ogsaa et Kjærlighedens Hjem. Brødre og Søstre levede ugifte under samme Tag, tjente Herren og ventede paa hans Komme. Men denne Bolig var hverken stor nok eller skjøn nok for de Udvalgte. Et stort Huus, Have, Agerland — syntes at være nødvendige for Herrens Bolig paa Jorden. Dette fandtes Altsammen i Dalen ved Spaxton nærved Kirken. Men det frugtbare Land var i Synderes Hænder, som næppe vilde skjænke det som frivillig Gave til Herren og hans Hellige. Hvad gjorde da Apostlene, naar de behøvede Penge? Lode de ikke udgaae et Opraab til Brødrene om, «at de skulde nedlægge deres Rigdom for Apostlenes Fødder?»

Et fromt Sind kan læse Meget mellem Linierne i Bibelen. Hvad der var skeet i Judæa, passede ogsaa paa Dorset. Derfor talte Prince og Starky i Menigheden om, at den anden Pintse var kommen, og at de, som vilde undflye Fordærvelsen, maatte sælge, hvad de havde, og bringe Udbyttet som Offer til Lammet.

Nu opstod der en forunderlig, romantisk Bevægelse og i Hundredeviis bleve Menneskene grebne af hellig Iver. Haandværkere solgte deres Værktøi, Handlende deres Varelager, Bønderne deres Jorder, og alt Udbyttet blev givet til den fælles Kasse. Endog den Fattigste bragte sin Kurv med Æg, sit Krus Mælk, sin Smule Hø. De Udvalgte fornyede de gamle Kjærlighedsmaaltider, spiste og drak, sang og bade, biede paa Tegn og Undere og levede lykkelig som een Familie i Herren. De vilde omgaaes som Brødre og Søstre, som Cheruber og Serapher, der skulde være Eet i Menneskens Søn. Blodets gamle Baand og Ægteskabet gjaldt ikke mere. Den, der vilde være hellig, maatte opgive alt Jordisk, Huus og Hjem, Fader og Moder, Hustru og Barn. Kjærligheden skulde voxe, thi Gud er Kjærlighed, men den skulde være lutter Aandelighed. Den Ugifte skulde vedblive at være ugift; den Gifte skulde leve, som om han aldrig havde været det.

Manden skulde nu være en Sjælebrudgom for sin Ægteviv, Hustruen en Sjælebrud for sin Mand.

Hvad betød under saadanne Forhold nogle Tønder Land og en Smule Penge? Paa Vredens Dag var det dog Alt idel Tant og Forfængelighed. Hvad Værd havde for de Gjenfødte Guld og Ædelstene, nu da Dag og Time var nær. I enhver Forsamling af de Udvalgte reiste Starky eller Thomas sig og raabte som med en Basuns Klang: «See, han kommer!» Naar først Verden opbrændes af Ild, og Himlene forgaae med stort Bulder, hvad kunne da Faar og Qvæghjorde, Korn og Frugt, Rang og Stand gavne? Kan man til Hest ride frem for Naadens Throne? Sælg, hvad Du har, det var Himlens Befaling til de Udvalgte, og hvo tør i den sidste Time kæmpe imod Guds Ord?

Ikke Bønderne i Dorset, ikke de gamle Damer i Melcombe! Hine solgte Huus og Gaard, disse deres Obligationer, Alt til Bedste for Herren, eller maaskee rettere til Bedste for Herrens Tjener, thi Prince var fælles Skatmester for Alle, som han havde frelst. Var han i Trang for Penge, sendte han Bud efter nogle. «Søster Johanne!» skrev han f. Ex., «Herren har Brug for 500 Rd. Amen!» — Og Søster Johanne sendte, hvad der blev forlangt. Nogle store og mange smaae Bidrag flød ind i dette Guds Skatkammer. Starky gav 9,000 Rd.; Princes Hustru, Julie, offrede sin aarlige Indtægt paa 700 Rd. til Lammet. Hotham Maber, der nu er det syvende Segls Engel, gav sammen med sine Søstre ikke mindre end 90,000 Rd. Men man maatte have endnu mange flere Penge, inden man kunde tænke paa at grunde et Hjem, som var Gud og hans Hellige værdigt.

Da skeete det, at der blandt dem, som Prince havde vundet for sin Lære om den Hellig-Aand, var fem ugifte Damer ved Navn Nottidge, som hver havde sin egen Formue. Disse gamle Jomfruers Fader, Josias Nottidge, der havde trukket sig tilbage fra sin Kjøbmandsforretning, boede i Suffolk nær ved det Sted, hvor Prince en Tid var Præst. Hans

fem ugifte Døttre, Henriette, Agnes, Clara, Cornelia og Louise, af hvilke den Yngste var 40 Aar gammel, følte sig aandelig tiltrukne af den unge Opvækkelsesprædikant. Faderen havde jevnlig gjort Nar ad denne deres Yndling, og Moderen havde sørget for, at han ikke havde faaet Adgang til Familien, men de aldrende Frøkener havde heri kun seet en af denne Verdens Forfølgelser og sluttet sig saa meget desto inderligere til Prince. Da deres Fader snart derpaa døde, arvede Enhver af dem 50,000 Rd., og de tre ældste Søstre, Henriette, Agnes og Clara, bosatte sig i Brighton for at kunne være Ansigt til Ansigt med deres elskede Præst; senere fulgte de med til Weymouth, sluttede sig formelig til Secten og reiste med dem i samme Vogn; kun om Natten logerede de i et andet Værtshuus.

I Taunton, hvor de holdt Hviil et Par Dage, kom det til et mærkværdigt Optrin. En tidlig Morgenstund sendte Prince Bud efter Henriette, den ældste Søster. Hun tog sin Hat paa og gik hen til ham i Gjæstgivergaarden. Der modtog Prince hende i Overværelse af det Starky'ske Ægtepar og sin egen Hustru og sagde i stor Bevægelse til hende, at det vilde tjene til Guds Ære, dersom hun ægtede hans unge Ven, Pastor Lewis Price. Frøkenen rødmede og erklærede, at hun var beredt. Derpaa bød Herrens Tjener hende at fare i Fred og bevare denne Hemmelighed dybt i sit Hjerte. Han lod nu hendes Søster Agnes komme, hvis stolte Sind maatte behandles paa en anden Maade.

«Agnes», sagde Prince, «Gud staaer i Begreb med at tildele Dig en særegen Velsignelse; men førend jeg siger Dig, hvad det er, maa Du give mig dit Ord paa, at Du vil adlyde Herren og modtage hans Gave».

Agnes tøvede, men at modtage en Velsignelse, meente hun, kunde ikke skade, og saa gav hun ham sit Ord.

«Nuvel», sagde Prince, «inden faa Dage skal Du være gift med Broder Thomas». — En Mand var nu just ikke den Guds Gave, som Damen havde ventet, og med jomfruelig

Blyhed bad den mere end fyrretyveaarige Frøken om Opsættelse; hun maatte dog tale med sine Slægtninge og faae en Ægteskabscontract i Stand.

«Det behøves Altsammen ikke», svarede Prince. «I denne Sag skal Du ikke tænke paa Verden, men kun paa Gud».

«Men min Moder?» indvendte Agnes.

«Gud er din Fader og Moder», sagde Prince.

«Men Advocaterne behøve dog Tid», bemærkede hun.

«Hvad vil Du med en Advocat?» spurgte Fru Starky.

«Ordne Forholdene for Børnenes Skyld», sagde Agnes.

«Kjære Ven!» svarede Prince, «det behøves ikke; Ægteskabet med vor Broder er kun et Sjæleforbund».

Agnes bøiede Hovedet og kunde ikke mere sige imod, men med tungt Hjerte gik hun bort. Op paa Dagen bleve begge Søstrene indbudne til at spise hos Prince, og der traf de deres tilkommende Mænd, Price og Thomas, for hvem de formelig bleve forestillede som Forlovede. To Dage senere lod Clara sig overtale til at forlove sig med en anden Broder, Cobbe. Dermed vare 150,000 Rd. af den gamle Kjøbmands Penge gaaede over i den fælles Kasserers Hænder.

Efter den pludselige Forlovelse havde de tre Søstre gjerne villet gjøre en kort Reise hjem. Men Prince satte sig derimod af al Magt, idet han sagde, at det stred mod Guds Villie. Han forbød dem at raadføre sig med Nogen, ja de maatte ikke skrive en Linie til deres Moder, førend Vielsen var fuldbyrdet. Henriette og Clara vare føielige, men Agnes gjorde endnu nogle Indvendinger angaaende Ægteskabscontracten. Thomas vilde imidlertid slet ikke høre Tale om noget Saadant, og efter heftig Modstand hengav hun sig i sin Skjæbne.

Imedens disse Forhandlinger stode paa, var Prince kommen til den Overbeviisning, at han ikke kunde gjøre noget Urigtigt. Hvad han ansaae for Ret, var Ret ifølge guddommelig Nødvendighed.

Angaaende de tre Bryllupper fik han nu Befaling fra Himlen om, at de skulde foranstaltes i Swansea i Wales, og det hele Selskab begav sig da derhen. De tre Brude havde ikke en eneste gammel Ven hos sig. Starky var Forlover; Prince saae blot til uden at tage virksom Deel i Handlingen. Derpaa blev Henriettes og Claras hele Formue overgiven til Prince, der anvendte den til at kjøbe et smukt Huus med en stor Have; der skulde det unge Kjærlighedens Hjem være.

Men snart viste det sig, at Agnes var et vildfarende Faar, hvilket Sectens Hovedmænd netop havde befrygtet. Fra Stolthed faldt hun i Tvivl, fra Tvivl i Synd. Saasnart hun var alene med sin unge Mand, tilbageholdt hun ikke sin sande Mening om Prince, og det var ofte alt Andet end behageligt for hans Ven at maatte høre paa denne. Over Thomas, hvem hun virkelig syntes at elske, vandt hun snart Indflydelse. Hun forstod at forhindre ham i at komme til Weymouth, hvorhen Prince var vendt tilbage, og da denne blev skinsyg paa Grund af hendes Indflydelse og sendte Brev med følgende Ord:

«Broder Thomas! jeg befaler Dig, gjør Dig rede og kom til Weymouth, Amen!»

— overtalte hun sin Mand til i det Mindste en Tid lang ikke at lyde denne Befaling, men derimod at besøge sin Moder. Men selv i Frastand formaaede hun ikke at tilintetgjøre Princes Magt. Thomas vendte tilbage til Weymouth og førte atter sin Hustru til Kjærlighedens Hjem, som nu blev et Smertens Hjem for hende. Der vare Henriette, Clara og Fru Starky med deres Mænd. Agnes blev nu anklaget af disse Hellige for at have prøvet paa at skille sin Mand fra Prince og blev eenstemmig fordømt, haardest af sine egne Søstre. Da de Andre havde udøst alle deres Bebreidelser, tilføiede Prince i den Hellig-Aands Navn: «Dersom Du igjen vover at ophidse din Mand til Modstand mod mine Befalinger, saa skal Gud sønderknuse og tilintetgjøre Dig!» Endelig traadte hendes Mand ogsaa frem og sagde: «Agnes, jeg

befaler Dig, at Du strax adlyder Guds Aand i mig, som er meddeelt mig gjennem Herrens Tjener». — Nedbøiet og knækket trak hun sig tilbage.

Ikke længe derefter opdagede hun, at man forsøgte paa ogsaa at bevæge hendes yngste Søster til at træde ind i Menigheden. Derpaa skrev hun til Louise for venskabeligt at advare hende, men man fandt Brevet i hendes Værelse og viste det til Prince, hvorpaa det igjen kom til en Scene. Om Aftenen, da hun vilde gaae til sit Soveværelse, fandt hun Thomas staaende i Døren. «Du er fortabt!» raabte han. «Her kommer Du ikke mere ind; bort med Dig til det tomme Kammer derovre, der kan Du søge den Ro, som Du fortjener at faae, thi Du har sat Dig op imod Herrens Tjener». Da Agnes hørte dette, var hun tilintetgjort; det var, som hendes Hjerte skulde briste.

Prince reiste nu med de andre Mænd til Spaxton for at holde Øie med nogle nødvendige Reparationer og Byggeforetagender. Der fortalte en aabenmundet Tjenestepige ham en Dag, at man var bange for, at Søster Agnes ikke havde opfattet sit Ægteskab aldeles aandeligt. Herrens Hellige blev rasende og udbrød: «See, det kommer der af Synden; hun har ikke den rette Tro, hun er falden, hun maa udstødes». Henriette og Clara vare ikke mindre opbragte, og de fik endog hendes Mand til at skrive til hende, at hun skulde pakke ind og reise til sin Moder, han vilde ikke mere komme til hende.

I sin Moders Huus fandt den stakkels, forskudte Kone igjen et Hjem, og der blev hun Moder til en Søn. Hun blev boende der, til Drengen var fire Aar gammel. Da gjorde Starky et Forsøg paa at bortføre ham, og da det mislykkedes, kom det til en Proces, hvis Udfald blev, at Moderens Ret til at opdrage sit Barn blev fuldstændig anerkjendt.

Agnes' sørgelige Erfaringer forhindrede imidlertid ikke hendes Søster Louise i at træde over i de Helliges Sect. Hun kom i Besøg til Spaxton, og da det store Huus endnu

ikke var færdigt, boede hun i en Sidebygning hos Fru Julie Prince. En Dag, da disse to Damer vare alene i Værelset, brøde tre Herrer, som vare Louises Slægtninge, ind ad Husets Bagdør og paastode, at de vilde hente hende. Først sagde de, at hendes Moder var syg og havde sendt Bud efter hende; men hun svarede, at hun gik ikke med dem. Derpaa grebe de hende og bare hende ned i en Vogn, som holdt forspændt udenfor. Hun gjorde Modstand og skreg, indtil Vognen var ude af Syne. Som vanvittig blev hun bragt til London og der indespærret i et Galehuus. Halvandet Aar sad hun under Laas og Lukke, og i Spaxton vidste Ingen, hvad der var blevet af hende. Da undslap hun en Dag sine Bevogtere og flygtede til et Hôtel. Hun fik sendt Bud efter William Cobbe, og da hun forlangte at komme tilbage til Charlinch, vare de i Begreb med at stige ind i en Jernbanewaggon, da en af Opsynsmændene ved Galehuset tilfældig opdagede hende og igjen fik hende indespærret.

Men nu henvendte Cobbe, der vel vidste, at Louise ikke var afsindig, sig til Øvrigheden; der blev indledet en Undersøgelse, og efter Sagkyndiges Dom blev hun sat i Frihed. Derpaa vendte hun tilbage til Spaxton, men allerede i Forveien havde hun truffet Foranstaltninger til at overdrage Prince hele sin Formue. Han anvendte den ligesom hendes Søstres Penge paa Kjærlighedens Hjem. Der levede Louise lykkelig indtil sin Død, og Søstrene begravede hende ude paa Engen.

1862 lod Prince sit sidste Opraab udgaae. Gjennem de fremmede Gesandter sendtes Skrivelser i alle Sprog til Jordens Konger og Folk for at forkynde hele Verden, at Kjødet var frelst fra Døden. Nu leve de Hellige stille i Kjærlighedens Hjem. De undervise ikke, prædike ikke, skrive og læse ikke Meget. Jorden dyrke de ikke, Fattigpleie give de sig ikke af med og udsende ingen Missionairer. De staae op, naar det dages, gaae til Ro, naar det mørkner,

og i Mellemtiden spise og drikke de, reise, sammenligne, hvad de have oplevet, og correspondere med Brødrene. Af disse skal der findes 600 Mænd og Qvinder, som have sluttet sig til dem. De vente drømmende paa Herren i al deres Overflod og Lediggang. Naar Tiden er moden, vil han komme til Dom.

Jakob Paulli.

Jacques Callot.

I Aaret 1592 fødtes i Nancy en Dreng, der i Daaben modtog Navnet Jacques. Han var den lothringske Adelsmand, Jean Callots ottende Barn. Allerede tidligt, inden der var Tale om, at Drengen selv kunde yttre sin Mening, bestemte Forældrene, at han skulde være Geistlig, dengang den almindelige Vei for de yngre Adelige. Hans Opdragelse synes dog ikke at være bleven ledet med udelukkende Hensyn herpaa, men tværtimod indrømmedes der ham Frihed til at lægge sig efter de Sysler, til hvilke hans Lyst drog ham, og blandt disse indtog Tegning tidligt den øverste Plads. Naarsomhelst han kunde, gik han rundt til Malerne i Byen, og med tindrende Øine stod han taus og saae paa deres Arbeide, medens hans Phantasi skabte gyldne Drømme om engang at blive berømt som de; i Hjemmet havde han altid Papiret for sig, og med Undren og Morskab saae man de kjække Carrikaturer af bekjendte Mænd i Byen, som dannedes ved hans løst henkastede Streger.

Forældrene betragtede hans Tegning som et Tidsfordriv, der ikke kunde gjøre Skade; men snart skulde deres Øine aabnes. Hans jevnaldrende Ven, Israël Henrich, drog til Rom for at uddanne sig til Kunstner, og Jacques udtalte nu sit Ønske om at følge denne for at blive det Samme, men den gamle Adelsmand kunde ikke forsone sig med den Tanke, at hans Søn skulde tjene sit Brød ved Noget, der dengang ansaaes for upassende for Adelige; han gav et bestemt Afslag, indskrænkede Sønnens Yndlingsbeskjæftigelse og forbød ham

at omgaaes med Malerne. — Israël kom til Rom. Den evige Stad har vel fyldt ham, som Alle, med mægtige Stemninger, der fandt deres Udtryk i de Breve, han sendte til Hjemmet; Jacques læste dem, den aldrig bekæmpede Attraa reiste sig med fornyet Styrke og gav ham Kraft til at sønderrive de mange Baand, der binde En til Hjemmet: han rømte. Bogstaveligt uden at eie en Skilling drog han i Foraaret 1604 bort og fristede i nogen Tid Livet ved det, medlidende Bønder gave den smukke, tolvaarige Dreng; sin Hvile søgte han i det Frie, i en Høstak, og herved traf han paa en Zigeunerbande, der drog til Florents. Uden at hans barnlige Sind forgiftedes af de mange Raaheder, han her maatte være Vidne til, gjorde, som man vel kan tænke, disse halvvilde Folks Liv et mægtigt Indtryk paa ham, et Indtryk, der i hans Manddom stod saa klart og tydeligt for ham, at han kunde give Efterverdenen et Billede fra sin Barndom i de fortrinlige, genialt opfattede Zigeunerfremstillinger, han da frembragte.

Da han var ankommen til Florents, var han heldig nok til at blive fremstillet for Maleren Remigio Canta-Gallina, der, efter at have hørt om hans Flugt og Reise, tog ham i sit Huus og underviste ham i Tegning; ogsaa Gravstikken fik han her for første Gang i Haanden, og for at betvinge hans Tilbøielighed til det Groteske, som Canta-Gallina ansaae for farlig, nødtes han til kun at tegne og stikke efter gamle, gode Mestere.

Callot havde nu naaet en Deel, men ogsaa kun en Deel af sit Ønske: han var i Italien, Kunstens hellige Land, men Vennen Israël og den tusindaarige Nimbus vinkede ham til Rom. Uden at tage Afsked med Nogen forlod han derfor Florents og vandrede dertil, men havde kun været der nogle faa Dage, før et Par Kjøbmænd fra hans Fødeby gjenkjendte ham og trods alle Bønner førte ham tilbage til Nancy.

Den unge Eventyrers første dristige Flugt fra de faderlige Vingers Beskyttelse kronedes saaledes ikke med Held; men at Udfaldet dog ikke kuede ham, viste han paa den tydeligste Maade ved et halvt Aars Tid efter atter at flygte,

denne Gang i Besiddelse af en lille Pengesum, som han havde samlet sig. Han naaede ikke engang saa langt som tidligere. En ældre Broder, som Forældrene havde sendt efter ham, indhentede ham i Turin, og atter maatte han sige det Land, hvortil hans hele Sjæl drog ham, Farvel og vende den tunge Vei tilbage. I Hjemmet vedblev han dog uagtet alle Forestillinger, som han havde begyndt; han anvendte sin hele Tid til Tegning og forsøgte sig ogsaa, da en Kobberplade ved et Tilfælde var kommen ham ihænde, som Graveur. Nu, men ogsaa først nu, indsaae Forældrene det Farlige i at stride mod en Tilbøielighed, der allerede to Gange havde brudt alle Hindringer, og besluttede at lade Sønnen komme til Rom: et Gesandtskab afsendtes just til Paven, og i December 1608 fulgte Jacques med dette.

Israël, der, siden han drog fra Lothringen, stadigt havde opholdt sig her, var allerede tilstrækkeligt uddannet til selvstændigt at optræde som Maler, og Callot, der dagligt saae hans Arbeider, vilde nu, opmuntret af Vennens Fremgang, ogsaa strax lære at male. Snart indsaae han dog, at der endnu manglede hans Tegning saa Meget, at dette var umuligt, og med Kraft og Iver søgte han at forbedre denne. Et Aar gik. De fra Hjemmet medbragte Penge slap op, og han nødtes saaledes til selv at fortjene Noget. Snart fik han ogsaa Arbeide, idet den franske Kunstner Philippe Thomassin lod ham deels copiere, deels stikke efter sine egne Billeder, hvorved Callot opnaaede saa megen Færdighed, at han paa egen Haand vovede at udgive en Suite stukne Copier efter Loftsmalerierne i flere af Roms Kirker. Muligviis skinsyg paa sin Elev afskedigede Thomassin ham imidlertid kort efter, og han tog nu til Florents.

Den Største i Kunstens Verden, som Staden i hiin Tid havde at opvise, var Jules Parigi, der har efterladt sig et Navn som Maler, Ingenieur og Graveur, og i dennes Atelier var Callot saa heldig at finde en Plads.

Det var dengang de kunstelskende Mediceers Tid. Toscanas daværende Storhertug, Cosmus II, var ikke alene en Fyrste, der fra sin høie Throne i Glands og Storhed sendte Kunstnerne et naadigt Nik og ved sin Skatmester lod dem udbetale en klingende Løn, men det var hans Glæde selv at bevæge sig imellem dem, selv at see og selv at dømme. Ved et Besøg hos Parigi viste denne ham et Stik af Callot, det vandt hans Behag, den unge Franskmand forestilledes for ham, og uden nogensomhelst Opfordring tilstod han ham strax en Aarpenge, saa længe hans Uddannelse maatte staae paa.

Callots Stilling var nu sikkret; han behøvede ikke at arbeide for at leve, men kunde anvende al sin Tid paa at opnaae den Færdighed, som Parigi kunde give ham. Han maatte gjennem flere Aar stadigt copiere de berømteste Mestere, og lige til Aaret 1617 have vi derfor intet originalt Værk fra hans Haand, men da overraskede han ogsaa Verden og sin Lærer ved at komme frem med den Samling Billeder, som han selv kaldte: «Caprici di varie figure». Paa en Mængde smaae Blade er her fremstillet italienske Scener af Maskecomedierne, et Æmne, skulde man synes, der snarest maatte finde sin Anvendelse i Billedkræmmerens Skillingsbod. Men see paa denne Uendelighed af Figurer, gjennemgaaende de samme, som vi kjende fra vore Pantomimer — ikke et Blad ligner det andet! Ofte kun med enkelte, kjække Streger henkastede paa Papiret, staae de plastiske Skikkelser lyslevende for os, i al deres Burleskhed omstraalede af den uimodstaaeligste Humor, forbunden med den Fiinhed, der paatrykker den simpleste Scene Idealitetens Præg. Snart er det Capitanoerne Bonbardon og Babeo, værdige Repræsentanter for den Jacob von Thyboeske Familie, der ere i Begreb med at drage Sværdet for samme Skjønhed, medens Cucurucu med en Brix latterliggjør deres Bevægelser; snart see vi en mesterlig, gribende comisk Scaramuccia gribe i Strengene, medens han lyttende bøier sig fremad, deels for at høre sin egen

Sang bedre, deels for at opfange Lyden af den Ventedes Fodtrin; man synes at kunne høre Tonerne; de falde lidt i det Brølende, men lee ad Sangen, naar den lød, maatte man, derfor borger hele Figuren.

Samlingen gjorde da ogsaa strax ved sin Fremtræden overordentlig Lykke; den vandt ikke alene Fyrstens udeelte Bifald, men Alle kappedes om at komme i Besiddelse af de kostelige Blade. Allerede paa disse første Billeder lægger man Mærke til Kunstnerens Forkjærlighed for at fremstille mange Personer paa een Gang, frem for Alt de fine Lilleputfigurer i Baggrunden, som han senere udviklede til en saadan kunstnerisk Fuldendthed, at Ingen før eller senere, endog kun tilnærmelsesviis, har naaet ham. Men med de Midler, man dengang kjendte, var det ham ikke muligt at opnaae den Fiinhed i Stikket, som han ønskede, og han anvendte derfor al Flid og Opmærksomhed paa at forbedre den Fernis, hvormed Kobberpladen overtrækkes. Hans Forsøg kronedes med fuldkomment Held, idet han fandt paa at anvende et haardt Overtræk — «Vernis dur», «Vernice grosse da lignaioli» — istedetfor det tidligere brugte bløde.

Det blev ham ved denne Opfindelse muligt at skabe det Værk, der endnu mere end det tidligere bragte hans Navn paa alle Kunstkjenderes Læber i Italien og snart over hele Europa, Markedet i Florents, eller som det oftest — efter den rene Madonna, til hvis Ære det var stiftet — kaldtes: «L'impruneta». Paa en stor, af Bygninger omgivet Plads seer man her en talløs Menneskemasse fremstillet. Slangetæmmeren i Forgrunden har samlet sig et talrigt og taknemmeligt Publicum, der paa forskjellig Maade lægger sine Følelser for Dagen, Qvaksalveren udbyder skrydende sine Arcana til den lettroende Mængde, der beleirer hans Vogn, og Ungdommen svinger sig i Dandsen til Sækkepibens Toner, omgivet af en tæt sluttet, nysgjerrig Kreds. De mangfoldige Boder savne ikke Kunder, der med Sydboens hele Livlighed underhandle med Sælgeren, medens Andre pleie det trætte

Legeme i Spiseteltene og efter Maaltidet forlyste sig med at slaae Stolene i hverandres Hoveder, naar Vinen først er stegen dem tilveirs. Man gjør sig næppe noget Begreb om det Antal Figurer, der ere anbragte i en eller anden Virksomhed, men endnu mere forbausende maa den Masse forekomme En, der ørkesløse drive omkring paa alle Kanter. Og den store Kunstner har ikke, hvad man alt for ofte seer paa lignende Fremstillinger, vilkaarligt kilet dem ind for at fylde op, nei, Natur og Liv er der i Alt, og hver enkelt Figur lader sig med Glæde betragte.

Callots Velynder, den ædle Cosmus, døde, og hans Ønske om at vende tilbage til sit Fædreland, hvilket han kun af Hensyn til denne havde ladet uopfyldt, kunde nu bringes til Udførelse.

Uden at fristes af de lokkende Tilbud, som hans Hellighed Paven og mangfoldige kronede Hoveder gjorde ham, drog han i Aaret 1622 bort fra Florents og gjensaae efter fjorten Aars Fraværelse Lothringen. Ikke alene hans Forældre modtoge med Henrykkelse Sønnen, der klædt i Berømmelsens Kaabe kastede sig i deres Arme, men det hele Nancy jublede over at huse en saadan Landsmand indenfor sine Porte. Selv om han intet Navn havde bragt med sig, vilde han dog strax efter sin Hjemkomst have vundet det ved sit berømte Blad: «Supplicium Sceleris Froemi» eller Straffene. Alle de i hiin Tid brugelige Straffe seer man her udførte paa samme Tid paa et Torv og saaledes fremstillede, at de grusomste Scener dog ikke vække Ens Afsky; man troer at befinde sig midt imellem Henrettelserne, men i Stedet for at bevæges til at vende Hovedet bort fængsles Ens Øine af de mangfoldige Skikkelser, der — om muligt — udmærke sig ved endnu størrre Tydelighed end paa «Limpruneta», en Klarhed, der endog udstrækker sig til Tilskuerne paa Hustagene i Baggrunden, som, næppe en Linie store, træde os levende imøde, ofte kun dannede af et Par svage Linier. Hver af de talløse Grupper danne saa at sige et Hele for

sig, grebet ud af Livet; man føler, at man har Virkeligheden for sig som paa et Photographi, men vel at mærke Geniets idealiserede Virkelighed, som Photographiet, der indskrænker sig til at give et tro Speilbillede, aldrig kan naae.

Landets første Familer søgte, ligesom i Florents, at drage Kunstneren til sig, og denne hans Færden i de adelige Kredse, hvor han jo ogsaa efter sin Fødsel hørte hjemme, førte til, at han 1625 ægtede en Frøken de Marsal, der Livet igjennem blev ham en tro og elsket Hustru. Strax i Begyndelsen af deres Ægteskab maatte han forlade hende, da han med hædrende Ord kaldtes til Bryssel for at forevige Bredas Indtagelse med sin Mesterhaand. Hans Ophold i denne Stad er mindre mærkværdigt ved de Stykker, han her frembragte, end ved hans Samliv med Van Dyck, thi dette skyldes det bedste Portrait af Callot, vi eie, og som den berømte Hollænder ved denne Leilighed malede af ham.

Kort efter hans Tilbagekomst til Nancy gav hans Landsherre Carl IV ham Nok at gjøre. Den skjønne, men berygtede Hertuginde af Chevreue kom til det lothringske Hof, og til hendes Ære holdt Fyrsten en storartet Caroussel eller, som den da kaldtes, «combat à la barrière». Det var en Fremtoning, der skyldte de franske Hoffers og Adelsmænds ridderlige Galanteri sin Opstaaen og Indretning; det var Skjønheden, man bragte sin Hylding, og til dens Ære brød man en stump Landse med en fyrstelig Fætter for siden at høste sin Løn i Skikkelse af et huldsaligt Blik eller en henkastet Blomst. Denne Caroussel var, efter en Samtidigs nøiagtige Beskrivelse, saare storartet og pragtfuld. Klædte i de meest phantastiske og straalende Dragter mødte de høie Deeltagere i Vogne, hvis Udsmykning, ligesom de selv, skulde forestille noget Bestemt; her saae man Phaëton, Solgudens Søn, styre sin Faders skinnende Vogn, og her stod i majestætisk Ro en Prinds som Planet, med en heel malet Dyrekreds i Baggrunden. Alle vare, som rimeligt, henrykte, men Efterkommerne vilde næppe besjæles af de samme Følelser

alene ved at læse den ovenfor nævnte, pedantisk tørre Beretning, naar ikke Callot havde levendegjort den med sine Billeder. Disse i Forening med dem, der fremstillede Bredas Erobring, gjorde, at Richelieus Opmærksomhed henvendtes paa Kunstneren.

La Rochelle, Huguenotternes sidste faste Tilflugtssted, var indtaget. Den store Statsmands Ærgjerrighed fandt en velkommen Næring i, at denne Handling, der var udført under hans Auspicier, forherligedes af en navnkundig Haand, og han indbød derfor Callot til Paris, for at han mod frit Ophold og en fyrstelig Løn skulde levere Tegninger af Kampen. Tilbudet modtoges, og med hele sin Familie drog Kunstneren til Hovedstaden.

Barndomsvennen Israël Henrich, som han sidst havde forladt i Rom, levede nu her og ernærede sig hovedsagelig som Kobberstikker og Kunsthandler. Callot, der allerede tidligere havde indseet, at det, naar han selv skulde stikke alle sine Billeder, vilde blive umuligt at føre alle hans Muses Frembringelser for Lyset, modtog med Glæde den Opfordring, som Israël rettede til ham om at overlade ham sine fremtidige Tegninger til Stikning, og fra nu af finder man paa alle hans Billeder Indskriften: «Israël excudit».

Rig paa Guld og Ære vendte han efter et langt Ophold tilbage, tidsnok til at lukke sin gamle Faders Øine.

Vi komme nu til at omtale en historisk Begivenhed, der blev af stor Indflydelse paa Callot. Ludvig XIII's Broder Gaston, der allerede tidligere havde opholdt sig i Nancy, vendte, efter paany at have brudt med sin Broder, i Marts 1631 tilbage til denne Stad. Han ægtede hemmeligt Carl IV's Søster Marguerite og levede nogen Tid roligt i Byen, i hvilken han fandt stort Behag; ofte tilbragte han, som mange høie Personer, flere Timer med Besøg hos Callot, medens denne arbeidede, og et nøiere Forhold synes at have fundet Sted imellem dem. Gastons Ægteskab kom imidlertid Ludvig for Øre, og idet han med Glæde greb denne Leilighed

til at udvide sin Magt, erklærede han Lothringen Krig under Paaskud af, at dets Hertug spillede under Dække med en Forræder. Udfaldet var let at forudsee, og snart stod Ludvig med en Hær for Nancy's Porte. Denne efter de Tiders Forhold stærkt befæstede By vilde vel endda have kunnet udholde en længere Beleiring, men ved List bragte Richelieu Hertugen til at befale dens Overgivelse, og, uden at et Skud var løsnet, red Kongen gjennem den nedbrudte Muur triumpherende ind i Byen. Strax efter lod kan Callot kalde for sig og opfordrede ham til at overføre de sidste Dages Begivenheder paa Papiret. Men denne, der ligesaa meget var Fædrelandsven som Kunstner, rettede sig og svarede: «Sire! Jeg er Lothringer og troer ikke at burde gjøre Noget, der strider mod mit Lands og min Herres Ære». Mærkeligt nok tog Kongen ikke disse stolte Ord ilde op; han gjentog endogsaa Anmodningen og fik nogle andre Kunstnere til at forsøge paa at overtale ham, men disse udrettede naturligviis lige saa Lidt; «før skærer jeg Tommelfingeren af mig», svarede han dem, og en Pension, som Ludvig tilbød ham, afslog han bestemt.

Alligevel forevigede han sit Fædrelands Ulykke, om ikke paa den Maade, Kongen havde tænkt, thi de Scener, han under Krigen havde været Vidne til, fyldte saaledes hans Sjæl, at de, adlede ved at underkastes hans skabende Geni, fremtraadte i den berømte Samling: «Les misères de la guerre». Alle de Rædsler, Krigen kan føre med sig, oprulles her for vort Blik, fremstillede i de fineste Billeder. Snart raser Kampen grumt og blodigt, Rækkerne storme fremad, og til Trompetens Klang vaande de Saarede sig under Hestehovene; snart see vi de Lemlæstede modtage den første Pleie paa aaben Mark og bønligt bedende udstrække Haanden efter Almisse; hist har en dyrisk Skare stukket et Kloster i Brand, og medens Nogle haane de Udjagne, segne Andre under Vægten af det røvede Gods; her ligger en Hob Marodeurer i Baghold og overfalder skaanselløst en eenlig Reisevogn, og et

andet Sted tage de forpinte Bønder sig selv til Rette og nedhugge med Pleiler deres forhadte Indqvartering. Rædselsfuldt alvorlige ere Billederne — men, som vi tidligere paa et andet Sted have sagt, ikke paa den Maade, at de bringe vore Følelser i Oprør; man har tværtimod en reen kunstnerisk Glæde af at betragte de glimrende Fremstillinger, og man beundrer den Aand, hvis Phantasi har kunnet frembrige saadanne Mesterværker —.

Vi ville blot endnu nævne et af hans Værker, hvor det meest bizarre Lune paa det Nøieste er forbundet med en Storslaaethed i Compositionen, som næsten er enestaaende, nemlig hans Antonius' Fristelse. Her er ikke, som man ofte seer ved lignende Æmners Behandling af Andre, lagt an paa at oprulle Fristelserne indhyllede i Allegoriens Dragt — saasom en nøgen Qvinde, betegnende Vellysten, enMand, der rækker en Pung frem, betegnende Gridskheden o. s. v. —; men man seer Helvede udsende alle sine eventyrlige Magter, klædte i Rigets dagligdags Toiletter, uden at disse i mindste Maade ere lempede efter Jordens skiftende Moder. Midt i Luften svæver et vinget Uhyre og udspyer sin giftige Aande; Armene snoe sig paa den vidunderligste Maade ud i Rummet for tilsidst at ende i Ansigter af lige saa imponerende Djævelskhed som det egentlige Hoved. — En Flok ivrige Artilleritrolde ere kjørte op med en levende Kanon, et pantsret Dyr løfter Halen for at lade, Kanoneren stikker Lunten i Fænghullet, og ud af Kanonens Gab flyver da en Sværm af Landser, Pile og Hellebarder, alle rettede mod den hellige Mands Hule. Stakkels Antonius! Ikke engang hans stadige Attribut, den elskede Griis, gaaer fri under den almindelige Storm, thi en næsviis lille Djævel har listet sig bag paa den med en stor Puster, hvormed han jager det forskrækkede Dyr omkring. — Man kan godt forstaae, at Mange have sammenlignet dette Billede med Dantes Beskrivelser, thi med samme Dristighed som han har Callot fremmanet Underverdenens Hærskarer for Beskuerens Blik.

Den store Kunstner skulde dele Skjæbne med saa mange fremragende Aander og bortrives i sin kraftigste Alder. En Underlivssvækkelse, der efter den ulykkelige Krig greb mere og mere om sig, nedbrød hans Kraft, og den 24de Marts 1635 døde han, kun 43 Aar gammel. Det hele Nancy fulgte ham til hans Hvilested i Franciscanerklosteret ved hans Faders Side, og Europa rundt fløi Budskabet om den store Mesters Død.

Over hans Grav kneiser et af hans Enke sat Epitaphium, men det kan undværes: hans rette Eftermæle, der aldrig vil synke sammen, ere de henved to Tusinde Værker, der, spredte i alle Lande, glæde Betragteren og lade en Straaleglands lue omkring hans Navn.

S. Bauditz.

Ommiaden Abderramans Flugt.*)

Det Rige, som Mahomet havde grundlagt i Arabiens Ørkener, var med rivende Hurtighed voxet og udbredt over tre Verdensdele. Under de mægtige Ommiader strakte det sig fra Pyrenæerne og Atlanterhavet til Indus, og der tænktes paa endnu større Erobringer. Men det uhyre Riges Adsplittelse begyndte, da denne Herskerstamme blev stødt fra Thronen af Abul Abbas, Stamfader for Abbassiderne.

Den sidste Ommiadiske Chalif, Mervan II, blev overvunden af Abul Abbas, flygtede til Ægypten og blev der dræbt i Februar 750. En Forfølgelse, til hvis Grusomhed der næppe gives Mage, udbrød mod hans talrige Slægt, som Abbassiderne med blodtørstigt Had søgte at udrydde. Saaledes lode de den ene Haand og den ene Fod afhugge paa en af Chalifen Hischams Sønnesønner og slæbte ham derpaa, lemlæstet som han var, paa et Æsel gjennem Syriens Stæder og Landsbyer, medens en Herold pegede paa ham som paa et vildt Dyr og raabte: «See Aban, Moavias Søn, ham, som man kaldte Ommiadernes meest fuldendte Ridder!» Saaledes vedblev man, indtil Døden satte en Grændse for hans Lidelser. Da Hischams Datter, Prindsesse Abda, ikke vilde sige, hvor hun havde skjult sine Skatte, blev hun øieblikkelig gjennemboret

---

*) Efter R. Dozy: Histoire des Musulmans en Espagne. 1861. Modesto Lafuente: Historia general de España. 1852.

med Dolkestik. Hadet gik saavidt, at Ommiadernes Familiegrave bleve aabnede og deres Been adspredte for alle Vinde.

Alligevel lykkedes det Mange at undslippe Forfølgerne og skjule sig blandt Beduinstammerne. Abbassiderne søgte nu at naae ved List og Forræderi, hvad de ikke kunde opnaae med Vold. De bekjendtgjorde, at alle de Ommiader, som endnu vare ilive, skulde have fuldkommen Amnesti, og til yderligere Bekræftelse herpaa indbøde de dem til et prægtigt Forsoningsmaaltid. Over 70 Ommiader faldt i den lagte Snare og indfandt sig til Festen. Midt under denne styrtede pludselig Mænd frem og ihjelsloge dem Alle med Knipler. Man kastede Tæpper over de Døende og fortsatte derpaa i største Munterhed det græsselige Maaltid.

Uagtet alle saadanne Rædsler, der desværre baade i ældre og nyere Tider have pleiet at ledsage Omvæltninger i Østerlandet, var der dog endnu to Ommiader ilive, nemlig Yahya og Abderraman, Sønner af Moavia, Chalifen Hischams Søn. Ved at høre Abbassidernes Bekjendtgjørelse om Amnestien havde Yahya sagt til sin Broder: «Lad os vente Noget endnu, vi kunne altid tidsnok komme til Abbassiderne; jeg maa tilstaae, at jeg endnu ikke har synderlig Tiltro til denne Amnesti. Jeg vil først sende et sikkert Bud hen i Leiren for at see, hvorledes man har behandlet vore Brødre».

Men Budet, der kom tilbage for at bringe Besked om Blodbadet, blev forfulgt af Soldater, der havde Ordre til at dræbe Yahya og Abderraman, og de vare saa nær i Hælene paa ham, at Yahya blev greben og dræbt, førend han kunde tænke paa at flygte. Abderraman var derimod paa Jagt, og denne Omstændighed frelste ham. Hans troe Tjenere underrettede ham om Broderens sørgelige Skjæbne, og han benyttede sig af Nattens Mørke til at vende tilbage til sin Bolig og meddele sine to Søstre, at han tog sin Tilflugt til et Huus, som han eiede i en Landsby nær ved Euphrat. Han bad dem tillige om at komme derhen til ham snarest muligt tilligemed hans Søn og hans yngre Broder. Dette skeete, og

han levede i nogen Tid et roligt Familieliv. Han troede, at hans Fjender ikke let skulde opdage dette sikkre Tilflugtssted, og opsatte derfor at udføre sin Plan: at begive sig til Afrika.

En Dag havde han lagt sig i et mørkt Værelse, fordi hans Øine vare svage; da styrtede pludselig hans fireaarige Søn Soliman, der legede foran Husets Dør, ind i Værelset og kastede sig skjælvende og badet i Taarer til sin Faders Bryst. «Hvad er der iveien, sagde Faderen; Du veed, at jeg ikke er rask og trænger til Ro; men hvorfra kommer denne Frygt?» Han stod op og aabnede Døren; da saae han i det Fjerne de velkjendte sorte Faner. Barnet havde seet dem og erindret, at hans Farbroder var bleven myrdet den Dag, da disse Faner havde viist sig i hans Faders forrige Bolig. Abderraman havde næppe Tid til at stikke nogle Guldstykker i sin Lomme og tage Afsked med sine Søstre. Han bad dem om at sende hans Frigivne, Badr, efter ham til et bestemt Sted for at bringe ham, hvad han trængte til, «dersom det behagede Gud at lade ham blive frelst».

Imedens Abbassidernes Ryttere omringede Byen og gjennemrodede Huset, hvor de kun fandt de to Qvinder og Barnet, som de ikke gjorde nogen Fortræd, søgte Abderraman tilligemed sin yngre, trettenaarige Broder et Skjulested i Nærheden af Landsbyen, hvilket ikke var saa vanskeligt, da Egnen var bevoxet med Skov. Snart kom Badr, og de gik sammen ned til Floden, hvor Abderraman henvendte sig til en Mand, han kjendte, gav ham Penge og bad ham kjøbe Heste og Levnetsmidler. Manden lovede det og gik bort, fulgt af Badr.

Ulykkeligviis havde denne Mands Slave hørt Alt, og da han haabede at kunne faae en stor Belønning, ilede han saa hurtigt som muligt afsted til den abbassidiske Høvding for at meddele ham de to Flygtninges Opholdssted. Pludselig bleve disse forfærdede ved at høre Hestetrav. Med Nød og næppe fik de Tid til at skjule sig i Haven; Rytterne havde

allerede seet dem og begyndte at omringe Haven; et Øieblik, og begge Brødrene vilde været fortabte. Der var kun en eneste Udvei, nemlig at kaste sig i Euphrat og forsøge at svømme over den; men det var et meget farligt Foretagende, da Floden var meget bred og rivende. De betænkte sig dog ikke noget Øieblik i deres fortvivlede Stilling, men kastede sig ud i Bølgerne. Forgjæves raabte Rytterne til dem, at de skulde vende om, man vilde ikke gjøre dem noget Ondt; Abderraman, der altfor godt vidste, hvad dette Løfte havde at betyde, svømmede kun saameget hurtigere. Midt i Floden standsede han et Øieblik og raabte til sin Broder, der var bleven tilbage, at han skulde skynde sig. Men ak, det unge Menneske, der ikke svømmede saa godt som Abderraman, var bleven bange for at drukne; han troede Soldaternes Ord og var vendt om mod den nysforladte Flodbred. «Kom hen til mig, kjære Broder, jeg besværger Dig, tro ikke disse Løfter», raabte Abderraman, men forgjæves. Da Soldaterne saae, at han vilde undslippe dem, tænkte de paa at kaste sig i Vandet og svømme efter ham, men afskrækkedes ved Flodens Brede. Da han lykkelig var kommen over paa den anden Side og selv var i Sikkerhed, havde han den Sorg at blive Vidne til, hvorledes de barbariske Soldater huggede Hovedet af hans stakkels Broder.

I Palæstina kom hans tro Tjener Badr til ham tilligemed Salim, hans Søsters Frigivne, og bragte ham Penge og Ædelstene. Derpaa drog han med dem til Afrika, hvor flere Ommiader allerede havde fundet et Tilflugtssted, og hvor Abbassidernes Herredømme endnu ikke var blevet anerkjendt. Dersom han havde villet, havde han udentvivl her kunnet finde Ro og Hvile; men han var ikke den Mand, der kunde finde sig i et stille, ubemærket Liv. Ærgjerrige Drømme opfyldte hans tyveaarige Hoved. Velvoxen, tapper og kraftig havde han erholdt en meget omhyggelig Opdragelse og besad ikke faa, ualmindelige Kundskaber og Naturgaver. Han følte med sig selv, at han var bestemt til store Bedrifter og Fore-

tagender, og denne eventyrlige Aand fandt Næring i hans Barndomserindringer, der nu vendte tilbage og sysselsatte ham levende under hans ringe, omflakkende Tilværelse.

Det var en meget almindelig Tro hos Araberne, at Enhver havde sin Skjæbne skreven i sine Ansigtstræk. Abderraman troede derpaa ligesom alle Andre og maatte være saameget mere tilbøielig dertil, som en Forudsigelse af hans Onkels Fader, Maslama, der var en særlig Kjender af Ansigtstræk, netop svarede til hans meest brændende Ønsker. Da han var ti Aar gammel og havde mistet sin Fader Moavia, bragte man ham en Dag til Rosafa, en prægtig Villa i Distriktet Kinnesrin, hvor Chalifen Hischam sædvanlig opholdt sig. Medens Børnene vare udenfor Paladsets Dør, kom Maslama ridende, standsede sin Hest og spurgte, hvad det var for Børn. «Det er Moavias», svarede deres Ledsager. «Stakkels Faderløse», raabte Maslama med Taarer i Øinene og lod dem komme hen til sig. Abderraman syntes at behage ham mere end de Andre. Han satte ham op paa sin Sadelknap og kjærtegnede ham. Da kom Hischam ud af Paladset og spurgte ham, hvem Barnet var. «Det er en Søn af Moavia», svarede han, og, idet han hældede sig hen mod sin Broder, hviskede han ham i Øret, men dog høit nok, til at Abderraman kunde høre det: «Den store Begivenhed er nær, og dette Barn skal blive Manden, som Du nok veed». «Er Du vis derpaa?» spurgte Hischam. «Ja, jeg tilsværger Dig det; jeg har tydeligt gjenkjendt Tegnene paa hans Ansigt og hans Hals». Abderraman erindrede sig, at hans Bedstefader siden den Tid havde viist ham stor Forkjærlighed; han havde ofte sendt Gaver til ham fremfor til hans Brødre og ofte ladet ham komme til sig i Paladset.

Men hvad betød disse hemmelighedsfulde Ord, som Maslama havde sagt? Det vidste Abderraman ikke rigtigt, men flere samtidige Forudsigelser af østerlandske Sandsigere stemmede overeens deri, at Ommiadernes Throne, der allerede

var begyndt at vakle, skulde styrte sammen, men at et Skud af denne berømte Slægt etsteds skulde opreise den paany. Maslama selv syntes ganske optagen af den samme Tanke.

Abderraman troede sig altsaa bestemt til at beklæde en Throne, men i hvilket Land skulde han herske? Orienten var tabt, og paa den Side var der Intet mere at haabe. Kun Afrika og Spanien vare tilbage.

I Ægypten var Opholdet meget usikkert; han maatte flygte fra Sted til Sted, og hans Skridt bleve allevegne udspeidede. Han begav sig derfor til Barca og fandt her hos de vilde Stammer en Gjæstfrihed, der var negtet ham i hans Fædreland. Her levede den fornemme Flygtning, der var opvoxet i Hoffets og Serailets Glæder, en Beduins vilde og fattige Liv; han ernærede sig af Mælk og halvkogt Korn og skjulte sig i en ringe Hytte, men Alle beundrede hans Behændighed i at styre sin Hest og bruge sine Vaaben, hans Aandsnærværelse i Farerne paa Jagten og hans Udholdenhed under Savn og Besværligheder.

Statholderen over Barca, Fihriten Abderraman Ibn Habib, var en Slægtning af Jussuf, Statholderen i Spanien. Han skyldte Ommiaderne sin høie Stilling, men det var ikke af Hengivenhed for dem, at han tøvede med at anerkjende Abbassiderne; det var tvertimod i den Hensigt at benytte den første gunstige Leilighed til at gjøre sig uafhængig og grundlægge et nyt Dynasti. Han betænkte sig derfor ikke paa at efterstræbe og udrydde den gamle Herskerstamme, hvorved han tillige i Øieblikket kunde vinde Yndest hos den nye. Han havde allerede ladet halshugge to af Chalifen Walid II's Sønner, der vare komne til Afrika og forgjæves havde søgt at unddrage sig deres Skjæbne ved en ny Flugt; han efterstræbte ogsaa Abderramans Liv.

En Dag kom hans Udsendinge med en stærk Afdeling Rytteri til den Beduinstamme, hos hvilken Abderraman opholdt sig, og spurgte: «Er ikke Ommiaden Abderraman hos Eder?» De svarede: «Her er rigtignok kommen en Yngling,

som vi ikke kjende, og han følger Stammen paa dens Jagter; idag er han dragen ud paa Løvejagt med de andre Ynglinge til Dalen histhenne», og de pegede hen paa en Dal meget langt borte. Medens Rytterne droge derhen, kunde Abderraman, der strax var bleven advaret om Faren, faae Tid til at flygte bort, ledsaget af sex modige Ynglinge af Stammen, der vare ham hengivne og ikke vilde forlade ham.

De syv Reisende droge afsted over Bjerge, gjennem Dale og Sandørkener og hørte underveis Løvernes og Tigrenes Brøl. Endelig kom Abderraman til Cafart i Mauritanien og søgte et Tilflugtssted ved Hoffet hos Kongestammen Beni Rostem, men snart maatte han igjen bort og anraabe Berberstammen Micnesa om Beskyttelse. Saaledes henrandt hele fem Aar, uden at han tænkte paa at søge sin Lykke i Spanien. Da han bestræbte sig for at vinde Tilhængere i Stammen for at komme til at herske over den, blev han udjaget af den og begav sig nu til Berberstammen Nafsa, der boede i Omegnen af Ceuta. Paa Grund af, at hans Moder havde tilhørt denne Stamme, fandt han her Beskyttelse og ligesom et nyt Fædreland.

Da han nu endelig var bleven overbeviist om, at hans Planer ikke vilde lykkes i Afrika, kastede han sine Øine paa den anden Side af Havet. Han havde allerede faaet Adskilligt at vide om Spanien af den Frigivne Salim, der hidtil havde deeltaget i hans omflakkende Liv. Salim havde nemlig været i Spanien omtrent paa Musas Tid — eller snarere en Tid efter — og vidste altsaa god Besked; men han havde nu forladt ham. Da han længe havde været kjed af det omflakkende og eventyrlige Liv, som hans Alder ikke længere kunde udholde, greb han den første Leilighed, som Abderraman gav ham, til at blive fri derfor. En Dag, da han sov, havde han ikke hørt, at hans Herre kaldte paa ham. Da denne derfor havde kastet ham et Glas Vand i Ansigtet, sagde Salim i Vrede: «Siden Du behandler mig som en ringe Slave, vil jeg forlade Dig for stedse. Jeg skylder Dig Intet,

thi Du er ikke min Herre; din Søster alene har Ret over mig, og jeg vender tilbage til hende?

Den anden Frigivne, den tro Badr, blev nu sendt til Spanien for at knytte Forbindelser med Ommiadernes Tilhængere og levere dem et Brev fra sin Herre, hvori han fortalte sin Skjæbne og opfordrede dem til at staae ham bi af al deres Magt. Tiden var gunstig; thi Indbyggerne paa den rige og frugtbare Halvø vare trætte af de langvarige Borgerkrige mellem Statholdere og Feltherrer, der vilde tilrive sig Herredømmet. Man saae ingen anden Udvei end at løsrive Spanien fra det svage og vaklende Chalifat og stifte et nyt, uafhængigt Rige, dersom der skulde blive en Ende paa Rædslerne. Abderraman havde altsaa gode Udsigter, skjøndt han vel vidste, at han havde store Vanskeligheder at overvinde og en haardnakket Kamp at føre med Emiren Jussuf, der dengang havde opkastet sig til Spaniens Statholder. Men han foretrak en hæderlig Død i Kampen for en Throne fremfor en Flygtnings ustadige, omvankende Liv, der lignede en Forbryders.

I Cordova samlede sig 80 ærværdige Muselmænd, der vare bestemte paa at ville befrie deres Fædreland for Despotiets Rædsler. Ayub fra Emesa foreslog som det eneste Middel af vælge en selvstændig Fyrste; men hvor skulde man finde en saadan? Under den almindelige Raadvildhed reiste Wahib Ben Zahir sig og sagde: «Valget af en Fyrste er ikke tvivlsomt; jeg foreslaaer Eder en Yngling, der nedstammer fra vore gamle Chalifer og er af selve Prophetens Linie. Landflygtig vanker han nu om i Afrikas Ørkener uden Tag over sit Hoved; men skjøndt han er Flygtning og forfulgt, er dog hans Overlegenhed saa stor, at endog Barbarerne elske og ære ham. Jeg taler om Abderraman, Chalifen Hischams Sønnesøn». Alle gave ham deres Bifald og sendte Abderraman en Indbydelse til at komme over til Spanien.

Imidlertid havde Abderraman forladt Nafsa og begivet sig til Maghilernes Land paa Kysten af Middelhavet. Her

førte han i flere Maaneder et stille og eensformigt Liv, medens han med stedse stigende Længsel ventede Badrs Tilbagekomst. Siden hans Afreise havde han ikke hørt fra ham. Hans Skjæbne maatte nu afgjøres; dersom hans store Planer strandede, maatte han fortsætte sit omflakkende Liv som Flygtning; men lykkedes hans dristige Foretagende, vilde Spanien byde ham Sikkerhed, Rigdom og Magt.

Saaledes vaklende mellem Frygt og Haab, havde Abderraman en Aften hengivet sig til Bønnen; da saae han et Skib nærme sig til Kysten og En af dens Besætning kaste sig ud i Vandet for at svømme ind til Strandbredden. Han gjenkjendte strax det tro Menneske Badr, der i sin Utaalmodighed efter at gjensee sin Herre ikke havde villet vente, indtil man havde kastet Anker: «Gode Nyheder!» raabte han til Prindsen, saasnart han saae ham; han fortalte ham i en Hast, hvad der var skeet, nævnede de Høvdinger, paa hvem han kunde stole, og de Personer, der befandt sig i Skibet, som skulde føre ham til Spanien. «Heller ikke skal I mangle Penge, tilføiede ban; man sender Eder 500 Guldstykker». Henrykt af Glæde ilede Abderraman hen for at hilse paa sine nye Tilhængere, af hvilke tolv vare fulgte med Skibet. Den Første, han traf paa, var Abu Ghalib Tammam; han spurgte ham om hans Navn og Fornavn, og da han havde hørt dem, drog han et lykkeligt Forvarsel af dem. Tammam betyder nemlig Fuldbyrderen og Ghalib Seirherren. «Vi ville fuldbyrde vor Skjæbne», raabte Prindsen, «og vi ville vinde Seir».

Han gjorde strax Forberedelser til at drage bort. Da Berberne hørte dette, løbe de til fra alle Sider for at forhindre hans Afreise, dersom de ikke fik Foræringer. Man havde ventet det, og Tammam havde taget Penge med, som han uddeelte til Enhver efter den Stilling, han havde i sin Stamme. Man havde allerede lettet Anker, da en Berber, som var bleven glemt ved Uddelingen, kastede sig ud i Havet og svømmede ud til Skibet. Klamrende sig fast til et

Toug, gav han sig til at raabe, at han ogsaa skulde have Noget. Kjed af dette Paks Prellerier trak En sin Sabel og huggede Haanden af Berberen, der faldt i Vandet og druknede.

Man satte nu Flag til paa Skibet til Ære for Prindsen, og snart landede han i Almuñecars Havn i September 755. Efter at have tilbragt nogle Dage paa Alfontin, et Landsted i Nærheden af Loja, der tilhørte Ibn Khalid, en ham hengiven Høvding, begav han sig til Slottet Torrox lidt længere mod Vest. Overalt blev han modtagen med den største Begeistring.

Saasnart Efterretningen herom kom til Jussuf og hans Hær, der befandt sig i Toledo, begyndte denne strax at vakle, og Mange forlode ham. Erkjendende Faren, skyndte han sig med at samle sine Tilhængere og gik imod Abderraman for at redde Hovedstaden Cordova. Men dette lykkedes ikke; den faldt efter en heldig Træfning i Abderramans Hænder. Jussuf erkjendte ham tilfulde for sin Overherre, men da han et Par Aar efter begyndte en Opstand, blev han i November 759 slagen og dræbt paa Flugten ikke langt fra Toledo.

Efterhaanden seirede Abderraman ved sine overlegne, udmærkede Egenskaber over alle sine Fjender. Allerede hans smukke og blomstrende Ydre, hans høie og majestætiske Skikkelse vandt Folket, der, plaget af mangeaarig Borgerkrig, længtes efter Freden og haabede, at han skulde bringe den, og da han som Seirherre holdt sit Indtog i Cordova, lød det talrige Folks Jubelraab ham imøde: «Gud forherlige Abderraman Ben Moavia!»

Han havde nu endelig naaet sit Maal. Flygtningen i Afrikas Ørkener var bleven Herre over et mægtigt Rige. Hans Skjæbne minder i en mærkelig Grad om hiin ædle Flygtning mange Aarhundreder senere i Norden, der, ligeledes forfulgt af sine Fjender, gjennem Ørkenen fandt Veien til en Throne. Begge havde de den vanskelige Opgave: paa Ruiner at opbygge en ny Stat og et nyt Dynasti, og begge havde de mange Efterstræbelser og Oprør at overvinde. Det

var ofte nødvendigt for Abderraman at anvende en Haardhed, der ikke var langt fra Grusomhed.

Foruden de mange Opstande maatte Abderraman ogsaa kraftig tilbagevise et Forsøg paa at styrte ham af den abbassidiske Chalif Almansor, der lod sin Statholder i Afrika gaae over til Spanien med en stor Hær. Da Abderraman efter Seiren sendte den faldne Statholders Hoved til Chalifen, skal denne have udbrudt: «Jeg takker Gud, at han har lagt Havet mellem mig og denne Djævel!»

Inden sin Død, der indtraf i October 788 i hans tre og tredivte Regjeringsaar og ni og halvtresindstyvende Leveaar, havde han underkastet sig Landet lige op til Pyrenæerne. Han var en af de største Fyrster i sin Tid. Men hans Berømmelse grunder sig ikke blot paa Krigens, men ogsaa paa Fredens Gjerning. Det er udentvivl mere tiltalende at følge denne end hiin og gjøre Bekjendtskab med hans Personlighed fra en Side, der vil vise, at han i Dannelse stod høit over sin Tid. Herom have vi et Vidnesbyrd i det skjønne Digt, som han henvendte til den Palme, han med egen Haand havde plantet i Cordovas Haver, og som han havde ladet komme fra Syrien for at have et synligt Minde for Øie om sit elskede Fædreland. Hans blide Følelser aabenbares ret i disse skjønne Vers:

Ogsaa Du, min stolte Palme,
Du staaer her jo som en Fremmed;
blide Vinde fra Algarbe
til Dig Kys og Kjærtegn bringe;
Du i frugtbar Jord slaaer Rødder
og mod Himlen Toppen hæver —
Sorgens bittre Taarer græd Du,
hvis som jeg Du kunde føle:
ei Du føler Uveirsstorme
som jeg af en ublid Skjæbne;
thi bestandig Sorg og Smerte
mig med Taarestrømme væde;

jeg med mine Taarer dugged
Palmerne, som Euphrat vander;
ak, men Palmerne og Floden
glemte alle mine Sorger,
da min haarde, fjendske Skjæbne
og de vilde Abbassider
nødte mig til at forlade
Alt, hvad Sjælen høiest elsked.
Om mit Fædreland det dyre
intet Minde hos Dig lever;
men jeg aldrig kan undlade
det sørgmodig at begræde.

A. Fabricius.

John Law og hans „System".

Den franske Konge Ludvig XIV havde ved sin Død i 1715 efterladt Frankrig i den sørgeligste Tilstand. Hans umyndige Efterfølger, Ludvig XV, eller rettere dennes Formynder, den berygtede, udsvævende og ødsle Hertug Philip af Orleans, en Brodersøn af den afdøde Konge, formaaede Lidet eller Intet herimod. Ludvig XIV's endeløse Krige havde udmarvet Landet; dets Indtægtskilder vare borttørrede; en uhyre Gjæld tyngede det, og Indtægterne for flere af de kommende Aar vare allerede opbrugte. «Det er ved et Under, at vi endnu bestaae», udbryder Fenelon; «Staten er en gammel ødelagt Maskine, der vakler og vil falde sammen ved det første Stød». Hertugregenten gjorde nogle Smaaforsøg paa at afhjælpe Ondet; men det var kun halve Forholdsregler, der intet kunde udrette uden maaskee at svække Statens Credit end ydermere. Saint-Simon foreslog en mere radical Udvei: Rigsstænderne skulde indkaldes og Staten ligefrem erklæres for bankerot. Men et saa farligt Raad turde Hertugregenten ikke følge. Saa fandt han det mere tiltalende at henvende sin Opmærksomhed paa de forførende Billeder, som udmaledes for ham af den skotske Eventyrer John Law, der ved Budskabet om Ludvig XIV's Død var ilet til Frankrig for ved sine storartede Planer at forvandle Frankrigs Fattigdom til Rigdom. Regenten blev denne Eventyrers villige Redskab og bidrog derved Sit til at gjøre Frankrigs Stilling om mulig endnu ulykkeligere. De

lawske Ideer, hvis bedaarende Magt Regenten saa slet forstod at modstaae, have imidlertid ikke alene Krav paa Opmærksomhed, fordi de bleve Kilden til en af de meest epochegjørende Kriser, Verden nogensinde har seet; men de have det ogsaa, fordi de endnu den Dag idag hyldes af Mange; thi om end John Laws Navn er bleven en Rædsel for Alle, saa leve hans Ideer dog endnu, om end ubevidst, og det til Trods for den skrækkelige Dødsdom, Historien har udtalt over dem.

John Law fødtes i Edinburgh 1671. Igjennem sin Moder, Johanne Campbell, nedstammede han fra de berømte skotske Hertuger af Argyle. Hans Fader, William Law, var Guldsmed, men drev desuden, som Datidens fleste Guldsmede, Banquierforretninger. Herved samlede han sig en betydelig Formue, og han blev Eier af flere Landeiendomme, af hvilke Godset Lauriston blev Johns Fædrenearv. John var ved Faderens Død kun fjorten Aar gammel, og Moderen maatte da sørge for hans videre Opdragelse. Hun sparede Intet for at give ham en saa omhyggelig Uddannelse som vel mulig, og Johns Evner lode Intet tilbage at ønske. Han viste sig at være i Besiddelse af en sjelden Begavelse; hans Herredømme over Sproget var ualmindeligt; men fremfor Alt glimrede han dog ved sine Anlæg for Beregninger og de exacte Videnskaber. Men han var en urolig Aand, og han kunde derfor ikke finde sig i sin Faders stillesiddende Forretning. Nei, saa fandt han mere Behag i at øve sig i Boldspil og anden ridderlig Idræt. Med Liv og Lyst styrtede han sig ind i Fornøielsernes Tummel; det smukke Kjøn fandt i ham en ivrig Tilbeder, og hans Bestræbelser for at vinde dets Gunst bleve ikke ubelønnede; thi han var smuk og velskabt, beleven og adræt. Men han ødslede dog ingenlunde hele sin Tid bort til Fornøielser og Adspredelser; tvertimod: Videnskaberne fandt en talentfuld Dyrker i ham.

Han havde altid været besjælet af en stor Reiselyst. Da han nu var bleven voxen, skyndte han sig derfor med at forlade sit Fædrehjem for at søge Lykken paa andre Steder under større Forhold. Tyve Aar gammel kom han til London. Her varede det ikke længe, inden Spillelidenskaben fuldstændig havde optaget ham. Da han spillede meget beregnende, gjorde han betydelige Gevinster. Men det vilde Liv, han førte, krævede uhyre Summer, og, hvad han vandt, kunde kun forslaae lidt. Saaledes kom han da efterhaanden i en meget betydelig Gjæld, og han vilde være bleven nødt til at skille sig ved sin fædrene Eiendom, hvis hans Moder ikke var kommen ham til Hjælp. Hans Ophold i London, der varede i flere Aar, og under hvilket han havde vidst at skaffe sig Bekjendtskaber blandt Landets første Familier, fik imidlertid en brat Ende. En Kjærlighedshistorie bragte ham en Duel paa Halsen, og i denne dræbte han sin Modstander, en Mand ved Navn Wilson. Dødsstraffen blev ham vel eftergiven, men Fængselsstraffen kunde han kun undgaae ved hemmelig at forlade England. Nu begyndte Law sit urolige Liv: i flere Aar flakkede han om fra det ene Land til det andet. Han kom saaledes til Frankrig og Italien, til Belgien og Holland. Men det var navnlig Opholdet paa dette sidste Sted, der fik Betydning for ham. Hollænderne vare dengang Verdens første Handelsfolk, og navnlig var Amsterdam Sædet for en uhyre Handel. Rentefoden, der andetsteds var meget høi, var her kun to til tre pCt. Hvad kunde være Grunden til saadanne lykkelige Tilstande? Efter Laws Mening var Grunden at søge i den Omstændighed, at Holland havde en Bank. Den berømte Amsterdammerbank, der var bleven grundlagt 1609, og som seirrig havde gjennemgaaet de meest kritiske Tider, havde skjænket Holland Credittens Goder og gjort det til Verdens lykkeligste Land. For at lære denne heldbringende Institution nøiere at kjende opholdt han sig flere Aar i Amsterdam.

Endelig, efter omtrent ti Aars Fraværelse, gjensaae han da atter sit Fødeland. Hvor blev han ikke forbauset over dets ulykkelige Tilstand! Det fattige Skotland og det rige Holland — hvilke Modsætninger! Holland, dette af Naturen saa stifmoderlig behandlede Land, var dog Verdens rigeste Land. Den store Handel var dets Rigdomskilde. Men Skotland, hvis Befolkning dog udmærkede sig ved Intelligens, var nedsunken i dyb Fattigdom. Det havde jo ingen Handel, og Grunden hertil var atter dets Mangel paa Penge. Skaf Landet Penge, saa kommer Handelen, saa kommer Rigdommen! Altsaa, at skaffe Penge — det var det store Spørgsmaal.

Omtrent paa denne Tid, ved Aar 1700, var det, efter Eugène Daires Sigende, at Law meente at have gjort sin store Opdagelse: Guld og Sølv vare kun ved et Misbrug blevne benyttede som Penge; Penge skulde tvertimod være Papirspenge, netop fordi Papiret manglede indre Værdi. Law fremsatte da et Forslag, der imidlertid ingenlunde indskrænkede sig til at foreslaae Metalpengene afløste af Papirpenge ved Hjælp af en Bank. Nei, Banken skulde have ganske anderledes omfattende Forretninger! Den skulde tillige besørge Skatteopkrævningen, være Handelsselskab, lede alle store industrielle og commercielle Foretagender osv. osv. De Virkninger, Law ventede sig af en saadan Institution, vare forbausende. Uagtet han ikke havde Held med sit Forslag, lod han sig dog ikke afholde fra et Par Aar senere at gjøre et nyt. Den skotske Bank, der var oprettet 1695, lovede nemlig i Begyndelsen ikke saa Meget, som det senere skulde vise sig, at den vilde holde. De skotske Bankforhold vare derfor i Begyndelsen af det attende Aarhundrede tagne under fornyet Overveielse, og det var det, der gav Anledning til, at Law fremsatte sine «Betragtninger over Penge og Handel», som i 1705 blev trykt under Titlen: «Money and trade considered with a proposal for supplying the nation with money».

Dette Skrift indeholdt Tanker, hvis Udførelse ikke een, men flere Gange skulde bringe Folkene i den dybeste finant-

sielle Ulykke. Men det indeholdt ved Siden heraf meget Godt og Sandt, og Law viser sig i mangt et Punkt at være forud for sin Tid. Han paaviser klart det Bedrageriske i Regjeringernes hyppige Pengeforfalskninger; han paaviser, hvorledes Creditten derimod er et mægtigt Middel til Forøgelse af Omløbsmidlerne, og hvilken Indflydelse Bankerne kunne have; han paaviser ligeledes Associationens store Betydning. Men man er dog ikke kommet langt hen i Skriftet, før man seer hans vildfarende Tro, at Skotlands Fattigdom skyldes den ringe Handel, og at denne er begrundet i Landets Pengemangel. Dette er at vende op og ned paa det Hele! Her er det, at Grundvildfarelsen ligger. Det er den gamle Forvexling, vi her møde: Forvexlingen af Penge og Kapital. Pengene have ikke nogen Evne til umiddelbart at tilfredsstille vore Fornødenheder: de kunne ikke stille vor Tørst og Sult, de kunne ikke beskytte os mod Kulden. De ere altsaa ikke istand til at tilfredsstille vore Fornødenheder; de ere kun et Middel, hvorved vi tilbytte os de Gjenstande, der ere istand hertil. Naar Verdens Pengemængde forøges uden en tilsvarende Forøgelse af Fornødenhedsgjenstandene, er det altsaa klart, at Verden ikke er bleven rigere. Mængden af de Midler, hvorved vi skulle tilbytte os vore Fornødenhedsgjenstande, er bleven større; men disses egen Mængde er uforandret. Følgen er kun, at man maa anvende en større Mængde Penge for at tilbytte sig den samme Mængde Fornødenhedsgjenstande; med andre Ord: Pengenes Værdi er falden. Fordobles Pengemængden, faaer jeg vel dobbelt saamange Pengestykker som før; men hvad er der vundet derved, naar jeg nu maa give to Pengestykker, hvor jeg før kun gav eet? Hele Forskjellen er jo kun, at man regner med dobbelt saa høie Tal.

Det er let at forstaae, at en saadan Forvexling maatte ødelægge det Hele. Men Law var ikke heldigere med det egentlige Forslag til Seddeludstedelse. Han foreslog, at der skulde oprettes en Bank, som skulde udstede Sedler, der vare

baserede paa Grundeiendomme. Da Mængden af Guld og Sølv stadig forøges, have Guld- og Sølvpenge Tendents til at falde i Værdi. Mængden af Grundeiendomme er derimod bestemt begrændset; derfor vilde Sedler, baserede paa dem, efter Laws Mening beholde en fast Værdi. Denne Grundeiendommenes Udmønten i Sedler er den saakaldte Lawismes egentlige Kjærne. Men naar man gjør sig lidt Rede for, hvad denne Lære egentlig gaaer ud paa, maa det Falske i den falde i Øinene. Den lærer hverken meer eller mindre, end at man kan give sine Penge ud og dog beholde dem! Banken kan anvende sine Penge til at kjøbe Grundeiendomme og dog beholde dem i Form af Sedler! — Dette var Laws store Opdagelse. Han skulde senere faae Leilighed til at vise Betydningen af den. Men hos det skotske Parlament gjorde den Lære, at «man kan fortære sit Brød og dog beholde det» ikke Lykke, og Laws Forslag forkastedes med stor Stemmefleerhed.

Saa forlod Law da atter Skotland og søgte at bringe Fastlandsstaterne den Lykke, hans utaknemmelige Fædreland ikke havde forstaaet at skjønne paa. I Paris henvendte han navnlig Opmærksomheden paa sig ved sit dristige og høie Spil. Hos en i Datiden bekjendt Dame, Duclos, var han en stadig Spillegjæst, og han mødte aldrig hos hende med mindre end hundrede Tusinde Livres. Han havde, fortælles der, til sine Spil ladet sig forfærdige Guldstykker paa atten Louisdorer for saaledes at lette Regningen. Ved Spillebordet var det, at han gjorde sine fornemme Bekjendtskaber; navnlig traf han sammen med Hertugen af Orleans, den senere Regent. Men videre kom han heller ikke: Ludvig XIV vilde Intet høre om hans Finantsprojecter. Derimod fattede man snart Mistillid til denne omflakkende Udlænding, der var saa paafaldende heldig i sit Spil. Ja, Politichefen, d'Argenson, fandt sig tilsidst foranlediget til at befale Law at forlade Paris inden Udløbet af fire og tyve Timer. Saa maatte han da ombytte Paris's Spillehuse med Genuas, med Venedigs,

med Turins. Han tilbød her Savoiens Hertug, Victor Amadæus, sit Finantsforslag. Men denne erklærede, at han ikke var mægtig nok til at turde ruinere sig; nei, det var det Bedste, at Law forlod Alperne; han kunde jo gaae til Tydskland for Exempel. Det gjorde han da ogsaa. Keiseren tænkte netop dengang paa Oprettelsen af en Bank, saa Tidsforholdene syntes at være gunstige. Men heller ikke Keiseren vilde høre noget om Laws Planer, og han maatte tye hjem til sin Fædrenearne.

Nu kom imidlertid Budskabet om Ludvig XIV's Død. Law skyndte sig at realisere sine Eiendele, og med en Formue paa 1,600,000 Livres (2,680,000 Fr.) befandt han sig fjorten Dage efter «den store Konges» Død i Frankrig, hvor han fandt en hjertelig Modtagelse hos sin gamle Ven, Hertugen af Orleans. Denne, der nu var bleven Regent, var nødt til at hjælpe paa Finantsernes forfærdelige Tilstand. Men hvorledes? Erklære Staten for bankerot turde han ikke. Og dog vare hans Foranstaltninger kun Bankerotter i det Smaae. Blandt disse Foranstaltninger hørte Pengeforfalskning til de vigtigste, Frankrigs Pengecapital paa ti hundrede Millioner blev smeltet om til tolv hundrede Millioner. De kongelige Obligationer bleve omsatte til de saakaldte billets d'état til et Beløb af to hundrede og halvtredsindstyve Millioner; men derved vandtes Intet: de vedbleve at tabe 70-80 pCt. i Værdi. Hertugen af Noailles, hvem Finantsernes Ledelse var bleven betroet, foreslog nogle Foranstaltninger, der, omend fornuftige nok, ikke vare hurtige nok. Det gjaldt netop om kraftige Foranstaltninger, der hurtig kunde føre til Maalet. Nei, saa maatte Laws raske og dristige Planer ganske anderledes tiltale en Mand som Hertugen af Orleans, der sværmede for det Nye og Eventyrlige. Law tilbød da sine Planer i deres fulde Omfang; men af Finantsraadet fandtes de dog vel storartede, og Law maatte nedstemme Tonen. Dennegang blev der intet af Laws store Statsbank, der skulde være Alpha og Omega i Staten. Men gjemt var ikke glemt: Law

ventede til bedre Tider og satte sit Haab til sin Ven, Hertugen. Han maatte foreløbig nøies med Tilladelsen til at oprette en privat Bank paa egen Bekostning (2den Mai 1716). Bankens Kapital var sex Millioner Livres, delte i Actier paa fem hundrede Livres. Den havde Ret til at discontere Vexler, til at udstede Sedler, betalbare til Ihændehaveren, til at besørge Incassationer. Til Publicums Sikkerhed blev det bestemt, at en Commission af indsigtsfulde Mænd skulde føre Control med Banken. Hertugen af Orleans blev dens Protector. Dens Privilegium lød paa tyve Aar.

Laws Løfter med Hensyn til Bankens heldbringende Virkninger vare maaskee vel pralende; men Meget manglede der dog ikke i, at de gik i Opfyldelse. Banken gjorde en overordentlig Lykke, og det, der navnlig bidrog hertil, var Bestemmelsen i Edictet af 2den Mai 1716, ifølge hvilken Banksedlerne skulde være indløselige med Mønt til «denne Dags Vægt og Gehalt». Herved fik man en fast uforanderlig Mønt (Bankmønt); herved raadedes der Bod paa den Ustadighed, der ellers herskede i Pengevæsenet, og Contracter om Pengeforhold kunde nu sluttes med større Ro. Hertil kom, at Law disconterede Vexler til 4—5 pCt. Rente, hvorimod Rentefoden ellers almindelig var 30 pCt. Endelig hjalp Law Handelsstanden med Raad og Laan.

Law havde hjulpet Staten ved at trække flere Millioner Statspapirer ud af Omløb. Til Gjengjæld hjalp Regenten Banken ved Edictet af 10de April 1717. Heri bestemtes det, at Bankens Sedler skulde kunne gives i Skattebetalinger, og Skatteforpagterne og alle offentlige Kasser forpligtedes til at modtage Sedlerne. Herved almindeliggjordes Sedlernes Brug i høi Grad, og Alle vilde nu omvexle Guld og Sølv mod de beqvemme Sedler.

Men alt dette var jo egentlig kun almindelige Bankforretninger; Laws Planer vare heelt anderledes høitflyvende.

Den berømte Reisende, Chevalier de Lasalle, havde ikke længe før disse Begivenheder taget Landene om Missisipi,

Louisiana, i Besiddelse for den franske Konge. Der var bleven grundet en Coloni her, og en fransk Handlende, Crozat, havde faaet Eneret paa Handelen. Da dette Privilegium viste sig kun at volde ham Tab, søgte han at komme af med det. Da var det, at Law bød sig til. Han fik (August 1717) Tilladelse til at oprette et Handelsselskab, Compagnie d'Occident, der fik Suverainetet over hele Louisiana og kun var forpligtet til at yde den franske Krone en ubetydelig Tribut ved hvert Regjeringsskifte, aarlig indløse mindst sex Tusinde hvide og tre Tusinde Negerslaver, samt sørge for Kirker og Geistlige. Foruden alle Souverainetetsrettigheder over Louisiana fik det endelig Eneret paa Bæverhandelen i Canada. Selskabet, hvis Privilegium lød paa 25 Aar, havde en Capital af hundrede Millioner Livres, fordeelte i Actier paa 500 Livres.

Efterspørgselen efter Selskabets Actier, hvis Omsættelighed lettedes saameget som vel muligt, var imidlertid i Begyndelsen ingenlunde overdreven stor. Der gik omtrent et Aarstid, inden hele Actiecapitalen blev samlet. Men man søgte da at hæve Foretagendet ved kunstige Midler. «Ved Skrifter og Afbildninger skildredes Mississipilandenes Rigdom med de meest blændende Farver. Der udstilledes Kobberstik, hvor man saae Indvaanerne komme Franskmændene imøde med alle Tegn paa Beundring, og hvorom det hed: «Man seer der Bjerge fyldte med Guld, Sølv, Kobber, Bly, Qvægsølv; de Vilde udvexle disse Guld- og Sølvklumper imod europæiske Varer som Knive, Kjedler, smaae Speile eller en Smule Brændeviin». De Fromme viste Law, «hvorledes de Vilde faldt Jesuiterne til Fode, anraabende dem om at blive døbte». (M. Wirth). Disse Midler hjalp maaskee nok Noget til at hæve Actiernes Cours. Men en let Sag var dette ingenlunde, hvilket ogsaa er heelt naturligt, naar det tages i Betragtning, hvorledes Selskabets hundrede Millioner vare bragte tilveie: kun 25 vare betalte i Metal, de øvrige 75 i billets d'état; men disses virkelige Værdi var kun omtrent 25, saa den sande Capital kun var omtrent 50 Millioner. Men Law

gjorde, hvad han kunde: for at befolke Landet sendte han Vagabonder og faldne Qvinder der over, og fra Tydskland hidkaldte han Agerdyrkere for saaledes hurtigt at faae Landet opdyrket.

De Vanskeligheder, Law havde at kæmpe imod, vare ingenlunde ubetydelige. Først var der Finantsraadets Præsident, Hertugen af Noailles, der aldrig kunde forsone sig med den skotske Eventyrer. Han blev imidlertid styrtet og afløst af d'Argenson, der i sin Tid havde udviist Law af Frankrig. Saa var der Parlamentet. Det kunde ikke glemme Law, at han havde sagt, at ved hans «System» skulde Kronen kunne løsgjøre sig for Parlamentets Indflydelse, da extraordinaire Skatter i Fremtiden vilde blive overflødige. Ved en Bestemmelse af 18de August 1717 hævede det Edictet af 10de April, der i saa høi en Grad havde fremmet Banksedlernes Udbredelse: Sedlerne maatte i Fremtiden ikke modtages af de offentlige Kasser. Men Regenten fik den umyndige Konge til ved en «lit de justice» at befale denne Bestemmelses Tilintetgjørelse, og Banken forblev uantastet. — Farligst blev dog Modstanden fra de fire Brødre Paris. Disse meget dygtige Mænd — af hvilke navnlig den anden, Duverney, senere naaede en vis Berømmelse ved sit mislykkede Forsøg paa at styrte Cardinal Fleury, et Forsøg der bragte ham i Bastillen og sluttelig skaffede ham en Forviisningsstraf — havde Law først søgt at vinde for sine Planer. Disse Bestræbelser mislykkedes imidlertid fuldstændig. D'Argenson, hvis Misundelse mod Law meer og meer tiltog, sluttede sig derimod hemmelig sammen med dem, og imod Laws «System» besluttede de at danne et «Anti-System». Der dannedes et Selskab, som mod en Betaling af otte og fyrretyve en halv Million Livres overtog Generalforpagtningen af visse Statsindtægter. Ligesom Compagnie d'Occident havde dette Selskab en Capital paa hundrede Millioner, der blev fordeelt i Actier. Men disse adskilte sig fra det andet Selskabs Actier væsentlig derved, at de lovede en meget høi Rente, paa tolv til femten pCt.

Vel kunde de ikke faaes paa saa billige Betingelser, idet de ikke kunde betales med billets d'état; men denne Mislighed opveiedes fuldstændig ved den langt større Sikkerhed, de bød. Det viste sig da ogsaa, at «Anti-Systemets» Actier bleve heelt anderledes efterspurgte end «Systemets». Law tabte imidlertid ikke Modet: skulde hans Handelsforetagende ikke lykkes, da dog Bankforetagendet var gaaet saa glimrende? For Bankens Vedkommende havde han den 4de Decbr. 1718 vundet den, forøvrigt meget tvivlsomme, Seir at faae Banken gjort kongelig: det tidligere Controlsystem ophørte, og Law blev Directeur for den nye kongelige Bank. Denne formeentlige store Seir sporede Law fremad; han tog den energiske Beslutning at — det koste, hvad det vilde — hæve Handelsselskabets Actier til Paricours eller endnu høiere. Det var Børsspillet, Agiotagen, han søgte Hjælp hos. Han anvendte saaledes «Præmieforretningen», og ham tilkommer Æren af at have indført den i Frankrig. Han kjøbte to Hundrede Actier og forpligtede sig til om en vis Tid at betale dem med fem Hundrede Livres Stykket (det var Paricours), altsaa ialt med hundrede Tusinde Livres. Men deres Værdi var ved Handelens indgaaelse kun tre Hundrede Livres Stykket, ialt tresindstyve Tusinde. Law gik altsaa ud fra den Forudsætning, at Actierne i Mellemtiden vilde stige to Hundrede Livres pr. Stykke, og for at vise, hvor sikker han var i sin Sag, deponerede han Forskjellen, de fyrretyve Tusinde Livres. Dette hjalp: da Folk saae Lav, hvis Beregninger og Speculationer saa ofte havde viist sig paalidelige, vise Actierne en saadan Tillid, maatte de endelig være sikkre; Efterspørgselen efter dem steg, og i Løbet af 1719 hævede deres Cours sig stærkt.

Hver Maaned af Aaret 1719 bragte Law nærmere til det Maal, han havde sat sig. I Mai ophørte hans Selskab at være et «vestindisk» og blev et «indisk», idet det ogsaa fik Eneret paa den ostindiske Handel. Hertil kom senere Eneret paa den chinesiske og afrikanske, saa at Law blev hele den

oversøiske Handels Herre. I den Anledning indbødes der til en ny Actietegning. De nye Actier fik i Modsætning til de ældre Navnet «Døttrene». — I Juli overdroges mod en Betaling af halvtredsindstyve Millioner Retten til Møntfabrication til Selskabet for et Tidsrum af ni Aar. Atter ny Actietegning. Efterspørgselen efter disse Actier — de saakaldte «Datterdøttre» — dreves ved allehaande Kunstmidler op til en urimelig Høide. Allerede i August betaltes de med Tusinde Livres, uagtet Paricoursen jo kun var fem Hundrede. De, der havde kjøbt Actier til Paricours, og naturligviis endnu mere de, der havde kjøbt, da de stod under Pari, havde saaledes Leilighed til at realisere meget betydelige Formuer. Dette Held fristede Andre, og Actieefterspørgselen var derfor stadig i Tiltagen. Rue Quincampoix, hvor Banquiererne havde deres Sæde, var aldeles beleiret af Actiespeculanter. Det var dog ikke lutter Venner, Law fandt her. Brødrene Paris, Prindsen af Conti og en Person ved Navn Leblanc forenede sig for at knuse Law. De opkjøbte Banksedler i Masseviis og krævede dem paa een Gang indløste af Banken. Men Law var forberedt herpaa og udholdt Stormen; for at afværge Gjentagelsen gjennemførte han imidlertid en Forringelse i Metalpengenes Værdi, saa at Folk stode sig bedre ved at tage Sedler.

Law var nu kommen sit Maal nær; men det var endnu ikke naaet. Han var bleven Handelens Herre ved sit store Handelscompagni. Banken og Forpagtningen af Møntregalet havde bragt Landets Penge- og Creditforhold i hans Hænder. Men endnu manglede han Styrelsen af Statens Finantser: Styrelsen af Landets Indtægter og hele Skattevæsenet vilde han have sig overdraget. Den 27de August 1719 opnaaede han da ogsaa, at Contracten, ved hvilken Forpagtningen af flere Statsindtægter var overdragen til Brødrene Paris, blev ophævet, og Law overtog Forpagtningen mod en Betaling af to og halvtredsindstyve Millioner Livres. Ligeledes skulde der laanes Statskassen en Sum paa et Tusinde, fem Hundrede Millioner til tre pC. til Afbetaling af Statsgjælden.

For at Law kunde udføre disse storartede Planer maatte der ny Actietegning til. Der existerede alt tre hundrede Tusinde Actier til en nominel Capital paa et hundrede og halvtredsindstyve Millioner. Nu, den 13de Sept., kom der et hundrede Tusinde til, til en nominel Capital paa halvtredsindstyve Millioner, men som i Virkeligheden betaltes med fem hundrede Millioner! Betalingen af Actierne blev lettet paa forskjellige Maader: den blev deelt i ti Terminer, og kun den første Deel skulde betales i Metal. Folk vare som besatte efter at faae Actier: i Løbet af nogle faa Dage vare de alle tegnede, og den 28de aabnedes der en ny Actietegning under lignende Betingelser; den 2den October kom den tredie Actietegning! Det er rimeligt, at alle disse fornyede Actietegninger kun vare et af de utallige Kneb, der anvendtes for at holde Folk i stadig Spænding: Speculationslysten maatte ikke tilfredsstilles paa een Gang, kun portionsviis. Ogsaa ved andre Midler søgte Law at vinde Yndest: han var saa flot at forære Regenten en Million og bad ham derfor eftergive det fattige Folk Skatter paa Talg, Kort, Fisk, Olie osv.

Disse Midler forfeilede ikke deres Virkning: i Slutningen af October betaltes Actierne med ti Tusinde Livres; i Løbet af November steg de endnu høiere. En stor Deel af Parises Befolkning havde opslaaet sin Bopæl i Rue Quincampoix. Ja, selv fra fjerne Egne strømmede man hertil. Man levede her i denne Gade fra Morgen til Aften, fra Aften til Morgen. Her saaes den fine Marquis Side om Side med den simple Blousemand. Qvinder og Mænd, Gamle og Unge, alle Stænder flokkedes her. Spekulationslidenskaben havde bemægtiget sig Alle, havde omskabt Alle; de Fornuftigste havde den gjort til Afsindige! Husene bleve omdannede til Banquiercomptoirer og kunde indbringe et Halvthundredetusinde eller Mere i Leieindtægt, medens de før maaskee høist havde indbragt fem Hundrede Livres. En fattig lille Handlende anbragte et Par Stole, et Bord og et Skrivetøi i sin Boutik; — han blev betalt med to Hundrede Livres om Dagen! Da Mange ikke

selv turde speculere, men dog vilde have Actier, siden det var det sikkre Middel til i et Nu at vinde Rigdom, var der Folk, der paatoge sig at speculere paa deres Vegne. De Folk, der dreve denne Commissionsforretning, tjente ofte uhyre Summer; thi ved at opsætte Kjøbet eller Salget en Time kunde der ofte tjenes umaadeligt. Der fortælles saaledes, at en Mand, hvem Salget af nogle Actier var overdraget, udeblev en heel Dag med Pengene. Man troede, at han havde stjaalet dem; men da Dagen var gaaet, kom han meget redelig med Pengene; ved at opsætte Salget en Dagstid havde han blot faaet Leilighed til at stikke en lille Million i sin egen Lomme! Naar der saaledes kunde tjenes Millioner i Løbet af en Dag, er det naturligt, at den, der var Tigger i Gaar, i Dag var Millionair. Imidlertid kunde der dog ogsaa tabes; thi undertiden faldt Papirerne pludselig. Det var Speculanterne, som fremkaldte dette pludselige Fald. De havde ordnet sig i formelige Regimenter: paa et aftalt Tegn tilbød Alle pludselig Actier til Salg; Priissynken var da uundgaaelig. Men inden man anede det, slog de om: Alle vilde kjøbe, og Actierne steg atter. Disse pludselige Svingninger kunde imidlertid ikke skræmme Folk; tværtimod: de gjorde kun Spillet piquantere; man kunde jo dog være sikker paa, at Actierne gjennemsnitlig steg for hver Time. Og de steg virkelig: i November blev en Actie paa fem Hundrede betalt med femten Tusinde, i December med tyve Tusinde, det vil sige med det fyrretyve Dobbelte! Om, hvilke Formuer der tjentes, kan man gjøre sig en Idee, naar man hører, at Banquier Leblanc tjente hundrede Millioner, en Tjener ved Navn Dupin halvtreds, en Støvlepudser fyrretyve, Hertugen af Bourbon treds, Hertugen af Autin tolv og Hoffets og Laws øvrige Venner i samme Forhold Millioner — mindre Summer tabtes der ikke. Regentens Moder skriver i et Brev: «Man hører endnu kun tale om Millioner; min Søn har givet mig to Millioner i Actier, som jeg har fordeelt i min Huusholdning; Kongen har ligeledes taget nogle Millioner til sit Huus; det hele

kongelige Huus har faaet nogle». Hvilke Følger saa let erhvervede Rigdomme maatte avle, kan let tænkes. Ødselhed, Letsindighed og al Slags Demoralisation maatte udbrede sig. Luxusboutikerne i Rue Saint-Honoré vare tømte. Guldbrokade, Diamanter, Ædelstene vare næsten ikke til at opdrive. Hver anden Tjenestepige, man mødte, var smykket hermed. Tjenerne havde anskaffet sig de pragtfuldeste Kjøretøier. Man fortæller om En, der i Regnveir mødte sin tidligere Herre tilfods, at han lod sin Vogn holde for at byde ham tage Plads. Under saadanne Forhold var der naturligviis Ingen, som tænkte paa alvorligt Arbeide. Hvad skulde man nu arbeide for? Den Lov, at Mennesket skal tjene sit Brød i sit Ansigts Sved, havde Law jo hævet!

Ligesaa heldig Law var med sine Actier, ligesaa heldig var han med sine Banksedler. Fabricationen af dem tiltog utrolig: fra Juni til December udstedtes der henved tusinde Millioner! Nogen Plan syntes der ikke at have været for denne Seddeludstedelse; det gjaldt kun om at faae dem ud. Saadan en Hast havde man hermed, at man ikke vilde indlade sig paa de Forsigtighedsmidler, der ellers bruges ved Seddeludstedelse: de bleve trykkede omtrent paa samme Maade og med samme Hast som Aviser. Seddelforfalskninger i Masse var den naturlige Følge heraf; man anslaaer Beløbet af de falske Sedler til omtrent halvtredsindstyve Millioner. Et talende Beviis paa Folks Forkjærlighed for Sedler er den Kjendsgjerning, at deres Værdi stod ti pCt. over Metalpengenes Værdi! Følgende lille Anecdote er ogsaa ret talende: En Adelsmand udfordrede en anden, fordi denne betalte med Guld, hvorimod hiin kun vilde modtage Papiir. Laws Paastand, at Guld og Sølv kun ved Misbrug vare blevne benyttede som Penge, og at Papiirpenge ere de sande, de egentlige Penge, syntes da saaledes at bekræfte sig.

Det Held, Law saaledes allevegne havde med sig, gjorde, at han efterhaanden blev Gjenstand for en sand Afgudsdyrkelse. De fornemste Mænd gjorde de største Anstrengelser

for at komme i Berøring med dette Vidunder. En fornem Dame, fortælles der, lod sin Vogn vælte udenfor hans Vinduer for saaledes at faae ham til at vise sig. Hans Datter, en lille Pige paa otte Aar, gav et Bal, til hvilket Hertuger og Prindser kappedes om at komme. Den pavelige Nuntius var en af de Første, der mødte; han tog Barnet i sine Arme og overvældede det med Kjærtegn. Hertuger og andre fyrstelige Personer vilde ansee det at blive Laws Svigersøn som den største Lykke. — D'Argenson, Finantsraadets Præsident, maatte vige for Law, der imidlertid havde ombyttet den protestantiske Tro med den katholske. Den engelske Gesandt, Stair, som ikke behagede Law, maatte forlade Frankrig. Og disse Tegn paa Laws Vælde ere ingenlunde enestaaende.

Allerede i flere Maaneder havde disse unaturlige Tilstande nu varet i Frankrig. Der maatte gjøres en Ende paa dem; men jo længere det varede hermed, desto farligere var det. Endelig, ved Udgangen af Aaret 1719, begyndte der at vise sig Symptomer paa, at sund Fornuft atter var ifærd med at indfinde sig i Landet. Det er forbausende, at det ikke skete længe før. Et simpelt Regnestykke maatte jo vise, hvilket Vanvid Actiernes enorme Cours skyldtes. Der fandtes sex hundrede Tusinde Actier, hvis Cours i December var atten Tusinde Livres; de repræsenterede altsaa en Capital paa atten Tusinde otte Hundrede Millioner. Selv om man nu vilde nøies med fire pCt. Rente af sine Penge, maatte Handelsselskabets Indtægter dog beløbe sig til mellem fire og fem Hundrede Millioner! Men dets Indtægter vilde i Virkeligheden ikke overstige firsindstyve Millioner! Da de mere Fornuftige endelig fik opgjort dette Regnestykke, ilede de naturligviis med at realisere Actierne. Efterspørgselen efter Grundeiendomme og Varer begyndte nu at stige i en voldsom Grad, medens Actierne søgtes solgte. Disse faldt derfor i Priis, medens hine steg. Ja, tilsidst vare Varepriserne stegne saa stærkt, at det ikke længere kunde betale sig at kjøbe Varer. Nu var der kun een Ting, man vilde have: Metalpenge, Guld

og Sølv. Banksedlerne, hvis Værdi hidtil havde holdt sig, strømmede til Banken for at blive indløste; og nu viste den uhyre Seddeludstedelses (henved tre Tusinde Mill.) Følger sig: Sedlernes Værdi faldt. Law søgte at opretholde den ved Tvangsforholdsregler: Sedlerne skulde, befalede han, altid have fem pCt. høiere Værdi end Metalpengene; men saa skulde man ogsaa, hed det videre, have Lov at deponere Guld og Sølv mod Sedler. Dette var at gjøre Nar af Folk; ingen vilde skille sig ved Guld og Sølv til Pari. Endvidere forbødes Brugen af Metalpenge i større Udbetalinger! — Disse Tvangsmidler gjorde kun Ondt værre. Andre Midler bleve forsøgte. I Januar 1720 viste Law sig i egen høie Person, iført Ministeruniform, ledsaget af et glimrende Følge, i Rue Quincampoix! Nye Begunstigelser for Selskabet bebudedes! I et Skrift «Lettre à un créancier» førte Law Forsvaret for sit System! Ved saadanne Midler lykkedes det virkelig at hæve Actier, der vare faldne til tolv Tusinde Livres, til femten Tusinde. Men denne Stigning var kun aldeles forbigaaende. Baade Actier og Sedler faldt snart igjen. Atter tyede da Law til Voldsmidler: Pengeforfalskninger bleve anvendte i et saadant Omfang, at i Løbet af et Aar blev Guld- og Sølvmønternes Værdi forringet henholdsviis otteogtyve og femogtredive Gange! Sedlerne fik Tvangscours! Transporten af Metalpenge forbødes! Fabricationen af Sølv- og Guldgjenstande indskrænkedes: Borde, Speile, Frugtkurve osv. osv. maatte ikke fabrikeres af Guld eller Sølv; ingen Sukkerskaal maatte veie mere end tre Mark Søvl osv. osv.!! Ingen maatte have mere end fem Hundrede Livres Metalpenge! For at sikkre denne Befalings Efterlevelse hjemledes Huusundersøgelse, og der opmuntredes til Angivelse! Saadanne tyranniske Forholdsregler kunde ikke avle noget Godt. Det Samme gjaldt om den Sammensmelten af Banken og Handelsselskabet, der nu iværksattes, en Foranstaltning, Law havde sat megen Lid til. Ved Edictet af 5te Marts 1720, hvis Vedtagelse Qvadruplealliancens Ministre med Urette have faaet Skyld for,

bestemtes det, at Actiernes Priis skulde (!) være 9,000 Livres, og at der skulde oprettes et Comptoir, hvor Actier og Banksedler altid skulde kunne ombyttes til denne Cours. Nu ophørte Actierne vel med at falde; men Sedlerne tabte indtil halvtredsindstyve pCt., saa at en Actie, der betaltes med ni Tusinde i Sedler, i Virkeligheden kun var imellem fire og fem Tusinde værd.

Alle Laws Forholdsregler nyttede Intet. Et nyt «Brev til en Statscreditor», han under 11te Marts 1720 offentliggjorde, kunde ved sine Sophismer naturligviis ikke faae Publicum til at troe paa «Systemets» Rigtighed. Alle vilde af med dette værdiløse Papiir; Alle vilde have Metalmønt, hvormeget end dens Værdi forringedes. Atter strømmede man til Rue Quincampoix; men denne Gang var det for at komme af med Papiret. Law forbød enhver Sammenstimlen af Folk: da Actiernes Priis var slaaet fast, kunde de jo ikke være Gjenstand for nogen Handel. Men Folk brød sig ikke om dette Raisonnement, og man maatte lade Militairet skride ind. Stemningen i Paris blev ved disse Voldsomheder kun endnu betænkeligere. Den tidligere Forgudelse af Law havde forvandlet sig til et farligt Had. Law forbedrede ikke sin Stilling ved at bringe den unge Grev Horn, der, optændt af Spillelidenskab, havde myrdet en rig Speculant, paa Skafottet. Opdagelsen af en farlig Sammensværgelse forøgede det Uhyggelige i Situationen. Betænkelige Symptomer paa Urolighed sporedes ikke alene i Paris, men ogsaa rundt om i Provindserne. Det var derfor klart, at der maatte træffes energiske Foranstaltninger, hvis man ikke vilde udsætte sig for det Værste. Men hvilke? D'Argenson, der, efterhaanden som Law sank dybere, begyndte at vinde tilbage, hvad han havde tabt, vidste, trods Laws Modbestræbelser, at sætte sin Villie igjennem: den 21de Mai 1720 offentliggjordes et Edict, der bestemte, at Sedlernes og Actiernes Cours Maaned for Maaned skulde sættes ned, indtil den den 1ste December var for en Actie fem Tusinde Livres og for Sedlerne forringet med

halvtredsindstyve pCt. Denne latterlige Bestemmelse — latterlig, fordi baade Actiernes og Sedlernes Cours allerede factisk var lavere — optændte det parisiske Folk med et sandt Raseri. Det er jo Bankerot! raabte man. En maatte man have, over hvem man kunde udgyde sin Forbittrelse. Hvad var da nuturligere, end at man vendte sig mod den tidligere Afgud, Law? Rigtignok var han i dette Punkt uskyldig; men, naar der skete noget Galt, maatte han jo nødvendigviis have Skylden! Man styrtede sig over hans Hotel for at ødelægge det, og hvilken Ende disse Voldsomheder vilde have faaet, naar Edictet ikke var blevet taget tilbage, er det ikke let at vide.

Edictets Tilbagekaldelse (27de Mai) syntes at bringe nogen Ro i Gemytterne. Regenten vovede atter at vise sin Sympathi for Law. Han vovede atter at modtage ham i sin Loge i Operaen, og han gav ham en Beskyttelsesgarde for at sikkre hans Gaard mod Pøbelen. Men dette svage Lysglimt døde kun altfor snart bort. Det var kun altfor klart, at «Systemets» Dødsdom var fældet. Alligevel arbeidede Law ufortrødent paa at opretholde det. Den 17de Juli fik han et Lovforslag indgivet til Parlamentet: Handelsselskabets Privilegier, der før kun havde lydt paa et vist Aaremaal, skulde nu gjøres bestandige. Men Forhandlingen i Parlamentet skaffede ham kun Ubehageligheder: man udtalte her reent ud sin Beklagelse af, at Law endnu ikke var falden for Folkets Haand! Der manglede forresten meget Lidt i, at dette Sidste var blevet opfyldt. Samme Dag, som hiint Lovforslag fremlagdes, havde man nemlig taget den skjæbnesvangre Beslutning at fritage Banken for at indløse Sedler paa over ti Livres. Ihændehaverne af disse Sedler, der, ikke uden Grund, frygtede for, at Banken snart vilde ophøre ogsaa med at indløse Tilivressedlerne, styrtede sig i Masser derhen for at faae dem indløste. Hele Natten igjennem beleiredes Banken af en Skare paa femten Tusinde Mennesker, der udstødte truende, ildevarslende Raab mod Law. I Trængselen tryk-

kedes flere Mennesker til Døde, og det rasende Folk, der bemægtigede sig de Qvaltes Liig, styrtede sig med dem til Laws Bolig for at vise ham, hvilke Ulykker han var Skyld i. Men Law var allerede flygtet og havde søgt Tilflugt hos Regenten i Palais-Royal. Folket forfulgte ham herhen, og, stadig bærende Ligene, trængte man ind i Slotsgaarden. Politichefen, der her mødte Skaren, opfordrede den til først at bringe Ligene til la Morgue, saa kunde de bag efter komme at hente Betalingen. Hans rolige Bestemthed fik Skaren til at spredes.

Vel var Law denne Gang sluppen med Livet; men Forbittrelsen imod ham havde ikke lagt sig. Vise sig paa Gaden turde han ikke, og være evig Fange i Palais-Royal kunde han ikke udholde. Han saae sig da nødt til at forlade Frankrig. Han, den store John Law, mod hvem alle Europas Blikke havde været rettede, forlod nu, fattig, spottet, hadet, det Folk, der kort iforveien havde overøst ham med Velsignelser, men nu ikke vidste at finde tilstrækkelig haarde Forbandelser imod ham!

Saa styrtede da hele det store «System» sammen! Banksedlerne sattes ud af Cours. Handelsselskabet vedblev at bestaae som et almindeligt Selskab; men dets Actier, som i sin Tid vare blevne betalte med tyve Tusinde Livres, betaltes nu kun med fyrretyve! Ordningen af de svævende Anliggender overlodes til Laws værste Fjender, Brødrene Paris. Banken havde et Deficit paa to Tusinde fem Hundrede Mill. I et halvt Aar arbeidede flere Hundrede Comptoirrister paa at optage Inventariet, og Omkostningen herved løb op til over ni Mill. Actiehaverne bleve aldeles ødelagte, og den Jammer og Elendighed, de lawske Foretagender i det Hele udbredte, var grændseløs. Vel har man sagt, at, om de end ødelagde Mange, saa bidroge de dog i det Hele til en mere ligelig Fordeling af Rigdommene. Hvorledes det end forholder sig hermed, saa er det dog endnu vissere, at Law ved sine Foretagender bidrog endnu mægtigere til Sædernes Ødelæggelse.

Han bærer sin Deel af Ansvaret for, at den store Revolution blev en Nødvendighed. Men hvem der ikke havde nogen Grund til at beklage sig, det var Statskassen: Renterne af dens Gjæld vare blevne reducerede fra firsindstyve Mill. til det Halve.

Det lawske System styrtede sammen, fordi dets Fordringer vare for anmassende, fordi det blandede ueensartede Ting sammen. Det vilde være Bank, og det vilde være Handelsselskab; det vilde være Møntfabricationens og hele Penge- og Creditvæsenets uindskrænkede Behersker; det vilde være Skatteopkræver og Statsgjældsbestyrer; det vilde være Styreren af saavel de Privates som Statens hele Indtægts- og Udgiftsvæsen; det vilde være den Tap, hvorom alle Samfundsforholdene skulde dreie sig! Det faldt, fordi det lod Regjeringen blande sig i Sager, der ere den uvedkommende, og fordi dets hele Seddelvæsen hvilede paa et fuldstændigt falsk Grundlag.

De Lærepenge, Frankrig havde givet, fordi det lyttede til den skotske Fusentasts daarende Ord, vare blodige. Man vogtede sig vel for en Gjentagelse. Da derfor kort Tid efter en Person ved Navn Roland atter søgte at sætte «Systemet» i Scene, mislykkedes hans Forsøg, uagtet det skeete under visse Forklædninger, fuldstændig. Men — «om hundrede Aar er Alting glemt!« Ja, det letbevægelige Frankrig er ikke engang hundrede Aar om at glemme: halvfjersindstyve Aar efter Laws Flugt fra Frankrig blev hans Skrift om Penge og Handel oversat paa Fransk; hans Ideer søgtes atter udbredte, hans Navn pristes høilydt. Den revolutionaire Regjering søgte ved sine Assignater endnu engang at overbevise Franskmændene og Verden om «Lawismens» Sandhed! —

Som en fattig Flygtning forlod Law det Land, han faa Aar i Forveien havde betraadt som Millionair. Han begyndte nu igjen sit tidligere omflakkende Liv. Fra Frankrig drog han til Belgien, derfra til England, Baiern og Italien. Han vedligeholdt Brevvexling med Regenten og Hertugen af Bourbon.

Beklagende sig over den franske Regjerings Haardhed skrev han til denne Sidste: «Æsop var et Mønster paa Uegennyttighed. Alligevel beskyldte Hoffolkene ham for at have Skatte i en Kasse, han jævnlig saae til; men de fandt der kun den Klædning, han havde havt, inden han kom i Fyrstens Gunst. Hvis jeg havde frelst min Klædning, vilde jeg ikke bytte Stilling med dem, der beklæde de høieste Embeder; men jeg er nøgen. Man vil, at jeg skal leve uden at eie Noget, at jeg skal betale Gjæld uden at have Midlerne!» Men Hertugen forblev døv for hans Klager. I 1723 skal Law have tænkt paa at vende tilbage til Frankrig. Men Regentens Død samme Aar nødte ham til at opgive denne Tanke; med Regenten faldt hans sidste Haab. Montesquieu, der saae ham i denne hans Elendigheds Tilstand, siger om ham, at han stedse var den samme Mand; stadig var hans Hoved opfyldt af Planer, af Beregninger, af Talstørrelser; stedse var han et Bytte for den ulyksalige Spillelidenskab. Forstemt og mismodig endte han sit bevægede Liv i Venedig (1729).

Aleksis Petersen.

Christiane Oehlenschlæger,
født Heger.

> Ikke vil Du glemmes;
> Thi en ædel Digter,
> Danmarks herligste,
> Valgte Dig fremfor alle vort Lands
> Guldlokkede Piger
> Og bandt sin Skjæbne til Din;
> Og længe stod Du ved hans Side,
> Trofast med skjærmende Blik,
> Vaagende, værgende,
> Kæmpende, aldrig hvilende,
> Naar det gjaldt Dine Elskedes Vel.
>
> C. Hauch.

Paa den Mindesteen, Normændene have lagt over Adam Oehlenschlægers Grav, staaer foruden Digterens Navn ogsaa Navnet: Christiane Georgine Elisabeth Oehlenschlæger, født Heger. Som de i Døden hvilede ved hinandens Side, saaledes fulgtes de ad gjennem Livet, og naar vi elske denne vor første Digter og med Kjærlighed gribe ethvert lille Træk, der hjælper til at fuldstændiggjøre os Billedet af ham, og gjøre dette med Rette, eftersom hans personlige Liv paa mange Maader opklarer og forstaaeliggjør hans Digtervirksomhed, blander sig ind i den og udfylder den, saa maae vi ogsaa føle en virkelig Interesse ved at kjende den Qvinde, som han i sin tidligste Ungdom kaarede til sin Brud, og som i 31 Aar stod ved hans Side som hans i mange Henseender fortræffelige Hustru. Ved hendes Kiste talte Jacob Peter Mynster om hende i Forening med hendes to Sødskende, Kamma Rahbek og Carl Heger, og sagde da: «Ingen af Eder har kunnet reise sig et Mindesmærke i Daad, som Historien skal fortælle, men aldrig kunne dog Karen Margrethe, Christiane, Carl Hegers Navne forglemmes i dette Land; thi forunderligt var deres Liv ind-

flettet i næsten alt det Ædleste, Danmark havde i deres Tid». Og idet han taler om Christiane alene, hvem han bringer «den sidste Tak for den lange Kjærlighed, Trofasthed og Omhu», siger han: «Jeg har i disse Skilsmissens alvorlige Dage atter dvælet i de Kredse, der i mange Aar samlede sig, forandredes og opløstes. Veninde! Du var næsten i dem alle! Thi forunderlig tiltrækkende og tiltrukken fandt vi Dig med Din levende Aand, med Dit flammende Hjerte, snart her, snart der, hjemme i de forskjelligste Samfund». — Det er saaledes ikke blot, fordi Christiane Heger var Oehlenschlægers Hustru, men ogsaa fordi hun som selvstændig, eiendommelig og i alt Væsentligt udmærket Person vil kunne vække Interesse, at jeg i al Simpelhed vil søge af de mange enkelte Træk, der hist og her, deels i Bøger, deels i hendes Venners Erindringer, findes spredte, at forme et Billede, som jeg haaber maa kunne optages med Velvillie af enhver almindelig og naturlig Læser.

Christiane Heger blev født den 28de Juli 1782. Hendes Forældre vare som bekjendt Begge begavede Naturer, men de passede ikke sammen, og den Lykke, der for Børnene i et Hjem udgaaer fra Forældrenes sympathetiske Samliv, og som er Hjemmets egentlige Grundvold, kjendte de Hegerske Børn ikke Meget til. Derimod bleve de tidligt paavirkede af det aandelige Liv, der udbredte sig fra de mange begavede og talentfulde Mænd og Qvinder, som gjæstede Hjemmet. Conferentsraad Hegers mangesidige Talenter, hans paa een Gang ildfulde og forstandige Væsen, hans Kjærlighed til Kunst og Videnskab lod ham søge Omgang med de Bedste og bevirkede, at disse igjen fandt Glæde ved hans Omgang. Hans Hustru var en interessant, hjertelig Kone, i en forbausende Grad godgjørende, men, skjøndt hun egentlig var en Kæmpenatur, dog i sine senere Aar noget svagelig og af et meget heftigt Temperament, som hverken skulde hjælpe til at gjøre hende legemlig stærkere eller til at udjevne de ofte uhyggelige Scener, der fandt Sted mellem hende og Manden. Rahbek,

der satte saa megen Priis paa hende, saae dog det høist Ødelæggende i denne Heftighed og sagde om hende, «at Klingen fortærede Skeden». Var hendes Vrede stillet, blev hun god og kjærlig, men saa behandlede hendes Mand hende ikke altid paa den rigtigste Maade; sit Kors bar hun med Gudhengivenhed og stræbte altid frem til det Bedre. Hun var en til det Yderste sanddru Person, og da hendes Hjerte ogsaa var rigt, og hun var fuld af aandelige Interesser, var Omgangen med hende lønnende. Da man tilmed ved de sjeldnere Besøg i dette Huus ikke saa meget mærkede til det mindre lykkelige Forhold mellem Mand og Hustru, er det forklarligt, at Hegers i deres rige Kaar og hyggelige, smagfulde Omgivelser kunde samle omtrent hvem de vilde, og at de Fleste endog med Glæde kom til disse originale og udprægede Mennesker.

Den eneste Bedrift af Christiane, vi kjende fra hendes tidligste Tid, er den, at hun, da hun endnu ikke kunde tale og altsaa maatte have Vanskelighed ved at udtale et Navn som Karen Margrethe, døbte sin ældre Søster med Navnet «Kamma». Hun har ikke dengang anet, at dette «Kjælenavn» senere skulde blive optaget af hele Folket som Benævnelse for denne dets Yndling. — Stille og noget tilbageholdende voxede hun op i den hjemlige Kreds, meest paaagtet og paavirket af Moderen, hvem hun ogsaa lignede fremfor Faderen, hvis Natur mere var gaaet i Arv til Kamma. Christiane var stærk, paa det nær, at hun undertiden havde nogle slemme Krampeanfald, der altid meldte sig med en heftig, uhyggelig Latter.

I Foraaret 1798 blev Christiane i Frue Kirke confirmeret af Stiftsprovst Bast, der syv Aar tidligere i samme Kirke havde confirmeret Kamma. Nogle Maaneder efter blev Christiane berøvet den daglige Omgang af denne Søster, som i August holdt Bryllup med Rahbek. Skjøndt der var syv Aars Forskjel paa disse to Søstres Alder, havde de dog Meget med hinanden at gjøre og vare ogsaa de af Sødskendene, som

fulgte nærmest ovenpaa hinanden; de vare de Yngste, de tre Ældste vare Sønner. Oprindelig havde der ogsaa været tre Døttre, idet en lille Pige, som døbtes Karen Margrethe var født omtrent to Aar før Kamma og døde kort før hendes Fødsel. Ved Kammas Bryllup maa Savnet af Søsteren være blevet føleligt for Christiane. Men snart skulde hun føle sig endnu mere eensom, idet hendes Moder Foraaret efter pludseligt og uventet døde. Hun var nu det eneste qvindelige Element i det store Huus, hvor hun, saa ung som hun var, maatte see at skabe Hyggelighed og styre de indre Anliggender for sin Fader. Den Tilfredsstillelse, hun vilde have fundet i den daglige Omgang med sine Brødre, skulde hun heller ikke kjende Noget til; thi Ingen af disse boede i Hjemmet. Den Ældste, som var tretten Aar ældre end hun, Stephan Heger, der mærkværdig nok i Forbindelse med sit Talent som Skuespiller og med sit poetiske Blik, sin fine kritiske Sands og aandrige Natur forbandt en Raptus for Svømning, saa stor, at hans Tanker i mange Tider næsten ganske gik op heri og bleve realiserede i Ryssensteens Badeanstalt, i hvis Oprettelse han havde en væsentlig Deel — denne Stephan Heger var som bekjendt i Aaret 1796 gaaet til Theatret, og ved sin Skjønhed og Begavelse havde han her vundet den deilige treogtyveaarige Marie Smidts Hjerte og holdt Bryllup med hende den 4de Februar 1797; han boede altsaa ikke mere i Hjemmet, og paa Grund af sine undertiden mindre elskværdige Egenskaber savnedes han maaskee ogsaa mindre her; hans geniale, yndige og elskværdige Hustru blev Christiane en kjær Svigerinde. Den næste, elleve Aar ældre Broder, Carl Heger, «en sand Kunstner i Inderlighed, en Mester i trofast Venskab og varm Hengivenhed», var langt mere Christianes Yndling og vilde som Broder i høi Grad have været hende til Glæde i Hjemmet; men han og Faderen havde aldrig sympathiseret, og vi træffe ham derfor allerede flere Aar tidligere som Rahbeks Contubernal paa «Bakkehuset». Den tredie, ni Aar ældre Broder, Peter Heger, havde

som Dreng været Søcadet, men den strenge militaire Subordination kunde han ikke godt finde sig i; han tog sin Afsked og gik som Styrmand flere Gange til Ost- og Vestindien. Naar han kom hjem, nød Christiane hans Omgang og følte, hvor kjær hun var ham, idet han ikke alene bragte hende Gaver, men ogsaa, saalænge hans Penge sloge til, paa alle Maader søgte at forskjønne hende Livet. Netop omtrent samtidigt med Moderens Død kom det Sørgebudskab til det Hegerske Huus, at han var bukket under for den vestindiske Feber.

Man vil saaledes see, at Christianes Hjem var tomt og eensomt for hende; og skjøndt der var Meget, som kunde adsprede hende, skjøndt hendes Tid tillod hende at tilfredsstille Trangen til Læsning og aandelig Beskjæftigelse, og skjøndt den store Have, der hørte til Gaarden, skaffede hende Naturens stille Glæder, savnede hun dog Menneskers og især jevnaldrende Qvinders stadige Omgang. Sit andet Hjem fandt hun da hos sin Søster Kamma Rahbek, hos hvem hun tilbragte en stor Deel af sin Tid.

Ovennævnte Peter Heger var forlovet med Rosings næstældste Datter. I sine Svigerforældres Huus havde han gjort Bekjendtskab med den unge Skuespiller Oehlenschlæger; de havde følt sig tiltrukne af hinanden, og i denne Sammenhæng kan det have sin Interesse at erfare, at Peter Heger var den af alle Sødskendene, som lignede sin Søster Christiane meest. Oehlenschlæger beskriver ham selv som stærk, smuk, behændig, rank og blomstrende. De havde Meget med hinanden at gjøre, og Oehlenschlæger forelæste ham ofte sine Aandsfostre, om hvilke Peter Heger havde store Tanker. Der var dog undertiden imellem dem Stridigheder, som ved deres barnagtige Natur røbede de Stridendes store Ungdommelighed. Oehlenschlæger var stødagtig og følte sig let tilsidesat, Peter Heger var ham i Følelsen af sine stærkere Kræfter for stolt og bydende med sin legemlige Raskhed. Peter Heger var en elegant ung Mand og en udmærket

Gymnastiker, der ofte, ligesom han allerbedst sad i Stuen, stod paa Hovedet i Sophaen; han havde følgelig altid Meget at udsætte paa Oehlenschlægers Væsen, der var ham for keitet. Engang vilde Peter Heger ride ud og besøge sin Svoger Drewsen paa Strandmøllen, og han foreslog Oehlenschlæger at følge med. Endskjøndt denne endnu aldrig havde redet paa en Hest uden et Øieblik som Dreng, naar en Ridende besøgte hans Fader, og han imidlertig kunde faae Lov at ride lidt rundt, — tog han dog imod Tilbudet, leiede sig en Hest og fulgte Vennen med en lystig, rolig Mine som en gammel, øvet Rytter. Heger begyndte at trave afsted ud ad Strandveien til; men Oehlenschæger fandt Travningen baade for besværlig og for stødende og galopperede efter ham; men da Heger nu ogsaa lod sin Hest galoppere, kastede denne Oehlenschlæger Sand i Øinene, hvorfor han lukkede dem i og galopperende gav sig Gud i Vold. Han har uden Tvivl været meget vred og følt sig yderst fornærmet, tilmed da Heger gjorde Nar af ham hele Veien; men han fik Satisfaction; thi den stolte Rytter faldt af Hesten inde i Gaarden paa Strandmøllen, da han vilde gjøre Kaprioler for Damerne, medens Oehlenschlæger sad stolt paa sin Ganger.

Under et andet Besøg paa Strandmøllen kom P. Heger og Oehlenschlæger, just som de skulde gaae i Seng, op at disputere om Smagssager; det ene Ord tog det andet, og da P. Heger ikke syntes at kunne seire paa anden Maade, appellerede han til sine Næver; men «skjøndt det vel blot var en Trusel, vilde Oehlenschlæger dog ikke oftere udsætte sig for at indstævnes for dette Værnething». Saa silde som det var, besluttede han at gaae til Kjøbenhavn for ikke at ligge hos Heger om Natten. Han gik og var allerede en Fjerdingvei borte fra Strandmøllen, da Nattekulden og Tanken om, hvad Fru Drewsen vilde sige næste Morgen, naar hun opdagede, at han saaledes uden Videre var gaaet bort om Natten, drev ham tilbage igjen og til uden at tale et Ord at lægge sig ved Hegers Side; denne spottede ham; Oehlenschlæger taug, men

gik bort tidligt næste Morgen. Kort efter denne Stridighed reiste P. Heger til Vestindien uden at være bleven forsonet med Oehlenschlæger, og paa denne Reise døde han. At Forsoningen under andre Omstændigheder hurtigt vilde kunne være bleven bragt tilveie, er let at see, eftersom Striden og dens Braad havde en saa lidet alvorlig Charakteer, og eftersom de to unge Mennesker forresten følte sig saa sympathetisk tiltrukne, en Sympathi, som spaaede om de Følelser, Oehlenschlæger senere skulde fornemme overfor denne sin Vens Søster, der lignede ham saa meget. Peter Heger fik aldrig deres Forlovelse at vide, men Oehlenschlæger siger selv, at han ikke tvivlede om, «at Efterretningen vilde have glædet den brave Sømand, og de vilde igjen være blevne de bedste Venner».

Stephan Hegers Bekjendtskab havde Oehlenschlæger gjort ved Theatret; thi samme Aar som Oehlenschlæger kom hertil, debuterede St. Heger, og han fik snart meget venskabelige Følelser overfor den ti Aar yngre Elev, hvis «skjulte Talenter» hans fine Øie nok har kunnet opdage. Da han snart selv blev kjed af sit Theatervæsen, indprentede han sin unge Ven de samme Følelser, og snart tog denne ogsaa sin Afsked. Da han sidste Gang stod paa Scenen med St. Heger, sagde denne: «Nu skal Du ikke sætte Din Fod her før som Directeur!», en Yttring, som i Hegers lidet smigrende Mund vidnede om, at han ikke havde saa ringe Tanker om Oehlenschlæger. Han blev dog ikke Directeur, men ti Aar efter stod han som Hegers Svoger paa Theatret ved Prøverne paa «Axel og Valborg», og lidt efter lidt levede Heger op igjen ved Theatret og for Kunsten i Oehlenschlægers Stykker, og navnlig glædede han Publicum som «Einar Tambeskjælver», «Thorvald» og «Guilio Romano».

Den tredie Broder, Carl, havde Oehlenschlæger truffet hos Rosings, men denne hans senere troe, mangeaarige Ven, der beskeden og stille kun indlod sig lidet med Fremmede, denne

«kunstelskende Klosterbroder» har Oehlenschlæger først gjort nærmere Bekjendtskab med, da han blev hans Svoger.

En Søster til Peter Hegers Forlovede var den smukke, forstandige, fiint dannede og meget elskværdige Ophelia Rosing, der den 10de Novbr. 1798 blev gift med den bekjendte Landoeconom og Politiker Johan Christian Drewsen. Hun var, skjøndt et Par Aar ældre, en meget god Veninde af Christiane Heger, der altsaa i de Aar fra 1796—98, da Oehlenschlæger var daglig Gjæst i Rosings Huus, ogsaa maa være kommet ofte her. Ikke destomindre synes det, som om Christiane Heger og Skuespiller Oehlenschlæger hverken have truffet hinanden her, hos Drewsens eller i Stephan Hegers Huus; ere de trufne sammen, maae de ikke have lagt videre Mærke til hinanden, hvilket alligevel synes underligt, da det maatte interessere Oehlenschlæger at gjøre Bekjendtskab med sine gode Venners Søster og Frøken Heger at kjende Den, som hun ialtfald af sin Broder Peter havde hørt ofte og fordeelagtigt omtalt, og hvis Navn jo ogsaa maatte være hende bekjendt fra Theatret og fra Rosings Huus, hvor han behandledes som en Søn. Saa Meget er imidlertid vist, at man efter Oehlenschlægers eget Udsagn faaer Indtrykket af, at han ikke havde seet Christiane Heger, før han hos Rahbeks gjorde hendes Bekjendtskab. Han fortæller herom saaledes: «Strax efter min Moders Død gjorde jeg paa Bakkehuset Bekjendtskab med Fru Rahbeks Søster, en Datter af Justitsraad, siden Etats- og Conferentsraad Heger, Christiane Georgine Elisabeth, en meget smuk Pige paa sytten Aar, sund og kraftig, med store, blaae Øine, sneehvid Hud, Rosenkinder og med en Haarvæxt, hvis Lige jeg aldrig har seet; thi naar hun lod de lange, askelyse Haar falde ned, kunde hun aldeles skjule sig deri. Den første Gang, jeg saae hende, bandt hun en Krands af Kornblomster». Oehlenschlæger, som nylig havde følt den dybe Smerte ved sin Moders Død og ved hendes Grav sunget:

Du var mig huld!
Faa kun kjende mig paa denne mørke Klode;
Du kjendte mig og reves fra min Favn;
Nu staaer jeg knust ved Mindet om mit Savn,
Jeg seer Dig aldrig meer, Du Eiegode!

han fornam nu, idet han følte sig saa forladt, en dyb Trang til at finde en Qvinde, til hvem han med hele sit varme Hjerte kunde slutte sig, og i hvem han kunde finde en Erstatning for, hvad han havde mistet; og i denne Higen og Søgen fandt han da denne skjønne, unge Pige, hvis stille, tause Væsen lod ham ane en Verden af de rigeste Muligheder og lod ham digte sig ind i en saa fyldig Qvindenatur, at han der saae Trøsten for sin Sorg, Opfyldelsen af sin Længsel og Hvilen for sin Higen. Og hun, som, naar han var tilstede, roligt sad ved sit Sytøi, men, naar hun skottede op fra det, i sit Øie røbede en vis Opmærksomhed for den unge, tyveaarige Mand, hvilken Grund har hun havt til at føle sig tiltrukken af ham? Han havde været en middelmaadig Skuespiller og var nu med meget Besvær bleven en tarvelig Student; det var Alt, hvad han var. Men det er heller ikke Studenten som saadan, det er ikke en mere eller mindre god Examen, en forelsket Pige forlover sig med. Enhver, som gjennem Portraiter og af ældre Folks Omtale kjender den unge Oehlenschlægers overordentlige Skjønhed, som har hørt Steffens omtrent paa denne Tid skildre ham saaledes: «Oehlenschlæger gjorde, da han blev forestillet for mig, et stort Indtryk paa mig. Hans smukke Ansigtstræk, Ilden i hans Øine, den utaalmodige Bevægelighed i alle hans Miner, den underfulde Blanding af blød Længsel og trodsig Dristighed i alle hans Yttringer, lode mig snart erkjende, at en af mit Fædrelands betydeligste Ynglinge stod for mig» — vil føle, at der ikke let kan tænkes en ung Mand, der mere end denne propheterende, inspirerede Adam Oehlenschlæger vilde kunne fængsle og aldeles bemægtige sig en ung, begavet og aandelig udviklet Qvindes Væsen. Skjønheden havde han fuldt udviklet, men hans Indre drog ikke saa meget ved,

hvad det var, som ved, hvad det lovede, og saadanne Tilskyndelser ere, især for phantasirige Mennesker som den unge Christiane Heger, de stærkeste. Noget Egentligt havde Oehlenschlæger endnu ikke præsteret dengang; thi vel havde han fyldt en Deel af Kruses Ugeblad med Poesi og Prosa, vel havde nylig Baggesen ved sin Afskedsfest, efter at Oehlenschlægers Sang til ham var afsungen, givet ham sit af Taarer gjennemvædede Exemplar af samme tilbage og, idet han omfavnede og kyssede ham, testamenteret ham «sin danske Lyra», som han ikke havde isinde at slaae mere, og vel maa dette Testamente have bragt et vist Røre paa Bakkehuset; men ikke destomindre kunde Oehlenschlæger dog ikke dengang hverken her eller andetsteds være anseet for mere end en lovende ung Mand, der endnu ikke havde opfyldt nogensomhelst af de Forhaabninger, man knyttede til ham. Men alligevel var der Nok ved ham til, at det mere og mere kunde vække Christianes Kjærlighed og gjøre den mere og mere bevidst hos hende.

Med megen Gjæstfrihed blev han stadigt modtaget paa Bakkehuset, og naar man kjender hans Natur, kan man vide, hvor fængslende han maa have været, naar han fortæller, at «det gik ganske fortræffeligt med lystige Samtaler og Fortællinger den hele Aften»; og Kamma, «den lystige, vittige Veninde», for hvem han maatte være en reen Vinding, kunde, naar han gik, ganske roligt udtale Christianes stumme Ønsker om, at han snart igjen vilde komme derud, hvilket hun forøvrigt ganske vist ikke havde behøvet at bede ham om — der var Nok, som drog ham.

Og saa skete det lidt efter lidt, som han senere beskrev sine Børn det i Digtet «Frederiksberg»:

Ofte denne Port, beruset
Af en kjærlig Ild,
Aabned sig til Bakkehuset,
Da var Skjæbnen mild;
Her sin Ungdoms bedste Glæde
Eders Fader fandt;

Eders Moder, hulde Spæde!
Her hans Hjerte vandt.

Vi ville høre ham selv fortælle: «Fulgte jeg nu efter slig en lystig Aften Christiane hjem i deiligt Maaneskin eller i en stjerneklar Nat, saa forstummede pludseligt Lystigheden, jeg blev taus, forlegen og alvorlig, og hun ligesaa. Som oftest gik vi Arm i Arm i vore egne Tanker. Endelig gav Kjærligheden mig Mod, efter at den saa ofte havde berøvet mig Modet; jeg fremstammede en Kjærlighedserklæring; hun forstod mine Aphorismer ganske godt; og endskjøndt hun ikke strax kom mig imøde, lod hun mig dog gaae hjem uden Fortvivlelse. — Snart tillod hun mig at tale med hendes Fader derom. . . . . . . Til denne sjeldne Mand kom jeg undseelig og bange; jeg sagde ham Alting reentud, at jeg elskede hans Datter, haabede at være elsket igjen; at jeg vilde være Advocat, og at Ørsted havde lovet at gjøre mig færdig i to Aar. Høflig og rolig hørte han mit Ønske, ringede, lod sin Datter hente, sagde hende med faa Ord, hvad Talen var om, lagde vore Hænder i hinanden og begyndte derpaa strax at tale om andre Ting, hvormed han gjorde mig en stor Tjeneste».

Man kan vide, at denne Forlovelse baade i Hegernes Slægt, paa Bakkehuset og i andre de Forlovede nærstaaende Kredse vakte Glæde, for saa vidt som man overalt holdt meget af de Unge, men tillige en vis Betænkelighed, deels fordi de vare saa unge, deels fordi det saae noget uvist ud, om Oehlenschlæger nogensinde skulde faae sin Examen; det hjalp jo forresten noget, at Christianes Fader var meget velhavende.

Det er aabenbart, at Forlovelsen i mange Folks Øine har hævet Oehlenschlæger og paa mange Steder gavnet ham, fordi han nu var bleven en Svoger til den saa meget anseete og Meget formaaende Rahbek.

Oehlenschlægers Muse var ikke skabt til at vækkes af en Qvinde. Som Digter trængte han ikke til Een, han aabnede

sit store Hjerte for hele Publicum; derfor var det heller ikke denne Ene, der skulde vække ham. Hvis Oehlenschlæger havde skrevet nogle Kjærlighedsdigte til Christiane i denne deres Kjærligheds første Tid, saa havde han ganske vist ladet dem trykke, thi det var aldrig hans Skik at holde selv det Intimeste og meest Personlige tilbage fra Offentligheden; hele Publicum var han Ven med i den Forstand, at han gav det at læse Alt, hvad han skrev. Men han har uden Tvivl ikke skrevet erotiske Digte til sin Elskede; de Følelser, han nærede for hende, udtalte han ikke i Digte til hende, men gjemte dem for senere at flette dem ind i sine store episke Arbeider, hvor vi da ogsaa synes at kunne gjenkjende hende, naar han f. Ex. siger:

«Pigen er skjøn, blaaøiet, blond som Homeriske Skjønne».

Denne Tilbageholden af hans Følelser, indtil de kunde udtale sig i hans Digte, var Oehlenschlæger egen; han udtaler den selv, naar han, idet han sammenligner sig med Steffens, siger: «Den øieblikkelige Inspiration flød bestandig over hans Læber; jeg gjemte min Begeistring til mine Værker».

Men selv om Oehlenschlæger ikke i denne Periode havde skrevet Digte til Christiane, vilde det dog have været rimeligt, at det nye Kjærlighedsliv, der var gaaet op over ham, havde yttret sig frugtbart og omdannende i hans hele Production; men heller ikke dette skjønnes. Han skrev ikke mere eller bedre end sædvanligt, derimod var der et Omslag i hans ydre Maade at være paa; han var munter og sorgfri, ivrig og fremadstræbende, og det var da navnlig hans Levebrødsstudium, Juraen, der havde lagt Beslag paa hans Kræfter. Men hans Natur var for livlig, hans Flølelse for varm og hans Interesser for mange til, at han i Længden kunde holde ud ikke at beskjæftige sig med Andet. Han gjorde smaae Streiftog over paa den skjønne Literaturs Enemærker og begyndte med at besvare Universitetets Priisspørgsmaal i Æsthetik. Saa kom den 2den April 1801 og lagde i høi Grad Beslag paa hans Opmærksomhed; han skrev Sange til Fe-

sterne i denne Anledning, og som Belønning herfor blev han valgt til Underofficeer ved Studentercorpset og snart efter til Commandeersergeant og Fanejunker — kort sagt, mange Ting drog ham bort fra det juridiske Studium; havde han Tid tilovers, var han efter sine anstrengende militaire Øvelser saa træt, at han, hvis han havde taget en tør juridisk Bog i sin Haand, vilde være falden i Søvn; thi hertil trængte han meget i disse Aar, eftersom det jo ikke kan nytte at negte, at Christiane Hegers unge Forlovede endnu ikke var fuldt udvoxet. Han spillede ikke sjeldent Comedie, læste Lafontaine, Schiller, Goethe, Jean Paul, Novalis, Tieck, osv. osv. og alt under denne Læsning gik hans aandelige Udvikling mere og mere for sig, og han følte stærkere og stærkere, at ogsaa han var Digter. Han omgikkes meget med Brødrene Ørsted — A. S. Ørsted, hans Manuducteur, havde netop i denne Tid forlovet sig med hans Søster Sophie — og Brødrene Mynster; han lærte flere og flere berømte Mænd at kjende, kom en Deel i Dreyers Club og Borups Selskab, oversatte tydske Fortællinger, udgav Nytaarsgaven Siofna, læste Islandsk og var i alle Henseender saa beskjæftiget langt borte fra den juridiske Sphære, at der ikke kunde være megen Udsigt til en hurtig Tilendebringelse af dette Studium. Men nu blev det reent galt; thi nu ankom Steffens. Og Resultatet af Oehlenschlægers Omgang med ham var som bekjendt den deilige Digtsamling fra 1803. Det hele Omslag, der nu var skeet med Oehlenschlæger, bevirkede, at han mere og mere trak sig bort fra Verden og i denne Tid næsten udelukkende gjæstede Rahbeks og Ørsteds; Sophie og Ørsted havde nemlig allerede holdt Bryllup, og hos dem tilbragte han sine fleste Aftener og læste høit for dem. Christiane høre vi ikke meget til, men vi kunne sige os selv, hvor overordentlig en Betydning det for hende har havt som den Nærmeststaaende at følge hele den mægtige Udvikling, som foregik hos denne store, frodige Aand, og hvorledes hun — om hun end ikke har formaaet heelt at følge ham paa hans

Flugt — dog har følt sine Vinger voxe, sit Syn udvidet og sit Hjerte lyksaliggjort ved at staae ham saa nær, dele Alt med ham og bestandig være knyttet til ham. Hvorledes maa hendes Kjærlighed til ham ikke være bleven beaandet og fæstnet igjennem denne hans Fuldkommengjørelse!

Efter at have skrevet «Freias Alter», «Thors Reise til Jotunheim» og «Vaulundurs Saga» foretog Oehlenschlæger sig den første Gang i sit Liv en større Reise, nemlig til — Langeland. Fra Rudkjøbing skriver han den 10de Juli 1804 et Brev til Christiane, hvori han inden Beskrivelsen af Reisen ret humoristisk begynder saaledes: «Rudkjøbing! Hører Du, kjære Christiane? Rudkjøbing! Femogtyve Mile fra mit Hjerte*). Det har Noget at sige. Svimler Du ikke ved at tænke Dig en saadan Afstand? Et saadant svælgende Dyb? Ak, I arme Hjemmefødninger, der kun have i det Høieste været en fire til fem Miil fra Eders Hjerter, hvor jeg beklager Eder! Du ønsker formodentlig gjerne i Din lille kjøbenhavnske Afkrog, langt borte fra Verden at høre Noget om min Reise». — Han skildrer den nu ganske kort, men tilføier: «Hvad jeg forresten saae indvortes og udvortes, agter jeg ikke alene at fortælle Dig, men hele Publicum og det paa Vers for ei i Prosa at profanere det Hellige». — I Forbigaaende kan man her igjen gjøre den Iagttagelse, at han som Digter stiller Christiane sammen med Publicum; han digter ikke Mere til hende end til det. — Beskrivelsen blev «Langelandsreisen», der snart efterfulgtes af «Jesus i Naturen». Men Hoveddigtet i denne Periode og tillige Hoveddigtet i den danske Literatur, er «Aladdin». Herom skriver han selv: «Jeg greb med ungdommelig Ild og Begeistring en af «Tusinde og een Nats» skjønneste Fortællinger; og den naturlige Lighed, som

---

*) Den siden som Romanforfatter bekjendte og yndede Lauritz Kruse havde dengang nylig til Kjøbenhavn fra Hamburg sendt et Digt, der begyndte saaledes:

«Tresindstyve Mile fra mit Hjem —
Tresindstyve Mile fra mit Hjerte».

dette Eventyr havde med mine Livsforhold, gav maaskee det Hele noget Naivt og Eget, som forstærkede Virkningen. Havde jeg ikke selv i den hos mig opdagede Digterevne fundet en forunderlig Lampe, der satte mig i Besiddelse af Alverdens Skatte? Og Phantasien var mig en Ringens Aand, som bragte mig, hvorhen jeg vilde. Min Dannelse havde udviklet sig seent, men temmelig hurtigt ligesom Aladdins, og ligesom han havde jeg nylig lært at kjende Kjærlighed. Min Moder var død, og da jeg skrev Aladdins Vuggesang paa hans Moders Grav, flød mine Taarer over min egen Moder. Saaledes berørte denne Fabel i mange Punkter mine egne Livsforhold; jeg ironiserede ogsaa dermed og var mig det under Digtningen ret vel bevidst». Alt, hvad Digteren af sit eget Liv skildrede i dette deilige Digt, havde Christiane oplevet med ham, og hvilken Nydelse har der ikke herved været opladt for hende! Han siger selv, at hans egen Kjærlighed til hende har inspireret ham til de erotiske Skildringer, der findes i Aladdin. Have vi ikke ellers hørt megen Tale om deres Kjærlighedsforhold — et Factum, der forresten noksom taler for, at deres Kjærligheds Natur var ægte, thi en saadan skjuler sig altid blysom, — og have vi derfor ikke kunnet følge dem saa inderligt, som vi kunde have ønsket det, hvor rigt, frodigt, foraarsagtigt og kraftigt aabenbarer den sig da ikke her paa een Gang for os i disse liflige erotiske Skildringer, hvor stumt og stille, uden Navns Nævnelse vise de os ikke hende som den deilige elskende Qvinde, og hvor henrivende skildre de ikke ham som den sjælfuldeste, meest glødende, mandige Elsker; det er det meest fortryllende Indblik i deres Kjærlighedsliv, vi her faae, og hvo, som kjender Digteren, vil vide, at det ikke afviger fra Virkeligheden; thi han gik ikke indespærret med sine Følelser overfor en ung, deilig Elskerinde. Hvor lykkelig har han dog ikke formaaet at gjøre hende, deels i den sande Virkelighed, deels derved, at hun fulgte ham paa hans Digterbane; thi heller ikke her har han holdt sine Følelser tilbage for hende, og

han læste altid strax for hende, hvad han havde skrevet. Enhver, som har læst og frydet sig ved disse Kjærligheds-skildringer i Aladdin, maa indrømme, at Digteren gjorde vel i at gjemme sine Følelser fra Smaadigte, til de kunde udtales i hans store Mesterværker.

I Aladdin feirede Oehlenschlægers Digternatur en glimrende Seir, og i Kampen var Juraen gaaet ynkeligt tilgrunde; den var haardt saaret og døde efter meget kort Tid. Skjøndt han efter Ørsteds Mening ikke havde et Aar tilbage, inden han kunde have taget Examen, «var dog nu hans Plan fattet, han opgav Juraen, han følte, at Naturen havde skabt ham til Digter, at det var urimeligt og forgjæves at kæmpe mod sit Kald, og hans Christiane var af samme Tanker». Men for at fuldende sin Udvikling følte han Nødvendigheden af at komme ud at reise. Grev Schimmelmanns vare begeistrede over Aladdins Digter, han gjorde deres Bekjendtskab, og gjennem Greven indleverede han sin Ansøgning om Reise-understøttelse til Kongen. Og da Schimmelmann sagde ham, at den vilde blive bevilget, reiste han i Begyndelsen af August 1805 uden Videre strax til Steffens i Halle. For at spare Christiane og sig selv Afskedens Sorg sagde han hende, at han kun foretog sig en lille Lystreise paa en Maaneds Tid.

Fra denne Oehlenschlægers store Ungdomsreise eie vi Brudstykker af en Brevvexling mellem ham og hans Brud, og et Uddrag af disse Breve — navnlig af Christianes — vil bidrage til at skildre Forholdet imellem dem og give et Begreb om den varme, trofaste, inderlige og selvfornegtende Natur, der var hende saa egen. Den 19de August 1805 skriver hun fra Drewsens Landsted «Springforbi» ved Øresund:

Kjære Oehlenschlæger!

Det er mig en inderlig stor Glæde endelig engang at kunne skrive et Brev til Dig, som for at naae Dig maa befordres længere Vei end enten til Vestergade eller til Langeland. Dersom Du vilde troe, hvad jeg i denne Anledning

gjerne vilde sige Dig, da vilde det blive lige saa Meget, som det nu er Lidt, jeg har at fortælle Dig; men da jeg meget vel veed, at Du stærkt tvivler om Sandheden af min Tale, naar jeg vil give Dig et Begreb om den Rolighed, hvormed jeg saae Dig forlade mig for at gaae lidt ud iblandt Mennesker, Du saa ofte har været hos med Dine Tanker, uden derfor at komme dem nærmere, saa er det min Hensigt kun at takke Dig for Dit kjære Brev og dermed lade det være nok. Uden ret at turde vente Brev fra Dig den Dag gik jeg dog og længtes efter, at Karlen skulde komme, i den Tanke, at han muligen kunde have Noget fra Dig. . . . .

Vi læse flittigt i Dine Bøger; i disse Dage have vi læst Aladdin. Hvor tidt troer Du nu, jeg har læst den? Levvel, min gode Oehlenschlæger! . . . .

Fra Halle meddeler Oehlenschlæger den 17de September 1805 sin Plan om en længere Reise saaledes:

Kjære Christiane!

Øieblikket er kommet at give Dig Underretning om, hvad jeg troede hidtil var min Pligt at tie med. Hvortil et langt Præludium mellem os, som kjende og forstaae hinanden? Gode Pige! Med al min Kjærlighed og Iver for min Kunst har mit Hjerte aldrig glemt, hvad det skyldte Dig. Aflade at være Digter for at vorde Ægtemand — det vilde Ingen af os, jeg skulde; at forene begge Dele ansaae baade Venner og Fjender som en smuk Drøm; men sommetider er der Noget i Drømme. Jeg veed nu med Vished, at Regjeringen vil gjøre Noget for mig som Digter. Jeg havde dediceret mine poetiske Skrifter til Kronprindsen, jeg havde gjort et fordeelagtigt Indtryk paa Schimmelmann; nu maatte der smeddes, mens Jernet var varmt. Men hvad var at gjøre? Søge et Embede? Hvilket? Jeg vilde jo understøttes, lønnes som Digter, og det kunde kun skee paa een Maade, ved at søge om et Reisestipendium. Det gjorde jeg da; men jeg kunde ved Afskeden ikke sige Dig det, da jeg frygtede, det

skulde gjøre for stærkt Indtryk paa Dig. Dertil kom: jeg vidste jo ikke, om min Bøn blev opfyldt. Skeete det ikke, hvi da foraarsage Dig en dobbelt Sorg, først ved Afreisen, siden over en forulykket Plan. Alle vore Venner og Veninder vidste det; kun Du ikke. Nu veed Du det». . . (Herpaa følger den Skrivelse, ved hvilken Fonden ad usus publicos meddeler ham Understøttelsen, og derpaa tilføier han:) . . . «Jeg kjender saa godt Din uegennyttige og rene Kjærlighed, bedste Christiane, at jeg er vis paa, at dette Brev vil glæde Dig, endskjøndt vel Tanken om en længere Fraværelse vil presse Dig Taarer af Dit Øie o. s. v.»

Herpaa svarer Christiane:

Springforbi den 13de Septbr. 1805.

Af hvad jeg har at sige Dig, ligger mig Intet saa meget paa Hjertet som at forsikkre Dig, hvor usigelig kjær den Tidende var mig: «Oehlenschlæger har faaet Reisestipendium». Inden jeg gaaer videre, maa jeg takke Dig ret inderligt for den Omhyggelighed, hvormed Du har skjult den længere Reise for mig, til jeg havde forvundet min første Sorg. . . . . Overbeviisningen om, at Din Reise vil være Dig ligesaa behagelig som gavnlig, og Haabet om, at den ikke skal forandre Dit Sindelag mod Din Christiane, skal opholde og trøste mig i Din Fraværelse. Velsignet være det Øieblik, da Du tog Din Beslutning, og velsignet være Enhver, som bidrog til, at den blev iværksat! . . . .

Din Christiane.

Efter at have givet Oehlenschlæger Meddelelse om en heel Deel literaire Sager ham angaaende skriver Christiane:

Den 1ste Octbr. 1805.

Jeg har været lidt syg, men befinder mig nu meget vel. Callisen*), som kom til mig, talte mere med mig om Dig end om min Sygdom. Han roste mig meget for min gode

*) Berømt Læge, der selv i sin Ungdom havde studeret i Leipzig.

Opførsel ved Din Afreise. Han haabede, Dine Udsigter skulde blive gode, men var vred over, at man ikke havde holdt paa Steffens*). Han blev saa veltalende over de to danske Genier, som han kaldte Jer, at Du næppe troer det. — Noget af det Første, han siger til mig, naar han kommer og har «ligget» sig over en Stol, er for det Meste: «Har De nylig havt Brev fra Leipzig?» Derpaa er da Reinholdine (Schønheyder) færdig at briste af Latter, mens jeg underretter ham om, at Du er i Halle. Han fortæller mig, hvormeget Grevinde Schimmelmann ynder Dig og bestandig taler om Dig; jeg bad ham tale for Dig, at de ikke skulde spise Dig af med 600 Rd. aarlig i to Aar.

Dr. Ørsted var saa god iaftes selv at bringe mig Dit Brev. Han blev hos os til over Kl. 12, og vi vare meget muntre. Fader hentede en Flaske Madeiraviin, og vi drak Din Skaal».

Oehlenschlægers Fader fortæller i et Brev, Sønnen fik kort før sin Afreise fra Halle, om et Besøg i Christianes Hjem saaledes:

«Strax efter at jeg fik Dit Brev, var jeg hos den gode gamle Etatsraad Heger og lille Christiane og læste Brevet for, til megen Glæde. Da jeg gik, holdt hun saa meget af mig; jeg krystede hende op til mig, og hun sagde: «Du er dog nu den eneste Oehlenschlæger, jeg har tilbage. — Den eiegode Pige! Men Du, min gode Søn, maa ikke blive skinsyg; thi det vilde kun nytte Dig lidet . . . .» Oehlenschlæger havde glædet Alle i Hjemmet, men navnlig Christiane med flere smukke Smaa-Digte, blandt andre «Hjemvee», som han havde sendt hertil. Inden han drog bort til Berlin fra Halle sendte han Hovedfrugten af sit Ophold der til Kjøbenhavn; det var hans første Tragedie, den mægtige «Hakon Jarl». Efter at have modtaget den skriver Christiane:

---

*) Steffens var som bekjendt bleven kaldet til Professor i Halle.

I Torsdags ankom alle Dine Herligheder; om Aftenen var jeg hos Ørsteds for at vise Sophie mit Brev. Vi besluttede strax, at «Hakon Jarl» skulde læses Søndag Aften. Jeg paatog mig strax at skrive ud til Bakkehuset for at høre, om det var Rahbek beleiligt, og fik det Svar, jeg længe havde anet: at Rahbek ikke havde Tid i saa lang en Række af Aftener, saa vi maatte slaae af Hovedet, at han skulde læse Stykket for os. Carl satte mange «Pænnedøer» paa, at han ikke kunde læse det; men da han længe havde betænkt sig, sagde han, at han forbandet gjerne vilde. Jeg forberedte ham paa, at Fader kom med til Ørsteds; nu blev han meget forskrækket og forsikkrede, at Fader vilde sige, han læste «snavs» for; men da Karen Margrethe og jeg trøstede ham, fattede han Mod. Han gik strax hen til Doctor Ørsted for at læse paa Stykket og blive saa bekjendt med det, at han i det Mindste kunde læse Haanden uden Standsning; men Du kan let tænke, at jo mere han læste, desto mere angst og bange blev han, og at han samme Aften ganske tabte Modet. Fra det Øieblik, han havde lovet at læse det for os, havde han intet Andet i Hovedet end det svære Arbeide, han havde paataget sig. Hvert Øieblik foreslog han et Menneske, som han svoer paa, kunde læse Stykket tusinde Gange bedre for end han. Rosing var ham idelig i Hovedet».

Efter flere Bestemmelser frem og tilbage endte det da med, at Rosing forelæste Tragedien hos Ørsteds i en Kreds af Oehlenschlægers Nærmeste. Christiane skriver herom:

«Saadan en Aften har jeg aldrig havt, min gode Oehlenschlæger, saaledes som da har jeg aldrig været tilmode. Rosing bad os bære over med ham, da Din Skrift var ham ganske fremmed. Han blev placeret mellem Carl og mig, at vi i Nødsfald kunde hjælpe ham, hvilket dog sjeldent behøvedes. Han læste os Hakon Jarl mesterligt for med en mageløs Enthusiasme; hvert Ord gjorde sin Virkning, og jeg maatte kysse og omfavne ham, da jeg ikke havde Dig. Da jeg blev ene, yttrede min Glæde og Forbauselse sig i Taarer».

Oehlenschlæger havde forlangt, at Stykkets Existens foreløbigt skulde holdes hemmelig for alle Andre end dem i den nærmeste Kreds. H. C. Ørsted, der med varm Begeistring følte dets Skjønhed, læste det op for Flere, hvilket han ogsaa godt kunde, da hele Byen vidste om det, men dette misbilligede Christiane meget. Hun begjærte snart Stykket af Ørsted, for at Rahbek kunde læse det, da han var tilbøielig til at indlevere det til Theatret. Ørsted gav hende det, men det blev aftalt, at de intet Skridt skulde gjøre, førend de havde faaet nærmere Underretning fra Oehlenschlæger, men nogle Dage efter erfarede Ørsted i Byen, at det var indleveret, hvoraf skjønnes, at Christiane betragtede sig som Den, der havde at tage Bestemmelse i denne Sag uden Indblanding af Oehlenschlægers nærmeste Ven. Hun fik gjennem «Hakon Jarl» Begreb om, hvilken gavnlig Indflydelse Oehlenschlægers Reise havde paa hans digteriske Production, og kort efter skriver hun til ham og kommer ham imøde med det Forslag, at han skulde reise endnu et Aar. Ole H. Mynster havde talt med hende og sagt, at det var et Offer, hun burde gjøre Fædrelandet. Paa en anden, mere praktisk Maade beviste hun, at det var hendes Alvor, at hun ønskede, han skulde fortsætte Reisen. Da nemlig de to Aar af hans Reisestipendiums Tid vare udløbne, meente hun, at det vilde være skammeligt, om han ikke fik Stipendiet fornyet og vel endogsaa forhøiet; thi hun fandt, at Staten, som i hine Krigens pengeknappe Tider maatte spare paa sine Udgifter, gav ham altfor Lidt i 600 Rd. Schimmelmann og Reventlow undte gjerne Digteren et Aars Forlængelse, men da Poesien ikke stod i synderlig Yndest hos Frederik VI, var man ikke vis paa, at han vilde opfylde Ansøgningen. Christiane, som i længere Tid havde havt Underviisning i at skrive og havde meget Talent herfor, skrev nu Ansøgningen saa smukt som muligt, og saaledes bragte Schimmelmann den til Kongen, der blev rørt over, at en Brud saaledes hjalp sin Brudgom, og bevilgede Ønsket; han

beundrede den deilige Haandskrift, og idet han gik ind i Kabinetssecretariatet med Ansøgningen, spurgte han: «Kan Nogen af Jer skrive saa smukt?»

I Berlin var Oehlenschlæger meget optaget af Selskaber og Omgang med Folk som Fichte og Alexander v. Humboldt; i Weimar havde Goethe bemægtiget sig hele hans Interesse, indtil Slaget mellem Preusserne og Franskmændene den 14de October 1806 lagde Beslag paa en Deel af den; i Dresden var han, saa ofte han havde Tid tilovers, paa Billedgalleriet eller sammen med Ludvig Tieck, og da han endvidere paa denne Tid havde digtet «Baldur hin Gode», havde han, som af Naturen ikke var nogen stor Ynder af Brevskriveriet, ikke sendt mange Breve til Christiane, hvorfor hun sender ham «en god lille Stikpille» til Paris. I et Brev til H. C. Ørsted beder han denne hilse hende og sige, at hans Forsvar vil komme vældigt, og at hun vil fortryde sin Bebreidelse. I Provst Schmidts Dagbøger høre vi, hvori Forsvaret bestod; han skriver: «Oehlenschlæger viste os en yderst nitid skreven, med enkelte af ham selv tegnede Vignetter forsynet Samling af tydske Digte under Titel «Wanderungen eines jungen Ritters» *), som han fra Paris sendte sin Kjæreste til Erstatning for, at hun i lang Tid ikke havde faaet Brev fra ham. Bindet var ogsaa høist elegant i Saffian med Guldsnit. Af Indholdet saae vi kun Slutningsepilogen, der indeholdt en naiv Commentar over hans Vaaben, tegnet i himmelblaat Felt».

Snart efter fik hun sendt hans nye Arbeide, «Hakon Jarls» Modsætning «Palnatoke» med et Digt til Veninderne ɔ: Kamma Rahbek og Sophie Ørsted, og hun modtog saaledes en ny Erstatning, fordi hun saa længe skulde savne ham.

Ved Englændernes Overfald paa Kjøbenhavn 1807 brændte under Bombardementet Conferentsraad Hegers Gaard paa Nørre-

*) Schmidt har anført denne Titel galt; thi den rigtige er: «Der irrende Ritter», hvilken Oehlenschlæger nævner i det nedenunder aftrykte Brev.

gade, og fra at være en rig blev han til en fattig Mand; det var for ham og Christiane tunge Prøvelsens Tider, men de bar dem med Dygtighed og uden at tabe Modet. Da Oehlenschlæger i Paris fik Underretning om Ulykken skrev han til Christiane:

Paris d. 25de Oct. 1807.

Kjære Christiane!

. . . . Jeg iler at udøse mit Hjerte for Dig, min gode Pige! . . . . Du har længe Intet hørt fra mig. Min Taushed i de senere Tider fordrer ingen Undskyldning; at jeg taug saalænge mellem «den irrende Ritter» og «Palnatoke», var Palnatokes Skyld; jeg arbeidede paa den, levede et fredeligt, lykkeligt Hverdagsliv, den ene Dag som den anden. De egne Tanker og Ideer, som reiste sig i min Sjæl, udtrykkede sig i mit Digt, og jeg havde forresten i Ordets egentlige Forstand Intet at sige Dig, uden min Hengivenhed, som Du kjendte . . . .

Kjære Pige! Vistnok har jeg ikke været i Kjøbenhavn og deelt Faren og Skrækken med Eder, men min Qval og Ulyksalighed har ikke været mindre. I langsomme, bedske Skaaler har jeg drukket, hvad I pludselig have slugt. Endnu mens Alt var roligt i Danmark og vel inden Borde, havde vi her i Paris den sandsynligste Frygt for, hvad der vilde skee. Skjæbnens sorte Skyer begyndte for vore Øine at trække op over vort arme Fædreland, medens man her i Paris celebrerede idelige Fredsfester. Tænk Dig den raffinerede Pine at sidde i et Theater, see muntre Glædesfester opføres, et lykkeligt seirende Folk juble, Luxus og Flor og Overflødighed rundtomkring, og nu med Sjælens Øie at stirre ud gjennem Theatervæggen i den dunkle Horisont i Nord, see den engelske Flaade paa Bølgerne, den franske Armee paa Landjorden, Kronborg som en Ulykkesprophet hæve sin Isse over Øresund — og det arme Kjøbenhavn! Og Eders græsselige Ro! Just paa Fredsfesten her i Paris, som jeg havde været i Notre Dame, hørt Te Deum, seet hele den franske Pragt og

Magt, Napoleon for første Gang i mit Liv i Ridderdragt under en Thronhimmel, Senatet og alle Raaderne i deres Stadsuniformer, en vrimlende Mængde af det Pariserpublicum, hørt Bravoraab og Glædesskrig, tryllet min poetiske Aand i Carl den Stores Dage — derfra gjort et Spring til Norden, det gamle Norden og dets forsvundne Magt — kom jeg træt og veemodig hjem og fandt der det sidste Brev fra Rahbek, Karen Margrethe og Job. Lutter Glæde! Landreiser! Spøg og Skjerts! Rahbek kalder mig i dette Brev en lykkelig Digter! Ja virkelig en lykkelig Digter! Lykkelig som den arme Camöens, der havde sin Luciade færdig, just som hans Fædreland gik tilgrunde. Levede Camöens nu, kunde han virkelig vorde lykkelig; han havde da Stof til en skjønnere Luciade end den første — men jeg arme Danske!» —

Efter at have udviklet sin Smerte ved netop i dette Øieblik at have skrevet «Palnatoke», hvor den nordiske politiske Vælde er Digtets Stof, og efter derpaa at have skildret den Spænding, han og hans Landsmænd havde været i ved alle de løse Rygter, blandt hvilke det, at Frederiksberg Slot var brændt og hele hans Fødestavn gaaet tilgrunde, tilføier han: «Da græd jeg. Jeg saae Rahbek og Ørsted og Carl svømme i Blod, min gamle Fader i den yderste Livsfare. Men jeg følte mig en Spartaner og anklagede Skjæbnen, som ikke tillod ogsaa mig at falde ved Thermopylæ med mine Brødre». Senere skriver han i samme Brev: «Min Kjærlighed til mine Elskede voxede, saa meget mere, da jeg ikke vidste, om vi sympathiserede sammen paa denne eller hiin Side Graven; men denne Grav forekom mig som en ubetydelig Grøft, der var let overspringelig. Saaledes kom jeg hjem med et fromt Hjerte og bad inderlig til Gud. Fra dette Øieblik var jeg roligere. Men Tid efter anden begyndte dog Fædrelandets Ulykke at staae for mig. Om Natten tænkte jeg paa Eder og ønskede inderligt, at I maatte leve. En skjøn Efteraarsdag, da jeg havde gjort mig en Tour og var let om Hjertet, anede der mig noget Godt. Da jeg kom hjem, laa der Brev

fra H. C. Ørsted. I levede Alle!! O, hvor takkede jeg Gud! Hvor glædede jeg mig! Selv at Eders Gaard var brændt, kunde ikke forstyrre min Glæde. Kort derefter fik jeg Dit Brev. O, skriv mig snart Mere, Mere til. Detailleer mig Alt, kjære Christiane! Jeg slutter ikke her. Jeg tager fat paa min Søsters Brev, (thi jeg er deelt imellem Eder); deraf vil Du erfare min øvrige Tilstand.

Din Oehlenschlæger.

De sidste to Brudstykker af denne Correspondance ere af Breve fra Christiane og vise, at hun langtfra at søge at standse det optrækkende Uveir mellem Oehlenschlæger og Baggesen, meget mere æggede Oehl. imod B., fordi denne var hendes Natur saa meget imod, at hun ikke kunde ønske ham i nært og venskabeligt Forhold med Den, der var hende kjærest. Hun skriver:

«Jeg har været to Aftener i Selskab med Baggesen til Rahbeks og hørt ham synge Skjærslippervisen. Den ene Aften fulgte han mig hjem og gjorde mig noget forlegen ved at sige, at Stykket «Korsøer» i Langelandsreisen var gaaet ham nær. Din Søster, fortalte han mig, var Dig en meget værdig Søster, fuld af Aand og Vittighed, men aldeles uvidende. Han er kommet meget til Ørsteds, og Sophie har været i Korsøer med ham, hvilket synes mig maa have været en Stik for hende. Du er en velsignet Dreng, det maa jeg sige Dig i Anledning af, hvad Du saa kjærligt har forklaret mig om Misforhold i Familier eller blandt Venner. Jeg vil blot bemærke, at Fraværelsen tidt er en herlig Ting, da dømmer man ofte mildere end nærværende*).

«Vi have fundet en deilig Straf ude paa Bakkehuset for al Slags Affectation, det er «at putte Folk i Miøsen», der, som Du vel veed, (efter en gammel Geographi) er et svigefuldt og ulyksaligt Hav. Derfor skulle affecteerte Dyr, siger Karen

*) Her sigtes maaskee til H. C. Ørsteds mindre venlige Dom om Familien Heger og hans Udtalelser til Oehlenschlæger herom.

Margrethe, ud paa Dybet i smaae Baade; ligesom de ere meer eller mindre miøsiske (affecteerte), skulle de have større eller mindre Baade og ud paa meer eller mindre farlige Steder. Naar de ere uforbederlige, kastes de ud i Miøsen simplement; men der gives ogsaa saadant Miøseri, hvorfor blot Brugen af Vandet kan hjælpe. Denne Sygdom findes nu vel noget hos de fleste Mennesker, men med Forskjel. Den, der kun har en ubetydelig Rem af Huden, kan let blive anstukken af Baggesen, der er en værdig Lem til Miøsen*). —

«Din Baldur har jeg læst flere Gange med tiltagende Glæde. Jeg var lidt syg, da jeg fik Manuscriptet, men bedre Medicin kunde jeg ikke faaet; den Enthusiasme, jeg kom i, bragte Blodet i en Circulation, som curerede mig. Baggesen har jeg kun een Gang hørt tale om Baldur; men jeg forstod hans Tale ligesaa slet som Noureddins til Aladdin**). Han er af de Mennesker, man snart faaer Nok af; mig kjeder hans Vrøvlen i det Mindste adskilligt».

Dette sidste Brev blev endnu sendt Oehlenschlæger til Paris, hvorfra han nu tog til Italien for først i Begyndelsen af 1810 at vende tilbage til Kjøbenhavn. Men i den lange Ventetid fik Christiane i «Axel og Valborg» og «Correggio» stadigt Beviser nok paa, at var end Længselstiden lang for hende, saa var den gavnlig for hendes Brudgoms digteriske Udvikling; og saa kunde hun jo sagtens taale at vente og at længes.

Medens Oehlenschlæger saaledes færdedes rundt i Verden, havde hun det ikke meget overeensstemmende med sin Trang herhjemme, meest fordi hun savnede Hygge og Fylde i sit Hjem, hvorfor hun stadigt i Veninders Huse søgte den Tilfredsstillelse, hun ikke fandt her. Og disse Veninder tale til

---

*) Christiane havde den samme Lyst som Kamma til at give Øgenavne og forbytte Folks Navne. Hauch siger til Hjort: At forbytte vore Navne har Du nok lært af Fru Oehlenschlæger; naar hun er vred paa mig, veed jeg, det bekommer mit Navn ilde.

**) Baggesens Riimbrev til Oehlenschlæger i Paris 1806.

megen Ære for Christiane. Oftest træffe vi hende hos Kamma, ofte paa Strandmøllen, hos Rosings elskværdige begavede Datter, den smukke Fru Drewsen, til hvem Oehlenschlæger synger:

Min Christianes herlige Veninde,
Min Stolthed er at kalde mig Din Ven.

Naar Christiane var i sit Hjem i Kjøbenhavn, gik hun i lang Tid, da hun efter Bombardementet var flyttet fra Nørregade til Hjørnet af Viingaardsstræde og Sqvaldergade, hver Aften her fra sin Bolig op til sine Veninder, Frøkenerne Hammeleff, der boede hos deres Oldemoder, Universitetsprocantsler Pontoppidans Enke paa Hjørnet af Skidenstræde ɔ: Krystalgade og Nørregade; hendes Læge havde foreskrevet hende en saadan regelmæssig daglig Bevægelse i frisk Luft; hun blev da sædvanligviis hos Fru Pontoppidan om Natten og gik hjem næste Formiddag. Den unge Peter Hjort var Christianes stadige Ledsager paa disse Aftentoure; thi da han og hans Bedstemoder boede i Nærheden af hende, og hun i Almindelighed, inden hun gik, kom over til hans Tanter, som ogsaa vare hendes Veninder, traf det sig saaledes, at han kom til at ledsage hende, da hun, efter en Aften at være bleven slaaet med Stok af en Herre, havde faaet en vis Respect for at gaae alene. Han siger selv, at «Samtalen med denne friske Aand, denne loyale Charakteer, udklækkede ædle Frøkorn i hans Sjæl». Han kalder hende «en kraftfuld, skjøn, forstandig og livlig ung Pige». Var han saaledes meget taknemmelig og glad ved hendes Omgang, saa viste han ogsaa sin Taknemmelighed i Gjerningen, idet han jævnligt «besørgede Ærinder for hende, fulgte hende og ydede al den Bistand, som kunde falde for en saadan Knøs». En høit betroet Mission var det, da hun den Aften i April 1809, da Oehlenschlæger havde Benefice for Palnatoke, sendte P. Hjort i Parterret, for at han skulde undersøge, hvorvidt man vilde hædre Forfatteren. Udfaldet var, at man ved Tæppets Fald klappede og raabte Leve for Digteren. «Det maa

man være tilfreds med!» sagde hun, «næsten med en Generals Værdighed i Felten, hvem det meldes, at dog kun saa og saa Meget er tabt».

Den Ældste af Christianes ovennævnte muntre og vittige Veninder, Frøkenerne Hammeleff, Nikoline, var beundret som et Mønster paa fiin Qvindelighed og ædel Tone; hun spillede en Rolle i Conferentsraad Constantin Bruns Huus, hvor det paa Grund af den udsøgte Mængde Celebriteter var vanskeligt at komme til at gjøre sig gjældende. Her funklede hendes Viid, og her gav hun, naar hun var godt oplagt, smaae Tourneringer med Baggesen, «denne Mester i Selskabelighed», og i saadanne Tourneringer fik hun Brug for «sit urbane, attiske Salt» og sine fine Allusioner; her blev hun ogsaa forlovet med den kjække, djærve og trofaste Normand, Reinhardt, der som tidligere Hovmester for den ældste Søn, Carl, levede der i Huset; han blev senere Professor i Zoologi ved Kjøbenhavns Universitet.

Christianes indflydelsesrigeste Veninde, som stadigt saae hende hos sig, var Grevinde Charlotte Schimmelmann. Det var udviklende og interessant at komme i den Kreds, hun og hendes begavede Mand samlede om sig paa det skjønne Sølyst. I sit Mindedigt over hende, siger Oehlenschlæger:

Læben er lukket, som nys med den yndige Stemme sig aabned,
Øiet ei viser os meer liflige Glimt af Din Sjæl;
Ei forsamler Du nu ved en Altarflamme for Muser
Viisdoms sindrige Mænd, Kunstner og Skjald i Din Kreds.
Venlige Qvinder og yndige Møer ei meer Du i Qvælden
Venter; Din Kundskab og Smag danner ei Ungdommen meer.
Hulde, Din Trolddom svandt! Tidt forekom som et Feeslot
Mig med sit Gitter, sin Port, ædle Charlotte, Din Gaard;
Der fandt Dannebarden et Hjem og Kunsten Beskytter,
Hverdagslivet sig ei voved ad Sprinkelet ind.
Blomster Du elsked, men ei blot Roser og blaae Hyacinther,
Langtmeer Hjertet forstod Skjønhedens ædleste Blomst.

Af det Billede, Digteren her fremtryllede af denne ædle Qvinde, faaer man Begreb om, hvilken Betydning det maatte have for Christiane at staae hende saa nær. Det, som først

havde bevirket, at Grevinde Schimmelmann søgte hende, har sikkert været, at hun var den store Digters unge Brud, og da hun saa fandt denne Brud skjøn, begavet og elskværdig, er det ikke til at undre sig over, at hun aldrig kunde slippe hende igjen, men til sin Død paa mange Maader søgte at forskjønne hendes tilkommende Mand Livet; thi Christiane var næsten mere end selve Oehlenschlæger i hendes høie Yndest.

Fra Schimmelmanns Huus fortælles der en morsom og tillige smuk Scene mellem Grevinden, Christiane og Hertugen af Augustenborg. De to Første opholdt sig i Grevindens Sovekammer, hvor de syslede med Christianes Haar, som Grevinden i høi Grad beundrede, og i det Samme lod Hertugen sig melde. Grevinden havde ofte gode Indfald eg bad nu Christiane om at løse Fletningerne op og lade Kammerjomfruen rede dem ud, saaledes, at hun stod skjult i Haarene som i en Klokke. Derpaa gik Grevinden ind til Hertugen og bad ham, om hun maatte præsentere ham en ung Dame, der ønskede at gjøre Hs. Durchlauchtigheds Bekjendtskab. Og nu traadte der ind i Værelset en Skikkelse, af hvilken man, paa Fødderne nær, ikke kunde see Andet end det rige, glindsende, bløde Haar.

Omtrent samtidigt hermed havde Christiane den Glæde paa Sølyst at indføre sin og Oehlenschægers fælles Ven, J. P. Mynster.

Da Oehlenschlæger i 1810 vendte tilbage fra sin femaarige Reise, var hans Navn herhjemme saa berømt, at Verden syntes at maatte ligge aaben for ham. Men Danmark har aldrig været meget gavmild overfor sine bedste Sønner, naar Talen var om at fritage dem for Livets smaae Bekymringer, og det var heller ikke Meget, man i saa Henseende

nu havde at byde sin største Digter. Rahbek havde nyligt taget sin Afsked som Professor i Æsthetik ved Universitetet, og da Oehlenschlæger nu i sin Tid havde besvaret en af Priisopgaverne i Æsthetik og tillige senere havde viist sig ikke saa ganske ukyndig i dette Fag, besluttede man sig til at lade ham blive Rahbeks Efterfølger med en Gage af 600 Rd.; af Finantskassen havde han andre 600, og Grevinde Schimmelmann var ikke sjeldent mere gavmild end baade Universitetet og Finantskassen. Naar nu dertil kom, at Opførelsen af «Axel og Valborg» og «Correggio» var nær forestaaende*), var Digterens økonomiske Stilling altsaa saaledes, at han kunde tænke paa at gifte sig. Ved sin Hjemkomst havde han fundet sin Brud og sin Svigerfader i den lille, indskrænkede Leilighed i Viingaardsstræde, men for den gamle Hegers Vedkommende fandt han den gamle Munterhed og de samme Interesser som før usvækkede; paa Klaveret, som ved Branden var blevet reddet, spillede han endnu med samme Nydelse, hans Sands for Sprogstudium og hans mechaniske Færdigheder vare endnu ligesaa omfattende som i gamle Dage. Og hos Christiane fandt han det varme Hjerte, den trofaste Aand og den ildfulde, kjække Natur lige kraftige og virksomme.

I den smukkeste Foraarstid den 17de Mai 1810, da Nattergalen var kommet, og Bøgen stod i sit lyse, yppige Skrud, drog ganske stille et deiligt og lykkeligt Brudepar alene fra Kjøbenhavn ud til Gjentofte Kirke. Det var Adam Oehlenschlæger og Christiane Heger. Efter at de havde viist Stedets Præst, Pastor Høegh, de nødvendige Beviisligheder, gik han med dem til Kirken og viede dem. Som Mand og Hustru satte de sig igjen i Vognen, og gjennem den deiligste Egn kjørte de henimod Aftenstunden til det smukke Christiansholm ved Dyrehavens Udkant nær Sølyst; Grev Schim-

*) Axel og Valborg indbragte ham ved hans Beneficeforestilling 2,000 Rd. og Correggio 1,100 Rd.

melmann havde overladt de Nygifte dette Sted til Brudebolig. Her i en af Landets smukkeste Egne mellem Skov og Strand, Moser og Enge levede de unge Folk en lykkelig Sommertid. De saae ikke mange Mennesker, men havde Nok i sig selv og Naturen. De, af hvem de oftest gjæstedes, vare Reinhardts og Frøken Hammeleff. Et ret morsomt Besøg havde de fra Sølyst af Digteren Stollbergs Søster. Paa Christiansholm var der to store Værelser med Glasdøre til begge Sider. Hun traadte ind ad den ene; men i det Samme saae hun Træerne udenfor den anden og raabte: «Ach wie schön! Da müssen wir hinaus!», hvorpaa hun gik ud ad den anden Dør, og de maatte spadsere videre med hende, uden at det faldt hende ind at gaae tilbage.

Schimmelmanns indbød dem ofte til Sølyst, og en Morgen i deres første Hvedebrødsdage fik de et smukt og uomtvisteligt Beviis paa, hvor kjære de vare Schimmelmann. Det unge Ægtepar sad ved Theebordet, da Fruen pludseligt saae ud ad Vinduet og raabte: «Der kommer ved Gud Schimmelmann!» — Den foregaaende Aften havde Oehlenschlæger i en latterlig forskruet Tone forelæst ham en tydsk Bog, der var affecteret og svulstig; herover var Schimmelmann bleven vred og havde revet ham Bogen af Haanden med de Ord: «Nein, so könnte man auch die Bibel lesen»! Nu kom Excellencen for at bede om Forladelse. Efter saadanne Scener maatte Vennerne bindes endnu stærkere sammen.

Familiebesøg vare de ikke overhængte af, og for Rahbeks Vedkommende laa dette i, at Forholdet mellem de to Digtere var ubeskrivelig koldt endogsaa i flere Aar efter Brylluppet, som Følge af, at Oehlenschlæger havde negtet at være Rahbeks Medudgiver af et Tidsskrift. Christiane kom dog stadigt paa Bakkehuset og søgte at faae Alt godt igjen, og hendes mæglende Indflydelse spores f. Ex. i det Riimbrev, Oehlenschlæger sendte Rahbek med Opfordring til Forlig; som en af Grundene til at slutte dette anfører han: «Husk, vore Koner ere af samme Moder». Rahbeks bekjendte Stædig-

hed mærkedes længe, og da det gode Forhold endelig kom istand, brødes det atter ved Striden om «Freyas Alter»; men ved Hustruernes Venskab og derved, at Christiane bestandigt lod som Ingenting, blev det igjen godt, men aldrig paa Grund af en indre, dybere Sympathi mellem de to mærkværdigt forskjellige Svogre.

Den lyse, varme Sommertid gled hen, og Brylluppets aandelig oplivende Virkning paa vor Digter sporedes i Fremkomsten af en stor Deel lyriske Digte, Fortællingen Aly og Gulhyndy*), Sigrid med Sløret og Harald Hildetand.

Oehlenschlæger siger selv tyve Aar efter sit Bryllup: «Comedier og Romaner ende med Heltens Bryllup; de fleste Levnetsløb burde gjøre det Samme. Det Eventyrlige og Tilfældige, et Menneskes psychologiske Udvikling, der gjør Fortællingen morsom, ophører for det Meste da; thi kun Stræben ikke Tilstand egner sig for slig Meddelelse». Digteren synes her at have seet Brylluppet som Maalet for sit Liv; og det er smukt og rigtigt, at han ikke har havt noget høiere; thi Kjærlighedens Fuldbyrdelse adler og stempler hele Livets Gjerning. Han synes tillige at have meent, at en Mand ikke bør føre en Qvinde for Alteret, før han føler sin Udvikling fæstnet; dette synes mandigt og kan maaskee være rigtigt. Men den, som elsker, faaer aabenbart sin største Udvikling derigjennem, og Oehlenschlægers Mening, som han jo ogsaa har overført i Praxis, har sikkert været den, at man nok tør forlove sig, før man er udviklet; i Forlovelsens Dage maa man lade sin Udvikling gaae for sig og under dette prøve, om Kjærligheden er af den Natur, at den kan holde ud, og naar Udviklingen saa er færdig og Kjærligheden dermed prøvet, tør man ægte sin Brud. Saaledes gik det i Oehlenschlægers Liv, men Prøvetiden varede i ti længselsfulde Aar, og ganske vist for hans Vedkommende ofte med aande-

---

*) Oehlenschlægers Venner vilde vide, at han valgte disse to Navne som Pendanter til Adam og Georgine.

lige Svingninger, for hendes i bestandig trofast Overbeviisning om, at det maatte være ham og ingen Anden. Men heraf maa man ligesaa lidt som af hans ovenstaaende Yttring slutte, at han ikke følte sig inderlig lykkelig efter sit Bryllup, eller at han nogensinde skulde have fortrudt det. Forfatteren til disse Linier har tilfældigviis i sit Eie et Brev fra ham til en ung Mand, der skulde reise til sit Bryllup, og heri skriver han tretten Aar efter sit eget Bryllup: «Reis lykkelig til Livets kjæreste Glæde! Naar De kommer tilbage, skal jeg sende Dem nogle af mine Bøger; for det Første vil der for Dem vel ikke blive megen Tid til Læsning for lutter Kjærlighed». Disse Linier illustrere hans og Christianes Liv i den Tid, vi nu bevæge os i. Nu følges deres Dage og disses Indhold Side om Side, og Christianes Liv er faldet sammen med Oehlenschlægers, der er de Fleste bekjendt. Jeg skal i det Følgende ganske korteligt forsøge at give en Udsigt over det, som særligt vedkommer hendes ydre Liv, med hvilket vi her hovedsageligt beskjæftige os.

Som det sig hør og bør, var der i det Oehlenschlægerske Huus «inden et Aar en Lille paa gyngende Gænge». Den 21de April 1811 Kl. 7 om Morgenen fødte Christiane en lille Pige, og allerede næste Dag var det bestemt, at hun skulde opkaldes efter Grevinde Schimmelmann og hedde Charlotte. Oehlenschlæger var ganske fornøiet med at have faaet en Pige først, «fordi hun snarest bliver udviklet, kan gaae Mama tilhaande og gjøre Nar ad samt pleie de smaae Hanser, som ventes at komme efter». Provst Schmidt, som fortæller dette, tilføier: «Saaledes finder en Poet let den lyseste Side ved Alting» og endelig fortæller han, at «Dronningen har ladet spørge til Barselkonens Befindende». Samme Provst Schmidt, som i Vinterens Løb havde spiist til Middag hos de unge Folk og meget undret sig over endnu Kl. 2 at finde Herren i Huset i Nattøi, men som senere med Tilfredshed tilføier: «Vi kom først tilbords mellem 3—4 og spiste vore fire Retter og levede saa galant, som man sjeldent finder det

hos en Poet», denne Oehlenschlægers jævnlige Gjæst besøgte Huset den 6te Mai «og fandt Fruen paa Sophaen meget mat og bleg og den lille Prindsesse i Vuggen», og da han paa Indbydelse var der to Dage efter igjen, «lod Fruen sig ikke see, da hun befandt sig lidt mat og var gaaet til Hvile». Hun havde nogen Tid, inden Charlotte blev født, været svag, og den 30te Marts, da Schmidt var der, fandt han hende meget stille og tilbageholden, i den Periode ikke «egentlig vakker*), men ret tækkelig». — Efter at den Førstefødte havde været i Kirke og var bleven holdt over Daaben af Grevinde Schimmelmann, flyttede Oehlenschlægers igjen ud paa Christiansholm, som atter velvilligt var dem overladt til Afbenyttelse, og her gjenvandt Christiane snart sine Kræfter. Men saa blev hendes Mand syg; det var en stærk Hede, og de mange Dampe fra de omliggende Moser og Enge bragte ham en Koldfeber; efter Lægens Raad pakkede Christiane ham ind i en velforvaret Vogn og kjørte ham til Byen i deres nye Leilighed i Kammerherre Hoppes Gaard i Bredgaden**). Her forøgedes Huset hurtigt. Den 7de Februar 1813 fødte Christiane en Søn, som opkaldtes efter Johannes Ewald og Goethe, den 19de December 1814 atter en Søn, som opkaldtes efter Shakespeare. Drengenes Vugger gik samtidigt, Lotte «løb som en Dukke om paa Gulvet»; og disse Børn vare Forældrenes Fryd og Glæde. Deres Moder opgav hele Verden for deres Skyld, hendes Liv var gaaet op i deres Pleie, og deres Fader sad ofte, naar han kom hjem snart fra et fornemt snart fra et lærd Selskab, og vuggede dem og sang for dem, til de faldt i Søvn, og naar de vaagnede, havde han dem paa Armen; han kalder dem «de smaae Alfer med de nydelige Kniplingshuer, røde Sløifer og røde Kinder, især den Kind, der havde hvilet paa Puden».

Efterhaanden som Familien tog til, og Børnene voxede

*) Han var norsk.

**) Hvor «det forenede Dampskibsselskab» nu har sine Comptoirer.

op, forværredes Oehlenschlægers økonomiske Omstændigheder, deels ved Mangel paa sikker Indtægt, deels ved hans slette Boghandlertalent. De kom i Gjæld, hvilken meget formeredes, da Pengeforandringen kom 1813; «den gjorde ikke blot ham, men mange rige Folk til Stoddere». Sine Værker havde han i tidligere Tid faaet daarligt betalt af Boghandlerne*) — han var endogsaa ofte bleven ligefrem bedraget —, og han bestemte sig da til selv at forlægge dem; da han sagde sin tidligere Forlægger dette, udbrød denne ganske bedrøvet: «Aa, det vil De da vel ikke, Hr. Professor!» — «Jo, det veed Gud, jeg vil», svarede Oehlenschlæger. «Ingen kan fortænke mig i, at jeg vil erhverve til mig selv, hvad jeg nødvendigviis selv bruger». Det er dog sikkert, at Oehlenschlæger vilde have staaet sig bedre ved at have beholdt sin Forlægger, hvilket han ogsaa i Tidens Løb maatte erkjende. Skjøndt Alt, hvad han skrev, i Begyndelsen gik ret godt af, dog ikke saa rivende som i hans Optrædelses første Vaartid, da Alt var nyt og usædvanligt, saa led han dog ved sin egen og sin Hustrues Mangel paa Boghandlertalent ubodeligt Tab og gik Glip af Indtægter, som vilde have været i Stand til at begrunde hans Velstand. Christiane troede, at hun sagtens kunde magte denne Forretning, og tog sig af den med sin sædvanlige Ivrighed; snart var hun ogsaa Den, der udelukkende bestyrede den; da Sønnerne voxede til, vare de hende behjælpelige. Oehlenschlæger skriver til P. Hjort: «Hvad der angaaer Detaillen i vore Bogaffairer, saa vil min Kone nok herpaa venligst svare Dem; thi det er hendes Departement. Min Kone og mine Sønner forfatte Subscriptionslisten, og jeg takker Gud at være fri for dette kjedelige og besværlige Arbeide». — I Anledning af denne Boghandlerbestyrelse havde Christiane en stor Mængde Breve at skrive,

---

*) For sine første Digte fik han 100 Rd., for poetiske Skrifter 6 Rd. for Arket, for Axel og Valborg 300 Rd., og det, skjøndt der i det første Aar blev solgt 3,000 Expl.; for senere Oplag fik han ikke en Skilling.

og snart stod der under et: «I en høist utilgivelig Hast», snart under et andet «en gallop!»; snart «nødes hun til at vise, at hun er en ordentlig Person;» snart skriver hun: «Det er med Hensyn paa, at jeg har fuldt op at bestille, ubeqvemt, at Bogen just kommer ud nu, men da jeg øser Penge ud, saa er det godt, at man kan faae Noget ind til Hjælp dertil». I et Brev fra den 25de Novbr. 1833 skriver hun til Hjort: «Der er jo desværre en Subscribent død, altsaa skal jeg sende et Exemplar færre end sædvanligt. Naar De forresten fra Deres By tillader Udpasseren, saae jeg helst, at det var en Ikke-Subscribent, deels fordi det som oftest er et Tegn paa et dannet Menneske at ville eie Oehlenschlægers Skrifter, og desuden er det et Pengetab for os. Forresten beder jeg ikke troe mig saa egoistisk, at jeg af den Grund alvorlig vilde foreholde Nogen den evige Salighed, det er kun, som De indseer, en Spas, som jeg var gesvindt nok til at nedskrive, ligesom den kom mig i Hovedet . . . . .

Heller ikke vil jeg glemme at bede Dem undskylde, at jeg skriver saa jusket, men det bliver i den Henseende hver Dag værre, da jeg altid har voxende Forretninger og slettere Øine, saa at det ikke er mig let at skjære mig en Pen, jeg, som skar i hundredeviis for Venner og Bekjendtere*). Af den Grund, at jeg ikke kan sove meer end nogle ganske faa Timer, strax jeg gaaer tilsengs, er jeg oppe Kl. 5—5½ om Morgenen, og det er i disse tidlige Morgentimer, jeg som oftest besørger Skriveriet, fordi jeg siden saa let forstyrres, saa det opsættes for længe». — Hun siger et andet Sted: «Mange Bække smaae gjøre en stor Aa, og da en lille Sø ikke var af Veien, saa er det begribeligt, at jeg, idet jeg er Boghandler, da er om mig, som man siger». Det kan heller ikke negtes, at hun i saa Henseende var mønsterværdig, og alle hendes Breve i Commissionsforretninger bære Vidnesbyrd

*) Hun gjorde det af reen Passion og gik rundt i Byen for at bede Folk om hun maatte skjære deres Penne.

om hendes store Ivrighed og gode Villie, men ligeledes om hendes Svaghed i Regnekunst og Mangel paa rigtig Control med det Udleverede; men ligesaa upraktisk som denne Feil var, ligesaa elskværdig.

Det bedste Billede af Christiane Oehlenschlæger som Boghandlerske faaer man maaskee ved følgende Skildring af Asper Courrosa, ɔ: Claudius Rosenhoff, i Corsaren for 1853. Han var oppe hos Oehlenschlæger under Paaskud af at skulle kjøbe hans Digterværker til et svensk Læseselskab; vi ville høre ham selv fortælle:

«Da jeg kom ind hos ham (Oehl.), sad han og hans yngste Søn, dengang en smuk, høflig og imod Faderen meget ærbødig Dreng, ifærd med at spille Schak. Det var mig ligesaa flaut at kjøbe Bøger af Digteren, som det lod til at være denne at sælge dem . . . . . Hans Kone traadte ind, og hun var den egentlige Boghandler. Efter at have vexlet nogle faa Ord om Schakspillets Hemmeligheder med Oehlenschlæger selv og trøstet Sønnen, der forsikkrede, at han ret snart vilde være gjort mat, begav jeg mig med Fruen ud paa Gangen, hvor Oehlenschlægers Værker laae opstablede i et Pulterkammer i en just ikke altfor god Orden. Det var en mærkelig Maade, paa hvilken hun omtalte Digteren. Den reneste, meest ubetingede og urokkelige Anerkjendelse, grændsende til blind Hengivenhed, talede ud af den blege, blonde Kones Ord. Hun nævnede ham aldrig ved hans Titel eller som sin Mand, men altid «Oehlenschlæger», med en eiendommelig Betoning, for Exempel: «Her er nu det rare Lystspil af Oehlenschlæger «Den lille Skuespiller»; her er Oehlenschlægers nordiske Heltespil «Landet fundet og forsvundet», her er Oehlenschlægers «Ærlighed varer længst», o. s. v. Saaledes udtrykte hun sig stedse, men sagde ingensinde f. Ex. «hans» Digterværker, det var altid «Oehlenschlægers» uden at trættes ved Gjentagelsen*). Da mit nævnte Paaskud om den

*) I et Brev til Hjort udtaler hun sig selv om dette Punkt saaledes: «Dersom jeg nu ligesom Hauch meente, at det klæder unge Koner

svenske Commission var grundet paa nogen Sandhed, idet jeg virkelig skulde kjøbe nogle Bøger samt forhøre, hvor billigt jeg kunde faae samtlige Digterens Arbeider, saa blev det nu til en formelig Handelsforretning. Jeg bad hende om en Liste over Værkerne med vedføiet muligst nedsat Priis. Strax fik hun Skriveapparater frem. Brugende sit Knæ til Pult med en slet spaltet Pen og grumset Blæk, skrev hun med en øvet Bogholders Færdighed Fortegnelsen, og trods den umagelige, hartad kunstige Stilling var Skriften smuk og flydende. Men uheldigviis kom jeg til at berøre, at Bøgerne skulde være til et Læseselskab. Da afbrød hun pludseligt Handelen, forsikkrede, at hun under saadanne Omstændigheder ei blot ingen Rabat vilde give, men ogsaa var i Tvivl, om hun ikke burde fratage mig de af Oehlenschlægers Værker, jeg allerede havde kjøbt af hende til sædvanlig Priis; «thi» — tilføiede hun — «siden disse afskyelige Læseforeninger ere blevne oprettede, sælger man aldrig nogle af Oehlenschlægers ypperlige Digterværker; før var der dog altid Efterspørgsel om Oehlenschlægers mesterlige Tragedier, o.s.v.» — Jeg veed næsten ikke, om jeg hellere vilde have denne Kone eller Universitetsboghandler Høst til min Forlægger, hvis jeg var en Digter som Oehlenschlæger». —

Oehlenschlægers Pengeforhold kom inden hans Kones Død aldrig rigtig i Orden; saa gjerne Christiane vilde, formaaede hun ikke at føre sit Huus praktisk; det var ikke til sin egen Person, hun brugte Meget, men til Fattige, til sine Børn og til utallige, under trange Kaar urimelige Udgifter, som en Person, der havde havt mere Respect for Penge, vilde have undgaaet*). Naar Ægteparret Oehlenschlæger havde Noget,

bedre at nævne deres Mænd ved Navnet end at kalde dem deres Mænd, da var det dog intet Plagiat fra Hauch. Jeg troer heller næppe i de treogtyve Aar, jeg har været gift, at Nogen har kunnet gribe mig i, at jeg kaldte Oehlenschlæger «min Mand». Jeg maa altsaa være snerpet, siden jeg, saa gammel som jeg er, endnu er saa blufærdig i dette Punkt.

*) Hun gik meget paa Auctioner og kjøbte her mange Sager, hvis Anvendelse var høist problematisk.

saa brugte de det uden at tænke paa Fremtiden, og naar det ikke havde Noget, maatte Oehlenschlæger stadigt ansøge om Gratialer, hvorved han skadede sig meget hos Magthaverne, eller han maatte forlange temmelig betydelig Betaling for Cantater, Sange eller andre Arbeider, som han ellers vilde have gjort alene for Æren, og Folk syntes ikke godt om, at han lod sig betale derfor. Den vigtigste Grund til, at Oehlenschlæger oversatte sine Digte paa Tydsk, var ogsaa den, at han trængte til flere Indtægter, end han havde. Christiane sagde engang til Peder Hjort med sin sædvanlige «kraftfulde Tydelighed»: «Nei kjære Hjort! ti stille med den Snak; for fik vi ikke de Vexler i Sølv fra Cotta, saa vare vi sultede ihjel for længe siden!» — Havde Oehlenschlæger havt en mere huusholderisk Kone, vilde hans Huus være sluppet for mange piinlige Næringssorger; da han giftede sig, havde han ikke en Skillings Gjæld; men lad os ikke glemme, at det i saa Henseende ikke manglede paa den bedste Villie hos Christiane. Hverken paa Oehlenschlæger eller paa Christiane havde Næringssorgerne en i høi Grad kuende eller slappende Indflydelse; netop paa samme Tid, som Oehlenschlæger selv siger, at han var bleven «en Stodder», digtede han et af sine allermeest fuldendte Digte: Helge. For ret uforstyrret at overlade sig til Begeistringen leiede han sig et Værelse paa Frederiksberg i Degneboligen, hvor kun en Væg skilte ham fra den Skole, hvor han havde nydt sin første Børnelærdom. Naar Hjemmets megen Uro forstyrrede ham i Digtningens bevingede Tider, søgte han ofte ud til dette sit Yndlingssted, hvor Mindernes Poesi mangen Gang har inspireret hans geniale Skaberaand. Om Sommeren havde han ofte et Værelse herude og forlod da mod Aftenstunden Hjemmet for at vandre til de kjendte, kjære Steder, og her blev han da som oftest til langt hen paa Aftenen. En Gang om Ugen spiste han med sin Hustru og sine Børn hos Faderen paa Slottet, og da morede det ham meget at lege med Børnene der, hvor han og Sophie selv havde leget. Den gamle Oeh-

lenschlæger spiste ogsaa en Gang ugentligt til Middag hos Sønnen. — Det Savn, som Familien følte ved ikke at kunne nyde Landlivet i Sommertiden, blev midlertidigt afhjulpet, da Zeuthen paa Tølløse indbød dem til at tilbringe Sommeren hos sig i den smukke Egn under behagelige Forhold.

I Sommeren 1816 laa hele Familien Oehlenschlæger paa Landet paa Frederiksberg hos den gamle Oehlenschlægers Fuldmægtig, Lieutenant Bonsach. Frugten af dette Ophold var det smukke Digt «Frederiksberg», i hvilket vi faae Lov til at kigge ind i Hjemmets Hygge og Ynde, Kjærlighed og Friskhed. Samme Sommer skriver Oehlenschlæger et Brev til sin Ven Bentzen og siger heri:

Jeg hilser Dig fra Børn og Viv,
De Yndige, de Spæde.
De skjænke mig min Tidsfordriv
Mit Selskab og min Glæde.

Det var, som om Digteren denne Sommer igjennem i saa fuldt Maal skulde smage Familielivets Velsignelse, fordi der nu kom en Tid, da han længe skulde være skilt fra de Kjære. En Aften kom han hjem fra Theatret og fortalte Christiane, at han der havde gjort Aftale om at skulle ledsage den unge Baron Bertouch-Lehn paa en længere Udenlandsreise. Skjøndt det holdt haardt for ham at tage denne Bestemmelse, følte han dog, at hans høieste Kald var Digtekunstens, og at han nu efter sex Aars Hjemmesidden trængte til Afvexlingens Forfriskelse; han var endvidere meget trykket og led ved de Baggesenske Stridigheder, kort sagt, han følte, at en Reise som den her tilbudte vilde være ham gavnlig; og Christiane, der altid veg Pladsen for Calliope, Melpomene og Thalia, opfordrede ham til at drage bort, skjøndt hendes Hjerte blødte ved Skilsmissen. Da Afskedstimen nærmede sig, svulmede Digterens Hjerte, og en inderlig Veemod betog ham. Om Aftenen før Afreisen laa han paa Tæppet foran Kakkelovnsilden og lod de Smaae kravle over sig, og han legede med dem som et Barn. Christiane sad i Mørket,

for at intet Lys fra Ovnen skulde røbe, hvor bevæget hun var. Børnene loe og vare lystige og mærkede ikke, at Forældrenes Ansigter hvert Øieblik vare badede i Taarer. Oehlenschlæger siger: «Det kom mig for, som om vi ikke Alle skulde sees igjen. Men i al Kjærlighed ligger Frygt for Skilsmisse, og en veemodig Følelse følger Tanken om jordisk Adskillelse og himmelsk Gjenforening. Derfor opflammer enhver Afsked for lang eller kort Tid den himmelske Kjærlighed i Menneskenes Bryst, og selv i et dagligt Farvel til en Ven ligger jo Noget af denne hellige Følelse».

Jeg skal her meddele Uddrag af de Breve, Oehlenschlæger paa Reisen skrev hjem til Christiane.

Kiel d. 20de December.

Det var min lille Villiams Fødselsdag. Om Morgenen, da Solen stod op i sin Pragt, tænkte jeg: Nu ligger han endnu og sover i sin Vugge som en blomstrende Rose med de smaae, hvide, buttede Hænder paa Tæppet. Kl. 9, da jeg havde spiist lidt Frokost i en Kro, forestillede jeg mig Eder Alle siddende ved Chocoladebordet. Ham saae jeg i Aanden pyntet i en lille, rød Kjole og med et Spilleværk i Haanden, som han havde faaet til Foræring. Kl. 9 iaftes drak jeg og mine to Reisekammerater hans Skaal hos vor gode Landsmand, Hr. Fischer i Kiel og ønsket William Sundhed og et langt Liv.

Det var Juleaften (i Hamburg). Den sædvanlige Huus- og Børnefest med Juletræ og Julegaver havde min Reise for denne Gang ophævet. Jeg tænkte: Nu ere de Gjæster iaften hos fremmede Børn, nyde Glæder paa anden Haand; den sparsomme Moder har kun kjøbt lidet Legetøi for at trøste dem. Denne Følelse blev ikke formindsket, da jeg siden spadserede ud og saae Gänsemarkt fuldt af oplyste Nürnbergerboder med Stads og Legetøi. Men — «det kan nu ikke være Andet; og næste Juul skal de faae de dobbelte Gaver». — Dermed trøstede jeg mig, saa godt jeg kunde.

Den 1ste Januar 1817 i Hamburg.

(Brudstykke).

Husker I, dengang jeg sang
Hjemmets Savn ved Saales Strande,
Mens de gule Skyllevande,
Harper liig, til Stemmen klang?
Inderligt jeg længtes der;
Skulde jeg da ikke græde
Nu, da Livets bedste Glæde
Svinder i et Fremtidsskjær?

Mine Børn, hjertelskte Tre!
Gode Gud! skal jeg dem trykke
Til mit Bryst med Faderlykke?
Ja, jeg skal dem atter see!
Hulde Moder! græm Dig ei,
Fader kommer vist tilbage
Som en Ørn til elskte Mage
Fra den lange Fjeldevei.

Lad ham flyve som en Ørn,
Strække sine raske Vinger!
Sikkert de ham atter bringer
Til sin Viv, til sine Børn;
Som en Due fra min Ark
Iler jeg fra Syndflod-Hadet,
Bringer med mig Oliebladet,
Voxet af en fremmed Bark*).

Saa Farvel, hvad hist er mit!
Kjære, stille Dagligstue,
Hvor ved Arnens muntre Lue
Venskab fandt et Alter tidt!
Ei tilbage nu, men frem!
Jeg maa nyde Reisens Frugter
Ak, den er jo dog i Bugter,
Kun en Omvei til mit Hjem.

»Alt som jeg . . . . blev alene, tænkte jeg paa Eder. Jeg forestillede mig, at jeg gik i Søndermarken med Lotte og Johannes, eller ned i Alleen for at møde Dig. Tidt

*) Sigter til den Baggesenske Strid.

vender jeg mig om, naar Ingen er tilstede og raaber: Naa, Lotte! Hans! Skynd Jer noget, hvor bliver I af? Saa strækker jeg mine Hænder ud efter dem; men naar der da ingen smaae Næver kommer og tager fat om mine Fingre, bliver jeg bedrøvet.

Den 21de April reiste vi fra Paris; det var lille Lottes Fødselsdag, og da jeg vidste, hvor inderligt jeg paa denne Dag vilde længes hjem, bestemte vi den til Afreisen for at adsprede mig. Bertouch og jeg drak hendes Skaal om Aftenen Kl. 8 i Meaux. Jeg gik ud i den aabne Port i kold Blæst (thi der var intet tomt Værelse i Nærheden), tog den lille Lok frem fra mit Bryst, kyssede den og ønskede hende alt Held.

Wien d. 27de Mai.

Paa min sidste Aftenvandring traf jeg i en skjøn Bjergegn en Bonde, som gik hjem med nogle Leerkrukker og Fade, han i den næste By havde kjøbt til sin Huusholdning. Jeg gav mig i Samtale med ham, og han fortalte mig om sine Børn og om sin Lykke. Jeg sagde ham, at jeg ogsaa havde Børn. «Ja, det er vel den største Glæde?» vedblev han; «Boer De langt herfra?» «I Kjøbenhavn, i Danmark», var mit Svar. «Ak, det maa vel være langt borte», vedblev han; «hist henne boer jeg!» Og jeg saae i det Samme et smukt Huus ved Veien. Døren stod aaben, og to blomstrende Rollinger, en Dreng og en Pige, sade paa Tærskelen. Næppe bleve de Faderen vaer, før de sprang ham imøde. Han tog dem i Veiret, kyssede dem og forærede dem hver en lille Leerkrukke med smuk Glassur. Jeg sagde dem nedslaaet Farvel og skyndte mig bort. Hist saae jeg allerede Wien hæve sig med utallige Huse, men iblandt dem alle var der intet, hvorfra tre søde Børn ilte mig imøde.

Wien d. 6te Juli.

Betænker jeg, at jeg endnu næsten skal vente to Maaneder, inden jeg seer Dig og mine Børn, saa maa jeg sørge. Jeg har adskillige Gange igjen havt Anfald af Hjemvee og

Veemod. Naar jeg seer smaae Børn, tænker jeg paa mine. Jeg forestiller mig da, hvor meget større de ere blevne, og det gjør mig ondt, at jeg er gaaet Glip af denne søde Voxetid. Forleden Nat havde jeg en ubehagelig Drøm. Mig tyktes, at jeg kom hjem og fandt dem alle tre ganske store og fornuftige. De nydelige Rollinger vare blevne halvvoxne Børn. Deres Træk, som dog vare meget forandrede, mindede mig om de smaae himmelske Ansigter, der saa tidt som Cherubimhoveder med Vinger i Skyerne havde glædet mig. Jeg brast i Graad og vaagnede.

Tro ikke, at jeg har den daarlige Mening, at Børn ere sødest og behageligst til en vis Tid og kun glæde som Kattekillinger, medens de endnu ere smaae. Det er kun Folk, der selv ingen Børn eie og blot betragte Andres Børn som et Legetøi, der have denne Mening. For Forældre er enhver Fremgangsperiode virkelig Fremgang, og skjøndt det ikke kan negtes, at smaae Børn have en nydelig Runding og Fuldendthed, som de i en senere Tidsalder tabe, saa er dog dette Tab atter en Vinding, naar man betænker, at det er Overgangs- og Forberedelsestiden til en ædlere, bedre Tilstand. Hvor velsignet har Naturen sørget for, at denne Forandring skeer lidt efter lidt, saa at man næppe mærker det, før Forvandlingen er skeet. Det er kun, naar man er fraværende og nu ved Hjemkomsten føler den stærke Forskjel, at en vis veemodig Følelse betager os ved Tanken om, at, man er gaaet Glip af en skjøn Scene i dette hulde Familiestykke. Men det kan jo ikke siges om mig; jeg har kun undværet et Par Replikker, og selv dem har jeg faaet omstændeligt skriftligt tilsendte.

Wien d. 18de Juli 1817 (Christianes Fødselsdag).

Dagen kom, men Fader var der ei;
Moder favned sine hulde Børn
I den himmelklare Morgenstund.
Lotte, Hans og William, alle tre,
Sprang fra Sovekamret, hemmeligt
Af den tro Cathrine aarle smykt,

Smukt i Søndagskjoler — nye Baand,
Nye Støvler; kyssed Moders Haand,
Ønskte hende Held og Sundheds-Liv.
Bestefader kom og Faster med,
Onkel kom, og mangen ærlig Ven,
Mangen tro Veninde. Moder stod
Tankefuld, modtog med Taareblik,
Med elskværdige Beskedenhed
Smaae, velmeente Gaver, takked tidt,
Satte sig tilbords hos Bedstefaer.
Bedstefaer, Morbroder nu og Børn,
Alle drak af smaae, af store Glas
Froe den elskelige Moders Skaal.
Moder brast i Graad, skjøndt Alle drak
Hendes Skaal — thi Fader var der ei.

Fader var der; men I saae ham ei.
Letbevinget, fjernt fra Donaus Bred
Foer hans Aand til elskte Fædreland
Til sin kjære Hustru, sine Børn,
Hulde Moder! Fader drak Din Skaal;
Men Du hørte, men Du saae det ei.

Og naar atter Somrens glade Fest
Krandser Hytten med sit Rosenløv,
Sidder Fader med de søde Tre
Ved det altersmykte, lille Bord,
Favner Moder med de hulde Smaae,
Og forlader ei sin Hyttes Lyst.

Digteren fortæller nu, hvorledes han «holdt den kjære Fødselsdag hellig, saa godt han kunde». Efter mange Fataliteter med en temmelig indskrænket Tjener, der ikke kunde skaffe saadanne Blomster, som Oehlenschlæger vilde have, fik han da endelig en ret smuk Bouquet, som han stillede op i en Urtepotte, udenpaa hvilken han pynteligt havde skrevet med store Bogstaver: «Den 28de Juli 1817»; han satte Urtepotten i et Vandfad, fyldte saa Kanten rundt om Vandfadet med Blomster, stillede Blomsterpyramiden, der nu var bleven smuk og malerisk, paa sin brune Commode mellem Vinduerne, og saaledes havde han endelig efter megen Møie og Besvær

«faaet et lille smukt Alter istand til sin Christianes Ære». Han siger: «Blomsterne duftede saa sødt, Dagen stod saa tydeligt skreven, og nu kom det mig virkelig for, uagtet min lange Frastand, som om jeg var med ved Fødselsfesten». — For at kunne drikke hendes Skaal ordentligt indbød han nogle Venner til Aften, og saa drak de hendes og Børnenes Skaal i Tokayer.

Prag d. 9de August 1817,

Nu nærmer jeg mig Hjemmet med stærke Skridt*), og jeg kan ikke sige Dig, hvor glad jeg er! Det forekommer mig, som om der var voxet mig Vinger ud af Skulderbladene og Anklerne, og hvis en Orm kunde tænke, saa vilde den ikke have sødere Forestilling ved at blive Sommerfugl end jeg ved at nærme mig Norden igjen . . . . Med Guds Hjælp haaber jeg at være i Eders Arme i de første skjønne Septemberdage.

Berlin d. 23de August.

. . . . Aftenen var skjøn, og vi kom pludselig til en sval, deilig Nøddeskov. . . . . Nøddeplukning er en sand Høstfest i de første skjønne Septemberaftener, især naar det skeer med Børn, og et muntert Theevandsbord venter i Baggrunden. Denne Fest maae vi indføre i vor Familie.

Travemünde.

Uagtet jeg selv kommer til at bringe dette Brev, agter jeg dog at skrive. Thi naar jeg først er hjemme, kan jeg rigtignok bedre sige Dig Alting mundtlig, men det kan jeg ikke nu; og da jeg Intet bedre veed end at tale med Dig i disse eenlige Timer, skal ogsaa denne Aftenstund være indviet dertil». Her følger, som i alle de tidligere Breve, Beskrivelse over hans Reise, men uden at personlige Forhold berøres, og hermed standse vi altsaa disse Uddrag af Digterens

*) Det var Hjemvee, som afbrød Oehlenschlægers Reise; thi efter den oprindelige Bestemmelse skulde den have varet længere; nu fik han gjennem Breve Peder Hjort overtalt til at være hans Stedfortræder.

Brev til hans Hustru. Men vi eie endnu et Brev fra ham til en af hans Venner, i hvilket Hjemkomsten beskrives, og med dette ville vi slutte hans Reisecorrespondance. Han skriver saaledes:

«Ved Indgangen til Toldbod Viinhuus betænkte jeg mig paa, om jeg skulde løbe lige hjem, som jeg var, eller blive der først og lade et Bud melde mig. «Dette tyktes den Tvivlende dog som det Bedste». Jeg sendte altsaa Karlen afsted, lod mig barbere og klædte mig paa. Hvilken underlig Følelse at staae her i et fremmed Værtshuus i et fremmed Værelse, som jeg saa tidt havde gjort, men nu for sidste Gang dennesinde og saa nær min egen Arne. Karlen kom tilbage og fortalte mig de Elskedes Glæde, og nu ilede jeg hjem. Hvorledes skal jeg beskrive min Henrykkelse, da jeg saae dem Alle grædende og hulkende at kysse paa Fingrene i Vinduerne? De mødte mig paa Trappen. Alle tre Børn vare voxede et langt Stykke og havde nye Klæder paa til Faders Hjemkomst. William kjendte mig igjen af mit Portrait, som han saa tidt havde betragtet i min Fraværelse, og var ikke bange for den halvfremmede Fader, men klyngede sig nysgjerrig, tillidsfuld og venlig til ham. Lotte stod maalløs og græd og kyssede mine Hænder; lille Johannes stirrede taus paa sin Fader med tunge Taarer i de alvorlige Øine. Min trofaste Christiane vidste ikke, hvor hun vilde hen for Fryd. Saligere Øieblikke gives der ikke paa Jorden, ligesaa søde og oplivende, som Afskeden smertefuld». —

I de ovenanførte Breve have vi meest seet Christiane som i et Speil, men da dette Speilbillede viser fine Træk og stiller hende charakteristisk i Forholdet til hendes Mand og til det Huus, de havde bygget sammen, har jeg ikke taget i Betænkning at meddele disse Udtog.

En fyldigere og bedre Hilsen end den gjennem disse Breve havde Christiane faaet i «Fostbrødrene», som Oehlenshlæger havde digtet paa Reisen og sendt hjem. — Medens han var borte, havde hun fulgt sin medfødte Tilbøielighed til

ikke at omgaaes Mange; thi hun vilde altid hellere see Faa, men saa vilde hun ogsaa tilgavns holde af disse. Under Oehlenschlægers Fraværelse sluttedes et varmt og trofast Venskab mellem hende og Carsten Hauch, som vel tidligere var kommet i Huset, men som dog ikke før nu nærmere havde kjendt hende; «thi saalænge Oehlenschlæger selv var hjemme, var den unge Digters Opmærksomhed altfor meget henvendt paa ham, til at han vel kunde have Sands for nogen Anden». Det var ogsaa — tværtimod hvad der ellers var Tilfældet — Oehlenschlæger selv, som havde ført Hauch ind i sit Huus, og derfor var denne ham ogsaa dobbelt kjær; thi skjøndt Oehlenschlæger glædede sig meget ved at see sine Venner hos sig, maatte Christiane dog altid ellers være den, der indbød dem de første Gange; det kom vel af, at «Oehlenschlæger fra Barndommen, fra Ungdommen af meest var vant til at være alene, at tie»; men ikke destomindre var han og ligeledes Christiane meget gjæstfrie; deres Omgangsvenner maatte blot finde sig i, at der ikke blev gjort dem pæne Gjenvisitter; thi disse vare Oehlenschlægers meget imod. Allerede som nygifte Folk viste de Gjæstfrihed, hvilken Dyd jo ellers siges at være ualmindelig for Saadanne. Da den puur unge Peder Hjort besøgte dem paa Christiansholm, bade de ham om at blive til Thee og Natten over, da deres Gjæstekammer stod beredt til at modtage deres Venner.

Naar Hauch om Christiane kan sige, at «han i hende vandt en Veninde, hvis Mage han aldrig tidligere havde drømt om», og at «hun bevarede sit trofaste Venskab for ham lige til sin Dødsstund», saa gjør Christiane Gjengjæld, naar hun i et Brev til P. Hjort siger om ham:

. . . . . . Af alle de Mænd, jeg har kjendt, har jeg aldrig truffet paa en mere chevaleresk, mere fiint følende, delicat i hele sit Væsen. Da disse høist velgjørende Egenskaber ikke ere Galantheder, men det ædleste Riddervæsen, forbundne med mandig Kraft og Mod, saa tilstaaer jeg Dem, gode Ven, at jeg beundrer og elsker ham derfor i lige høi

Grad og er overbeviist om, at Hauch er det herligste Menneske at leve med, man kan tænke sig. Tiden er desværre ikke til denne Tone. Min Fader havde meget af dette fine Væsen, og jeg vilde give Meget til, at han levede end; det vilde have havt god Indflydelse paa mine Sønner; thi uagtet Oehlenschlæger selv har den Jomfruelighed som Hauch, saa troer jeg, at jo flere Exempler jo bedre til at imødegaae den Mangel paa Ærbødighed for vort Kjøn, som især modstrider den fine Tone baade hos Mand og Qvinde . . . . . . Jeg er og har altid været enig med Hauch, ikke for at forsvare ham, men for, at det ikke er smittet af paa ham nu nylig, men at han er født og opdragen med denne sjeldne fine Takt for den høieste Sømmelighed i alle Henseender».

Dette Brev er skrevet langt senere end denne Periode, og viser altsaa Udtalelser, der gjælde saa meget mere, som de udspringe af et prøvet Venskab.

Aaret efter Oehlenschlægers Hjemkomst var for ham og hans Hustru rigere paa Sorger end paa Glæder; Døden berøvede dem Mange af deres Kjæreste. Hans yndige og elskelige Søster Sophie, Christianes hengivne Veninde, blev bortkaldt af en hidsig Feber ikke mange Maaneder efter Broderens Tilbagekomst. Snart efter døde omtrent samtidigt det Oehlenschlægerske Huus's to Ungdomsvenner: Michael Rosing og Ole Hieronimus Mynster, som begravedes paa samme Dag, og næppe en Maaned efter Oehlenschlægers «Vaulundur», Christianes Fader, «med hvem Digteren i flere Aar havde levet i den sønligste Fortrolighed, og som elskede ham som en Fader; ethvert Laurbærblad, Oehlenschlæger vandt, var ham, som om han selv havde vundet det». — I sit Gravdigt over ham viser Oehlenschlæger os sin Hustrues Sorg, idet han synger:

Saa lad da salig Trøst
Nu ogsaa møde
Det datterlige Bryst,
Lad ei det bløde!

Hist, elskte Søstre, favner I ham atter,
Han seer fra Himmerig
Dig sørge ved sit Liig,
Trofaste Datter! —

Medens Døden saaledes grumt røvede Mange af de Nærmeste i Hjemmets Kreds, bragte Livet til Gjengjæld sin Gave til de Sørgende, idet Christiane den 3die September 1818 fødte sit fjerde Barn, en lille Pige, der blev døbt Marie Louise.

Den megen Sorg og de store Savn kuede ikke den store Digters Skaberkraft. Om Sommeren boede han, som det blev Tilfældet flere Aar igjennem, alene ude paa Frederiksberg hos Slotsforvalterens Enke. Der skrev han i al Hemmelighed «Den lille Hyrdedreng». Nu havde han Aaret i Forveien sendt sin Tragedie «Fostbrødrene» smukt indbunden hjem fra Paris, ligesom for flere Aar siden «Hakon Jarl» og andre Værker. Christiane havde skrevet ham til om den Fornøielse, som hun, Carl Heger, Boye og Hauch havde havt af den pludselige Overraskelse, og saa besluttede han selv engang at ville være Vidne til en saadan. Han lod da Manuscriptet til «Den lille Hyrdedreng» smukt indbinde og pakkede det ind med et Brev, som om det kom med Posten fra Paris. En Fredag havde netop nogle gode Venner spiist hos dem, og de sade ved Kaffebordet, da Pigen kom ind og bragte Fruen Pakken. Hun gjorde store Øine, blev meget behageligt overrasket, og, efterat hendes Mand havde gottet sig over Alles Forundring, satte han sig hen og læste Stykket for dem. — Af et saadant lille Træk seer man Oehlenschlægers barnlige Glæde ved sine Frembringelser og hvor stor hans Fryd var ved at kunne bringe sin Hustru de Værker, som han vidste, vare hendes Stolthed. I en saadan Prøvelsens Tid, som den her omtalte, vidste han at skjønne paa hende, og han siger selv: «Naar de kjære Døde forlade os, knyttes Baandet fastere til de Levende».

Aaret 1818 bragte foruden de sørgelige Dødsfald ogsaa andet fornyet Røre i Oehlenschlægers Familie. Allerede 1813 havde, som bekjendt, Baggesen begyndt sit planmæssige Angreb paa Oehlenschlægers Arbeider, og da denne efter sin Reise udgav en Beskrivelse over samme, fortalt i Breve til Hjemmet, fandt Baggesen, som bekjendt, herved Leilighed til paa den store Digter at gjøre et Angreb, der i høi Grad irriterede hele den nye Tids opvoxende Ungdom, og Følgen var, at «Tylvten» traadte sammen og udfordrede Baggesen. Da stod Striden paa sit Høieste, og Christiane Oehlenschlæger tog den allerivrigste Deel deri. Alt, hvad der angik Oehlenschlægers Digterære, var hende en levende Hjertesag, og hun taalte ikke den allermindste Krænkelse af den, og, naar «denne selvstændige Aand som tro Elskerinde undertiden brugte en anden Maalestok end Publicum og især end sammes forældede eller borneerte Repræsentanter, er dette ligesaa tilgiveligt som begribeligt». Lige fra hendes Ungdom til hendes sidste Dage var hendes Tilbedelse af Oehlenschlæger som Digter ubetinget. Fra Forlovelsesdagene, da Oehlenschlæger var paa Reise, fortæller Peder Hjort en meget charakteristisk Scene, i hvilken denne Tilbedelse brød ud med hele hendes Djærvhed og Ild. «Efter en lang Expectoration midt paa Gulvet ligeoverfor min Bedstemoder, hvis Ydre ellers imponerede Alle og tæmmede ikke Faa, udbrød hun — til Gjensvar paa den Gamles Bebreidelse: Men kjære Christiane, han er dog ingen Gud! — idet hun styrtede ned paa det ene Knæ og rakte Fingrene høit i Veiret: «Jo, sandt for Gud, han er en Gud!» — Jeg, som stod hos, havde allerede saa megen udviklet æsthetisk Følelse, at jeg langt mere opfattede dette Skuespil fra den interessante end fra den æsthetiske Side; tilmed var denne fortræffelige Piges hele Vældighed bleven mig et saa naturligt Afpræg af en harmonisk Eiendommelighed, at ingen Enkelthed deri længer kunde overraske mig. Den værdige Gamle blev naturligviis krænket eller maaskee især forskrækket og skjændte knap engang. Christiane gik hastigt bort».

Denne hendes ungdommelige Begeistring for hendes Elsker som Digter svandt som sagt ikke i mindste Maade senere hen. Hun taalte ikke, at Nogen, hvis han vilde være Ven med hende, rørte et Jota i det, som Oehlenschlæger havde skrevet. «Der er mere Poesi i hans mindste Finger», sagde hun engang, «end i Baggesens og de andre Digteres hele Krop». — Hvad hun saaledes ikke tillod Andre, kunde hun dog undertiden nok tillade sig selv, og jeg kunde nævne flere Exempler, som deels vise, at hun har havt et aabent, uddannet og rigtigt Blik for digterisk Frembringelse, deels at hun selv har kunnet see Feil i Oehlenschlægers Arbeider, endelig ogsaa, at hun har turdet sige ham det, og at han har havt saa megen Agtelse for hendes Følelse i saa Henseende, at han har rettet sig efter hendes Mening. Saaledes vide vi, at hun fik ham til at udskyde fire Vers af Tilegnelsen til Digtet «Frederiksberg». Hauch fortæller os, at hun var meget misfornøiet med den nye Opfindelse, Oehlenschlæger havde gjort i «Fiskeren», idet han ved det Sted, hvor Forandringen foregaaer, vilde indskyde et polemisk Stykke imod Professor Sander, der, efter paa en Forelæsning at have skjældt Oehlenschlæger ud, forvandles til en uhyre Torsk. «Det vil ganske vist skade Dig», sagde hun, «for naar Digtet kommer ud, vil Folk glemme alt det Deilige, der er deri, og bare tænke paa den Larm og det Spektakel, der vil blive over dette Sted». Oehlenschlæger holdt længe fast ved, at dette Tillæg skulde have sin Plads i Digtet, men tilsidst betænkte han sig dog, meente, at hans Hustru maaskee kunde have Ret, og udelod denne Scene. — Hun var ogsaa Skyld i, at Robinson i England ikke blev gjort til en Tragedie, hvilket Oehlenschlæger først havde bestemt den til at være. Hun meente, at Publicum nu (1819) var træt af Tragedier og vilde have Noget, som ogsaa her paa Jorden fik et lykkeligt Udfald. Skjøndt ikke en saadan Grund, men Ideens Fordring burde have afgjort Stykkets Charakteer, havde hun dog en stor Indflydelse paa, at Stykket udkom i sin nærværende

Skikkelse. Paa Baggesen maatte Christiane Oehlenschlæger naturligviis være høist opbragt, saa meget mere som han aldrig havde tiltalt hende synderligt. Det var saa langt fra, at hun søgte at dæmpe Striden mellem Oehlenschlægers og Baggesens Parti, at hun meget snarere opildnede den. Hun var saaledes en af dem, der ophidsede Peder Hjort mod denne «Aarhundredets Proteus» og gjorde ham opmærksom paa flere Ting, der endnu mere æggede ham, saa han tilsidst i sine tolv Paragrapher søgte at holde Baggesen fast under enhver Forvandling, saa han liig sit Forbillede tilsidst kom til at aabenbare sin sande Skikkelse. Da Peder Hjort i den sidste af sine Paragrapher havde paapeget Mangler i flere af Oehlenschlægers Skrifter, blev dette taget meget ilde op af Oehlenschlæger selv, og af et Brev, Hjort i den Anledning skrev til ham fra Rom, kan man see, hvorledes hans Kone stod til Sagen. Hjort skriver: «Deres Kone, som saae langt roligere og klarere (end De), mærkede Misforstaaelsen imellem os, men hun taug endnu længe, fordi hun holdt af mig og troede maaskee at tage feil eller ogsaa, at det kunde jævne sig selv. Det smertede mig, at Deres Kone, som saa venligt takkede mig for alle de andre Paragrapher, slet ikke omtalte denne. Jeg begreb vel Aarsagen, men jeg tænkte frem i Tiden og anede noget Lignende af det, som nu skeer. Da hun sagde mig, «jeg ikke var ærlig», slog det mig i Øieblikket, men jeg forundredes ikke derover, da jeg besindede mig; thi som hun seer Sagerne, er det naturligt, at hun tænker saa, omendskjøndt det ingenlunde er nødvendigt. At jeg i dette Brev har vovet flere Gange at omtale hende, haaber jeg, De begge tilgiver mig, naar de eftertænke, hvilken virksom Deel hun tager ogsaa i Deres literaire Liv, og hvormeget min inderlige Agtelse for hendes Omdømme maa gjøre mig det vigtigt, at hun i det Mindste seer min Handlemaade, som den virkelig er». — Hjort tilføier: «Jeg kunde have kysset hende, om det havde skikket sig, da hun lastede min Uærlighed, det er min Ublindhed; en saadan ægte Natur laa

der i Tone, Blik og Mine». Og «til Ære for hendes sjeldne Hjerte» meddeler han umiddelbart herefter følgende Brev, der knytter sig til hans Udtalelser i det tidligere Anførte:

Kjære Hjort! Over den lange Samtale glemte jeg reent at give Dem Hroars Saga med. Jeg skynder mig nu med at gjøre det godt igjen ved at lade den hermed følge; men fremfor Alt vilde jeg ønske, at jeg kunde gjøre det godt igjen at have sagt Dem Adskilligt, som gjorde Dem ondt. Dog, kjære Hjort! haaber jeg, at De ligesaa lidt vil miskjende Hensigten i det Skete fra min Side, som jeg er istand til at miskjende den fra Deres Side, og jeg haaber fremdeles, at De vil være enig med mig deri, at vi aldrig mere skal vexle et Ord om Oehlenschlægers Værker med Hensyn til at vurdere dem, saa skal De see, hvor ypperligt vi vil komme ud af det. De maa vide, at jeg har kun een øm Side, det er Oehlenschlægers Digterære; lader man mig den uplettet, saa veed jeg sandelig næppe, hvorledes man skulde komme til at fornærme mig, det maatte da være, at man angreb hans eller min Redelighed og gode Hjerte. Dette Sidste kunde jeg ikke være saa taabelig at befrygte, og mundtlig vilde De heller aldrig angaaende førstnævnte Gjenstand komme til at krænke mig. Naar vi altsaa forbigaaer at tale om, hvad De skriver i denne Anledning, da troer jeg, De altid vil forlade mig ligesaa vel tilmode, som De nærmer Dem mig. De maa jo ogsaa være overbeviist om, at jeg (der ikke kan siges at være Allemands Ven) agter Dem i høi Grad og anseer Deres Bekjendtskab for en stor Opmuntring for Oehlenschlæger som for mig, og for mig især i hans Fraværelse. Med den Overbeviisning, at De ved koldt Blod vil føle, at jeg som Oehlenschlægers Kone har Ret, om jeg ellers kan have Uret, har jeg skrevet disse Hastværks-Linier; og nu en evig Taushed over dette som ogsaa den totaleste Forglemmelse af det Passerede. Jeg er nu som altid Deres hengivne Veninde

C. Ø.

Da Hjort senere sagde Oehlenschlæger Sandheden i Anledning af «Prometheus» og lod ham vide, at det var en stor Feiltagelse, naar han selv antog, at «Prometheus» vandt Bifald hos den overveiende Deel af Publicum, blev Fru Christiane meget forbauset, da hun netop havde tilskrevet Hjort, at hun ventede, at «Prometheus» var ham en Nydelse; hun tilføier: «I det Mindste kan jeg med Sandhed sige, at jeg selv længes efter hvert Hefte». Hendes Skuffelse fandt sit Udtryk i Breve til Hjort, om hvilke Biskop Fogtmann, efter at have faaet dem sendte til Gjennemlæsning, den 16de Mai 1834 siger: «De ere grundige og meget velskrevne, naar jeg undtager Udtrykket «avindsyg»; men hvad Andet kan man vente af en heftig elskende Hustru. «Det er ikke godt at disputere med Fruentimmer, synderligt naar heftigt de elske». Det glæder mig, at Fru Oehlenschlæger elsker og ærer sin Mand saa høit. Det har næsten glædet mig meest i denne ikke glædelige Sag».

Da Oehlenschlæger som Følge af denne Strid med Hjort var saa urimelig at afbryde enhver Forbindelse med ham, er det ikke at undres over, at hans Hustru fulgte ham og ikke Vennen, skjøndt dette Brud sikkert har været hende haardt, og skjøndt hun i sit stille Sind blev ved at holde af Hjort lige til sin Død.

Man kan let forstaae, hvor ondt det maatte gjøre Christiane, at det kort efter hendes Bryllup med Oehlenschlæger og stadigt gjennem Aarenes Løb var blevet Mode at møde hans Digterværker med Dadel, naar de udkom, for først lidt efter lidt at anerkjende dem. Og hun maatte see at skjule, hvor nær hun tog sig Sligt, for at opmuntre sin Mand, der ofte var forknyt og f. Ex. til Chr. Wilster klagede over «den Lunkenhed, der vistes mod hans hele poetiske Færd, og den Iver, hvormed Modstanderne søgte at undergrave Alt, hvad han i sin bedste Tid havde opbygget»; med Veemod talte han om, at hans meest hengivne Venner boede ti Mile borte (nemlig i Sorø), og at hans gamle Venner i Hovedstaden bleve

koldere og koldere. Skjøndt Christiane saaledes havde mange Skuffelser og Krænkelser at gjennemgaae for sin Mands Skyld og med ham, havde hun ogsaa paa mange Maader stor Hæder og Ære at dele med ham, og ingensinde var denne høiere, end da hun den 23de Juni 1829 med sine Børn sad i Lunds Domkirke og saae Tegnér lægge den friske Laurbærkrands paa hans skjønne Hoved og i «i Sangens, i den Eviges Navn, fornummet i Hakon og Helge, kronede ham til det nordiske Sangriges Konning». Først havde Christiane, ifølge sin Skræk for at gjøre sig bemærket og tage Deel i store Fester og personlig Hyldest, negtet at tage med, men deres svenske Ven Hoffmann havde været ovre i Kjøbenhavn og faaet hende overtalt til at følge sin Mand, og hun deeltog nu som Digterens Hustru i hele det store Triumphtog, der blev beredt ham hiinsides Sundet. —

Familien Oehlenschlæger var i de ti Aar efter Brylluppet bleven betydelig forøget, Børnene vare nu voxede til, og den gamle Leilighed i Bredgaden blev dem for lille, hvorfor de flyttede op i Bispegaardens Stueetage. Den lille Marie var da kun to Aar gammel; da de en smuk Eftermiddag alle Sex sidste Gang skulde gaae ud af de kjære gamle Værelser, satte hun sig ned paa Gulvet og raabte: «Jeg vil ikke ud af mine gamle Værelser!». Men hun maatte give efter, og i fjorten Aar fandt hun hos sine Forældre et ligesaa godt Hjem i den gamle Bispegaard som i Bredgade, indtil Biskop P. E. Müller døde 1834, og hans Enke skulde beboe Oehlenschlægers Leilighed; da flyttede de hen paa Vestergade i den saakaldte «Garvergaard».

Kort efter, at Oehlenschlægers vare flyttede til Nørregade, blev Christiane meget heftigt angrebet af Gigtfeber; i syv Uger gjennemgik hun haarde Smerter: derefter indtraadte der en lille Bedring, men det gik langsomt frem, og Sommeren, der var raa og kold som et Efteraar, gik hen, inden hun igjen følte sig nogenlunde vel. Man siger sikkert ikke for

Meget, naar man paastaaer, at hun aldrig rigtigt forvandt Følgerne af dette haarde Sygdomsanfald.

Alt som Aarene skred frem, gik det naturligviis Christiane ligesom alle Andre, at Mange af dem, der stode hende nærmest, bleve kaldte bort fra hende. Den Første, hun af sit inderste Hjerte maatte savne, var hendes Søster Kamma Rahbek, der, skjøndt syv Aar ældre end hun, ligefra hendes tidligste Barndom havde været hende en tro Veninde og efter deres Moders Død endogsaa paa mange Maader var traadt hende i dennes Sted. Kamma havde i lang Tid været meget svag, og Christiane saae stadigt til hende. Den 20de Januar 1829, da Rahbek havde endt sin Forelæsning paa Universitetet, kom Pedellen for at sige ham, at der inde hos ham var en Dame, som vilde tale med ham. Det var hans Svigerinde, Christiane. Hun var kommet for at sige ham, at hun agtede at kjøre ud til Bakkehuset og vilde tilbyde ham at kjøre med. Men Rahbek, der var bange for, at Kamma, naar de saaledes kom samlede, skulde troe, at det var efter hans Anmodning, Christiane kom, og «da lægge noget mere Betydende og ilde Bebudende i dette Besøg, end der var», fulgte ikke med, men gik alene derud. Senere indsaae han, at Aarsagen, hvorfor Christiane kjørte derud og tilbød ham at kjøre med, var den, at hun i Vognen vilde forberede ham paa, hvad hun alt forudsaae. Da han kom hjem, traf han Kamma meget glad over Søsterens Besøg. Christiane var «saa driftig og saa ivrig i at gjøre Aftale om Indretningen af en beqvemmere Lænestol til Kamma og gjøre hende saa omstændelig Rede for, med hvor lidt Uleilighed og Bekostning for sig hun vilde være istand til at indrette hende den». Efterat Aftenen var tilbragt i den hjerteligste og smukkeste Stemning, idet Christiane «atter og atter efter hendes Sindelag viste ufortrøden og utrættelig Velvillie og Virksomhed», og Kamma var «saa omhyggelig for at see sin kjære, søsterlige Gjæst paa det Bedste tilgode», skiltes Søstrene ad, og Rahbek fulgte Christiane ud i Forværelset

for at hjælpe hende Tøiet paa. Her brast hun strax i «en forfærdelig Graad, der kun altfor tydelig sagde ham, hvad hun saae, tænkte, følte og formodede». Rahbek, hvis Yttringer jeg ofte i det nærmest Foregaaende har anført, siger: «Saa ubeskrivelig dette mig aldeles uventede Udbrud af hendes dybe Bedrøvelse overraskede mig, var jeg dog i Følge den mageløse Fatning, hun den hele Aften havde viist, saa langt fra at gjøre mig den mindste Forestilling om, at det var Følelsen af den visse og nærforestaaende Skilsmisse, Tanken, at det var sidste Gang, de havde seet hinanden, der saaledes overvældede Søsterhjertet, at jeg blot deri saae hendes inderlige Deeltagelse i en elsket Søsters Lidelser og Aftagende, og ene sysselsat med Tanken om, hvad Indtryk det vilde gjøre paa min Kone, hvis hun, naar jeg kom tilbage, fandt mig forandret og forstemt, gjorde jeg mig Umage for at bevare min Fatning og sagde blot broderligt: «Knuus ikke mig; for taber jeg Modet, synker der formeget, hvilket hun venligen syntes at sande, hvorpaa jeg, at ikke en forlænget Samtale skulde falde min Kone paa, der saare let i Sligt paa senere Tid fandt ildevarslende Kjendetegn angaaende hendes Tilstand, skyndte mig ind til hende igjen». Christiane gik næste Morgen til Lægen Saxtorph, og hvad han sagde hende, sees af efterfølgende Brev, som hun sendte Rahbek, og som denne fik om Aftenen lige efter, at Kamma stille var sovet hen. Christiane skriver:

Hvad jeg af sørgelige Symptomer havde at melde Saxtorph, var tilstrækkeligt til, at han kunde give os den Trøst, at vor elskede Syge snart vilde faae den Hvile, hun saa høilig trænger til. Det kan kun vare faa Dage. De svulne Been og Trødsken ere ubedragelige Kjendetegn».

Hun sendte Rahbek dette Brev for at forberede ham og for at forhindre, at Kamma «hvis hendes Time slog, skulde savne ham». Af Brevet seer man, at hun meente, det var det Bedste, der kunde hændes Kamma, at hun gik bort nu, aandsfrisk og uden at skulle døie de haarde legemlige Li-

delser, der maatte forestaae hende; men dog har det været hende bittert næste Morgen at modtage Budskabet om, at Søsteren ikke var mere; thi hvorledes maatte hun ikke savne en saadan Søster! Christiane havde været hende trofast og i Gjerningen viist sin dybe Kjærlighed til hende. Rahbek siger: «Min Kones Søster kom i denne onde Tid som en sand Trøstens Engel hyppigt til hende, oplivede og muntrede hende ved sin driftige Deeltagelse i alle hendes Ønsker og Anliggender, og med den hende saa egne ufortrødne Utrættelighed, hvor der er noget Godt at udrette, var hun paa hundrede og hundrede Maader i uafladelig Virksomhed for at udtænke, opspørge, foranstalte, forskaffe, besørge og selv forfærdige hundrede og hundrede mindre og større Ting, der kunde være den kjære Lidende til Behag, Beqvemmelighed, Lettelse og Lindring, og der, om de end aldrig i og for sig vare istand til at opnaae deres Hensigt, dog ved den Velvillie, den Omhu, den Iver, kort: den Venneaand og det Søsterhjerte, hvormed de skete, for en Sjæls som min Kones maatte faae et Værd og en Veldædighed, der vel maatte gjøre, at hun paa Bakkehuset saaes imøde som en Engel fra Himlen, der, om end desværre ikke nedsendt med Lægedom og Hjælp, dog i det Mindste aldrig kom uden at medbringe Lindring, Lettelse og Lise til Legem og Sjæl».

Vi vide Alle, hvor dybt og hjerteligt Oehlenschlæger sørgede ved sin Datter Charlottes Død, men hans Hustrues Smerte var ikke mindre bitter, og om hun end havde følt dyb Veemod ved sin Søsters Død, var denne dog ikke at sammenligne med, hvad hun nu — fem Aar efter — skulde gaae igjennem ved Datterens Bortgang. Vel havde Charlottes vanskelige Natur forvoldt Moderen megen Sorg og mange Bryderier, men den store Elskværdighed, hun i sine gode Øieblikke var i Besiddelse af, havde opveiet mange af hendes mindre gode Egenskaber, og dertil kommer, at man maaskee allerdybest sørger, naar Den gaaer bort, som i høi Grad har givet En Leilighed til Kamp og Kummer og derved bragt En

til at gjøre mange Feilgreb. — Christiane Oehlenschlæger var overhovedet ikke skikket til at opdrage Børn og allermindst et Barn af en saa vanskelig Natur som Lottes. J. P. Mynster siger om hende: «En Opdragelse, hvori grændseløs Heftighed forener sig med grændseløs Svaghed, naaer stedse sit Maal: at fordærve Børnene i Bund og Grund». Selv om dette Udtryk, som er fremkommet i et bittert Øieblik, er noget stærkt, ligger der dog en stor Sandhed deri, og maaskee navnlig overfor Lotte, som skulde opdrages paa den ene Side med Bestemthed, paa den anden Side med Kjærlighed; thi Strenghed og Haardhed kunde bringe hende til en Lidenskabelighed, der ikke længer tog imod Fornuftgrunde; men naar hun blev behandlet med Hjerte, var hun barnlig og blid, dog altid hensynsløs og med en urokkelig Villie. Faderens og Moderens Natur var rigeligt blandet i hende. Efter ham havde hun den store Evne til at indtage, hvem hun vilde, det musikalske Talent, saa at hun spillede godt og sang med Lethed og Ynde, og overhovedet den bøielige, lunefulde Natur. Paa den Reise, hun i 1830—31 foretog til Leipzig med Fru Brockhaus's Søster, hendes Veninde Ottilie Wagner, havde hun i høi Grad forstaaet at vinde Folk, maaskee Ingen mere end Ludvig Tieck, der kjender Faderen igjen i hende og synger:

«Sie spricht des Vaters Wahrheit,
«Sie lächelt seinen Blick».

Efter Moderen havde hun arvet det bekjendte Hegerske Sprogtalent, saa at hun talte Tydsk saa godt som Dansk, kunde endvidere godt Fransk og Engelsk, ogsaa noget Italiensk. I Forbindelse med dette staaer et andet, ogsaa Hegersk Talent, det at kunne tale efter Folk. Naar hun viste sin Færdighed heri, flokkedes alle hendes Venner og Veninder om hende i store Klynger og morede sig kosteligt. Dette Talent misforstod hun, som om det var eensbetydende med at have Skuespiller-Talent. Da Phister var bleven hendes Mand, meente hun, at hun ikke vilde blive rigtig lykkelig i sit

Ægteskab, hvis hun ikke havde samme Virkekreds som han, og deri vilde hendes Nærmeste ikke hindre hende. Hun blev instrueret med Hensyn til Sangen af Siboni, der havde godt Haab, ligesom ogsaa Frydendahl og Jfr. Jørgensen, med hvem hun flere Gange prøvede Josepha og Kotzebues «Armod og Høimodighed». Tiden nærmede sig, at hun skulde optræde, men vi faae et Indblik i de Vanskeligheder, der stillede sig for hende, naar vi læse følgende Uddrag af et Brev fra Chr. Wilster til P. Hjort, dateret den 20de August 1833:

«Maaskee har De allerede hørt, at Theaterdirectionen i tør juridisk Stiil har negtet at antage Madam Phister som Skuespillerinde, men foreslaaet hende at indtræde som Elev, hvilket hun paa ingen Maade kan indlade sig paa. Hun seer ud som Jammerens Billede; der er Graad og Tænders Gnidsel i Familien og stor Harme hos Publicum, der rigtignok anslaaer hendes Talent lavt og derfor smiler over Faderens Digt («Det lader til, Du kommer over»), men som dog endnu, trods alle Vaudeviller, har saa Meget tilovers for Oehlenschlæger, at det finder slig Behandling mod hans Datter høist uværdig. Medens Sagerne staae saaledes til hjemme, er Oehlenschlæger i Norge paa Glædens høieste Spids. I sine Breve omtaler han sit Liv i Christiania som sit Livs gladeste Begivenhed».

Den 24de August tilføier Wilster: «Oehlenschlæger er kommen hjem og finder sig med Taalighed i den lumpne Adfærd, man har viist hans Datter».

Som man seer, stod Publicum i alt Fald tildeels paa Mad. Phisters Side, men mere af Kjærlighed til dets store Digter end af Beundring for hendes Talent, og — skjøndt hun ved sin Debut fik et ikke ringe Bifald, trak hun sig dog snart igjen tilbage fra Scenen.

Vi have gjort gjældende, at det Efterlignelsestalent, som bevirkede, at Charlotte Oehlenschlæger gik til Theatret, var en Arv fra hendes Moder; fra hende havde hun endvidere faaet den Hegerske Lethed til med Hænderne at kunne gjøre

Alt, hvad hun vilde; saaledes var hun ogsaa bekjendt for sine smukke Damearbeider. Tilfælles med sin Moder havde hun ogsaa en Mangel paa nødvendig Besindighed og Ro til at bære Livets forskjelligste Forhold paa rette Maade. Efter begge sine Forældre havde hun arvet levende Phantasi, ægte Begeistring, en ikke ringe Vittighed, en stor Sands for det Comiske og en ofte stor Veltalenhed. J. P. Mynster tegner ved hendes Grav hendes Billede saaledes: «Her paa den mørke Grund maler Erindringen Billederne fra de svundne Tider: Barnet i al dets Ynde, den unge Pige, udfoldende de rige Gaver, der vare nedlagte i hendes Indre, levende, fyrig, let tilegnende sig Livets hele Mangfoldighed, tiltrækkende for de Forskjelligste, for Gamle og Unge, snart udgydende sig i Munterheds letteste Skjemt, snart henaandende Hjertets Følelser i de alvorlige Toner». Og, idet han minder om hendes megen Kamp og Uro her i Livet, siger han: «Dødens Stilhed bringer ei blot Ro i den Henslumredes Bryst, men ogsaa i deres Hjerter, som staae ved Graven. Der er den rolige Havn. Gravens Høi er kun liden, dog er den en stærk Befæstning, alle Livets vrede Bølger brydes mod den, hverken Kummer eller Frygt skulle trænge ind og forstyrre den trygge Slummer. I den sidste Skjæbne har Uveirsskyen udtømt sig, den truer ikke mere».

Christiane Oehlenschlæger var, da Lottes Bryllup med Phister var bestemt, og hun nærmere havde lært ham at kjende og holde af ham, glad over denne Forbindelse, og Mynster fortæller os, at «hun var lykkelig ved at kjøbe ind til Udstyret og ved at betragte, hvorledes Lottes og Phisters Hænder og Fødder accurat lignede hverandre». Hun kunde ikke begribe, hvortil de unge Folk skulde bruge de 1000 Rd., de havde at leve af. Brylluppet fandt Sted paa Oehlenschlægers Fødselsdag den 14de November 1832.

Da Phisters havde været gift lidt over to Aar, og Lotte havde født sit andet Barn, blev hun meget syg; hendes Moder fik da ved hendes Sygeleie Leilighed til at vise sin

utrættelige og opoffrende Natur. Strax hver Morgen var hun ude for at skaffe Datteren Alt, hvad hun kunde tænke, hun trængte til, og en af hendes Bekjendte har fortalt mig følgende Træk af hende fra disse Dage. Efter at hun i flere Nætter havde vaaget hos Datteren, var hun saa afkræftet, at hun ikke vilde kunne holde ud een Nat til uden at komme i Seng. Da der ikke i Huset var en saadan til hendes Afbenyttelse, og hun ikke vilde forlade Datteren, gik hun til sit Hjem, og da hun ikke her kunde faae Nogen til at bringe hendes egen Seng hen til Phisters Huus, tog hun den selv paa Nakken, men kom ikke længere end et Stykke ned i Gaden med den; saa kunde kun ikke mere alene, men maatte kalde Vægteren til Hjælp. Mange ville maaskee trække paa Smilebaandet over denne Iver; for mig er der noget Stort i dette Træk, og jeg anfører det som Noget, der er meget charakteristisk for hende.

Charlotte gik ikke Sygdommen igjennem, og hendes Bortgang den 12te Marts 1835 vakte den dybeste Sorg hos hendes Nærmeste, ikke mindst hos hendes Moder.

Ikke længe efter dette Tab led Christiane et andet, som ogsaa gik hende meget nær. Det var hendes kjæreste Broder, Carl, der ganske pludseligt døde Aaret efter. Han var ligesaa vel Christianes som Kammas Yndlings-Broder og ligesaa god og stadig en Ven i Oehlenschlægers Huus som i Rahbeks. Som et Exempel paa hans rolige og tillige humoristiske Maade at tage Alt paa kan Følgende tjene: Christiane undskyldte altid sine Børns Uartighed med, at de havde Orm. Da en af de ikke sjeldent heftige Disputer mellem Oehlenschlæger og Christiane havde fundet Sted, og Christiane som sædvanligt ikke havde villet give efter, fordi hun meente at have Ret, forlod Oehlenschlæger i Vrede Middagsbordet, ved hvilket de sad, og stormede ud af Værelset. Christiane var naturligviis meges ulykkelig; men Carl Heger nærmede sig roligt sin Søster og sagde ganske alvorligt: «Han kan ikke gjøre for det, Christiane, han har Orm!» —

I Oehlenschlægers Huus savnedes Carl Heger meget; efter Rahbeks Død betragtede han dette som sit Hjem.

Det var dog ikke alene Sorger, der i saa rigt Maal gjæstede Christiane; ogsaa lyse Dage randt op over hendes senere Liv. I 1839, da Opførelsen af Aladdin havde bragt Huset rigelig Indtægt, laae hele Familien paa Landet paa Ordrupshøi, hvor Marie Oehlenschlæger blev forlovet med Dr. Wollert Konow fra Norge; næste Aar stod deres Bryllup, og de bleve et Par Aar boende her i Danmark. Denne Forbindelse vakte stor Glæde hos hele Familien. — Fra denne Sommer paa Ordrupshøi kan jeg igjen fortælle et lille Træk, der vidner om Christianes Dygtighed og om, at hun ikke holdt sig for god til Noget. Da hendes Mand nemlig skulde foretage en lille Reise, og hun ikke havde Nogen til at bære hans Kuffert ned til Ordrup, tog hun den selv paa Nakken og bragte den til dens Bestemmelsessted. — Den foregaaende Sommer kunde man ogsaa undertiden see hende bringe Mad ud til sin Mand paa Frederiksberg. Da «Herskabet» nemlig ikke laa paa Slottet, fik Oehlenschlæger Lov til at boe i dets Mezzaninetage; men da han meente, at de ikke aldeles kunde hæve Huusholdningen inde i Byen, boede han der derfor kun med Marie og fik Maden bragt derud. Her var Christiane ofte selv Buddet, og i det Hele kom hun og Sønnerne hyppigt derud i Besøg.

Christiane havde siden Charlottes Død lidt efter lidt mistet sin Helbred, der allerede — som alt sagt — havde lidt en Deel efter hendes langvarige Gigtsygdom. Hun kunde ikke sove om Natten; deraf var Følgen, at hun ofte indblundede om Dagen og ikke rigtig kunde tage Deel i, hvad der interesserede hendes Nærmeste. Men lige til det Sidste brød dog Glimt af hendes gamle Lune frem. Da hun saaledes næppe en Maaned før sin Død hørte, at Oehlenschlæger skulde være Commandeur af Dannebroge og A. S. Ørsted Excellence, udbrød hun: «Ikke Andet! — Det er saamænd intet Avancement; thi Onkel Anders har altid været excellent, og Oeh-

lenschlæger har sit hele Liv igjennem commanderet». Men det var kun en svag Opblussen, der yttrede sig paa denne Maade; det Almindelige var, at hun var slappet og træt til Døden. Selv ikke den lille Dattersøn, som blev født omtrent tre Uger, før hun kaldtes bort, og som blev opkaldt efter hende, kunde glæde hende ret. Sin Mands Digtninger, som hun altid havde omfattet med stor Kjærlighed, og hvis Udvikling hun havde fulgt med den største Opmærksomhed, var noget af det Sidste, der endnu kunde fængsle hende. Han havde nyligt digtet «Dina», og de tre første Acter heraf læste han for hende og Børnene i samme Stue, hvor hun snart skulde ligge som Liig. Det sidste, hun hørte, var Eleonore Christines Monolog, hvor hun af Kjærlighed til Mand og Børn beslutter at forlade Fædrelandet. Da fyldtes Christianes store, blaae Øine, der uagtet al Svaghed endnu ikke havde tabt Præget af den forrige Skjønhed, med Taarer. Og det var hendes Afsked med Digteren og tillige med hendes Huusbond; thi siden overfaldt Dødens Lamhed hende og gjorde hendes Aand uimodtagelig for de fleste Indtryk. Hun havde længe været plaget af Svimmelhed, og en krampagtig Bevægelse ved Munden og Øielaaget lod befrygte, at noget Apoplektisk nærmede sig; Lægen erklærede, at dette langsomt vilde bringe Døden; men den kom hurtigt, og det var hendes rige Hjertes Gjerning, der hjalp hende udover lange og tunge Lidelser. En fattig Vaskerkone, som kom til hende og hjalp med i Huset, var bleven syg, og da hun ikke kunde skaffe sig synderlig Hjælp og Pleie, var Christiane sin Natur tro og gik, syg og svag som hun selv var, til hende og hjalp hende. Hendes egen Datter var ogsaa syg og havde hendes Hjælp behov, saa hun gik fra det ene Sygeleie til det andet. Følgen var, at hun blev smittet og fik Typhus. Den sidste Dag, hun levede, Tirsdagen den 6te Juli 1841, laa hun som i Dvale. Hun kjendte næppe sin Mand, og da han med skjult Følelse sagde hende sit Farvel, gjorde hun en mechanisk Bevægelse med Haanden op imod Munden. Det var forbi!

Oehlenschlæger kunde ikke holde ud at see hende i denne Tilstand og ilede utrøstelig ud til sit kjæreste Sted, til Frederiksberg. Men han havde ikke engang en Hytte, ikke en Krog der, hvor han kunde sætte sig hen og sørge i sin Eensomhed. En god Bekjendt gav ham nogle Værelser derude til Afbenyttelse, indtil han selv kunde skaffe sig en Bolig, og næppe var han kommet der, før hans Søn William bragte ham Budskabet om, at hans Moder var død. Den dybeste Sorg greb dem Alle; Marie Konow var endnu efter sin lille Drengs Fødsel saa syg, at man ikke turde fortælle hende, hvad der var skeet, og Frygten for hendes Liv forhøiede Nøden blandt de Efterladte. For Christiane var det Bedste skeet; hun trængte til og længtes efter Hvile: thi som Digteren siger:

Eet jeg kjender,
Som paa Jord Du savned,
Et Blik af den valmubekrandsede Aand,
Den i sig selv hvilende,
Der lærte Stjernen at skinne med dæmpet Ildblik,
Med Mildhed og Fred,
Fra den høiere Kreds
Paa Tidens Vexel og Menneskets Vilkaar.

Derfor kom han, den seirende Helt,
Smertens Betvinger,
Forfængelighedens Fjende,
At trykke sit Kys paa Din Læbe,
At række Dig sin sneehvide Seirskrands,
At ryste Støvet af Din Aands Vinger
Og at svale Din ildfulde Sjæl
I Evighedens Bølger,
Og skjænke Dig den Fred,
Som Du her maatte savne.

I Adresseavisen for d. 10de Juli bekjendtgjorde Oehlenschlæger hendes Død saaledes:

Natten d. 7de Juli døde min elskede Hustru, Christiane Georgine Elisabeth, født Heger, af en typhøs Feber, kort før sin 59aarige Fødselsdag. Hvad jeg, hvad Børn og Børnebørn

have tabt i denne mit Livs trofaste, kjærligthjælpsomme, sjeldentdeltagende Ledsagerinde, vide alle Ædle, som kjendte hende. De dele vor Sorg og vort Savn, og gode Menneskers Medfølelse mildner Smerten af vort uerstattelige Tab.

A. Oehlenschlæger.

Den 10de Juli fandt Begravelsen Sted fra Frederiksberg Kirke, og da den Tale, Dr. B. Münter holdt ved Kisten, synes mig saa smuk og fuld af Følelse, at den maa kunne tiltale de Fleste, og da den sikkert er meget lidet kjendt, eftersom den kun har været trykt som Manuscript, skal jeg tillade mig at give et Uddrag af den, som synes mig at charakterisere den Afdøde. Taleren siger:

Hendes hele Liv var en fortsat Opoffrelse, hendes hele Liv var en bestandig Glemmen af sig selv for Andres Skyld. Jeg mener med disse faa Ord tilfulde at have udtrykt det, der udgjorde Grundtrækket i hendes elskelige, kjærlighedsfulde Væsen. For ham, hvem hun havde lovet Troskab til Døden, og for de Børn, som hun fødte ham, aandede hun først og fremmest. Hun deelte med ham hans store Digterhæder, stolt af at kaldes den Mands Hustru, om hvis Tinde Fædrelandet havde vundet en Laurbærkrone, der aldrig kan visne; men hun deelte ogsaa med ham de Smerter, som han stundom maatte finde paa sin skjønne Bane, dog altid som Den, der, skjulende sine egne, ene tænkte paa at læge hans. Under Livets daglige Gang at gjøre ham det godt og hyggeligt indenfor de Vægge, hvor han offrede sin Muse de mange Timer, at ordne de verdslige Anliggender for ham, saa vidt muligt at fjerne ham fra Huusfaderens Sorg og Bekymringer, at hans Aand ukuet og uhæmmet maatte bevare sin Livlighed og Friskhed til det skjønne Kald, der er hans i Livet, derpaa gik alle hendes Bestræbelser ud, deri var hun utrættelig baade tidligt og sildigt. Og han erkjender det, og, levende paaskjønnende hendes sjeldne Værd, tilraaber han hende i denne Afskedens Time: Hav Tak, Du trofaste Hustru, for det, Du gjorde for mig, Du vilde mit Vel i Alt

hvad Du foretog, det skal jeg aldrig glemme. Hvo skal være mig det, som Du var mig? Jeg vil savne Dig, smerteligt savne Dig og Din Omhu i hver Time i alle de Aar, som jeg endnu har tilbage i Livet.

Og nu mod hendes Børn! Hvo har kjendt hende og ikke seet hendes Opoffrelser for dem? Hvad har hun ikke undværet, hvorpaa har hun ikke givet Afkald, og paa det Villigste givet Afkald, for deres Skyld. Hvad var hende for tungt, hvad faldt hende for svært og byrdefuldt, naar hun kunde skabe dem en Glæde og gavne dem! Deres Lykke og Held var jo hendes Hovedtanke, var jo hendes Alt, og hvor hun meente at kunne fremme og begrunde den, der tøvede hun jo ikke, der sparede hun jo ikke sig selv. Og heri blev hun sig liig indtil Enden. Ja, endnu det Sidste, hun øvede i Livet, var Moderkjærlighedens Opoffrelser for den Datter, der behøvede hendes Pleie. Hos hende var hun, hos hende blev hun, og hun veeg ikke fra hendes Side, før hun selv maatte søge det Leie, fra hvilket hun ikke reiste sig mere. Hendes tvende Sønner ere her iblandt os. I denne Time, da de skulle skilles fra hende, træder det i et eneste samlet Billede paa det meest Levende frem for deres Sjæl, hvor Meget hun har været for dem, hvad og hvor Meget de dog skylde hende, og smerteligt begræde de nu tilligemed Faderen den ædle Moders Tab, og med deres Taarer vil Datteren snart blande sine, naar Sørgebudskabet, der hidtil er holdt hende skjult, vil vorde hende bragt.

Men ikke var det blot for hendes Egne, at hendes Liv var et saa opoffrende Liv: hendes kjærlighedsfulde Hjerte antog sig ogsaa dem, der ikke som disse boede med hende under det samme Tag, der ikke som disse ved Blodets hellige Baand vare bundne til hende. Var der en Syg, en Lidende i hendes Venskabs Kreds, der trængte til Deeltagelse og Bistand, hun var da ikke blandt dem, der bleve borte, men idelig og idelig paany kom hun igjen og hørte taalmodig de mange Klager og forkortede saa villig de svære Timer og

vidste altid ved sin livfulde og hjertelige Tiltale at plante Haab og Mod i det ængstede og bøiede Sind. Og meente hun at kunne fremme et Menneskes Vel eller at kunne være Talsmand for Den, der ellers Ingen havde, som vilde antage sig hans Sag, om det end var den Allerringeste, hvor virksom var hun da ikke, hvor opbød hun da ikke alle Kræfter, som kunde sættes i Bevægelse for at naae Maalet, hvilken Vei var hende da for lang eller besværlig, med hvilken Vedholdenhed, ja, jeg tør sige, med hvilken Veltalenhed vidste hun da ikke at forebringe sin Begjæring for Den, hun vilde hjælpe, og naar hvilede hun da, før hun havde naaet, hvad hun søgte? See, derfor medgives hende i denne Time mangen en Tak ogsaa fra Andre end fra hendes Ægtefælle og Børn. Ja, hun var en Christen, i den skjønneste Betydning en Christen; thi hendes Liv var Kjærlighed, opoffrende Kjærlighed fra dets Begyndelse indtil dets Ende, ikke i Ord og med Tunge, men i Sandhed og i Gjerning.

Nu er det endt! Den stærke, rene Flamme, der besjælede hendes udvortes Menneske, der luede ud af hendes Øie, der gav sig tilkjende i al hendes Tale og saaes i alle hendes Bevægelser, brænder ikke længer under denne Sol . . . . . . Hun hviler sødt efter den megen Anstrengelse og Virken; hun hviler sødt efter den megen Uro og Møie og bittre Smerte, som Jordelivet ogsaa bragte hende, sandelig ikke i sparsomt Maal, og som hun, skjøndt Qvinde, dog bar med en stærk og mandig Sjæl . . . .

Fred formaaede Verden ikke at give hende. Saa kommer, lader os bringe den Døde til de Døde; thi til dem er hun hjemfalden, hun, hvis Navn vi nu udslette af de Levendes Tal.

Vi lægge hende ikke blandt Fremmede, ikke blandt Ubekjendte. Vi lægge hende hen til den Datter, ved hvis tidlige Bortgang hun fik et Saar i sit Hjerte, der ikke ophørte at bløde, før det stedse stod stille. Vi skjule hende i en fredelig skjøn Have herudenfor, hvor en elsket Søster og Broder af

samme Aand som hun, hvor mange andre Kjære, til hvem hun i tidligere Aar har været knyttet ved hellige Baand, alt længe have nydt Gravens Ro. Frederiksberg! Til Din moderlige Favn overgiver nu Adam Oehlenschlæger sin elskede Hustrues Støv. Du var ham altid saa kjær! Du modtog ham ved hans Indtrædelse i Livet. I Dine Skygger voxede han op og legede sine Barndoms Lege! I Din Stilhed greb han første Gang i Lyrens Strenge. Under Dine kjølige Luftninger har han saa tidt vederqvæget sig paa eensomme Vandringer og i Aanden undfanget, hvad han siden ved Pennen overgav til sildigste Slægter. Til Din Varetægt har han allerede betroet Støvet af saa mange forudgangne Kjære, der havde betraadt Veien med ham! Derfor sang han og om Dig i fulde Toner! Hjertet drev ham! Han sang om Dig, der ved saa mange Erindringer var bleven ham dyrebar og ærværdig. Men var Du det allerede forinden, hvor langt dyrebarere og ærværdigere vil Du ikke blive ham fra denne Time, da Du nu modtager hende i Gjemme, der eiede hans Ungdoms Kjærlighed og blev hans Manddoms trofaste Støtte; Du der engang — gid seent, gid Dit Løv endnu mange, mange Gange maa visne og fornyes, inden det skeer! — skal modtage ogsaa hans Been, naar hans Øie er lukket, og Harpen falder af hans Haand».

Ved Graven vender J. P. Mynster sig til sin sørgende Ven og siger: «Jeg vilde fra Din Grav sige den Mand, Du maatte forlade, at han ikke er forladt, at alle Venner med fornyet Ømhed slutte sig til ham og ønske at støtte ham i Sorgens Dage. Jeg vilde sige os Alle, at naar det har en saa veemodig Sødhed at vide vore hedengangne Elskedes afsjælede Skikkelser samlede under det samme stille Hegn, da er dette et Sindbillede, hvoraf enhver god Følelse tyder os, at de ogsaa ere samlede paa bedre Steder, og at vi skulle samles med dem».

Det var vel ogsaa en Trøst for den sørgende Digter, at saa mange varme, deeltagende Hjerter sloge ham imøde;

men hvor gjerne de end vilde, formaaede de dog ikke at hindre Savnets Øde. Kong Christian VIII tilbød ham at flytte ind i den ledigstaaende Slotsforvalterbolig; her boede Sønnerne hos ham, medens Marie, der snart blev helbredet, boede i Byen hos sin Mand og kort efter reiste til Norge til deres Gods Steen, som de nyligt havde kjøbt.

Kun en bred Plads adskilte Oehlenschlæger fra hans Hustrues Grav, og han besøgte den ofte, hvilket ikke kunde dæmpe hans Sorg, der netop her brød stærkt frem. De bedrøvelige stille Formiddage i den første Tid tilbragte han med at læse alle hendes Breve, hvorved han satte sig tilbage i deres Ungdomskjærligheds Tid og levede det svundne Liv om igjen med hende. Strax efter, at hun var sovet hen, sang han over hende, som Aladdin havde sunget ved sin Moders Grav:

Visselulle nu, Barnlil,
Sov nu sødt og sov nu længe,
Skjøndt Din Vugge stander stil
Uden Duun og uden Gænge,

og fortsætter nu, saa det maa røre Hjerterne. «Paa en skjøn Sommerdag kort efter hendes Død», skrev han følgende Digt til hendes Minde:

Solen skinner ikke meer paa Dig!
Meget Solskin ei Du nød i Livet.
Veemodsfuld erindres Du af mig!
Du til Hustru blev af Gud mig givet!
Kjærligt mindes jeg Din Ungdomsvaar,
(Der, som Sommerfugl, min Tanke sværmer)
Levende jeg seer den, som igaar,
Naar sig Mindet atter Sjælen nærmer.

Du var kraftig, Du var sund og skjøn —
Deilig Rosenknop i Morgenrøden.
Hvilken Forskjel! da Du laa i Løn
Bleg, og droges ubevidst med Døden.
End som Moder kan jeg grant Dig see
Med de Smaa — o hvilken yndig Scene!
Gode Gud! beskyt de kjære Tre!
Christiane slumrer hos den Ene.

End jeg seer Dig! Intet Du attraaer
For Dig selv, Du lever kun for Andre,
Og — naar Solen høit i Zenith staaer,
«Kjærlighedens Sti» jeg seer Dig vandre.
Søde Urter Du os hente vil;
Du ved Bordet vil os gjerne fryde;
Men Du selv? — Vi faae Dig ei dertil,
Vi skal nyde; Du vil Intet nyde.

Ak, Du var saa ivrig og saa tro —
Men Du vandred ei ad Glædens Bane.
End jeg seer dem hist, de gamle Sko
Og Din brune Kaabe, Morgiane!
Din Aladdin var jeg, skjøndt Din Mand,
Og igjennem alle Livets Kampe
Trøstede Dig i Din Ægtestand
Poesiens underfulde Lampe.

Denne Verden ei Du ret forstod,
Derfor ængsted Dig formegen Smerte.
Ivrig var Du — men Du var saa god,
Naar ei spændt, uroligt var Dit Hjerte.
Nu er Hjertet roligt. Du er glad
Hos Din Gud — Din Huusbond er bedrøvet,
Skjøndt jeg veed, vi kort kun skilles ad:
Salig Aanden svinger sig fra Støvet.

Følg mig som en Skytsaand paa min Vei,
Vift i mine høstliggule Blade!
Smiil i Vaar som en Forgjetmigei;
Aldrig Du Din Digter maa forlade.
Giv til mangen Sang mig Ild og Lyst!
Lær med Jordens Sorg mig at forsone;
Og — naar Døden isner dette Bryst —
Salige — bring mig til Naadens Throne!

Da Vinteren kom, vilde Oehlenschlæger ikke flytte ind i den gamle Leilighed, hvor Christiane havde ligget syg og var død; han flyttede ind i Stueetagen i Geheimeraad Treschows Gaard paa Hjørnet af Frederiksholms Canal og Ny-Kongensgade.

Fire Aar efter Christianes Død skriver Oehlenschlæger fra Fasangaarden d. 5te Juli 1845 til Marie: «Imorges, før jeg

drak min Thee, var jeg nede i Haven og skar Georginer og grønne Rosenblade til Dine to Billeder . . . . . og det har jeg gjort hele Sommeren. Georginerne holde sig længere friske end Roserne; de bære Din salig Moders Navn, og naar jeg sætter dem, kommer det mig for, som om hun var med som en salig Engel og velsignede sit Barn fra Himlen. Jeg siger da ofte som Valborg: «Jeg hilser Dig min Kjærlighed, Godmorgen!»» — Saaledes levede Digteren eensomt — i Minderne. Og de vare friske og fulde af Skjønhed, ikke visnede og afblegede som den Kornblomsterkrands, hans Ungdoms Brud havde siddet og bundet i Bakkehusets Have den første Gang han saae hende, og som han trofast gjemte endnu og ofte tog frem og betragtede. Da fik han Leilighed til at sande, hvad han selv havde sunget:

«Der maner Intet dog saa tryllerisk
De svundne Dages Følelser tilbage
Som Blomsterduft og gamle Melodier».

J. K. Høst siger: «Oehlenschlægers Kone kjendte jeg fra Barn af og fandt i hende og Fru Rahbek et værdigt Par Søstre, af hvilke enhver udmærkede sig ved sine Fortrin og netop var meest skikket til at gjøre den Mand lykkelig, i hvis Lod hun faldt». — Jeg vil til Slutning forsøge at vise, hvorvidt dette Sidste var sandt for Christiane Oehlenschlægers Vedkommende.

Lykken er jo noget Relativt, men Alle maae vel være enige i, at den Hustru, som er istand til at aabne sin Mands Øie for hans Feil og saaledes bringe ham til at aflægge dem, medens hun samtidigt seer og paaskjønner hans gode Egenskaber og hans Anlæg, som har Udvikling og Sympathi nok til at kunne følge ham, hvor hans gode Interesser og aandelige Trang driver ham, og gjennem Alt lader ham mærke den

Kjærlighed, som elsker ligesaa høit i onde som i gode Tider, ligesaa dybt i Skrøbelighed som i Fuldkommenhed — den Hustru kan — selv om det bliver gjennem Kamp og mørke Dage — bringe sin Mand en virkelig Lykke. Det var i flere Henseender saaledes, at Christiane Oehlenschlæger deelte Feil med sin Mand, og skulde hun saaledes have vænnet ham af med disse, maatte det have været paa negativ Maade, idet hun viste ham, hvorledes han ikke skulde være. De mødtes i en til visse Tider meget ubesindig og uhyggelig Heftighed, som kunde medføre meget ubehagelige Scener. Christiane havde vanskeligt ved at aflægge denne Feil, nærmest fordi hun ikke vilde erkjende, at hun havde den, skjøndt hun var gjort opmærksom paa den, f. Ex. af J. P. Mynster; men ved den Leilighed blev hun saa heftig over hans Beskyldning, at hun aldeles ikke fik hørt, hvad han videre havde at sige; hun klagede over, at «han kunde miskjende hende saa meget, at han ansaae hende for heftig». Hos Andre kunde hun nok see den samme Feil og hadede den; thi da f. Ex. hendes yngste Datter som lille Pige i Heftighed væltede en af to kostbare Olielamper, Christian VIII havde foræret Huset, ned over et kostbart Tæppe og en lys Silkekjole, udbrød hun: «Gud give, Du kunde slaae den anden i Stykker med, Marie, hvis det kunde vænne Dig af med Din Heftighed». — Christiane maatte godt vide, at hendes Mand havde en saadan Natur, at man kun udelukkende med det Gode kunde bringe ham til at forandre, hvad der var urigtigt ved ham; tog man ham paa denne Maade, var han let at bevæge, let at røre til Medfølelse, hjælpsom i Raad og Daad; uden al Mistro spurgte han saa kun sit gode Hjerte tilraads. Hendes Heftighed udsprang nærmest af hendes Sandhedskjærlighed; thi naar der blev gjort Noget, som hun ikke ansaae for rigtigt eller paalideligt, var hun strax i Harnisk og optraadte bestemt og kraftigt mod det, og hun forstod da aldrig at give efter eller tie, selv om det kun var et eneste Ord, som hun ikke aldeles billigede. «Oehlenschlæger skulde egentlig havt en ædel

Fuchsschwanzer til Kone», sagde hun engang, «men dertil duer jeg ikke». Og derfor brød han, der ikke godt kunde taale Modsigelse, løs imod hende, i Øieblikket meget heftigt, men, som Hauch siger om denne hans Heftighed: «Paa den kan man anvende, hvad han selv siger i sin Correggio:

«Den ruller let, et Blus igjennem Luften, og slukkes af sig selv.»

Strax efter et saadant Udbrud fortrød han sin Opførsel og hun sin, og saa paaskjønnede de hinanden. — Jeg har, naar jeg i Oehlenschlægers Socrates samlede de Indtryk, hans Fremstilling af Xantippe have gjort paa mig, ikke kunnet frigjøre mig for den Tanke, at han har havt sin egen Hustru for Øie, naar han f. Ex., efter at Xantippe i første Act har været meget heftig og ubillig imod Socrates, senere lader hende udbryde:

Saadan behandle disse Uslinger
Den største Mand, Athen end har besiddet,
En Mand, hvis Aand og Hjerte rev mig hen
I Ungdomsaar — — — — — — —
Faa unge Møer havde vel som jeg
Glemt alt det Øvrige, glemt Rang og Velstand
Og sig forelsket i den blotte Viisdom.
Desværre, jeg var fattig, som han selv.
Er Krybben tom, da bides Hestene.
Det er et lavt, et pøbelagtigt Ordsprog,
Men det er sandt. — Dog maa jeg give ham
Den Roes — det var ei ham — det kom fra mig;
Naar Børnene først havde gjort mig vred,
Naar Naboerne havde ærgret mig,
Naar Næringssorger havde ængstet mig,
Og naar hans sære Væsen drilled mig.
Men det er glemt, det er tilgivet Alt
Thi han er god — hans Hjerte — det er Guld.

og naar hun senere siger om sin Mand:

Han siger Ja til Alt;
Naar blot man ikke disputerer med ham,
Og han beholder sine Meninger,
Saa faaer man ham til Alt. Og derfor var
Jeg ogsaa nødt at tage mig af Huset;

Og hvis jeg stundom syntes lidt for mandig,
Saa var jeg nødt dertil; thi Socrates
Er vel en Viis for hele Grækenland,
Men ingen Husbond i sit eget Huus.

Det er upaatvivleligt, at Oehlenschlæger ogsaa har tænkt paa sin egen Hustrues rastløse, opoffrende Iver, naar han i tredie Act af samme Tragedie lader Xantippe komme ind «med udslagne Haar, bleg og høist uordentlig i sin Paaklædning» og sige:

Lad mig sætte mig
Et Øieblik og hvile først; jeg er
Saa træt, afmægtig
(Sætter sig, men springer strax op igjen)
Nei — det er det Samme;
Jeg hviler ei, før han er ganske frelst,
Og kan jeg ikke frelse ham, saa vil
Jeg hvile med ham i den sorte Seng.

Og naar han senere lader Plato sige om hende:

Hvilken ærlig Sjæl!
Alt, hvad med Lidenskab der kan udrettes,
Udretter hun; men vil Naturen Ro,
Da maa den tvinge hende med en Afmagt.

Paa hendes kraftige Ærlighed har han tænkt, naar han lader Xantippe sige til Æschines:

Jeg veed ret godt, Du kan ei lide mig!
Og jeg kan heller ikke udstaae Dig.
Saa gaaer det op! Men vi kan begge lide,
Vi ærligt elske begge Socrates,
Og det forener os i Nødens Time.

Og sig selv i en god Stemning lader han tale, naar hans Socrates siger til «sin ædle Hustru»:

Du veed, at altid jeg forstod Dit Sprog,
Som Andre tidt maaskee dog misforstod;
Det kom fra Hjertet. Du var utaalmodig,
Men ei Du svigted, var ei lunken, kold;
Du trak Dig ei tilbage fra min Armod,
Du deelte den, og Du formindsked den
Ved Flid, ved Dine Hænders travle Gjerning.
— — — — — — — — — — — — — —
Men ei Dit Arbeid, elskte Viv, var spildt;

Det lærte mig og Grækenland at kjende
Din skjønne Sjæl, svøbt i en selsom Dragt,
Sproglærer blev Din Daad: den siger os
Betydningen af Dine Vredesord,
Og viser — at de var kun Kjærlighedens.

Men det kan ikke være ham selv, der taler, naar han lader Socrates sige:

Du veed, Xantippe, jeg kan ogsaa tie,
Den Kunst har Du mig lært.

Og det var som sagt Ulykken, at hun heller ikke havde lært denne Kunst ligeoverfor ham. Deres gjensidige Heftighed kom ofte af taabelige Smaating, og hvor urimelig han endogsaa strax efter deres Bryllup kunde være, sees af følgende Notits af Provst Schmidt fra 30te Marts 1811: «Hun er meget bange for at afbryde Manden, ikke alene, naar han mediterer, men og, naar han declamerer, og han er saa bange for at blive afbrudt, at han blev utaalmodig, fordi Konen lagde nogle Stykker Sukker i en Theekop». —

Christiane Oehlenschlæger lagde i en maaskee altfor ringe Grad Vægt paa Formen; hun saae næsten udelukkende paa det Indre og dømte efter det. Hendes Mand, der med sin fuldt udviklede Skjønhedssands stærkt holdt paa det Skjønnes Gjennemførelse paa alle Punkter, maatte ofte føle sig stødt ved hendes Tilsidesættelse af reent ydre Hensyn. Han var en beleven Selskabsmand, hun foragtede Selskabslivet og fulgte, da hun havde faaet smaae Børn, aldrig ud med ham, naar de bleve indbudte, hvilket skilte dem noget ad; thi naar han kom hjem, oplivet og meddeelsom, følte han selv, at hun, som havde siddet hjemme hele Tiden, ikke havde Interesse for, hvad han fortalte. Han var forfængelig med Hensyn til sit Toilette; hun klædte sig saa tarveligt, og man tør vel sige uordentligt, at hun undertiden blev antaget for Tjenestepige, og hendes Nærmeste vare undertiden saa taabelige, at de, naar de saae hende nede i Gaden, hellere gik ind i en Port, end de vilde møde hende og følges med hende. Man fortæller angaaende dette Punkt en morsom Historie,

for hvis Paalidelighed jeg indestaaer. Hun besøgte en Aften en Familie, hvis Døttre vare paa Bal, og i Hjemmet havde de intet Bud at sende efter dem. Efter megen Snak frem og tilbage tilbød Christiane, som ikke yndede den Slags Vidtløftighed, at hun vilde hente dem, og skjøndt man paa ingen Maade vilde tillade dette, var hun ikke at formaae til at opgive det og gik. Hun blev i Balhuset lukket ind i Entréen, hvor hun satte sig paa Bænken blandt Tjenestefolkene, og her vakte hun ingen Opsigt; efter lang Tids Forløb kom En af Familien ud og opdagede hende: «Men Gud, Etatsraadinde Oehlenschlæger, sidder De her?» — «Lad nu bare være med det Etatsraadinde» afbrød hun; «jeg er et Bud, der skal hente Frøknerne N. N., og lad mig sidde som saadant; De behøver ikke at sige det til Frøknerne, for jeg har god Tid til at vente». —

Sligt har Oehlenschlæger ikke syntes om hos sin Hustru, men han kom med Tiden i denne som i flere Henseender til at see noget mere objectivt paa hende, og saa kunde han more sig over hendes særegne Sider; saaledes skal han have leet hjerteligt, da hun en Dag ved Frokostbordet fortalte ham, at hun imorges havde været ude ved «Sorte Hest» og seet sit eget Aftryk. «Hvad vil det sige?» spurgte han. «Jo, det skal jeg sige Dig», svarede hun, «da jeg iaftes i Mulm og Mørke gik ud til Kamma, faldt jeg derude i en stor Bunke Gadesnavs, og da det nu inat har frosset, saa meente jeg, at mit Aftryk var blevet staaende fast i Snavset, og det var det ogsaa ganske rigtigt».

Vi vide Alle, at Oehlenschlæger var en meget forfængelig Mand, og skjøndt denne Forfængelighed meest fremtraadte som en temmelig uskyldig Barnagtighed, havde det dog været bedre, om den kunde være bleven underkuet; men hertil bidrog hans Kone ikke; thi den ene Deel af den irriterede hun ved sin nylig omtalte Mangel paa Hensyn til Form og Klædedragt — og ved at irritere afvænner man aldrig Folk med deres Feil —, den anden Deel af den nærede hun, idet hun,

som før bemærket, overfor hans Digterværker var en ubetinget Beundrer og gjorde Alt for at vise ham, at han her havde Noget at være forfængelig over.

Jeg er kommet ind paa at nævne Oehlenschlægers Svagheder for at vise, hvorvidt hans Kone var istand til at kue dem. Jeg vil fremføre endnu een; thi jeg føler, hvor meget jeg holder af ham, saaledes som han var, med alle hans Feil og Fortrin, og jeg troer ikke, at mine Læsere ville blive mindre varme overfor ham ved at blive mindede om, at han ogsaa — som vi Andre — var et skrøbeligt Menneske. Med Alt det, at Oehlenschlæger holdt af Mennesker i Almindelighed og af Mange i Særdeleshed, tør jeg ikke benegte, at han maaskee fordrede vel Meget for sit eget Selv, og det var ikke egent for hans Natur at kunne opoffre Alt for Andre, selv om disse ikke paa nogen Maade stode ham nær. I denne Henseende kunde han have lært Meget og lærte maaskee ogsaa Noget af sin Hustru; thi her var hun i sit Element.

Hauch siger: «Uforfærdet var hun som en Løvinde, hvor det gjaldt om at tale og handle for dem, hun vilde beskytte. Hun kunde aldrig, saaledes som det tidt er Tilfældet selv med dem, der have en deeltagende Sjæl, sidde stille, naar hun hørte om Noget, der syntes hende lavt og uværdigt, eller naar det gjaldt om at værne om Noget, der syntes hende ædelt. Da vaagnede der en vidunderlig Kraft og Kjækhed i hendes Sjæl og en næsten uimodstaaelig Veltalenhed paa hendes Læber, mangen Seir har hun derved vundet over høitstaaende Mænd, og hun har derved afværget mangen Uret. Jeg har aldrig kjendt Nogen, der stærkere end hun kunde gribes af, hvad hun selv kaldte en ædel Indignation over det Slette, og det var hende en stor Sorg, at der fandtes saa Faa, selv blandt de bedre Mennesker, der ret kunde opflammes af den samme Følelse».

Thi:

Andre troe, det er nok,
Naar et Suk, en flygtig medlidende Taare
De offre til Næstens Sorg.

Dig dog syntes kun lidt
En magtesløs Graad,
Men med Tungen skærpet til Kamp,
Med Løvemod i Barmen,
Med Begeistringens Ild
I den blussende Kind
Stred Du for Sandhed og Ret.

Og mangen Gang har Du trodset
Den faldende Regn
Og den iiskoldtstormende Østvind;
Kun lidet agted Du dem
Og lidet den end koldere Vind
Fra Spotterens Læbe,
Naar det gjaldt at kæmpe for Menneskers Vel.

Ofte Du banked
Paa de Mægtiges Døre,
Ei for Dig selv, men for den,
Der uskyldig mod Vanheld stred.
Aldrig den Gang var Dig tung,
Der bragte den Trængende Hjælp,
Og tidt har Du vakt med et dristigt Ord
Af Søvne den slumrende Retfærd.

Havde Du levet i Tiden,
Hvor det gjaldt
Med ubøiet Sind
At bøie sin Nakke for Staalet,
At besegle sit Ord med sit Hjerteblod,
At offre sit Liv for den Elskedes Frelse,
    Da var Du vandret til Graven
    Med dristig Fod,
    Og som Heltinde
    Havde sildige Slægter Dig priist.

Hun viste naturligviis ogsaa stadigt over for sin Mand — hvad han ogsaa fordrede af sine Nærmeste, — at der var Intet saa besværligt, Intet saa ubehageligt, uden at hun jo kunde gjøre det for ham. Hauch, som har erfaret det, bevidner det, naar han siger: «Naar det gjaldt om at handle, at virke for ham (Oehl.), om at fjerne, hvad der kunde være ham til Besvær, om at skaffe ham Noget, som han ønskede,

da sparede hun ingen Gang og ingen Møie; ligesaa utrættelig var hun, naar det gjaldt om at handle eller virke for sine Venner». Om hendes Forhold til disse udtaler han sig saaledes: «Hun elskede disse med en ægte qvindelig Hengivenhed og med en rørende Troskab og Lyst til at opoffre sig for dem. Hun forstod ogsaa at finde de meest indsmigrende Ord, naar hun talte med dem, og det er vist, at hun ligefrem forkjælede dem og saae dem i et idealt Lys, der ikke altid svarede til Virkeligheden».

I en saadan Skildring og paa utallige andre Steder og Maader gjenkjende vi Christianes store, rige, gode Hjerte, og det slog ikke ene, naar hun stod ved sin Mands Side, thi her — i Hjertet — havde han ogsaa sin bedste Rigdom, og disse to Hjerter kunde tilgive Meget og forsone med Meget; det var dem, der gjorde, at Oehlenschlæger og Christiane dog i det Væsentlige vare lykkelige, og at det kun var enkelte ulykkelige Tiders Adskillelse, der lod Verden see dem saaledes, at man*) f. Ex. ved deres Datter Charlottes Død kunde finde Anledning til at gjøre den Bemærkning, at «hendes efterladte Børn maaskee kunde blive et Middel til Gjenoplivelsen af Inderligheden mellem Oehlenschlæger og hans Kone». Naar disse deres rige Hjerter fik Lov til at raade — og det fik de alleroftest —, saa var Alt godt. Fra Christianes Hjerte udsprang det rige Lune, den lyse, ædle Aand, den i høi Grad livlige Samtale, kryddret med de mangfoldige og snurrige Indfald, hvormed hun fængslede og morede Enhver, den dybe Troskab og Kjærlighed, hvormed hun under alle Forhold omsluttede Oehlenschlæger. Med dette Hjerte forstod hun og sympathiserede med hans Væsens Inderste, hans dybeste Naturs egentlige Udtryk, hans skjønne Digtninger, og deri laa der en virkelig og væsentlig Lykke for dem Begge. Og hvorledes er det ogsaa muligt Andet, end at Oehlenschlæger ogsaa efter den første Ungdomskjærligheds

*) Fogtmann.

Tid, naar det kom til Stykket, inderligt maatte paaskjønne denne Hustru, hvis Billede, da hun var ældre, tegnes os saaledes: «Fru Oehlenschlæger havde et stolt og ædelt Udseende og særdeles reentformede Træk, og uagtet hun ikke var høi, var der noget Junonisk og Herskende i hendes Væsen. Hun har ganske vist været smuk i sin Ungdom og var smuk endnu . . . . . . Hendes Charakteer svarede aldeles til hendes ædle Aasyn . . . . . . Jeg har aldrig kjendt Nogen, der i høiere Grad var stemplet med det Adelsmærke, der betegner en virkelig ædel Natur; thi ædel og reen var hun ligefra Hovedissen til den yderste Taaspids, og der var intet Ureent i hendes Væsen». Og vi have Oehlenschlægers Ord for, at han saae hende i det rette Lys, og at han i det Væsentligste var lykkelig med hende, thi han siger:

Stedse, til Du mig forlod,
Mine Sange var Dig kjære;
Ja, Din Aand min Aand forstod,
Og min Ære var Din Ære».

Hermed afslutter jeg dette Forsøg paa en Skildring af Christiane Oehlenschlæger. Det kunde ikke være Andet, end at hun i levende Live ved sin Iver, Dristighed og sin ubøielige, næsten trodsige Villieskraft maatte støde Mange tilbage. —

Thi Den, som ei mildner sit Ord
Som ei bøier sit Mod,
Som ei at smigre forstaaer,
Falder besværlig tidt;
Thi Sandheds Sol er for stærk for den Svage,
Og Tusmørket elske vi meest,
Naar den langsomtbesnærende Dæmring
Drager sit Slør
Over Himlens rødmende Kind.
Derfor miskjendte Verden Dig,
Og Feighed svimled
Ved at skue det Mod,
Som den ei begreb.

En ret inderlig Hengivenhed fandt hun kun hos Enkelte, som havde havt Leilighed til nærmere at see, hvad der boede i hendes opoffrende Sjæl,

> Og de vide det vel,
> At aldrig troere Hjerte slog
> I nogen Qvindes Bryst.

Som det gik i hendes levende Live, er det gaaet med hendes Eftermæle: Mange see hende endnu i et skjævt Lys, fordi de mangle Betingelserne for at forstaae hende. Jeg har her efter det forhaandenværende Materiale og efter Evne søgt at samle disse og tegne hendes Billede efter dem, og hvis jeg maatte have opnaaet at fremstille hende saaledes, at nogle flere Hjerter end før kunne omfatte hende med virkelig Varme, vilde jeg glæde mig over mit Arbeide, selv om jeg i mange Henseender ikke er blind for dets virkelige Mangler.

Nicolai Bøgh.
(N—h.)

Det græske Keiserdømmes Undergang i Aaret 1453.*)

I.

I Aaret 1451 besteg Sultan Mehemed II den osmanniske Throne; men hans Rige havde dengang langtfra det Omfang, som det senere naaede. Af Lilleasien hørte kun den forreste Halvdeel dertil, af europæiske Lande kun Thracien, Macedonien, Bulgarien og Thessalien. I Albanien forestod ham endnu vældige Kampe med Scanderbeg, over Archipelagus herskede Genueserne og Venetianerne tilligemed Grækerne, og i det østlige Lilleasien existerede endnu smaae Ruiner af Seldschukkernes fordum saa mægtige Rige. I Trapezunt bestod endnu et Comnenisk Keiserdømme, i Syrien og Ægypten herskede Mamelukkerne, og østpaa fra Euphrat modstod ligeledes vældige Dynastier Tyrkernes Sultan.

I Constantinopel havde Constantin XI Palæologos Dragosos omtrent sexten Maaneder iforveien besteget Thronen; men hans Herskermagt strakte sig næppe ud over Stadens Mure. Ligeoverfor Constantinopel paa den venstre Side af det «gyldne Horn» holdt Genueserne Forstaden Galata besat; hvad der ellers ligger ved Bosporus, tilvenstre og tilhøire for Byen var allerede tyrkisk Eiendom. Foruden Byen Constantinopel dannede nogle Øer i det ægæiske Hav og Halvøen Peloponnes de sidste Rester af det Rige, der for Tusinde Aar siden havde strakt sig fra Carthago og Sicilien lige til Euphrat og Tigris,

*) Efter Dr. A. D. Mordtmann: Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453. — Nach den Originalquellen bearbeitet.

fra Donau lige til Nilens Vandfald. Trapezunt, Serbien, Wallachiet, ja selv Galata, Mytilene o. s. v. stode i et, rigtignok temmeligt løst, Vasalforhold til Constantinopel, hvis Keiser endnu bestandigt mellem den græske Kirkes Bekjendere gjaldt for den høieste Souverain. Dette Vasalforhold er vel ikke ganske klart i alle sine Enkeltheder; men de endnu forhaandenværende Mindesmærker bevise dog, at det foruden den kirkelige ogsaa har havt flere materielle Sider.

For Øieblikket var der vel Fred mellem de to Stater, men Ilden ulmede under Asken, og paa Grund af Sultanens velbekjendte Herskelyst turde Constantin ikke smigre sig med at kunne gjennemleve sin Regjeringstid i Fred. Hvad der stod i hans Magt for at udsætte det Uundgaaelige, gjorde han. Han sendte Lykønskninger til Mehemed i Anledning af hans Thronbestigelse og afsluttede en Contract med ham, i hvilken Sultanen forpligtede sig til aarligt at betale sin Neveu, Orchan, der havde fundet et Tilflugtssted i Constantinopel, 300,000 Asper. Tillige vendte Constantin sig til Italiens Regjeringer med Bøn om Hjælp. Allerede i Februar 1452 viste en græsk Gesandt sig i Venedig. Senatet begreb strax, hvor store Interesser der stod paa Spil, og endskjøndt Venedig selv var betrængt i Lombardiet, og Dogen var kommen i Uenighed med den tydske Keiser, der havde fornærmet ham ved ikke at ville modtage hans Datters Haand, saa blev dog Admiral Gabriel Trevisan beordret til at samle Galeier, Tropper og Penge sammen i Nauplia og paa Candia, Korfu og Negropont og tilføre den betrængte Stad Hjælp. Tillige tilstod man Keiseren, til et vist Beløb, toldfri Udførsel af Vaaben og Salpeter fra Venedig til Constantinopel.

Genua, som ligeledes havde store Handelsinteresser ved Bosporus og i det sorte og det ægæiske Hav, sendte Johannes Longus Giustiniani med nogle Galeier. Pave Nicolaus V, som fordrede, at Keiseren skulde paaskynde den paa Kirkeforsamlingen i Firenze besluttede Forening af den græske og den romerske Kirke, sendte Cardinal Isidorus med nogle Folk.

Dette var Alt, hvad Europa vilde gjøre til Beskyttelse for sin vigtigste Stad. Venedig og Genua tøvede ikke med, paa den første Opfordring, at sende saamegen Hjælp, de formaaede. Paven ydede kun en ringe Hjælp, til Erstatning for hvilken han ovenikjøbet paalagde den haardt ængstede Keiser Betingelser, det vilde være denne næsten en Umulighed at opfylde. — Af Europas øvrige Fyrster rørte Ingen sig.

Efter sin Thronbestigelse beskjæftigede Sultan Mehemed sig først med at tilbageslaae et Angreb af Fyrsten af Caramanien; men næppe havde denne bedt om Fred, før der kom græske Sendebud til Mehemed, der laa i Leir ved Akschehr, med den ubegribeligt uforsigtige Erklæring fra deres Keiser, at «da den for Orchan fastsatte Sum langtfra var tilstrækkelig til hans Fornødenheder, maatte den fordobles; gik Sultanen ikke ind herpaa, vilde Keiseren understøtte Orchans Fordringer paa den osmanniske Krone». Mehemed gav naturligviis et høist opbragt Svar paa dette Budskab; derpaa sluttede han hurtigst muligt Fred med Fyrsten af Caramanien og tilfredsstillede Janitscharerne med store Pengesummer for, uden at være bebyrdet af indre eller ydre Fjender, at kunne anvende sin hele Kraft paa at erobre Constantinopel.

Saasnart Mehemed var ankommen til Adrianopel, forbød han at sende den græske Keiser Indkomsterne af Egnene om Strymon (hvilke Indkomster havde været bestemte til Orchans Underhold), og i Begyndelsen af Vinteren 1451-52 sendte han den Befaling ud i alle sit Riges Provindser, at man skulde sende ham tusinde Murarbeidere tilligemed et tilsvarende Antal Kalklædskere og Tømmersvende, og at man skulde holde alle Materialier i Beredskab for om Foraaret at kunne bygge en Fæstning nordfor Constantinopel ved Bosporus.

Dette Skrækkens Budskab vakte de christelige Befolkninger, saavel i selve Constantinopel som i Thracien og rundt om paa Øerne, fra deres forrige Dvale. «Nu er Stadens Ende nær!» raabte man; «Det er Forbuddet paa vor Slægts Undergang, Begyndelsen til de Dage, da Antichrist skal beherske

Jorden! — Hvad skal der blive af os! — O, Herre, hellere end at dine Tjeneres Øine skulle see Stadens Undergang, maatte deres Liv berøves dem, for at Dine Fjender, Herre, ikke skulle sige: Hvor vare de Hellige, der skulde have bevogtet Staden!»

Constantin sendte Gesandter til Sultan Mehemed, eller (som den tyrkiske Historieskriver Cheirullah berigtigende siger i sin «Osmannernes Historie») sin Førsteminister til Storvezir Halil Pascha med følgende Tale: «Det er nu allerede hundrede, eller maaskee flere, Aar siden, at Din Stamfader, Murad, Orchans Søn, erobrede Adrianopel. — Siden hiin Tid have hans Efterkommere ligetil Dig sluttet forskjellige Overeenskomster med os; men aldrig er det faldet Nogen af dem ind at lade bygge en Hytte, endmindre en Fæstning, saa at sige lige op ad vor Stads Porte, og naar det ogsaa engang imellem kom til Krig, saa blev der dog, naar den var endt, altid sluttet en for begge Parter ærefuld Fred. Da Din Bedstefader, Mehemed, vilde bygge et Slot østpaa ved Bosporus, bad han først Keiser Manuel om Tilladelse, ligesom en Søn beder sin Fader, og da hele den asiatiske Side allerede i mange Aar havde været i Osmannernes Besiddelse, tillod Keiseren ham, hvad han bad om. Men nu mærke vi godt, at, skjøndt vi staae paa den venskabeligste Fod med Dig, søger Du dog at gjøre os det sorte Hav utilgængeligt, at udhungre vor Stad og at berøve den dens Toldindtægter. — Vi bede Dig herved om at opgive dette Forsæt, saa ville vi være ligesaa gode Venner med Dig, som vi vare det med Din fortræffelige Fader. Hvis Du skulde fordre en Tribut af os, ville vi ogsaa gjerne betale Dig den».

Sultanens Svar lød i Begyndelsen temmelig venskabeligt; men efterhaanden blev det, som man vil see, mere og mere rasende: «Jeg», hed det, «tager Intet fra Staden, som paa den anden Side af sine Grave jo ikke eier en eneste Fodsbred Land og derfor ikke har Ret til at forbyde mig at bygge en Fæstning ved Bosporus. Alt staaer desuden under mit Herre-

dømme, baade Landet østfor Bosporus, hvor Tyrkerne boe, og Landet vest for Bosporus, hvor Grækerne ikke tør boe af Frygt for mig. — Vide I ikke, i hvilken Forlegenhed, i hvilken besværlig Stilling min Fader var, da Keiseren forbandt sig med Ungarerne, saa disse trængte frem tillands, medens Frankernes Galeier fore gjennem Hellespont, spærrede Strædet ved Gallipoli og ikke lod min Fader passere? Da begav han sig til det Castel, som hans Fader havde ladet bygge ved Bosporus, og med Allahs Bistand lykkedes det ham, skjøndt omringet af store Farer — thi Keiserens Galeier holdt Vagt i Strædet for at hindre hans Overfart — at sætte over i en Baad til den anden Bred. Dengang var jeg kun en Dreng, jeg opholdt mig i Adrianopel og ventede dagligt at faae at høre, at Ungarerne, som ødelagde Omegnen af Varna, vare ankomne til Hovedstaden. — Da var Keiseren glad; thi Muselmændene vare i Nød, og de Vantroe triumpherede. — Og min Fader, som med saa stor Fare havde maattet redde sig over paa den anden Kyst, svoer, at han vilde bygge et Castel paa den vestlige Bred, i Lighed med det paa den østlige. Han fik ikke dette Forsæt udført; men jeg vil med Allahs Bistand udføre det. — Hvorfor hindre I mig? — Er det mig ikke tilladt at gjøre i mit eget Land, hvad jeg vil? — Gaae, sig til Keiseren, at den nuværende Sultan ikke ligner sine Forgængere; hvad hine ikke have formaaet at udføre, det kan denne gjøre hurtigt og let, og hvad hine ikke have villet, det vil han. — Og kommer Nogen nogensinde mere til mig med denne Sag, saa lader jeg ham flaae!»

I sin første opbrusende Vrede over dette Svar vilde Constantin allerede dengang have erklæret Sultanen Krig, hvis det ikke indtrængende var blevet ham fraraadet af flere baade geistlige og verdslige Medlemmer af hans Statsraad.

I Foraaret 1452 havde alle de tyrkiske Betjente fra Rumelien og Anatolien indfundet sig med de udskrevne Arbeidere paa det bestemte Sted. De havde efter Befaling ogsaa bragt

Kalk med og bygget Lædskeovne, og dagligt hidførtes der Bjelker fra Nicomedien og Heraclea (ved det sorte Hav) og Steen fra Anatolien. — I Marts brød Mehemed selv op fra Adrianopel, passerede Gallipoli med sex fuldstændigt udrustede Galeier, sexten Transportskibe og atten Galioter og viste sig den 26de Marts i Bosporus. Omtrent paa det Sted, hvor dette er snævrest, og en stærk Strøm driver Skibene fra den asiatiske over mod den europæiske Kyst, mod Forbjerget Hermaeum, hvor engang Darius lod slaae Bro, havde Mehemed udvalgt Pladsen for det nye Castel, hvortil han selv havde udkastet Planen. — Storvezir Halil Pascha saavelsom Saridsche Pascha, Zaganos Pascha og Schehabeddin Pascha havde Overopsynet med Taarnenes Bygning, medens Sultanen selv overtog at lede Arbeidet paa de høie Mure, der forbandt Taarnene indbyrdes. Halvdelen af Murerne arbeidede paa den udvendige og Halvdelen paa den indvendige Side af disse Mure, medens Haandlangerne bestandigt rakte dem Steen, Kalk og hvad de ellers behøvede. Alle vare saaledes travlt beskjæftigede, selv de fornemste tyrkiske Herrer arbeidede undertiden med som simple Haandværkere for at kunne sige, at de personligt havde fremmet Sultanens Værk. — Byggematerialierne hidrørte for en stor Deel fra Ruiner af gamle Kirker og Templer ved Bosporus; navnligt skal der være anvendt flere Søiler fra «Den hellige Michaels Kirke». — Man seer i Murene hist og her indmurede Søiler, og ved Stranden ligge endnu flere sønderbrudte Capitæler.

Medens Bygningen af Fæstningen stod paa, søgte flere Beboere af Constantinopel i uoverlagt Iver at hindre Værkets Fremadskriden, idet de indlod sig i Stridigheder med Arbeiderne, hvilke Stridigheder ikke sjeldent endte med, at man paa begge Sider greb til Knivene og kæmpede paa Liv og Død. — Keiseren derimod forsøgte andre Midler. Han sendte Underhandlere til Mehemed med Bøn om, at denne ved at udsætte Skildvagter vilde beskytte de græske Bønder fra de nærliggende Byer i deres Markarbeide;

tillige sendte han Sultanen store Foræringer, der blandt andre Ting ogsaa bestod af de meest udsøgte Spise- og Drikkevarer. Lignende Midler bleve ogsaa forsøgte hos Storveziren, Halil Pascha, og det siges, at han ikke ganske har kunnet modstaae de fristende Gaver.

Men Mehemed, hvem det just var magtpaaliggende at komme i Strid med Grækerne, afsendte nogle af sine Tjenere med Befaling om at sige til Bønderne: at det ikke maatte forbydes Tyrkerne at skaffe deres Heste og Muldyr Føde ved at slippe dem løs i de nærliggende Enge og Marker. — Søgtes der at forhindre Osmannerne i denne Fremgangsmaade, saa vare de (Sendebuddene) Sultanens Tjenere og maatte hjælpe de Rettroende. — Det kom efter Mehemeds Beregning ogsaa snart til et Sammenstød. Isfendiar Oglu Ismail Bei, som var gift med en af Sultanens Søstre, ankom med sine Tropper fra Edremid (Adramyttium) for ligeledes at hjælpe til ved Bygningen af den nye Fæstning. I Nærheden af Epibatos- (Bigados-) Taarnet, imellem Silivri og Constantinopel, lod han sine Heste og Lastdyr løbe om paa Grækernes Kornmarker, hvor de aldeles nedtrampede og ødelagte Alt. En Græker, der kom forbi, løb til for at jage Dyrene ud af Kornet, men blev forhindret deri af en tyrkisk Staldkarl, der med stor Uforskammethed forbød ham at «blande sig i, hvad der ikke vedkom ham». — Det ene Ord tog det andet, man greb til Knivene, og en Strid begyndte, i hvilken Grækeren blev hjulpen af sine tililende Landsmænd, Staldkarlen af nogle i Nærheden omkringdrivende, bevæbnede tyrkiske Soldater, som gjerne grebe denne Anledning til at komme i Strid med Grækerne; der udspandt sig saaledes en virkelig Fægtning, i hvilken der faldt Flere paa begge Sider. — Da Kiaja Bei (Minister for de indre Anliggender) aflagde Beretning om den stedfundne Kamp til Sultanen, befalede denne, uden at undersøge Sagen nøiere, Kiaja Bei at drage ud med sine Tropper og dræbe alle Mænd i den By, til hvilken Stridens Ophavsmand hørte. Denne Befaling blev kun altfor godt udført.

Da Bønderne den følgende Morgen gik ud for at see at faae i det Mindste Lidt bjerget af deres Markers Afgrøde, bleve de overfaldne af store Hobe Tyrkesoldater, og Alle, over fyrretyve i Tallet, dræbte.

Saaledes fortælle de christne Historieskrivere. — Tyrken Cheirullah har en anden Fortælling efter osmanniske Kilder. Han siger, at de tyrkiske Soldater begave sig ud paa Markerne for at kjøbe nogle Stykker af de der græssende Faar, for hvilke de havde Brug; men at Hyrderne paa en grov Maade erklærede, at disse Faar ikke vare til at sælge og bød Kjøberne øieblikkelig at gaae deres Vei; herover opstod der saa naturligviis Strid mellem Tyrkerne, der vare Afdelinger af Proviantforvalter Ak Tschaily Mehemed Beis Folk, og Grækerne. Fra begge Sider ilede Hjælp til, og i Nærheden af det nuværende Kanly Kawak (den blodige Poppel) ved Beschiktasch kom det til en heftig Kamp, der ikke endte uden stor Blodsudgydelse. — Da den tyrkiske Hær erfarede, hvad der var skeet, vilde den strax have angrebet Constantinopel, hvis ikke Keiseren ved et Budskab til Sultanen endnu denne Gang havde givet Sagen en fredeligere Vending, saa Mehemed, der vel havde besluttet ikke i Længden at give efter for Constantins indtrængende Bønner om Fred, dog udsatte Krigen til næste Foraar.

Det lønner ikke Umagen at undersøge, hvilken Beretning der er den rigtige af disse to, eller om maaskee begge Begivenheder have fundet Sted omtrent paa samme Tid; men naar en ellers saa fortræffelig Historieskriver som Cheirullah i fuldt Alvor troer, at et saa intetsigende Tilfælde var den egentlige Aarsag til den paafølgende Krig, saa beviser det uvilkaarligt, hvad før er paastaaet, at selv de bedre tyrkiske Historieskrivere kun ere meget lidt gjennemtrængte af den sande historiske Aand.

Da den græske Keiser blev underrettet om, hvad der var forefaldet, lod han Constantinopels Porte lukke og gav Befaling til at arrestere enhver Tyrk, der befandt sig i Byen. —

Denne Befaling blev ogsaa strax efterkommet, og en Mængde Tyrker bleve kastede i Fængsel for dog atter efter tre Dages Forløb at løslades — hvad skulde Keiseren gjøre med dem? Imellem de fangne Tyrker befandt sig nogle af Eunucherne fra Sultanens Palads, hvilke, da de tilligemed de øvrige Fanger bleve førte frem for Keiseren, sagde til ham: «Hvis Du vil løslade os inden Solnedgang, saa ville vi takke Dig for Din store Naade og Barmhjertighed — men, viid, at, hvis vi ikke umiddelbart efter Solnedgang befinde os i Sultanens Palads, saa nytter en senere Løsladelse os Intet; thi vi ere da dødsens. Forbarm Dig da over os og frigiv os strax — vil Du ikke det, da lad vore Hoveder afhugge; det vil være os kjærere saaledes nu at lide Døden paa Din Befaling end senere at blive spiddede paa Sultanens». Keiseren lod sig bevæge ved deres Bønner og skjænkede dem strax Friheden. Derpaa sendte han Underhandlere med følgende Erklæring til Sultanen: «Siden Du foretrækker Krig, og hverken vore edelige Løfter eller vor store Føielighed gjøre det mindste Indtryk paa Dig, saa gjør, hvad Dig behager — jeg tager min Tilflugt til Gud og beder ham om at frelse mig. Dog, vil Han give min Stad i Dine Hænder, saa bøier jeg mig og giver efter; thi hvo kan kæmpe imod Hans Villie! — men vil Han atter indgyde Dit Hjerte fredelige Tanker, vil det være mig til stor Glæde. Til den Tid, hvis den nogensinde skal komme, vil jeg fra nu af holde mine Stadsporte lukkede for Dig, der har viist, at Du hverken holder dine Eder eller dine Løfter, og fra nu af vil jeg forsvare, hvad der er indenfor mine Mure, med al den Kraft, jeg er i Besiddelse af. Bliv Du kun saa ved at herske med Magt og Vælde, indtil den retfærdige Dommer dømmer mig og Dig imellem». Uden engang at gjøre sig den Umage at undskylde sin Fremgangsmaade erklærede Sultanen Keiseren Krig, samtidigt med at han lod de to græske Sendebud halshugge. — Dette skete i Juni 1452.

Keiseren, som i mere end sex Maaneder havde forudseet en snarlig Krigserklæring, havde allerede i længere Tid været betænkt paa Forsvar. Saaledes havde han ladet alle sine Undersaatter udenfor Constantinopel, kalde ind i Byen og tillige befalet dem at bringe hele deres Kornhøst, for hvilken der allerede var bygget store Lader i Staden, med sig. Derved havde han altsaa forsynet sig baade med Soldater og med Proviant.

Imidlertid nærmede Bosporus-Castellets Bygning sig sin Fuldendelse. Murene vare 22—25 Fod tykke, Taarnene, som vare belagte med Bly, vare 60 Fod høie. Tyrkerne gave Fæstningen Navnet: Bogaz Kessen (ɔ: Den som afskærer Strædet, eller som overskærer Halsen). Grækerne kaldte den: Laimocopia, hvilket i deres Sprog betyder omtrent det Samme som Bogaz Kessen i Tyrkernes. Nu hedder den, som bekjendt, Rumili Hissari (ɔ: Rumeliens Slot). — Sultanen lagde en Besætning af 400 Mand derind, udnævnede Firuz Bei til Commandant og befalede denne at opfordre alle Skibe, som passerede Fæstningen paa Veien til eller fra det sorte Hav, at lægge bi og ikke drage videre, førend de havde betalt en vis Toldafgift. Hvis et Skib vægrede sig ved at gjøre dette, skulde det skydes isænk fra Castellet, «hvad enten det var fra Genua, Venedig, Constantinopel, Kaffa, Trapezunt, Samssun, Sinope eller endog fra osmannisk Gebeet». — For at give denne Befaling den tilbørlige Vægt blev der i det under Halil Paschas Overopsyn byggede Taarn opstillet Ertskanoner, som udskjød Stenkugler indtil en Vægt af 600 Pund — endnu den Dag idag ligge flere saadanne Marmorkugler ved Foden af «Halils-Taarnet», som det kaldes.

Den 28de August forlod Sultan Mehemed Bosporus og leirede sig med 50,000 Mand foran Constantinopel. Her forblev han tre Dage for at undersøge Byens Mure, Taarne, Grave o. s. v., hvorpaa han den 1ste September brød op til Adrianopel — ogsaa den tyrkiske Flaade forlod Bosporus og ankom den 6te September til Gallipoli.

Den 1ste October sendte Sultanen Kodscha Turchan Bei med begge hans Sønner, Achmed og Omar, med en talrig Hær fra Thessalien og Macedonien til Peloponnes for at forhindre de der herskende Brødre til Keiser Constantin, Kyr Demetrius og Kyr Thomas, at ile deres Broder og hans betrængte Stad tilhjælp. Corinth og Landtangen toges med Storm, og Tyrkerne fortsatte deres Vei midt igjennem Arcadien, Tegea og Mantinea til Messenien og Ithome, og overalt dræbtes eller fangedes Indbyggerne. — Efter Indtagelsen af Neopolichne beleirede Tyrkerne Sideropolichne, hvilken sidste Stad dog ikke blev tagen uden efter at have gjort haardnakket Modstand. — Da Messeniens Bjerge ikke tilstode hele Hæren Gjennemgang, overlod Turchan Bei sin Søn Achmed en stærk Afdeling Fodfolk og bad ham drage til Leontari; men ved Efterretningen herom sendte Demetrius og Thomas hemmeligt Matthæus Asan med en Hær for at afskære Achmed og hans Soldater fra den øvrige tyrkiske Hær. Lykken begunstigede dette Foretagende, og Achmed blev, efter at have kæmpet med stor Tapperhed, tagen tilfange og sendt til Sparta til Kyr Demetrius.

Paa den Tid, Sultan Mehemed endnu var beskjæftiget ved Bosporus med at lade Rumili Hissari bygge, kom der en ungarsk Kanonstøber, Orban, til ham og tilbød ham sin Tjeneste. Orban havde allerede forhen henvendt den samme Anmodning til den græske Keiser, og det synes virkeligt ogsaa, som om han har været beskjæftiget i Constantinopel, men at den Løn, man her gav ham, var saa ringe og ovenikjøbet blev ham udbetalt saa uregelmæssigt, at han saae sig nødt til at forlade den keiserlige Tjeneste. — Maaskee mærkede man ogsaa snart i Constantinopel, at der manglede Orban al videnskabelig Kundskab i sit Fag, og at han kun, som det siden i den tyrkiske Leir viste sig, var en ganske almindelig Haandværksmand. Sultanen modtog ham imidlertid beredvilligt og lod ham strax give Klæder, Levnetsmidler og en stor Sum Penge. Derpaa spurgte Mehemed

ham, om han forstod at støbe en Kanon, der kunde udskyde Stene af en Størrelse, mægtig nok til at ødelægge Constantinopels Mure. «Jeg kan», svarede Ungareren, «støbe Kanoner af hvilken Kaliber, det maa forlanges. Constantinopels Mure kjender jeg fuldkomment vel, og ikke blot disse, men selve Babylons Mure maatte styrte i Grus, naar man beskjød dem med Kanoner, jeg havde støbt — i min Kunst er jeg en fuldendt Mester. Men hvad Skudvidden angaaer, saa kan jeg, da jeg ikke kjender den, ikke svare for den». Sultanen svarede: «Støb mig blot Kanonen, for alt Andet skal jeg nok selv sørge». — Der blev altsaa anskaffet alle Redskaber, Orban forlangte, og medens en Støbeovn blev bygget, forfærdigede Ungareren en, som han selv sagde, «i Fortrinlighed uovertræffelig Kanonmodel». Støbningen af Kanonen, som efter sin Fuldendelse bragtes til Castellet ved Bosporus, varede i tre Maaneder.

Men lader os nu for en kort Tid forlade Sultanen, der i Adrianopel forbereder og ruster sig hele Vinteren over for om Foraaret at kunne begynde sit Kæmpeforetagende at indtage en By som Constantinopel, og lader os vende os til den truede By og nærmere betragte dens Tilstand. — Vi have allerede omtalt, at Keiseren i Betragtning af den paa Kirkeforsamlingen i Firenze besluttede Forening mellem den græske og den romerske Kirke havde anraabt Paven om Hjælp mod de Vantroe; men foruden at bønfalde om materiel Hjælp havde han tillige bedet Paven om at sende ham en Mand, der var istand til at berolige Folket og gjøre det modtageligt for Foreningen af de hidtil saa uenige Kirker. Pave Nicolaus V's Valg kunde ikke have været heldigere, end det var, da han sendte Keiseren Cardinal Isidor, Erkebiskop af Kiew i Rusland, en født Græker; og skjøndt Foreningen af Kirkerne ikke kom istand, bærer dog denne Mand ikke Skylden derfor. Med et halvt Hundrede Mand Hjælpetropper, som Paven sendte Keiser Constantin, ankom Isidor til Chios paa et stort genuesisk Skib, der lagde sig i Havn

her for at oppebie Ankomsten af endnu et genuesisk Skib, der var bestemt til at gaae til Kaffa. Medens Kjøbmændene, der vare ombord med, kun tænkte paa deres Pengeforretninger, kun vare beskjæftigede med at landsætte og sælge deres medbragte Varer og kjøbe nye til videre Forhandling, hvervede Isidor ca. Hundrede og halvtredsindstyve Katholiker til paa Øen, saa at han i Alt kunde tilføre Keiseren et Par Hundrede Mand. Imellem disse befandt sig ogsaa Lenoard, Erkebisp i Mytilene, af hvem vi have en Beretning om Constantinopels Fald. Da langt om længe det andet genuesiske Fartøi endelig ankom, seilede Cardinalen og hans Mænd til Constantinopel, hvor de ankom i November Maaned, og hvor deres Komme vakte Keiserens uskrømtede Glæde.

Fra Candia kom — ligeledes i November Maaned — otte Skibe, lastede med Malvasierviin som en Foræring til Constantinopel og dets Keiser.

Den 10de November løb to store venetianske Galeier, der under Commando af Hieronymus Moresim vare ankomne fra Kaffa, ind i Bosporus. Da de kom paa Høiden af Rumili Hissari, raabte Tyrkerne til dem, at de skulde dreie bi og betale Told, og da Venetianeren lod, som om han ikke forstod deres Befaling, tilraabte de ham endnu en Gang. Nu dreiede Capitain Moresim ogsaa halvt bi, men Tyrkerne forlangte, at han ganske skulde adlyde deres Ordre og begyndte at skyde ud efter ham med Bøsser og Kanoner, hvorved han mistede nogle Mand af Besætningen. Da Venetianeren saae, at det var Alvor med Tyrkernes Befaling, gjorde han Anstalter til virkelig at efterkomme den; men da saa Skydningen fra Tyrkernes Side strax ophørte, maneuvrerede den listige venetianske Capitain saa snildt, at han kom udenfor Fæstningens Kanoners Rækkeevne, hvorpaa han satte alle Seil til og uden videre Uheld naaede Constantinopels Havn, hvor hans Ankomst vakte stor Glæde.

Sørgeligere gik det en anden venetiansk Capitain, Antonio Rizzo. Denne, som medbragte fra Landene Nord for

det sorte Hav en Ladning Byg, bestemt til Constantinopel, passerede den 26de November Rumili Hissari, hvor man imidlertid havde opstillet Orbans store Kanon, som nu skulde gjøre sit Prøveskud paa det første gjenstridige Skib, der maatte vise sig. Dette blev Rizzos — da det ikke strax bjergede sine Seil paa den tyrkiske Commando, blev det grundskudt ved første Skud og sank strax tilbunds. Capitainen reddede sig vel med sit af tredive Personer bestaaende Mandskab i en Baad til Strandbredden; men her bleve de Alle grebne af Tyrkerne og førte for Sultanen, der dengang opholdt sig i Demotica (Didymotichum). Efter fjorten Dages Forløb lod Sultanen Capitainen spidde, og Skibets Scrivanello, (ɔ: Styrmandsmedhjælper) et ungt Menneske ved Navn Maistri, gjøre til Slave. Kun et Par Matroser løslodes og sendtes til Constantinopel for at fortælle, hvad der var skeet; de øvrige bleve Alle halshuggede, og deres Legemer forbleve i lang Tid henliggende ubegravede paa Retterstedet. Historieskriveren Ducas, som nogen Tid efter Henrettelsen i Egenskab af Sendebud fra Fyrsten af Lesbos kom til Sultan Mehemeds Hof, saae selv Ligene, fortæller han. Saasnart den venetianske Consul i Constantinopel, Hieronymus Minoto, erholdt Underretning om Capitain Rizzos og hans Mandskabs Fængsling, sendte han Fabruzi Corner til Sultanen for at udvirke Venetianernes Befrielse; men Corner kom for seent, Henrettelsen var allerede gaaet for sig, og da der altsaa Intet var at gjøre ved den Sag, vendte Fabruzo Corner atter tilbage til Constantinopel, hvor han indtraf paa en af Gabriel Trevisans Galeier. — Gabriel Trevisan commanderede to Galeier, af hvilke den ene stod under umiddelbar Befaling af den bekjendte Zacharias Grioni. — Staden Venedig havde sendt Keiser Constantin disse to Galeier til Hjælp, og hans Ankomst i den græske Hovedstad var en af Aarsagerne til Krigen mellem Sultanen og Venedig.

Den 2den December kom en af Jacob Coco commanderet, stor venetiansk Galei paa sin Vei fra Trapezunt til

Constantinopel gjennem Bosporus. Da den passerede Rumili Hissari, blev den omringet af tolv Baade, som vare afsendte fra Castellet. Capitain Coco gjorde aldeles ingen Modstand, men underholdt sig venskabeligt med den tyrkiske Anfører, hvem han endog gjorde en Foræring. Denne Gave forekom dog rimeligviis Tyrken at være af altfor ubetydelig Værdi; thi han kastede den med en vred Mine i Havet og roede saa hurtigt som muligt tilbage til Rumili Hissari for at udvirke en Befaling af Commandanten der om at anholde den venetianske Galei. Capitain Coco fulgte umiddelbart efter, som om det var hans Hensigt at lægge til ved Foden af Castellet; men medens den fornærmede Tyrk gik til Fæstningscommandanten, roede den venetianske Galei uden videre bort fra Rumili Hissaris farlige Omraade, og da den atter var kommen i rum Sø, hilste den i Forbigaaende overmaade venskabeligt paa Fæstningen med tre Trompetstød, hvorpaa den seilede videre til Constantinopel, hvis Havn den naaede den 4de December.

Imidlertid arbeidede den græske Keiser og Cardinal Isidor af alle Kræfter paa Henoticon, det vil sige, paa de to katholske Kirkers Forening, og gjorde sig den yderste Umage for at bringe samme istand. Keiseren tog sig ivrigt af denne Sag, fordi han meente, at hans Riges Interesse paabød ham at styrke sig ved enhver Forbindelse med Vestens Magter, og Cardinal Isidor, der som pavelig Legat ikke havde nogen anden Villie end at fremme Vaticanets Beslutninger, var det ogsaa meget om at gjøre at faae den omtalte Forening bragt istand. — Men Henoticon, som skulde have været en gjensidig Imødekommen af de to Kirker, en Opgiven af deres skarpeste Modsætninger, blev heelt anderledes opfattet af den romerske Kirke, som meente, at den græske Kirke burde fuldstændigt gaae op i den og ingen Mening selv have. Rom forlangte ubetinget Underkastelse og sendte som Belønning herfor Constantinopel et halvt Hundrede Mand Hjælpetropper; Mere gjordes der ikke fra den Side for den betrængte By.

Roms geistlige Autoritet var med en ganske ringe Undtagelse anerkjendt over hele Europa; ligeoverfor det stakkels Byzanz behøvede det ikke at gjøre nogen Indrømmelse, meente det. Keiser Constantin gjorde, hvad han kunde; den 12te December blev Henoticon feiret i Sophiekirken, og saaledes blev den romersk-katholske Religion hævet til Statsreligion. Keiseren selv, tilligemed et betydeligt Antal af hans Hoffolk og Stormænd, traadte offentligt over til den romerske Kirke — Mere kunde man ikke forlange; thi Keiseren var ikke Pave, kunde ikke ved et Magtbud forandre hele sit Folks Religion. At Vaticanet saa bydende og utidigt forlangte den øieblikkelige Forening af de to hinanden modsatte Kirker, samtidigt med at den Constantinopel af Paven ydede Hjelp var saa yderst ringe, var ogsaa høist upolitisk handlet, og Kirkeforeningen, som kun var billiget paa Grund af den bydende Nødvendighed, maatte ved første Leilighed vise sig at være illusorisk.

Allerede nu naaede den Modstand, Henoticon mødte, op til de allerhøieste Kredse, og selv den første Mand i Staten efter Keiseren, Storhertug Lucas Notaras, erklærede: «at han hellere vilde see den tyrkiske Turban end den romerske Mitra herske i Constantinopel». For Førsteministeren hos en Keiser, der selv var traadt over til den romerske Kirke, var hiin Yttring tilvisse upassende; men dog sagde Tusinder af hans Landsmænd og Troesfæller, at «Lucas Notaras havde talt som en ægte Græker» — thi i tresindstyve Aar havde allerede een Gang Mitraen hersket i Constantinopel, og det paa en saadan Maade, at den ikke alene dengang, men formodentligt endogsaa for bestandigt vilde have gjort en Forening mellem de to stridende Kirker umulig. Lucas Notaras skulde forøvrigt endnu opleve at see Turbanen herske i Constantinopel og fik saa at lære, hvad det vilde sige — dog lader os ikke foregribe Begivenhederne.

Næst efter Lucas Notaras var Munken Georgios Scholarios, Henoticons heftigste Modstander; han beboede en Celle i Pantokratos-Klosteret og var en af sin Tids største Lærde.

Til ham strømmede nu Mængden for at bede om Raad, og Georgios, der aldrig forlod sin Celle, gav dem sin Mening tilkjende skriftligt (ligesom nu Scheich-ül-Islam). «I Grækere, der have antaget den romerske Religion», hed det i dette Skrift, «hvor langt have I, stakkels Væsener, ikke forvildet Eder fra Sandheden! I have fjernet Eder fra den rene Tro og hvorfor? For at vinde Frankernes Hjælp, en Hjælp, som kun vil svigte Eder i det afgjørende Øieblik. Og med Eders Religion ville I ogsaa miste Eders Stad, der inden kort Tid maa gaae tilgrunde for Eders store Ugudeligheds Skyld. Herre, vær mig naadig, jeg bevidner her for Dít Aasyn, at jeg ikke har havt den mindste Deel i dette Frafald! O ulykkelige, romersksindede Grækere, betænker, hvad I gjøre. I give Slip paa den fra Eders Fædre nedarvede Tro for at antage en falsk og verdslig. I tilbede den gyldne Kalv; vee Eder, hvorledes vil det gaae Eder paa Dommens Dag!»

Paa lignende Maade udtalte han sig gjentagende Gange og erklærede den hellige Thomas af Aquino og Demetrius Kydonas for Kjættere. Næsten hele den øvrige Geistlighed, navnlig Klosterbrødrene (saavelsom Klostersøstrene) havde samme Mening som Georgios Scholarios, der altid havde staaet i høi Anseelse baade for sin Lærdom og sin Fromhed. I Grunden kan man vel antage med den samtidige Historieskriver, Ducas, at ingen Græker, ikke engang Keiseren, meente det alvorligt med Kirkeforeningen, og at der kun opførtes en Comedie i Aja Sophia, da Henoticon feiredes. Enkelte generede sig ikke engang for at sige ligefrem, naar man foreholdt dem deres Deeltagelse ved Henoticons-Festen: «Lader os først blive befriede fra den Fjende, der nu raser udenfor vore Mure, saa skulle I faae at see, hvilken vor virkelige Mening er». Fleertallet af Folket var paa Georgios Scholarios's og Lucas Notaras's Side; kun nogle Faa vovede at yttre, «at de hellere vilde falde i Hænderne paa Latinerne — som troede paa Christus, Guds Søn —

end paa Tyrkerne;» men Massen af Folket drog vildt larmende gjennem Gaderne og raabte: «Væk med Latinerne og deres usyrede Brød, vi behøve dem ikke! Have Gud og den hellige Jomfru før reddet os fra Chagan og fra Araberne, saa redde de os vel ogsaa nu fra denne Mehemed».

Imidlertid bortødslede man ikke al Tid med theologiske Stridigheder; tværtimod optoge Forberedelserae til den nærforestaaende Kamp vist endnu langt mere Alles Tanker. Endog paa den høitidelige Dag, da Henoticon blev feiret i Aja Sophia, og umiddelbart efter Gudstjenesten foreslog Keiseren, Cardinal Isidor, Erkebisp Leonard af Chios tilligemed de fornemste Embedsmænd og de rigeste Kjøbmænd Staden Constantinopel at søge at tilbageholde de i Havnen liggende venetianske Galeier, tre store og to smaae, til Byens Forsvar og til den Ende forhandle med Skibenes respective Capitainer. Den følgende Dag begave Cardinal Isidor, Erkebisp Leonard, den venetianske Consul, flere af Keiserens Betjente, de i Constantinopel værende venetianske Kjøbmænd og Gabriel Trevisan, Vicecapitain paa begge de smaae Galeier, sig ogsaa virkelig ombord paa Aloys Diedos Flagskib for at meddele ham Keiserens Andragende om at maatte beholde Skibene. Uagtet nu dette Andragende blev understøttet af selve den venetianske Consul, havde Aloys Diedo dog Betænkeligheder og meente, «at det var hans Pligt ubetinget at adlyde Senatets Ordre, som havde lydt paa, at han, naar han i god Behold havde bragt Galeierne tilbage fra Trapezunt, ikke maatte dvæle længere end ti Dage i Constantinopels Havn, førend han tiltraadte Tilbagereisen til Venedig. — Vilde man virkelig, som man havde truet ham med, forhindre ham i at indtage Ladning her i Constantinopel, saa fik det at være, — han, Aloys Diedo, havde i saa Tilfælde intet Andet at gjøre end at afseile til Venedig endnu samme Nat».

Den følgende Dag, den 14de December, forsamlede en Snes Venetianere sig i Mariekirken (paa Forum) og udnævnede, under Consulens Forsæde, af deres Midte to Delegerede,

Nicolo Giustiniani og Fabruzo Corner, som tilligemed Consulen skulde foranstalte det Nødvendige for at forhindre de venetianske Skibes Afreise. Disse besluttede da, at de fem Galeier, hvis ikke Senatet sendte modsatte Ordrer, skulde blive tilbage i Constantinopel til Byens Forsvar. Mandskabets Lønning skulde saa udredes af den græske Keiser, som i det Hele skulde betale 400 Ducater hver Maaned — i Contraventionstilfælde skulde saavel Captainen paa de tre store, som Capitainen paa de to smaae Galeier hver betale en Bøde af 3,000 Ducater. Alle venetianske Kjøbmænd i Constantinopel protesterede ligeledes imod, at Aloys Diedo seilede bort uden at have indtaget Ladning og saaledes efterlod deres Varer til Krigens Risico. Venedigs Senat blev sat i Kundskab om, hvad der var forefaldet, ved Beretninger baade fra dets Consul i Constantinopel saavelsom fra Captainerne Diedo og Trevisan — og til videre Ordre forbleve de omtalte Galeier tilbage i den græske Hovedstad.

Den 26de Januar 1453 indtraf Genueseren Johannes Giustiniani med to Skibe, det ene paa 1,200, det andet paa 800 Tons, bemandede med 700 Genuesere, i Constantinopel. Dette var den største Hjælp, der ydedes den ulykkelige By af nogen af Europas Stater. Keiseren, der iforveien var bekjendt med Giustiniani, modtog ham med stor Glæde og mange Æresbeviisninger, overgav ham Anførselen over de af ham medbragte Tropper og lovede ham Øen Lemnos, ifald det skulde lykkes at redde Constantinopel.

Uagtet Krigen jo allerede var erklæret, henløb dog Vinteren uden store krigerske Tildragelser. Sultanens anatoliske Tropper holdt Omegnen af Constantinopel besat, og det saa fuldstændigt, at et Streiftog fra Grækernes Side var umuligt fra den Kant; den aabne Søside benyttedes derimod godt af de græske Tropper, der indskibede sig i Februar Maaned og gjorde nogle meget heldige Streiftog, der endog strakte sig til Cyzicus ved den sydlige Deel af Marmorahavet. De

Tyrker, der ved disse Leiligheder toges tilfange, bleve enten nedhuggede paa Stedet eller førte til Constantinopel for der at sælges som Slaver.

Om Natten den 26de Februar forlode syv Skibe, nemlig sex fra Candia og et fra Venedig, hvilket sidste blev commanderet af en vis, for sin Mangel paa Mod bekjendt Capitain, Piero Davanzo, hemmeligt Constantinopels Havn for at unddrage sig Krigsfaren. 700 Personer flygtede med dem.

Da der fra nu af, indtil Beleiringen begyndte, ikke indtraf nogen Forstærkning, saa ville vi standse her et Øieblik for at tage et Overblik over de Kræfter og Midler, Keiser Constantin kunde byde over, da han begyndte sin sidste Kamp. Hans fortroligste Ven, Protovestiaren Georg Phrantzes, fik Ordre til ufortøvet af enhver Anfører at lade sig give en Liste over alt det Mandskab, denne havde under sig, siden skulde han saa fremlægge det samlede Resultat for Keiseren. Med et tungt Hjerte overtog Phrantzes dette kun lidet glædelige Arbeide, og da han havde gjort sine Beregninger, viste det sig, at der i Constantinopel, naar man regnede alle Munke og Frivillige med, var 4,973 græske Krigere tilligemed omtrent 2,000 Mand Hjælpetropper fra fremmede Lande — altsaa af kampdygtige Mænd i det Hele henved 7,000. — Med Taarer i Øinene meddeelte Phrantzes Keiseren dette bedrøvelige Resultat, der forøvrigt forblev en Hemmelighed imellem dem selv. Det ringe Antal græske Soldater, Constantinopel kunde byde over, kunde ogsaa have været forudseet; saaledes kunde man f. Ex. ikke, som Tilfældet var, have gjort Regning paa, at Peloponnes, som selv havde Krig, skulde stille en eneste Mand; man burde strax have vidst, at Keiseren kun vilde have sin Hovedstads Befolkning at søge Hjælp hos, og naar man nu betænker, at Byen Constantinopel tilligemed begge Bredder af Bosporus lige til det sorte Hav selv nu i vore Dage kun tæller 800,000 Indvaanere, saa maatte et Contingent paa 5,000 Mand være Alt, hvad man med Billighed kunde forlange under de davæ-

rende Omstændigheder. Enkelte — dog som Phrantzes bemærker, kun meget faa — Familier vare udvandrede, førend Krigen begyndte for Alvor.

De 2,000 Fremmede bestode fornemmelig af Genuesere, Venetianere, (tilligemed Kretensere) Romere og nogle Spaniere og Tyrker. — Af Skibe fandtes i Alt 26, hvoraf fem vare genuesiske, fem venetianske, tre kretensiske, et spansk, et fransk, et fra Ancona, og de øvrige vare keiserlige Skibe. Foruden disse laae endnu i Havnen adskillige smaae, græske Skibe; men de bleve ikke brugte til Andet end til senere at sænkes i Indløbet for at gjøre Fjenden Seiladsen vanskelig og farlig.

Stadens Hovedstyrke bestod altsaa i de Mure og Volde, hvormed den var omgiven paa tre Sider, og hvis Beskrivelse vi her ville give, tildeels efter, hvad vi selv have seet, tildeels efter, hvad Historieskriveren Ducas, der, som vi allerede have sagt, levede paa hiin Tid, fortæller. — Paa den sydøstlige Side af den Trekant, paa hvilken Staden er bygget, der, hvor nu Serailet ligger, hævede sig dengang Megalodemetrios eller Akropolis; derfra til Kyklobion (de nuværende «syv Taarne») gik der og gaaer der endnu langsmed Marmorahavet en simpel Muur uden Grav, kun hist og her forsynet med nogle Smaataarne, der bleve forsvarede ved et Slags Pallisader. Disse Taarne lade sig nu ikke nøiagtigt angive, fordi mange senere ere sammenstyrtede, og fordi der siden den Tid er bygget flere nye i den tyrkiske Tid, og mange desuden ere skjulte af Huse. De fleste af de daværende Taarne stammede fra Keiser Theophilus's Tid (829—841) dog vare nogle af dem yngre og byggede f. Ex. i Begyndelsen af det tiende Aarhundrede; et Taarn i Nærheden af Bukoleon var blevet opført i Aaret 1024 af Keiser Basilius, og et andet Taarn tæt ved Sandporten (Kum Kapu) var endogsaa saa nyt, at det var blevet bygget Aar 1430 af Georg Brankowitsch, Despot i Serbien. Murene vare ligeledes af høist forskjellig Alder. Ved Bukoleon og i Nærheden af Serailet

gives der Partier, der øiensynligt stamme fra Constantin den Stores, maaskee endog fra Keiser Severus's Tid, og som have en stor Lighed med Athens Akropolis; andre Dele ere blevne opførte under Justinian, Theophilus, Comnenerne og Palæologerne; hist og her have Tyrkerne siden gjort Reparationer, isærdeleshed ved Serailet, ved Sandporten og ved de syv Taarne. Desuden strakte der sig, da Tyrkerne beleirede Constantinopel — ligesom der endnu strækker sig — fra Akropolis til den nordlige Vinkel langsmed det gyldne Horn en simpel Muur med Taarne, hvis Antal paa hiin Tid imidlertid ikke lader sig bestemt angive. De stamme næsten alle fra Theophilus's Tid; thi man kan see hans Navn indhugget næsten paa hvert af dem. De stærkeste Mure vare de paa Landsiden ved de syv Taarne, og dernæst kom den indre Muur, forsvaret af de 112 Taarne, som ved deres Indskrifter vise at være byggede af Keiserne Michael, Theophilus, Basilius og Constantin, Romanus, Leo og Constantin, og som altsaa for Størstedelen stamme fra det niende og tiende Aarhundrede. Foran denne Muur var der to befæstede Gange, af hvilke den forreste var lidt lavere end den bageste; men disse befæstede Gange, der ligeledes bleve forsvarede af Taarne, naaede langtfra ikke Hovedmuren i Udstrækning; de gik kun fra de syv Taarne til hiinsides Adrianopel-Taarnet, tæt ved Hebdæmon-Paladset for først at vise sig igjen paa den anden Side af den skjæve Port (Egri Kapu), fra hvilken de saa naaede lige til det gyldne Horn. Disse bedækkede Gange med de dertil hørende Taarne bleve om end ikke opbyggede fra Grunden af, saa dog bragte i deres da- og nuværende Tilstand af den næstsidste græske Keiser, Johannes Palæologus, fra 1433-1444, altsaa paa en Tid, da denne Keisers Historieskrivere næsten ikke berette om Andet end om theologiske Stridigheder. — Anledningen til dette store Værk var ganske naturligt den Aaret iforveien (1432) stedfundne tyrkiske Beleiring af Constantinopel, som vel faldt uheldigt ud for An-

griberne, men som dog gav Forsvarerne grundet Anledning til Frygt for Fremtiden.

Foran de bedækkede Gange gaaer der, ligefra de syv Taarne til Hebdæmon-Paladset, en 42 Skridt bred Grav af forskjellig Dybde; dens Escarpe og Contra-Escarpe ere dannede af meget solidt Muurværk, og den første er i Gjennemsnit en til to Fod høiere end den sidste. Grave, bedækkede Gange o. s. v. ere altsaa først blevne fuldendte under Johannes Palæologus, eller ganske kort førend Rigets Fald, hvorimod Hovedmuren, dette uhyre Kæmpeværk, for Størstedelen stammer fra Keiser Theodosius II's Regjeringstid. — Ifølge baade en latinsk og en græsk Indskrift over den nye Port (Jeni Kapu) har Consul Constantin, som under Keiser Theodosius's Regjering lod Muren bygge, fuldendt dem i to Maaneder. Men af de dengang byggede Taarne vare vel faa eller ingen tilbage, fordi de hyppige Jordskjælv havde ødelagt dem. Enkelte Dele af Muren ere senere blevne udbedrede af Tyrkerne, saaledes f. Ex. Castellet, «de syv Taarne», som i sin nuværende Skikkelse kun er lidt over halvtredsindstyve Aar gammelt.

Grækernes Vaaben bestode af Kanoner af middelstor Kaliber, desuden af en Slags Muskedonnere (formodentlig af samme Art, hvoraf der endnu bliver opbevaret en Deel i Tøihuset, den fordums «Irene-Kirke»), saavel som af Buer og Pile. — Ogsaa den græske Ild blev anvendt under Beleiringen med udstrakt og heldig Virkning.

Af ovenstaaende Beretning fremgaaer det altsaa, at de Mure, der gik fra Egri Kapu til Hebdæmon-Paladset (Tekfur Serai) vare de svageste Dele af Befæstningen, idet de hverken havde Grave eller bedækkede Gange. Voldlinien gjorde her en stærk Afvigelse fra den lige Linie; tidligere, førend Forstaden og det keiserlige Palads regnedes med til Staden selv, bøiede Fæstningsmuren allerede her af henimod det gyldne Horn, men senere, da man udvidede Voldlinien, burde man have draget den tværsigjennem Hebdæmon-Paladsets Haver — dog man undlod dette, man lod Volden gjøre en

stor Krumning, og for at skaane Paladsets Haver vanskeliggjorde man i høi Grad Forsvaret af Byen selv.

Keiser Constantin, der indsaae, at dette svage Punkt, der hverken var forsvaret af bedækkede Gange eller af Løbegrave, let kunde blive stormet af Fjenden, søgte at raade Bod paa Befæstningens Mangler paa denne Side ved at bede Aloys Diedo om ved Hjælp af Mandskabet paa de venetianske Galeier at faae gravet en Løbegrav paa det farlige Sted. Venetianeren lovede at gjøre det og forføiede sig den 14de Marts med sine Folk hen til det betegnede Sted, hvor han strax begyndte paa sit Arbeide, hvilket allerede den første Dag skred betydeligt fremad, da Matroserne ved Keiserens og hans Stormænds Nærværelse følte sig opmuntrede til at gjøre deres Bedste. Allerede den 31te Marts havde Capitain Diedo og hans Mandskab fuldført det dem betroede Hverv, som de havde arbeidet paa stadigt under Bevogtning af en stærk Afdeling af Keiserens Ryttere, der holdt foran dem, rede til hvert Øieblik at hugge ind paa Tyrkerne, hvis disse, der allerede havde nærmet sig Hovedstaden betydeligt, skulde gjøre Mine til at forstyrre Arbeidet. Løbegraven, saaledes som Venetianerne gravede den, er endnu den Dag i Dag til i samme Skikkelse; den er noget over Hundrede Skridt lang og omtrent otte venetianske Fod dyb og strækker sig fra Hebdæmon-Paladset næsten ligetil den ligeoverfor liggende tilmurede Port.

Den 2den April befalede Keiseren Bartholomæus Soligo at lade det gyldne Horns Havn spærre ved «Kjeden». — Denne Kjede bestod af svære, runde jernbeslagne Træblokke, som vare sammenføiede med Jernkjeder. Begge dens Ender bleve fastgjorte, den ene indenfor Galatas befæstede Mure, den anden indenfor Constantinopels ved «den skjønne Port» (nu Bagtsche Kapussi, ɔ: Haveporten). Dens Retning bliver nutildags temmelig nøiagtigt angivet af den i Aaret 1845 byggede Bro — den yderste af de tre, der strække sig over det gyldne Horns Havn. I Arsenalet kan man endnu see Brud-

stykker af denne store Kjæde, som Constantinopel mange Gange har havt at takke for sin Redning.

Da der fra nu af til den tyrkiske Hærs Ankomst for den græske Hovedstad ikke tildrog sig noget videre Vigtigt i Constantinopel, ville vi foreløbigt vende os bort fra den græske By for at see, hvorledes Sultan Mehemed, der tilbragte Vinteren i Adrianopel, rustede og forberedte sig for at kunne begynde sin Erobringskrig med Kraft.

I Januar Maaned var Sultanen vendt tilbage fra Didymotichos (Dimotica) til Adrianopel og havde strax efter sin Ankomst befalet, at man skulde prøve den Kanon, som Ungareren Orban, hjulpen af Ingenieuren Saridsche og Bygmesteren Muslaheddin, havde støbt. — Denne Kanon, en af de største, Historien omtaler, udskjød Steenkugler til en Vægt af tolv Centner. Til Kugler brugtes den sorte Skifersteen fra Kysten ved det sorte Hav, og Ducas fortæller, at en saadan Kugle holdt elleve Spand i Omfang; altsaa maa den, naar man regner Spandet til otte Tommer (engelsk) have veiet noget over 1,450 Pund. — I Constantinopels og Galatas Løbegrave, i Serailets Gaarde, i Arsenalet og mange andre Steder kan man endnu see saadanne uhyre Kugler af Marmor.

Til at trække denne Kæmpekanon og til dens Betjening udfordredes der 50 Par Oxer og 700 Mand; men Forfatteren til Miratül Kjainat (Væsenets Afspeiling) angiver ogsaa dens Vægt til fulde 300 Centner. For at prøves blev den en Aften bragt hen foran Sultanens nye Palads og ladet der, hvorpaa det, for at ikke den pludselige Larm skulde foraarsage Indvaanerne altfor megen Skræk, blev forkyndt, at Vidunder-Kanonen skulde affyres den følgende Morgen tidligt. — Da Krudtet blev antændt, fyldtes Luften med en kulsort Røg; Explosionen, som kunde høres i en Afstand af hundrede Stadier, var frygtelig, og Steenkuglen blev slynget over en Miglie bort og borede sig en Favn dybt ned i Sandet.

Storveziren, Halil Pascha, som Keiser Constantin havde vundet for sine Interesser, sendte stadigt Bud til den græske Hovedstad med Efterretning om, hvad der foregik i Sultanens Leir, og søgte i det Hele taget at afvende den ulykkelige Skjæbne, der truede Constantinopel. At han var bestukken af Keiseren, mener ogsaa Ducas med mange andre samtidige Historieskrivere; Tyrkerne selv stolede ikke paa ham, men kaldte ham spottende: Gjaur Ortagi (ɔ: de Vantroes Kammerat). Som Charakteristik paa tyrkiske Tilstande tjener følgende — maaskee apokryphe — men paa den Tid meget gængse Fortælling, som Mehemed Said Efendi har overleveret os. — Han siger, at Bestikkelsen skeete saaledes, at Keiseren tilsendte Halil Pascha endeel Fiske, som vel vare ganske almindelige at see til udvortes, men som indvortes vare fyldte med Sølv og Guld. — Dette blev ikke skjult for Sultanen, der, medens han tilsyneladende ikke tænkte paa Andet end paa Constantinopels Erobring, med Forberedelser til hvilken han var beskjæftiget Dag og Nat, en Midnat pludseligt lod sende Bud efter Halil Pascha. Denne, der ikke anede noget Godt af at blive kaldt til Sultanen paa saa usædvanlig en Tid, tog bedrøvet Afsked med sine Børn og stak, førend han begav sig til Paladset, flere Punge Guld til sig. Da han traadte ind til Sultanen, fandt han denne fuldt paaklædt paa Sengen, hvorpaa han efter som sædvanligt først at have kastet sig næsegrus til Jorden strax overgav sin Hersker det medbragte Guld. — «Hvad skal jeg med det? spurgte Sultanen. «Herre», svarede Veziren, «det er efter en gammel Sædvane hos os Osmanner, ikke passende, at en Tjener, der paa usædvanlig Tid bliver kaldt til sin Herre, kommer med tomme Hænder. Jeg tog derfor dette Guld med mig og overrækker Dig det — ikke som en Foræring fra Din ringe Slave, men som Din egen retmæssige Eiendom; thi det er jo Din Gavmildhed, der først har skjænket mig det». — Sultanen svarede: «Jeg behøver ikke Dine Penge,

tag dem igjen, jeg har ingen Brug for dem og vil ikke tage dem fra Dig — tværtimod vil jeg endog forære Dig endnu dobbelt saa mange og flere til, hvis Du vil love mig at udføre det Eneste, jeg forlanger af Dig — at hjælpe mig til Besiddelsen af den Stad, til hvis Erobring jeg har sat mit Hjerte». — «Herre», sagde Storveziren, «Allah, som har givet Størstedelen af det græske Rige i Dine Hænder, vil ogsaa nok give Dig dets Hovedstad; thi, som det synes mig, kan den ikke undgaae at komme i Din Vold, — Propheten — hans Navn være evindeligt priset — kæmper jo her øiensynligt for de Rettroende mod de Vantroe, og hvad mig og Dine øvrige Slaver angaaer, saa vær uden Bekymring; vi ville understøtte Dit store Forehavende, ikke alene med vore Skatte, men selv, hvis det skulde behøves, med vort Liv og Blod». Disse Ord formildede Sultanen noget, og han sagde: «Seer Du denne Hovedpude? Hele Natten har jeg kastet den frem og tilbage paa mit Leie, fra den ene Ende af Sengen til den anden; jeg har lagt den i alle mulige Stillinger for maaskee at kunne finde Hvile paa den, men forgjæves! der er ikke kommen Søvn i mine Øine ved at tænke paa, at Du muligt kunde være en Forræder imod mig. Og nu advarer jeg Dig, lad Dig ikke ved Guld og Sølv lokke til at falde af fra de Rettroendes Behersker for at blive en Ven af den Hund, Constantinopels Indbyggere kalde for deres Keiser. Slut Dig fuldstændigt til mig, saa ville vi i Forening — med Allahs og Prophetens Hjælp — udføre vor kæmpemæssige Plan at gjøre Giaurernes vigtigste By til vor. Gaa saa med Fred — og tænk over, hvad jeg har sagt».

Sultanen tilbragte nu Nætter og Dage med sine Erobringsplaner; han tegnede med egen Haand paa Pergament et Kort over Constantinopel efter længe at have underholdt sig med de Personer i hans Leir, som kjendte Fæstningsværkerne, deres Forsvarsvaabens Stilling og Beskaffenhed, Gravene, de bedækkede Gange o. s. v., o. s. v., og da dette Kort var færdigt, lod han anskaffe en Mængde Stormstiger

og Muurbrydere og gav derefter Befaling til at Krigen nu skulde begynde for Alvor.

I Begyndelsen af Februar Maaned blev Orbans store Kanon sendt fra Adrianopel til den tyrkiske Leir foran Constantinopel. Tredive Vogne, trukne af tresindstyve Par stærke Oxer transporterede den, paa hver Side af den gik 200 Mand for at holde den i Ligevægt, og 200 Pionerer og 50 Tømmerfolk gik foran den for at jævne de Veie og slaae Bro over de Floder, den skulde passere. To Maaneder brugte Kanonen til at tilbagelægge en Veilængde af tre til fire Dagsreiser. — Karadscha Bei, hvem det var overdraget at beskytte Kanonen paa dens Reise, benyttede tillige Tiden saa godt, at han med sit Corps, der bestod af omtrent 10,000 Mand, erobrede forskjellige Stæder og Landskaber ved det sorte Havs og ved Marmorahavets Kyster. — Aja Stefanos (Stefanos-Taarnet) blev taget med Storm og samtlige Beboere halshuggede som et advarende Exempel for de andre Taarne og Landingspladser, der ogsaa, som Karadscha Bei ganske rigtigt havde beregnet, bleve forskrækkede og overgave sig frivilligt. Byerne Mesembria (Missivri), Achelous (Achiallü) og Byzon (Viza) overgave sig ligeledes uden et eneste Sværdslag: kun Selymbria (Silivri) gjorde Modstand, og det saa haardnakket, at Karadscha Bei, der maatte skynde sig efter Kanonen, som nu kun var fem Miglier fra Constantinopel, foreløbigt maatte ophæve Beleiringen af denne tappre, græske By.

En eiendommelig Rolle spillede Genueserne i Galata. De vare Kjøbmænd, som stode under en «Podesta» og dreve deres Politik paa egen Haand, uafhængige baade af den græske Keiser og af det genuesiske Senat. Men denne deres Politik dreves langtfra paa den storartede Maade, som fordum Carthaginiensernes, senere Venetianernes og Genuesernes, men derimod paa den samme egenkjærlige og usle Viis, der endnu den Dag idag charakteriserer Handlemaaden hos de genuesiske Kjøbmænd i Galata. Enhver gik sin egen Vei uden at bekymre sig om nogen Anden; thi han havde kun sin egen

nærmeste Interesse for Øie. Vel begrebes det meget godt, at Galata ikke vilde kunne holde sig ret længe efter Constantinopels Fald, og derfor lovede Kjøbmændene den græske Keiser deres Hjælp; men for i ethvert Tilfælde at have en Bagdør aaben sendte de, allerede førend Sultanen reiste fra Adrianopel, Bud til ham og lod sige, at de nærede det venskabeligste Sindelag imod ham og vilde love ham at, komme hvad maatte, saa vare de fast bestemte paa at holde deres for saa mange Aar siden indgaaede Overeenskomster med Osmannerne. Sultanen modtog Sendebudene venligt og bade dem forsikkre de genuesiske Kjøbmænd i Galata om hans oprigtige Velvillie, dog paa den Betingelse, at de afholdt sig fra at yde Grækerne i Constantinopel nogen Hjælp — vilde de overholde en streng Neutralitet, skulde han altid vise sig som deres bevaagne Ven. Forhandlingen var dog heelt igjennem kun Comediespil; thi begge Parter vidste godt, at Genueserne allerede havde krænket Neutraliteten ved at tillade Grækerne at befæste deres Havnekjæde indenfor Galatas Mure. Det er en mærkelig Contrast, disse Kjøbmænds Handlemaade, der ikke formaaede at hæve sig op over en Oliekræmmers eller en Sæbesyders Standpunkt, danner til deres ovenfor omtalte Landsmands, Giovanni Giustinianis, høihjertede Opførsel under Krigen.

Førend vi gaae over til Beskrivelsen af selve Beleiringen, er det nødvendigt at angive, hvilke Stridskræfter Sultan Mehemed havde sammenbragt i Vinterens Løb. Af Artilleri forefandtes der i den tyrkiske Leir foruden Orbans «Vidunder-Kanon» endnu to andre overordentlig store Stykker Skyts og fjorten Batterier smaae Kanoner. Og Sultanens samlede Troppestyrke, hvis Størrelse forresten angives meget forskjelligt af de forskjellige Historieskrivere, synes at have bestaaet af circa 300,000 Mand, som dog langtfra ikke Alle vare regulaire Soldater, men hvoraf en stor Deel vare Mollas, Imamer, Dervischer o. s. v., som, da Constantinopels Erobring i en Tid af 800 Aar havde foresvævet enhver muhamedansk Præst

som et Tegn paa Islams fuldkomne Seir over den christne Tro, nu strømmede sammen, deels for endnu mere at opflamme Soldaternes Fanatisme, deels for ogsaa selv at have Deel i den fortjenstfulde Gjerning at ødelægge Giaurernes berømte By, og deels vel ogsaa for at faae Andeel i det rige Bytte, som man vidste gjemtes indenfor den græske Hovedstads Mure.

Flaaden, hvis Styrke ligeledes angives høist forskjelligt, synes at have bestaaet af et Par Hundrede Skibe, af hvilke intet var videre stort, da det største kun holdt 300 Tons. — Men det er ogsaa den første Gang, at en tyrkisk Flaade bliver omtalt i Historien; forhen havde Sultanerne kun havt enkelte Fartøier, og det var først Sultan Mehemed, der havde skabt en nogenlunde ordentlig Flaade. Han indsaae nemlig, at uden en saadan vilde et Angreb paa Constantinopel være forgjæves. — Denne Flaades Admiral, altsaa det tyrkiske Riges første Kapudan Pascha, var en bulgarisk Renegat ved Navn Baltaoglu Suleiman Bei.

II.

Fredagen den 23de Marts brød Sultan Mehemed selv op fra Adrianopel med hele sin Hær, og Fredagen den 6te April stode de indtil en Miglie fra Constantinopel. Efter endt Bøn lod han proclamere, at nu begyndte Beleiringen af Constantinopel; derpaa anviste han de forsjellige Hærafdelinger den Plads, de skulde indtage. Selv tog han, omgiven af 15,000 Garde-Janitscharer, Hovedqvarteer paa Maltepe-Høien og lod strax de tre største Kanoner opplante udenfor sit Telt. — Maltepe-Høien (paa hvilken der nu er bygget et Militair-Hospital) ligger nemlig ligeoverfor de tre Porte: Top Kapussi, Sulu Kule og Edirne Kapussi, mod hvilke Hovedangrebet skulde rettes. — Tilhøire for Sultanen, langsmed Marmorahavet, stod den anatoliske Hærafdeling; tilvenstre, henimod det gyldne Horn, den rumeliotiske. — Høi-

derne hinsides Galata vare besatte af nogle Tusinde Mand, som commanderedes af Sultanens Svoger, Zaganos Pascha, og Reserven, som var meget særk, stod, under Befaling af Karadscha Bei, opstillet bag Hovedqvarteret.

Den samme Fredag som den tyrkiske Sultan ordnede sin Beleiringshær, forlod den græske Keiser sit Palads for ligeledes at ordne sine Tropper. Sit Hovedqvarteer opslog han ligeoverfor Sultanens ved Romanus - Porten, (Top Kapussi) og blev her understøttet af Giovanni Giustiniani med hans Genuesere og af en af sine Slægtninge, Don Francisco de Toledo, der havde Befaling over 3,000 Mand. Det øvrige Mandskab blev under forskjellige berømte Anførere, Storhertug Lucas Notaras, Ingenieur Johannes Grant og Andre, fordeelte omkring paa Voldene. Sultan Mehemeds Neveu, Orchan, som havde et Troppecorps Tyrker under sig, befalede ved Søsiden, hvor desuden Venetianeren Gabriel Trevisan holdt Havne - Fyrtaarnet besat med 50 Mand. De øvrige Taarne og Porte forsvaredes af Genuesere, Grækere og Venetianere under Befalingsmænd, valgte af deres egen Midte.

Indløbene til Havnen og Havnekjæden bleve beskyttede af de ni største Skibe, der under Overbefaling af en Genueser ved Navn Antonio i dette Øiemed laae udenfor Havnen; de øvrige nitten Skibe forbleve foreløbigt i Rolighed indenfor Kjæden, og et Par smaae Fartøier, som ikke kunde være til videre Nytte ved Forsvaret, bleve forsænkede.

Den 11te April var det tyrkiske Skyts opstillet og begyndte at beskyde Constantinopels Mure. Orbans store Kanon, som rettedes ligemod Romanus-Porten, opvakte, da den blev affyret første Gang, den største Rædsel hos Grækerne, der aldrig havde hørt Mage til Explosion. Men den blev dog ikke til nogen videre Nytte for Tyrkerne, thi ikke at tale om, at dens Ladning optog to fulde Timer, og at den altsaa ikke kunde gjøre mange Skud om Dagen, saa sprang den istykker en fjorten Dages Tid efter at den var bleven benyttet første Gang og dræbte en Mængde af de Omstaaende, der-

iblandt Orban selv, der i sin Stolthed over det af ham forfærdigede Kæmpevaaben aldrig undlod at være tilstede, naar det skulde bruges. Sultanen befalede da, at man istedetfor «Vidunder-Kanonen», der ikke havde svaret til sit Navn, strax skulde støbe en ny Kanon af noget mindre Kaliber. Da denne Kanon var bleven færdig, hvilket den blev i en forbausende kort Tid, opstilledes den paa den Plads, hvor Vidunder-Kanonen havde staaet, og begyndte derpaa uophørligt at beskyde Constantinopels Mure. I Førstningen gjorde den ingen videre Skade; men en Dag ankom der til den tyrkiske Leir en Afsending fra den ungarske Fyrste Ladislaus for at forhandle med Sultanen om en mellem denne og Ladislaus's Forgænger, Janos Hunyad, indgaaet Vaabenstilstand, og han bemærkede spottende til Tyrkerne, at det ikke vilde nytte dem videre stadigt at rette Kanonen mod det samme Punkt men hvis de vilde have Fjendens Mure til at styrte sammen, saa skulle de efter det første Skud rette Kanonen mod et Punkt, der var i en Afstand af 5-6 Favne fra, hvor den første Kugle havde rammet, og derpaa mod et Punkt, der dannede en Trekant med de to forrige Punkter — saa vilde Resultatet nok vise sig at være gunstigt. Dette Raad fulgte Tyrkerne med kun altfor stort Held.

Imidlertid ankom den tyrkiske Flaade for Constantinopel og ankrede den 12te April op under den asiatiske Side ved Beschiktasch (Diplokionion). Et Par Dage blev den roligt liggende her, skarpt iagttagen af en Skildvagt, som Grækerne havde opstillet paa Galatas Taarn, for at han ved Signaler kunde gjøre Skibene i Constantinopels Havn bekjendte med den fjendtlige Flaades Bevægelser; men den 20de April viste et græsk og tre genuesiske Skibe, lastede for Keiser Constantins Regning med Hvede og Viin, sig paa Høiden af Constantinopel, og Kapudan Pascha Suleiman Bei fik saa Ordre fra Sultanen om uopholdeligt at lette og enten erobre de fire christne Skibe eller idetmindste forhindre dem fra at løbe ind i Constantinopels Havn med deres rige Ladning af Pro-

viant. Et Hundrede femogfyrretyve tyrkiske Fartøier satte da alle Seil til og naaede de christne Skibe ved Vlanga Bostan, hvor Kampen fandt Sted under Paasyn af saavel Tyrkerne udenfor som Grækerne indenfor Constantinopels Mure. Under en stadig Pileregn fra begge Sider nærmede man sig hinanden, og den tyrkiske Flaade fordeelte sig nu saaledes, at Suleiman Bei med en Deel af de største af sine Galeier omringede det græske Skib, medens de øvrige tyrkiske Fartøier angrebe de tre genuesiske Skibe. Paa Grund af deres store Overmagt troede Tyrkerne sig visse paa Seiren; men det viste sig, at de ikke tilstrækkeligt havde vurderet deres Fjenders høist overlegne Dygtighed tilsøes — efter at Slaget havde varet et Par Timers Tid, begyndte Seiren at holde til de Christne. Vel gjorde Tyrkerne, ansporede dertil ved Synet af Sultan Mehemeds Raseri — han red nemlig i sin blinde Iver fra Strandbredden heelt ud i Vandet, fulgt af sin Stab, —, endnu en stor Anstrengelse, der var lige ved at blive kronet med Held; men da toge Grækerne og Genueserne deres Tilflugt til Brugen af den berømte «græske Ild», af hvilken de kastede hele Potter over paa Fjendens Skibe; disse fængede strax, og Tyrkerne, som bleve grebne af den største Skræk ved at see Ilden omspænde deres Flaade fra alle Sider, flygtede i stor Forvirring tilbage til Bechiktasch, uden Tanke for Andet end for i Ro og Mag at kunne faae Ilden slukket. De Christne vare vel nu i Besiddelse af Valpladsen; men da deres Skibe vare blevne saa haardt medtagne i Kampen, at de ikke kunde fortsætte Seiladsen ind til Constantinopel, saa vare de temmelig nedtrykte, thi de frygtede for, at Tyrkerne maaskee med større Held skulde gjentage deres Angreb den følgende Nat — men da aabnedes under Trompetstød Constantinopels Havnekjæde, og Gabriel Trevisan, som benyttede sig af Tyrkernes Modløshed, kom seilende med nogle Galeier, tog de fire christne Skibe paa Slæbetoug og bragte dem med Triumph tilbage i Havnen, der strax igjen lukkedes med Kjæden.

Den følgende Dag red Sultan Mehemed, fulgt af 10,000 Mand Gardejanitscharer, til Beschiktasch for at drage Suleiman Bei til Ansvar for det tabte Slag. Da Admiralen kom i Land, tiltalte Sultanen ham saaledes: «Forræder mod Troen og Din Herre, da Du ikke engang med Din store Flaade har kunnet beseire fire christne Skibe i aaben Sø, hvorledes vil Du da — som Du har lovet mig — erobre hele den græske Flaade i Havnen?» Den ulykkelige Kapudan Pascha svarede: «Herre, jeg har gjort, hvad jeg formaaede for at erobre de fire Skibe — vredes ikke, fordi jeg ikke var istand dertil!» Sultanens Raseri var saa stort, at han først vilde have ladet Suleiman Bei spidde, dog lod han sig efterhaanden formilde saa meget, at han lod Admiralen beholde Livet — rigtignok efter først at have frataget ham hans Embede, ladet hans Formue fordele mellem Janitscharerne og ham selv give 100 Stokkeslag, ved hvilken Leilighed han mistede det høire Øie.

Sultanen forsøgte nu i den nærmest paafølgende Tid gjentagne Gange at tage Constantinopel med Storm; men da han stadigt blev slaaet tilbage med stort Tab, holdt han foreløbigt op med sine Stormforsøg og tøvede med at tage fat paa dem igjen, indtil de fra Serbien ventede Minegravere ankom; men da lod han hver Dag foretage Angreb paa Byen, samtidigt med, at Serbierne, som gravede sig ind under Staden, ved anlagte Miner forsøgte at gjøre Brescher i Murene. Denne underjordiske Krig, paa hvis gunstige Udfald Sultanen havde bygget store Forhaabninger, blev ham dog aldrig til Nytte; thi Grækerne opdagede bestandigt Minegravernes Planer og ødelagde ved Contraminer deres Arbeide. Da Sultanen nu saae, at det ikke vilde blive ham saa let, som han havde troet, at erobre Constantinopel, synes han et Øieblik at have vaklet i sit Forsæt, og denne Vaklen søgte Halil Pascha at benytte sig af for i Krigsraadet endnu engang at tale Grækernes Sag. Han sagde nemlig, at efter hans Mening vilde det være bedst nu at slutte Fred med

Keiseren, man kunde jo foreskrive ham de Betingelser, at Grækerne skulde betale Sultanen en aarlig Tribut af 70,000 Guldstykker og desuden tillade ham at udnævne Constantinopels Politiøvrighed. Sultanen syntes i Begyndelsen villig til at lytte efter Storvezirens Raad, men da tog Scheik Ak Schemseddin Effendi, der var kommen til Leiren med et Følge af 20,000 Dervischer, Ordet og erklærede sig, understøttet af de andre Vezirer, bestemt for Krigens Fortsættelse; Halil Pascha blev saaledes overstemt.

Sultanen, som vel indsaae, at, saalænge den græske Flaade beherskede Indrehavnen ved de gyldne Horn, saalænge vilde det være en Umulighed at indtage Constantinopel, besluttede nu at følge et Raad, der, efter hvad man siger, var ham givet af Genueserne i Galata, nemlig at lade en Deel af sine Skibe ved Nattetid trække over Land hen i Indrehavnen, hvorved de vilde undgaae at maatte gjennembryde Havnekjæden. Dette var et stort Foretagende, men paa sin sædvanlige energiske Maade drev Sultanen sin Plan igjennem, og Morgenen den 22de April saaes en stærk Afdeling af den tyrkiske Flaade stationeret indenfor Havnekjeden og dog saa langt fra Constantinopels Søforter, at disse umuligt kunde række den med deres Kanoner. Dette var meget betænkeligt for Grækerne, som jo nu kunde blive angrebne fra begge Sider af Havnekjeden paa een Gang, og der blev holdt Krigsraad ombord paa den græske Flaade for at finde et Middel til at ødelægge de i Indrehavnen opankrede tyrkiske Skibe, som nu havde faaet større Øvelse og vare langt bedre bemandede og forsynede med Vaaben, end dengang Suleiman Bei commanderede den.

Det græske Krigsraad vedtog efter megen Talen frem og tilbage endelig et af Genueseren Jacob Coco stillet Forslag, der gik ud paa, at man skulde fylde nogle Skibe med brændbare Sager og derpaa den næste Nat søge ubemærket at komme ind imellem de tyrkiske Skibe for at stikke dem ibrand.

Aftenen faldt paa, og alle Forberedelser vare trufne. Da Midnat kom, forsamlede de forskjellige Førere sig ombord paa Havnecommandanten Aloys Diedos Flagskib for endnu engang at overlægge Jacob Cocos Plan, og næsten Alle stemte for, at dens Udførelse skulde skee den selvsamme Nat; kun den genuesiske Podesta fra Galata, der ogsaa var tilstede i Raadet, var af en anden Mening; han sagde, at det vilde være bedst at vente et Par Dage, saa vilde han yde dem al mulig Hjælp til deres Forehavende, skaffe dem en Masse Beg, Olie og andre letfængelige Sager og desuden laane dem et Par af de genuesiske Skibe fra Galata til Hjælp ved Expeditionen. Et saa godt Tilbud vandt naturligviis stor Anerkjendelse, og man blev enig om at opsætte Toget indtil Natten mellem den 28de og 29de April (man skrev den 23de April). Men den følgende Dag sendte den genuesiske Podesta hemmeligt en vis Faiuzo til det tyrkiske Hovedqvarteer for at forraade Mehemed Grækernes Plan, og Sultanen, som lovede at vise sig meget taknemmelig mod Genueserne, naar Krigen var tilendebragt, var nu forberedt. Han lod hemmeligt en Afdeling Artillerisoldater med otte store Kanoner gaae ombord paa sin Flaade og traf i det Hele taget alle mulige Forholdsregler til Grækernes Modtagelse.

Begge Parter forholdt sig nu rolige i nogle Dage; men Natten efter den 28de April satte Grækernes Skibe, under Overanførsel af Jacob Coco, sig i Bevægelse for at ødelægge den tyrkiske Flaade. Forrest roede tre store Galeier, anførte af Capitainerne J. Coco, G. Trevisan og Z. Grioni. Disse skulde begynde Angrebet og beskjæftige Tyrkernes Opmærksomhed, medens fem smaae efterfølgende Skibe, hvoraf to fyldte med græsk Ild, og tre med Beg, Olie og andre lignende, letfængelige Sager, skulde søge at stikke den fjendtlige Flaade ibrand. Overeensstemmende med forudgaaet Aftale skulde alle tre Galeier begynde Angrebet paa een Gang; men Jacob Coco, som vilde tilegne sig hele Æren, skyndte saa stærkt paa sine Roerfolk, at hans Skib kom et langt

Stykke foran de to andre Captainers og trængte alene ind imellem de tyrkiske Fartøier. Disse, som havde ligget ganske stille, tilsyneladende uvidende om, hvad der foregik, fik, da Capitain Cocos Galei var kommen midt ind imellem dem, pludselig Liv og sendte det græske Skib saa velrettede Kanonsalver, at det næsten øieblikkeligt sank tilbunds med hele sin Besætning, bestaaende af 18 Officerer og Soldater og 72 Roerkarle. Mørket og Røgen forhindrede de to andre Galeier fra at see, hvad der egentlig foregik, men snart kom der nye Salver fra Tyrkernes Kanoner, og Gabriel Trevisans Skib fik flere Grundskud og begyndte at synke, men formaaede dog at naae Havnen, saa Mandskabet blev reddet. — Nu mærkede de andre græske Skibe, at Planen var mislykket, de afstode derfor fra at forfølge den videre og søgte kun at naae Constantinopels Havn, hvilken de ogsaa vare saa heldige ved anstrengt Roning at naae, inden Tyrkerne kunde faae fat paa dem. En stor Deel af Besætningen fra Jacob Cocos Skib blev derpaa opfisket af Osmannerne; men ikke en Eneste skjænkede man Livet; de bleve Alle førte op paa en Høi i Nærheden af Constantinopels Mure og halshuggede for Grækernes Øine — til Gjengjæld for hvilket Keiser Constantin lod 260 tyrkiske Fanger henrette og deres Hoveder opstille paa Stadsmurene.

Ikke alene var altsaa Planen om at ødelægge den tyrkiske Flaade mislykket paa en Maade, der gav det mellem de venetianske og genuesiske Anførere stadigt ulmende Fjendskab Anledning til at bryde ud i lyse Luer — man beskyldte ogsaa hverandre gjensidigt for Forræderi, og der opkom saa heftige Stridigheder, at Keiseren gjentagne Gange maatte lægge sig derimellem og forestille begge Parter, at, saalænge Fjenden stod udenfor Portene, var indre Sammenhold Forsvarernes første Pligt.

Keiser Constantin anstrengte sig imidlertid af yderste Evne for at frelse sin Hovedstad; han sparede ikke sit eget Liv; naar han troede derved at kunne end yderligere

opflamme sine Soldaters Mod, anførte han dem i egen Person paa de mange, tildeels heldige Udfald, som de gjorde for at ødelægge Fjendens Batterier og Forskandsringer, — han undte sig næsten ikke et Øiebliks Hvile; thi foruden at han personligt anførte Hærafdelingen ved Romanus-Porten, saa besøgte han uafladeligt de forskjellige Poster, hvor han opmuntrede Besætningerne til forøgede Anstrengelser, og var desuden meget beskjæftiget med at bringe Enighed tilveie mellem de bestandigt indbyrdes stridende Anførere. — Alle sine Skatte gav han, al sin Kraft anvendte han til Byens Forsvar, og det var sandeligt ikke hans Skyld, at Udfaldet af Kampen blev Grækerne saa ugunstigt.

Den græske Storhertug, Lucas Notaras, og Venetianeren, Giustiniani, stode Keiseren troligt bi, og det er et beundringsværdigt Syn at see, hvorledes disse tre Mænds Energi endnu forhalede Byens uundgaaelige Indtagelse længe efter, at man skulde troet det muligt. Sultanen selv følte en Slags Beundring over Giaurernes Udholdenhed og sendte den 22de Mai sin Slægtning, Ismail Hamze, til Keiseren med det Budskab: at, hvis Constantinopel strax vilde overgive sig paa Naade og Unaade, saa skulde Keiser Constantins og de vigtigste Anføreres Liv blive skaanet. — Dette Tilbud blev dog ikke modtaget af Grækerne, Enhver vilde hellere døe paa sin Post end frivilligt overgive Byen til Tyrkerne — at døe med Ære, vidste de, var nu det Sidste de havde tilbage; Stadens Undergang var øiensynligt nær; hver Dag kom Sultanen Byen nærmere og nærmere, og hver Dag ødelagde han mere og mere dens Forskandsninger og Forsvarsmure.

Saaledes gik det, indtil man naaede den 28de Mai. Paa den Dag lod Sultanen ikke skyde paa Byen; men efter at have ladet holde en prægtig Gudstjeneste, lod han forkynde overalt i Hæren, at den næste Dag (den 29de Mai) skulde Hovedstormen paa Constantinopel foregaae, og, hvis Byen blev indtagen, vilde Sultanen til Belønning for sine Soldaters Tapperhed give dem Lov til at plyndre i tre Dage, Lov til at

beholde Alt, hvad de maatte tage; han selv forbeholdt sig kun Stadsmurene og de offentlige Bygninger. Man kan begribe, hvilken Begeistring dette Sultanens Løfte vakte mellem de tyrkiske Soldater, og hvilken Bestyrtelse det foraarsagede i den græske Hovedstad, hvor det snart, ved Halil Paschas Hjælp, blev bekjendt, hvad der var foregaaet. Medens Tyrkernes Leir gjenlød af Jubel og Glæde og om Natten blev illumineret, var Stemningen i Constantinopel mørk og trykkende; man vidste, at den næste Dag vilde blive Byens sidste, og man beredte sig med Alvor og Gudsfrygt paa at gaae den imøde. Keiseren holdt en Tale til de forsamlede Anførere og takkede dem for deres under Beleiringen udviste Mod og Iver; derpaa begav han sig med Størstedelen af sit Hof til Aja Sophia, hvor han modtog den hellige Nadvere og tog saa hen til sit Palads, hvor han tog Afsked med hver især af sine Frænder og Venner og bad dem tilgive ham, hvad Ondt han maatte have tilføiet dem, og, medens alle Tilstedeværende svømmede i Taarer, gik han langsomt ned ad sit Fædreneslots Trapper, besteg sin Hest og red for sidste Gang gjennem de velbekjendte Gader — hen at give sit Liv til Forsvar for sin Hovedstad.

Dagen forløb, og Mørket faldt paa. Da det blev Midnat, var Alt tyst og stille i Sultanens Leir, Illuminationen var forbi, og de tyrkiske Soldater toge sig en kort Hvile for at faae Kraft nok til at udholde den følgende Dags Anstrengelser. Keiser Constantin red, ledsaget af sin Fortrolige Phrantzes, hele Natten om fra den ene Post til den anden for at see, om Alle vare vaagne og ved godt Mod. Alt var i Orden, alle Taarne og Mure vel besatte og alle Porte fast tillukkede og godt bevogtede. Da de to Ryttere ankom til Caligaria, bleve de forbausede ved at høre Tummel og Støi og stege derfor af Hestene for at undersøge Sagen nærmere. Skildvagten paa Taarnet svarede dem paa deres Forespørgsel, at denne Larm, som allerede havde lydt længe, kom af, at Tyrkerne beredte sig til Kampen den følgende Dag ved at

bringe Stiger og andre til en Storm hørende Redskaber tæt ind under Byens Mure. Imidlertid begyndte det at blive levende paa Vandet; de tyrkiske Galeier vare i Bevægelse med at ordne deres allerede for lang Tid siden anskaffede Landgangsbroer, og Klokken to, ved det andet Hanegal, begyndte Stormen pludseligt uden at være bleven bebudet ved nogetsomhelst Signal. — Sultanen havde deelt sin Hær i tre Afdelinger, hvoraf den første bestod af Rekruter og Invalider, den anden af irregulaire Soldater og den tredie af Janitscharer. Den første Afdeling aabnede Stormen. Mehemed ventede nemlig, at, hvis det skulde lykkes de Beleirede at kaste disse de daarligste tyrkiske Soldater tilbage, saa vilde de maaskee derved lokkes til at gjøre et Udfald; i ethvert Tilfælde vilde han opnaae, at de græske Tropper bleve trætte, førend de bedste tyrkiske Soldater kom i Ilden; men det gik ikke ganske, som Sultanen havde ventet; thi vel sloge Grækerne de første angribende Fjender modigt tilbage og kastede deres Stormstiger ned i Gravene; men de hverken bleve trætte eller lode sig af deres Held friste til at gjøre Udfald; tværtimod bleve de roligt staaende bag deres Mure og Forskandsninger og udholdt modigt den næste Hærafdelings Angreb, som var rettet mod Romanus - Porten, hvor Keiseren stod. Denne Afdeling gik det ikke bedre end den forrige, den blev slaaet tilbage med stort Tab, og Sultanen saae sig nødt til at lade den tredie Afdeling, Janitscharerne, rykke frem. Medens de græske Mænd saaledes søgte at gjøre Fjenden hver Fodsbred Land stridig, fyldtes Kirkerne i Constantinopel med Qvinder, som, medens alle Stadens Stormklokker ringede, knælende bade den hellige Jomfru om Hjælp for den betrængte Stad — og Kampen vedvarede ved Romanus-Porten; men endnu havde Grækerne Overmagten, endnu vaiede det keiserlige Banner høit i Luften over Constantin, der omgiven af sit Riges Stormænd, med uforligneligt Heltemod kæmpede for sin Krones sidste Juveel. Keiserens Exempel electriserede de øvrige Anførere, og Alle viste de sig deres

Æresposter værdige. En Bombe fra Sultanens store Kanon skjød henimod Kl. tre om Morgenen en Bresche i den Deel af Muren, som Venetianerne vare satte til at bevogte, og strax trængte 300 Tyrker, næsten usynlige formedelst den tætte Støv, der fyldte Luften, frem for at trænge ind i Byen paa dette Sted — men Venetianerne strede som Løver, og det lykkedes dem med uhyre Anstrengelse igjen at uddrive de fjendtlige Soldater, efter at de først havde dræbt en stor Deel af dem.

Imidlertid lettede den Deel af den tyrkiske Flaade, der laa ved Beschiktasch, Anker Kl. tre om Morgenen og seilede først henimod Havnekjæden, som for at begynde et Angreb paa de her liggende græske og venetianske Skibe; men det lod dog til, at Tyrkerne havde betænkt sig paa Veien; thi uden at løsne et Skud seilede de forbi den fjendtlige Flaade og droge videre ind i Marmorahavet, hvor de gik iland paa Kysten for at røve og plyndre. Den Deel af den tyrkiske Flaade derimod, der laa i Indrehavnen, rettede under Zaganos Paschas Overanførsel sit Hovedangreb mod det nuværende Fanar-Qvarteer, men bleve her modtagne af Lucas Notaras og efter en heftig Kamp slaaede tilbage.

Stadigt vedvarede Landkampen, hvori Sultanen personligt deeltog for at oplive sine Troppers Mod. Han var tilstede overalt, hvor hans Nærværelse kunde virke gavnligt, og brugte alle Midler, fra venlige Ord til Slag med sin berømte Jernkølle (som endnu er at faae at see i Tøihuset i Irene-Kirken), for at drive sine Folk frem til nye Angreb. Et Skud fra den store Kanon slog paany en Bresche i Muren denne Gang ved Romanus-Porten, og Tyrkerne styrtede sig i et Antal af 70,000 henimod Aabningen for at trænge ind i Staden; men Grækerne kæmpede med Fortvivlelsens Mod, og atter bleve Osmannerne drevne tilbage og begyndte nu at tvivle om nogensinde at ville kunne overvinde deres haardnakkede Fjender. Keiseren opmuntrede sine Folk til nye

Anstrengelser og raabte med høi Røst: «Kammerater og Brødre, staaer fast, og Seiren maa blive vor, naar vi kæmpe til sidste Mand, og vort Løsen er: enten Seir eller Død!» — Men endnu medens Constantin sagde disse Ord, blev Venetianeren Johannes Giustiniani, der stod ved hans Side, saaret af en Piil i Foden og maatte bringes bort fra Valpladsen for at forbindes ombord paa sit Skib. Herved udbredte der sig en øieblikkelig Forvirring og Modløshed blandt de venetianske Tropper, og inden Keiseren igjen kunde bringe Orden tilveie, havde Tyrkerne benyttet sig af Leiligheden og gjort et nyt og denne Gang heldigt Angreb paa den græske Stad. En Janitschar ved Navn Hassan var den Første, der besteg Constantinopels Mure; ham fulgte flere af hans Kammerater, og snart vrimlede Forsvarsvoldene af tyrkiske Soldater, og Kampen begyndte at drage sig nærmere ind ad Byen til. Dog satte Grækerne sig endnu tappert til Modværge, og det er tvivlsomt, hvorvidt det endelige Udfald ikke vilde være blevet dem gunstigt, hvis ikke en Afdeling tyrkiske Soldater, der vare komne ind i Byen paa et mindre vel bevogtet Sted, vare faldne dem i Ryggen. Da blev Forvirringen fuldstændig. «Tyrkerne ere i Byen!» lød det fra alle Sider, og Flugt blev almindelig, især henad Søsiden til, idet man tænkte at kunne undslippe ved Hjælp af Skibene. Men Vagten ved Søportene søgte at standse de Flygtende; thi den mindedes en gammel Spaadom, ifølge hvilken Tyrkerne vel skulde trænge ind i Staden, lige til Aja Sophia, men derpaa blive drevne ud igjen og ikke standse paa deres Flugt, førend de havde naaet Persien. Derfor lukkede den ikke op for de Flygtende, tværtimod kastede den Portnøglerne i Havet, saa at Ingen kunde komme bort ad den Vei.

Endnu engang forsøgte den græske Keiser at modsætte sig Tyrkernes Erobring af Byen. Med løse Tøiler sprængte han frem, uddeelte Sabelhug tilhøire og tilvenstre og udbredte Død og Fordærvelse i Fjendens Rækker. «Seir eller Død!» raabte han, naar han styrtede sig midt ind imel-

lem de tyrkiske Soldater — Livet havde intet Værd for ham, hvis han tabte. Don Francisco de Toledo og Johannes fra Dalmatien kæmpede ved Keiserens Side med vidunderlig Tapperhed; Venetianeren Cantacuzenos faldt, idet han med sit Legeme afbødede et Hug, der var rettet efter Constantin, og endnu bestandigt rasede Kampen ved Romanus-Porten. Keiseren blev saaret, idet han raabte: «Er her ikke en Christen, der vil dræbe mig for at befrie mig fra den Skam at falde for de Vantroes Hænder!» Han blev omringet af en Hob fremtrængende Janitscharer og dræbt; men da Ingen af Fjenderne havde gjenkjendt ham, blev hans Liig — Liget af det byzantinske Riges sidste Keiser — liggende upaaagtet ved Romanus-Porten, ved Indgangen til den Stad, han havde givet sit Liv for at forsvare.

Nu trængte Tyrkerne fra alle Sider ind i Constantinopel og nedreve overalt det keiserlige Vaaben for at sætte deres Sultans Banner op istedet. Paa deres Vei ihjelsloge de uden at tage Hensyn til Rang, Alder og Kjøn, Enhver, de mødte — kort sagt, de opførte sig, som Tyrkerne altid have opført sig, naar de toge en By med Storm, og man behøver derfor ikke at beskrive deres Handlemaade nærmere, da Enhver kjender Sligt — hellere ville vi vende os til de Christne og see, hvorledes det gik dem.

Efter at endnu 2,000 af Constantinopels Forsvarere vare blevne nedhuggede af Seirherrerne, holdt Blodbadet op for en Tid, idet Tyrkerne nu foretrak at plyndre. Dette gjorde de ogsaa tilgavns; naar de havde plantet en Fane foran hvert Huus, de toge, (som Tegn til deres Kammerater paa, at det var erobret) trængte de derind i smaae Hobe og røvede Alt, hvad de forefandt, lige indtil Beboerne selv, som de gjorde til Slaver for senere hen at sælge eller beholde dem efter Behag. Saaledes blev Cardinal Isidor, der havde forklædt sig, solgt som Slave til Galata, hvorfra det senere lykkedes ham at undkomme. Historieskriveren Phrantzes blev ligeledes, tilligemed hele sin Familie, solgt paa Slavemarkedet — Sultanens Over-

staldmester kjøbte dem Alle — men senere, fortælles det, vare de saa heldige at undslippe til Peloponnes.

Venetianeren Giustiniani, der, som vi have fortalt, var bragt saaret ud af Slaget for at forbindes paa sit Skib, erfarede af de Flygtende Stadens Indtagelse og forlod derfor Havnen for at seile hjem; men han kom ikke længere end til Chios, hvor han døde i stor Sorg over Constantinopels Undergang. De fleste venetianske Søfolk og alle de venetianske Anførere, med Undtagelse af Gabriel Trevisan, der toges tilfange, vare ligeledes saa heldige at komme bort, inden Tyrkerne fik Tid til at tænke paa dem. Under Anførsel af Havnecommandanten, Aloys Diedo, seilede de, efter at have gjennemsavet Havnekjæden, roligt ud af Havnen, forenede sig med de udenfor Indrehavnen stationerende Skibe og stode ud i rum Sø forbi den tyrkiske Flaade ved Beschtiktasch. De af de venetianske Kjøbmænd, som havde været med at forsvare Constantinopel, og som ikke vare blevne dræbte ved Tyrkernes Indtrængen i Byen, skjulte sig i underjordiske Huler, men bleve siden næsten Alle opdagede og solgte som Slaver. Sultanens Neveu, Orchan, der havde forklædt sig som Munk, styrtede sig ud af et Vindue paa et af Søforterne og naaede heldigt et lille græsk Fartøi, paa hvilket nogle flygtende Grækere vilde see at undkomme. Men et stort tyrkisk Skib erobrede det lille græske Skib endnu inde i selve Havnen, og Orchan, som blev angiven af en Græker, der for denne skammelige Priis tilkjøbte sig sin egen Frihed, blev strax halshugget. Den venetianske og den spanske Consul, Hieronymus Minoto og Pedro Juliano, faldt ogsaa i Hænderne paa Tyrkerne, og det Samme gjorde den græske Storhertug, Lucas Notaras, som efter Sultanens Befaling blev bevogtet som Fange i sit eget Huus.

Efter hvad den venetianske Historieskriver Barbaro siger, beløb Antallet af de fangne Grækere sig til 60,000, og Byttet, som Tyrkerne gjorde, havde en Værdi af 300,000 Ducater. — Endnu længe efter kunde man høre Tyrker, der

vilde betegne en Mands store Rigdom, sige: «Han har været med ved Constantinopels Plyndring».

Imidlertid havde den herlige Kirke Aja Sophia endnu ikke lidt Noget; en gammel Spaadom, som vi før omtalte, havde sagt, at vel vilde Tyrkerne trænge frem ligeindtil Aja Sophia, men da vilde de blive drevne tilbage og jagne paa Flugt af en Engel, som den hellige Jomfru vilde sende for at frelse Staden — og derfor styrtede Alle ind i Aja Sophia og ventede der, efter først at have tillukket Portene, i Angst og Bæven paa, hvad der vilde skee. Snart vare Tyrkerne udenfor Kirken. Da de fandt Portene lukkede, huggede de dem itu med deres Øxer og trængte ind i den storartet deilige Aja Sophia, som de aldeles plyndrede for Alt, hvad der af Kostbart fandtes indenfor dens Mure. Derefter bleve alle de ulykkelige græske Flygtninge slæbte ud af Kirken og bundne sammen parviis, Mændene med Strikker og Qvinderne med deres Bælter, hvorpaa de bleve drevne bort for at sælges som Slaver — og fra nu af var Constantinopel, under Navn af Istambol, det osmanniske Riges Hovedstad.

Vi ville endnu kun tilføie et Par Ord, inden vi slutte Beretningen om den ulykkelige Byes Fald.

Da Sultanen ved Middagstid fik at vide, at Constantinopel fuldstændigt var indtaget, holdt han strax, ledsaget af alle sine Ministre og Hoffolk, sit Indtog i den betvungne By. Gjennem Adrianopel-Porten red han op til Aja Sophia; her steg han af Hesten og traadte ind. Hans første Blik i Kirken faldt paa en Tyrk, der, dreven af en raa Ødelæggelseslyst, søgte at ødelægge Marmorgulvet med sin Øxe. «Hvorfor slaaer Du Stenen itu?» spurgte Sultanen ham. «For Troens Skyld!» svarede Tyrken; men Sultanen, der blev rasende over at see, hvad han betragtede som sin Eiendom

ødelagt, drog sin Sabel og huggede efter Tyrken med den, idet han raabte: «I have gjort Nok for Troens Skyld! Byttet og Fangerne har jeg givet Eder, de offentlige Bygninger tilhøre mig, vee Eder, hvis I glemme det!» — og medens den halvdøde Tyrk ved Fødderne blev slæbt ud af Kirken og kastet paa Gaden, befalede Sultanen en af de tilstedeværende Dervischer at stige op paa Prædikestolen for at kalde de Troende til Azanen (Eftermiddagsbønnen). Selv sprang han op paa Alteret for at forrette sin Bøn der, og under Forsamlingens Tavshed lød nu Dervischens Røst, da han i en syngende Tone fremsagde den muhamedanske Troesbekjendelse — for høitideligt at proclamere, at Christendommen fra nu af maatte vige for Islam, og saaledes blev den christne Kirke til — hvad den endnu er — en muhamedansk Moskee.

Efter endt Bøn lod Sultanen Lucas Notaras føre frem for sig: «Hvorledes er det, I have opført Eder!», sagde han til ham, «hvorfor overgave I mig ikke Staden strax? — See, hvilken Ødelæggelse, hvilken Mængde Saarede og Døde! — og Alt dette vilde være blevet undgaaet, hvis I havde givet mig Byen, da jeg forlangte den af Eder». Storhertugen svarede: «Herre, det stod ikke i vor, ikke engang i Keiserens Magt at overgive Dig Byen, saameget mindre, som endogsaa nogle af dine egne Folk skriftligt have opmuntret os til at forsvare den standhaftigt, da den saa vilde være uindtagelig for Dig.» — Sultanen forstod meget godt, at der hermed sigtedes til Halil Pascha, til hvem han længe havde havt Mistanke; dog sagte han Intet herom, men spurgte derimod ved at høre den græske Keiser nævne, om Constantin var falden, eller om det var lykkedes ham at undslippe tilsøes. Lucas Notaras svarede, at han Intet vidste herom, da han ikke havde været hos Keiseren under Byens Indtagelse, og Sultanen begyndte nu at blive vred over, at han ingen Underretning kunde faae om Constantin; men medens han stod og grundede over, hvad han skulde gjøre i denne Sag, traadte

to af de ham omgivende Soldater frem og paastode hver for sig at have dræbt Keiser Constantin. — De bleve derfor begge sendte afsted til Romanus-Porten for at skaffe Liget af den græske Keiser tilveie; men det lader til, at hine to Tyrker dog ikke have været saa ganske visse i deres Sag, thi de undersøgte efterhaanden næsten alle de Faldne og bleve først overbeviste om at have fundet den, de søgte, da de opdagede en død Kriger, der paa sine guldbroderede Sko bar Billedet af den keiserlige Ørn. — Da Liget, efter at være blevet vadsket, fremførtes for Sultanen, spurgte denne Lucas Notaras, om det virkeligt var den græske Keisers Liig, og paa Storhertugens bekræftende Svar befalede Mehemed, at dets Hoved skulde afhugges og sættes op paa Augusteum-Søilen; Legemet skulde derimod begraves med al keiserlig Ære og Pragt.

I Nærheden af Wefa Meidani og Wefa-Moskeen i en Krog bag et af Skomagere, Sadelmagere og andre Haandværksfolk beboet Huus hviler Liget af den sidste græske Keiser. — Stenen, der ligger over hans med vild Viin og Roser bevoxede Grav, bærer ingen Indskrift; det Eneste, der udmærker Keiser Constantins sidste Hvilested fra almindelige Grave paa Fattigkirkegaarden, er, at der over den endnu stadigt Dag og Nat brænder en Lampe — som den tyrkiske Regjering forsyner med Olie.

Sultan Mehemed handlede som en begavet Statsmand, som i alt Andet ogsaa deri, at han saaledes lod den afdøde Keisers Hoved udstille. Alle og Enhver kunde da see, at Constantin virkelig var død, og Ingen kunde altsaa ved senere Rygter lade sig forlede til at troe, at han endnu levede, og til at gjøre Oprør for hans Skyld. — Historieskriveren Ducas beretter, at den næste Dag blev Hovedet nedtaget, udstoppet med Straa og sendt rundt i Asien som Seierstegn — men, hvorvidt dette er sandt, vides ikke bestemt.

En stor Sum Penge blev nu udbetalt til Lucas Notaras, og Sultanen bad ham at være ved godt Mod og sagde til

ham: «Det er min Hensigt at betroe Dig hele denne Stads Bestyrelse, vær derfor glad, jeg hæver Dig jo til en høiere Post end den, Du før beklædte». Efter derpaa at have ladet den græske Storhertug gaae hjem til sin Familie lod Mehemed sig give en Liste over Navnene paa de fornemste Christne, der havde været i Constantinopel, da Byen blev indtagen, hvorpaa han lod disse Christne oplede i Leiren eller paa Flaaden og løskjøbte dem Alle, idet han gav 1,000 Asper for Hver især.

Den følgende Dag (den 30te Mai) red Sultanen atter ind i Staden. Først begav han sig til Storhertugens Huus, hvor Lucas Notaras kom ham imøde i Porten, hilste ham og førte ham ind til sin Hustru, der laa syg. Mehemed nærmede sig Sengen og sagde til den forskrækkede Frue: «Vær hilset, Moder, sørg ikke, over hvad der er forefaldet, Herrens Villie skee! — see, jeg vil give Dig Mere, end Du har mistet, bliv blot rask igjen», og efter saaledes at have beroliget den stakkels Kone steg Sultanen igjen til Hest og red bort for at besee Byen videre; thi her rasede endnu de tyrkiske Soldater, der først plyndrede og røvede og derpaa kom op at strides indbyrdes om Byttet og dræbte hverandre for at blive fri for at dele. Paa Tilbageveien til sin Leir kom Sultanen forbi det keiserlige Palads og ved at see det staae forladt af Alle — thi Ingen af de tyrkiske Soldater vovede at betræde, hvad de antoge for Mehemeds Slot — blev han mindet om et Vers af en af sine persiske Yndlingsdigtere; han holdt Hesten an og sagde:

«Keiserborgen staaer øde, kun Edderkoppen er Vogter,
Uglen tuder nu der, hvor Afrasiabs Kampraab lød».

Derpaa red han tankefuld videre og talte ikke et Ord, før han var kommen tilbage til sit Telt; da sagde han, idet han steg af Hesten, at der skulde beredes et stort Festmaaltid til den samme Aften, da han havde isinde at feire Seiren ved et Gjæstebud for sit Riges Præster og Stormænd.

Til denne Fest, der altsaa fandt Sted om Aftenen den 30te Mai, havde Sultanen, foruden at have indbudt de fornemste muhamedanske Præster og Krigere, tillige befalet saavel Lucas Notaras som flere af de af ham selv kjøbte christne Adelsmænd at indfinde sig. De mødte naturligviis Alle, de vare jo nødte dertil, og i Begyndelsen gik Alt godt, da Mehemed havde til Hensigt at vise sig forsonlig mod «Giaurerne»; men efterhaanden blev Sultanen — efter Ducas's Beretning — mere og mere ophidset af Vinen, hvoraf han, tiltrods for sin Religions Forskrifter nød overordentligt meget — og kom tilsidst i en saadan Tilstand, at han ikke vidste, hvad han foretog sig. Da Lucas Notaras ikke vilde udlevere sin Søn, en smuk Dreng paa fjorten Aar, til Sultanens Harem, kom denne i et saadant Raseri, at han befalede sin altid tilstedeværende Bøddel at halshugge Grækeren og ikke alene ham, men ogsaa alle de øvrige Christne, der havde bivaanet Festen og indtil nu havde troet sig sikkre paa deres Liv, maaskee endog paa deres Frihed. Det hjalp Intet, at de fornemste Paschaer bade for de Ulykkelige. Sultanen, som blev rasende over at blive modsagt, og som tillige ophidsedes af en Renegat, hvis Datter befandt sig i Serailet, bød Fredsmæglerne at tie stille, hvis de havde deres Liv kjært, og under de Tilstedeværendes dybe Taushed bleve de Christne førte bort og halshuggede, og deres Hoveder vistes Sultanen, som blot sagde: «Det er godt!», og blev ved at drikke. — Iblandt de saaledes Dræbte befandt sig, foruden Lucas Notaras, som nu saae, hvad det vilde sige, at den tyrkiske Turban herskede i Staden, ogsaa den venetianske Consul Hieronymus Minoto og hans Søn, Georg, den spanske Consul Pedro Juliano og begge hans Sønner og mange Flere — kun nogle af Fangerne erholdt Friheden, for hvilken de betalte uhyre Løsepenge.

I tre Dage vedvarede Constantinopels Plyndring, og derpaa vendte den tyrkiske Flaade og Landarmeen, belæssede med Skatte, tilbage til Asien, og Sultanen begyndte at gjen-

oprette Ordenen i sin nye Hovedstad. Han udnævnte en græsk Patriarch, omdannede de skjønneste christne Kirker til muhamedanske Moskeer, faststillede Tyrkernes Forhold til Galata (der havde capituleret den 30te Mai), byggede et nyt Palads for sig selv, udbedrede Byens Mure og Forsvarsværker — kort sagt, gjorde Alt, hvad der efter hans Mening udfordredes, for at «Istambol» kunde blive en værdig Hovedstad for Osmannernes mægtige Rige.

G. B—r.

Det harlemske Costerlegende.*)

Det er heelt let begribeligt, at hver Nation er stolt af de Mænd, som ved deres Opfindelser have bidraget mægtigt til Menneskehedens Udvikling og derved have bragt Landets Navn langt udover dets snævre Grændser, og et Folk maa kalde det en Lykke, naar det kan fremvise mange saadanne Mænd, thi Bevidstheden herom forøger Kraften og Troen paa sig selv og tyder paa en kraftig Livsrørelse.

Hvad Under da, at det stundom kan hænde, at to eller flere Nationer tilkjende sig Æren for en og den samme Opfindelse, saasnart denne ikke staaer i et aldeles klart Lys, eller saasnart der kan angives det mindste Beviis for, at den, om end mindre fuldkommen, er kommen til Verden i en tidligere Periode og paa et andet Sted end det almindelig antagne? Har man ikke seet, at Frankrig har søgt at fravriste England Æren for Dampmaskinens Opfindelse, og maae vi ikke selv med Omhu vaage over, at Ørsteds Navn ikke skal blive frarevet os som Elektro-Magnetismens Opdager. —

En af de meest heldbringende Opfindelser for Menneskeheden er uden Modsigelse Bogtrykkerkunsten, «den guddommelige Kunst», som ældre Forfattere saa ofte kalde den, for hvilken Æren ene og alene maa tilskrives Johan Gensfleisch kaldet Guttenberg, født i Maintz i Slutningen af det

*) Efter Dr. A. van der Linde: De haarlemsche Costerlegende. S'Gravenhage 1870.

fjortende Aarhundrede. Han alene er Typographiens Opfinder, thi trykte Bøger frembragte ved Xylographi, det vil sige ved Udskjæring af hele Sider i Træ, fremkom allerede i den første Halvdeel af det femtende Aarhundrede, navnlig i Flandern. Hovedsagelig blev Xylographien vistnok anvendt til at trykke enkelte Blade, saasom Bekjendtgjørelser, Diplomer, Billeder med Text, hvilke Blade i Almindelighed kaldtes Breve, (deraf Fragtbrev, Kaperbrev, Gültbrief); men netop paa den Tid, da Guttenberg begyndte paa at trykke den første Bog, Biblen paa Latin, et Kæmpeværk, Geniet værdig og fuldendt 1455, blev der i Flandern udgivet trykte Skolebøger, frembragte ved Xylographi.

Guttenbergs Fortjeneste er uomtvistelig; Videnskaben har forlængst forstaaet at slaae alle Krøniker, som have villet tilkjende Andre Æren for Bogtrykkerkunstens Opfindelse, til Jorden; den angiver nøiagtig Guttenbergs Forhold til den rige Borger Jacob Faust og dennes Svigersøn Peter Schøffer, som i 1457 udgav det udmærket trykte Psalterium (den første Bog med fuldstændig Datum), hvilket var dem muligt, fordi Guttenberg, Faust's Debitor, ved en retslig Kjendelse i 1455 var bleven nødt til at afgive sit Trykkeri til denne Aagerkarl; — og dog, uagtet alle Tvivl ere opklarede, have Hollænderne indtil den allernyeste Tid paa det Bestemteste negtet at ville anerkjende Guttenbergs Fortjeneste; Skolebørnene lærte end ikke hans Navn, og man paastod, at Æren for Bogtrykkerkunstens Opfindelse udelukkende tilkom den harlemske Borger Laures Janszoon Coster, hvem det lykkedes at trykke den første Bog i Aaret 1423.

Enhver Fremmed, der kommer til Harlem, kan overbevise sig herom, thi paa det store Torv foran Kirken findes ikke alene Mandens Statue i Steen, men tillige en udmærket smuk Statue i Bronce, som den taknemmelige By reiste til hans Ære i det Herrens Aar 1856, altsaa i vor meget oplyste Tidsalder — han seer tillige Mandens Bolig, hans Gravsted, hans Slægtregister og endelig, hvad der ikke er af mindst

Interesse, selve corpus delicti, de Bøger, som Manden har besørget i Trykken i Aarene 1420—40; Aarstallet mangler rigtignok, men Raadhusets Archivar forsikkrer med den største Værdighed, at de ere blevne trykte i disse Aar, og den Fremmede, som aldrig har drømt om Andet, end at Bogtrykkerkunsten er bleven opfundet i Maintz i 1450, og som ikke er aldeles stiv i Historien, forlader maaskee den lykkelige By med Beundring for den miskjendte Mand, hvis Navn ikke har nogensomhelst Klang udover det lille Hollands Grændser.

Dog, Læsere, bliver ikke rokkede i Eders Tro paa Guttenberg! Laures Janszoon, skjøndt et Menneske af Kjød og Blod, som døde i Aaret 1439 efter i mange Aar at have været Gjæstgiver og Magistratsperson i den gode By Harlem, har aldrig nogensinde tænkt paa at trykke en Bog, endsige opfundet den guddommelige Bogtrykkerkunst; vi blive her kun bekjendte med et ikke enestaaende Bedrag, med en af Forfængelighed opfunden Legende, som forlængst burde have været skrinlagt, og det Mærkelige er kun, hvorledes Hollænderne i deres nationale Iver midt i det nittende Aarhundredes oplyste Tidsalder have forkastet alle fuldtgyldige Beviser for denne Mystification, hvorledes det for dem er blevet en Troessag, som fanatisk er bleven forsvaret ikke med uomstødelige Kjendsgjerninger, men med høie Raab og broutende Forsikkringer, samt hvorledes det af enkelte af Hollands orthodoxe Theologer næsten blev gjort til en Betingelse for evig Salighed at troe paa Coster. Den store Mængde er bleven vildledet, den nationale Forfængelighed har spillet den et Puds, og Takken herfor er Udlandets Latter, som ikke vil ophøre, førend alle Minder om Coster ere blevne udslettede.

Vi ville i Korthed angive, hvad der ligger til Grund for Costerlegenden, hvorledes den er bleven udvidet, og hvorledes den endelig er gaaet saaledes over i Hollændernes Blod, at det blev anseet for en Fornærmelse at anføre, at Guttenberg havde opfundet Bogtrykkerkunsten. Hele Sagen er af Inter-

esse, da den tjener til Advarsel for Alle, som lade Nationalforfængeligheden have frie Tøiler.

I Aaret 1563 eller 64 døde i Byen Harlem en vis Gerrit Thomaszoon, en ærværdig Borger, Magistratsperson og Gjæstgiver, som forinden sin Død fik det ikke ualmindelige Indfald at lade forfærdige sig en Stamtavle. Manden, anede næppe, at dette Actstykke, som har været Grundlaget for hele Costerlegenden, senere skulde udgjøre Byen Harlems vigtigste Document. Genealogen lod Mandens Aner gaae tilbage til hans Tipoldefader Lourens Janszoon Coster, og for at tilfredsstille den Lyst, ethvert Menneske, men i Særdeleshed Hollænderne, har til at kunne aflede sin Herkomst fra berømte Personer, blev der tillagt Coster den Berømmelse, at han havde bragt det første Tryk ud i Verden (die deerste print in die werlt brocht Anno 1446). For at Intet skulde mangle, blev Costers Vaaben, en Due, givet med som Tilgift. — Hvad der har været Genealogens Mening med hans Udsagn om, at Coster bragte det første Tryk ud i Verden, er vistnok ikke godt at sige for noget fornuftigt Menneske. Betyder Ordet Print et Billede, et xylographisk Aftryk, saaledes som der dengang fandtes temmelig mange, eller en virkelig typographisk trykt Bog? Enhver Uhildet vil vistnok fuldt gjerne indrømme, at der behøves nogle mere vægtfulde Beviser for Costers Adkomst til at være Bogtrykkerkunstens Opfinder end dette Stykke Pergament, og dog have vi her den eneste Kilde til hele Costerlegenden, hvis Udvikling ogsaa netop begynder i Midten af det sextende Aarhundrede. En Mand, der havde gjort en saadan Opfindelse, maatte vel være at finde i Byens Archiver, og ved møisommelige Efterforskninger er han ogsaa bleven opdaget ikke som Trykker, men som Lysestøber og Handlende i Olie, Sæbe og Tran, hvad der fremgaaer af adskillige Regninger fra hans Haand. Senere ombyttede han Næringsvei og blev Gjæstgiver paa det store Torv, indtil han i Aaret 1483 forlader Byen og fuldstændig forsvinder. At denne Mand virkelig er den Samme som den

i Slægtregisteret nævnte, er hævet udenfor al Tvivl, fordi man af Byens Archiver og af en Fortegnelse over Eierne af en Stol i Kirken paa det Allernærmeste kan danne samme Forbindelsesrække mellem Coster og Gerrit Thomaszoon som den i Stamtavlen opgivne. — Hvis senere Forfattere, som have tillagt Coster Æren for Bogtrykkerkunstens Opfindelse, blot en eneste Gang havde gjort sig den Uleilighed at søge efter ham i Byens Archiver, maatte det dog have været dem særdeles paafaldende, at Lysestøberen og Gjæstgiveren, dette store Geni, endnu levede i Harlem i 1483, netop det samme Aar, som det første historiske Trykkeri blev anlagt i denne By, uden at han paa nogensomhelst Maade har forsøgt selv at indrette et Trykkeri eller at paavise, at den nye og ædle Bogtrykkerkunst udelukkende var en Frugt af hans Geni. — Forinden vi forlade dette vigtige Document, som ikke var bekjendt for Publicum i det syttende og attende Aarhundrede, men pludselig kom frem ved en Auction i Aaret 1809 og fuldstændig beviste Uholdbarheden af den Legende, hvis Udvikling vi nu skulle fremsætte, er det af Interesse at blive bekjendt med, at Aarstallet 1446 som aldeles ubrugeligt for Legenden er forfalsket og forandret til 1440. Denne Forfalskning blev først opdaget ifjor, men er saa tydelig, at der ikke kan opstaae Tvivl hos Sagkyndige.

Mere end eet Aarhundredrede forløb, efterat Coster «deerste print in die werlt bracht», i hvilken Tid Bogtrykkerkunsten udbredte sig over hele Europa, tildeels ogsaa ved Hollændere, hvoraf Mange allerede meget tidlig havde begyndt paa at trykke Bøger i Udlandet, uden at Nogen tænkte paa at fremsætte den Paastand, at Harlem skulde være den lykkelige By, indenfor hvilken Bogtrykkerkunsten var bleven opfunden. Først i 1561 oprettes i Harlem et nyt Trykkeri af van Zuren og Coornhert, og det er dette Compagni, som gjør de første Angreb paa Maintz's Berømmelse uden at levere Skygge af Beviis for deres Paastand og rimeligviis i den Hensigt at anbefale sig til Harlemmernes Gunst.

Van Zuren kan man snart blive færdig med. Uagtet han havde et Trykkeri, trykkede han aldrig Noget om Harlems Adkomst, men skrev nogle Optegnelser i Form af en Samtale med sin Søn, som ere meddeelte af en senere Forfatter i 1628, og hvori han siger: lad os i al Hemmelighed tale om denne Sag, for at Ingen af dem skal høre Noget derom, som aldrig vilde taale, at man berøver Maintz Æren for Opfindelsen. Coornhert havde færre Skrupler, og han er den første Forfatter, som fremsætter Harlems Adkomst paa Tryk i en Henvendelse til Byens Magistrat, da Trykkeriet sendte den første Bog ud i Verden. Han siger saaledes: «Ædle, vise og forsigtige Herrer! Man har ofte i god Tro fortalt mig, at den nyttige Bogtrykkerkunst først er bleven opfundet i Harlem, skjøndt i en meget ufuldkommen Form, eftersom det er lettere at forbedre end at finde fra ny af. Denne Kunst er af en utro Tjener ført til Maintz og der forbedret, og da den derfra først er bleven udbredt, troer Enhver saa fast paa, at den der er opfunden, — paa Grund af vore Forfædres utilgivelige Uagtsomhed —, at intet Beviis, hvor indlysende, hvor klart og hvor uangribeligt det end maatte være, kunde have Magt til at rive denne forældede Tro ud af Folkets Hjerte. Men hvad der er Sandhed, bliver Sandhed, om den end kjendes af Faa, og jeg troer paa Harlem, fordi mange troværdige Vidner, gamle og graae, ikke alene ofte have nævnt mig Opfinderens Slægt, men ogsaa hans Navne, hvorledes den første Trykning udførtes, og hvor han boede. Dette kan jeg ikke undlade at fortælle, ikke fordi jeg er skinsyg paa Andres Berømmelse, men fordi jeg elsker Sandheden, som maa udbrede Byens velfortjente Berømmelse». Til Slutning siger han: «Vi have nu oprettet et Trykkeri for at være Byen til Nytte, og af naturlige Grunde føler jeg Trang til at vise nogen Taknemmelighed og gjør dette derfor med mit første Arbeide, der maa kaldes et Skud af det gamle Træ, som atter begynder fra ny af. Hvad der menes med det gamle Træ, hvoraf van Zurens Trykkeri voxer frem, er

let fundet ,thi det er intet Andet end det første Trykkeri, oprettet i Harlem i 1483, men allerede forladt i 1486, og som fandtes i det samme Huus, som Coornhert har faaet anviist som Opfinderens Bolig. Det er høist sandsynligt, at det er dette Trykkeri, som har givet Anledning til Bysnakken om, at Bogtrykkerkunsten allerførst er kommen frem i Harlem, og uvilkaarlig har man da sammenblandet den første Trykker, som gamle og ærværdige Folk endnu kunde erindre, med selve den imaginære Opfinder. Hvorfor vogter Coornhert sig ellers saa omhyggelig for at nævne den store Opfinders Navn eller Aarstallet, hvori han allerførst har trykket? Intet fornuftigt Menneske vil vistnok vove at udlede Noget af, hvad Harlems brave Borgere have troet og utvivlsomt vidst i det sextende Aarhundrede. Disse Godtfolk troede ogsaa, at de smaae Klokker, der hænge oppe i Taarnet, ere bragte til Byen fra Damiate i Ægypten i 1219, at der var bleven fanget en Havmand i Zuidersøen, som blev viist frem i Harlem, at Byen havde faaet en Havfrue, som var fangen i Purpursøen af Staden Edam, og at Kirkens store Klokke kunde skræmme Uveirets onde Aand. Folkesnakken om den harlemske «alldereersten printer» hører altsaa fuldstændig hjemme blandt Legenderne, og derfor har den brave Gerrit Thomaszoon heller ikke taget i Betænkning at nævne sin Oldefader som den, der «de erste print in die werlt bracht», ligesom den straszburgske Boghandler Schott gjør sin Bedstefader Johan Mendel til Typographiens Opfinder.

Ligesom Gerrit Thomaszoon exploiterer Folkelegenden for at forherlige sin Slægt, saaledes mener Firmaet van Zuren & Coornhert at kunne benytte den som Reclame for at anbefale deres Trykkeri til den velvise Magistrat, idet de hæve Harlem paa Maintz's Bekostning. Næppe havde de kunnet vente, at deres Bestræbelser for at stille Maintz i Skygge vilde have lykkedes saa fuldstændigt, at Hollænderne i det nittende Aarhundrede endogsaa ikke vidste bedre, end at Bogtrykkerkunsten blev opfunden i Harlem i 1423.

Den, som allerførst gav Stødet til, at Legenden blev bekjendt endogsaa langt over Hollands Grændser, var den italienske Historieskriver Luigi Guicciardini, som i lang Tid opholdt sig i Antwerpen og der i 1566 fuldendte en Beskrivelse af Nederlandene. Deri omtales ogsaa Legenden om Bogtrykkerkunstens Opfindelse i Harlem, dog ligeledes uden Navn eller Aarstal; kun nævnes, at Opfinderen døde, og at hans Tjener flygtede til Maintz og der fuldendte Opfindelsen. Om det er sandt, vil Forfatteren ikke afgjøre; han nævner det, for ikke at være uretfærdig mod Holland og Harlem, da det kun er blevet ham meddeelt derfra. — Guicciardinis Beretning er derfor ikke en Pibe Tobak værd som Beviis for Costerlegendens Sandhed, men da hans Værk blev oversat paa Fransk, Tydsk, Engelsk, Hollandsk og Latin, tildeels ordret tildeels frit (een Forfatter tilføier saaledes uden videre Aaret 1453, og at Tjeneren var Johan Guttenberg), saa fik Legenden stor Udbredelse, og disse Oversættelser bleve i en senere Tid benyttede som ligesaa mange Kilder.

Hidtil havde Legenden dog endnu ikke antaget nogen fast og tiltalende Form. Fortjenesten derfor tilkommer en efter det sextende Aarhundredes Begreber meget lærd Mand, Dr. Hadrianus Junius, som blandt Andet en Tidlang har været Lærer for Kong Christian IV paa Anbefaling af Frederik II's Livlæge, Costerus, en Ven af Junius, en Stilling, som han dog ikke længe beklædte. Han vendte uden at sige Kongen Farvel tilbage til Harlem, blev der Rector for den latinske Skole og skrev for det Første en Nomenclator, en Ordbog i otte Sprog, og endelig hans Bavaria, en almindelig Hollands Historie. Hollands Stater besluttede nemlig i 1565 at lade forfatte et saadant Værk og overdrog Bearbeidelsen til en Dr. de Jonge i Harlem, men Junius vidste at fortrænge denne og at blive ansat istedetfor med en aarlig Understøttelse, og han forfattede nu efterhaanden et Værk, som, skjøndt det indeholder en Mængde Facta, dog aldeles er blottet for Critik og som Følge deraf fuldt af mange comiske Krøniker.

Angaaende Coster fortæller han saaledes Følgende: «Der boede i 1440 i Harlem en vis Lourens Janszoon Coster. Han spadserede engang efter Maaltidet eller paa en Helligdag i «den Hout» (en Skov tæt udenfor Byen) og begyndte paa at skjære Bogstaver af Bøgebark. Han trykte disse Bogstaver omvendt paa Papiir og frembragte paa denne Maade con amore nogle Linier, som kunde tjene hans Børnebørn (Manden levede endnu i 1483) til Fortegning. Da dette var lykkedes, opfandt han ved sin Svigersøns Hjælp en bedre Slags Blæk, og han begyndte derefter at trykke Billeder med Underskrift. En af disse Trykprøver har Forfatteren seet, det er en hollandsk Bog af en ubekjendt Forfatter med Titel: «Spiegel onzer behoudenis» (Speculum nostræ salutis). Fordi Kunsten ikke strax var fuldkommen, var der kun trykket paa den ene Side af Papiret, men for Udseendets Skyld vare Bladene blevne klistrede sammen paa Ryggen. Derefter har Coster forladt Trætyperne og er efterhaanden gaaet over først til Bly, senere til Tintyper. Resten af disse ere blevne omdannede til Viinkander, som endnu i Junius's Tid vare at see i Costers Bolig, senere beboet af hans Barnebarnsbarn, Gerrit Thomaszoon».

«Opfindelsen af Bogtrykkerkunsten vakte naturligviis megen Opsigt; der blev gjort en god Forretning, og Coster blev nødt til at antage mange Svende. Blandt disse var en vis Johannes — hvorvidt han tillige har heddet Faust, skal Junius ikke kunne sige, men han formoder det —, og denne Arbeider satte sig grundigt ind i den nye Kunst, hvorefter han iagttog et gunstigt Tidspunkt for i Julenat 1441, da jo alle Christne ere henne at høre Messen, at bryde ind i Trykkeriet, at pakke alle Typer og Værktøi sammen og med sit Bytte at tage Flugten over Amsterdam og Køln til Maintz, hvor han aabnede et Værksted og kunde høste Lønnen for sit Tyveri. Thi det er afgjort, at der i 1442, altsaa eet Aar senere, med Costers Typer udkom i Maintz følgende to Bøger: 1) Doctrinalet af Alexander Gallus; 2) Petrus Hispanus Tractaten.

Alt dette har Junius erfaret af en ærværdig Olding med en Staalhjerne, og en Borgemester, som havde kjendt en Bogbinder Cornelis, en Mand paa 80 Aar, der havde været Arbeider hos Coster, sovet sammen med Slynglen Johannes i samme Seng og aldrig kunde tale om dette Tyveri uden at bryde ud i Taarer og ønske Forbandelse over Tyven». — Junius frygter vel for, at denne Fortælling vil lyde for Døvmands Øre, men han haaber dog at have bidraget Sit til at hævde Harlems Berømmelse.

Vi behøve vistnok ikke at opholde os et Øieblik for at bevise, at alle Junius's Forsikkringer gaae ud paa rene Umuligheder; kun Hollænderne have ladet sig aldeles forblinde ved deres Forfængelighed og stolet paa Junius som paa et Evangelium. Hans Viisdom skriver sig naturligviis fra Stamtavlen, hvis Aarstal han er nødt til at forvandle, da man jo tidligere, endogsaa i Holland, meget godt vidste, at Bogtrykkerkunstens Opfindelse i Maintz skriver sig fra 1440. Viinkanderne ere særdeles morsomme. Hvorledes kunde de dog blive til, da Johannes havde stjaalet alle Typer, og hvad er det for en Krønike, at Faust trykker i Maintz i 1442? Endnu værre er det, at Junius lader trykke en heel Bog med Trætyper, thi dette maa ansees for en Umulighed. Ogsaa Guttenberg er bleven beskyldt for at have trykt med Trætyper, og derfor have flere udmærkede Træskjærere anvendt al deres Flid for at gjentage dette Kunststykke, men det er aldrig lykkedes dem at gjøre Typerne saa nøiagtig qvadratiske, at Linien kom til at staae lige, og Trætyperne ere derfor kun et Phantasiproduct, fremkommen ved, at de første trykte Bøger vare xylographiske Arbeider, det vil sige, hver enkelt Side var skaaret i Træ, og man har da i Tanken savet Træklodsene i Stykker.

Forinden vi forlade Junius, er det vistnok ikke blottet for Interesse at erfare Noget om, hvorledes det egentlig forholder sig med selve corpus delicti, nemlig den i 1440 trykte «Speculum nostræ salutis», som jo existerer endnu. — Junius siger, at den er trykt med Trætyper; han har rimeligviis

meent, at den er trykket xylographisk, men dette er Usandhed. Bogen er trykt typographisk og skriver sig endogsaa fra en yngre Tid end Speculum i andre Lande. At Trykket er saa slet, beviser kun, at Bogstaverne have været meget afslidte — at der kun var trykket paa den ene Side, forklares derved, at der har været anvendt Reibertryk. Aarstallet for Bogens Trykning kan vel ikke nøiagtig opgives, men det er sikkert senere end 1470, thi det første Trykkeri i Holland skriver sig fra 1473, og det hollandske Speculum slutter sig da meget naturligt til den hele Speculumliteratur, som netop opstod i Slutningen af det femtende Aarhundrede. At lade Speculum trykke i Harlem allerede i 1440 er det Samme som at sige, at det første Speculum er forfattet i Nord-Nederland; men dette er utænkeligt, da dette ikke gik i Spidsen for Civilisationen i Europa, en Rolle, som snarere kunde tilkomme Syd-Nederland. — Man kunde spørge, hvorfra Dr. Junius, som egentlig ikke var noget opfindsomt Hoved, har faaet sin smukke Fortælling om Coster. Svaret herpaa kan næsten gives, thi en af hans Samtidige, Daniel Speclin i Straszburg, har forfattet en lignende Krønike for sin Fødebyes Vedkommende. Ligeledes i 1440 opfindes Bogtrykkerkunsten her af Joan Mentelin, som havde en Tjener, Hansz Genszfleisch fra Maintz, der bedrager ham og med hele Kunsten flygter til Maintz. Typerne vare skaarne af Træ. — Der er altsaa en mærkværdig Overeensstemmelse mellem disse to Krøniker.

Costerlegenden forblev efter Junius's Død uforandret indtil Aaret 1628, da der opstod en ny Forfatter, som bragte en fuldstændig Forvirring i hele Eventyret. Det er en Digter, kaldet Scrivius, som giver Sagnet noget mere poetisk Colorit og forherliger Bogtrykkerkunstens Opfinder i et stort Digt, kaldet Lavre Crans. Lader os høre, hvad dette meddeler os: «I Aaret 1420 spadserede Magistratspersonen og Gjæstgiver Louwerys Janszoen i «den Hout». Det havde nylig blæst temmelig stærkt, og Manden tager da tilfældigviis nogle Grene

op, ikke længere af Bøge- men af Egetræ, hvori han skærer fire Bogstaver. Grenen vikles i et Stykke Papiir, og uden at tænke paa de store Ting, som vente ham falder Louwerys uformærket i Søvn. Imidlertid trækker et Uveir op, den milde Regn naaer Papiiromslaget, og — hvad enten det nu er ved Jorden eller Egebarken — der danner sig et coloreret Aftryk af de fire Bogstaver paa Papiret. Et heftigt Tordenslag vækker den sovende Gjæstgiver, han seer Aftrykket paa Papiret og . . . Xylographien er opfunden. Dog, hvorlænge var Adam i Paradiis; næppe havde Opfinderen sat et Trykkeri igang, førend Tjeneren, denne Døgenigt, en Julenat forsvandt med alle Apparaterne; kan det da undre Nogen, at Opfinderen ikke længere har Lyst til at tage fat paa Sagen efter dette bedrøvelige Udfald, ja end ikke, efterat han har faaet at vide, at Tyven, Johan Guttenberg i egen Person, har trykket en Doctrinale i Maintz i 1442?»

Man har her et ganske interessant Exempel paa, hvad der kan udrettes ved at fortælle Løgne paa Tryk; thi ved sit Digt sætter Scrivius ikke sig selv, men en Anden efter Døden et saadant Minde, at den taknemmelige Efterverden har sat ham to Statuer af Steen, har udgivet Sølv- og Bronce-Medailler til hans Ære, har lavet utallige Portraiter af den Udødelige, har beviist hans grevelige Herkomst, har udgivet hans Haandtegninger, Biographi etc. etc. Beviserne for Scrivius's Forsikkringer maae ogsaa være slaaende, thi Digteren erklærer den for Atheist, som tvivler paa, at den store Opfinders Portrait, som findes foran i Digtet, er ægte, uagtet det aldrig har kunnet oplyses, hvorfra han har faaet det.

Med Rette spørger man, hvorledes Scrivius pludselig faaer fat i Aarstallet 1428, da dog Harlem hidtil kun havde gjort Fordring paa, at Bogtrykkerkunsten var opfunden indenfor dens Mure i 1440. Dette er gaaet saaledes til. En jødisk Forfatter, Rabbi Joseph Sacerdos, udgav en Krønike i Aaret 1554, hvori han omtaler, at han har seet en Bog, som var trykt i Venedig i 1428, og Scrivius, som læser dette, slutter

meget logisk, som følger: Naar der er trykt en Bog i Venedig i 1428, saa kan Maintz umulig tilrane sig Æren for at være den første By, hvor der er trykt. Det er aldeles vist, at Bogtrykkerkunsten er opfunden i Harlem, altsaa maa der ogsaa være trykt i Harlem i 1428, NB. ved Xylographi, saaledes som Scrivius allerede har været saa god at fortælle os. Senere Costerforfattere ere dog ikke blevne staaende ved Aarstallet 1428; man svingede frem og tilbage imellem 1420 og 1430, men da det i det nittende Aarhundredes Begyndelse var nødvendigt at have et bestemt Aarstal for at kunne feire Bogtrykkerkunstens Firehundredeaarsfest, blev en Commission udnævnt for at klare dette særdeles vanskelige Spørgsmaal. Heldigviis opdagede denne i nogle gamle Actstykker, at Skoven «den Hout», Stedet for Opfindelsens Fremkomst, var bleven omhugget i 1426. Opfindelsen maatte altsaa være falden mellem 1426 og 1420, og hvad var da vel rimeligere end at antage Aaret 1423, der laa midt imellem begge Grændser, som Opfindelsesaaret? Firehundredeaarsfesten blev derfor feiret Anno 1823, og hvert Barn veed nu til Punkt og Prikke, at Bogtrykkerkunsten blev opfundet i Harlem 1423.

De af vore Læsere, som blot med nogen Opmærksomhed have fulgt Legendens Udvikling, ville vistnok falde i Forbauselse over, at man har sat Aarstallet 1423 som det Tidspunkt, da Opfindelsen fandt Sted, da det jo bestemt fremgaaer af Harlems Archiver, at den brave Laures Coster endnu i 1483 var saa rørig, at han kunde drage til en anden By. Dog, Scrivius har paa en meget genial Maade fjernet denne Vanskelighed ved at lade en ganske anden Person optræde paa Legendens Skueplads, og det er denne Mand, som vi nu et Øieblik skulle opholde os ved. Af Harlems Archiver fremgaaer det, at der i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede i Byen har boet en Mand, som hed Louwerys Janszoen. Han var Viinhandler og Gjæstgiver, men tillige Magistratsperson «Vir consularis», Skattemester og Hospitalsforstander; han døde i Aaret 1439, uden at hans Liv har tildraget sig nogen Op-

mærksomhed, da han kun nævnes ved endeel Regninger og ved enkelte Reiser, som han i sine forskjellige Stillinger gjorde til andre Byer. — Ogsaa denne Mands Minde har Byen desuagtet hædret ved en prægtig Statue.

Da Scrivius nemlig havde opgivet Aaret 1440, bestræbte han sig for at finde noget Nærmere i Byens Archiver angaaende Opfinderen i Aarene foran dette Tidspunkt og fandt da et Magistratsbrev fra 1431, hvoraf det fremgik, at der dengang i Byen boede den før nævnte Louwerys Janszoen. Uden at undersøge Sagen nærmere sluttede han strax uden videre at Bogtrykkerkunstens Opfinder og denne Mand vare en og samme Person, thi de havde jo samme Fornavn, og hvad Efternavnet Coster angik, saa havde Junius allerede fremsat den Paastand, at det egentlig kun var et Tilnavn, begrundet i hans Stilling som «Coster» (Kirkeopsynsmand). Fra nu af forsvinder Lysestøberen aldeles fra Skuepladsen; han passede ikke længere i Costertilhængernes Kram, og en ny Stjerne dukker op, som først i Aaret 1870 for stedse er stødt bort fra den Hædersplads, hans Efterkommere tilkjendte ham i Verdenshistorien.

De her nævnte Forfattere, Junius og Scrivius, ere Hovedkilderne for Hollands Paastand om, at det har Æren af Bogtrykkerkunstens Opfindelse; de modsige rigtignok hinanden paa det Bestemteste, og i den udenlandske Literatur findes allerede tidlig Beviser for det Uholdbare i deres Paastande, saaledes af Nandé 1630 og af Malinkrot i 1639, men Intet syntes at kunne rokke Costertroen længere, ja man havde endogsaa den Frækhed fuldstændig at ignorere ethvert Forsvar for Maintz's Berømmelse, og saadanne bleve kun betragtede som Angreb paa Harlem, der allerede fra gammel Tid af havde dyrket Bogtrykkerkunsten. — Det hollandske Folk vedblev altsaa i hele det syttende og attende Aarhundrede at troe paa Coster; det oprettede ham en Statue af Steen i 1722, (NB. for Louwerys Janszoen † 1439), og en utallig Mængde Forfattere vedbleve fremdeles med at modificere Legenden, skjøndt ikke væsentlig. (Iblandt disse fandtes ogsaa en Tyd-

sker, Joh. Christ. Seiz). Vi ville ikke opholde os ved nogen af disse interessante Ammestuehistorier, som ikke længere have den mindste Interesse; thi det bliver paa Tide, at vi som Slutning paa denne korte Afhandling angive, hvorledes Videnskabsmændene fra det nittende Aarhundrede have behandlet Costerlegenden. Det Eneste, som fortjener at bemærkes, er, at de Forfattere fra det attende Aarhundrede, som have omtalt Costers Opfindelse, næsten alle ere enige i, at Manden ikke har trykket med Metaltyper, men kun med Trætyper, som skulle have været bevægelige, ja, nogle ere saa naive, at de ene og alene gjøre Coster til Xylograph og Xylographiens Opfinder uden at tænke paa, hvor uendelig langt Træskæreren staaer fra Bogtrykkerkunsten, om han saa xylographisk har frembragt nok saa mange Bøger. For en forstandig Hollænder, som vilde undersøge Costerlegenden noget nøiere, vilde det ved dette Aarhundredes Begyndelse have været en let Sag at bevise dens falske historiske Grundlag, selv uden at være i Besiddelse af Laures Janszoon Costers originale Stamtavle, som kom for Dagens Lys i 1807 i Leyden ved en Auction, og hvoraf det let sees, at Aarstallet 1440 er forfalsket. Dog see, hvad der skeer. Aaret 1823, hvori ifølge Harlemmernes Opfattelse Bogtrykkerkunstens fjerde Aarhundredesfest skulde høitidelig holdes, nærmede sig med stærke Skridt, og for at styrke de Svage i Aanden udstillede det harlemske Videnskabsselskab en Priisopgave, hvis Besvarelse skulde gaae ud paa at bevise Harlems Ret til at være Bogtrykkerkunstens Hjem. Raabet var ikke forgjæves. Hr. Jacobus Koning, ovenikjøbet Doctor Juris, som havde faaet Costers Slægtregister i Eie, paatog sig Arbeidet, og i 1816 fremlagde han sin Besvarelse for Selskabet, som tilkjendte ham Guldmedaillen i Betragtning af de videnskabelige Beviser, Forfatteren havde givet for Sandheden af Costerlegenden. Koning kom i sin Besvarelse til følgende Resultat: Lourens Janszoon, «Coster» ved den store Kirke, blev født c. 1370 og døde 1439. I Aaret 1422 opfandt han Xylographien, senere

tillige Typographien, saa at det lykkedes ham i 1430 at trykke det første (det sidste) hollandske Speculum med støbte Typer. Hvad Tyveriet angaaer, saa blev dette forøvet af Guttenbergs Broder, Frielo Gensfleisch, og Opfinderen døde kort Tid derefter. — For at give nogle Exempler paa det Værd, Hr. Konings Besvarelse har som videnskabeligt Arbeide, skulle vi blot anføre, hvorledes han beviser, at Bogtrykkerkunsten er opfundet i Aaret 1422, og derpaa støtter sit Udsagn om, at Tyveriet er blevet forøvet i 1439 af Frielo Gensfleisch. Man skulde ikke troe det muligt, at de meget reale Hollændere endogsaa et Øieblik kunde være i Tvivl, om at Forfatteren enten maatte være en Bedrager eller en Daare, naar de læste hans Argumentationer — dog, Troen kan jo flytte Bjerge.

Hr. Koning siger saaledes: Det er lykkedes mig at komme i Besiddelse af Costers oprindelige Slægteregister, skreven paa Pergament, og ved Hjælp af dette overordentlig vigtige Document kan jeg bevise, at Laurens (Coster?) har opfundet Bogtrykkerkunsten i 1422, thi Stamtavlen viser, at Coster er født i 1370, at hans Datter Lucia blev født 1393, at hun i en Alder af 22 Aar giftede sig med Thomas Pieterszoon og fra Aarene 1416-1422 fik eet eller flere Børn, som altsaa i Aaret 1422 vare fra to til sex eller syv Aar gamle. De vare altsaa i det Aar netop i den Alder, hvori nogle trykte Linier kunde være dem til Nytte og Adspredelse, og deres Bedstefader, den gode Laures Janszoon, har altsaa snarest dengang tænkt paa selv at skære Bogstaver i «den Hout» og til selv at trykke. — Er det ikke rørende at see disse uskyldige Smaae i Tanken udstrække deres Hænder henimod Bedstefaderen for af ham at erholde de saa møisommeligt tilveiebragte Billeder med typographisk Tryk? — Og denne Sniksnak slugte Publicum med stor Fornøielse, saaledes at Folket blev modent til i 1823 at feire Costers Firehundredeaarsfest; thi de Konings Værk var jo priisbelønnet, lærde Professorer havde omtalt det med den største Anerkjendelse,

medens Bedrageren, som selv eiede Costers Stamtavle, hvorpaa der jo tydeligt nok stod, at Coster «bracht de erste print in die werlt in 1446», ikke turde komme frem med den eller lade den trykke. Beviset for Tyveriet støtter sig saaledes, siger de Koning, for det første paa den Omstændighed, at der i en hollandsk og en latinsk Udgave af Speculum er brugt tyve Blade Xylographi og to Blade med smaae Typer, saa at altsaa Frielo Gensfleisch af disse to Udgaver har medtaget nogle Blade for desto lettere at kunne komme ud af Byen, og dernæst giver Harlems Archiv afgjørende Beviser for, at det maa have været i 1439, thi netop i det Aar sendes Byskriveren ni Gange til Amsterdam angaaende Retsspørgsmaal, og den første Gang faldt netop i de sidste Dage af Julen 1439. «Om end Aarsagen til denne Sendelse ikke nævnes», siger Koning, «maa den ikke destomindre tildrage sig vor høieste Opmærksomhed, da Saadant ellers aldrig fandt Sted, og vi kunne derfor kun tænke os, at det har været Harlem magtpaaliggende at gjøre Efterforskninger efter den frække Tyv, Gensfleisch, som jo var draget til Amsterdam og der i nogen Tid havde holdt sig skjult». Derimod fortier Koning, at der ogsaa blev sendt Magistratspersoner til andre Byer, og meget uheldigt er det, at han saasnart har glemt, hvad der staaer anført nogle Sider tidligere i hans Afhandling, nemlig at der i 1439 i Byen herskede en meget ondartet og smitsom Sygdom, som muligviis har været Aarsagen til Laures Janszoons Død, og som nødvendiggjorde flere Sikkerhedsforanstaltninger.

Alt det, som Koning faaer at vide, ved blot at see paa selve Aftrykket af Speculum, grændser næsten til det Utrolige; han faaer derved tillige Leilighed til at vise sin store Kjendskab til de forskjellige Typer, hvormed de første Bøger ere trykte, samt de Papiirmærker, som dengang gik i Handelen, men altid er han aldeles paa Vildspor, thi baade Typerne og Papiret vise med stor Bestemthed, at Speculum

er trykket ikke inden 1439, men mindst 35 Aar senere med meget afslidte Typer.

Dette er Vægten af Konings videnskabelige Beviser for Bogtrykkerkunstens Opfindelse i Harlem, et Arbeide, som mere end noget Andet har bidraget til at aabne Udlandets Øine for Hollændernes latterlige Paafund, thi selv den daarligste Skoledreng vilde have skammet sig ved at levere et saadant Arbeide. Vel blev Konings Afhandling ikke uberørt af Critiken, og navnlig sagde Hollands historiske Romanforfatter, Dr. van Lennep, i 1817, at Koning havde skadet Harlems Sag mere end nogen Anden, men dette kunde ikke forhindre den latterlige Jubelfest i 1823, da der i «den Hout» blev oprettet et Mindesmærke til Ære for Coster paa det Sted, hvor han først skar Trætyper af Bøgebark, da der blev slaaet Sølv- og Broncemedailler til hans Ære, og da Kong Wilhelm I paa egen Bekostning lod oprette en Mindesteen i Kirken til hans Ære.

Endnu engang i 1824 tager den ærlige van Lennep Ordet og udraaber: «Det nederlandske Folk bliver paa den skammeligste Maade bedraget med Hensyn til Laures Coster, og alle Actstykker, som kunne kaste noget Lys over ham, paa den skjændigste Maade fordreiede»; men han raaber kun i Ørkenen. Folkets Forfængelighed taaler ikke, at Sandheden kommer for Dagen; man har løiet altfor stærkt til med Ære at kunne trække sig tilbage, altsaa vedbliver man i Løgnen uden at bekymre sig om, at flere, baade franske og tydske, Forfattere, gjøre sig den Uleilighed at vise Costerlegenden i hele dens usle Nøgenhed. Efter Konings Død træder et Triumvirat, Pastor, Dr. de Vries, Borgemester i Harlem Noordziek og Jac Scheltema, i Skranken for den dobbelte Helt Coster, og den eneste Indrømmelse, der efterhaanden gjøres, er, at Coster ikke har opfundet Xylographien eller trykt noget af alle de mange xylographiske Værker, som man i tidligere Tider havde tillagt ham. Desto bestemtere fastholdes Paastanden om, at han har været Typographiens Opfinder, og

næsten hverandet Aar sende de nævnte Herrer ynkelige Artikler ud i Verden for at holde Publicum i Aande, thi Borgemester Noordziek omgaaes med den stolte Tanke at reise den ædle Gjæstgiver, Menneskehedens Velgjører, en stor Statue af Bronce for at styrke sig selv og Andre i Troen paa Halvguden Coster. Intet Middel spares for at naae Maalet; en populair Beskrivelse af Costers Liv og Virksomhed med mange Staalstik sættes i Omløb, og da denne Piece sælges i flere Tusinde Exemplarer, indkomme derved de første Midler til at lægge Haanden paa Værket. Dog, hvem skal Statuen gjælde, enten Magistratspersonen Laures Janszoon eller Lysestøberen Laurens Janszoon Coster? Thi Gerrit Thomaszoons Slægtregister kan ikke længere holdes skjult, og deraf fremgaaer det jo bestemt, at den første Person først bragte Bogtrykkerkunsten ud i Verden i 1446, hvad der altsaa egentlig er i fuldstændig Modstrid med Scrivius's Forsikkringer. Borgemesteren holdt fast paa den ærværdige Laures Janszoon, men Byens Archivar var nu kommen paa det Rene med, at den i Slægtregisteret nævnte Laurens Janszoon Coster maatte være den samme Person, der i Archiverne blev nævnt som Lysestøber, men ikke vir consularis, som døde i 1439. Han modsatte sig derfor paa det Allerbestemteste, at Statuen atter skulde oprettes for Janszoon. — Desværre havde denne Modstand intet andet Resultat, end at der blev sluttet Forlig imellem Costerianerne, thi Archivaren fik Løfte om, at Billedet skulde fremstille Laurens Janszoon Coster, og at Dr. de Vries skulde undlade at anbringe Ordene vir consularis og Janszoons Vaaben paa Statuens Fodstykke, imod at han paa sin Side skulde tie om Lysestøberen, saalænge de Vries levede. Dette utilladelige Maskepi kom i Stand i Aaret 1847 og havde altsaa kun tilfølge, at Indbyderne ligefrem bedroge Folk for deres Penge; thi der blev lovet dem en Statue af en i 1439 død Person, som endnu stedse, i Folkebevidstheden i det Mindste, var den rette Opfinder, medens man i al Hemmelighed fremstillede en anden, som den store Masse aldeles

ikke kjendte Noget til. Statuens Fodstykke bar følgende Indskrift: «Laurens Janszoon Coster. Det nederlandske Folks Paaskjønnelse. Opfinder af Bogtrykkerkunsten med bevægelige, af Metal støbte Typer».

Man vil vistnok længe forgjæves søge efter en større national Skandale end den, som blev opført i Harlem i 1856, og til hvad Nytte? Kun for at tilfredsstille Folkets Forfængelighed, fordi man ikke havde Mod til at rive Bindet fra det bedragne Folks Øine. Selv om man endnu ikke i 1856 kjendte Forfalskningen af Costers Stamtavle, selv om Et og Andet først senere er blevet oplyst, saa kunde enhver Videnskabsmand, ja enhver Lægmand dengang have vidst, at Costers Adkomst til at være Bogtrykkerkunstens Opfinder var overordentlig tvivlsom. Ingen Røst hverken fra Universiteterne eller fra Pressen søgte at forhindre Skandalen, og dette har til Følge, at hele Nationen maa bære Ansvaret for den i Harlem opførte Comedie. Costertilhængernes sidste Ord udkom i 1867. Desuden et Gjensvar paa dette Værk i 1871, hvori Hollands Adkomst til Bogtrykkerkunsten forsvares ved den kølnske Legende. En ny Stjerne blandt disse Folk meddeler Verden den vigtige Nyhed, at den i 1483 fra Harlem afreiste Lysestøber og Gjæstgiver Laurens Coster har opfundet Bogtrykkerkunsten. Han er den samme Person som vir consularis Laurens Janszoon, som døde i Aaret 1439!

Her kunne vi heldigviis slutte Costerlegenden, thi man har faaet mere end Nok af alle disse taabelige Historier. I 1870 vaagnede Archivarens Samvittighed, og han meddelte Bedrageriet angaaende den i 1856 opførte Statue. Dr. van der Linde opdager Forfalskningen af Slægtregisteret og leverer en knusende Critik, hvoraf denne Artikel er et kort Uddrag, af hele Costerliteraturen. Herved aabnes Folkets Øine, Bygningen styrter sammen, og ingen Hollænder troer længere paa Coster. Kun Harlem gjør en Undtagelse; den er

døv, den lader, som om Intet er blevet opdaget, og foreviser endnu stedse sit Barnumcabinet, indtil den engang vil indsee, at dens Ære fordrer, at Lysestøberen smeltes om for at opstaae som Johan Guttenberg, Bogtrykkerkunstens eneste Opfinder.

P. N. Nieuwenhuis.

John Wilkes.*)

Folkelige Bevægelser i London.

Freden i Paris, som sluttedes mellem England og Frankrig i Aaret 1763, havde mødt en stærk Opposition hos en stor Deel af det engelske Folk, som meente, at Freden gav Landet langt ringere Fordele, end det kunde vente. William Pitt lod sig syg bære til det regjeringsvenlige Parlament og søgte, skjøndt forgjæves, med al sin Veltalenhed at bekæmpe Planen om en Lykønskningsadresse, som Huset vilde sende Kongen. Hans Mening var, at England ikke burde nedlægge Vaabnene, før Frankrig havde mistet sin sidste Coloni. «Frankrig er os især farlig som Handels- og Sømagt . . . . I give Frankrig Muligheden af at gjenoprette sin Marine!» Og det var netop den fremherskende Tanke i England, som den store Statsmand gav Ord. Lederen af Ministeriet, Lord Bute, saae sig kort efter Freden nødt til at indgive sin Dimission, da han næsten ingen andre Tilhængere havde udenfor Parlamentet end Kongen selv, den indskrænkede Georg III, skjøndt denne søgte at beholde ham: han havde altfor stor Forestilling om Kongemagten til at tage Hensyn til Folkets Afsky for Mini-

---

*) Kilder: Cormick: History of England 1760—1783, 3vol. Belsham: Memoirs of the reign of George III. 4vol. London 1796. Almon: Correspondance of the late John Wilkes and Memoirs of his life. 4vol. London 1805. Schlosser: Geschichte des 18ten Jahrhunderts. 3die Bind. Heidelberg 1844. Wilkes Jests or the Patriot wit. London 1770.

steren. Af de mange vexlende Ministerier, som nu fulgte i England i den næste Snees Aar, ere især Grenvilles og Graftons mærkværdige, fordi de for at behage Kongen forledte deres Venner og det af dem sammensatte Parlament til Skridt, som gjorde Kongen og hele Regjeringen forhadt hos Folket. Lord Grenville, som overtog Styrelsen efter Lord Bute, havde blandt Andet faaet den Opgave af Kongen at bekæmpe de Angreb, som i Aviser og Flyveskrifter rettedes mod Freden med Frankrig, og dette bevægede ham til en Handling, som skaffede en fuldstændig uværdig Mand Udødelighed og gjorde London til et Bytte for larmende Uroligheder og blodige Optrin uden noget egentlig alvorligt Maal for Øie. Dog blev dette ikke uden Betydning for Fremtiden; thi det kom til at betegne et Fremskridt i det engelske Demokraties Historie.

I April Maaned 1765 sluttede Kongen Parlamentets Samling med en Tale, hvori han berørte Freden og de hæderlige og fordeelagtige Betingelser, der vare opnaaede ved den. Denne Tale blev den 23de April angrebet i et Oppositionsblad paa en endog for de daværende engelske Forhold uhørt fræk Maade, forbundet med et personligt og meget usømmeligt Udfald mod Kongen, som ligefrem kaldtes en Løgner. Artiklen stod i Bladet «Nordbritten Nr. 45», og Redacteuren af dette Blad og Forfatteren til denne Artikkel var John Wilkes, Medlem af Parlamentet. Denne Mand havde ført et høist udsvævende Levnet og været en ivrig Deeltager i de Orgier, som det engelske Aristokrati ligesom det franske fandt Behag i. Wilkes havde gjentagne Gange henvendt sig til Regjeringen for at faae et Embede, som kunde forbedre hans ødelagte Pengeaffairer, men havde Intet opnaaet, meest paa Grund af det slette Ry, han stod i. Hans fornemme Venner havde da skaffet ham ind i Parlamentet og benyttede ham nu som Avisskriver og Forfatter til Flyveskrifter, hvortil han ogsaa havde et særligt Talent, da han kunde skrive vittigt, ondskabsfuldt og flydende og aldrig hævede sine Tanker

eller sit Sprog over det Almindelige, og altsaa bedst kunde vække Pøbelens Lidenskaber og Fordomme.

Endskjøndt Regjeringen som sagt var vant til en temmelig ublid Behandling af Dagpressen og ellers fandt det klogest at oversee det, meente den dog at burde skride ind her, men den foer saa voldsomt og hastigt frem mod Forfatteren, at den derved kom til at krænke Lovformerne og gav sine Fjender mægtige Vaaben i Hænde. Der blev udstedt en simpel Arrestbefaling, underskrevet af den ene Statssecretair, Lord Halifax, mod Forfatteren, Udgiveren og Trykkeren af dette oprørske Skrift, uden nogen Angivelse af Forbrydelsen eller Navnene paa Personerne. Og heri laa den egentlige Feil, som bevirkede, at Sagen efterhaanden fik en saa stor Betydning. Statssecretairen har nemlig Lov til at lade Enhver fængsle, men er forpligtet til i Arrestbefalingen at nævne Personens Navn, Beskyldningerne mod ham og det Sted i Loven, hvorpaa man støtter hans Fængsling. Og hertil kom endnu — og det var det værste — at Wilkes som Parlamentsmedlem kun kunde fængsles for Fredsbrud eller en Livssag.

Udgiveren (Kearslay) og flere Bogtrykkere bleve nu arresterede. Men da Kongens Betjente om Aftenen den 29de April fremstillede sig i Wilkes' Bolig og viste ham Arrestordren, saae denne strax det Mangelfulde ved den, negtede bestemt at følge og truede Enhver, som vovede at lægge Haand paa ham, en fri Englænder, i hans eget Huus. Betjentene fandt det da raadeligst at gaae, men kom næste Morgen igjen for tildeels med Magt at føre ham i en Vogn til Statssecretairen. Her negtede han at besvare alle Spørgsmaal, og da der tilsidst blev spurgt ham, om han helst vilde være Fange i sit eget Huus, i Tower eller i Newgate, svarede han, at han kun fordrede sin Frihed, ellers var alt ham ligegyldigt. Han blev da ført til Tower, hvor han blev holdt i streng Afsondring uden at faae Lov til at tale med Nogen. Hans Bolig blev undersøgt, og alle hans Papirer bleve beslaglagte.

Denne Fængsling vakte uhyre Røre i London og blev fremstillet som en Krænkelse af den engelske Borgers Rettigheder, som et Brud paa Forfatningen. Hans Venner søgte strax at udvirke en anden Befaling*), for at det kunde blive undersøgt, om han var bleven lovligt arresteret. Wilkes blev da stillet for en Civilret (court of common pleas) i Westminsterhall, og Sagen blev saaledes fra en Beskyldning mod en Smædeskriver gjort til en Folkesag mod Kongen og Ministeriet. Ved det første Møde i Retten holdt Wilkes under Tilhørernes Jubel en begeistret Tale, hvori han skildrede sig selv som den modige og uforfærdede Forsvarer af engelsk Frihed og Ret. I det næste Møde nogle Dage efter, hvor Dommen blev afsagt, fremtraadte Wilkes paa samme Maade og talte om den Uret, han havde lidt ved sit Huses Plyndring, og om det «Stjernekammertyranni» **), hvorfor han, det vilde sige den engelske Borger, var Gjenstand. Dommen var gunstig for Wilkes. Overdommeren Pratt (den senere Lord Camden) indsaae godt den Anklagedes Skyld, men dømte her som en oprigtig Ven af den engelske Forfatning. Der blev anført tre Grunde til Gunst for Wilkes: at han var arresteret uden foregaaende Anklage, at hans Navn ikke var nævnt i Arrestbefalingen, og at han var Parlamentsmedlem; af disse anerkjendte Pratt kun den sidste; thi da et Medlem af Parlamentet kun kunde fængsles for en Livssag (felony) eller aabent Fredsbrud, og da Wilkes' Artikel i det Høieste var et «Forsøg paa Fredsbrud», frikjendte Retten ham. Wilkes takkede Overdommeren ikke i sit, men i hele den engelske

---

*) Habeascorpus-Acten bestemmer, at enhver Englænder, som bliver fængslet, kan fordre at blive stillet for Domstolene, som skulle undersøge, om han er lovligt fængslet; en saakaldet «writ of habeas corpus» indkalder da den Paagjældende for en af Retterne i Westminsterhall.

**) I Stjernekammeret (star-chamber) i Westminster, saaledes kaldet af de gyldne Stjerner i Loftet, var der under Carl I bleven holdt en af de almindelige Love uafhængig Criminalret.

Nations Navn, og Folket jublede; det blev betragtet som en Triumph for Lovene over den despotiske Regjering. Pøbelen passede Wilkes op og fulgte ham hjem; Aftenen høitideligholdtes ved Illumination og Glædesblus.

Den ubetydelige og foragtelige Wilkes blev nu en Gjenstand for hele Europas Opmærksomhed og forstod ogsaa godt hele Aaret 1763 at holde det engelske Folk i Aande, deels ved de Processer, som han og de, der vare blevne fængslede med ham*), anlagde mod Betjente og Statssecretairerne, deels ved sine Avisartikler, hvori han rettede de værste Beskyldninger mod Regjeringen, som f. Ex. at den havde villet bestikke ham. Alle Klagerne blev der tilkjendt betydelige Summer i Skadeserstatning; Wilkes selv, som havde lagt Sag an baade imod Lord Halifax' Secretair, Wood, og mod Lorden selv, blev der i Processen mod den Første tilkjendt 1,000 Pund; den sidste Sag laa derimod hen i flere Aar, indtil Folkets Forbittrelse ved Parlamentets Fremfærd fremtvang dens Afgjørelse.

Regjeringen havde dog ikke opgivet Forfølgelsen mod Wilkes; Generalfiskalen havde anlagt Sag for hans Artikel for Overretten i October 1763; men Wilkes mødte ikke, da han paastod som Parlamentsmedlem ikke at kunne anklages for et Smædeskrift. Ministrene toge da deres Tilflugt til Parlamentet selv, hvis fleste Stemmer jo stode til deres Raadighed. Ved Parlamentets Aabning den 15de November 1763 opfordrede Kongen i sin Tale de to Huse til «at dæmpe den frække Aand, som strider mod Frihedens og vor lykkelige Constitutions Principer». Efter denne indirecte Klage fulgte et kongeligt Budskab om Anklagen mod Wilkes og om Sagens Gang ved Civilretten, og Kongen lod derpaa selve Skriftet fremlægge for Parlamentet, for at det kunde dømme om Indholdet. Der reiste sig vel en kraftig Debat, men det blev

*) Mange vare ved den Hast, hvormed Arrestationen foregik, blevne fængslede af en reen Feiltagelse uden at staae i mindste Forbindelse med Bladet.

dog vedtaget med stor Majoritet, «at Nordbritten Nr. 45 var et falsk, skandaleust og oprørsk Smædeskrift, som gik ud paa at berøve Hans Majestæt Folkets Hengivenhed og ophidse det til Oprør», og at Skriftet skulde brændes af Bødlen. Paa samme Tid indbragte Wilkes en Klage i Parlamentet for Brud paa hans Privilegium ved Fængslingen og Huusundersøgelsen, og da Klagen var affattet i en lovlig Form, maatte den antages og blev ansat til Forhandling den 17de November, men maatte udsættes den Dag, da Wilkes ikke mødte, lovlig undskyldt. Han havde nemlig i en Duel med en vis Martin, Medlem af Underhuset*), som han havde forhaanet i en af sine sædvanlige Smudsartikler, faaet et temmelig farligt Saar. Imidlertid fortsatte Parlamentet Forhandlingen om Kongens Klage og vedtog den 23de November «at et Parlamentsmedlems Privilegium ikke gjælder ved et Smædeskrift», tværtimod Rettens Kjendelse, skjøndt Oppositionen talte stærkt imod det, især William Pitt: Ingen kunde mere end han fordømme det omtalte Skrift, men han vilde ikke Forfatteren tillivs ved at krænke de constitutionelle Principer. I Overhuset undertegnede endog sytten Medlemmer en Protest, en Slags Anklage mod Regjeringen og Majoriteten i Parlamentet for uden særegen Grund at have underkjendt Domstolenes Kjendelse.

Parlamentets ulovlige Fremgangsmaade vakte en uhyre Forbittrelse blandt Londons Borgere, og det kom daglig til larmende Optøier i Gaderne, som ofte udartede til temmelig drøie Haandgribeligheder. Da saaledes «Nr. 45» skulde brændes paa Børspladsen under Sheriffernes Ledelse, blev Skriftet reven fra Bødlen, Betjentene bleve angrebne og fordrevne med Stene og Skarn, og Sheriffernes Liv kom endog i Fare, thi Brændet fra Baalet kastedes mod deres Vogn, saa at den ene Embedsmand saaredes; den seirende Pøbel gjorde Baalet

*) Ved Forhandlingen om «Nr. 45» havde Martin yttret, at «Forfatteren til hiint Smædeskrift var en ondskabsfuld og infam Nidding», hvorpaa Udfordringen var fulgt den næste Morgen.

til et Glædesblus og jublede og sang paa Valpladsen. Parlamentet stemplede Mængden som «Oprørere, farlige for Landets Frihed, og Tilintetgjørere af den nationale Retfærdighed» og bad i en Adresse Kongen om strengt at straffe dem, og det bidrog herved naturligviis endnu mere til at forøge Ophidselsen. Som allerede sagt gav ogsaa Domstolene deres Mishag tilkjende ved at idømme de store Bøder. Overdommeren sluttede Wilkes' Sag mod Wood med de Ord: «Jeg underkaster denne Dom Landets høieste Domstol, Overhuset, og vil kysse Riset; men jeg skal altid betragte det som et Jernriis til det britanniske Folks Revselse». Pratt blev overordentlig populair; Dublin gjorde ham til Byens Æresborger og tilsendte ham Borgerbrevet i en Gulddaase; det Samme gjorde Londons Borgerskab, som tillige vedtog at lade hans Billede ophænge i Guildhall (Raadhuset). Samme Hædersbeviisninger bleve viste ham flere andre Steder baade i Irland og England; overalt holdtes der Banquetter til Pratts og Wilkes' Ære*). Kongen var uforsigtig nok til at tage Sagen personlig, idet han betalte alle de idømte Bøder af sin egen Lomme og erklærede ikke at ville indvillige i, at Nogen, som stod i Forbindelse med Wilkes eller havde taget Deel i Demonstrationerne for ham og Pratt, blev ansat i noget Embede. Det var jo netop at handle efter Wilkes' Hoved; hans Betydning og Popularitet blev derved blot større.

Imidlertid var Wilkes under Paaskud af sit Saar endnu ikke i December Maaned mødt i Parlamentet; dette sendte da selv to Læger til Wilkes for at undersøge hans Tilstand, og Resultatet blev, at Wilkes fik Frist til den 19de Januar 1764 efter Parlamentets Juleferie. I denne Ferie var dog Wilkes' Saar ikke farligere, end at han kunde reise over til Paris, hvor han havde en Datter. Den 19de Januar kom

*) Som en Prøve paa Stemningen ved disse Fester kunne anføres Skaalerne: «Ned med alle Tyranner, ligefra Henrik VIII til — dem, som komme efter!» — «Gid England aldrig maa savne en Wilkes!», o. s. v.

uden Wilkes, og Formanden i Underhuset oplæste et Brev fra denne med vedlagte Attester fra to franske Læger for, at hans slette Helbred forhindrede ham i at møde. Underhuset vedtog da, at hans Undskyldning for Udeblivelsen var intetsigende, da han for en Maaned siden havde været istand til at reise til Frankrig, og at han var skyldig i et Attentat paa Husets Myndighed. Der blev da i de næste Dage ført en formelig Proces imod ham, indtil Underhuset den 29de Januar efter en lang og heftig Debat vedtog, at han havde gjordt sig skyldig i at skrive Nordbritten Nr. 45 og derfor var uværdig til at have Sæde i Parlamentet.

Samme Dag indbragte Lord Sandwich en Klage i Overhuset mod Wilkes for at have krænket al Religion og Sømmelighed ved et Skrift: Essay on women. Det var en Efterligning af Popes Digt, skrevet i den Maneer, som kjendes fra Voltaires Pucelle og Grecourts Digte, og Klagen støttedes især paa, at Husets Rettigheder vare krænkede ved, at Forfatteren falskelig havde sat et af Overhusets Medlemmer, Erkebispen af Warburtons Navn under nogle Noter, der vare føiede til i Skriftet. Bogen var forresten aldrig bleven trykt offentligt, men kun uddeelt i faa Exemplarer til nogle af Wilkes' Venner; Lord Sandwich, som førte Klagen for Usædelighed, var den meest berygtede Adelsmand i England; Regjeringen havde da ikke megen Ære af dette Angreb; men det gik efter dens Ønske. Overhuset erklærede Wilkes skyldig i Brud paa sit Privilegium som Parlamentsmedlem og bad i en Adresse Kongen om at lade ham forfølge som Smædeskriver. Den egentlige Hensigt med dette var at berøve Wilkes hans Popularitet ved at fremstille ham som en Gudsbespotter og et usædeligt Menneske; men denne Hensigt blev dog ikke opnaaet, thi Folk lagde kun Mærke til, at man ved alle Midler forfulgte Wilkes og vilde tilintetgjøre ham.

Der blev nu anlagt Proces imod ham af Regjeringen ved Kings Bench; men den maatte føres uden hans

Nærværelse, da han fandt det raadeligst indtil videre at blive paa Fastlandet og afvente gunstigere Tider. Thi deels kunde han forud vide Udfaldet af Processen, da Pratt ikke længere var Overdommer, men derimod Lord Mansfield, en Mand, som ikke vilde handle mod Kongens Villie, og deels havde hans Udviisning af Parlamentet udsat ham for hans paatrængende Creditorer, hvoraf han nok havde mange. Efter at Wilkes fem Gange høitideligt var indstævnet for Retten, blev han erklæret for fredløs og hans Gods og Liv for hjemfalden til Kongen. Dommen var streng, og Lord Mansfield skal ikke have bidraget saa lidet til det ved, at han lod forandre et Ord i Anklageacten, en Handling, som Wilkes senere benyttede sig af.

I de næste tre Aar levede Wilkes paa Fastlandet, deels i Paris, deels paa en Reise til Neapel*). Hans Gjæld voxede med hver Dag; hans stadige Tanke var da ogsaa ved given Leilighed at benytte sig af Forholdene til at vende tilbage til England. Derfor glædede han sig over, at hans Navn ikke blev glemt: han kunde sjelden faae en engelsk Avis i Haanden uden at see sit Navn deri, forbundet med et heftigt Angreb paa Regjeringen. Man traf endnu paa Londons Gader Hentydninger til det bekjendte «Nr. 45»; saaledes førtes i Sommeren 1765 en stor Bryggerkjedel gjennem Byen; paa den ene Side stod «Wilkes og Frihed for stedse» og paa den anden «45». Efterhaanden tabte dog Interessen sig; mange af hans tidligere Venner bleve ligegyldige for ham, og han begynder selv i sine Breve at tale om, at han har mistet Haabet om at kunne komme tilbage. Dog bragte Aaret 1766 ham pludselig fornyet Haab. Ved de hyppige Ministerforandringer kom nemlig denne Sommer Touren til Lord Grafton og flere af hans Venner, som Wilkes personligt kjendte fra sit tidligere lystige Liv. Wilkes vovede at reise til England i Efteraaret og skrev paa

*) Paa denne Reise besøgte han Voltaire, som dengang levede paa sit Gods Ferney ved Genf, og som modtog den engelske Patriot meget godt efter Wilkes' eget Sigende.

samme Tid et ærbødigt og smigrende Brev til Premierministeren Grafton, hvori han gratulerede ham og England til denne Forandring i Regjeringen og bad ham om at udvirke hans Benaadning hos Kongen med den Forsikkring, «at han aldrig havde svigtet sin Pligt som Undersaat og haabede, at et Hjerte, der glødede af hellig Iver for Friheden, maatte faae en gunstig Modtagelse hos Lord Grafton.» Modtagelsen blev dog ikke saa gunstig; Lord Grafton kjendte Wilkes for godt til ikke at behandle ham med den skyldige Foragt, og Wilkes maatte, saa nødig han end vilde, atter flye sit «kjære Fædreland». I sin Skuffelse og Harme vilde han lade sine Fjender føle, hvad han endnu formaaaede, og skrev i 1767 et grovt Brev til Grafton mod det nye Ministerium; det udkom offentligt i England som en selvstændig lille Piece. Der havde allerede mod Lord Grafton dannet sig en stærk Opposition; Wilkes' Brev blev læst og priist af Alle; hans Popularitet vendte tilbage ligesaa stærk som nogensinde.

Wilkes' Stilling paa Fastlandet var saa mislig, den kunde være, og da han derfor fik at vide, at Stemningen i London var saa gunstig for ham, besluttede han at gjøre endnu et Forsøg: han havde Intet at tabe og næsten Alt at vinde. Han kom til London i Februar Maaned 1768, sendte et ydmygt Brev til Kongen om at maatte blive benaadet (han fik slet intet Svar) og bekjendtgjorde, at han vilde stille sig som en af de Deputerede for London til de nye Parlamentsvalg, som skulde foregaae i Marts. Indbyggerne i London havde ligefra den Dag, han kom til Byen, vist deres Glæde, og Pøblen ledsagede ham med høie Raab overalt, hvor han gik; men ved Valget den 16de Marts paa Raadhuset faldt han dog igjennem, da alle de gamle Candidater valgtes. Han tabte dog ikke Modet, tilmed da han følte sig betydeligt opmuntret ved den lavere Befolknings Begeistring og — ved en Subscription, som hans Venner havde bragt istand i London for at understøtte «Patrioten» og betale hans Gjæld, og som havde indbragt en betydelig Sum. Han stillede sig strax

til Valget i Middlesex, et Grevskab, der ligger lige ved London, og hvis Vælgere næsten alle vare smaae Selveiere, og her blev han med stor Majoritet valgt den 28de Marts. Londons Befolkning jublede og opfyldte Gaderne; om Aftenen blev der illumineret, og Pøblen slog Ruderne ind paa ethvert Huus, der laa i Mørke; en stor Sværm angreb Mansion House, Lord Mayorens Residens, og ødelagde Vinduer og Lygter.

Det er vanskeligt at begribe Regjeringens Optræden ved Wilkes' Ankomst til England og hans Valg; det Rimeligste er, at den ikke selv vidste, hvad den skulde gjøre. Enten skulde den strax have fængslet Wilkes, da han satte Foden paa engelsk Grund, ifølge Dommen fra 1764; eller den skulde fuldstændigt have tilgivet, hvilket vistnok havde været det Rigtigste; thi Wilkes havde da faaet Lov til at blotte sit sande Væsen og derved mistet Folkets Gunst. Men ingen af Delene skeete, og Regjeringen blev saaledes selv Skyld i de Begivenheder, som forefaldt i London de næste Aar, og som vare langt alvorligere end ved Wilkes' første Optræden.

Wilkes var da atter Parlamentsmedlem; men for at kunne gjøre Brug af denne Værdighed maatte hans Forvisningsdom tilbagekaldes. Han var klog nok til at indsee den store Nytte af tilsyneladende at have Retten paa sin Side, og derfor fremstillede han sig frivilligt for Kings Bench med Fordring paa at faae Dommen kasseret: han beraabte sig paa, at Lord Mansfield, som allerede sagt, havde forandret et Ord i Anklageacten til Skade for ham. Man gav ham den Besked, at hans Sag først kunde undersøges, naar han som lovligt Fængslet stilledes for Retten. Dette skeete nogle Dage efter, i Slutningen af April; men i dette Møde blev det kun afgjort, at han skulde holdes i Fængsel, da Retten ikke vilde tillade ham at gaae fri mod Caution, til Sagen var afgjort. Wilkes blev da sat i en Hyrevogn, ledsaget af to Politibetjente, for at føres til Kings Benchs Fængsel. Men Mængden, som havde ventet paa ham udenfor Retten, angreb Vognen paa Westminsterbroen, spændte

Hestene fra og trak Wilkes med Betjentene igjennem flere Gader til et Værtshuus, hvor de førte Patrioten ind under Hurraraab og fordreve Rettens Folk. Seent paa Aftenen undslap dog Wilkes og begav sig frivilligt til Fængslet for at undgaae al Beskyldning om Andeel i Optøierne. Den næste Dag og Aften var Fængslet omgivet af en uhyre Menneskemængde, som dog indskrænkede sig til at raabe og hurtigt spredte sig ved et Compagni Soldaters Ankomst. Denne Scene gjentog sig hver Dag udenfor Fængslet, uden at det dog kom til egentlige Haandgribeligheder før den 10de Mai.

Paa denne Dag skulde nemlig det nye Parlament samles, og Mængden var da endnu større end sædvanlig udenfor Fængslet, fordi man troede at skulle see Wilkes begive sig derhen. Men efter en lang Venten blev Mængden utaalmodig og raabte forbittret paa, at man vilde have ham ud. Sheriffernes Folk, som skulde holde Orden, vare da uforsigtige nok til at lade Oprørsacten oplæse, hvorved Mængden blev rasende og afbrød Oplæsningen med Hyssen og Steenkast. Foruden Rettens Folk var et Compagni Fodgardere af det saakaldte «skotske Regiment» sendt til Stedet, og da en af Befalingsmændene saae en ung Mand i en rød Vest, som især var ivrig i at kaste med Steen, befalede han nogle Soldater at forfølge denne, som flygtede ind i en Sidegade og gjemte sig i en Kostald; da Soldaterne kom derind, saae de et ungt Menneske med en rød Vest og skjød ham uden at vide, om det var den Rette; det var Sønnen i Huset, den uskyldige Allen. Da Mængden fik dette Mord at vide, angreb den Soldaterne, som gave Ild og dræbte og saarede mere end en Snees Mennesker. Londons Borgere bleve høist forbittrede over dette Blodbad, «Blodbadet paa St. Georgs Marken», som det kaldtes. Politiet havde selv fremkaldt det ved at lade Oprørsacten oplæse, og den Tak, som Krigsministeren, Lord Barrington, den næste Dag offentligt sendte Officeren for Compagniet, forøgede kun Ophidselsen.

Parlamentet var kun sammenkaldt pro forma og var kun sammen nogle faa Dage, men greb dog Leiligheden til at lægge sin Hengivenhed for Kongen for Dagen ved i Adressen at takke Regjeringen og Lord Mayoren for den Energi, hvormed Oprøret var blevet imødegaaet. Mellem denne korte Session og Parlamentets egentlige Aabning i November 1768 blev Wilkes' Sag afgjort i Kings Bench. Møderne i Retten, Avisernes Referater og deres heftige Angreb vakte en Bevægelse, som næsten lignede en vedvarende Opstand. Dommen faldt den 18de Juni og var meget streng. Vel blev Forviisningen tilbagekaldt, men Wilkes blev for Nordbritten Nr. 45 dømt til 10 Maaneders Fængsel og 500 Pund Sterling i Bøde, for Essay on women til 12 Maaneders Fængsel og 500 Pund; desuden skulde han efter at have udstaaet Straffen stille en temmelig betydelig Sum i Caution for sin fremtidige gode Opførsel i de næste syv Aar. Sammenstimlingen udenfor Fængslet var hele Sommeren saa betydelig, at der blev lagt en Militairvagt der for at forhindre mulige Forsøg paa at befrie Wilkes. Denne havde desuden appelleret Dommen til Landets høieste Domstol og indgivet en Petition til Underhuset, saa det lod til, at Bevægelsen ikke saa snart vilde stilles, hvilket netop var Wilkes' Mening; og tilmed gav Statssecretairen, Lord Weymouth, ham den ønskeligste Anledning til at gyde Olie i Ilden.

Wilkes havde i sit Fængsel bestandig bidraget til at holde Stemningen oppe ved at udgive flere Piecer, blandt Andet et Brev til hans Vælgere i Middlesex; han var nu saa heldig at faae en Afskrift af et Brev, som Lord Weymouth før Oprøret paa St. Georgs Marken havde sendt til en Fredsdommer, i hvilket han roste den strenge Maade, Embedsmanden havde behandlet Tumultuanterne paa, og anbefalede ham en yderligere streng Opførsel ved fremtidige Excesser. Dette Brev offentliggjorde Wilkes i en Avis, ledsaget af en Artikel, hvori han paa den groveste Maade viste Regjeringens overlagte «krigeriske Plan» ved «det skræk-

kelige Blodbad» den 10de Mai. Artiklen havde den tilsigtede Virkning; men meest Betydning fik den dog ved den Brug, Weymouth selv gjorde af den. Ved Parlamentets Aabning i November indbragte han en Klage over en Krænkelse af Parlamentets Privilegier, og da Bladets Udgiver havde udlagt Wilkes som den, der havde offentliggjort Brevet, sendte Regjeringen en Klage til Underhuset mod dette dets Medlem.

Underhuset dømte strengt og i Udtryk, som mere betegnede et forbittret Parti end en Domstol. Wilkes' Petition var under Forhandling paa den Tid, da Klagen blev indgivet mod ham. Da han den 2den Februar 1769 blev kaldet for Underhuset for at forsvare sig, erklærede han ligefrem at være Forfatteren til Artiklen om Lord Weymouths Brev, roste sig af at have bragt dette blodige Actstykke for Lyset og beklagede blot, at han havde gjort det i for milde Udtryk; han meente, at Parlamentet og hele England vare ham Tak skyldige. Men det var ikke Husets Opfattelse; det vedtog tværtimod, at Artiklen var «et uforskammet og oprørsk Smædeskrift»; det blev ikke derved. I Mødet den næste Dag foreslog Krigsministeren, at Wilkes, en Mand som var idømt Fængselstraf for to Smædeskrifter, var uværdig til at sidde i Parlamentet. Oppositionen ivrede stærkt imod dette Forslag; det bemærkedes, at Parlamentet ikke kunne dømme Wilkes to Gange for den samme Forbrydelse og at det ikke vilde have andet Resultat end at ophidse Folket; tværtimod skulde man lade Wilkes i Ro; da vilde han tabe sin Popularitet; Huset vilde netop handle efter Wilkes' Ønske ved at vedtage Forslaget; Middlesex' Vælgere vilde rimeligviis atter vælge ham; hvad vilde da Parlamentet gjøre? Men Regjeringen var sikker paa Majoriteten; Wilkes blev uddrevet af Parlamentet, og der udskreves et nyt Valg i Middlesex. Imidlertid var hans Appellation forkastet af Overhuset; det bekræftede nu Underhusets Dom.

Det gik, som Oppositionen havde forudsagt. Wilkes fik daglig flere Tilhængere; især havde hans djærve Optræden i

Parlamentet den 2den Februar tiltalt Englænderne. Ved det nye Valg i Middlesex blev Wilkes atter valgt med stor Majoritet; i et foregaaende Møde havde Vælgerne vedtaget at understøtte hans Valg endog paa egen Bekostning. Parlamentet kunde nu enten hævde sin Dom og derved forøge Forbittrelsen eller give efter og derved blive en Spot for Englænderne. Det valgte det Første. Hans Valg erklæredes for ugyldigt, «fordi han engang var dømt uværdig til at have Sæde i Parlamentet», og et nyt blev udskrevet; dog udsatte man det en Maaned i den Tro, at Folkestemningen skulde forandre sig. Men Virkningen var snarere den modsatte; thi Wilkes' Tilhængere benyttede Tiden godt. Man kan see det af den Subscription, som bragtes istand til Understøttelse for «Frihedens Ridder»; der holdtes nemlig i London et Massemøde (meeting, det første af den Art), hvor der indsamledes over 3,000 Pund og valgtes en Comitée til at foranstalte lignende Indsamlinger over hele Riget. Wilkes valgtes for tredie Gang; der var vel bleven meldt en Modcandidat, men ved de Forhaanelser, der regnede ned over ham, havde han fundet det raadeligst at trække sig tilbage. Parlamentet vilde ikke give efter, og nu kunde det rigtignok heller ikke godt gjøre det*). Det fjerde Valg blev da udskrevet; men denne Gang fik Regjeringen opstillet en Modcandidat, Oberst Luttrel, Parlamentsmedlem, som var villig til at nedlægge sit eget Valgbrev og stille sig i Middlesex, rigtignok paa den udtrykkelige Betingelse at komme ind i Parlamentet igjen, hvordan det end gik. Men trods alle Regjeringens Forholdsregler seirede Wilkes med stor Majoritet (Wilkes fik 1,143, Luttrel 296 Stemmer). To Dage efter (15de April 1769) erklærede atter Parlamentet Wilkes' Valg for ugyldigt og gjorde et Skridt, som var uhørt i Englands Historie, og som kunde blive meget farligt for Landets Forfatning. Det be-

*) Paa Spørgsmaalet om, hvormange Gange monstro Parlamentet vilde lade Wilkes vælge i Middlesex, svarede En: «45 Gange, hvis det er muligt».

sluttede nemlig at udslette hans Navn af Valglisten, og erklærede Luttrel for «ret valgt» (duly elected). Fjorten Dage efter indgav Middlesex' Vælgere en Petition til Huset mod denne Tilintetgjørelse af deres Valgrettigheder; men Beslutningen blev efter en heftig Debat bekræftet den 8de Mai.

Imidlertid havde London under Middlesexvalgene været Skuepladsen for de meest larmende Scener; de rolige, besindige Borgere frygtede for en virkelig Revolution. Oppositionspartiet, som næsten havde hele Middelklassen og naturligviis al Pøbel paa sin Side, foranstaltede daglig Opløb og Processioner, og Regjeringen brugte enhver Leilighed til at lade Betjentene og Militairet skride ind. Ved Valgstedet i Middlesex vare alle Tilgange spærrede af Pøblen; man tvang enhver Forbigaaende til at istemme Raabet: «Wilkes og Frihed!»; hvis Nogen vilde gaae i Ro, var det sikkrest at skrive «45» paa Frakken, ellers gjorde Pøblen det; Vogne kunde kun kjøre i Fred, naar de bar samme Mærke; paa mange Huusdøre saae man Tallet skrevet med Kridt. En Dag bevægede en uhyre Menneskemængde, som var samlet paa St. Georgs Marken, sig i Procession til St. James Paladset; den førte en Kiste og Materialerne til et Skafot med sig; foran Slottet reiste man Skafottet og forestillede en Henrettelse. Det skulde være den engelske Revolution og Carls I's Død. Den Mand, som spillede Bødlens Rolle, og som havde en Maske for Ansigtet, skal have været en ung Adelsmand. Fredsdommeren, som havde faaet de strengeste Befalinger, lod Militairet give Ild paa Menneskemassen paa St. Georgs Marken; Flere bleve saarede og dræbte. En anden Dag trak Pøblen igjennem Gaderne med en Vogn, hvorpaa der sad en ung Pige, som skulde forestille Friheden; paa Vognens ene Side stod skrevet: «Carl I, kronet 1625, henrettet 1649», paa den anden: «Jacob II, kronet 1685, fordrevet 1688», og paa Bagsiden: «Georg III, kronet 1760, ...». Man kan see, at Urolighederne havde antaget en temmelig alvorlig Charakteer, og skjøndt det fordet Meste var Pøblen, som

brugtes til at sætte disse Demonstrationer i Scene, saae man dog mange af Londons gode Borgere være tilstede ved dem, i det Mindste som velvillige Tilskuere, og Alle misbilligede i høieste Grad Regjeringens grusomme Fremgangsmaade mod Folket. Tilmed var der i Begyndelsen af dette Aar, 1769, i Døgnliteraturen fremtraadt en Forfatter, som mere end nogen Anden skadede Regjeringen. Hans Fremtræden vakte hele Europas Opmærksomhed og danner en Epoche i Englands Historie.

Forfatteren, som skrev under Navnet Junius, men hvis egentlige Navn er forbleven en Hemmelighed, kan, hvad Talent, Veltalenhed og Skaanselløshed angaaer, godt sammenlignes med Grev Mirabeau. Han skrev under Form af Breve, som tryktes i et Blad, «the public advertiser» (det blev derved det meest læste Blad i England), angreb i disse Konge, Parlament og Regjering paa den dristigste Maade og viste den engelske Forfatning og i det Hele taget engelske Forhold i et ganske nyt Lys for de forbausede Englændere, som kun havde hørt de høieste Lovpriisninger fra Montesquieu og Voltaire; Junius viste dem derimod, hvorledes Optagelsen af de normanniske Adelsrettigheder havde forvandlet Forfatningen til et reent Junkeraristokrati. Det første Brev udkom i Januar 1769 i Anledning af Parlamentets Fremfærd mod Wilkes, skjøndt ikke egentlig til Forsvar for ham; thi Junius viser tydeligt sin Foragt for denne den engelske Friheds Forsvarer. Det andet Brev udkom kort efter, fremkaldt ved et temmelig maadeligt Forsvar for Regjeringen, og saaledes udkom alle Brevene Slag i Slag i de nærmeste Aar; de ere samlede tilligemed Modstandernes Svar og udgjøre en heel Bog. I dem alle findes et kraftigt og følgerigtigt Sprog som i Rousseaus «Lettres de la Montagne», en Veltalenhed, som i Mirabeaus Taler, en Bitterhed og Ondskab som i Marats «Folkeven». Hvem Forfatteren var, er aldrig blevet bekjendt*); ikke en-

*) Nu ansees i Almindelighed Sir Philip Francis som Forfatteren; dog nævnes ogsaa Andre, som Lord Sackville, Videnskabsmanden Horne-Tooke.

gang Bladets Udgiver, Woodfall, som paa Grund af et af Brevene blev anklaget af Generalfiskalen, men under Folkets store Jubel frikjendtes af Retten, kjendte hans Navn, og en Historieskriver siger, at der er bleven stridt ligesaa meget om, hvem han var, som om Paradisets oprindelige Beliggender, det Sted, hvor Hannibal gik over Alperne, eller hvor Hermann slog Varus. Vistnok maa han have hørt til Englands store Statsmænd; thi han viser Kjendskab til alle Forhold og er inde i alle Raadslagninger og Regjeringsanekdoter.

Forbittelsen i London og hele England mod Parlamentet for dets endelige Beslutning om Middlesexvalget var uhyre; og den var da ogsaa berettiget, da der virkelig var skeet et Brud paa Forfatningen. Efter temmelig foragteligt at have omtalt Wilkes siger Junius i sit Brev til Lord Grafton: «De har nu sørget for at forandre Spørgsmaalet, eller rettere De har skabt et nyt, i hvilket Mr. Wilkes nu ikke tages mere i Betragtning end enhver anden Englænder. De har forenet Landet mod Dem i et stort constitutionelt Punkt, af hvis Afgjørelse vor Existens som et frit Folk fuldkommen afhænger». Det var netop næsten enhver Englænders Mening. Middlesexvælgerne indgav en Petition til Kongen, hvori de bad ham om at fjerne de onde Raadgivere, som fravendte Kongen Folkets Kjærlighed og «forræderisk» havde vovet at tilintetgjøre Landets Love. En lignende Petition overrakte Borgerne i City; dens Sprog minder om de Taler, som holdtes i Frankrig i 1791 mod Kongedømmet. Westminster bad i en Adresse endog ligefrem om Parlamentets Opløsning, og Districtet York og fjorten andre Landskaber fulgte dette Exempel. I sit Brev «til Kongen» (det, hvorfor Bladets Udgiver sattes under Tiltale), skrevet i Slutningen af 1769, truer Junius ham uforbeholdent med en Revolution. «Navnet Stuart», siger han, «er i sig selv foragteligt; væbnet med den souveraine Myndighed ere dets Principer frygtelige. Den Regent, som efterligner dem, skal advares af deres Exempel, og medens han er tryg ved sin Adkomst til Thronen, skal han huske

paa, at, ligesom den blev vundet ved en Revolution, kan den tabes ved en anden». Sproget kunde ikke godt være tydeligere. Det var med stor Vanskelighed lykkedes Regjeringens Agenter at stille en Modadresse paa Benene, undertegnet af nogle faa Kjøbmænd i London; men Deputationen, som skulde overrække den, blev paa Veien til St. Jamespaladset forhaanet og angrebet af Folket; Oprørsacten blev oplæst, og Militairet skred ind og tog Flere tilfange.

Wilkes' Klage mod Statssecretairen Lord Halifax, hvilken var bleven indgivet 1763, men havde ligget i næsten sex Aar, kom nu ogsaa for i dette Efteraar, 1769, og undgik ikke Junius's utrættelige Pen. Dommen faldt i Slutningen af Aaret i Civilretten og var særdeles gunstig for Wilkes; thi Lord Halifax blev dømt til at betale ham 4,000 Pund, en uhørt Bøde. Her var atter Kongen uforsigtig nok til at betale, som om Sagen angik ham og ikke hans Statssecretair.

Under saadanne Forhold aabnedes Parlamentet i Begyndelsen af Januar 1770. Dets forrige Session havde næsten ganske været optaget af Forhandlinger om Middlesexvalget, og at den ikke vilde blive det mindre nu, blev strax klart den første Dag. Thi under Debatten om en Svaradresse paa Kongens Aabningstale, reiste Lord Chatam (William Pitt)*) sig og sagde, at, skjøndt meget vigtige Begivenheder for England udviklede sig paa den anden Side af Atlanterhavet (den amerikanske Revolution), havde det dog aldeles Intet at sige overfor den indre Uro og Misfornøielse blandt det engelske Folk; han foreslog derfor at føie til Adressen, «at Parlamentet nøie vilde undersøge Grunden til den Misfornøielse, som herskede i alle hans Majestæts Besiddelser», og han endte sin Tale med bestemt at erklære, at Forfatningen var bleven krænket ved Underhusets Beslutning om Middlesexvalget. Oppositionspartiet var imidlertid for svagt, og Forslaget forkastedes. Men

*) Han havde en kort Tid havt Sæde i Lord Graftons Ministerium, men var gaaet ud i Efteraaret 1768 og hørte nu til Regjeringens farligste Modstandere.

det var ikke Lord Chatams Hensigt derfor at tie stille: det Vigtigste og Interessanteste ved denne Parlamentssamling var unegteligt hans Oppositionstaler i Anledning af Valget og Urolighederne blandt Londons Borgere.

Vel skeete der i Slutningen af Januar en Regjeringsforandring, idet Lord Grafton tog sin Afsked, som man siger, meest paa Grund af Junius' Breve; Ministerpræsidenten havde en daarlig Egenskab for en Statsmand: han ærgrede sig undertiden i den Grad over den pseudonyme Forfatters Angreb, at han i flere Dage Intet kunde bestille. Men denne Forandring havde ligesaa Lidt at sige som de tidligere; thi hans Efterfølger, Lord North, havde fuldstændigt Kongen paa sin Side og kjøbte som sin Forgænger det egoistiske Parlament og Ministerium med Penge og Embeder. Trods Folkets dødelige Had og Oppositionens heftige Angreb hævdede han under de vanskeligste Omstændigheder sin Plads under tre Parlamenter.

Allerede Dagen efter Lord Graftons Dimission constituerede Underhuset sig som Comitée til at undersøge Nationens Tilstand og vedtog tillige, «at Husets Dom mod Wilkes var overeensstemmende med Landets Love og med Parlamentets Vedtægter». Faa Dage efter, i Begyndelsen af Februar Maaned, fremkaldte atter Oppositionen under Lord Chatams Ledelse en heftig Strid i Overhuset om, hvorvidt man skulde undersøge Underhusets Beslutning om Middlesexvalget; der blev da vedtaget, «at en Beslutning om Undersøgelse af Underhusets Dom vilde være en Krænkelse af dets Rettigheder og vilde lede til et Brud mellem de to Huse». Men Lord Chatam blev ikke træt. Den 1ste Mai holdt han atter en af sine glimrende Taler og stillede et Forslag til Fordeel for Wilkes' Sag (ikke for Personen, som han tydelig nok sagde), skjøndt han kjendte dets Skjæbne. Fire Dage efter gav Londons Borgere ham Anledning til at rette et directe Angreb mod Kongen og Regjeringen.

En fuldstændig vild, demokratisk Aand havde bemægtiget sig Londons Middelklasse; det viste sig tydeligst af en Adresse, som Londons Borgerskab overrakte Kongen i Marts 1770, og som førte et Sprog, der havde Udseende af en Fortale til en Revolution; man vidste blot, at Londons Kræmmere og Kjøbmænd ikke vilde lade det komme til det Yderste for deres Forretningers og Mageligheds Skyld. Adressens Overgivelse skeete med en gyselig Høitidelighed. Den 24de Marts begav nemlig Londons Lord Mayor, Beckford, sig med Sherifferne og de fleste Stadsraader (aldermen), klædte i Galla i en lang Række Karether, ledsagede af en umaadelig Menneskemasse, som denne Gang ikke alene bestode af Pøbel, men ogsaa af velklædte Borgere, til St. Jamespaladset og præsenterede den befippede Konge en saakaldet: «Ydmyg Adresse, Forestilling og Petition fra London». Den svarede ikke til Navnet: Regjeringens og Parlamentets Opførsel ved Middlesexvalgene og mod Wilkes blev paa den meest ligefremme og grove Maade dadlet; den endte med at fordre Parlamentets Opløsning, da «den Tid nu var kommen, da Underhuset aabenbart ikke mere repræsenterede Folket». Kongen tog Sagen personligt og viste megen Forbittrelse; hans Svar, som Ministrene havde indgivet ham, var ikke mindre grovt end Tiltalen og høist fornærmende for Londons Borgerskab: «Adressens Indhold er en Fornærmelse mod Majestæten, en Uforskammethed mod Parlamentet og aabenbart i Strid med Forfatningens Grundsætninger». Det kom til en Debat i Underhuset om denne Adresse, ved hvilken Leilighed Beckford, som var en ivrig Republikaner og Demokrat, aabent vedkjendte sig at være Adressens Forfatter. Underhuset vedtog derimod en Takadresse til Kongen for hans Svar. Den 4de Mai vakte Sagen imidlertid et langt skrækkeligere Røre i Overhuset, da Lord Chatam reiste sig og i de heftigste Udtryk fordømte Kongens Modtagelse af Adressen; det havde intet Sidestykke i den engelske Historie, sagde han, og var mere, end Stuarterne nogensinde havde vovet paa deres Magts Høidepunkt; han

stillede derfor det Forslag, «at Huset skulde udtale sin Dadel over de Folk, som havde bevæget Kongen til at give et saadant Svar». Forslaget forkastedes med stor Majoritet, ligesom et, han gjorde nogle Dage senere om i en Adresse at bede Kongen om at opløse Parlamentet, da Folket ikke havde Tillid til Underhuset; men Lord Chatam modtog en Takadresse, affattet i de meest smigrende Udtryk, fra Londons Borgere.

London ventede ikke længe med at vise, at det ikke var tilsinds at give efter og lade sig nøie med Kongens barske Afviisning. Kort efter Parlamentssamlingens Slutning i Mai indfandt atter Lord Mayoren med Sherifferne og Stadsraaderne sig hos Kongen med en Adresse, affattet i lignende Udtryk som den forrige; Londons Borgere beklagede sig over Kongens tidligere Svar og fordrede Ministeriets Fjernelse og Parlamentets Opløsning. Kongen havde ogsaa denne Gang et temmelig drøit Svar paa rede Haand fra Ministeriet; thi selv havde han ingen Aandsnærværelse til en uforudseet Begivenhed. Beckford vilde ikke lade sig nøie med den samme Behandling som sidst og foranledigede i Audientssalen en Scene, som hos de formelle Englændere vakte større Opmærksomhed og Skræk, end en Blodsudgydelse vilde have vakt andre Steder. Han bad nemlig Kongen om Tilladelse til at maatte svare. Det stred mod alle Vedtægter; men Kongen havde ikke Besindelse nok til at afvise hans Paatrængenhed, og Londons Lord Mayor holdt en Tale, som er et tro Sidestykke til dem, Mairen i Paris pleiede at holde i Slutningen af 1791. Han endte med disse Ord: «Tillad mig, Sire, endvidere at bemærke, at den, som allerede har vendt eller i Fremtiden vil vove at vende Deres Majestæts Kjærlighed fra Deres loyale Undersaatter i Almindelighed og fra Byen London i Særdeleshed, er en Fjende af Deres Majestæts Person og Familie, en Tilintetgjører af den offentlige Fred og en Forræder mod vor lykkelige Forfatning, saaledes som den blev fastslaaet ved den berømmelige og nødvendige Revo-

lution». Man sagde, at Kongen havde smilet haanligt ved Adressens Oplæsning, men havde ærgret sig saaledes ved Beckfords Tale, at han blev blodrød i Ansigtet; men han var nødt til at tygge sin Harme i sig. Dog vilde Ministrene søge at forebygge, at der for Fremtiden blev sagt Kongen saa drøie Sandheder paa en saadan Maade; thi da Lord Mayoren kort efter indfandt sig for at bringe Stadens Lykønskning i Anledning af en Prindsesses Fødsel, blev det betydet ham, at Hans Majestæt udtrykkeligt udbad sig for Fremtiden at blive forskaanet for en saadan Optræden mod al Skik og Brug.

Wilkes' Person havde i al denne Tid fra Sommeren 1768 været fjernet fra Skuepladsen, medens hans Navn var i Alles Munde; han havde kun været udenfor Kings Benchs Fængslets Mure for at stilles for Underhusets Domstol og sine Vælgere i Middlesex. I April 1770 blev han nu efter udstaaet Straf løsladt mod at stille den omtalte Caution for fremtidig god Opførsel. Wilkes' Pengesager vare i den værste Forfatning, da han fik sin Frihed. Men hans Venner, som jo allerede under Middlesexvalgene havde dannet en Comitée til Indsamling af Penge, havde opnaaet saa heldige Resultater over hele Landet*), at de kunde betale hele hans Gjæld og desuden sende ham i Erkjendtlighedsgave 1000 Pund. Det var dog ikke de eneste Frugter, han høstede af Folkestemningen. En Uge efter hans Løsladelse blev hans Valg som Stadsraad i London bekræftet paa Raadhuset; han var allerede bleven valgt i Januar 1769; Aaret efter, Juni 1771, valgtes han til Sherif for London og Middlesex.

Wilkes' Trængselstid var nu forbi, og han begyndte at faae sin Løn; men paa samme Tid var ogsaa det Vigtigste af hans Rolle udspillet. Paa Grund af den fortsatte Strid mellem Londons Borgere og Regjeringen beholdt han dog

*) Endog fra Amerika sendtes der Bidrag; saaledes skjænkede Forsamlingen i Syd-Carolina 1500 Pund. Comitéen betalte i Aaret 1770 næsten 7000 Pund for Wilkes.

nogen Betydning endnu i de nærmest følgende Aar og opnaaede en Stilling, hvortil hans Evner sikkert ikke berettigede ham. Thi skjøndt de amerikanske Anliggender mere og mere skulde synes at maatte kræve Englands Opmærksomhed, tabte dog Folkets Uenighed med Regjering og Parlament Intet i Heftighed; den tiltog snarere. Aarene fra 1770 til 1780 i England minde ved Debatterne i Parlamentet, Avisernes Angreb paa Regjeringen og Londons Besværinger om Aarene 1787 til 1789 i Frankrig. Et Par Scener ere tilstrækkelige til at vise, at Kjævlerierne Intet havde tabt af deres Alvor.

Lord Mayoren for Aaret 1771, Crosby, var vel ikke saa revolutionairsindet som Beckford, men kunde dog ikke undgaae en heftig Strid med Parlamentet. Det havde nemlig tidligere været en Vedtægt, at Bladene ikke maatte bringe Referater af Parlamentsforhandlingerne; men i de sidste Aar havde Bladene ved den Interesse, Alle nærede, for hvad der foregik, sat sig ud over dette og begyndte mere og mere udførligt at optage Debatterne. I Begyndelsen af 1771 indbragte da flere Medlemmer en Klage over disse Referater, idet de paastode, at deres Taler vare blevne forvanskede. Parlamentet vedtog ogsaa, at flere Redacteurer skulde stilles for Husets Domstol; men da de ikke mødte, fængslede det nogle af dem og udsatte en Belønning for Paagribelsen af de andre, som i Tide havde skjult sig. Da de vare fængslede ved Parlamentsbudet uden Politiets Mellemkomst, lod Lord Mayoren og de to Stadsraader, Wilkes og Oliver, dem sætte i Frihed, ja arresterede endog Parlamentsbudet. Underhuset lod nu Crosby og Oliver fængsle som Forbrydere mod Parlamentet; Wilkes blev ikke antastet; det var, som om man var bange for atter at begynde med ham. De to fængslede Øvrighedspersoner maatte selv gjøre sig den største Umage for at afholde Folket fra at befrie dem. Der fandt atter foruroligende Optrin Sted paa Gaderne; Lord North selv blev en Dag angreben af den rasende Mængde og undkom med Nød og næppe. Man blev dog noget beroliget ved at erfare, at Lord Mayoren og Oliver

snart maatte løslades igjen, da enhver Arrestation, Parlamentet foretager, ikke kan vare længere end til Samlingens Slutning. Crosby og Oliver bleve ved deres Løsladelse ledsagede af Borgerne i Procession til Mansion House, ligesom de ogsaa viste deres Glæde ved at illuminere om Aftenen.

Alle de engelske Blade udstødte de heftigste Trusler mod Konge, Regjering og Parlament og bidroge til at nære Folkets Forbittrelse; Londons Borgere skjænkede Wilkes en Sølvpokal til Tak for hans Optræden i Sagen mod Avisredacteurerne. Det følgende Aar, 1772, erklærede ogsaa Domstolene sig mod Parlamentets Anmasselse i den samme Sag og bleve fuldstændigt uenige med Overretten. Tilmed troede London sig krænket i sin Eiendomsret af Parlamentet, som havde begunstiget Anlæget af en Dok, ved hvis Inddæmning Themsen, hvilken Flod Londons Borgerskab regner som sin Eiendom, blev gjort smallere paa en Strækning. Da der Intet var at stille op med Parlamentet, besluttede Borgerne at overrække Kongen en Adresse og, hvad der var uhørt, at lade denne overrække af Lord Mayoren, ledsaget af hele Borgerskabet. Kongen forekom denne Scene ved at melde Lordmayoren, at det var mod al Skik og Brug at lade en saadan Menneskemasse komme ind i Slottet, og at han kun maatte være ledsaget af Sherifferne, Stadsraaderne og ti andre Personer. Saaledes blev Adressen da ogsaa overrakt. Tonen i den var saa revolutionair som vel muligt; dens Fordringer vare de sædvanlige, Ministeriets Afsked og Parlamentets Opløsning. Kongen svarede denne Gang alvorligt og værdigt og gjorde Londons Borgere en Bebreidelse, som ikke var aldeles ugrundet, idet han beklagede, at hans Undersaatter selv vilde reise Oprøret i Amerika; thi Adressen udtalte tydeligt sin Misbilligelse af Regjeringens Forholdsregler mod Amerikanerne. Men denne Bebreidelse ophidsede dog i den Grad Befolkningen, at Wilkes trods Hoffets Bestræbelser i September 1774 blev valgt til Lordmayor for det følgende Aar.

Regjeringen lod dog nu til at ville tage det fornuftige Parti og lade Wilkes i Ro. I det nye Parlament, som dannedes i October 1774, tog han nemlig Sæde som Deputeret for Middlesex, uden at Nogen tænkte paa at gjøre Indsigelse. Hans Maal var naaet, og hans Popularitet begyndte mærkeligt at svinde, tilmed da han snart udtalte sig conservativt. Dog opnaaede han endnu en Post, maaskee den kjæreste for ham: i Aaret 1779 blev han Kæmner for London, et meget indbringende Embede, efter at han to Aar iforveien var falden igjennem ved Valget. Dette Embede beholdt han til sin Død i December 1797, ligesom han ogsaa vedblev at sidde i Londons Borgerrepræsentation. Hans Gravskrift, som man kan finde i Grosvenorkapellet i London, minder om den Idee, hvori hans Egoisme speculerede saa heldigt: «John Wilkes, En Ven af Friheden!»

Wilkes' Optræden og Londons Stridigheder med Regjeringen vilde ikke være saamegen Omtale værd, hvis ikke hele Sagen havde en Virkning, som stod langt over Aarsagen. Den bekjendte dramatiske Forfatter, Beaumarchais, som desuden ogsaa var Statsmand, overrakte i Aaret 1775 Ludvig XVI en Memoire om Englands Tilstand og den Stilling, Frankrig burde indtage i den amerikanske Strid. Han siger heri, at England selv stod for en Revolution. Det var Overdrivelse; det, som hos eet Folk fremkalder en Revolution, bevirker hos et andet kun en forbigaaende Rystelse; det var ikke ved Londons Kræmmere og Kjøbmænd, at Aarhundredets største Begivenhed skulde foregaae. Men Bevægelsen danner et nyt Afsnit i Englands indre Historie; thi paa den Tid bleve Parlamentsforhandlingerne bekjendte for Folket, og den engang vakte Interesse tabte sig ikke, og de første af de bekjendte Massemøder, Meetings, bleve holdte i disse Aar.

En anden Grund til at mindes disse Uroligheder er, at Europa gjennem engelske Flyveskrifter og Blade fik Sands for borgerlig Frihed og Kjendskab til constitutionel Statsret.

Fastlandets Aviser, som stode under det strengeste Opsyn, maatte nu ved Siden af deres omstændelige Beretninger om Hoffesterne og Fyrsternes Jagtpartier og Parader ogsaa omtale de respectstridige Begivenheder i Englands Hovedstad og lade sine forbausede Læsere høre Noget om de frie Taler i Parlamentet, Junius' Breve og Lordmayorens djærve Sprog.

H. Weitemeyer.

Prindsesse Lamballe.

Et Billede fra den første franske Revolution.

Prindsesse Lamballe er det reneste af de Offere, Revolutionen hvirvlede ned i sin Blodstrøm, hun er den Uskyldigste af alle de mange Uskyldige, der led Martyrdøden i denne Tid, da alle onde Lidenskaber vare slupne løs. Derfor kan Revolutionen heller aldrig sees i saa mørkt et Lys som ved Læsningen af hendes Historie. Naar Billedet af hendes blodige, sønderlemmede Legeme dukker frem for Phantasien, saa er det umuligt Andet, end at mange af dens gode Sider maae træde i Skygge.

Ung endnu, barnlig, livlig og aaben var hun kommen fra sit Barndomshjem Savoyen til Frankrig. Og hun kommer til at indtage en underlig Stilling i det nye Fædreland — en større Forskjel end den, der fandtes mellem hende og hendes Omgivelser, er det ikke let at tænke sig. Ved et Hof, hvor Letsind og Frivolitet hævede sit Hoved dristigere end nogensinde før eller siden, bevarede hun hele det Fond af Troskab og Alvor, der laa i hendes Sjæl; hun var aaben og oprigtig i en Verden, hvor man havde udtømt den Kunst at lyve og forstille sig, naiv i en Tid, da det var Mode ikke at være det, jomfruelig reen midt i al Fordærvelsen. I hele sin Færd gav hun alle de Exempler, som det hørte til god Tone ikke at give. Hun var et Billede paa datterlig Hengivenhed,

paa ægteskabelig Dyd, hun bragte med ligefrem heroisk Udholdenhed alle Troskabens Offere. Hun levede for sin Familie, hun døde, fordi hun ikke havde villet forlade sin Dronning og fornærme sin Konge. Alt det er ganske vist meget simpelt og ligefremt, og man forstaaer, at Madame de Genlis kan bebreide hende, at hun mangler Aand — men samtidig forstaaer man ogsaa, at havde Mange af hendes Omgivelser manglet det, hun manglede, og i Erstatning besiddet det, hun besad, saa havde Revolutionens Vulcan aldrig i den Grad ødelagt Frankrig, som det kort efter blev Tilfældet.

Marie-Thérèse-Louise de Savoye-Carignan*) blev født i Turin den 8de September 1749. En omhyggelig Opdragelse udviklede alle de Dyder, der laae paa Bunden af hendes Natur, og da Hertugen af Penthièvre saae sig om efter en Hustru til sin Søn, kunde han derfor heller ikke finde Nogen, som han hellere vilde knytte til sin Familie end hende.

Vi maae for at forstaae det Forhold, som snart udviklede sig mellem Prindsesse Lamballe og hendes Svigerfader, dvæle et Øieblik ved Hertugen af Penthièvre. Han var en Sønnesøn af Ludvig XIV og Madame Montespan, men han fulgte i ingen Henseende det Exempel, der blev givet af hans Fader, Greven af Toulouse, hans Bedstefader og alle de Stormænd, der sluttede sig til Thronen og med den store Konge deeltog i Tidens Udskeielser. Ogsaa han lever ligesom Svigerdatteren midt i den stadig voxende Fordærvelse uden i mindste Maade at være smittet af den. «Hvem vilde ikke», siger Léon Gozlan med Rette, «glad have seet Hertugen af Penthièvre beklæde Thronen istedetfor Ludvig XV».

Kun som ganske ung deeltog han i det offentlige Liv. Ved Detlingen og Fontenoy aflagde han Prøver, der lovede

*) Dette var hendes fulde Navn, før hun blev gift. Hun var den fjerde ældste Datter af Louis-Victor de Savoye-Carignan og Christine Henriette af Rothembourg.

ham Hæder paa Kamppladsen, men da han kort efter blev gift med en Fyrstinde, som han elskede, trak han sig tilbage for ganske at hengive sig til de Pligter og de Glæder, som følge med Familielivet.

Aldrig viste han sig paa sine Godser i Bretagne uden at komme som et Fredens, Tilgivelsens og Haabets Sendebud; det blev altid ham, der maatte gjøre godt igjen, hvad en Bestyrelse, der ikke virkede i hans Aand, havde forbrudt. Og naar han da befandt sig her mellem Undergivne, der tilbad, ja forgudede ham, naar han i Stilhed kunde gaae omkring og sørge for dem Allesammen, bringe Hjælp til de Fattige og Glæde til dem, som trykkedes af Modgang, naar han levede her mellem sin Hustru og sine Børn i et Hjem, der var bleven ham kjærere end noget andet Sted paa Jorden — saa forstaaer man, hvorledes han, samtidig med at han stod paa den venskabeligste Fod med Hoffet, kunde ved et Liv og en Virken, der i disse Tider var enestaaende, skaffe sig en saadan Plads i Alles Hjerter, at selv Terrorismens forfærdeligste Bloddage saae ham, en af de største af Frankrigs Stormænd, sidde rolig i sit gamle Hjem, uberørt af Stormen, høiagtet, elsket af Enhver, der stod i det mindste Forhold til ham. «Havde alle hans Tids Store lignet ham», siger Lescure, «vilde Revolutionen aldrig have fundet Sted. Agtelsen vilde have afvæbnet Alle dem, som Erkjendtligheden ikke kunde naae. Men ulykkeligviis udsaaede Regjeringens Forargelser og Tidens Elendighed mere end eet ondt Frø, som en eneste Retfærdig ikke var i Stand til at rykke op».

Ingen fortjente at være lykkelig mere end han. Og dog ramte det ene Skjæbnens Slag ham efter det andet. I en kort Række af Aar mistede han sin Hustru*) og fem Børn. Paa den Tid, da denne Skildring begynder, var af hele hans talrige Familie kun foruden den Datter, som senere blev

---

*) Hertuginden af Penthièvre, Prindsesse af Modena, døde den 30te April 1754 samtidig med, at hun bragte sit syvende Barn til Verden.

gift med Hertugen af Orleans, een Søn tilbage, Prindsen af Lamballe*).

Til ham var det, at Hertugen valgte som Hustru Prindsessen af Savoyen. Og den unge Fyrste saae, overeensstemmende med Tidens almindelige Anskuelser, i Ægteskabet intet Baand, der kunde tvinge ham bort fra det Liv, han hidtil havde ført i Udsvævelser og mellem Elskerinder. Prindsessens Billede var smukt, Ludvig XV interesserede sig for denne Forbindelse mellem to høit anseete Huse, og Prindsen af Lamballe fandt derfor ingen Grund til at modsætte sig det Valg, hans Fader havde truffet.

Den 7de Januar 1767 lod Ludvig XV til alle Prindser og Prindsesser af Blodet udgaae en kongelig Skrivelse, hvori han meddeelte dem denne Forbindelse, og i Slutningen af Maaneden fandt Formælingen under stor Høitidelighed Sted i Versailles. Man overvældede den unge Fyrstinde med Lovtaler og Ønsker om Lykke. Og hun fortjente disse Hædersbeviisninger og disse Ønsker. «Hun var», siger Lescure, «skabt til at være lykkelig og til at gjøre sin Mand lykkelig, naar blot denne Verdens Lykke afhang af dem, som fortjente den. Men dette Ægteskab, som man troede, skulde staae som et lysende Exempel i Fordærvelsens Tid, retfærdiggjorde ikke længe Haabet, som man havde næret om det. Tværtimod, denne Forbindelse blev een af dem, der i det attende Aarhundrede har gjort Baandet mellem Mand og Qvinde meest foragtet, og som meest har vanæret Ægteskabet. Jeg skynder mig med at sige, at det ikke var Prindsessens Feil, denne Engel i Dyd og Hengivenhed, og heller ikke, desværre, hendes Mands. Ansvaret for disse Ulykker bør som en Forbandelse falde tilbage paa denne almindelige Fordærvelse, som under en ryggesløs Konge naaer Alt og besmitter Alt, paa dette gjennemgaaende Forfald, hvor Anseelse og Rang istedet-

*) Louis-Alexandre-Joseph-Stanislas de Bourbon, født den 7de September 1747 og siden 1755 fransk Overjægermester.

for at danne Formuur mod Vænæren synes at føre henimod den, og endelig, til en vis Grad idetmindste, paa en Opdragelse, af hvilken man haabede Alt, men som dog var ufornuftig, som skulde bære de bedste Frugter, men blev uheldbringende, fordi den, i Stedet for lidt efter lidt at give den unge Fyrste Friheden stykkeviis, pludselig udleverede ham som et Bytte til den og kastede ham, endnu omtaaget af de første Orgier og med Courtisanernes Kys brændende paa sine Læber, ind til et tidligt Ægteskabs kydske Lykke og rene Glæder».

Den unge Fyrste kunde ikke finde sig i det stille, rolige Familieliv, som det var Faderens Opgave at gjøre tiltrækkende for ham. Et Fængsel var og blev for ham dette hjemlige Kloster, hvor man — som Bossuet sagde — kun kunde trække Veiret «du côté du ciel». Han greb derfor ogsaa med ungdommelig Dristighed enhver Leilighed til at titte ind i det forbudte Paradiis, som Omgangsvennerne lovpriste saa høit. Man paastaaer, at Hertugen af Orleans, hans tilkommende Svoger, systematisk har ført ham dybere og dybere ned i Fordærvelsen, og man lader Arvespørgsmaalet være Drivfjederen hertil. Men Paastanden synes ifølge Vidnesbyrd*), som man maa troe, at savne al Grund. Sandheden er destoværre, at han hverken behøvede Fordærvere eller Medskyldige. Hans Ungdom og Kjedsomheden ved det eensformige Liv i Hjemmet og den bestandige Væren sammen med gamle Skibscapitainer, hans Faders sædvanlige Omgang, bragte ham til at søge og finde en Verden, fra hvis Udskeielser hans unge Brud kun for nogle Maaneder var i Stand til at drage ham bort. Da han havde betalt den første Tribut til den behagelige Nyhed, som laa i Ægteskabet med en ung, smuk og elskværdig Hustru, blev han kjed af en Lykke, som ikke kostede hans Samvittighed Noget, kjed af «Hyrdevæsenet»,

*) Prindsen af Ligne, hvis Hengivenhed for Marie Antoinette borger for, at han i ethvert Tilfælde ikke er partisk til Gunst for Hertugen, bestrider saaledes denne Paastand.

som man dengang kaldte det, og vendte tilbage til Skuespillerinderne og de lystige Aftenselskaber. Han styrtede sig efter de to Maaneders Pause ind i dette Liv med ny Ivrighed og nye Kræfter, og derfor hengav han sig ogsaa i Udsvævelsen med en næsten uudslukkelig Tørst, et næsten umætteligt Raseri. Følgen blev, at et Aar var nok til at nedbryde hele hans blomstrende Ungdom.

Han døde den 7de Mai 1768. «Hans ulykkelige Hustru», siger Lescure, «udfoldede ved denne Leilighed et Fond af Elskværdighed og Evne til at tilgive, der staaer paa Grændsen af Heroisme. Hun glemte ganske, hvad han havde forbrudt imod hende, og tænkte kun paa at frelse den Skyldige og trøste hans Fader. Et Slags Forudfølelse gjorde hende denne Pligt endnu mere bydende og mere kjær. Ondet havde imidlertid grebet saa vidt om sig, at der ikke længere kunde være noget Haab. Prindsens stærke Constitution havde lidt saamange Knæk, at den ikke kunde bære Følgerne. En Operation, der var ligesaa beskæmmende som smertefuld, fremkaldte Dødskampen. Og Døden paatog sig saa at sætte den Skilsmisse i Værk, som Prindsessen aldrig havde vovet at kræve. Den hævnede Fornærmelsen uden at skaane hendes Hjerte. Louis-Alexander-Joseph-Stanislas de Bourbon, det sidste Skud af denne Parasitgreen paa det kongelige Stamtræ, døde, som Følge af sine Udsvævelser, den 7de Mai 1768 paa Slottet Luciennes, tæt ved Versailles, i en Alder af tyve Aar og otte Maaneder».

Prindsesse Lamballe var saaledes kun nitten Aar, da hun blev Enke. Sin afdøde Ægtefælle begræd hun, som han havde fortjent det, men med sin inderlige Trang til at slutte sig til Nogen valgte hun at forskjønne Livet for en Anden, der fortjente hendes Opoffrelse bedre end han. Det var hendes Svigerfader. Det Baand, som gjensidig Hengivenhed havde knyttet mellem disse To, der vare som skabte til at forstaae hinanden, kunde kun Døden bryde, og det Forhold, som allerede havde udviklet sig og i Tidens Løb befæstedes

inderligere imellem dem, staaer dobbelt lysende i Dage som disse, da man syntes at have glemt alle simple og naturlige, men dybe og hjertelige Følelser.

Tiden umiddelbart efter Prindsens Død blev tilbragt paa Slottet Rambouillet, hvor Hertugen, hans Svigerdatter og Digteren Florian, der under Paaskud af et Slags Secretairtjeneste næsten stadig opholdt sig paa Slottet, kappedes om at gjøre deres Nærværelse velsignet af Alle. Leon Gozlan har fortalt derom*). «Florian bragte — siger han — i største Hemmelighed Gaverne til de Fattige, som han havde opdaget paa sine hyppige Besøg i Landsbyerne og Flækkerne, der tilhørte Godset Rambouillet, og som Hertugen strax havde været villig til at betænke. Man kan sige, at Florian klappede Vildtet sammen, og at Hertugen saa drog paa Jagt i Velgjerningernes Land. Men ligesom Vildtet slipper op, naar man jager meget, saaledes er der ogsaa en Ende paa Velgjerningerne. Fyrsten og Digteren udtømte til Slutning deres Parker og Skove. Fattige bleve en Sjeldenhed indenfor Godsets Grændser. Saa søgte de dem længere borte, men næppe havde de fundet dem, før det gik ligesaadan i det nye District. De jagede da paa fremmed Grund, hvorsomhelst de kunde, men da de vare nødte til at anvende Behændighed for at tilfredsstille deres Trang, fortaug de for hinanden de gode Steder, og begge To satte de et Slags Stolthed i at drage Nytte af dem paa egen Haand. Især om Vinteren voxede Rivaliteten mellem de to Venner i en næsten utænkelig Grad. Den Ene benyttede sig af den Andens Søvn for at liste sig bort uden Støi og tilfredsstille sin Trang til Godgjørenhed, og den Anden, Digteren, søgte paa sin Side at faae Forspring tidlig om Morgenen for at være den Første paa de Steder, hvor de kunde faae Anvendelse for deres Vel-

*) I sin Bog: «Les Châteaux de France».

gjerninger . . . . Naar de da tidligt paa Dagen mødte hinanden udenfor Slottet, havde de altid et eller andet Paaskud for Morgentouren. Om den virkelige Grund, hvorfor de vare gaaede ud, blev der ikke talt et Ord. Man fulgtes ad tilbage i Conversation om de meest forskjellige Ting, der i Øieblikket vare allerlængst borte fra deres Tanker, om den sidste Skovhugst, om Nødvendigheden af at erstatte Bønderne, hvad deres Korn og deres Viinbjerge havde lidt ved Kongens sidste Jagt o. s. v. Først i Slutningen af Maaneden, naar Hertugen gjennemgik sine Udgifter, erfarede han, hvilke Seire hans Secretair havde vundet over ham, forsaavidt det ikke blev Florian, der maatte erklære sig for beseiret af Fyrstens Dygtighed paa dette Omraade».

Gozlan omtaler kun Hertugen og Florian. Men man feiler vist næppe ved at antage, at ogsaa Prindsesse Lamballe har taget ikke ringe Deel i deres Værk. Dette Liv var netop det, hvori hun bedst kunde føle sig hjemme, det, i hvilket hun kunde gjenfinde sin tidligere glade Tro paa Verden og dens Skjønhed.

Naar man er nitten Aar, formaaer Sorgen ikke at fæste dybe Rødder i Hjertet. Den Modgang, der havde ramt den unge Fyrstinde i hendes ulykkelige Ægteskab, blev hurtig glemt i denne Kreds af Mennesker, med hvem hun havde alle Tanker og alle Glæder tilfælles. Snart hørte man igjen Haverne omkring det gamle Slot gjenlyde af hendes friske Latter, naar hun og Hertugens Datter, der var bleven hende saa kjær som en Søster, gik deres Morgentoure under de skyggefulde Træer. Hendes aabne, ungdommelige Munterhed var endnu ikke bleven jaget paa Flugt af den Melancholi, senere Begivenheder fremkaldte. Ofte spurgte Hertugen hende spøgende, fortæller Fortaire*): «Min lille viltre Marie, hvormange Contradandse har Du saa dandset idag?»

---

*) En af Hertugens Kammertjenere. Fra hans Haand haves: «Memoires sur la vie du duc de Penthièvre».

Forskjellige Omstændigheder afbrøde imidlertid det rolige Liv paa Slottet og kaldte snart baade Hertugen og hans Svigerdatter til Hoffet. Paa Ludvig XV's Opfordring kunde de ikke undslaae sig for at forherlige de Fester, der bleve givne til Ære for Kongen af Danmark under hans Besøg i Frankrig (1768). Dronning Marie Leczinska var nylig død (24de Juni 1768), og man søgte en Fyrstinde, der kunde blive hende en værdig Efterfølgerske. Det paastaaes, at Ludvig XV ønskede at tilbyde Prindsesse Lamballe sin Haand, og Alt synes at vidne om, at hun i et saadant Ønske saae Forsynets Villie, og at hun ikke troede sig bunden til et Navn, som kun kunde mane sørgelige Erindringer frem for hende. Men der behøvedes for at bringe denne vægelsindede Monark til et afgjørende Skridt mere Dristighed og Evne til at gjøre sig gjældende, end Prindsesse Lamballe besad. Og dertil kom saa, at denne Plan var det herskende Parti imod. Hertugen af Choiseul og Hertuginden af Gramont, hans stolte og dristige Søster, forskrækkedes over et Project, der maatte synes fjendtligt mod deres Magt om ikke af anden Grund, saa fordi man ikke havde taget dem paa Raad med. De tænkte sig hele Familien Noailles staae bagved Prindsessen og gjennem hende beherske Hoffet. At have at gjøre med en Dronning, der fortjente at være det, ansaae de for meget misligere end at holde Spillet gaaende med en Elskerinde. En Dronning bliver, en Elskerinde kan afskediges. Vil hun ikke gaae ind paa de Planer, man ønsker, er der i ethvert Tilfælde Mulighed for, at hun kan styrtes og erstattes af en anden, som viser sig mere føielig. Derfor fik Ludvig XV ingen Dronning, men en Elskerinde. Det var Madame du Barry.

Prindsesse Lamballe, der i ethvert Tilfælde kun vilde have modtaget Kronen, fordi hun ansaae det for sin Pligt, naar den blev hende tilbudt, led ingen Skuffelse ved at see det herskende Parti heldigt gjennemføre sine Planer. Det var en større Sorg for hende, da hun kort efter blev berøvet en Svigerinde, i hvem hun lidt efter lidt havde fundet den kjær-

ligste og meest hengivne Veninde. Den 5te April 1769 blev Frøken de Bourbon, eneste Datter af Hertugen af Penthièvre, gift med Hertugen af Orleans.

De Fester, der ved Hoffet afholdtes i denne Anledning, bleve snart fulgte af andre. Den 24de April 1770 ægtede Hertugen af Orleans's Søster Hertugen af Bourbon, og den 16de Mai celebreredes Dauphinens Giftermaal med Marie Antoinette af Østerrig, en Forbindelse, som hele Frankrig hilste med Jubel.

Lidt efter lidt udviklede der sig mellem hende og Prindsesse Lamballe et Venskab, om hvis Dybde og Oprigtighed de kommende mørke Dage skulde aflægge saa glimrende Vidnesbyrd. Allerede 1771 og 1772 holder Marie Antoinette hende tilbage i Versailles for at hun skal deeltage i de Kanefarter paa Isen, som længe udgjorde den tilkommende Dronnings Yndlingsfornøielse.

Den 10de Mai 1774 blev man i Versailles underrettet om Ludvig XV's Død. Ludvig XVI og Marie Antoinette toge, næsten forskrækkede over at skulde regjere Frankrig i saa ung en Alder, den Throne i Besiddelse, som Skridt for Skridt skulde føre dem nærmere og nærmere Ulykken. Maaskee var det en af disse gaadefulde Forudanelser, der gjorde det endnu mere magtpaaliggende for Dronningen i Prindsesse Lamballe at sikkre sig en Veninde, paa hvis Hengivenhed hun sikkert kunde stole.

Grev de la Marck*) har fortalt om dette Forhold. «Endnu før Marie Antoinette var bleven Dronning — siger han —, gav hendes Hofdame, Grevinde Novilles, hver Vinter i Carnevalstiden et Bal om Ugen. Grevindens Leilighed i Versailles var lille og kunde kun rumme Hoffets første Herrer og Damer samt et lille udsøgt Selskab fra Paris. Dauphinen, Monsieur, Greven af Artois, Prindserne og Prindsesserne af

*) Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de la Marck. Paris. 1851.

Blodet kom til disse Baller. Mellem dem blev Prindsesse Lamballe allerede ved de første af disse smaae festlige Sammenkomster særlig udmærket af Dronningen, der viste hende en høi Grad af Venskab og Fortrolighed. Det var med hende, at Marie Antoinette som oftest underholdt sig afsides, og Forholdet mellem dem blev snart meget intimt. Og det blev egentlig kun hende, til hvem Dronningen sluttede sig som Veninde».

Dette vaagnende Venskabsforhold er samtidigt med, at Ludvig XVI forærer sin unge Hustru Trianon. «Hans Majestæt viste sig pludselig som galant Cavaleer — siger Abbed Beaudeau*) —; han sagde til Dronningen: De holder af Blomster; nuvel, jeg har en Bouquet til Dem, det er det smukke lille Trianon».

I de næsten feeagtige Haver omkring dette fortryllende Slot var det, at Dronningens varme Venskab for Prindsesse Lamballe udviklede sig. Her aabnede de deres Hjerter for hinanden, her lærte de at forstaae hinanden, og her bleve de Fortrolige.

I 1774 og 1775, disse lyse og lykkelige Solskinsdage af Marie Antoinettes Liv, da hun selv kjørte sin Cabriolet til Trianon for der at frede om sine sjeldne Blomster, spille Comedie og deeltage i de smaae landlige Baller, viste hun sig næsten aldrig uden at være ledsaget af Prindsesse Lamballe. Man betragtede dem allerede som to Uadskillelige. Goncourt*) fortæller derom. «Ved sine Besøg i Trianon — siger Marie Antoinettes Historieskriver — havde Dronningen næsten altid ved sin Side den samme Ledsagerinde, en Veninde efter hendes Smag, Prindsesse Lamballe, der for Versailles foretrak sin Svigerfaders, Hertugen af Penthièvres Skov, og som

---

*) I «Chronique secrète de Paris, par l'abbè Beaudeau». 1774.
**) E. et I. de Goncourt: Histoire de Marie-Antoinette.

Marie Antoinette havde meget Besvær med at vænne til Luften ved Hoffet. Dronningen kunde som alle Qvinder kun daarligt forsvare sig mod dem, som fængslede hendes Øie. De Portraiter, som man endnu har af Prindsesse Lamballe, give den første Forklaring af Venskabsforholdet mellem hende og Marie Antoinette. Prindsessens største Skjønhed var det klare, uskyldige Udtryk, der hvilte over hendes Træk. Selv Lynet i hendes Øie var roligt. Tiltrods for de Lidelser, hendes næsten uafbrudte Nervesygdom førte med sig, saae man dog aldrig en Sky paa denne skjønne Pande, om hvilken de lange blonde Lokker, bølgede. Skjøndt Italienerinde besad hun den nordiske Qvindes Ynde, og det var vanskeligt at afgjøre, om hun var smukkest i Kanen, omhyllet af Maarskind og Hermelin og med den friske Teint en Smule mishandlet af Sneestormen, eller naar hun under Skyggen af en stor Straahat og i en Sky af Linon gled forbi som et af den engelske Maler Lawrences Drømmebilleder».

«I Prindsesse Lamballes Sjæl — siger denne Forfatter senere — gjenfinder man den samme Reenhed og Uskyldighed som i hendes Ansigtstræk. Hun var fuld af qvindelig Kjærlighed og Hengivenhed, bestandig rede til at vise Tjenester, opoffrende selv i de mindste Smaating, uinteresseret i en sjelden Grad . . . . Det Onde saae hun ikke og vilde ikke troe paa det, og naar hun da lavede Verden om efter sine egne Ideer og jog enhver slet Tanke bort i Kraft af sine Illusioners Skjønhed, havde Samtalen med hende den samme Virkning paa Dronningen som en herlig tropisk Foraarshimmels Fred og Mildhed. Hendes Velgjørenhed endelig, denne Familien Penthièvres utrættelige Velgjørenhed, som aldrig kunde afslaae den Ulykkelige Noget — Alt var et yderligere Baand mellem Prindsesse Lamballe og Marie Antoinette».

Prindsessen længtes bestandig tilbage til de gamle Skove omkring Rambouillet. For at knytte hende til Versailles besluttede Dronningen at faae hende udnævnt til Overhofmester-

inde, en Titel, der ikke havde existeret ved Hoffet siden Begyndelsen af Ludvig XIV's Regjering. Marie Leczinski havde inddraget den, fordi en saadan Stilling forekom hende at medføre altfor megen Magt til ikke undertiden at stille sig hindrende i Veien for Herskerparrets Villie.

Næppe havde Marie Antoinette udtalt sit Ønske, før hele Hoffet kom i Bevægelse for at forebygge det. En Plads, som Enhver attraaede for sig, vilde selvfølgelig Ingen see i en Andens Hænder. Dronningen formaaede imidlertid sin kongelige Gemal til at rette sig efter hendes Villie, og i September 1775 blev Prindsesse Lamballe udnævnt til Overhofmesterinde.

«Prindsesse Lamballe», siger Lescure, «blev i denne Stilling ligegyldig for den Magt og Hæder, som fulgte med den. Men hun modtog Pligterne med hele den opoffrende Iver, som er eiendommelig for dette Hjerte, der kun forstod at elske. Marie Antoinette havde i denne Udnævnelse, der kunde blive saa farlig, naar den bragtes en ærgjerrig Qvinde, kun seet et Middel til at holde fast paa sin Veninde, der var saa indtaget i Skovene og Eensomheden, og som undflyede Dronningen for at undflye Hoffet. Prindsesse Lamballe saae i den kun en Anledning mere til at vise sin Hengivenhed, og hun fandt sig i at beklæde en Stilling, der tvang hende til at glimre, fordi den samtidig tillod hende at være til Nytte».

Fra dette Tidspunkt er Venskabet mellem Marie Antoinette og Prindsesse Lamballe urokkeligt befæstet. En enkelt Sky kan stundom drage hen over det, naar Prindsessen for nogen Tid er fjernet fra Hoffet for at følge Hertugen af Penthièvre paa hans Reiser gjennem Provindserne, og Intriguerne imidlertid et Øieblik vendte Dronningens Gunst til en Anden, men disse Skyer droge altid hurtigt forbi igjen, thi Forholdet mellem disse To havde en langt dybere og inderligere Grund end almindelig Hofgunst. Et Exempel paa deres Hengivenhed for hinanden findes i Lauzun's Memoirer. «I Slutningen af den samme Uge (Juni 1776)», siger han, «fortalte

man i Marly Dronningen, at Prindsesse Lamballe laa syg af Mæslinger i Plombières. Hun tog sig denne Efterretning overordentlig nær og troede, at man fortaug Venindens farfulde Tilstand for hende. Intet kunde berolige hende. Jeg tilbød hende da at reise til Plombières, før jeg begav mig til mit Regiment, og at sende hende den nøiagtigste Underretning. Hun modtog med Tak mit Tilbud og tilbragte Dagen med at skrive og give mig en stor Pakke Breve, i hvilke, sagde hun, hun havde talt meget om mig. Jeg reiste strax og ankom til Plombières . . . . Prindsesse Lamballe, som befandt sig vel, skrev selv til Dronningen, til hvem jeg sendte Brevet med en Coureer».

Fra Mai til Slutningen af Juli 1778 havde Prindsessen været fraværende paa en Reise i Skotland. Næppe var hun fra den kommen tilbage til Frankrig, før Skjæbnen paaførte hende den ene Sorg efter den anden.

I September samme Aar mistede hun sin Moder. Man har fra Dronningens Haand et Brev, der vidner om hendes Deeltagelse i denne Sorg.

September 1778.

«Jeg har med dyb Smerte, min kjære Lamballe, erfaret Deres gode Moders Død, hende, for hvem De nærede saa stor Kjærlighed og Agtelse. Deres Brev har aflokket mig Taarer. Jeg kjendte alle Prindsessen af Carignans gode Sider. Derfor er min Sorg saa meget desto større. Det er et tungt Slag, baade for Dem selv og for deres Venner. Jeg længes efter at see Dem, kjære Veninde, og efter at blande mine Taarer med Deres, thi der er ingen Trøst for en saadan Sorg, og jeg kan kun græde med Dem og bede til min Gud. Kongen og jeg talte for et Øieblik siden om Dem, og vi beklagede Begge inderligt den tunge Skjæbne, der forfølger en Engel som Dem, der er som født til at skabe Lykken omkring Dem og saa værdig til at nyde den. Men Deres rørende Hengivenhed staaer saa langt over Deres Lidelser, at vi ville ønske, det Venskab, den gode Hr. Penthièvre og vi selv endnu stadig

nære for Dem, maa kunne mildne Deres bittre Sorger en Smule. Farvel, kjære Lamballe; modtag min hjerteligste Hilsen og vær overbeviist om, at min Hengivenhed for Dem vil vedvare hele Livet igjennem.

Marie Antoinette».

Næppe var Prindsessen kommen sig efter den første betagende Smerte over dette Dødsfald, før der ramte hende et nyt Slag. Da hun i nogle Maaneder havde begrædt Tabet af sin Moder, mistede hun ogsaa sin Fader*). Og knap to Aar efter saae hun sin ældste Broder følge dem. Hvad Under derfor, at hun trods Venskabet for Marie-Antoinette ikke kunde Andet end flygte bort fra Hoffets Larm og Glands for i det landlige Hjems tause, skyggefulde Skove at græde, til Sorgen svandt over i stille Veemod?

Indtil 1782 viste hun sig kun i Versailles eller Paris ved meget høitidelige Leiligheder, naar Pligterne, som fulgte med hendes høie Rang, gjorde hende Opholdet der nødvendigt. I de umiddelbart derpaa følgende Aar er hun noget hyppigere ved Hoffet. Dauphinens Fødsel, Kongen af Sveriges, Poul I af Ruslands og Prinds Henrik af Preussens Besøg fremkaldte en Række Festligheder, ved hvilke hun ikke kunde savnes. Først 1785 vender hun heelt og ganske tilbage til sin kongelige Veninde.

Hun kommer sørgeklædt. De gamle Tab ere næppe forvundne, før hun har lidt et nyt, idet hendes anden Broder, Eugène, er død den 30te Juni 1785. Hun havde altid holdt meget af denne Broder, og hun havde gjort det dobbelt, efter at hun havde mistet saa mange Andre af sine Kjære, men hendes personlige Sorg maatte nu sættes til Side; Hengivenheden for Marie-Antoinette krævede dette Offer.

---

*) Prindsesse Lamballes Moder, Henriette af Hessen-Rheinfeldt-Rothenburg, der var en Søster til Dronningen af Sardinien, døde i Turin den 1ste September 1778. Faderen, Louis Victor-Amé af Savoyen, Prinds af Carignan, fulgte sin Hustru i Graven Natten imellem den 6te og 7de December.

De mørke Dage begyndte at nærme sig. Hoffets Venner bleve færre og færre, Kongedømmet svagere og svagere, Dronningens Stilling mere og mere ubehagelig. «Det var hende — siger Lescure —, man gjorde ansvarlig for Dyrtiden, for Pengemangelen, for Striden i Parlamentet, for Ministrenes Udygtighed. Det var hende, som Smædeskriverne forfulgte, og over hvem de udøste al deres Bagvadskelses Galde. Det var imod hende, at man paa samme Tid i en Kirkefyrstes Lønkammer — en Kirkefyrste, der fuldstændig havde hengivet sig til Aagerkarle og Courtisaner — smedede dette Væv af Rænker, der saa ganske skulde berøve hende Folkets Yndest: Halsbaandshistorien, et Mesterstykke af denne Roué-Politik, der havde sine lønlige Forsamlinger i Palais-Royal, sine Raadslagninger ved Orgierne, der havde Frimureriet til Armee, Parlamentet til Medskyldig, Thronen som Maal. Under disse Forhold, da den mindste Utaalmodighed, den mindste Modstand, den mindste Feil kunde sætte Alt paa Spil, da Kongen, forskrækket over det stadigt voxende Folkehad og forstemt ved alle de Smædeskrifter, der, udgaaende fra Ministrene, regnede ned over ham i Mængde, kun kunde yde Dronningen en svag og usikker Beskyttelse — under disse kritiske Forhold søgte Marie Antoinette en Veninde, der ligesom var sendt fra Forsynet, en Veninde, der gav Alt og Intet forlangte . . . . Fra dette Øieblik af finde vi bestandig ved Dronningens Side disse to Venner af Hoffet i Ulykkens Dage: Grev Fersen og Prindsesse Lamballe. Lige til den sidste Dag er det disse uinteresserede, heroiske Venner, der som Dronningens skjærmende Engle bære paa deres Hoveder det gamle Samfunds og det gamle Monarkies i sin Grundvold rystede Bygning, denne Bygning, af hvilken der desuagtet hver Dag faldt Steen efter Steen ned for Fødderne af dem, som skulde finde en Grav under dens Ruiner».

Den 4de Mai 1789 aabnedes Rigsstændernes Forsamling. Det var den sidste virkelig kongelige Ceremoni, den sidste Høitidelighed, ved hvilken Skinnet af Souverainens Myndighed blev bevaret. Fra dette Øieblik trække bestandig mørkere og mørkere Tordenskyer sammen over Kongedømmet. Og Monarken, der skulde vinde forhøiet Sjælsstyrke og forhøiet Aandsnærværelse, jo mere Uveiret trak sig sammen, han staaer svag og raadvild; hvert Skridt, han gjør, bringer Faren nærmere istedetfor at fjerne den. Derimod see vi i dette kritiske Øieblik Dronningen og Prindsesse Lamballe med et mærkeligt Skarpsyn stille sig klart, fra hvilken Side det stærkeste og meest truende Stød maatte komme; vi see dem med en forbausende Iver og Udholdenhed søge at undgaae det ved egne Kræfter og saaledes afnøde os Beundring, medens vi kun kunne beklage Kongen og hans Ministre.

De indsaae, at Alt endnu kunde blive godt, hvis det var muligt at drage Hertugen af Orleans og hans Parti tilbage til Thronens Venner. Og man kan ikke tænke sig noget paa samme Tid mere forbausende og rørende Skuespil end at see Prindsesse Lamballe, ledet af Dronningen, bevæge sig stadig virksom og utrættelig midt i denne revolutionære Elektricitet, der havde samlet sig indenfor Palais-Royal.

«Prindsesse Lamballe — siger Lescure — er pludselig bleven en heel Anden under Indvirkning af denne glødende Iver, der behersker og inspirerer alle hendes Tanker. Dette tilslørede Øie funkler af Ild, og denne stille, rolige Gang har paany faaet Vinger, denne Bleghed har atter veget Pladsen for en Rødme, fremkaldt af Kampens Bevægelser og Hede. I Alt, hvad hun siger, i Alt, hvad hun skriver, føler man, at der dirrer et Fond af denne rene, opoffrende Troskab og Hengivenhed, som hun, uden et Øieblik at vakle, hævede til Heroisme . . . . Hun bevarer Marie-Antoinettes Hemmeligheder, hun understøtter hendes Anstrengelser heelt anderledes, end en Minister nogensinde kunde gjøre det. Hun hører et halvt udtalt Ord, hun gjætter, hvad man ikke vover

at sige hende, hun gjør af sig selv, hvad man ikke drister sig til at bede hende om».

Maalet for denne Virksomhed var et dobbelt. Dronningen og Prindsessen havde tilfulde forstaaet, at Alt maatte gjøre Hertugen af Orleans til Hoved for Oppositionen. Hvad det gjaldt om, var, indsaae de, at drage Fordeel af et af disse Øieblikke, da hans Sind endnu var vaklende, og hans Samvittighed en Stund fjernede ham fra dem, der vilde benytte den Folkegunst, som havde knyttet sig til ham. Og samtidig, indsaae de, maatte man aabne Folkets Øine, dette Folk, der var udhungret ved haardhjertede Monopolister og bragt til det Yderste af Frygt for ikke at kunne skaffe Livsopholdet. Man maatte tømme de hemmelige Lader og lade Kornet strømme ud over den Plads, hvor Talerne skreg om Hungersnød og prædikede Oprør.

Dette var det dobbelte Øiemed for Prindsesse Lamballes Virksomhed. Og hun udfoldede en Ivrighed, en Snildhed og et Mod, som man ikke skulde have tiltroet hende, og som kun kan finde sin Forklaring i hendes Hengivenhed for den ulykkelige Dronning. Foruden at stille Hertugen Posten som Storadmiral af Frankrig i Udsigt og foruden den Hjælp, som man ventede sig af hans Hustru, Hertugen af Penthièvres Datter, søgte man væsentlig at opnaae sit Maal ved at smigre hans Forfængelighed. Planen gik ud paa et dobbelt Ægteskab. Hertugen af Angouléme, Greven af Artois's Søn, skulde giftes med Hertugen af Orleans's Datter, og hans Søn, den unge Hertug af Chartres, med en Datter af Dronningen af Neapel. Denne dobbelte Forbindelse, der vilde have tilfredsstillet Hertugens Stolthed og Ærgjerrighed og sikkert gjort ham, om ikke til en Ven af Kongedømmet, saa dog idetmindste neutral, strandede imidlertid paa Intriguer saavel hos Hertugen som hos Dronningens Venner. De Sidste vilde være ene om at frelse hende eller ogsaa drage hende med ned i deres Fald, og Hertugens Venner vare selvfølgelig fjendt-

ligt stemte mod en Forening, der stillede sig hindrende i Veien for deres Interesser.

Samtidig blev Hertugens hemmelige Ærgjerrighed, eller rettere den, som man indblæste ham, opflammet ved et heldigt Varsel. Den 4de Juni 1789 døde Dauphinen*). Under saadanne Forhold var det let for Hertugens machiavellistiske Raadgivere at drage ham bort fra den Vei, paa hvilken Prindsesse Lamballes Bestræbelser skulde føre ham ind.

Disse Hertugens bestandig aarvaagne og til at gjennemføre deres uhelbringende Planer ligesaa dristige som utrættelige Raadgivere skyldes det ogsaa, at Prindsessens Bestræbelser for at proviantere Paris strandede. De saae, hvormeget hun gjennem sin Hengivenhed for Kongehuset vilde være i Stand til at udrette, dersom hun fik Lov dertil, og de satte derfor Alt ind paa at beseire denne farlige Fjende. Til et Snigmord fordristede de sig endnu ikke, men desto mere søgte de at opnaae gjennem Bagvadskelse. I Smædeskriftet «Galeri des dames françaises» *), hvor Revolutionen allerede dypper i Galde de Dolke, som den senere farvede med Blod, faaer hun den første Betaling for sin opoffrende Hengivenhed.

Hun staaer imidlertid fast. Hendes Liv er fra nu af ganske viet Dronningen, og hun svigter ikke et Øieblik. Hun kan med saa meget større Ro overføre al sin Deeltagelse paa Marie-Antoinette, da hun har seet, at Hertugen af Penthièvre trænger langt mindre til den. Den Popularitet, som han havde vundet, var saa dybt grundet paa Erkjendtlighed og Beundring, at hun intet Øieblik behøvede at være urolig for hans Skjæbne.

I August 1789 reiste han til Paris. Gjennem Fortaire's Fortælling om denne Reise faaer man et levende Indtryk af den dybe Agtelse, Hertugen mødte hos Alle, og som bevarede sig usvækket selv i Terrorismens forfærdeligste Dage. «Selv

---

*) Louis-Joseph-Xavier-François, født i Versailles den 22 Octb. 1781.
**) Det udkom i Januar 1790.

i de mindste Landsbyer — siger Fyrstens Kammertjener — havde Beboerne samlet sig for at bringe Hr. de Penthièvre deres Hyldest. Hans Ankomst til og Afreise fra Clairvaut blev forkyndt ved Ringning med alle Kirkeklokkerne. Da han naaede Bar-sur-Aube, saae han Alt klædt i festlig Dragt. Borgermilitsen, der begyndte at kalde sig Nationalgarde, var under Vaaben; alle Byens Officerer havde samlet sig, beredte til at modtage ham. Hr. de Penthièvre var, inderlig rørt over saamegen Opmærksomhed, stegen ud af sin Vogn og gik tilfods mellem en uhyre Menneskemasse, der overvældede ham med Velsignelser. Da han havde naaet Officererne og de Standspersoner, som vare gaaede ham imøde, rettede man forskjellige Henvendelser til ham, hvis Hovedøiemed var at bede ham ikke forlade Frankrig, hvor han var saa almindelig afholdt». Overalt, hvor han kom hen, gjentog de samme Scener sig. Fortaires Skildring fremkalder Forestillingen om et sandt Triumphtog. Ja, selv i Paris, hvortil han ankom den 25de August, bragte man ham Hyldest. En Afdeling af Nationalgarden opstillede sig udenfor hans Bolig og udbad sig som en Ære at maatte passere Revue for ham.

September Maaned tilbragte han i Landsbyen Eu. Man havde her eenstemmig valgt ham til Chef for Nationalgarden. Da han ved Eedsaflæggelsen traadte frem for at tale til den forsamlede Mængde, vare alle Øine vædede af Taarer, Mændene kastede under Hyldingsraab Hattene i Luften, Qvinderne viftede med deres Lommetørklæder. Med høi, klar, men bevæget Stemme holdt han følgende Tale:

«Franskmænd! Edens Ukrænkelighed er det helligste og uløseligste af alle de Baand, der samle Alle til een Nation. Omstændighederne have medført en Fornyelse af den Pagt, som bør forene os til en eneste stor Familie. Knyttede til en Monark, der bør være denne Families eneste Hoved, og hvis Person er erklæret ukrænkelig, som Monarkiet er udeleligt og arveligt, ville vi her i

Himlens Paasyn og ved vore Vaaben sværge at være troe mod den franske Nation, Loven og Kongen».

Derpaa fremsagde han langsomt Eedsformularen, som den forsamlede Mængde gjentog i stærk Bevægelse. Det Hele var en af disse lyse og velgjørende Scener fra Revolutionens første Dage — desværre en af de sidste, før Blodhavet væltede ud over Frankrig.

Prindsesse Lamballe besøgte ham paa Slottet Eu. Man havde her tilbragt nogle hyggelige og rolige Dage sammen, da der den 7de October Klokken ni om Aftenen ankom en Coureer, aldeles bedækket med Støv og ridende en Hest, som var nærved at styrte. Han bragte Hertugen og Prindsessen den Efterretning, at Kongen, Dronningen og hele den kongelige Familie befandt sig i Tuilerierne, tilligemed nogle Enkeltheder om, hvad der de to foregaaende Dage var foregaaet i Versailles.

Da man var kommen sig efter den første Bestyrtelse over saaledes at see de mørke Varsler om Revolutionen forvandlede til Virkelighed, fattede Prindsesse Lamballe sin Beslutning. Uden Ophold reiste hun til Paris, hvor hun ankom seent om Aftenen den 8de.

Alle vide, hvilke Dage der fulgte, fulde af Bekymringer og Ydmygelser for den kongelige Familie. Marie Antoinette havde forudseet Meget, men det, der hændte, havde hun dog ikke tænkt sig muligt. Det var for Meget, til at ikke hendes Sjæls Spændkraft et Øieblik maatte slappes, til at ikke Modløsheden for en Stund maatte overvælde hende. Alle paa Slottet gik omkring, tause og nedslaaede, der kom ikke et Øiebliks Glæde eller lyse Udsigter, som kunde bortjage Bekymringens Skyer. Prindsesse Lamballe var den Eneste, der forstod at jage Forsagtheden paa Flugt hos sin kongelige Veninde.

«Undertiden kom hun — siger Lescure — let som en Fugl for at drage Dronningen bort fra disse tyngende Tanker og disse uophørlige Bekymringer; hun besad endnu Sjælskraft nok til at smile, hun kunde endnu gjøre Vold paa sin egen Frygt for at jage Marie Antoinettes paa Flugt og med sin uskyldige Munterhed, sin elskværdige Underholdning, sin milde Stemme og sin hele fortryllende Maade at være paa oplive dette Hjem for Savn og Frygt».

Hvis jeg gjennem den her meddeelte Skildring har formaaet at give noget fyldigt Indtryk af Prindsesse Lamballes Personlighed, saa vil Læseren selv kunne tænke sig, hvad og hvor Meget hun under Forhold som disse maatte være for den ulykkelige Kongefamilie og særlig for Marie Antoinette. Begivenhederne udadtil kjender man; jeg gaaer derfor let henover Aaret 1790, denne Række af Ulykkesdage, den ene mere sorgtung end den anden, og standser først igjen midt i 1791 ved Kongefamiliens Flugtreise fra Paris.

Aftalen mellem Marie Antoinette og hendes Veninde var, at Prindsessen i de Dage, da Forberedelserne til Flugten fandt Sted, skulde begive sig til Aumale, Hertugen af Penthièvres daværende Opholdssted. Naar Dronningens stadige Ledsagerinde var borte, vilde Hoffets Fjender vanskeligere fatte Mistanke om disse Forberedelser. Naar Flugten da var iværksat, skulde Marie Antoinette sende hende Bud, for at ogsaa hun strax kunde begive sig paa Vei og paa engelsk Grund atter træffe sammen med Kongefamilien.

Efterretningen kom til Aumale den 21de Juni om Aftenen, og Prindsessen reiste strax. Hun indskibede sig uden Uheld ombord paa et engelsk Skib — hun vidste ikke, at man i Varennes havde standset Kongen og Dronningen paa deres Flugt og under de stærkeste Forhaanelser ført dem tilbage til Tuilerierne.

Da hun i England modtog dette nedslaaende Budskab, vilde hun strax have begivet sig tilbage. Hun indsaae imidlertid — og Breve fra Hoffet bestyrkede hende i denne Mening —, at hun for Øieblikket kunde være Kongefamilien til mere Nytte i England end i Frankrig. Man havde haabet at bevæge Pitt, Englands mægtige Minister, til kraftigt at tage sig af det vaklende Monarkies Sag, og man havde anvendt alle Anstrengelser for at opnaae dette Maal. Men forgjæves. Pitt kjendte kun sine egne Interesser, og de opfordrede ham kun til at forholde sig rolig. Da saaledes Alt viste sig frugtesløst ligeoverfor ham, greb man den Udvei at lade Prindsesse Lamballe søge at virke umiddelbart paa det engelske Kongehuus. Desværre formaaede imidlertid ikke engang hun at udrette Noget, Pitts Indflydelse var for almægtig. Følgende Udtog af et Brev fra Marie Antoinette indeholder tilstrækkelige Oplysninger i denne Henseende.

. . . . «Der er Øieblikke — skrev hun i September 1791 til sin Søster Marie Christine —, da jeg fristes til at sende min kjære Lamballe til Leopold. Hun kunde i Forbigaaende tale med Dem, og De kunde saa fortælle hende, hvorledes hun skulde gaae frem ved Hoffet. Min Svoger kjender hende, og hun synes om hans Charakteer og Maade at være paa; hun har i al Hemmelighed og for at tjene mig foretaget sig den besværlige Reise til England. Dronningen og hendes Døttre have modtaget hende meget gunstigt, men Kongens Blik er blændet. Det er Ministeren, der regjerer, og han har uden Omstændigheder og i temmelig tydelige Udtryk sagt til Prindsessen, at vi selv uundgaaeligt havde draget Ulykken over os».

Prindsesse Lamballe anvendte Alt, hvad der stod i hendes Magt — og kunde der overhovedet her udrettes Noget, saa maatte hun være den, der var bedst skikket til at tage Sagen i sin Haand — for at give den kolde, egenkjærlige Politik, England var slaaet ind paa, en anden Retning. Men hver Dag bragte hende nye Skuffelser, og medens hun fra

Frankrig modtog den ene nedslaaende Efterretning efter den anden, lukkede sig ogsaa for hende Udsigt efter Udsigt. At hun desuagtet under Forhold som disse kunde skrive Breve som det efterfølgende, er et af de mange Smaatræk, der ypperligt bidrage til at charakterisere denne elskelige Qvindeskikkelse. Brevet er skrevet til den unge Marquise de Lage, der som Æresdame var knyttet til Prindsessen.

Onsdag.

«Jeg har hidtil ikke kunnet skrive til Dem, kjære Barn; De veed, at jeg ikke altid kan, naar jeg har Lyst dertil. Jeg skrev til Dem, før mit Tilfælde*) kom, og De siger, at De blev rigtig glad ved min lille Billet. Imidlertid forbød jeg Dem jo at svare. De maa tage nødvendigt Hensyn til Deres Øine. Jeg vil ikke, at mit Barn skal miste sine smukke Øine, jeg vil, at hun skal forholde sig pænt roligt. Ingen Utaalmodighed — den vil kun være hindrende for Gjenerhvervelsen af Deres Sundhed. Deres tre Uger udløbe paa Tirsdag, og jeg skal ganske bestemt komme og see til Dem i de allerførste Dage. Farvel, kjære Lille; De har forvoldt mig megen Uro, men jeg holder alligevel ikke den mindste Smule mindre af Dem for det. Der er endnu mange Ting, som jeg kunde have Lyst til at fortælle Dem, men jeg befinder mig i en underlig urolig Spænding. Derfor indskrænker jeg mig til at bede Dem være rigtig forsigtig, hvis De holder lidt af mig».

Man har, som sagt, bebreidet Prindsesse Lamballe Mangel paa Aand. Der er maaskee heller ikke megen Aand i dette Brev, men saa er der til Gjengjæld saa meget desto mere Hjerte.

Da alle Anstrengelser ved det engelske Hof havde viist sig frugtesløse, vilde hun igjen vende tilbage til Frankrig. Hun kunde ikke finde sig i ikke at være til Nytte. Larmen af Oprøret i Paris naaede til London og fortalte hende om

*) Et nerveust Anfald, der kom periodisk og undertiden meget heftigt.

Kongefamiliens Fare. Hun bad i det ene Brev efter det andet Marie Antoinette om Tilladelse til at forlade England, og det er høist interessant at læse den paa denne Tid førte Correspondance mellem Dronningen og hende, «en ædel og rørende Kappestrid i Hengivenhed» — kalder Lescure den — «mellem den, der tilbyder, og den, der afslaaer Offeret».

Hele October og Begyndelsen af November blev af de to Veninder anvendt til at give hinanden Grunde efter Grunde fra den ene Side for at blive, fra den anden for at vende tilbage.

Tilsidst kunde Prindsessen ikke længere udholde saaledes i Frastand at være Vidne til, hvorledes Faren for Kongefamilien blev større og større. Imod sin Venindes Forbud reiste hun til Frankrig. Hr. de Penthièvre laa syg i Vernon; hos ham opholdt hun sig nogle Dage og underrettede imidlertid Dronningen om sin Tilbagekomst. Som Svar modtog hun følgende Brev:

«Nei, kjære Lamballe, nei, De maa ikke komme tilbage. I den Tilstand, hvori den gode Hr. de Penthièvre befinder sig, vil De savnes altfor meget i Vernon. Hvor De dog er en god og en sand Veninde! Jeg forsikkrer Dem, at Ingen kan være mere overbeviist herom end jeg, men man maa ogsaa tage Hensyn til sig selv, og jeg forbyder Dem, i Kraft af hele mit Venskab for Dem, at vende tilbage hertil. Afvent den Virkning, som Vedtagelsen af Constitutionen frembringer. Send mig lidt hyppigt Efterretninger fra Dem og fortæl Hr. de Penthièvre, med hvor megen Deeltagelse Kongen og jeg vente at høre om hans Befindende. Farvel, kjære Lamballe; vær overbeviist om, at mit Venskab for Dem aldrig vil ophøre. Tusinde Hilsener.

Marie Antoinette».

Endnu flere Gange skrev Dronningen til hende for at afholde hende fra at forlade sit rolige og fredelige Tilflugtssted hos Hr. de Penthièvre. Men Brevene bleve uden Virkning. Madame Campan siger:

«Paa den Tid, da Constitutionen traadte i Kraft, vilde Prindsessen vende tilbage til Frankrig. Men Dronningen, der tvivlede om, at Roligheden igjen kunde tilveiebringes, satte sig derimod. Den Hengivenhed, som Prindsesse Lamballe nærede for sin kongelige Veninde, bragte hende imidlertid til alligevel at komme for at søge Døden».

Og, hvad hun søgte, fandt hun.

Den 20de Juni 1792 kom. Prindsesse Lamballe havde i den sidste Tid bestandig været om Dronningen, og hun var det ogsaa paa denne Dag. I de Forhaanelser, der overgik Kongefamilien fik hun derfor sin rigelige Andeel. Vi lade Marie Antoinettes Historieskrivere*) fortælle.

«Den 20de Juni var kommen. Halvdelen af Dagen blev som alle de andre Dage paa Slottet tilbragt i ængstelig Spænding. Men da Klokken bliver halv Fem, forkynde høie Skrig, at Folket kommer. Det er Octoberdagene, der vende tilbage. Kongen befaler, at Kongeporten skal aabnes. I et Øieblik er Alt: Gaarde, Trapper o. s. v., oversvømmet af en uendelig Menneskemængde, der bestandig trænger sig længere og længere ind i Slottet. Kongen, Dronningen og den kongelige Familie ere i Kongens Værelse; forberedte paa Alt høre de Øxeslagene paa Indgangsdøren til det Indre af Slottet. De to Børn græde. Dronningen aftørrer deres Taarer. Chefen for Nationalgardens anden Legion, Aclocque, griber Kongen i Armen og besværger ham at vise sig for Folket. Ludvig XVI gaaer ud af Værelset. Madame Elisabeth, hvis Øie stadig har vaaget paa ham, følger efter. Da Dronningen har bragt Børnene til at tie, vender hun sig om. Kongen er der ikke mere. Hun glemmer Børnene og vil følge sin Ægteherre. Med skjælvende Stemme udbryder hun: «Min Plads er ved Siden af Kongen», og idet hun afviser de Bønner om at

*) E. og I. Goncourt.

blive, der lyde til hende fra alle Sider, gaaer hun Døden imøde med en Dronnings Anstand. En Adelsmand griber hende i Armen, en anden spærrer hende Veien. Nogle Nationalgardister ile til. De forsikkre hende om, at Kongen er i Sikkerhed. Imidlertid suser Larmen gjennem Slottet, og som Vindstød naae Dødsskrigene Dronningens Øre. Der høres Vaabenklirren i Gardisternes Sal. Man faaer næppe engang Tid til at føre Dronningen ind i Statsraadssalen. I Hast skydes det store Bord for hende. Saaledes er der mellem Dronningen og de Vaaben, der søge hende, kun det Bord, ved hvilket Monarkiets mørke Skjæbne saa tidt er bleven drøftet. En Klynge Nationalgardister forsvare Bordet. Større og større Skarer vælte sig frem. Man bryder Skabene op, man slaaer Meublerne istykker . . . . Dronningen staaer stadig bag Bordet, paa hendes høire Side trykker Madame sig tæt op til hende, paa hendes venstre staaer Dauphinen med vidt opspilede Øine. Fru de Lamballe, Fru de Tarente, Fruerne de la Roche-Aymon, de Tourzel og de Mackau danne en Kreds om Dronningen. Mænd, Qvinder, Spyd, Dolke, Skrig og Fornærmelser vælte sig frem imod hende. Af disse Cannibaler viser een hende et Bundt Riis med den Paaskrift; «For Marie Antoinette», en anden præsenterer hende en Guillotine, en tredie en Qvindefigur i en Galge . . . .»

Prindsesse Lamballe var, som sagt, i disse skrækkelige Øieblikke ved Dronningens Side. Da Marie Antoinette udbryder: «Min Plads er ved Siden af Kongen», svarer en mild, sagte Stemme hende: «Nei, Deres Plads er ved Siden af Deres Børn». Denne Stemme kommer fra Prindsessen.

Hvorledes Orleanisterne i Harme over hendes Hengivenhed for Kongehuset havde forstaaet at ægge Folket imod hende, er fortalt. Man vil da ogsaa let kunne tænke sig, at hendes Stilling paa denne Revolutionens Mærkedag maatte være ligesaa farefuld som Dronningens, og at begge Veninderne maatte opbyde alt deres Mod for at staae opreiste

midt i Stormen. Men Heroisme er jo hos Revolutionens Qvinder næsten ogsaa bleven deres anden Natur.

Efter den 20de Juni søgte man paa Slottet at forekomme eller beseire det nye Anfald, som man ikke uden Grund forudsaae. Det er ved disse hemmelige Forberedelser, det er ved disse Forholdsregler, der maatte tages med den høieste Grad af Forudseenhed og Forsigtighed, at vi maae beundre Prindsesse Lamballes Koldblodighed, diplomatiske Fiinhed og Energi. Hun besad fremfor Alt en sjelden Evne til at føre den, der begyndte at blive vaklende, tilbage til Troskab imod Thronen, og til uden Opsigt at fjerne Enhver fra Slottet, paa hvem man ikke kunde stole. Og at dette skeete med Skarpsyn og Omhyggelighed, det var fremfor Alt nødvendigt nu, da Begivenhederne mere og mere krævede som en uundgaaelig Nødvendighed, at de Faa, der endnu vare forblevne Dynastiet troe, forenede sig fast og urokkeligt om en Plan, der kunde bortvende de truende Farer.

Der blev i Virkeligheden ogsaa, særlig af Bertrand de Molleville, udkastet den ene Plan efter den anden. Men de strandede i Reglen paa Ludvigs Ubestemthed.

Vi rykke saaledes nærmere og nærmere det Tidspunkt, da Mordraseriet naaer sit Høidepunkt.

Ifølge Madame Campans Udsagn havde Mairen i Paris, Pétion, den 9de August underrettet Nationalforsamlingen om, at der til Dagen efter forberedtes et stort Opløb, at Stormklokkerne skulde ringe ved Midnatstid, og at han frygtede for ikke at have Midler ihænde til at forebygge den Begivenhed, der forberedtes. Efter at have modtaget denne Underretning gik Forsamlingen over til Dagsordenen.

Og heller ikke Kongen gjorde Noget. Baade Pétion, Kongen og Nationalforsamlingen afventede roligt, hvad der vilde komme, den Første for at slutte sig til Oprøret, Kongen for ogsaa i Farens yderste Øieblik at vise sig raadvild, Forsamlingen for at svigte hans Sag.

«Omendskjøndt han var sig Faren fuldstændig bevidst — siger Lescure — vægrede Kongen sig dog for at iføre sig et Brystharnisk under sin Dragt. Forunderlige Blanding af Frygtsomhed og Sjælsstorhed, af Mod og Forsagthed: denne Konge, der hverken forstod at flygte, søge Skjul eller sikkre sig, han forstod heller ikke at ville, befale og gjøre Modstand! Det var kun et eneste Fortrin, han manglede, ganske vist, — men det var netop det, som Kongerne først og fremmest ikke kunne undvære».

Saa kom da den 10de August. Stormklokkerne ringede, Mængden væltede sig mod Slottet, dets Forsvarere brændte af Begjærlighed efter at jage Hoben tilbage, men Frankrigs Konge skjælvede for den Tanke at lade løsne et Skud mod Oprørerne; i dette Øieblik afgjordes Revolutionens Skjæbne. En dristig Beslutning, og Kongedømmet kunde være frelst. Men istedetfor valgte Ludvig at søge Beskyttelse hos Nationalforsamlingen, og dermed var Dødsdommen fældet over ham og Monarkiet.

Man kjender Optrinene i og udenfor Forsamlingen. Man mindes, hvorledes Kongefamilien til Slutning fik anviist Plads i «Logotachygraphens» med Jerngitter forsynede Loge bag Præsidentens Stol. Det er derfor her tilstrækkeligt at bemærke, at Prindsesse Lamballe stadig befandt sig ved Dronningens Side.

Tre Dage holdtes Kongefamilien her i Nationalforsamlingen. Støttet til Logens Rækværk hørte Ludvig det Decret blive oplæst, der erklærede ham for at have forspilt Nationens Tillid og for at være «suspenderet fra sit Embede», han hørte den forhenværende Capuziner Chabot om ham, Ludvig XVI, Frankrigs Konge, sige: «For alt det Blod, som idag er udgydt, for hele Landets Elendighed kunne vi takke denne Forræders Meened og Troløshed» — han hørte det uden at forandre en Mine. Den samme Ro bevarede Dronningen og Prindsesse Lamballe, skjøndt de som Qvinder maatte lide endnu mere ved Opholdet i dette Buur.

Endelig den 13de August førtes de til et bedre Fængsel. Det var Temple. Men det blev kun i sex Dage tilladt Prindsesse Lamballe at være sammen med Dronningen og ved sin Hengivenhed forhøie hendes Mod og Udholdenhed. «Natten mellem den 19de og 20de August», siger Ludvig XVI's Datter, den senere Hertuginde af Angoulême, «bragte man Klokken Et om Morgenen en Ordre til Temple, ifølge hvilken alle de, som ikke hørte til Kongefamilien, skulde føres bort derfra. Man berøvede min Fader Huc og Chamilly og lod ham ene med en Municipalsoldat. Derpaa gik man ned underneden til min Moder for at føre Madame Lamballe bort. Forgjæves satte min Moder sig derimod og sagde, hvad der var sandt, at Prindsessen var hendes Slægtning. Man førte hende alligevel bort».

Hun blev bragt til Raadhuset og efter tre Timers Venten stedet til Forhør.

Forhørssalen var offentlig og altid fyldt af en uendelig Menneskemængde, der med forfærdelige Brøl tilkjendegav Bifalds- og Mishagsstemninger, og Billaud-Varennes befalede altid den Anklagede at tale saa høit, at det souveraine Folk kunde høre Svarene.

«Hvad hedder De?» spurgte han.

Prindsessen: Marie Thérèse Louise de Savoye Bourbon-Lamballe.

Billaud: Hvilke Oplysninger kan De give om den 10de August.

Prindsessen: Ingen.

Billaud: Hvor har De tilbragt denne Dag?

Prindsessen: Som Kongens Slægtning fulgte jeg ham til Nationalforsamlingen.

Billaud: Var De i Seng Natten mellem den 9de og 10de.

Prindsessen: Nei.

B.: Hvor var De da?

P.: Paa mit Værelse paa Slottet.

B.: Gik De ikke til Kongen i Løbet af Natten?

P.: Da jeg troede at høre Støi, gik jeg til hans Værelse Klokken henimod Et.

B.: Vidste De, at Folket havde reist sig?

P.: Jeg maatte antage det, da jeg hørte Stormklokken ringe.

B.: Saae De Schweitzerne og Nationalgarden tilbringe Natten paa Terrassen?

P.: Jeg havde sat mig ved mit Vindue, men jeg saae Ingen.

B.: Var Kongen paa sit Værelse, da De begav Dem derhen?

P.: Der var en Mængde Mennesker, men Kongen var der ikke.

B.: Vidste De, at Mairen af Paris opholdt sig i Tuilerierne?

P.: Jeg vidste, at han var kommen.

B.: Hvornaar begav Kongen sig til Nationalforsamlingen?

P.: Klokken Syv.

B.: Havde han ikke, før han begav sig derhen, ladet Tropperne passere Revue? Kjender De den Eed, som han lod dem aflægge?

P.: Jeg har ikke hørt Noget om, at der blev aflagt Eed.

B.: Veed De, at der var opstillet ladte Kanoner i Værelserne?

P.: Nei.

B.: Saae De Mandat og d'Affry paa Slottet?

P.: Nei.

B.: Kjendte De Tuileriernes hemmelige Udgange?

P.: Nei.

B.: Har De ikke, mens De var i Temple modtaget og skrevet Breve, som De har søgt at faae hemmeligt besørgede?

P.: Jeg har hverken modtaget eller skrevet Breve, uden at de ere gaaede gjennem en Municipalembedsmands Hænder.

B.: Veed De Noget om et Meublement, der blev lavet til Madame Elisabeth?

P.: Nei.

B.: Modtog De ikke for kort Tid siden nogle Andagtsbøger?

P.: Nei, jeg har ingen modtaget.

B.: Hvilke Bøger havde De da i Temple?

P.: Jeg havde ingen.

B.: Vidste De Noget om den spærrede Trappe?

P.: Nei.

Hermed var Forhøret tilende, og man førte Prindsessen ind i et tilstødende Værelse, for at hun kunde opholde sig der, medens man udspurgte de af Dronningens Damer, der havde lidt samme Skjæbne som hun.

En af dissse, Pauline de Tourzel, fortæller, hvorledes man derpaa førte Fangerne til Fængslet la Force:

«Man lod os stige ind i en Fiacre; den var omgivet af Gensdarmer og blev fulgt af en stor Menneskemængde. Det var en Tirsdag. I Vognen hos os sad en Gensdarmofficeer. Gjennem den Laage, som vender ud til Rue des Balais traadte vi ind i dette sørgelige Fængsel . . . . Prindsesse Lamballe, min Moder og jeg bleve førte hver til sit særskilte Fængsel. Jeg bad om at maatte komme sammen med min Moder; men man var ubønhørlig».

Fra nu af kan man ikke længere være i Tvivl om, hvad der venter den ulykkelige Fyrstinde. Allerede Navnene Savoyen og Bourbon-Lamballe maatte gjøre hende til Offer for Revolutionen.

Hun var de første Dage under sit eensomme Ophold i Fængselet nærved at bukke under for en alt overvældende Angst, men lidt efter lidt vandt hun igjen Ro og Hengivenhed i sin Skjæbne, især efterat Pauline de Tourzel havde opnaaet Tilladelse til, at hun og hendes Moder kom til at dele Fængsel med Prindsessen, en Tilladelse, der dog ikke medførte nogen lang Samværen. Frøken Tourzel og hendes

Moder udfriedes nemlig nogle Dage senere paa en hemmelighedsfuld Maade af Fængselet, og Prindsesse Lamballe forlod det for at kastes som Bytte for den rasende Pøbel.

Det var Natten mellem den 2den og 3die September. Dantons Plan: at myrde Alle, der vare anklagede eller mistænkte for at være Kongens Tilhængere og Revolutionens Fjender, og som befandt sig i Fængslerne, blev udført. Prindsesse Lamballe havde, forskrækket af Dødsraabene, der lød udenfor hendes Vinduer, og overvældet af Uro og Angst, kastet sig paa Sengen. Hun lukkede imidlertid kun Øinene for strax at aabne dem igjen, vækket af forfærdelige Drømme.

«Klokken Otte om Morgenen — fortæller Bertrande de Molleville — traadte to Nationalgardister ind i hendes Værelse for at underrette hende om, at hun skulde bringes til «Abbediet». Hun svarede, at, naar hun havde Valget mellem to Fængseler, vilde hun hellere blive, hvor hun var, end føres til et andet. Hun afslog bestemt at følge med og bad indstændigt om, at man vilde lade hende i Ro. En af Nationalgardisterne nærmede sig da til hende og sagde haardt, at det var nødvendigt, hun adlød, og at hendes Liv afhang deraf. Hun svarede, at hun vilde gjøre, hvad man ønskede, og bad dem, der opholdt sig i Værelset, om et Øieblik at gaae tilside. Hun skiftede Kjole og kaldte saa paa Nationalgardisten, der bød hende Armen».

Man førte hende til det af Jacobinerne oprettede Blodtribunal. Synet af Bødlerne med deres blodbestænkede Vaaben, Lugten af Blod og Viin, der opfyldte Luften, Dommernes mørke, ildevarslende Udseende, de dæmpede Dødsskrig, som man undertiden hørte i det Fjerne, Alt dette føiede sig for den ulykkelige Fyrstinde sammen til et rædselsvækkende Billede, og hun tabte Bevidstheden. Disse Besvimelser gjentog sig af og til, men aldrig saasnart var Forhøret begyndt, før hun atter var fuldstændig Herre over sig selv.

«Hvem er De?» spurgte Forhørsdommeren.

— Marie Louise, Prindsesse af Savoyen.

Deres Stilling?

— Overhofmesterinde hos Hds. Majestæt Dronningen.

Har De Kjendskab til de den 10de August stiftede Complotter?

— Jeg veed ikke, om der den 10de August har været stiftet Complotter, men jeg veed, at jeg aldrig har havt nogen Kundskab om dem.

Sværg Kjærlighed til Frihed og Lighed og Had til Kongen, Dronningen og Kongedømmet.

— Gjerne sværger jeg det Første, det Sidste kan jeg ikke, thi der findes intet Had i mit Hjerte.

«Saa sværg dog — hviskede en Nærstaaende til hende —, hvis De ikke sværger, er De dødsens».

Prindsessen svarede Intet, skyggede med Haanden for Øinene og gjorde et Skridt henimod Døren.

I det Samme lød Dommerens Kjendelse: «Til Abbediet». Man vidste, at disse Ord ligesaagodt kunde være ombyttede med: «Til Døden». I Septemberdagene betød de i Virkeligheden accurat det Samme.

Næppe var Prindsessen traadt over Dørtærskelen, før hun bagfra fik et Sabelhug i Hovedet; Blodet sprøitede til alle Sider, og hendes lange Haar faldt ned over Skuldrene. To Mænd støttede hende under Armene og tvang hende til at gaae hen over de Dynger af Liig, der bedækkede Gaden. Hvert Øieblik besvimede hun. Da man havde naaet det snævre Stræde, der førte fra Rue Saint-Antoine til Fængselet, hørtes en halv Snees Stemmer udstøde Raabene: «Naade! Naade!» «Ned med Hertugen af Penthièvres*) forklædte Lakaier» raabte Mairen og styrtede i Spidsen for Banden løs imod dem. To bleve dræbte paa Stedet, de Andre reddede sig ved Flugt.

---

*) Hertugen af Penthièvre og hans tro Tjenerskab i Paris havde gjort Alt for at frelse den ulykkelige Prindsesse, men forgjæves.

Da endelig Prindsessen var saa afkræftet, at det ikke længer var hende muligt at reise sig fra Jorden, gjorde man det til Slutning af med hende ved paa en Dynge Liig at gjennembore hende med Spydstød. Derpaa rev man Klæderne af hende og stillede Liget frem til Skue for Pøbelens Forhaanelser. «Saa ofte», siger Peltier, «som Blodet fra hendes egne Saar eller fra de Liig, der laae ved Siden af, bedækkede dette skjønne Legemes Former, var der stadig Folk ved Haanden til at vadske det og vise Tilskuerne dets skinnende Hvidhed». — «Jeg har ikke», tilføier han, «Mod til at skildre alle de Barbariets og Ublufærdighedens Udskeielser, hvormed man besudlede det. Jeg indskrænker mig til at fortælle, at man ladede en Kanon med det ene af hendes Been».

Heller ikke jeg tør saare mine Læserinders Blufærdigbed ved at give en omstændelig Beretning om Alt, hvad disse Skarer af umenneskelige Banditter tillode sig med dette ulykkelige Offer for Dyd, Venskab og Troskab, disse tre Revolutionstidens værste Forbrydelser. Til Peltiers Beretning føier jeg kun, at man siden huggede Hovedet af hende og skar Legemet op for at tage Hjertet ud*). Hovedet blev sat paa Spidsen af et Spyd og saaledes under vilde Jubelraab ført gjennem Paris's Gader.

«Gaderne omkring la Force ligesom omkring alle Fængslerne — fortæller Hr. de Beauchesne — vare i disse Septemberdage opfyldte af en Menneskemasse, der for største Delen bestod af Qvinder og Børn i Pjalter. Til det Skuespil, som man vilde give, maatte der ikke mangle Tilskuere. Ved Middagstid saae man Spydene blive svungne gjennem Luften; Skrig og Brøl hilste de blodige Trophæer, og de forfærdelige Bander satte sig i Bevægelse. En Qvinde, som havde havt Leilighed til at lære alle Prindsesse Lamballes gode Sider at

*) De, der i fuldt Omfang ville kjende Rædselsscenerne, der fulgte med Prindsesse Lamballes Død, henvises til Merciers Skildring i Tableau de Paris, til Duvals «Souvenir de la Terreur» og til «Mémoires tirés des Archives de la police de Paris» Tom. III.

kjende, og som nærede en dyb Følelse af Erkjendtlighed for hende, Madame Lebel, søgte netop at nærme sig til hendes Fængsel i Haab om at faae Noget at vide om hendes Skjæbne. Ved Synet af Skaren, som stormede frem, spurgte hun om, hvad der var paafærde. «Det er — svarede man hende — Prindsesse Lamballes Hoved, som skal gjøre en lille Tour gjennem Paris». Greben af Skræk og Smerte vender Madame Lebel om i største Hast og søger Tilflugt paa Bastillepladsen hos en Friseur, som hun havde kjendt, da han var Kammertjener hos en anseet Familie, og som hun vidste nærede stærkt royalistiske Følelser. Hun havde næppe faaet Tid til at tage Plads hos ham, før Mængden allerede var naaet til Pladsen. Den gjorde Holdt, og Dramaets første Skuespiller henvendte sig netop til Friseuren med en Anmodning om, at han vilde frisere Prindsesse Lamballes Hoved. Selvfølgelig gjorde dette et Indtryk paa Madame Lebel, der bragte hende til aldeles at tabe Besindelsen, men Friseurens Aandsnærværelse frelste hende fra at blive et Offer for den blodtørstige Skare. Da han havde udført sit Arbeide til deres Tilfredshed, udbrød den, der bar Hovedet: «Nu kan Antoinette gjenkjende hende», satte Hovedet paa Spydet og opfordrede Skaren til at begive sig afsted. Man stormede frem til Temple».

«Klokken Tre — fortæller Ludvig XVI's Datter — hørte vi forfærdelige Skrig . . . . Da min Fader spurgte, hvad der gik for sig, sagde en ung Officeer:

«Nu, siden De endelig vil vide det — det er Prindsesse Lamballes Hoved, som man agter at vise Dem». Min Moder blev slagen af Rædsel. Municipalisterne skjændte paa Officeren, men med sædvanlig Godhed undskyldte min Fader ham og sagde, at det var hans Feil, ikke Officerens, der ikke havde gjort Andet end svare. — — Støien varede i flere Timer. Vi fik siden at vide, at Folket havde villet sprænge Portene, at Municipalisterne havde forhindret det ved at

fæste trefarvede Baand paa dem, og at de endelig havde tilladt Snigmorderne at gaae rundt om Taarnet med Hovedet.

Som Supplement hertil tilføies Clérys Beretning: «Klokken Et yttrede Kongen og den kongelige Familie Lyst til at spadsere, men man negtede dem Tilladelse dertil. Ved Middagsbordet hørte vi Trommehvirvler og snart efter høie Skrig. Den kongelige Familie blev urolig og reiste sig fra Bordet for atter at samles i Dronningens Værelse. Jeg gik ned for at spise med Tison og hans Kone. Vi havde næppe sat os, før et Hoved paa Spidsen af et Spyd blev løftet op udenfor Vinduet. Tisons Kone udstødte et høit Skrig. Skurkene troede at have gjenkjendt Dronningens Stemme, og vi hørte disse Barbarers frække Latter. I den Tro, at hendes Majestæt endnu sad ved Bordet, havde de stillet Hovedet saaledes, at det ikke kunde undgaae hendes Blik. Det var Prindsesse Lamballes Hoved».

Imidlertid havde Hertugen af Penthièvres modige Udsendinge taalmodigt fulgt denne vilde Skare, der fra Temple førte Prindsessens Hoved og det grueligt mishandlede Legeme til Palais-Royal, for at see, hvilket Indtryk Synet vilde gjøre paa Hertugen af Orleans. Disse tro Tjenere fik imidlertid kun ringe Løn for deres Udholdenhed. Det lykkedes dem, da Pøbelen var bleven træt af at drage omkring med det blodige Hoved, at bemægtige sig det og skaffe det begravet paa Hittebørnenes Kirkegaard, hvorfra det ifølge nogle Beretninger senere skal være ført til Dreux og lagt i den samme Kiste, der kom til at indeslutte Hertugen af Penthièvre. Men Prindsessens Legeme var sønderrevet eller forsvundet — det fandt aldrig en Grav.

Saa have vi da ved Beretninger, paa hvis Sandhed man ikke tør tvivle, fulgt denne ulykkelige Fyrstinde gjennem et Liv, der havde alle Betingelser for at blive lykkeligt som

intet andet, men som dog kun kom til at medføre Offer paa Offer; vi have seet Qvindens helligste og dybeste Følelser brede et forklaret Skjær over hele denne milde, elskelige Skikkelse, seet en Reenhed i Tankesæt, en Sjælsstorhed i Farens Øieblik, som maa aftvinge os Beundring. Men hendes Endeligt har kastet mørke Skygger over dette tillokkende Billede; selv naar vi fastholde, hvor frisk den Storm var, der ogsaa hvirvlede hende ned i Blodstrømmen, kunne vi ikke Andet end oprøres ved at see en Qvinde som hende lide en Død, der paa samme Tid var saa smertefuld og saa forsmædelig. Man maa selv være Bøddel for kold og rolig at kunne see denne Skare af vilde, blodtørstige Bødler, der ikke længere bave nogensomhelst Lighed med Mennesker, vælte sig over sit uskyldige Offer med en gridsk Raahed, der aldrig før eller siden har havt noget Sidestykke. Jeg kan derfor heller ikke slutte min Fortælling her. Jeg maa endnu bede Læseren med mig være Vidne til et Par Scener, der kunne formilde dette oprørende Indtryk en Smule.

Efterretningen om Prindsesse Lamballes Død var kommen til Vernon, hvor Hertugen af Penthièvre opholdt sig, tidlig om Morgenen. Hurtigt var den selvfølgelig udbredt i hele Omegnen. Den bragte Sorg til Alle, og Alle raadsloge om, hvorledes man bedst skulde bringe Hertugen dette Budskab. Lad os høre Fortaire.

«Hertugens Venner og Tjenerskab traadte ganske sagte ind i hans Værelse og opstillede sig der. Madame Orleans*) satte sig i en Lænestol nærved Døren og ligefor Faderens Seng, saa han maatte see hende, saasnart han aabnede Øinene. De Andre opstillede sig i en Kreds fra den ene Ende af Værelset til den anden. Hr. de Penthièvre laa nogen Tid hen uden at give Tegn paa, at han var vaagnet.

*) Hertugens Datter, der just opholdt sig hos sin Fader, og hvem man først havde bragt Efterretningen om Prindsessens Død.

Endelig aabner han imidlertid Øinene, kaster Blikket omkring i Værelset og seer Datteren, der holdt Ansigtet skjult i sine Hænder. Han lader Blikket løbe hen over den forsamlede Kreds, seer paa hver Enkelt og læser i Alles Ansigter Beretningen om en Begivenhed, som han desværre havde ventet i flere Dage. — To Personer nærme sig sagte til Sengen, han betragter dem en Stund, og uden at sige et eneste Ord vender han derpaa Øiet bort . . . . Endelig efter en lang og dyb Taushed udbryder han med foldede Hænder: «Min Gud, Du veed det, jeg troer Intet at have at bebreide mig».

Hertuginden af Orleans, der i Begyndelsen havde viist megen Sjælsstyrke, kunde ikke længere staae imod. Man bar hende besvimet ud af Værelset. Uden endnu at have talt til Nogen stod Hertugen op. «Jeg lagde nøie Mærke til ham — siger Fortaire —, og jeg syntes, der var ligesom noget Overnaturligt over ham. Han gik strax til sit Bedekammer og blev der længe. Derpaa lod han sig klæde paa, men om Arbeide var der aldeles ikke Tale. Bestandig kun Grublen og den dybeste Taushed. Den var udbredt over hele Huset, og man vovede ikke at see paa hinanden. Det var, ligesom man Intet havde at sige hinanden».

Men hele Vernons Commune, uden Forskjel paa Rang, Kjøn eller Alder, samlede sig i Kirken for at raadslaae om Midlerne til at beskytte og holde enhver Fornærmelse borte fra denne af Alle saa høit elskede Familie, hvis uskyldigste Medlem Pøbelen i Paris havde mishandlet. Og som synlig Tegn paa den høie Grad af Agtelse, man nærede for Hertugen og hans Slægt, blev det besluttet, at man skulde opsøge det smukkeste Træ, der kunde findes i Omegnen, og plante det foran Slottets Port. Hele Landsbyens Befolkning med Qvinder og Børn — de unge Piger klædte i Hvidt — skulde i høitideligt Optog ledsage Træet, og naar det var plantet foran den Port, som det skulde gjøre ukrænkelig,

skulde der i Toppen af den grønnende Obelisk anbringes et Brædt, paa hvilket der med store Bogstaver stod:

Hommage à la vertu.

Dette skeete. Den 20de September 1792 paa en af de skjønneste, solklare Høstdage fandt denne høitidelige Ceremoni Sted. Kun En manglede til at deeltage i den — Prindsesse Lamballe.

R—d.

Snyltegjæster og Hofnarre hos Grækerne og Romerne.*)

Narrenes store Familie er ligesaa gammel som Menneskeslægten og trives under alle Himmelstrøg. Imidlertid tør det betragtes som en særegen culturhistorisk Mærkelighed, naar Narre og Spasmagere til sine Tider optræde som Laug eller hele Corporationer og flokkes om de Riges Borde, hvor de da enten i stum eller hyklet Ligegyldighed selv lade sig gjøre til Skive for alskens Spot og Raaheder, eller omvendt lade deres eget gode Lune og medfødte Vittighed gaae ud over deres Herrer og Velgjørere uden at ængstes for Straf. Unegtelig ere saadanne Fremtoninger Tegn enten paa et meget raat og uudviklet Culturstandpunkt eller paa det stik Modsatte, Overforfinelse og Blaseerthed; men stundom kan dog en særegen national Hang til Narrestreger og Comediespil tjene til nogen Undskyldning, og uden just i dette Stykke at ville gjøre Oldtidens Romere værre, end de vare, tør man dog nok paastaae, at de havde mere medfødt Tilbøielighed til Bouffoneri og kaade Narrestreger end til Exempel Grækerne, som dog ellers ingenlunde vare blottede for comisk Sands eller Lyst til at more sig.

Hvor tidligt Snyltegjæsterne og Narrene ere fremstaaede som særegen Corporation, lader sig ikke med Bestemthed sige,

*) Efter Dr. Hermann Göll: Culturbilder aus Hellas und Rom. Leipzig 1869.

men allerede i det fjerde Aarhundrede før Christus har den græske Lystspildigter Alexis ført saadanne som Charakteerfigurer paa Scenen, og man tør deraf slutte, at de allerede da vare almindelig bekjendte og mere eller mindre ilde seete. I tidligere Tid havde Navnet «Parasit» ingen uhæderlig Betydning, idet man dermed betegnede deels en vis Præsteklasse, som holdt Fællesmaaltider til en eller anden Guds Ære, deels overhovedet Folk, som bleve bespiste paa offentlig Bekostning; men det laa unegtelig nær at betegne alle paatrængende og selvbudne Gjæster, som for at tilfredsstille deres sultne Maver trængte sig ind allevegne og gjorde et Levebrød af at sætte Folks Lattermuskler i Bevægelse, med Navnet Parasit, eller, som vi sige «Snyltegjæst».

I sit «Gjæstebud» har Xenophon skildret en saadan Spasmagers Optræden paa følgende Maade: Da Gjæsterne i den rige Kallias's Huus allerede sade ved Maaltidet, hørte man en heftig Banken paa Huusdøren, og kort efter kom Dørvogteren ind og meldte, at Spasmageren Philippos var udenfor og sagde, at han var udrustet med alle de Egenskaber, som udfordredes til at deeltage i et fremmed Maaltid, at hans Tjener var ganske træt, fordi han Intet havde at bære, og at han endnu ikke havde faaet Frokost. Næppe havde Husherren givet Tilladelse til, at Snyltegjæsten maatte træde indenfor, førend denne allerede stod i Døren og indførte sig selv med følgende Ord: «Jeg er, som I høre, Spasmageren Philippos, og jeg indfinder mig gjerne, fordi jeg anseer det for morsommere at komme uindbuden end indbuden tilbords». Efter at han havde indtaget den ham anviste nederste Plads ved Bordet forsøgte han i lang Tid forgjæves at sætte Gjæsternes Lattermuskler i Bevægelse ved sine Vittigheder, men da han mærkede, at Ingen brød sig om ham, hørte han op at spise og indhyllede sukkende og stønnende sit Hoved i sin Kappe. Da han blev spurgt om Grunden til denne Bedrøvelse, sagde han med grædende Stemme: «Ak, naar Latteren forsvinder af Tilværelsen, er min Existens i

stor Fare; thi Ingen vil mere indbyde mig til sig!» De Tilstedeværende trøstede ham smilende, og endelig lod han sig overtale til paany at tage fat paa Maden.

Her seer man Snyltegjæsten optræde mere som en taalt end som en nødvendig Bestanddeel af Gjæstebudet, og det er tydeligt, at han ikke er rigtig vel tilmode. Andre Steder, hvor ikke saadanne Mænd som Sokrates og Antisthenes vare tilstede, kunde der dog gives mere Spillerum for slige Personer, og i «Fangerne» lader Plautus Snyltegjæsten Ergasilus tale saaledes: «Vi leve bestandig, ligesom Musene, af fremmed Kost; naar Godtfolk tage sig Ferie og reise paa Landet, have vore Tænder ogsaa Ferie, og vi ligne Vindspillere. Men lidt efter lidt, naar Folk atter komme tilbage til Byen, blive vi igjen tykke og gnavne Bulbidere. Forresten bliver det daarligere og daarligere for os; den, som ikke vil tage imod et Ørefigen eller lade sig kyle Tallerkener og Skaaler i Hovedet, han kan gjerne tage en Sæk og gaae omkring og tigge for Dørene!» Og Antiphanes, den bekjendte græske Comiker, lægger en anden af disse Fyre følgende Ord i Munden: «Min Charakteer kjender Du; jeg er slet ikke stolt, men for mine Venner er jeg som en Træklods, naar jeg faaer Prygl af dem, en Tordenkile, naar jeg slaaer til for dem, en Stormvind, naar Nogen skal kastes ud, en Strikke, naar Nogen skal hænges, et Jordskjælv, naar det gjælder at sprænge Døre, en Græshoppe til at springe paa; jeg spiser med uden at være indbudt, ligesom Fluen; jeg gaaer aldrig ud, som en Brønd; jeg qvæler, myrder, vidner uden Betænkning; af den Grund kalde de unge Mennesker mig ogsaa Lynstraalen». I det Hele prydede betegnende Tilnavne gjerne de berømteste Snyltegjæster, og som oftest vare slige Navne laante fra Benævnelser, der hentydede til deres Tyggeredskabers Færdighed, saaledes: Kjæbebeen, Skarptand, Skinkesnider og saa fremdeles.

Deres sædvanlige Opholdssted vare Badestederne eller Torvene. Her trængte de sig om deres Kunder; deres fine Lugteorganer opsporede enhver Familiefest, ethvert større

Maaltid, og da kunde, som Plutarch siger, hverken Ild, Jern eller Kobber holde dem borte fra Huset. Ret snurrigt tilstaaer Snyltegjæsten hos Diphilus: «Naar jeg gaaer til en rig Mands Maaltid, betragter jeg hverken de skjønne Søilerader eller de prægtige Tæpper, ligesaa lidt som jeg prøver de korinthiske Skaaler; med ufravendte Blikke betragter jeg Røgen, der stiger op fra Kjøkkenet, og naar denne tyk og qvalm vælter sig lige i Veiret, da fryder jeg mig og jubler, men naar den er skjæv og tynd, saa mærker jeg, at der til dette Maaltid ikke engang bliver udgydt Blod». Deres Uforskammethed hjalp dem ud af alle Kniber. Da engang en saadan Person uindbuden havde indfundet sig til et Bryllupsmaaltid og indtaget den sidste Plads, vilde de offentlige Opsynsmænd, der nøie havde at vaage over Gjæsternes Tal, fjerne ham, men han sagde roligt: «Tæl kun endnu engang; men begynd saa ved mig!» En anden Gang blev en lækker Ret baaren frem ved et Maaltid hos den ægyptiske Konge Ptolemæus Philopator, der forskrev sine Spasfugle fra Athen; men da denne Ret aldrig naaede til Snyltegjæsten Korydos, sagde Fyren: «Er jeg fuld, Ptolemæus, eller synes det mig kun, at denne Ret bliver baaren omkring?» Isærdeleshed paa Philip af Macedoniens Tid havde Athen en saadan Overflod af den Slags Folk, at der i Herkulestemplet i det Diomæiske Qvarteer, der var bekjendt for sit Vindbeutleri, havde samlet sig et fuldstændigt Collegium af tredsindstyve Spasmagere. «Jeg kommer fra de Treds;» «det har de Treds sagt!« hed det dengang i Grækenlands Hovedstad, og Navnene paa de fem bekjendteste af disse har Efterverdenen faaet at vide. Ja, Alexander den Stores lattermilde Fader sendte Collegiet en klingende Talent*), for hvilken han forlangte, at de skulde optage ham en Protocol over alle deres Vittigheder. I det Hele pleiede disse lystige Fugle gjerne at opskrive deres gode Indfald og anlagde Anekdotesamlinger, saaledes at der

*) En attisk Talent = tredsindstyve Miner eller omtrent 1,800 Rdlr. Rm.

allerede dengang fandtes Bøger af samme Slags som f. Ex. vor Tids: «Du skal og maa lee!» og andre lignende.

Med den græske Ungdoms voxende Fordærvelse begyndte imidlertid Snyltegjæsternes oprindelige Forhold at forandre sig. De ophørte lidt efter lidt med blot at sige Vittigheder og gjøre Løier og grebe til den langt fordærveligere Udvei at spille Smigrere, Øientjenere og Intriguanter. Paa mange Steder hos Comedieforfatterne indføres Snyltegjæsterne klagende over, at Gjæstfriheden tager mere og mere af. Saaledes siger en Snyltegjæst et Sted hos Plautus: «Der er visse Talemaader, som lidt efter lidt gaae aldeles af Mode, og deriblandt en af de bedste og høfligste, som nogensinde er bleven brugt: «Kom dog til Middag hos mig i Dag; gjør det, lov mig det; gjør ingen Omstændigheder, jeg ønsker det og slipper Dig ikke!» Derimod har man nu fundet paa en anden Phrase, saa ussel og skjændig som vel muligt: «Jeg vilde gjerne indbyde Dig, men jeg spiser selv ude i Dag!» Tydeligst betegnes dog denne Overgang af en Snyltegjæst i Terents's Comedie «Eunuchen» med de Ord: «Fordum hos vore Fædre var der dog Affairer at gjøre, naar man lod sig holde for Nar og prygle; det gaaer ikke mere; nu derimod maa man fange Fuglene paa en anden Maade. Der gives nemlig Folk, som i enhver Henseende ville være de Første og dog ikke ere det. Saadanne holder jeg mig til, og til dem giver jeg mig hen, ikke for at lade mig udlee; nei, jeg leer ad dem og beundrer tillige deres store Aandsgaver. Hvad de sige, priser jeg; sige de det stik Modsatte, priser jeg ogsaa det. Negte de Noget, negter jeg det med; indrømme de Noget, indrømmer jeg det ligeledes — kort sagt, jeg giver dem Ret i Alting, og derved staaer jeg mig ypperligt». Senere hen fordrede iøvrigt den gode Tone, at en rig Mand skulde holde Snyltegjæster; idetmindste siger den aandrige Lucian i den Anledning: «En rig Mand bliver, selv om han er en Krøsus, fattig, naar han spiser alene, og synes at være en Tigger, naar han gaaer ud uden at være ledsaget af Snyltegjæster.

En rig Mand uden disse Folk forekommer os at være en lav og ussel Sjæl, paa samme Maade som en Soldat uden Vaaben, en Klædning uden Purpur, og en Hest uden Skabrak synker i Værdi».

Blandt de græske Konger og Tyranner var der ikke faa, som betragtede Hofnarre og Spasmagere med gunstige Øine. I denne Retning fremhæves, foruden Hieron og Hieronymus, navnlig Dionysius den Ældre og den Yngre af Syracus. Hiin loe engang tilligemed nogle Fortrolige over en Bemærkning, som en i Nærheden staaende Nar umuligt kunde have hørt, og dog loe denne med. Da man spurgte ham om, hvorfor han loe, svarede han, at han ikke tvivlede om, at jo Bemærkningen havde været morsom, siden Alle loe — derfor loe han med! Den yngre Dionysius, der begyndte sin Regjering med et Gjæstebud, som varede halvfemsindstyve Dage, var omgiven af en uhyre Sværm af disse besværlige Personer, af hvilke Enkelte dreve deres Smiger til et ligefrem væmmeligt Kryberi. Da Dionysius saaledes var meget nærsynet, famlede Snyltegjæsterne som Blinde med Fingrene paa Bordet, indtil Dionysius selv førte deres Hænder til Retterne. Særlig Omtale fortjener Philip af Macedonien, der midt i den letfærdigste og laveste Omgang i Fraadseri og Drukkenskab forstod at bevare sin store Omsigt og Energi. Alene Navnene paa hans Smigrere og Narre vilde fylde flere Sider, og der fortælles om en af dem, Klisophos, at han, da Kongen havde mistet et Øie, ligeledes mødte med tilbundet Syn, fremdeles at han, da Philip led af en Lamhed i Laaret, ligeledes hinkede halt omkring, og endelig at han, naar Kongen nød en skarp Spise, ogsaa fordreiede Ansigtet og lod, som om han spiste med. Derfor kunde ogsaa Philips svorne og uforsonlige Fjende, den atheniensiske Taler Demosthenes sige om ham: «Hans Omgang bestaaer kun af Røvere, Smigrere og Folk, som i Drukkenskab opføre usømmelige Dandse, Personer, som ere jagede herfra, Statsfanger og sligt Janhagel, forløbne Skuespillere, Smædeskrivere og Forfattere til smudsige Viser, som de for at frem-

kalde Latter gjøre om deres Kammerater — saadanne Folk holder han af og omgaaes han!» Selv ved Alexander den Stores Hof trivedes Smigrere og Spøgefugle, hvilke Kongen holdt meget af at have ved Taflet, og denne Tilbøielighed gik i Arv til næsten alle hans Efterfølgere.

Og dog kan man med temmelig stor Sikkerhed paastaae, at selv paa denne Tid, da den græske Sædelighed med stærke Skridt gik sin Undergang imøde, var den selskabelige Underholdning hos Solons og Lykurgs Efterkommere langtfra ikke sunken saa dybt som i Rom, hvor Bordgjæsternes Øine og Øren bestandig maatte holdes i Spænding, hvor Forelæsninger og Concerter, Dandserinder, Gladiatorer og Skuespillere maatte udfylde alle Pauser i Maaltidet, og hvor Smagløsheden gik saa vidt, at man endogsaa opførte Platons Dialoger dramatisk. Her fandt allehaande lystige Fugle en viid og frugtbar Mark for deres Virksomhed, og det saameget mere, som Romernes tidligere omtalte Forkjærlighed for burlesk Spøg og Vittighed kom dem imøde paa Halvveien. Snart hørte de med til ethvert Festmaaltid som en absolut nødvendig Mellemret. Vittigheder af enhver Slags, Legemsfordreielser og glat afraget Haar hørte med til disse Løier, under hvilke de Agerende snart rettede deres skarpe eller plumpe Bemærkning mod en af Gjæsterne, snart mod hverandre indbyrdes. En saadan Væddekamp har Horats skildret os i sin Reise fra Rom til Brundisium, og skjøndt det ikke lader sig negte, at den Slags Spøg efter vore Begreber mere hører hjemme i en Landsbykro end hos en af den store Digters Gjæstevenner, saa faaer man dog et ret godt Billede af den Maade, paa hvilken slige Personer, aandelig talt, hudflettede hverandre til de nærværende Gjæsters store Opbyggelse.

Saadanne Folk bleve af de Rige betalte for deres Ydelser og vare ikke som Snyltegjæsterne hos Grækerne tilfredse med blot at faae deres sultne Maver fyldte, i Særdeleshed da de tilligemed de fattige Clienter bleve meget daarligt bespiste, medens Huusherren levede høit. Der var naturligviis Forskjel

paa disse Roms frie Kunstnere. Nogle af dem førte bestandig moralske Tanke- eller Ordsprog i Munden og philosopherede over paradoxe Sætninger og Paastande, Andre lagde sig mere efter at kunne fortælle snurrige eller vidunderlige Ting. Dog vare disse aandrige Narre egentlig ikke saa efterspurgte som de fuldstændige Dumrianer, især naar disse tillige vare forvoxede idiotiske Cretinere eller Dverge med uformelig store Hoveder og lange Æselsøren. Deres Værdi steg med deres Dumhed, og Satirikeren Martial skriver i den Anledning i comisk Fortvivlelse: «Man bildte mig ind, at han var en Nar, og jeg kjøbte ham for Tusinde Sestertier. Giv mig mine Penge igjen Gargilianus — han har Forstand!» Det var især de fornemme Romerinder, som hyldede denne Smag. Vi vide, at Keiser Augustus' Datter Julia havde en Dverg, der kun var henimod fem Qvarteer høi, og selv Philosophen Senecas Hustru havde en Nar af Qvindekjønnet, Harpaste. Da hendes Frue var død, blev hun som et Slags Inventarium i Huset, og da hun endelig af Alderdom mistede Synet, var hendes Begreb saa svagt, at hun ikke engang vidste, hvad der feilede hende, men lod sin Oppasser kalde og bad ham at skaffe hende en anden Bopæl, da den gamle blev saa mørk! «Jeg selv», tilføier Seneca, fra hvem vi have denne Beretning, «har altid været en Fjende af slige Uformeligheder; naar jeg vil have en Nar til at more mig over, behøver jeg ikke at gaae saa langt — jeg leer ad mig selv!»

Som det synes, gik Vansmagen i Rom tilsidst saa vidt, at denne Art plumpe Underholdninger ikke paa nogen Maade kunde undværes ved Maaltiderne, og den yngre Plinius søger af den Grund i et Brev at trøste en Ven, som ærgrede sig derover: «Jeg har modtaget Dit Brev, i hvilket Du besværer Dig over, at Du har faaet fordærvet et udsøgt Gjæstebud ved at være omgiven af Bajadser, skamløse Dandsere og Narre. Glat kun Din Pandes Rynker igjen! Jeg selv holder ingen saadanne Folk, fordi det ikke gjør mig den ringeste Fornøielse, naar en Vittighedsjæger siger noget Morsomt, eller naar en

Nar siger en Dumhed. Men jeg finder mig i, at andre Værter have saadanne Luner. Hvormange bryde ikke op ved vore Gjæstebud, naar en Forelæser, Sanger eller Skuespiller optræder, eller blive siddende med gnavne Ansigter? Vi maae virkelig bære lidt over med Andres Underholdning for at finde villige Øren for vor egen». — Da Miniaturmennesker imidlertid vare vanskelige at opdrive, især naar de skulde være saa lette som en vis Lucius, Suetonius omtaler, der kun veiede sytten Pund, eller som Digteren Philetas, der levede paa Alexander den Stores Tid, og hvem man paaduttede, at han kom Bly i Skoene for ikke at blive blæst bort af Vinden — saa fremstod der snart en Klasse Industririddere, der ved Kunst skaffede saadanne Vanskabninger tilveie. De toge Hittebørn og satte dem i smaae, dertil indrettede Kasser eller Foderaler, hvorved Væxten hæmmedes og kunstige Dverge fremkom; ja, paa Plutarchs Tid var der i Rom en særegen Torveplads, paa hvilken Misfostre af alle Slags falbødes som en anden Vare.

Den større eller mindre Fornøielse, som de romerske Keisere fandt i denne Slags væmmelige Underholdning, afgiver i flere Henseender en Maalestok til Bedømmelsen af dem. Blandt de Magthavere, som gik forud for og ligesom dannede Indledningen til det romerske Keiserdømme, fandt navnlig Sulla en saadan Fornøielse i disse Folks Selskab, at han endogsaa gav dem Statseiendomme til Foræring. Medens Augustus fandt mere Behag i velskabte, begavede og ufordærvede Drenge end i Misfostre og lave Gjøglere, og ofte brugte Folk, der kunde fortælle godt og livligt, til at forslaae de søvnløse Nætter med, holdt Tiberius meest af smudsige Vittighedsjægere og almindelige Narre, og at den halvforrykte Caligula i mere end almindelig Grad satte Priis paa saadanne Folks Omgang, behøver man kun at kjende Lidt til denne Keisers Historie for at begribe. I Særdeleshed gik Spasen ud over Tyrannens egen Onkel, den indskrænkede og ubehjælpsomme Claudius, der senere blev Keiser. Naar denne var falden i

Søvn ved Bordet, kastede man tilmaals efter ham med Oliven- og Daddelkjærner, stundom vækkede man ham ved Slag med et Riis, efter at man havde givet ham Skoe paa Hænderne, for at han i den første Forskrækkelse, naar han pludselig vaagnede, skulde gnide sig med disse i Ansigtet, og saa videre; Vespasian, der holdt meget af Ordspil og drøie Vittigheder, forsmaaede ikke Gjøglere, og Keiser Domitian havde endogsaa under de offentlige Lege ved sin Side en purpurklædt Dverg, med hvem han underholdt sig om Statssager. Samme Keiser lod Dverge og Fruentimmer slaaes med hinanden. Om Commodus siger Herodian, at han var fuldstændig i Lommen paa Spasmagere og Narre og forfulgte enhver dannet og dygtig Mand som hemmelig Fjende af Hoffet, hvorimod Keiser Helvius Pertinax jog Gjøglerne bort og tog deres Rigdomme fra dem. Foruden Gallienus, der bestandig havde et heelt Selskab af Narre tilbords hos sig, bør endnu den vanvittige Heliogabal nævnes. Han havde sin største Fornøielse af at drille og pine sine Hofnarre. Meget ofte lod han de lækkre Retter, han selv spiste, eftergjøre i Vox, Leer eller Glas og satte dem saaledes for de ulykkelige Snyltegjæster, eller han indespærrede disse om Natten, naar de vare blevne fulde, i et Soveværelse med tamme Løver, Tigre og Bjørne. Det maa regnes for behagelige Smaadrillerier, at han lod dem sidde paa Luftpuder, som han derefter pludselig lod blæse op, hvorved Snyltegjæsterne fløi under Bordet; stundom lod han en saadan Regn af Blomster styrte ned fra Loftet, at Gjæsterne vare nærved at qvæles; til andre Tider fandt han sin Fornøielse i at indbyde saamange Døve, Skaldede, Podagrister og Fede, som han kunde faae fat paa, til sit Taffel og — ja lad os standse her. Synderegisteret kunde fortsættes længe endnu; men disse Træk maae være nok til at danne sig et Begreb om de senere romerske Keiseres selskabelige Underholdning. Og, som Herrerne vare, var i det Hele Folket.

Johan Petersen.

Fangen i Chillon.*)

Paa sin Valfart i Aaret 1816 til Bredden af den «klare og rolige Leman»**) drog Byron en Dag med sin Ven Hobhouse i en Baad fra Clarens over til den lille Klippeø, paa hvilken Slottet Chillon nu i Aarhundreder har raget op. Det er heelt eiendommeligt, hvilken Modsætning disse gamle Mure danne til Kysten. Denne er smilende og omslutter med fritstaaende Toppe venligt Søens speilklare Vande, medens den barske Borg staaer trodsigt med sine crenelerede Mure, dækkede af tre mindre Taarne og af et firkantet, massivt Hovedtaarn, og det skjøndt denne mægtige Steenbefæstning nu i tre Hundrede Aar hverken har havt Borgherre til at forsvare sig eller Fjender, hvis Angreb skulde kastes tilbage. Byron ilede igjennem Slottets tre Gaarde og to Stokværk og kom til Riddersalen, Capellet og Retssalen; han saae de paa Væggene malede Jagter, Savoyens Lilier og Kors, som endnu glimrede paa Loftets mørke Hvælving og røde Bjælker, de høie Kaminer og Savoyens Alper igjennem de store Sales dybe Vinduer; han steg endelig ned i «Chillons Dyb», som Egnens Folk sige. Disse vældige Krypter, disse svære Søiler, dette eiendommelige Lysskjær, der om Morgenen er blaat, om Aftenen grønt og undertiden ved Solens Nedgang rødt som Ild og Blod, der falder ind gjennem Skydehullerne og

---

*) Efter Marc-Monnier: François Bonivard og Genf i det sextende Aarhundrede; Revue des deux mondes, 1869.

**) Genfersøen.

lader det Indre af Kjælderen forblive i Skygge — Alt dette greb Digteren mægtigt. Man viste ham en Pille og sagde til ham: «Til denne blev Bonivard lænket». Byron hørte det næppe; han havde glemt Jean-Jaques's korte Bemærkning paa de sidste Sider af La Nouvelle Héloïse: «Francois Bonivard, Prior i Saint-Victor, en Mand af stor Fortjeneste . . . ., som elskede Friheden, skjøndt han var Savoyard, som var tolerant, skjøndt Præst . . .» I dette underjordiske Bo følte Childe Harold's Forfatter sig selv som Fange; han hørte ikke paa den berusede, døve og «som Blücher stærke» Corporal, der fortalte ham Stedets Legende med tordnende Røst. Omleiret af sørgelige Billeder, af Dante'ske Minder, troede han sig et Øieblik i Ugolinos Taarn. Alt medens han grublede over et Digt, indridsede han paa Pillen dette Navn, som man endnu læser der: Byron. Bonivard, som han ikke kjendte, steg frem for ham som en tragisk Person. Da Digteren steg ud af denne Grav, trak han Veiret dybt, som kom han tilbage fra Aandeverdenen. Ude af sig selv af Glæde gjentog han til alle de Børn, han traf paa sin Vei, idet han kastede Halvguineer til dem: «See der, mine smukke Sveitzerdrenge, der er Noget for Eders Ynde og Skjønhed». Han udbrød begeistret til Hobhouse: «Jeg føler, at Egnens Aand har fortryllet mig; — Naturen har grebet min Sjæl —, saadan et Landskab er skabt, jeg veed ikke for hvem . . !» Nogle Dage efter, da han en heel Dag blev holdt tilbage af Regnveir i Ouchy, skrev han «Fangen i Chillon». Fra da af er denne Fange stegen op i Rækken af den nyere Gudelæres Halvguder. Denne Apotheose har blændet hele Verden, selv de alvorligste Tænkere, og Vulliemin*), Chillons lærde Historieskriver, har talt om Bonivard som bevæget Digter.

Saaledes har da Legenden dannet sig om denne «mere berømte end kjendte» Martyr, som en af hans Biographer meget rigtig siger; men i Løbet af den sidste Snees Aar har

---

*) L. Vulliemin: Chillon, étude historique, 1851.

Videnskaben, der ikke er følsom, stillet Sagen i det rette Lys. En genfisk Oldgransker, Dr. Chaponnière*), har helliget en stor Deel af sit Liv til at samle og undersøge Bonivards Manuscripter, som G. Revilliod**) har udgivet. Man kan da nøiere lære «Fangen i Chillon» at kjende. Istedetfor Byrons ideale, ubestemte Skikkelse er der kommet en meget skarp og levende, som har vundet i Udtryk, hvad den har kunnet tabe i Reenhed. Bonivard var en mærkelig Forfatter, en tænksom og skjæmtende Lærd, som baade beskjæftigede sig med Philosophi, Philologi, Historie og Smaahistorier. Han var med eet Ord en af Montaigne's Forgængere. Denne berømte Ubekjendtes brogede Værk kaster et livligt og klart Lys over Omvæltningerne i Genf før Reformen. Naar man seer nærmere til, saa bliver Helten mindre, men Forfatteren større, og det er just godt for vor Tidsalder, der trænger mere til gamle Forfattere end til gamle Helte.

Genf (maaskee rettere Genève) var i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede en Kampens, Forretningernes og Glædens By. Beliggende paa begge Bredder af Rhonen, mindre befolket end nu, men maaskee mere udstrakt, frembød den Synet af en befæstet, af Fjender omgiven Plads. Ud mod Søen var der i Vandet nedrammet Pæle, mellem hvilke man hver Aften udspændte Kjæder, fra Landsiden var den dækket af stærke, runde og firkantede Taarne i de omgivende Mure. Disse Mure, som deels havde Skydeskaar, deels vare bedækkede med Tage, der gik ud over Gallerier, paa hvilke Nattevagten havde Post, afbrødes hist og her af Huse med gittrede Vinduer. Ovenpaa Voldene grønnedes Trægrupper, Kjøkkenhaver og Viinranker, blandt hvilke Kornlader og Hønsehuse gave et landligt Udseende, medens høiere oppe en Blanding af Gavle, Smaataarne og Klokketaarne tydede paa en virkelig By. Man kom over Vindebroer, beskyttede af de smalle,

*) J. — J. Chaponnière: François Bonivard, 1846.

**) Oeuvres de Bonivard, la plupart inédites, publiées pur Gustave Revilliod, 6vol. Genève, 1856—57.

men dybe Graves Faldgittre, førend man naaede Portene, som forsvaredes af store Taarne med Brystværn; Alt dette var krigerisk. Det Indre af Byen var mere beroligende, og man vandrede gjerne om i de maleriske, af skikkelige Folk beboede Smaagader. Husene med Gaarde og Haver havde kun een Dør ud til Gaden, to Stokværk med Gavlen over, paa Siden et lille Taarn med Fløi og Vindeltrappe; men over den ofte buede Dør var der et Vaabenskjold, de blyindfattede Vinduer havde ofte malede Ruder, Storstuen var gipset i Firkanter, malet med livlige Farver eller betrukket med meget Snitværk og udstaaende Zirater: disse Borgernes Beboelsesværelser lignede meget vore Kunstneres Atelierer. Udsalgsstederne, store hvælvede Buegange, vare hele Bazarer; Boutikkerne vare spredte om i alle Qvarterer: rundt om Domkirken var det Udsælgerne af hellige Gjenstande, i de fornemme Gader Apothekerne, vigtige og anseete Mænd, som talte Latin med deres Lærlinge, havde Sæde i Raadet, hvor de senere, med Kaarden i Haanden og bedækket Hoved, modtoge den Hyldest, som Adelsmændene fra Omegnen, knælende og afvæbnede, bragte dem, og derpaa uden videre Ophævelser vendte tilbage for at sælge deres Varer. Ovenover Boutikkerne var der talrige Gjæstgiversteder med prægtige Skilter, baade Kors, Ørne, Løver, Høge af alle Farver og med heelt besynderlige Benævnelser. En Mand og hans Hest, den Første med «en Anretning af Oxe, Bede og Hønsekjød», bleve bespiste og fik Husly for ti Sous om Dagen. De Reisende strømmede til, lokkede af denne Taxt og uden Tvivl ogsaa af Fornøielserne i Byen: Boldtspillet, de talrigt besøgte Skjænkestuer, de offentlige Skuespil under aaben Himmel, ved hvilke de første Øvrighedspersoner vare tilstede med Embedsstaven i Haanden, eller ogsaa af Maskerne og Karnavalsoptogene, af Badstuerne, sande antike Thermer, hvor man blev bearbeidet og indgnedet med duftende Vande, ja selv aareladt for en ringe Bekostning, (maaskee ogsaa af «de smukke Piger», som dengang vare henviste til en Gade, der endnu bærer

Navn efter dem; de turde ikke forlade den uden med en rød Pynt paa den høire Skulder, og de stode under en edsvoren Qvindes Overopsyn, som man kaldte «Serailets Dronning»). Meget livlig var da den lille By og dens store Flod, som ogsaa var beboet: Huse, Fabrikker laae langs Brobygningen, under hvis Klap der var anbragt Kjældere; andre Huse og selv Taarne, byggede paa nedrammede Pæle, strakte sig ud i Rhonen paa et Rum af hundrede og atten Fod; alene Broen bar otte Hundrede Beboere. Alt foretoges paa Gaderne: Notarerne holdt deres Taler under aaben Himmel, rigt pyntede Damer blandede sig mellem Mængden, kæmpede selv med i Opløbene, væbnede med den lille Stilet, som holdt deres Haar; og de rige Husmødre, som man om Morgenen saae staae i Vindueskarmene og pudse Vinduerne med Fare for at falde ud og brække Halsen, sade om Aftenen i Fløielskjoler paa Steenbænkene udenfor deres Huse for at modtage de Forbigaaendes Hilsener. Grupper dannede sig hist og her; Musikanter droge forbi, og de larmende Hobe svingede sig i Dandsen.

Saaledes var Genf før Reformationstiden. Katholsk og lystig lignede den ikke meget Calvins By, som vi senere kjende den. Men den følte sig allerede truet og var paa sin Post; derfra disse Volde, disse Palissader og Kjæder, som spærrede dens Gader, disse Borgergilder, som ved første Signal ilede til deres Vaaben og samlede sig i deres Qvarterer; det var en krigersk By, i hvilken alle Borgerne, selv Præsterne, stadig vare rede til at slaaes; hvert Abbedi var tillige et væbnet Corps, hvis Høvedsmand, stadig med Titelen «Abbed», førte sine «Munke» i Ilden eller drog i Spidsen for krigerske Optog til Trommers og Pibers Lyd. Men hvortil da al denne Forsigtighed og Mistro, mod hvilke Trusler? Baade mod dem udenfra og indenfra. Det keiserlige og biskoppelige Genf havde flere Herrer og selvfølgelig mange Fjender. Keiseren, der var stillet for høit og især for fjernt, generede just ikke Byen; han havde anerkjendt dens Uafhæn-

gighed under en valgt Biskops Souverainitet; men Paven, der altid søgte at udvide sit Herredømme, gjorde Fordring paa at udnævne denne Biskop. Denne Sidste, som ikke var tilfreds med sine biskoppelige Forrettigheder, forsøgte at faae Indflydelse ogsaa paa de verdslige Anliggender. Den farligste Fjende var dog Hertugen af Savoyen. Han havde tilegnet sig visse Dommerrettigheder, havde indsat en Vidomne (Underbestyrer) i Genf, han havde en Fod i Byen og vilde gjerne have optaget den i sit Landomraade, som omgav den paa alle Sider. Paa denne Tid bleve Domkirkens Klokker hørte af flere Savoyarder end Genfere; men der var i denne lille Stad et Folk, som vilde forblive frit. Dette Folk havde i Aarhundreder forstaaet at bevare sine Rettigheder, sin borgerlige og personlige Frihed, Jordens og Husets Ukrænkelighed, Øvrighedspersonernes Valg, den dømmende Myndighed; det var Stadens Herre. Det havde forstaaet at modstaae alle den geistlige og verdslige Magts Overgreb; endnu mere, det havde staaet sig mod Oversvømmelsen af det statelige Ridderskab, som paa mange andre Steder, i Savoyen og Piemont, ved Vaabnenes Glands og det eventyrlige Væsen, ved Fødselens stolte Blændværk, havde beseiret de borgerlige Foreningers ihærdige Modstand.

Genf var da ved Begyndelsen af det sextende Aarhundrede en Slags constitutionel Stat, behersket af en Biskop, regjeret af Folket og eftertragtet af en fremmed Fyrste. Hertug af Savoyen var dengang Carl III, hvem hans Undersaatter kaldte den Gode, fordi han ved sin Thronbestigelse havde viist elskværdige Egenskaber og Lyst til Fred. Dog førte han Krig imod sin Villie; to frygtelige Naboer, som han ikke havde Magt til at skille ad, Frankrig og Keiserriget, stødte heftigt sammen og truede mere end een Gang med at knuse ham; dog syntes han hele sit Liv at tænke ligesaa meget paa Genf som paa sin Throne. Han vilde gjøre Genferne til sine Undersaatter og brugte haardnakket for denne Ærgjerrigheds Skyld saamegen Vold og Troløshed, at Historien

fordømmer ham derfor. Mod disse Angreb skulde Genferne have havt en Beskytter i deres Biskop, den anerkjendte Overherre, der selv blev truet ved Huset Savoyens Fordringer; men det var lykkedes Carl III at faae udnævnt til den biskoppelige Stol i Genf en af sine Slægtninge ved Navn Johan, Søn af en Prælat og en Elskerinde; Bastarden blev da Hertugens blinde Haandlanger. Der var imellem disse to Fyrster en frygtelig Væddekamp i Tyranni. Biskoppen lod uden Lov og Dom de bedste Patrioter henrette; Hertugen lod (blandt andre Forbrydelser) to stakkels Adelsmænd føre bort fra deres Eiendomme og dømte dem til Torturen; af Frygt for, at de skulde have Mod til at tage deres Tilstaaelser tilbage, myrdede man dem derpaa uden Barmhjertighed; deres lemlæstede, sønderhuggede Legemer bleve sendte til Genf og Turin i Tønder med Hertugens Vaabensegl, og deres Hoveder bleve opplantede paa Valdnøddetræerne ved Arvebroen.

Hvad gjorde da Genferne mod disse to forenede Fjender, Hertugen og Biskoppen? De vendte sig til Sweitzerkantonerne, som siden deres vældige Seir ved Murten havde faaet Betydning i Verden; Genf strakte Armene ud mod Freiburg og Bern. Et folkeligt Parti dannede sig i Calvins tilkommende Stad, et Parti af unge, noget livlige, støiende og udisciplinerede Folk, som imidlertid vare uforfærdede og hverken frygtede Hug eller Døden. Disse lystige Bander kæmpede paa enhver Maade og begik ofte dumdristige Streger: de skar de Hængte ned, overskar Haserne paa de aristokratiske Muldyr, holdt af Klammeri og Slagsmaal, rottede sig sammen for ingen Ting, angrebe Husene, sloge Ruderne ind, anholdt Vidomne'n og brøde sig kun lidt om Lovene; men de frelste Genf. Det er i Spidsen for disse heltemodige, lystige Fugle, at man finder Mænd som Levrier, Berthelier, Pecolot og den beundringsværdigste af alle disse Høvdinger, Bezanson Hugues, en myndig, koldblodig, kjæk Mand, ret en antik Charakteer. Bezanson forlod Kone og Børn, som han stillede under Republikkens

Beskyttelse, og var altid i Bevægelse; han streifede om i Bjergene til enhver Aarstid, hidset af Adelsmændene, saaret, syg, men altid paafærde; i Bern, i Freiburg vandt han Tilhængere, gjorde Indtryk paa Alles Hjerter og fjernede alle Hindringer, som han havde fjernet Hellebarderne. Udmattet af dette farefulde og anstrengende Liv, maatte han standse paa Halvveien i sit fyrretyvende Aar; han havde forødt alt sit Gods for Genf og erhvervet sig Navn af sit Fædrelands Fader og Frelser — en velfortjent Hæder.

I denne Leir er det ogsaa, at vi skulle finde den berømte Fange i Chillon. François Bonivard var født 1493 i Seyssel*), hvor hans Fader og Moder boede; Indbyggerne i Bugey paastode, at han tilhørte dem. Hans Slægt var adelig, men dog kun af den lavere Adel, saa at den ikke undertegnede sig de Bonivard; men den indtog dog en vis Stilling ved Hertugen af Savoyens Hof og eiede flere herskabelige Godser og nogle geistlige Indtægter. Disse sidste tilhørte rigtignok ikke Familien, men denne lod dem dog gaae over til de forskjellige Led, og Paven saae igjennem Fingre dermed. François Bonivard var som yngste Søn bestemt til den geistlige Stand og var i lang Tid Skolar. 1510 gav hans Onkel Jean-Amé ham Prioriet Sanct-Victor; det var et Benedictiner Kloster, grundlagt Aar 1000 udenfor Genfs Mure af Keiserinde Adelaide og indbefattet fra da af i Cluny's**) Broderskab. Hvert Aar skulde det genfiske Priori yde dette Abbedi en Afgift af Foreller, som ofte ankom fordærvede eller reent udebleve; det vakte engang stor Uenighed, og fra nu af betalte Prioriet sin Afgift i Mønt. 1514, ved Onkelens Død, tog François Bonivard Klosteret i Besiddelse, men lod sig ikke ordinere til Præst; han nøiedes med at oppebære de smaae Indtægter og at styre sine ni Munke, som førte et lystigt Liv; han tænkte ingenlunde paa at forandre det. Kun bestemte han, at hver

*) I Hertugdømmet Burgund.
**) Sammesteds.

Gang en ny Broder blev optagen i Klosteret, skulde han kjøbe en Hætte til hver af de gamle Brødre og paa sin Bekostning gjøre et Tiltrædelsesgilde. Paa samme Tid knyttede han sig til det Land, han beboede, og han blev en af de varmeste Patrioter. Denne Hengivenhed fra hans Side kan maaskee forundre noget.

Han var Prior og burde da have erklæret sig for Kirken; han hørte ved Fødselen til Huset Savoyen, som havde beviist flere af hans Forfædre Velgjerninger; Alle hans Interesser bragte ham da til at stille sig i de Stærkestes Tjeneste. Uagtet alt dette tog dog Bonivard Parti for Genf. Gjorde han det af Had til Hertug Carl III, som havde frataget ham nogle Indtægter, og til Biskop Johan, som havde tilranet sig Abbediet Pignerol? Det har man paastaaet, men uden Beviser; vi ville hellere antage, at det virkelig var af Følelse for Retfærdighed og Frihed. Saasnart han havde begyndt at læse Historien, havde han altid «holdt mere af en offentlig Tingenes Tilstand end af en Monark eller en Enehersker, især af dem, som herske efter Arvefølge». Han meente at have Pligter mod Genf og holdt paa «sit Hjemstavns Land, som ogsaa al guddommelig og menneskelig Ret byder». Han stod forøvrigt ogsaa i venskabeligt og selskabeligt Forhold til de dristige unge Mænd, som man kaldte «Byens Børn». Deres Fører, Berthelier, som havde taget ham til Gudfader for en af sine Sønner, sagde en Dag til ham: «Lad os give hinanden et trofast Haandtryk; af Kjærlighed til Genf vil I miste Eders Priori og jeg Livet». Forudsigelsen skulde gaae i Opfyldelse.

Bonivard viste sig som god Genfer lige fra sit syttende Aar. Hans Onkel Jean-Amé havde anskaffet tre Feltslanger til Forsvaret af et af sine Slotte; men paa sit Dødsleie fik denne værdige Præstemand Samvittighedsnag og befalede, at man skulde omsmelte disse Kanoner til Klokker for Klosteret Sanct-Victor. Dog Dagen efter Jean-Amé's Død androg Raadet i Genf, som kun havde lidt Skyts, om at faae de tre

Feltslanger og tilbød i Bytte Klokker af samme Vægt. Berthelier, som skulde ordne Sagen, bemærkede til Bonivard, at den Afdødes Villie vilde blive respecteret ved denne Ordning, thi Kirken vilde faae Klokker, og Genf, som var Kirkebyen, vilde faae Kanoner. Den nye Prior syntes dog ikke ret om denne Beviisførelse. Raadsherrerne henvendte sig da til Testamentets Fuldbyrdere, som udleverede Skytset uden at lade sig meget bede, «hvorover jeg ikke blev meget bedrøvet», siger Bonivard. En Skriftlærd, som blev adspurgt, erklærede, at Stykkerne kunde udleveres uden Synd eller Overtrædelse. Fra dette Øieblik holdt alle Byens Børn paa Bonivard, og han var for dem en af de Medforbundne, som man ikke agter ringe, thi han havde Anseelse. Som Prior i Sanct-Victor havde han Rang foran de andre Geistlige og gik umiddelbart efter Biskoppen; som Domherre vilde han have havt Stemme i Capitlet, hvis han var bleven Præst; talrige Landsbyer paa begge Bredder af Rhonen tilhørte ham; blandt hans «Undergivne» var der ikke alene Munke og Præster, men ogsaa Adelsmænd. Hans Kloster var, skjøndt forfaldent, en vigtig Plads ved Stadens Mure; Bonivard vilde have kunnet gjøre megen Skade ved at omgaae Fjenden. Han havde i sit Priori, «ligesaa stor Dommerrettighed som Herren af Savoyen i Chambery»; han var Dommer og Herre der, holdt Fængsel, modtog Hertugens Afsendinger, og han fordrede skriftlige Fuldmagter af dem. Naar Staklerne ingen havde, truede han med at behandle dem som Spioner, naar han saa havde gjort dem bange, bød han dem at spise tilaften med sig, thi han var en brav Karl. Paa den anden Side var han, ved sit gode Forhold til Byens Børn, altid «godt beskyttet», en nødvendig Forsigtighed i de Tider. En Dag udbredte det Rygte sig, at man vilde myrde ham i det biskoppelige Cancelli; strax udbrød der en Opstand for at befrie ham. Bonivard var ung og egentlig forsigtig, men dristig efter Indfald og Lune, «gjerne rede til at udføre en eller anden Bedrift for at tjene sine Venner». Da en af hans Onkler, en Adelsmand i

Savoyens Tjeneste, kom for at tilbyde ham en god Belønning, naar han vilde fange Levrier i et Baghold, svarede Bonivard, at det ikke mere var hans Haandtering at bruge Sværdet. «I en anden Sag vilde Du vel drage Sværdet, hvad Frygt har Du da i denne?» udbrød den forbittrede Onkel. Og han svoer, at han samme Nat vilde overraske Levrier i hans Seng. «Er det Din Agt, Onkel?» sagde Bonivard; «godt, jeg vil lægge tredive gode Gylden tilside og imorgen betale dem, for at der kan blive læst Bønner for Din Sjæl». Derpaa forlod han ham og advarede Levriers Søn. Ogsaa det afstedkom et Opløb; Berthelier og hans Mænd droge med Trommer og Piber hen foran den forfærdede Adelsmands Huus; denne lod strax sin Hest sadle og optømme, og ved Daggry forlod Hertugens Agent Byen ubemærket.

En anden Gang befriede Bonivard Patrioten Pecolat fra Johan Bastardens Kløer. Den brave Prior lod sig dristig optage i Eidgnot-Partiet. Saaledes kaldte man de sweitzerske Partigængere (Eidgenossen, Forbundsfæller), som lode sig optage blandt Freiburgs Borgere for at kæmpe mod Hertugen og Biskoppen. De havde grundet eller snarere gjenoprettet Sanct-Georgs Broderskabet for at gjøre Modstand mod Mammelus eller Monseigneuristerne, der holdt med Savoyarderne. Hver Søndag holdt de Gilde under Paaskud af, at de havde været henfaldne til Sørgmodighed i lange Dage, og at den gode Tid nu kom igjen; de lagde dristige Planer ved de fulde Glas, bare Kapunfjer paa deres Hatte, samlede sig ved Fakkelskin og gjorde en lystig Larm. Leve Eidgnot'erne! raabte Børnene. Under al denne Spas traadte den største Deel af Byen ind i Sanct-Georgs Broderskabet, og lidt efter lidt bleve mange Genfere Borgere i Freiburg. De rasende Fyrster gjorde Alt, hvad de kunde, for at forhindre denne aandelige Udvandring: de vilde have, at Bonivard skulde virke ind paa Folkets Fører, Berthelier. Men han svarede ligefrem, at Berthelier var Sweitzer og vilde vedblive at være det. Bonivards Anseelse tog bestandig til,

og baade Hertugen og Biskoppen vare paa deres Post for at see at komme ham tillivs. I Turin var han 1517 i alvorlig Fare. Hvis ikke Skolarerne i denne By, hans gamle Kammerater, der escorterede ham i sex Dage, havde været, saa var han ikke sluppen for at blive krævet til Ansvar af Herren af Savoyen. Han var ogsaa bange i Genf, da Hertugen i April Maaned 1519 kom der i egen Person. Det var et frygteligt Besøg: de Høifornemme hævede Hovedet, og Johan Bastarden blev glubende. «Man kastede i Fængsel, slog, piinte, halshuggede og hængte, saa det var en Ynk». Bertheliers Hoved rullede paa Skafottet hen for Biskoppens Fødder. Den forsigtige Bonivard havde taget Flugten og betroet sig til to af sine Venner, en Adelsmand fra Wallis og en vis Abbed fra Montheron, Brisset; disse to gode Venner lovede at føre ham til Montheron i Munkekutte og derfra til Echallens, som hørte til Bern og Freiburg. Men i Montheron holdt de ham tilbage som Fange under god Bevogtning, forbøde ham at drage længere bort og truede ham med Døden, hvis han ikke afstod sin geistlige Indtægt til Gunst for Abbeden, som gav Adelsmanden to Hundrede Gylden aarlig, saa længe han levede. Da denne Afstaaelse var aftvungen Bonivard, blev han udleveret til Hertugen og først kastet i Fængsel i Gex, derpaa i Grolee; hans Sag gik til Paven, som overgav den til fire Bisper; disse overdroge den til Biskoppen af Belley, som kaldte Fangen til sig og holdt ham fast i otte Maaneder endnu. Efter tre Aars Fangenskab blev Bonivard løsladt, men han fik aldrig sin geistlige Indtægt igjen. Paven havde efter Abbeden af Montherons Død givet Sanct-Victor og det Øvrige til en Italiener ved Navn Tornabuoni. Bertheliers dobbelte Forudsigelse var gaaet i Opfyldelse.

Hvad gjorde den stakkels Prior da uden Priori, da han blev fri? Det veed man ikke; man hører Intet om ham før 1527, uden at han det foregaaende Aar havde været i Bern og gjort Gjæld der. Medens Bonivard saaledes var forsvunden, døde Johan Bastarden og efterlod sin Plads til en just

ikke ond, men svag Prælat, Pierre de la Baume. Efter nogle nye Voldsomheder af Hertugen, f. Ex. Levriers skjændige Henrettelse, havde det savoyardiske Parti givet efter, Eidgnot'erne vare komne ind i Raadene, Overeenskomsten om Borgerforbundene var bleven underskreven i Freiburg og Bern. Endelig kom Indtagelsen af Rom ved Connetablen af Bourbon, og det var denne sidste Begivenhed, som bedst tjente Bonivards Interesser. Paven var, det vidste man i Genf, Fange, og det Rygte udbredte sig overalt, at der ikke var blevet et levende Menneske tilbage i den evige Stad. Mange Folk havde deres Fordeel af at troe det, og de forlangte da af Biskoppen af Genf de geistlige Indtægter, som vare blevne ledige ved denne foregivne Bartholomæusnat paa Abbeder. Biskoppen samtykkede i Alt, og for at give et Exempel havde han begyndt med selv at tage Prioriet Sanct-Jean i Nærheden af Genf, der tilhørte en Cardinal. Man raadede Bonivard til at gjøre ligesaa. Tornabuoni, som boede i Rom, var vistnok bleven myrdet som de Andre. Bonivard troede ikke paa det, dog vilde han benytte Leiligheden til at faae sit Gods igjen og «faae saa fast Fod der», at Tornabuoni ikke skulde faae ham saa let derfra. «Jeg gjorde mig just ikke megen Samvittighed af at være ulydig mod Paven», sagde han. Ex-Prioren lod sig da lovlig indsætte og tog Sanct-Victor i Besiddelse samme Dag, som Biskoppen tog Prioriet Sanct-Jean; der holdtes Aftengilder i den Anledning, og under Lystigheden kom det ogsaa til Slagsmaal; thi man forlystede sig sjelden der, uden at der kom Strid ud af det. Men det var ikke nok for Bonivard at have faaet sin Priortitel igjen; han skulde have Noget at leve af og vilde gjerne have Indtægten af Eiendommene, men disse hørte for en Deel under Herren af Savoyen. Han skrev da ydmygt til Hertugen om at lade ham nyde Indtægten af hans Gods; men denne svarede, at han ikke kunde gjøre det af Frygt for at blive sat i Ban, da Tornabuoni endnu var ilive. Hvad

gjorde da Bonivard? Her begynder et snurrigt Helteqvad, som baade skildrer Landet og Tiden.

En Milsvei fra Genf, ved Landsbyen Cartigny, eiede Bonivard et Slot paa en Høi, ved hvis Fod Rhonen slynger sig som en stor, blaa, grønplettet Slange, der bugter sig flere Gange og gnider sin Ryg mod den sandede Brink. Udhulet fra neden af sank denne Høi efterhaanden ned i Floden, saaledes at det Sted, hvor dengang Bonivards Borg laa, nu kun er en bugtet Huulvei igjennem sandede, steile Banker, hvor Svalerne bygge Rede. Paa den anden Side af Rhonen, over en Høislette med Landsbyer og Skovstrækninger, strækker sig Juraens lange, mørke Muur, som derpaa taber sig i den Slette, der i svage Bølgninger naaer hen til Alperne i den fjerne Synskreds. Bonivard saae Alt dette fra sin Eiendom, som han gjerne vilde bevare, skjøndt det var «et Lystslot og ingen befæstet Borg». Han indsatte da der en Freiburger ved Navn Vilhelm Castes, til hvem han havde forpagtet sine Jorder, og sikkrede sig saaledes Freiburgs Beskyttelse. Paa samme Tid forestillede han Byraadet i Genf, hvilken Vigtighed Prioriet Sanct-Victor havde, og den Fare der vilde være i at overlade denne Plads til en af Hertugens Mænd; han opnaaede da endelig, at Byen gjorde hans Sag til sin, og det med væbnet Haand, hvis det blev nødvendigt. Tornabuoni var i Chambery, støttet af Hertugen, og begyndte endog at indkræve Tiender. Bonivard lod udraabe paa sine Eiendomme, at Ingen maatte vove at efterkomme Pavens og Hertugens Befalinger under Straf af at blive hængt og qvalt, og inddrev Alt, hvad han kunde, «ligefor Hertugens og Pavens Næse».

Dog skulde Cartigny ikke længe tilhøre Bonivard. En Dag sendte Vilhelm Castes sine Mænd rundt om og drog selv tilhest bort fra Slottet, hvor han kun efterlod en Qvinde. Hans Fremgangsmaade her er ikke rigtig klar; hvad der er vist, er, at, saasnart han var borte, bemægtigede Hertugens Folk sig Pladsen. Bonivard bortforpagtede da Cartigny til

en Mand, han troede at kunne stole paa. Denne Mand hed Bischelbach, var Slagter og havde været Øvrighedsperson i Bern; men han havde forladt sin Fædrenestad af Hengivenhed for Katholicismen. Bern havde i Februar 1528 sluttet sig til Reformen, som tvang de gifte Mænd til at opgive deres Medhustruer; dette Tyranni mishagede Bischelbach, som drog til Genf med et Dusin Kammerater og tilbød Byen i Tilfælde af Fare tre til fire Tusinde Bernere til at forsvare den. «Egentlig», meente Bonivard, «var det kun Rotter, som kom til Genf for der at plyndre i Lade og Kjælder, men hvad skulde man gjøre? Ved at negte dem Adgang vilde de fra Venner være blevne Fjender, og som Saadanne vilde de kunne afstedkomme langt større Skade, end de kunde bringe Fordeel som Venner; man modtog dem da godt og overlod dem Huus, Korn, Kjød, Viin, Brænde, kort Alt, hvad der var nødvendigt». Bonivard selv bortforpagtede sit Gods til Bischelbach og en Domherre Vuilliaumin, som ligeledes var flygtet fra Bern for Religionens Skyld. I Mai Maaned — det var den Tid, man indkrævede Tienderne — vilde Bischelbach begive sig til Cartigny, men ikke uden Bonivard, som først afslog det reentud, idet han tilstod, at han var bange. For at faae ham til det maatte man bruge mange Overtalelser og gode Grunde. Man kunde fra Genf føre nogle Mænd med, bevæbnede med Hagebøsser; der var i Nærheden af Landsbyen en Skov, man kunde trække sig tilbage til, hvis Angrebet blev for stærkt, og Tilbagetoget var let, da Landet var heelt fladt. Bonivard tog da Mod til sig og drog en Morgen (Søndagen den 24. Mai) ud fra Byen med en Præst og Domherren fra Bern, der nok saa stolt red paa et Muldyr; alle Tre bare de Vaaben under deres Klæder. Udenfor Portene, ved Plainpalais, ventede Bischelbach dem med fire eller fem Heste. «Og Eders Fodfolk?» spurgte Prioren. «Vi ville finde nok», svarede Slagteren fra Bern leende. «Jeg vil ikke drage afsted, naar jeg ikke er bedre escorteret». Saa vil jeg sende Bud efter dem, medens I hører Messen». Bonivard traadte ind i Kirken og befalede sig Gud

i Vold; det er ham selv, som erklærer det, thi han var «frygtelig ængstelig», til Trods for hans Folks Forsikkring, at de vilde leve og døe med ham.

Da den lille Trop havde hørt Messen, begav den sig paa Marschen, Fodfolket foran og bag, i nogen Afstand fra hverandre, for ikke at vække Opmærksomhed. De kom saaledes i to Bueskudslængder fra Slottet. Paa Veien havde En af dem bemægtiget sig en Hest, som man førte til Vanding. De vare udenfor Landsbyens Kirke i det Øieblik, da Beboerne kom ud fra Messen; blandt dem befandt sig en Adelsmand af Savoyens Parti, Jean de Grenant. Efter en Samtale mellem denne og Bischelbach kom man overeens om, at man vilde sende en Berner, Diebolt, til Slottet, hvorpaa Troppen beredte sig paa at spise til Middag, thi Bischelbach havde som en forsigtig Mand tænkt paa Noget at leve af; forøvrigt var Værten Bonivards Sag hengiven. Næppe havde man begyndt, før Gjæsterne hørte to Bøsseskud og strax sprang til deres Vaaben. Man havde fra Slottet skudt paa Diebolt, som de havde sendt derop. Bischelbach sprang til sin Hest og forsvandt som et Lyn; det var Bonivard, som maatte samle Tropperne og førte Toget; han kom ikke saa galt derfra og drog selv Sværdet mod Jean de Grenant, som maatte overgive sig; derpaa lod han Bønderne, som de ikke vovede at skyde paa fra Slottet, hente den stakkels Diebolts Legeme, som der endnu var Liv i; man anbragte ham, saa godt man kunde, paa en Hest, og man drog tilbage uden anden Vaabendaad, med Fangen bunden bag Præsten, Fodfolkene marscherende langs Skoven og Hestfolkene travende paa Landeveien. I Borgen Bernex vilde den Saarede have at drikke, man var nødt til at tage ham ned, og da Folk begyndte at samle sig, lod man den halvdøde Mand blive der, thi disse Krigere havde ikke Lyst til at udsætte sig for Fare for et Liigs Skyld. Aldrig saasnart var man kommen ind i Genf, og Bonivard havde næppe sat sig tilbords (thi det glemte han aldrig), før Raadsherrerne paany opfordrede ham til at

væbne sig. Genferne vare «rasende efter at komme afsted» for at ile Diebolt tilhjælp. Ulykkeligviis fik man at vide, at Fjenderne havde gjort det af med ham. Bischelbach erklærede, at det var til ingen Nytte at hævne ham, og Bonivard satte sig sandsynligviis igjen tilbords.

Historien er ikke endt. Samme Aar (1528) kom Cartigny igjen i Bonivards Magt, men blev atter taget af Pontverre, Fører for «Junkerne af Skeen». Hvad var det da for nogle Junkere? Det var kjække Mænd hos Herren af Savoyen, for hvem man en Dag ved Bordet anrettede et Fad vel kogt og tyk Riis, som man kalder Papet der i Landet, og store Skeer. De sagde da ved Glassene: «Vi ville spise Genf med Skeer», og Enhver af dem hængte da dette Vaaben om sin Hals, tog det til Vaabenmærke, og derfra kom Broderskabets Navn. De vandt Tilhængere, udgjorde et eget Forbund, havde Love, Statuter og samledes i Gaillard, nu en fransk Befæstning, en halv Miil fra Genf, for at afskære Genferne Tilførsel. Dristige vare de; de foer om paa Landeveiene, plyndrede og skræmmede især Borgerne, som de hindrede i at drage ud; men de foretog ogsaa dristigere Tog og besluttede at tage Klosteret Sanct-Victor. En af Munkene holdt med dem; det var en lystig Fyr, som fortærede sine Indkomster forud, og naar han ikke havde Mere, slog han Plader eller, som Bonivard siger, «hentede sit Vievand» hos sin Familie, der boede i Gaillard. Der saae han naturligviis «Junkerne af Skeen». Man vidste det i Genf, hvor det Rygte gik, at Sanct-Victor var truet, ja selv besat af disse Ugudelige, at flere af dem vare skjulte i Klosteret, hvorfra de kom ind i Byen, som om de vare hjemme. En Aften da Bonivard sad ved Bordet og ikke tænkte paa noget Ondt, kom Syndicus Bezanson og Fiskalen pludselig ind til ham og bad ham følge med til Raadhuset, hvor han traf «flere end fire Hundrede bevæbnede Personer, der Alle begyndte at raabe, at mine Munke vare Forrædere, at jeg skulde gjøre Ret og Skjel, hvis ikke vilde de selv gjøre det». Folket og Bonivard begave

sig til Sanct-Victor for at tage Munkene. Man omringede Klosteret fra alle Sider, medens Prioren gik derind med et Dusin Følgesvende igjennem en Sidedør. Han overraskede sine Munke i et Kammer, hvor Nogle spillede og Andre saae derpaa. Disse lystige Brødre bleve ingenlunde forfærdede ved saaledes at see ham komme bag paa dem; de fortsatte roligt deres Spil. Da Bonivard gav Befaling til at tage dem tilfange, sagde en af Spillerne til en anden, idet han stod op; «Husk nu paa, at I skylder mig syv Deniers». Da Klosterets Fængsel ikke var sikkert, lukkede man Arrestanterne inde i Raadhuset, derpaa i Bispeboligen; men Bonivard lod erklære, at det var af Nødvendighed, og at hans Dommermyndighed ikke skulde lide noget Skaar. Han forlangte desuden, at Munkene skulde behandles godt. Det bleve de da ogsaa og det saadan, at da man kort efter løslod dem som uskyldige, knurrede en af dem mod dem, som aabnede Døren, og sagde: «Der levede jeg saa godt, og nu vil jeg komme til at døe af Sult».

Imidlertid fortsatte Junkerne af Skeen deres lille Krig. Deres Anfører, Pontverre, ret en Fra Diavolo, var overalt tilstede for at forurolige Genferne. Bonivard eiede en Eng hinsides Arvebroen; da han i Høbjergningstiden ikke havde Vogne til at kjøre sit Hø ind med, lod han en Deel blive staaende; Pontverre bemægtigede sig det med sine Mænd om Aftenen, og fra Broen fornærmede og udæskede han Priorens Folk. De to Partier skjøde paa hinanden med deres Hagebøsser, og Pontverres Hest blev skudt under ham. Da Bonivard hørte derom, drog han ud af Byen for at komme sine Folk tilhjælp. Pontverre lod, som om han var bange; og trak sig tilbage i et Bueskuds Afstand for at lokke Prioren over Broen; men denne tog sig vel iagt derfor. Saadanne Begivenheder forefaldt hver Dag. Denne Pontverre endte daarligt. Da han engang i Aftenskumringen vilde drage igjennem Genf, lod han Kjeden sænke og Porten aabne, men blev kjendt paa Broen, omringet, forfulgt ind i et Huus, hvor han forsvarede

sig som en Løve, men tilsidst bukkede under, gjennemboret af mange Saar. Det var stor Skade, «thi det var en statelig Riddersmand, kun at han var saa stridbar». Hans Død standsede ikke Broderskabets Bedrifter.

Endelig blev der sluttet et Forlig mellem Savoyarderne og Genferne, og ifølge dette fik Bonivard Befaling til ikke mere at komme paa Hertugens Landomraade for at hæve sine Indtægter. Men da han ikke kunde leve uden disse Streiftog, saa bevilgede Byen ham en lille Aarpenge, rigtignok saa ringe, at den næppe var tilstrækkelig til at ernære ham og hans Page, «hvad jeg dog maatte finde mig i», siger han, «da jeg saae, at Byen ikke kunde udrede Mere». Dog klagede han til Herrerne af Raadet, som havde Medlidenhed med ham, og som gjerne havde seet, at han holdt Fred med Hertugen, eftersom det ikke var til Genfs Skade. Bonivard havde indlemmet sin Indtægt i denne Byes Hospital; paa den anden Side havde Tornabuoni indlemmet den i Capellet Sanct-Suaire i Chambery; man maatte da see at faae den Sag bragt i Orden. I den Hensigt begik Bonivard en Dumhed: han forlangte et Leidebrev af Hertugen for at drage hen og see til sin Moder, «der levede gammel og syg i Seyssel». Da Bonivard havde faaet Leidebrevet, begav han sig paa Veien (1530) til Trods for sine Venners Raad; han havde ikke seet sin Moder i fem Aar, og han længtes meget efter hende. Han reiste hemmeligt og ganske alene, saa denne Afreise næsten lignede en Flugt. Nu blev han sværtet for Herrerne i Genf, man beskyldte ham for at være dragen til Hertugen for at sælge ham deres Hemmeligheder. Den ulykkelige Priors Stilling var da meget farlig; han vovede ikke at vende tilbage til Genf og endnu mindre at blive i Seyssel, hvor hans Familie havde modtaget ham med mere Ængstelighed end Glæde. Dog fik han Forlængelse af sit Leidebrev og drog i nogen Tid om fra By til By i Savoyen og Wallis; han forsøgte at faae en Handel bragt istand med Biskoppen af Lausanne om Afstaaelse af sin geistlige Indtægt mod en Aarpenge paa 400

Livres, men ikke uden at have faaet sine Venners Samtykke i Genf. En Dag endelig, da han uden Mistro begav sig til Lausanne, faldt han i et Baghold. Høvedsmanden paa Slottet Chillon kom pludselig ud fra en Skov med et halvt Hundrede Mand og bemægtigede sig hans Person. «Jeg red da paa et Muldyr», siger Bonivard, «og min Ledsager paa en vældig stumphalet Hest; jeg siger til ham: afsted, afsted! Men istedetfor at fare frem vender han sin Hest og sprænger imod mig; derpaa overskærer han mit Sværdbælte med en Kniv, han havde parat, og saa komme disse Folk over mig og gjøre mig til Fange i den naadige Herres (Hertugens) Navn. Og hvormeget jeg endogsaa viste dem mit Leidebrev, saa førte de mig dog bunden til Chillon, hvor jeg ikke blev længere end sex Aar, indtil Gud ved de Herrer af Berns og Genfs Hænder befriede mig fra disse Folks Hænder. Og det var min anden «Lidelseshistorie».

Lad os nu ganske kort gjenkalde disse Træk. Den Forvirring i Rettigheder, Interesser, Dommermyndighed og Magtstilling, som brødes i Genf, Sammenstødet mellem Hertugen og Biskoppen, mellem Præstedømmet og den verdslige Magt, deres Forbund mod Communen og Folket, den borgerlige Myndigheds Afmagt, Nødvendigheden for Enhver at tænke paa sig selv og tage sig selv tilrette, de Foreninger, som dannede sig i Staten, udenfor den, undertiden imod den, de til Tænderne bevæbnede Partier, Byen i deres Føreres Hænder, Landet oversvømmet og hærget af de store Familiers forulykkede Sønner, de geistlige Indtægter bevilgede af Kirken, som de ikke tilhørte, og eiede af to Priorer, som stredes om dem med Ild og Staal; derpaa Forræderierne, Bagholdene, eller de utallige Voldsomheder, Torturen, Skafottet reist hvert Øieblik; endelig overalt Lovløshed og Mangel paa Pligtopfyldelse, den næsten almindelige Fordærvelse hos Præsteskabet, som, fra Rom til Genf og fra Genf til Sanct-Victor, med høie Raab fordrede Reformen, ikke som en Troens Renselse (det er den uvigtigste Side ved denne store Bevægelse),

men som en sædelig Omvæltning: — see det er det Billede, som hidtil Genfs Historie har fremstillet for os ved denne Undersøgelse af Bonivards Liv og Bøger. Er der ikke heri, paa en indskrænket Skueplads, alle det sextende Aarhundredes stormfulde Bevægelser?

En af Reformationens nyere Historieskrivere, Merle d'Aubigné, har brugt den noget strenge Yttring: «Den sidste Deel af Bonivards Liv var ligesaa sørgelig, som den første havde været glimrende; det havde været bedre for hans Navn, naar han havde mistet Livet i Chillons underjordiske Hvælvinger». Man kan ikke være enig med ham i denne Dom. Hvis Slottets Høvedsmand havde været saa grusom, vilde vi ikke have lært den bedste eller i det Mindste den varigste Side at kjende hos Bonivard, nemlig Forfatteren. Det var just fra denne hans «anden Lidelseshistorie», at Prioren greb Pennen. De første Aar af hans Fangenskab vare ret blide; hans Fængselsvogter, Beaufort, behandlede sin Fange skikkeligt og gav ham et Værelse, hvor han holdt ham med Selskab; disse to lystige Herrer fortalte hinanden Historier og morede sig sammen for at slaae Tiden ihjel. Uheldigviis kom Herren af Savoyen til Chillon, og «jeg veed ikke», siger Bonivard, «om det var paa Hertugens Befaling eller efter hans egen Tilskyndelse, at Beaufort fik mig stukket ned i et Hul, hvis Bund laa lavere end den Sø, paa hvilken Chillon ligger; og jeg havde saa god Tid til at spadsere, at jeg i Klippen, thi andet Gulv var der ikke, banede en Sti med min Fod, der saae ud, som var den udhugget med en Hammer». Medens Bonivard saaledes vandrede op og ned, undfangede han, «baade paa Latin og Fransk, mangt et lille Tankesæt og mange smaae Ballader». Det er Alt, hvad man veed om Priorens Fangenskab. Episoden med hans to Brødre, der døde hos ham i Fangenskabet, skyldes Byrons Opfindelse; det Samme er Tilfældet med de andre Begivenheder i det engelske Digt.

Vi have fulgt Bonivard lige til hans anden Fængsling, det vil sige til Slutningen af hans virksomme Liv. Fra nu

af vil han Intet være mere, selv ikke Prior. Befriet 1536 ved Indtagelsen af Chillon, blev han ført i Triumph til Genf; men denne Triumph varede kun kort. Under hans Fangenskab — et Mellemrum, som ikke alene overskærer Bonivards Liv i to Dele, men ogsaa Genfs Historie i det sextende Aarhundrede — var der fuldendt en stor Omvæltning: den biskoppelige By var bleven Calvins Stad. Den havde brudt sine Lænker og var bleven reformeret: hverken Hertug eller Biskop mere og heller ikke geistlige Indtægter eller Klostere! Sanct-Victor var blevet ødelagt fra den Dag, da Genferne for at forsvare sig havde havt det Mod at ødelægge deres Forstæder. Munkene og deres Friller, siger man, havde hjulpet til Ødelæggelsen. Martyrerne ere fordringsfulde; Bonivard haabede Meget af Genf, som han havde lidt meget for; han opnaaede ikke Andet af den forarmede By end Borgerskab, et Sæde i de to Hundredes Raad, en Bolig «for sin Livstid og for sine mandlige ægte Børn», endelig to Hundrede Daler i Aarpenge, dog paa den Betingelse, at han opholdt sig i Genf; thi han holdt af at være paa Vandring; desuden stillede man den Fordring, at han skulde leve hæderligt, og man tillod ham ikke, at han i sit Huus havde nogen altfor ung Tjenesteqvinde. Disse Ting hørte under Landets Øvrighedspersoner. Bonivard var misfornøiet og førte Klage for Herrerne i Bern, som Intet hellere vilde end blande sig i Sagen; Herrerne i Genf, som bleve vrede over dette Skridt, bestemte at straffe den gamle Prior; han paa sin Side indgav Andragende om Ophævelse af hans Borgerret og erklærede, at han forbeholdt sig alle de Rettigheder, han kunde have i Genf og paa dets Landomraade. Denne Erklæring blev meget ilde optagen; man skrev paa Omslaget s t u l t u s (Daare) og kaldte Bonivard Herren u d e n Sanct-Victor. Ex-Prioren gav ikke efter, men gav sine forrige Undergivne Befaling til kun at betale ham Penge; endelig opnaaede han ved Berns Mellemkomst foruden sit Huus og sin Aarpenge, der var bragt op til 140 Daler i

Guld, 800 Daler til at betale sin Gjæld med, thi han havde vænnet sig til at leve godt, og hans Fangenskab havde ikke forbedret ham.

Fra nu af levede han i Fred med Genf, blev godt behandlet af de høie Herrer, som forstrakte ham med Penge, lod ham pleie, naar han var syg, gav ham smukke Huse at boe i, hjalp ham til at fortjene Noget, kjøbte de Bøger tilbage, som han havde pantsat, ja gav ham et opvarmet Værelse, hvilket var en stor Luxus i de Tider. Han blev saaledes gammel og svag og døde 1570, syvoghalvfjerdsindstyve Aar gammel, og efterlod sig ikke Andet end Gjæld og Bøger, som, testamenterede til Byen, lagde Grunden til det offentlige Bibliothek i Genf. Han havde ingen Børn, skjøndt han havde havt fire Koner i de sidste tredive Aar af sit Liv. Den første var fra Bern og hed Catharine Baumgartner; den anden, Johanne Darmeis, var Enke efter en Syndikus; hun forlod Bonivard flere Gange, og han maatte ofte møde i Retten med hende. Det varede i otte Aar, og da Bonivard var bleven af med hende, ægtede han en anden Enke, der havde en Søn, men hun levede ikke længe. Endelig, den 27de August 1562, blev han stævnet for Consistoriet for at afgive Forklaring angaaende sit Forhold til en Nonne, Catharine Courtarvel. Han havde, sagde man, modtaget hende i sit Hjem, men Ingen havde Ret til at leve saaledes sammen med en Qvinde. Den galante Prior, som da gik i sit halvfjerdsindstyvende Aar, havde, som det synes, skrevet Digte til denne Catharine og anholdt om hendes Haand. Nu vilde han imidlertid ikke ret staae ved sit Ord og foregav, han vilde tale med sin Familie. Consistoriet gav den Kjendelse, at Digtene indeholdt et Ægteskabsløfte, men at Bonivard godt kunde forbeholde sig den Ret at tage sin Familie med paa Raad. Nu skulde Øvrigheden tage Sagen i sin Haand og affordre Bonivard Eed. Hvis han svoer paa, at han kun havde givet Løftet med Forbehold, da behøvede han ikke at holde det og skulde kun straffes for sin Let-

sindighed, ikke med Fængsel, dertil var han for gammel, men han skulde have offentligt Tilhold til at møde ved Gudstjenesten baade om Søndagen og Onsdagen. Men hvis Bonivard havde givet et uforbeholdent Løfte, da skulde han straffes endnu haardere, da han var ude over den Alder, da han burde indgaae Ægteskab. Det kom dog til en Overeenskomst, og han ægtede Catharine den 21de September 1562, men denne hans gamle Dages Roman endte kun daarligt. Hans Hustru blev beskyldt for et altfor ømt Forhold til en forhenværende Munk, som Bonivard havde taget i sin Tjeneste, og baade hun og Elskeren bleve lagte paa Pinebænken. De tilstod begge deres Brøde og maatte udsone den, saaledes som de nye Loves Grumhed fordrede det: Mandens Hoved blev kløvet med en Øxe, og Bonivards fjerde Kone blev syet ind i en Sæk og kastet i Rhonen.

Hvor er paa denne Tid den livlige By, som vi beskrev i Begyndelsen af denne Afhandling? Nu er Genf mørk, kjedsommelig, indesluttet indenfor sine Mure og berøvet sine Forstæder. Hverken Billeder eller Snitværk i Templerne, Alt dette er udslettet eller revet ned; Prydelserne paa Husene, baade indvendig og udvendig, ere forbudte, Malerne ere jagede ud af Byen, selv Gravmælernes Billedstøtter ere ødelagte, thi de kunde blive tilbedte som Billeder af Helgener; af Gravstene gjør man nu Vaskebænke, og Træet af et Alter er blevet brugt til at bygge et Skafot af. De «smukke Piger» ere forviste, Skjænkehusene ere lukkede, og istedetfor dem er der kommet nogle under Øvrighedens Control staaende Værtshuse, hvor Borgerne kun til bestemte Tider maae gjøre sig tilgode under Opsyn. Byens Folk maae ikke komme i Gjæstgiverstederne; Værterne skulle vaage over den Reisende, fratage ham Sværdet, hindre ham i at gaae ud efter Aftensmaaltidet, at holde Bøn før Maaltidet; de tør kun skjænke Landets egen røde Viin for Bønderne, og de skulle ogsaa vide, hvad de Fremmede tage sig for og melde det for Politiet.

Og Forbud er der udgaaet mod at dandse, ja selv at see paa Dands, mod at synge «ynkelige og intetsigende» Sange, mod at spille paa Lire ved Bryllupper: al den Musik, man nu hører, er Kirkens eensformige Psalmesang, blandet med Trompetens Skratten, naar Fjenden er i Sigte oppe fra Klokketaarnet. At spise mere end to Retter Mad til Middag er forbudt, ogsaa at bære Kniplinger eller Juveler, Haaret i Lokker eller Posebenklæder. Man maa ikke bede paa Latin, sige Ave Marie eller selv: animæ fidelium requiescant in pace; «det er en frygtelig og afskyelig Gjerning». Theaterstykker maae ikke gives, og man maa ikke læse Rabelais. Og naar Qvinderne falde paa at gaae med høihælede Sko, eller en Mand ved Slutningen af Prædikenen kræver sin Nabo for laante Penge, og naar Naboen trods Stedets Hellighed betaler Summen, naar en Andægtig seer paa Præsten med altfor ømme Blikke, naar en ung Fyr seer en Qvinde komme forbi og vædder paa, at hun er den skjønneste i Genf, naar en Reisende spiller et Parti Trictrac, eller en Vært tager Engelen til Skilt: — alle disse Brødefulde stævnes for Consistoriet, som irettesætter dem og ofte udelukker dem fra den hellige Nadvere. Naar de negte at indfinde sig, komme de i Fængsel. Consistoriet har overalt Adgang, seer Alt, veed Alt; det kjender dem, som ikke gaae i Kirke, og driver dem derhen med Magt, det er ikke uvidende om nogen Hemmelighed i Huset og giver Regler for de ægteskabelige Pligter. Det holder Bog over Ægteskaberne, og fødes det første Barn for tidlig, blive Faderen og Moderen udelukkede af Menigheden, hvis det bliver derved. En Mand kan blive anseet «udygtig og ude af Stand til at tage tilægte», hans Ægteskab bliver ophævet, selv uden Klage fra Konens Side. Naar de unge Piger drive uskyldig Spøg under Overhøringen i Religionens Lærdomme, blive de pidskede. En Bonde eier en Ko, som hedder Rebecca; han bliver stævnet for Dommerne, det hjælper ikke, han siger, at hans Børn kalde den saaledes, fordi den har ombøiede Horn, han faaer en streng

Paamindelse, han har fornærmet Gud. Alle disse Træk finde vi i Consistoriets Bøger, og vi vælge de mindst raae. Een Mand alene, Calvin, havde lagt Haanden paa dette lystige, selvkloge, udisciplinerede Folk, han bøiede det og tvang det til Lydighed. Uden at være Øvrighedsperson, ja selv Borger (det blev han først i de sidste Aar af sit Liv), uden offentligt Hverv eller nogen anerkjendt Stilling, uden nogen anden Myndighed end sit Navns og en ubøielig Villies, tvang han Samvittighederne, styrede han Husene; han tiltvang sig med en Hob Flygtninge fra alle Verdens Kanter Magt over et Folk, som aldrig har holdt af Fremmede eller Herrer; han førte Kampen mod de nationale Sædvaner, Traditioner, Tilbøieligheder, og han overvandt enhver Modstand. Han havde imod sig Fritænkerne, Bertheliers og Bezanson Hugues' gamle Parti, disse Patrioters Vaabenbrødre og Efterfølgere, der havde befriet Genf og begyndt Reformen, Folkets elskede Førere, Landets gamle Familier, med eet Ord Genf; thi Alt dette var Genf, som baade oprørtes mod dette Indbrud af «Franskmænd» og denne moralske Tvang. Dog, det brød Calvin sig ikke om; han tilintetgjorde Genf for at gjenskabe det i sit Billede, og denne Gjenskabelse varer endnu; der er en «Calvins Stad».

Paa hvilken Side finde vi nu Bonivard i denne Krig paa Liv og Død? Han var Patrioternes Ven, en af deres Føreres Gudfader; han havde kæmpet med dem, han elskede Glæden, og i Reformen stemte han kun i med i Hadet mod Paven; han godkjendte ikke den nye Læres noget haarde Lærdomme. Consistoriets Myndighed var ham tværtimod til Besvær; han stævnedes hvert Øieblik for denne Domstol for sine letsindige Streger, sine huslige Kjævlerier, sin frie Tale; man bebreidede ham, at han hverken gik i Kirke eller til Herrens Bord, og naar han vilde undskylde sig med sin høie Alder, sagde man til ham: «Men I har dog ladet Eder bringe hen i Raadhusporten for at see paa Billeder». Man gik irette med ham, fordi han altid var giftefærdig, «hvilket», som der staaer i

Protocollerne, «klæder ham ilde, da han er saa gammel». Opirret ved disse Drillerier skrev han en Dag eller satte i det Mindste sit Navn under en Sang om Calvin. Man udelukkede ham hvert Øieblik af Menigheden, men han brød sig ikke stort om det. Calvin holdt ikke af ham eller ringeagtede ham vel lidt og tog intet Hensyn til ham; han har kun omtalt ham en eneste Gang i den vidtløftige Brevvexling, som Herminjard*) med saa stor Omhyggelighed har offentliggjort: og saa er denne Omtale kun en Spot. Og dog drog Bonivard tilfelts mod Fritænkerne, som han skarpt angreb i sine Skrifter. Hvorledes skal man forklare denne Usandsynlighed? Blev han betalt, som man siger, for at bagtale de Overvundne? Men Seierherrerne forhindrede Offentliggjørelsen og Udbredelsen af Bonivards Skrifter, som ere holdte skjulte indtil vore Dage; disse Skrifter vandt altsaa ikke Calvinisternes Behag. Maa man ikke hellere troe, at Exprioren med sit klare Blik saae rigtigt paa Tingene og havde en Forudfølelse af, hvilket af de to Partier Fremtiden skulde tilhøre? I sin Ungdom havde han til Trods for sine Interesser kæmpet mod Hertugernes og Bispernes Genf; i sin modnere Alder kæmpede han til Trods for sine Sympathier mod Fritænkernes Genf, der ingen Varighed vilde faae. Hvis disse gamle Partier havde seiret, vilde deres Republik have kunnet staae sig mod sine Naboers Vaaben, mod François de Sales' Fristelser? Denne Republik er just ved den calvinistiske Disciplin bleven en Idees Stad, Arnestedet for et Lys, som har straalet i tre Aarhundreder, som nu blegner, men som ikke udslukkes. Genf har været et vidunderligt Asyl for tre Nationer; dens Styrke har været den moralske Kraft, ikke Landomraade eller Krigshær. Den har givet England Martyren Peter, Skotland Knox og Nederlandene Marnix: tre Mænd og tre Revolutioner.

---

*) Herminjard: Correspondance des réformateurs, 1865—67.

Bonivard blev da den seirende Reforms officielle Krønikeskriver; hans Studium og hans Ry bestemte ham til dette Værk. Han havde lært Latin i Pignerol, Tydsk og Retsvidenskab i Freiburg under Professor Ulric Zasius. Senere sad han endnu i Straszburg og i Turin paa Skolens Bænke. I sit tyvende Aar tilegnede han sig Graden «laurbærkronet Digter». Med hvilken Ret? Det veed man ikke, thi han skrev temmelig daarlige Vers, ligesom Størstedelen af hiin Tids Forfattere; Versemaalet og Rimene faldt ham vanskeligt. Endelig havde en Reise til Rom 1518 ganske mærkelig frigjort hans Aand. Roma veduta, fede perduta (Rom seet, Tro tabt), siger et gammelt Ordsprog, som selv Chateaubriand har fundet sandt i vore Dage; hvorledes maatte det da ikke være i det sextende Aarhundrede? Bonivard nøiedes da heller ikke med at slutte sig til Reformen, han forsvarede den med Pennen, eller snarere han gik angrebsviis tilværks og angreb kjækt, i Rom og overalt, Troesbevægelsens Fjender. Det var den anden Halvdeel af hans Livs Værk. Han begyndte med historiske Arbeider. Raadsherrerne udsaae ham 1542 til at fortsætte Genfs Krønike, som Porral havde begyndt. For at forberede sig til dette Arbeide oversatte han først 1543 Postels Afhandling om Athens Øvrighedspersoner og Stumpffs Sweitzerkrøniker; han lod kjøbe mange Bøger og fik til Secretair Antoine Fromment, som selv var Forfatter. Manuscriptet til «Genfer Krønikerne» af François Bonivard, afskrevet af Fromment, blev afgivet til Raadet 1551; men Calvin tillod ikke, at det blev trykt. Han fandt Steder deri, som vilde have kunnet fornærme Herrerne i Freiburg og Bern; ogsaa Stilen fandt han plump. Bonivard maatte finde sig deri, men han lod ikke sin Pen hvile; fem Aar senere skrev han sin berømte Pamphlet om Fritænkerne, som man ikke havde forlangt af ham, men til hvilken han endogsaa forlangte Oplysninger. Dog Bonivard var Partimand, han kan ikke gjælde for nogen sand Krønikeskriver, men han udmærker sig fremfor mange andre ved et klart Blik

og sundt Omdømme, og han træffer ofte det Rette. Han kan ogsaa være critisk, han vover i det Mindste at tvivle; han holder ikke af det Vidunderlige og vil helst have, at hans Personer skulle være virkelige; det er hverken Engle eller Djævle, men Mennesker, af og til lidt uklare, men dog Kjød og Been; hans Billeder ere noget overdrevne, men dog lignende.

Bonivard havde studeret meget og lært Meget, og han bevægede sig paa mange forskjellige Omraader; Antallet af de større Arbeider*), man nu kjender af ham, løber op til en halv Snees. Han var en Mand, der tog Livet fra den lyse Side og interesserede sig for mange Ting, baade Philosophi, Historie, Sprog, Politik og de forskjellige Folkefærds Sæder. Han vilde helst være uafhængig af alle Forhold og sige sin Mening frit ud; derfor lod han i sine Skrifter helst sin egen Person blive udenfor, og naar han omtaler sig selv, er det med stor Oprigtighed. Man tør da vel nok sige, at François Bonivard var en viis Mand, som i sin Ungdom kæmpede med Sværdet, i sine ældre Dage med Pennen for den Sag, som skulde seire.

*) De vigtigste af disse ere: Oversættelsen af Stumpff's «Sweitzerkrøniker», skreven 1549. En Deel af denne Oversættelse, «Historien om de fire Jacopuis fra Bern», er bleven udgivet 1867; — «Genferkrønikerne», færdige 1551, udgivne for første Gang 1831, ny Udgave 1867; — «Om den gamle og nye Ordenens Haandhævelse», skrevet 1556, udgivet for første Gang 1847, ny Udgave 1865; — «Om Adelen og dens Pligter og Grader», fuldendt efter 1560, udgivet 1865; — «Om Kilden til Afgudsdyrkelsen o. s. v.», færdig 1552, udgivet 1856; — «Om Sprogene», færdig 1563, første Gang udgivet 1849; ny Udgave 1865.

J. Magnussen.

Peter den Store og Admiral Lefort.*)

I.

Ved Peter den Stores Fødsel, den 30te Mai 1672, var der endnu en umaadelig Afstand mellem Rusland og den egentlige europæiske Verden. Det udstrakte russiske Rige kunde langt snarere regnes til Asien end til Europa; det var ikke mere end 150 Aar siden, at Tatarerne endnu fuldstændigt havde oversvømmet hele Landet, og de sydlige Provindser bleve endnu stadigt hærgede ved deres hyppige Indfald. Tyrkerne, Polakkerne og Svenskerne truede Rigets øvrige Grændser. Kun mod det yderste Norden vare Russerne naaede ud til Havet. De hadede Civilisationen og holdt deres Land lukket for den Fremmede; kun paa nogle faa Punkter var det lykkedes Europæerne at trænge ind. Englænderne indfandt sig først. I Aaret 1553 havde de fundet Veien Nord om Norge til det hvide Hav, Czaren Ivan II sluttede Handelsforbindelser med dem, og Englænderne grundede et Factori i den eneste By ved det hvide Hav, som havde en sikker Havn, og som fik Navnet Archangelsk af Erkeengelen Michael. Hollænderne, Kjøbmændene fra Hamburg og Bremen og Danskerne fulgte i Hines Spor. Den Eneret, som i Begyndelsen var bleven indrømmet Englænderne, blev dem frataget,

*) Efter L. Vulliemin i Bibliothèque universelle et revue suisse. XXIX. 1867. Forfatteren støtter sig navnlig paa et udmærket Arbeide af Dr. Moritz Posselt: Der General und Admiral Franz Lefort, sein Leben und seine Zeit. 1—2. Frankfurt am Main. 1866.

da de opførte sig i det fremmede Land, som om de vare hjemme. Czaren betragtede sig som den eneste Handlende i sit Rige og fordrede store Forrettigheder fremfor alle Andre. Han havde Forkjøbsret, han bestemte Varernes Priis, han afgjorde selv, hvilke Varer det var meest beqvemt for ham at give i Bytte for dem, som han var saa naadig at modtage. Først naar han erklærede sig tilfredsstillet, kunde de Fremmede sælge Resten af deres Varer til hans Undersaatter.

I Syden gik Handelen for sig paa en lignende Maade. Grækerne sendte alle mulige Luxusgjenstande i stor Mængde til Rusland; de lagde dem under Form af Gaver for Czarens Fødder; han fastsatte da ligeledes deres Priis og betalte dem med forskjellige Arter Pelsværk; hvad han vragede, blev givet frit til den almindelige Handel.

I Rigets Indre havde Czaren overalt Forsalgsret, og heraf opstod der nye Vanskeligheder for den Fremmede. Regjeringen forbeholdt sig Enehandelen med Øl, Brændeviin, Mjød, Vox, Pelsværk, tatariske Heste, kort sagt de fleste Handelsgjenstande. Embedsmændene fastsatte Prisen for Varerne og Regjeringens Part, og først naar Czarens Deel var bleven solgt igjen til meget forhøiede Priser, kunde hans Undersaatter indlade sig i nogen Handel. Varerne bleve udskibede i Archangelsk og førte ind i Rigets Indre paa klodsede Tømmerflaader (dotschtschaniks), som blot vare tilhuggede med Øxen og bleve holdte sammen med Toug uden et eneste Søm. Naar Tømmerflaaderne ikke længere kunde benyttes, maatte man anvende Slæder. Veilængden var 1,200 Werster eller 170 Miil. Transporten varede flere Uger; intet Værtshuus, intet beskyttende Tag fandtes paa hele Veien. De Reisende tilbragte hellere hele Natten i deres Klæder, end de vilde opholde sig i de russiske Bønders stinkende og med Røg opfyldte «Ibas» eller Hytter.

Det russiske Folks Afsky for alle Fremmede tillod ikke disse at beboe den hellige Hovedstad Moskau. Der opholdt sig dog et temmelig stort Antal Fremmede i Byens Omegn.

De først Ankomne vare liflandske Fanger, hvem Czaren havde taget i sin Tjeneste; dernæst var der kommet Kjøbmænd og endelig Krigsfolk. Man havde anviist dem Alle en Forstad, den tydske Sloboda, udenfor Moskaus Mure. De dannede der en Coloni, som stod under nøie Opsyn af en særlig Embedsmand, Possolskij-Prikas. En streng Lov ordnede alle deres Forhold til de Indfødte. De maatte kun bære deres Hjemstavns Dragt. En Bæk, Jausa, slyngede sig mod Syd om deres Jorder, Haver og Huse, som vare af Træ ligesom alle øvrige i Moskau.

Den første Rang i Sloboda tilkom de høiere Officerer i de Corps af Fremmede, som Czarerne havde taget i deres Tjeneste. Paa den Tid, da den Reisende Oléarius opholdt sig i Moskau under Czar Michaels Regjering (1613-45), vare disse Officerer for største Delen Tydskere, som havde gjort Trediveaarskrigen med, og hvis Sæder og Skikke stærkt mindede om Wallensteins Leir. De commanderede fire Regimenter, i hvis Nærværelse Russerne kun fandt sig meget nødigt, og som de kun saae med Glæde paa Valpladserne; thi der maatte de altid kæmpe paa de meest udsatte Poster. Da der var blevet Fred, hørte man op med at betale dem, og disse Regimenter smeltede hen næsten uden at efterlade sig noget Spor.

Under Czar Alexius (1645—76) kom der Englændere og Skotter i Tydskernes Sted. Antallet af de jacobitiske Englændere og Skotter, der paa Grund af Cromwells Seire tyede til Moskau for der at finde en Beskyttelse for deres katholske Religion, anslaaes til tre Tusinde. I Spidsen for dem stode Adelsmænd som Drummond, Dalyal, Crawfurd, Bockhoven og senere Gordon. Derimod vil man forgjæves søge efter Franskmænd blandt disse første Indvandrere. Hvis Saadanne virkelig af og til indfandt sig, bleve de afviste som Katholiker og sendte tilbage over Grændsen; Czarerne frygtede nemlig al jesuitisk Indflydelse og optog ikke nogen Katholik blandt deres Soldater. Rigtignok gjorde de en Undtagelse

med de Jacobiter, som hørte til denne Religion, men deels trængte Czarerne stærkt til deres Tjeneste, og deels havde de en Borgen for Englændernes og Skotternes Troskab i den Landflygtighed, hvortil de vare nødte. Først senere, efter Ophævelsen af det nantiske Edict (1685), traadte ogsaa Franskmænd, og da meest Huguenotter, i russisk Tjeneste; de først Ankomne bleve ogsaa modtagne, ikke fordi de vare Franskmænd, men som Fjender af Frankrig og af deres Konges Politik.

Disse Englænderes og Skotters Levemaade og Sæder vare meget forskjellige fra de tydske Soldaters, og de erhvervede sig ogsaa Russernes Agtelse. De vare for største Delen hæderlige Mænd. Flere af dem havde reddet deres Formue, Andre havde sat den til under Kampen for deres politiske og religieuse Grundsætninger. Russerne betalte iøvrigt disse Soldater ligesaa slet som de tidligere tydske, og langt hellere med Pelsværk end med rede Penge. I Fredstid fik de slet ingen Løn. Mange af dem levede i Fattigdom, og dog vovede de ikke at tale om at forlade Landet, da de maatte frygte for i saa Fald at blive behandlede som Spioner og sendte til Siberien. Kun paa Grund af den overordentlige Priisbillighed paa alle Ting kunde de skaffe sig deres Underhold.

Sloboda havde imidlertid ogsaa en anden Klasse Indbyggere, nemlig Kjøbmænd, Lærere, Præster, Læger, Apothekere, Haandværkere og Kunstnere. De vare for største Delen Tydskere, som her paa denne fremmede, utaknemmelige Jordbund udfoldede en mærkelig Foretagelsesaand og Udholdenhed; da de paa alle Kanter vare omgivne af Englændere, Skotter og Hollændere, følte de sig dog snarere som Verdensborgere end som Tydskere, hvilket ogsaa var nødvendigt for at bevare den gode Forstaaelse blandt alle Medlemmerne af Colonien. Man kunde dog let skjelne Tydskerne fra de øvrige Fremmede ved deres Familieliv, deres Hengivenhed for den lutherske Lære, deres Ordenssands og deres Flid. De havde to Præster; ogsaa de calvinistiske Hollændere havde deres egen Præst, forøvrigt var der fuld-

stændig Religionsfrihed i Sloboda undtagen for Katholikerne, hvem det var aldeles forbudt at have nogen Præst.

Colonisterne havde gode Skoler, og de satte saameget desto større Priis derpaa, som der herskede den største Uvidenhed omkring dem. Russerne maatte ikke lade deres Sønner lære Græsk eller Latin uden en særlig Tilladelse af deres Patriarch. Naar en Russer havde naaet sexten Aar, giftede han sig. Den russiske Qvinde forstod sig aldeles ikke paa Huusholdningen eller Børneopdragelsen. Familielivet var en ukjendt Ting, saaledes som det endnu er i Østen. Konen blev holdt borte fra Selskab med Mændene, hun blev holdt i en stadig Umyndighedstilstand og maatte tilbringe sit Liv i Selskab med sine Tjenestepiger. Hun deeltog aldrig i de hyppige og langvarige Gilder, som Russerne ikke forlode uden at være fuldstændig berusede, ikke i Viin, men i Brændeviin.

Skikkene i Sloboda vare meget forskjellige herfra. Man arbeidede strengt, men Festligheder afløste Arbeidet, navnlig ved Bryllupper, Barnedaab og Fødselsdage. Da holdt man Fest tre Dage itræk. Tydskerne holdt nok af Viin, men hengave sig dog sjeldent til et Overmaal af stærke Drikke. Deres Yndlingsfornøielser vare derimod Musik, Sang, Skuespil, Selskabslege, Dandse og Maskerader. Den Dands, som var meest afholdt, hed Bedstefaders Dands. Naar Dandsen gik lystigt til Sangens Ord: «Da Bedstefa'er tog Bedstemo'r», naaede Glæden sit Høidemaal.

Politiken spillede en stor Rolle i Colonien. Hollandske danske, svenske og engelske Ministre vaagede paa forskjellig Maade over de respective protestantiske Magters Interesser. Navnlig indtog den hollandske Minister Van Keller en fremragende Plads. Han var en Hædersmand, riig, dannet, forsigtig og snild; han vidste paa samme Tid at imponere Russerne og at vinde deres Velvillie. Hver ottende Dag var det Coureerdag; da sendte han Depescher til Haag og fik Efterretninger fra det vestlige Europa. I Reglen fik Van Keller

Nyhederne først. De Spørgsmaal, som satte det fjerne Vesten i Bevægelse, forplantede sig ogsaa til Moskau; de Stridspunkter, som bragte de store Magter i Vaaben mod hverandre, bleve Gjenstand for Disputer i Sloboda. De forskjellige religieuse Leire havde her deres Repræsentanter ligesaa godt som de forskjellige politiske Partier. Van Keller var en ivrig Calvinist; Lutheranismen havde ogsaa sine Forkæmpere, og begge disse Partier gjorde igjen fælles Sag for at bekæmpe den jacobitiske Katholicisme. Undertiden voxede de forskjellige Partiers Iver ved Ankomsten af et eller andet stort Gesandtskab. Dette var navnlig Tilfældet, da der indtraf et polsk Gesandtskab paa næsten tusinde Personer, som hørte til de meest glimrende, fornemme polske Familier med en Czartorinski og Sapieha i Spidsen. Polakkerne vilde gjerne have oprettet en fast Ministerpost i Moskau; men den russiske Mistro tillod det ikke denne Gang. Hadet mellem de to Folk var ligesaa levende paa den Tid som i vore Dage. I Russernes Øine var Polen Ludvig XIV's Allierede og et Redskab for den hellige Stols Politik, og baade Czaren og hans Patriarch vare enige om at holde al romersk Indflydelse borte fra deres Land og at bevare det i Troskab mod den græsk-katholske Lære.

De Fremmede, som vare udbredte i det russiske Rige udenfor Moskau, kunde ikke udøve nogensomhelst Indflydelse. Deres Tal var kun ubetydeligt, og de vare omgivne af en fjendtlig Befolkning, hvis Had de kun kunde afvæbne ved eet Middel: at afsværge deres Religion og ægte en af Landets Døttre. Enhver dannende Indflydelse, som de Fremmede skulde udøve i det moskovitiske Rige, maatte udgaae fra Sloboda. Ingen kunde paa den Tid, da Peter den Store besteg Thronen, ane, at denne svage Suurdeig skulde i den Grad gjennemtrænge hele hans Rige, at den skulde heelt og holdent omskabe det, give det nye Grændser og snart lade det indtage sin Plads i det europæiske Statssamfund.

II.

En af de fornemste Familier i Sloboda var paa den Tid Frants Leforts. Han var en Sweitzer og hørte til en Familie, som i Reformationstiden havde forladt sin Hjemstavn Coni for at nedsætte sig i Genf. Henimod Midten af det sextende Aarhundrede maatte Jean Antoine Lifforti flygte af religieuse Grunde, og vi finde ved Aaret 1559 hans Navn: Joh. Antonius Elefortus Cuniensis i Fortegnelsen over Eleverne ved Calvins Akademi. Navnet blev forandret til Liffort og senere forvansket til Lefort eller Le Fort. I Aaret 1649 blev et Medlem af Familien Lefort for første Gang valgt til Raadsherre i Republikken. Noget senere tillod Consistoriet Madame Gallatin saavel som Raadsherre Leforts Svigerdøttre at bære Kjoler af dobbelt blomstret Taft. Familien var saaledes bleven optagen i Byens Aristokrati.

Familien Lefort levede væsentligst af Handelsforretninger. Frants Leforts Fader, Jacob Lefort, kaldes i Dødsfortegnelsen Materialist og Kryderihandler. Han drev en betydelig Forretning og havde udstrakte Forbindelser med anseete Handelshuse i Marseille, Lyon, Frankfurt og Amsterdam. Ved sin Hustru, Francisca Lect, var han kommen i anseelige Familieforbindelser. Hans tre Døttre gjorde gode Partier; af hans fire Sønner skulde den ældste, Ami, være Raadsherre og den næstældste, Isak, Hovedet for Handelshuset; ogsaa de to yngste, Jacob og Frants, bleve bestemte til Handelen.

I dette Øiemed satte Faderen altsaa sin Søn Frants i Lære i Marseille; men efter kort Tids Forløb fik man at vide, at Frants var traadt ind som Elev i Militairskolen i samme By. Han bar allerede Uniform, da Faderen kaldte ham tilbage til Genf. Han var høi, vel skabt og stærkt bygget; af Charakteer var han livlig, munter, kjæk og skarpsindig. Han udmærkede sig i alle Legemsidrætter og havde særlig Forkjærlighed for alle Vaabenøvelser. Man lagde ogsaa snart Mærke til, at han gjerne søgte Omgang med ældre Mænd og med anseete Udlændinge.

Genf var dengang i en Overgangstilstand. Ved Siden af den gamle Fromhed begyndte man nu i Byen ogsaa at vise sig overbærende mod anderledes Troende, og Byens strenge Sæder begyndte at vakle i Kampen mod et nyt Aarhundredes Anskuelser. En Vrimmel af Adelsmænd, især engelske, hollandske og tydske, boede indenfor Genfs Mure og trodsede hver Dag aabenlyst Calvins Love. Uafbrudt løde snart franske og snart hollandske Hververtrommer i Byen, Genferne gik i stort Tal i den ene eller den anden af disse Magters Tjeneste; fremmede Stormænd opholdt sig hyppigt paa Gjennemreise i Byen med et stort Følge og udfoldede der hele den fornemme Verdens Pragt og Moder. De hengave sig navnlig til Jagtens og Dandsens Adspredelser; de unge Genfere bleve forledte til at deeltage i disse Adspredelser og vænnede sig efterhaanden til at gaae fra Akademiet til Fægtesalene eller Rideskolen.

Consistoriets Registre bære Vidnesbyrd om denne nye Tingenes Tilstand. De fortælle os, at anseete Mænd trods alle Consistoriets Love spillede Kort i Værtshuset «Vægten», at selv Genfere begave sig derhen, og at Dandsen var bleven en Fornøielse for den opvoxende Ungdom. Jacob Lefort hørte til Kirkens Ældste; ikke destomindre var der i hans Familie, som i saa mange andre, en Bestræbelse efter at afryste de strenge, trykkende Sædvaner. Det borgerlige Samfunds kolde Strenghed synes især at have været hans Søn Frants utaalelig. Paa denne Tid opholdt Fyrsten af Kurland sig i Genf og satte sin Ære i der saa glimrende som muligt at efterligne Hoffet i Versailles med al dets Luxus og Galanteri. Frants Lefort fattede Venskab til Fyrsten og Fyrsten igjen til ham. Fra nu af havde den unge Mand kun een Tanke: at blive Soldat og i det Fjerne at søge Eventyr og Hæder.

Da Frants havde fyldt sit attende Aar, fik han, skjøndt nødigt, sin Faders Tilladelse til at reise til Holland for at overbringe et Brev fra sin Ven, Fyrst Carl af Kurland, til dennes Broder, Hertug Casimir, som med et Troppecorps var traadt

i hollandsk Tjeneste. Den unge Mand forlod sit Fædreland med den faste Beslutning at blive sine Fædres protestantiske Lære tro. Hans Hjerte var opfyldt af Kjærlighed til Næsten og af Pligtfølelse. Han var ærekjær og gjennemtrængt af en stærk Følelse af Menneskets Værdighed. Han var og vedblev hele sit Liv igjennem at være en ægte Søn af det frie Genf, skjøndt han, som vi snart ville faae at see, med stor Lethed forstod at lempe sig efter de forskjellige Anskuelser, overalt let vidste at finde sig til Rette og intetsteds følte sig som Fremmed.

Hans hele Formue bestod af 60 Gylden; han havde ingensomhelst Pengeanviisning med sig; hans eneste Haab beroede paa hans Anbefalingsbrev til den kurlandske Arvefyrste. Han blev ikke skuffet i sine Forventninger. Hertug Casimir havde bragt Hollænderne et Hjælpecorps paa tre Regimenter. Ligesom alle samtidige Fyrster søgte han efter Evne at efterligne Ludvig XIV's Hof saa godt som muligt. Han holdt aabent Taffel og havde 80 Heste i sin Stald. Han gjorde Gilder og Baller i sin Leir, man dandsede og spillede Hazard. Hertugen tog Lefort i sin Tjeneste som Frivillig, lod ham spise ved sit Taffel og gjorde ham til sin Secretair. Han fik kun en ringe fast Gage, men Hertugen forærede ham sine aflagte Klæder, hvad der omtrent svarede til en Indtægt af 300 Rd., og desuden sine Kaartpenge, som en enkelt Aften endog kunde beløbe sig til 600 Franks. Disse Fordele vare saa betydelige, at den unge Mand naturligviis maatte blive en Gjenstand for Misundelse; Kurlænderne gjorde ham hans Medgang suur nok. Medens han var opfyldt af Mismod herover, fik han Efterretning om sin Faders Død. Sorg og Samvittighedsnag greb ham. Han forsøgte at skrive til sin Moder; han vilde love hende at forsøde Resten af hendes Liv; men Taarer hindrede ham i at skrive. Et Øieblik stod han paa Nippet til at vende tilbage til Genf; men en Hollænder, som havde gjort Tjeneste i Frankrig og nu tog til Moskau med en Snees hvervede Officerer, tilbød ham en

Capitainspost og aabnede lokkende Udsigter for ham til at gjøre sin Lykke i det Fjerne hos den russiske Czar. Lefort lod sig forlede, tog med til Archangelsk og begyndte saaledes sin kommende glimrende Løbebane.

Ved de fremmede Officerers Ankomst til Archangelsk frembød der sig strax et Spørgsmaal, som nødvendigviis først og fremmest maatte bringes paa det Rene. Havde Czaren selv opfordret dem til at træde i hans Tjeneste, eller vare de komne af egen Drift? Dette Spørgsmaals Besvarelse beroede paa de vexlende factiske Forhold. Disse vare for Øieblikket ikke gunstige. Man var ved Begyndelsen af Vinteren 1675, paa et Tidspunkt, da man troede at kunne undvære de Fremmedes Tilbud; de bleve altsaa afviste. Udenrigsministerens Befaling, som man længe havde afventet fra Moskau, gik ud paa at sende Ansøgerne hjem igjen over Havet. Da Ordren endelig kom, var det hvide Hav allerede lukket af Isen, og de ulykkelige Officerer vare givne til Priis for Trang af enhver Art. De paaberaabte sig Umuligheden af at udføre Ordren, anraabte Czarens Medlidenhed og fik endelig Tilladelse til paa egen Bekostning at reise til Moskau. Reisen tog en Tid af fem Uger, i hvilke de maatte udholde baade Kulde, Hunger og Tørst. Paa denne Reise fyldte Lefort sit tyvende Aar; klog af Modgang feirede han den dog saa lystigt, som det stod i hans Magt.

Da han kom til Moskau, vare hans Hjælpemidler slupne op. Han skyndte sig dog ikke med at søge om at træde i Czarens Tjeneste. En ung, svag og sygelig Fyrste, Feodor III (1676—82) var fulgt efter Alexius paa Huset Romanows Throne. Hans Omgivelser bestode af Bojarer, som vare fjendtligt stemte mod de Fremmede. Paa Grund af disse Indflydelser kom der en Dag Ordre til alle fremmede Kjøbmænd i Sloboda uden nogen Undtagelse om at flytte til Archangelsk; en anden Dag fik de fremmede Tropper Befaling til at forlade Riget; man havde vundet nogle Seire over Polakkerne og troede nu i sit Hovmod at kunne undvære de Fremmedes

Hjælp. Ganske vist bleve disse Befalinger ikke bragte til Udførelse, men de vidnede dog tilstrækkeligt om den ringe Velvillie, der gjorde sig gjældende i de herskende Kredse. Selv i Modgangens Dage bleve de fremmede Tropper, som vi have hørt, kun slet lønnede; i Fredstid fik de kun halv Lønning. En Capitain fik 300 Rd., men hans Udrustning kostede ham de to Hundrede. Han havde rigtignok endnu sine lovlige og ulovlige Sportler, som man anslog til det Dobbelte af hans Lønning; men denne maatte han ofte forgjæves tigge sig til, saa at mange Krigsfolk bleve nødte til at stjæle for at skaffe sig deres Underhold og endte deres Liv i Galgen.

Den russiske Hær lignede meget lidt den franske, i hvilken en Soldat som Vauban kunde stige til Marschal af Frankrig. Rusland var dengang indviklet i en næsten uafbrudt ulykkelig Krig mod Tatarerne og Tyrkerne. Den første Aarsag til disse Uheld maatte søges i den slette Overbefaling. Al Rang i Armeen var afhængig af Fødselen. Ingen Moskovit kunde beklæde nogen ringere Rang, end hans Forfædre havde beklædt; følgelig vare Commandoposterne som oftest i Hænderne paa de meest Uduelige. For at træffe paa Fjenden maatte man ad ubanede Veie marschere først gjennem udstrakte Provindser, derpaa over Stepper, hvis Græs var afsvedet, og hvis Vande vare forgiftede. Hungeren, Tørsten og de Anstrengelser, som man maatte udholde for at indhente den stadigt flygtende Fjende, fremavlede Sygdomme; Armeen smeltede sammen uden at have kæmpet, og naar den allerede var beseiret af Strabadser og Modløshed, kom Tatarerne først frem. De dræbte og adsplittede Fjenderne og gjorde Fanger i et stort Tal, som bleve solgte paa alle Østens Markeder. Saaledes gik Sagerne ogsaa i Aaret 1678. Forøvrigt satte man i Rusland kun ringe Priis paa Menneskeliv, især ikke paa Fremmedes. Under en saadan Sagernes Tilstand kan man godt forstaae, at Lefort ikke skyndte sig saa meget med at forlange Tjeneste i Czarens Hær.

Lefort tænkte langt mere paa at flygte fra Rusland; men han saae kun eet Middel til, at dette kunde lykkes ham, nemlig at lade sig optage i en af de fremmede Ministres Huusstand. Det lykkedes snart den muntre, kraftige, tjenstvillige unge Mand at gjøre sig afholdt i Sloboda. De fremmede Magters Ministre havde særligt taget sig af ham. Først traadte han i den danske Minister Gjøs Tjeneste som Secretair, i det Haab engang med ham at kunne forlade Rusland; han lod dog denne reise bort uden at følge sin Beslutning, men traadte nu i Tjeneste hos den engelske Ambassadeur Hebdon, som i Løbet af 1677 kom til Moskau med et stort Følge og Lommerne fulde af Guld. Hebdons Instruxer gik ud paa at mægle et Forlig mellem alle christne Magter, for at de i Fællesskab kunde vende deres Vaaben mod Tyrkerne, medens Ludvig XIV paa denne Tid tværtimod søgte at hidse Svenskerne mod Russerne og Polakkerne og Tyrkerne mod Wien. Det er første Gang, at de franske Rænker blande sig i det moskovitiske Riges Anliggender.

I Begyndelsen hørte det moskovitiske Hof med Velvillie paa den engelske Gesandts Udtalelser; men han forspildte selv sin Credit ved sit Overmod og fik Befaling til at forlade Landet. Med Nød og næppe fik han Tilladelse til at forlænge sit Ophold, indtil han kunde faae nye Instruxer fra Hjemmet; men han maatte tage Ophold i Sloboda ikke mere som Czarens Gjæst, men paa egen Bekostning. Her udfoldede han en stor Pragt og holdt et stort Følge. Han havde fattet Venskab for Lefort, som hver Dag spiste ved hans Bord og tog Deel i hans Jagter og Fester. Denne tænkte endnu bestandigt paa at flygte fra Rusland og haabede, at det kunde lykkes ham i Følge med Hebdon; men efter to og et halvt Aars Vaklen toge hans Tanker pludselig en anden Retning og førte ham hans Skjæbne imøde.

I Aaret 1678 bekjendtgjorde man, at en stor tyrkisk Hær vilde hjemsøge det sydlige Rusland; Czaren kaldte hele sit Riges Styrke under Vaaben for at gjøre Modstand, og alle

Leforts Omgivelser kom i Bevægelse. I Farens Dage nærmede Russerne sig atter de Fremmede, og disse belavede sig ogsaa paa at drage i Marken. Den meest fremtrædende og høiest Agtede af de Fremmede, Skotten Patrik Gordon, var allerede bleven afsendt for at tage Commandoen over Fortet Tschigirin, en fremskudt Post i Kosakkernes Land. Under disse Omstændigheder svandt alle Leforts Betænkeligheder bort. Han tog paa een Gang to Beslutninger, som vare afhængige af hinanden; han besluttede at gifte sig og at træde i russisk Tjeneste. Han vidste, at en ugift Fremmed i Czarens Tjeneste altid var mistænkt for at ville flygte ud af Landet og hvert Øieblik kunde blive anklaget for at være Spion. For at nyde nogen Anseelse i Rusland maatte man have Huus og Familie, og da der hverken var nogen Restauration eller Gjæstgiversted i Sloboda, var man ogsaa for sin egen Velværes Skyld nødt til at gifte sig. Hans Venner havde ogsaa mangfoldige Gange gjort ham Forestillinger om, at han skulde træffe sit Valg mellem Koloniens unge Piger og talrige Enker. Hans Valg faldt paa Elisabeth, en Datter af Frants Souhay fra Metz; det var en smuk og anseet Pige, der, som han vidste, var forelsket i ham. Elisabeths Fader var død, og hendes Moder var ivrig Katholik; men Vielsen fandt ikke desto mindre Sted i den reformeerte Kirke, og det blev endog bestemt, at Børnene skulde opdrages i deres Faders Religion. Fru Souhay var rig, men gjerrig; hendes eneste Ødselhed gjaldt den Kirke, hvortil hun hørte. «Hun vilde døe af Sorg», sagde Lefort i Spøg, «hvis jeg bad hende om Penge. Jeg skal heller aldrig gjøre det; jeg skal nok selv skaffe mig mit Underhold».

Lefort havde vel taget i Betragtning, hvilken anseet Stilling hans Familieforbindelser vilde skaffe ham i Kolonien. Fru Souhay var en født Bokhoven og af en engelsk Familie; to af hendes Brødre beklædte høie Stillinger i Armeen; den ene var Svigerfader til Patrik Gordon. Ved sit Giftermaal var Lefort altsaa Medlem af en høit stillet Familie og en

Slags Fætter til den berømte Officeer Gordon. Han havde saaledes et fast Fodfæste og tog med Freidighed fat paa Vaabenhaandværket for at gjøre sit første Felttog mod Tyrkerne og Tatarerne.

Felttoget var begyndt endnu mere ulykkeligt end alle tidligere. Den øverstcommanderende Generals Ukyndighed havde udsat Hæren for de største Farer. Det vigtige Fort Tschigirin blev taget af Tyrkerne, Ukraine blev udplyndret, og Gordon havde faaet det Hverv at forsvare Kiew, da Lefort blev sendt afsted for at tjene under ham med Capitains Rang. Det næste Aar fortsattes Krigen med mindre Uheld. Russerne under Golizyn vandt nogle Fordele, men i 1680 trængte Tyrkerne frem paany, mere frygtelige end nogensinde tidligere, da Sultanen pludselig skiftede Politik, tilbød Czaren Fred, forsikkrede ham om sit Venskab og kaldte ham Broder. Denne forandrede Holdning var et Værk af Ludvig XIV, hvem det var magtpaaliggende at samle hele det tyrkiske Riges Styrke mod Huset Østerrig.

En Vaabenhvile blev afsluttet, og Lefort vendte hjem til Moskau i Spidsen for sit Compagni paa 1,200 Mand. Allerede tre Gange tidligere havde han i Løbet af et Aar faaet Ordre om at begive sig til Hovedstaden med Breve fra sine Anførere, hvis Tillid han havde vundet. Da Krigen var forbi, fik han Orlov for at gjøre en Iilreise til Genf; han havde i fjorten Maaneder lidt af en Trediedags Feber, som han vilde søge at helbrede i sin Fødestavn. Den 16de April 1681 var han i Lausanne, og den næste Dag gjensaae han sin Moder og sin øvrige Familie. Lefort fik en hjertelig Modtagelse og beroligede snart sin Familie mod den Frygt, som den kunde føle for, at han skulde være falden fra den reformeerte Religion. Alt som Omstændighederne fordrede det, kunde han være sat eller livlig, alvorlig eller spøgefuld. Naar han talte om Krigsvæsenet, vidnede hans Bemærkninger om en god Iagttagelsesevne og sund Dømmekraft. I Ridekunsten og Vaabenfærdighed blev han ikke overtruffen af Nogen; han

haandterede endogsaa Buen med en saadan Færdighed, at han vakte de dygtigste Tatarers Beundring. Alt hos ham røbede en fremtrædende Charakteer. Han havde Afsky for Smigreri og Forfængelighed. Han fik mange Tilbud om at træde i fransk, hollandsk eller engelsk Tjeneske, men han viste en urokkelig Trofasthed mod den Fyrste, i hvis Tjeneste han var traadt. «Mit Hjerte tilhører Rusland», sagde han; «jeg er bunden til det ved Taknemmelighedens Baand, og hvis Gud blot skjænker mig Liv og Sundhed, har jeg det faste Haab, at jeg vil naae en høi Stilling. Verden vil komme til at tale om mig». Hans russiske Pas kaldte ham en tapper og ædel Officeer. I det Pas, som Raadet i Genf gav ham, anbefalede man ham som «en Mand, der var født til store Ting» (virum ad majora natum, ampliorique fortuna et munere dignum).

Fuld af Haab begav Lefort sig altsaa paa Tilbageveien til Rusland; men ved sin Ankomst erfarede han Czar Feodors Død, og at Regjeringen var tilfalden den tiaarige Peter, en Søn af Czar Alexius i hans andet Ægteskab. Havde Feodor virkelig, som Rygtet gik, og som man stadigt gjentager det i vore Dage, testamenteret Thronen til den yngste af sine Brødre? Man kan ikke med Bestemthed bekræfte det, og man veed ikke Mere derom, end hvad en sagnagtig Beretning har overleveret; det er imidlertid sikkert, at det russiske Folks Kjærlighed til den unge Fyrste og den ældre Broder Ivans Udueligbed fuldstændig havde kunnet retfærdiggjøre et saadant Valg. Folkets Stemme var imidlertid ikke afgjørende for det herskende Parti; i Spidsen for dette stod de to Prindsers ældre Søster Sophie, og snart erfarede man, at den russiske Garde, Strelitzerne, paa Prindsessens Anstiftelse i tre Dage itræk havde oversvømmet Moskaus Gader med Blod, at de havde fjernet Dronningmoderen saavelsom Peter fra Regjeringen og sat Kronen paa den svage Ivans Hoved; i hans Navn skulde den ærgjerrige Sophie som Regentinde føre Re-

gjeringens Tøiler. Da Lefort kom til Moskau, den 19de September 1682, var Alt dette en fuldendt Kjendsgjerning.

I Følge med den danske Gesandt Horn fik Lefort Audiens for at kysse de unge Fyrsters Hænder, derpaa trak han sig tilbage til Sloboda. Hans Huus laa i Udkanten af Forstaden og var omgivet med Haver, gjennem hvilke Jausa slyngede sig frem og tilbage. Lefort havde udstyret det med Smag, og her levede han som en rolig, hjertelig og gjæstfri Vært i Selskab med sine Vaabenfæller, de fremmede Gesandter og den høie russiske Adel, som fandt Behag i hans Samtaler. Selv under hans Fraværelse slog man sig til Ro hos ham for at ryge og drikke. En Lov af Czar Alexius forbød rigtignok Brugen af Tobak under Dødsstraf; men Sloboda var et Fristed, ved hvis Grændser denne Lov tabte sin Kraft, og Russerne begave sig herhen for at tilfredsstille en Lidenskab, som var bleven saa stærk, at de ikke lode sig nøie med at ryge Tobak, men endogsaa drak den. Blandt Russerne havde navnlig Regentindens Yndling, General Golizyn, Bojaren Odojewski og Fyrst Boris Golizyn fattet et hjerteligt Venskab for Lefort. Alle større politiske Spørgsmaal, især de, som satte Vesten i Bevægelse, bleve frit og livligt diskuterede i hans Hjem. Den polske Konge Sobieskis Seir 1683 over Tyrkerne ved Wien blev under lystige Gjæstebud feiret med stor Jubel af Englænderne, Hollænderne og Tydskerne, ja selv af Russerne, som gjerne vilde see hele Christenheden samle sig for at vende sig mod Korsets Fjender.

Krigen begyndte igjen ved det russiske Riges sydlige Grændser, og den virksomme Lefort, hvem Livet i Sloboda ikke tilfredsstillede, hørte dette med Glæde. Først som Major og dernæst som Oberst deeltog han i to Felttog mod Tatarene; det første var kun kortvarigt, men det andet, i Aaret 1687, var et af de meest uheldige. Denne Gang var Græsset atter afbrændt og Brøndene forgiftede. Snart blev Flugten almindelig, alle Hestene vare omkomne, Hæren blev ivrig forfulgt af de fjendtlige Skarer og led meget betydelige Tab.

Der var stadigt den samme Udygtighed i den øverste Commando. Paa Grund af de tidligere Uheld havde rigtignok den afdøde Czar Feodor vovet at brænde «Mjestuittschestvo» eller de Tjenestebøger, efter hvilke Officerernes Rang i Hæren var afhængig af den Stilling, som deres Forfædre havde beklædt; men det havde været lettere at brænde en Bog end at gjøre Ende paa de Fordringer, som vare hjemlede ved langvarig Skik og Brug. Paa Grund af deres ringe aandelige Udvikling stode Moskoviterne ganske under Sædvanernes Love. De vare først nylig blevne befriede for det Aag, som Tatarerne i Aarhundreder havde ladet hvile paa dem, og de bøiede sig endnu med en fuldkommen østerlandsk Underkastelse for Skjæbnens uafvendelige Tilskikkelser og gjorde ingen stor Anstrengelse for at bekæmpe Ulykkerne. Deres Hær bestod deels af det almindelige Opbud og deels af tredive til fyrretyve Tusinde udisciplinerede og uøvede Strelitzer, som kun betragtede sig som en Garde om Fyrstens Person og saaledes vare unyttige til Landets Forsvar. Uheld fulgte paa Uheld, og Ingen tænkte med Alvor paa at raade Bod herpaa. Russerne afskyede Alt, hvad der fordrede Anstrengelser og Udholdenhed. De tænkte kun paa at skyde Øieblikkets Vanskeligheder bort fra sig fra Dag til Dag. «Hvad skulle vi gjøre? Hvad nytter det til? Gud har villet det; det Hele er Intet». Med et saadant Sprog fandt de sig roligt i den største Modgang.

Denne Gang havde Nederlaget dog været saa fuldstændigt og saa ydmygende, at en dump Mumlen lod sig høre. Man spurgte hverandre, hvilken Straf der vel vilde ramme de Generaler, paa hvem Ansvaret for Nederlaget hvilede, og Misfornøielsen voxede, da Regentinden ikke blot ikke straffede, men endog belønnede de Skyldige. Dog vilde Folket vel ogsaa denne Gang have bøiet sig under Skjæbnens Tilskikkelser, hvis ikke de her berørte Begivenheder vare faldne sammen med det Tidspunkt, da Czar Peter Alexiewitsch havde opnaaet en Alder af sytten Aar og følgelig efter russisk Lov

som myndig kunde hævde sin Ret til at bestige sine Fædres Throne.

III.

Peter havde tilbragt de syv Aar af Prindsesse Sophies Regentskab i Preôbrashenskoje, et beskedent Lystslot, som Czar Alexius havde opført en Mils Vei fra Moskau midt paa smukke Enge og i ringe Afstand fra Slobodas yderste Haver. Her levede Dronningmoderen et tilbagetrukkent Liv i Selskab med sine Sønner. Man har hidtil været aldeles uvidende om den Opdragelse, de unge Fyrster fik. Alt, hvad man vidste, var, at de havde en Opdrager, Boris Golizyn, en Fætter til Regentindens Yndling, General Golizyn, og at to smaae Stykker Skyts, en Foræring fra Faderen Alexius, havde været Peters Legetøi. Traditionen herom har holdt sig, da disse to Stykker endnu ere bevarede, og til Slutningen af forrige Aarhundrede affyrede man dem tre Gange om Aaret ved de høie Helligdage. Den Smule mere, man nu veed om Peter den Stores Opdragelse, findes i Posselts ovenfor citerede Skrift og skyldes hans ivrige Efterforskninger.

Man anvendte kun ringe Omhu paa Peters Opdragelse. En Djak eller keiserlig Secretair, en jævn, skikkelig og retskaffen Mand, havde det Hverv at give ham den første Underviisning. Efter at være høitideligt indsat i sin Bestilling under Patriarchens Bønner og Velsignelser lærte han Peter at læse og skrive. Han lod ham udelukkende læse geistlige Bøger, idet han vexlede med Kirkefædrene og den græske Kirkes gudelige Bøger. Dernæst gav han ham i grove Træk lidt Begreb om Ruslands Regentrækker og almindelige Historie. Derimod lærte Peter ikke at regne. Senere blev Sotov, det var Lærerens Navn, sendt i en Mission til Tatarerne, og det lader ikke til, at han har faaet nogen Efterfølger; man synes ikke at have tænkt paa nogen yderligere aandelig Udvikling hos den unge Czar.

Peter var ti Aar gammel. Loven tillod ham ikke at forlade det hellige Indelukke, i hvilket Russerne med Ærefrygt indesluttede Czarerne i deres Barndom. Han maatte kun vise sig for Folket ved sjeldne og høitidelige Leiligheder; men trods denne Afsondrethed, hvori han blev holdt langt fra Folkets Blikke og Opmærksomhed, blev han dog snart Nationens Haab. Man vidste, at han havde et stærkt krigerisk Instinct, at han udfoldede en overordentlig Virksomhed, at han ikke legede med Tinsoldater, men med Soldater af Kjød og Blod, og at han selv deeltog i disse krigerske Lege. Han havde omgivet sig med jævnaldrende Kammeratar, hvem han lod deeltage i sine Øvelser. De arbeidede sammen i et Laboratorium, lavede Krudt, støbte Kugler, forsøgte sig som Fyrværkere og baxede med de to Kanoner. Prindsens første Legekammerater vare ikke Sønner af Bojarer, men Trællebørn, Sønner af Kirkebetjente eller af de keiserlige Falkonerer og Staldkarle. Det var først senere, at Sønner af fornemme Familier bade Peter om at blive optagne iblandt hans «Bombaderere», som han kaldte denne Skare af Trofaste. Han afslog ingen saadan Begjæring. Alle deres Lege vare Besværligheder, alle gik efter en regelmæssig Orden. Peter var den Første i Tjenesten, enten han stod Vagt eller han var paa Laboratoriet, og baade som Piberdreng, Soldat og ved at opkaste Forskandsninger. Han sov under Telt, deelte sine Kammeraters Spise og lod dem ikke nogen Hvile ved Dag og ved Nat. Intet Øieblik var viet til Hvile, Alt til Arbeide. Man kan endnu i Skoven ved Preôbrashenskoje see Levningerne af et ottekantet Fort, der gjorde Tjeneste ved Bombaderernes Kampe og Maneuvrer. Nogle af disse Bombaderere blev engang saaledes som Menshikoff*) Czarens Venner, og mod dem Alle var han aabenhjertig, velvillig og fordringsløs.

---

*) Menshikoff var født 1670 og hørte til Peters tidligste Omgangsfæller. Hen var en Søn af en Officeer ved Czarens Stalde og hørte til en gammel litthauisk Adelsfamilie. Den saa meget udbredte

I den Beretning, som den svenske Gesandt Fabrices Secretair, Kæmpfer, har skrevet om sin Reise i Aaret 1683 til Moskau, fortæller han ogsaa om en Audiens hos de unge Fyrster. «De to Fyrster sade paa deres Throne, og den Yngstes mærkværdige Skjønhed blev endnu mere iøinefaldende ved hans ædle Holdning. Hvergang Talen blev henvendt til ham, rødmede han, saa at vi Alle, hvis han havde været en Dame og ikke en Fyrste, vilde være blevne forelskede i ham. Da det Øieblik kom, da Czarerne skulde reise sig for at spørge til Kongen af Sveriges Helbred, gjorde den Yngste det saa hurtigt, at Ceremonimesteren maatte holde ham tilbage, til den ældre Broder var beredt til at begynde Samtalen. Kæmpfer angiver Peters Alder til sexten Aar, medens han dengang kun var elleve Aar gammel. Denne Feiltagelse er tilgivelig og finder sin Undskyldning i følgende Yttringer af den hollandske Minister Van Kellers Correspondance:

Fortælling om, at han var en Søn af en Posteibager, at han havde frelst Peters Liv under en Sammensværgelse og andre lignende Eventyr, skriver sig fra første Færd fra en lille Fortælling, som udkom 1710 i Paris under Titlen: «Le Prince Kouchimen», en tatarisk Historie. Kouchimen er et Anagram af Menshikoff. Bogen er skreven i Smag med Madame Scuderys Romaner, og alle Navne ere mere eller mindre tydelige Omskrivninger af Navne fra Peter den Stores Hof. Peter selv kaldes saaledes Kam Prinador, Moskau er Byen Samarkand, Lefort bliver Dubord o. s. v. Forfatteren kalder sig selv første Ingenieur hos Kam og siger, at han har tjent flere Aar sammen med Kouchimen. Efter Posselts Oplysninger maa man antage, at den hidtil ukjendte Forfatter af denne Eventyrbog er en fransk Officeer, Joseph Gaspard Lambert, som gav sig ud for Ingenieur og i nogle Aar gjorde Tjeneste i Peters Hær, hvorfra han deserterede 1706. Det er denne og lignende upaalidelige Beretninger og Haandskrifter, som Voltaire benyttede til sin Levnetsbeskrivelse: «Peter den Store», uagtet den russiske Regjering havde forsynet ham med officielle Underretninger, og disse Fortællinger gaae stadigt igjen, f. Ex. hos Raumer i hans Europas Historie fra det femtende Aarhundrede og i Pelz: Geschichte Peter des Grossen. Lpz. 1848.

«Peter er af høi Væxt og ædel Holdning. Han har en gjennemtrængende Forstand, forstaaer at vinde Enhvers Velvillie og har en udpræget Forkjærlighed for Krigsvæsenet. Man venter derfor krigerske Bedrifter af ham og forudseer den Dag, da Tatarerne endelig ville blive holdte i Tømme».

Som vi nu have seet, var det Peter selv, der havde givet sig denne paa een Gang praktiske og militaire Opdragelse. Til sit sextende Aar havde han ikke staaet i andre Forbindelser med de Fremmede, end at han havde bedt Gordon om nogle Infanterister for at indexercere sine Bombaderere. Gordon havde sendt ham nogle Folk tilligemed fem Pibere og fire Trommeslagere. Den Uvidenhed, i hvilken Peter hidtil havde levet, havde forhindret ham i at søge andre Kundskaber, hvorom han ikke havde nogen Anelse. Den første Vækkelse, som hans Aand fik fra denne Kant, maa tilskrives Fyrst Jacob Dolgorouki, der havde været russisk Gesandt i England, Frankrig og Holland og nu ved sin Tilbagekomst i Aaret 1688 fortalte den unge Czar Alt, hvad han havde seet, især i Holland. Han havde medbragt en Gjenstand, som i høi Grad pirrede Peters Nysgjerrighed. Det var et meget simpelt Astrolabium, som endnu den Dag i Dag gjemmes paa det keiserlige Bibliothek i St. Petersborg. Det fremkaldte talløse Spørgsmaal, og man maatte see at finde En, som kunde forklare dette Instrument for ham. Man fandt en Fremmed ved Navn Timmerman, som gav den ønskede Forklaring. Peter vilde nu ikke mere skilles fra ham; i en Alder af sexten Aar lærte Peter Arithmetik, Geometri, dernæst Befæstningskunst og Artillerividenskab af Timmerman. Man har endnu Forelæsningshefterne, som vise det. Den theoretiske Underviisning vexlede med praktiske Øvelser i Laboratoriet, i aaben Mark og i Fæstningen.

I det samme Aar 1688 indtraf en anden Begivenhed, som Peter tilskrev en lignende Vigtighed for sin Udvikling. Han fandt en lille Seilbaad af engelsk Bygning og med Kjøl i en Landsby nogle Miil fra Moskau. Ved Synet af denne

Baad paatrængte sig det Spørgsmaal: «Er det sandt, at denne Baad kan seile baade med og mod Vinden». Det forekom Peter umuligt; man maatte prøve det. Baaden blev altsaa bragt hen til Jausa, og en hollandsk Snedker gjorde den i Stand; da Jausa var altfor smal, bragte man Baaden til Søen Pereaslaw. Dette gav Anledning til en forøget Virksomhed. Peter maatte snart have større Skibe, han maatte have en Flaade. Saaledes kom den russiske Flaade til Verden.

Det følgende Aar ægtede Peter, før han endnu havde fyldt sit syttende Aar, Eudoxia Feodorovna Lapuchin af Familien Naryskin. Ægteskabet blev indgaaet i al Stilhed paa den Tid, da alle Ruslands Stridskræfter marscherede mod Syd for snart at lide de Nederlag, som vi ovenfor omtalte. Den 20de Mai fyldte Peter sit syttende Aar og var altsaa myndig. For at betyde Prindsesse Sophie, at hendes Regentskabs Tid var forbi, greb han en Leilighed, da en høitidelig Procession fandt Sted. Processionen endte i Domkirken, og han opfordrede forud sin Søster til ikke at indfinde sig her som Regentinde, men at nøies med den hende tilkommende Rang. Da Prindsessen imidlertid ikke havde lagt nogen Vægt herpaa, men indtog sin sædvanlige Plads under Ceremonien, udbrød Peter: «Der er ikke Din Plads», men da hun ikke desto mindre blev rolig siddende, forlod han Kirken med sin Hustru, sin Moder og sine Tilhængere og trak sig tilbage til Prêobrashenskoje.

De sørgeligste Efterretninger om Felttoget til Krim gik alt fra Mund til Mund, og snart aabenbaredes Ulykken i sit hele Omfang. Da Regentinden nu istedenfor at straffe de uduelige Feltherrer endog havde belønnet dem, vægrede Peter sig ved at give dem Audiens. Hans Søster Sophie havde for syv Aar siden banet sig Vei til Magten gjennem Strømme af Blod. Hun tog heller ikke nu i Betænkning at holde sig paa Thronen ved de samme Midler, men befalede Strelitzerne at marschere til Prêobrashenskoje og hugge Peter og hans Familie ned. Efterretningen herom naaede Peter ved Nattetid.

Den unge Czar fik kun Tid til at tage sine Støvler paa, kastede sig paa en Hest og flygtede ind i den nærliggende Skov, hvorhen man bragte ham hans Klæder. Uden at spilde et Øieblik naaede han Klosteret i Troitzk, hvor han ankom den 8de August om Morgenen Klokken sex.

Fuldstændig udmattet kastede han sig paa en Stol og brød ud i en Strøm af Taarer; men han fattede sig dog snart igjen, da han saae Patriarchen Joachim velsigne hans Sag, og da de trofaste Bombaderere ankom ud paa Aftenen. Paa Regentindens Befaling om at vende tilbage til Moskau svarede han med en Ordre til Strelitzerne og Linieregimenterne om den 20de August at indfinde sig ved Troitzk. En lignende streng Befaling blev stillet til Bojarerne, medens de fremmede Officerer fra Sloboda bleve opfordrede til at samles om hans Person. De toge strax med Gordon i Spidsen deres Beslutning, marscherede den hele Nat og ankom den næste Dag Klokken elleve. Deres Opførsel afgjorde Sagen. Prindsesse Sophie havde ingen anden Udvei end at begive sig til sin Broder, som dog afslog at mødes med hende og forviste hende til et Nonnekloster i Moskau, uden dog at tvinge hende til at tage Sløret. Hendes Yndling Golizyn blev forviist til Kola ved det hvide Hav, og Peter blev anerkjendt som Enehersker i hele det udstrakte Rige; Ivan beholdt blot Navnet Czar, men deeltog iøvrigt ikke i Regjeringen.

IV.

Lige til sin Thronbestigelse havde Czar Peter levet et jævnt Familieliv midt i Naturens Skjød, fjernt fra Kremls Luxus og uden at generes af Hoffolk og et trykkende Ceremoniel. En af hans første Regjeringshandlinger var at befale en Undersøgelse af det sidste Felttog. Han vidste alt, at Generalerne ikke havde nogen Idee om en Beleiring eller om Ingenieurvidenskab, og at blot de Fremmede havde Begreb om Disciplin.

Hans første Ministre bleve, som man fortæller, udvalgte af hans Opdrager, Boris Golizyn. De vare aldeles indskrænkede Personer, som ikke kunde forstaae, at Rusland kunde regjeres paa nogen anden Maade end den, hvorpaa det altid var bleven regjeret. De bekræftede de ældre Forholdsregler om at lukke Riget for Fremmede og befalede Postbestyrelsen at holde nøiagtigt Opsyn med ethvert Brev, som var bestemt til at passere Grændsen. Imidlertid var Patriarchen Joachim død, og til den høie Værdighed var der to Concurrenter, som hver repræsenterede en forskjellig Retning. Den ene, som var en dannet Mand, blev støttet af Czaren; den anden blev støttet af Ivan, Dronningmoderen og en talrig Geistlighed. Den sidste blev valgt. De Indvendinger, som man gjorde mod hans Medansøger, fortjene at fremhæves. Han havde altfor udstrakte Kundskaber; han talte barbariske Sprog som Latin, Italiensk og Fransk; man kunde følgelig befrygte, at han vilde vise sig gunstig mod Kjætteriet. Hans Skjæg havde dernæst ikke en Længde, som det sømmede sig for en Patriarch. Man lagde til, at han havde trodset en gammel og ærværdig Skik ved at lade sin Kudsk sidde paa en Buk og ikke paa Hestene.

Peter forglemte ikke den Fornærmelse, som han havde lidt ved denne Leilighed, og i det Hele taget var det, som foregik for hans Øine, ikke af den Natur, at det kunde behage ham. Man forudsaae ogsaa i Almindelighed, at han en Dag selv vilde gribe Regjeringens Tøiler, og at Sagerne saa vilde faae en anden Gænge; Boris Golizyn havde alt givet ham et Exempel ved at besøge de Fremmede i Sloboda; nu traadte Peter selv i nærmere Berøring med dem. Den 30te April 1690 kunde Gordon skrive i sin Dagbog: «Idag har Hs. Majestæt med sine fornemste Hoffolk spiist til Middag hos mig og moret sig godt». Snart derpaa besøgte Peter ogsaa den hollandske, den svenske og den danske Minister. I deres Huse fandt han Beqvemmeligheder, som man dengang ikke fandt i nogen høi Grad i de russiske Huse, der

stadigt bleve hærgede af Ildebrande. Kæmpfer har givet os en Beretning om en Middag hos Regentindens Minister, Wassilius Golizyn. «Retterne bleve satte frem en for en. Bojarerne og de Fornemste betjente sig først, derpaa lod man Retterne gaae til den ringere Adel, og disse lode dem gaae til Resten af Gjæsterne. Fadene vare af Tin, Bojarens og hans Søns Skeer vare af Sølv, vore vare af Træ. Imellem Retterne drak man Øl, Brændeviin og til Slutning Mjød. Den første Ret var et ukogt Bedehoved, anrettet i Eddike; Efterretterne vare Kirsebær og Meloner. Man havde ikke sparet paa Løg. Under hele Maaltidet fremførte vor Værts Søn ikke et Ord, men af og til hørte vi ham udstøde et Suk, nynne en Vise eller brumme gjennem Næsen; hans Fader gav ham et Vink om at lade være hermed. Blandt dem, som vartede os op og senere satte sig for Bordenden og spiste vore Levninger, var ogsaa en tatarisk Fyrste af høi Rang».

Det gik ganske anderledes til ved Gilderne i Sloboda. Peter fandt her livlige Samtaler og Adspredelser og kunde her tilfredsstille sin Tørst efter Kundskaber. Man talte hyppigt om Handel og Politik. Den berømte Borgemester Wittsen fra Amsterdam havde nylig foretaget en Reise i det nordlige Asien; han havde udgivet en Reiseberetning herom og dedicerede den anden Udgave*) til Peter den Store. Wittsen henledte allerede dengang Peters Opmærksomhed paa Persien, Tatariet og China; efter hans Opfordring besluttede man en Undersøgelse, og en Kjøbmand, Isbrand Ydes, reiste til det yderste Østen. Som vi have fortalt, var det i Reglen den hollandske Gesandt, Van Keller, som først fik nye Efterretninger fra Vesten. Indeholdt hans Depescher en Beretning om en Seir af Wilhelm af Oranien, opfordrede Peter de Tilstedeværende til at reise sig og med fyldte Bægere at drikke

*) Nord en Oost Tartarye. Amsterdam 1692.

en Skaal for Wilhelm III; han kunde ønske, sagde han, at gjøre et Felttog under denne Fyrste mod Ludvig XIV.

Sædvanlig slog Peter sig til Ro hos sine Gjæster med hele sit Hof, et Følge paa mindst hundrede høie Herrer. Besøget gik for sig under en støiende Musik af Trompeter og Pauker. Det varede ofte fireogtyve Timer eller længere. Dagen efter, at Van Keller havde havt den Ære at have Czaren ved sit Taffel, skyndte han sig med at skrive til Generalstaterne: «Hele Byen veed, at Deres Høiheders Tjener har med Glasset i Haanden paa hollandsk Viis modtaget Hs. Majestæt Czaren. Jeg er glad over, at dette uundgaaelige Uveir er forbi, og at Hs. Majestæt fornøiet har forladt mig». Den 3die September 1690 havde Czaren budt sig til Gjæst hos Generalmajor Lefort.

V.

Da Peter saaledes første Gang tog Plads ved Leforts Taffel, var denne 35 Aar gammel. Han var velskabt og havde en utvungen Holdning, et aabent Ansigt, udtryksfulde Øine og et smukt Hoved. Hans ædle og fine Manerer vakte paa een Gang Sympathi og Respect. Han var baade smidig og kraftig, taalte med Lethed de største legemlige Anstrengelser og udmærkede sig i lige høi Grad ved Tæmning af vilde Heste, i Dands, Jagt og Skydning. Han var ikke blot en tapper Soldat, men forstod sig ogsaa paa Krigsvæsenet og var bleven udnævnt til Generalmajor paa Grund af de Tjenester, han havde udviist under det sidste krimske Felttog. Han var en søgt Omgangsfælle, da han var sanddru, velvillig og taktfuld, samtidigt baade livlig og underholdende. Han havde med Lethed lært og talte til Fuldkommenhed Italiensk, Hollandsk, Engelsk, Tydsk og Russisk.

Han var meget religieus, men da han stadigt maatte snoe sig frem gjennem Vanskeligheder, undgik han at indlade sig paa de omtvistede Punkter mellem de forskjellige Troes-

bekjendelser. Selv holdt han sig vel til den calvinske Lære, men da alle hans Omgivelser, Kone, Svigermoder, Bockhoven, Gordon o. s. v., vare ivrige Katholiker og stode i Forbindelse med Jesuiterne, og han selv lagde Vægt paa at vedligeholde sin gode Forstaaelse med dem, fremhævede han væsentligt kun det fælles Christelige. Paa samme Maade forholdt han sig med sine politiske Anskuelser. Han vedblev selv at være en tro Tilhænger af de republikanske Grundsætninger, i hvilke han var opdraget, men forstod vel, at de forskjellige Folks Regjeringsformer maae rette sig efter deres Udviklingstrin. «Han er begavet med en høi Forstand», siger den danske Gesandt Butenant om ham, «og er en sand Schweizer i Ærlighed og Mod. Han er ogsaa tapper i at drikke, men ligesom Ingen nogensinde med Glasset i Haanden har seet ham beseiret, saaledes har jeg altid seet ham være Herre over sig selv. Drik, siger et russisk Ordsprog, men saaledes at Du aldrig taber Bevidstheden om, hvad Du gjør».

Det Huus, i hvilket Lefort modtog sin Herre, var rummeligt og udstyret med fransk Elegance.

Efter Maaltidet begave Gjæsterne sig til Prêobrashenskoje, hvor de overværede Maneuvrerne. Peter forlod Lefort med Løftet om at gjentage sit Besøg. Han besøgte ham ogsaa igjen den 16de October og senere oftere. Han tilbragte hele Dagen hos sin Gjæst og underholdt sig hyppigt hele Natten igjennem med ham. Han længtes efter et fortroligt Venskab og havde nu endelig fundet en Mand, til hvem han følte, at han kunde hengive sig heelt og holdent. Allerede den 6te Januar 1691 skriver Butenant: «Lefort besidder vor ædle Monarks Gunst og alle vore Stormænds Venskab. Han vil ikke mere reise bort, thi en Fyrste vil, at hans Hengivenhed skal betales med Erkjendtlighed og de største Troskabsbeviser».

Peter havde i sin Ven fundet en dannet Mand, som kunde belære hans Uerfarenhed, som havde Aandsfriskhed nok til at kunne slutte sig til ham, et freidigt Mod til at gaae

ind paa hans Planer og Handlekraft til at følge ham paa alle disse nye, ubanede Veie. Peter hengav sig heller ikke blot halvt, men skjænkede ham sit hele Venskab og sin Tillid. Han gjorde ham til Raadgiver og Medarbeider ved alle sine Foretagender; snart vilde han have ham uafbrudt om sig. Saaledes aabenbarede Forsynets Veie sig for Lefort. Som han længe havde anet, saae han sig nu kaldet til at deeltage i et Værk af stor historisk Betydning.

Det russiske Folk, som han skulde hjælpe til at gjenføde, var uvidende, havde Afsky for Arbeidet og fandt sig med Glæde i de Lænker, som det saa længe var vant til at bære. Det Værk, som skulde fremmes, var altsaa ligesaa meget moralsk, som det var politisk. Det var en heel Omvæltning, et Kæmpeværk, som Peter havde besluttet at fuldføre uden at ane, at det omtrent var ligesaa let at løfte Bjerge eller at standse Floderne i deres Løb. Man meente dog, at han vilde have Held med sig. I sin Brevvexling med Generalstaterne kaldte Van Keller ham allerede «vor Heros, den store Czar», og Gordon tager ikke i Betænkning at kalde ham Peter den Store. Alle kaldte ham Rigets første Arbeider. Han skyede intet Arbeide, ingen Møie; han tog fat paa Stort og Smaat med samme Lyst. Shakspeares Ord: «Hans Sjæls Glæde bestaaer i Virksomhed», passer fuldstændigt paa ham, om hvem Posselt træffende siger: «I Handlekraft laa hans Geni, (im Thatendrange war sein Genie). Tanken var for Peter kun en Begyndelse til Handling. Saaledes bøiede han ogsaa Mennesker og Ting efter sin Villie og omformede det fuldstændigt asiatiske Rusland til en europæisk Stat. Derfor kunde Napoleon i Aaret 1812 i Kreml sige om ham: «Peter den Store, denne Mand, der var af Granit som Kremls Grundstene, har grundet Ruslands Civilisation og den russiske Overvægt over Europa». «Det er ham, som endnu et Aarhundrede efter sin Død tvinger os til dette forfærdelige Tog», tilføiede den franske Keiser, idet han sigtede til «Peter den Stores Testamente» et fransk apokrypht Værk fra samme Aar.

Naar man har et fast Maal, findes Midlerne ogsaa. Forsynet lod Peter træffe paa retskafne, virksomme og forstandige Mænd. For at udføre sine Tanker troede Peter rigtignok, at han var nødt til at gaae frem paa russisk Viis, saameget mere som disse Tanker gik over hans Folks Fatteevne. Overbeviist om at ville noget Stort fulgte han kun sine egne Tanker. Det Fremmede elskede han ikke for det Fremmedes Skyld, men kun for Dannelsens Skyld, og da hans Instincter og Meninger ikke vare anti-russiske, kostede det ham ikke nogen synderlig Smerte under Udførelsen af sine Planer at gaae frem paa Moskovitisk, om han end vel kunde have foretrukket at virke paa en anden Maade. Saaledes udbrød han, da Vanskelighederne ved hans Planer viste sig: «Jeg vilde give Halvdelen af mit Rige for at kunne lære at styre den anden Halvdeel». Han var saaledes vel en Søn af sin Tid og sit Folk; men var det ham end ikke givet at grundlægge det i og for sig Bedste, gik han dog med faste og kraftige Skridt frem ad den Vei, som han holdt for den bedst mulige.

VI.

Peter pleiede to eller tre Gange om Ugen at spise til Middag hos Lefort. Som oftest bar han ved disse Leiligheder en fransk Dragt ligesom hans Ven. Hvis der blot havde været større Plads, kunde Czaren have ønsket at samle om sig ikke blot Slobodas Fornemme, men ogsaa sine Bombaderer og Bojarer, og ikke blot sine hengivne Venner, men ogsaa dem, der ikke kunde forstaae ham og derfor hadede ham. Peters Compagni, hans Bombaderer, hans Potjeschnije, som han kaldte dem, stode endnu paa samme Fod med ham som i Prêobrashenskoje. De sagde Du til ham, de vare hans Venner og Adjudanter; de vare ham i Et og Alt hengivne. Om Natten vaagede Nogle i Nærheden af hans Soveværelse, Andre holdt Vagt omkring ham. I Felten skulde de sørge for

Levnetsmidler, Qvarteer o.s.v. og optegne de vigtigste Krigstildragelser i en Dagbog. Deres Antal var mellem 250 og 300. Peter fattede tilsidst den Plan, at de skulde samles i en og samme Sal og omgaaes med hans Hofmænd og med Udlændingene; han ønskede at see sine Russere sammensmeltede med disse Udlændinge. Denne Sal skulde udstyres med Smag og maatte end ydermere være saa stor, at der ogsaa kunde være Damer tilstede, for at man af og til kunde faae sig en Dands. Lefort var imidlertid den Eneste, som kunde opfylde hans Ønsker; han alene havde den fornødne Skjønhedssands; han alene var i Almindelighed saa afholdt og havde al den Tact, som var fornøden, for at et saa broget Selskab uden Rivninger kunde samles om Czarens Person. Lefort maatte altsaa lade opføre en saadan Sal, hvis Omkostninger Peter bestred.

De havde i Begyndelsen havt i Sinde at opføre et Steenhuus, men da dette vilde have krævet for lang Tid, byggede man det af Træ. Det kunde rumme femten Hundrede Personer. Man sparede hverken paa Forgyldning, rige Tapeter eller udskaarne Arbeider. Lefort fik et passende Antal Tjenere; en Deel af dem vare Trælle, hvem han skjænkede Friheden. Han fik tolv Gardister som Vagt for sine Døre; han fik prægtige Vogne og tredive af de bedste Heste fra Czarens Stalde. Der blev gravet Damme i hans Have, og han fik vilde Dyr i sin Park. Den Dag, da man i Moskau indviede «Salon Lefort», blev hans Søsterdatter Burlamachi gift i Genf. Denne Familiefest skulde vare i tre Dage; ogsaa i Moskau varede Indvielsesfestlighederne med Gjæstebud, Bal og andre Forlystelser tre Dage itræk. Man drak det unge Ægtepars Skaal. To Skaaler bleve altid optagne med særlig Velvillie ved Peter den Stores Hof, den ene for Wilhelm III af Oraniens Vaabenlykke, den anden for de høie Herrer i Genf; disse to Skaaler bleve ogsaa nu udbragte under stormende Jubelraab og hilste med Trompetstød, Artillerisalver og prægtige Raketfyrværkerier.

Lefort skyndte sig med at skrive en Beretning om disse Fester til sin Moder: «Den ene Halvdeel af Gjæsterne sover, medens den anden dandser, og jeg maa uafbrudt opfylde mit Hverv som Vært og Hofmarschal. Jeg befinder mig, Gud skee Lov, vel; men jeg vilde blive syg, naar man blot gav mig Stunder dertil; thi Majestæterne give mig saa Meget at bestille, at jeg i 24 Timer kun har kunnet faae et Par Timers Søvn. Jeg har sædvanligviis et saa stort Antal Folk under min Befaling, at mine Værelser altid ere opfyldte, naar jeg er hjemme, Snart kommer man med Klager, snart er det Visiter, som Officererne fra Sloboda aflægge mig. Det vilde kræve altfor lang Tid, min høitagtede Moder, hvis jeg vilde indlade mig paa Enkeltheder; jeg indskrænker mig derfor til at sige, at jeg er overordentlig afholdt af begge Majestæterne, og at Alt, hvad jeg ønsker, staaer til min Raadighed. Czaren er den braveste og ædleste Monark, som findes i Verden».

Senere hen skriver Lefort følgende Brev til sin Broder, Raadsherren: «Jeg kan forsikkre Dig, at jeg ikke vil slippe med en Udgift paa mindre end femten Tusinde Daler. Jeg har for Øieblikket Vine i min Kjælder for mere end tre Tusinde Daler, og dog ville mine Tønder være tømte, før tre Maaneder ere omme. Det er umuligt at forhindre Ødselheder, ellers kunde man alene derved skabe sig en Formue. Gilderne begynde tidligt, man drikker Meget, og hos mig kun Viin, ikke Brændeviin. Jeg søger dog at holde mine Gjæster fra altfor udelukkende at dyrke Bacchus ved forskjellige Adspredelser som Skydeøvelser, Keglespil, Illuminationer og Fyrværkerier. De mere Alvorlige tale om Forretninger . . .».

«Jeg har modtaget de meest overordentlige Naadesbevisninger af Majestæterne, og uden at rose mig selv kan jeg sige, at ingen Fremmed nogensinde har staaet i saa høi Yndest i dette Land. Jeg giver imidlertid Forsynet al Æren herfor; Gud vil i sin store Barmhjertighed ikke forglemme den, som fremfor Alt søger at tjene ham. Hvis det var

muligt, vilde jeg søge at gjøre det i høiere Grad end før. Du kan være overbeviist om, kjære Broder, at jeg i min Ungdom har nydt Fornøielser nok; men jeg har for Tiden ikke mere end et Par Timer tilovers, i hvilke jeg ganske kan hengive mig til Herren; thi overalt, hvor jeg færdes, hviler Alt paa mig . . . .».

«Jeg har dog altid Tid nok tilovers for at angre mange Ting; jeg har imidlertid lært at leve et retskaffent Liv, og jeg ønsker stadigt at kunne øve mig mere og mere deri. Skjøndt hele Landet og Folk af de meest forskjellige Nationaliteter agte mig, lader jeg mig dog ikke dysse i Søvn ved et godt Omdømme, men søger tvertimod hver Dag yderligere at vinde gode Mennesker for mig. Kort sagt, min kjære Broder, jeg beder Dig troe, at Guds Naade er med mig. Skjøndt jeg ofte har stødt den fra mig, er den dog stærkere end jeg, og jeg vil aldrig kunne glemme dens Velgjerninger . . , .».

Amsterdams Borgemester Wittsen, som var godt underrettet om Alt af sine Hollændere, skriver følgende Linier til Raadsherre Lefort: «Intet skeer i Moskau uden deres Broders Raad, eller uden at han tager Deel i det. Han befaler aldeles uindskrænket over tyve Tusinde Mand. Han vilde være istand til at erhverve sig de største Rigdomme, hvis han ikke var ædelmodig og retskaffen og følgelig kun lægger Vind paa at vise sig den Plads værdig, som han beklæder med saa stor Dygtighed efter deres Udsagn, som have levet i dette Land. Han er i høieste Grad afholdt af Russerne saavel som af de Fremmede. Han er ubestikkelig og understøtter Fyrsten i de Forhold, som ere denne store Fyrste værdige».

I saadanne Fester, som vi nylig have beskrevet, hengav Peter sig undertiden til den meest ubændige Morskab. I alle lidet dannede Samfund spille Tilnavne en stor Rolle, og Peter var ikke sparsom med at uddele dem. Bojaren Iwan Butturlin, som hadede Polakkerne, kaldte han: «Polens Konge»;

Kantsleren Sotow udnævnte han til Pave og gav ham et heelt Hof af Cardinaler og Sangere; iblandt de Sidste fungerede han selv. Den rige, fornemme og hovmodige Romodanowski havde trods sin Stolthed dog blandet sig i det talrige og brogede Selskab, som samledes i Salon Lefort. Han blev nu udnævnt til Czar, Peter tiltalte ham aldrig uden at kalde ham Majestæt (Welitshestavo), han skrev ham kun til med Adressen: Min her Könink, og undertegnede sig: Deres Tjener Peter, Comondor. Ved det saaledes omskabte Hof gik Alt til som i Karnevalstiden. Man hengav sig til alle mulige Udskeielser, som kun kunne finde deres Undskyldning i Nationens Udannethed. Russerne havde af de Fremmede i Sloboda lært Brugen af Masken, og Maskerader bleve nu en Yndlingsfornøielse ved Hoffet. Russerne holdt meget af Dverge, og Peter havde ikke mindre end fireogtyve, den ene grimmere end den anden. Han lod dem danne et Ryttercorps. Hans Yndlingsdvergs og hans Hofnars Bryllupper gave Anledning til nye Fester. Czaren var ogsaa hyppigt bedt til Fadder eller som Marschal ved Festligheder i Sloboda, og med ganske Hjerte tog han da Deel i de muntreste Ture af Bestefaderdandsen.

VII.

Alle disse Fornøielser og Festligheder betegnede kun et Havblik, som gik forud for de alvorligste Begivenheder. Rusland stødte dengang kun ved sin yderste nordlige Grændse til Havet; i Czarens Øine var hans Rige kun en tung, ubevægelig Masse, som man maatte see at kalde til Liv og Virksomhed. For at naae dette Maal maatte hans Rige imidlertid paa den ene Side grændse til Østersøen, som vilde bringe det i Forbindelse med Vesten, og paa den anden Side til det sorte Hav, hvor Muhameds vantro Banner dengang endnu udelukkende vaiede. Peter havde saaledes Udsigt til to store Krige, af hvilke den ene maatte have til Maal at

feie Tatarerne ud af hans Rige og berøve det tyrkiske Rige dets vigtige Fæstning Asow ved Dons Munding; den anden Krig skulde føre til Erobring af Sveriges Østersøprovindser, hvorhen Rigets Hovedstad da skulde flyttes. Den Tanke, som fuldstændigst beskjæftigede Czaren, var dog ikke saa meget Udvidelsen af Rigets Grændser som snarere at bringe Riget i Forbindelse med den europæiske Civilisation og saaledes grundlægge et nyt og agtet Rusland, som kunde indtage sin Plads blandt Jordens mest dannede Samfund. For at disse store Planer imidlertid kunde have nogen Udsigt til at krones med Held, maatte han først og fremmest skabe en russisk Hær og Flaade.

Vi have allerede ovenfor gjort Bekjendtskab med de forskjellige Bestanddele, hvoraf den russiske Armee bestod. Det nationale Opbud med sin slette Organisation og de udisciplinerede og opsætsige Strelitzer vare ikke tilstrækkelige til at opnaae det fastsatte Maal. Man maatte raade Bod paa Hærens Mangler. Peter troede at kunne opnaae dette ved at skabe to udvalgte Corps. Det ene paa sexten til tyve Tusinde Mand kom udelukkende til at bestaae af Grundeiere; det andet paa ti Tusinde Mand havde en mere blandet Sammensætning; men begge Corps bleve disciplinerede og indøvede af fremmede Officerer. Den første af disse Hærafdelinger blev stillet under Leforts, den anden under Gordons Commando; begge bleve vel forsynede med Artilleri og Hestfolk. Det første Corps's Øvelsesplads laae paa venstre Bred af Floden Jausa ligeoverfor Leforts Haver; Peter byggede der et Lystslot, og snart reiste sig der en Forstad, Sloboda Lefort, som har bevaret sit Navn lige til vore Dage. Paa dette Sted samlede Generalen sine Officerer omkring sig; her søgte han, for at bruge hans egne Udtryk, at «udvikle alle Dyder, at anspore alle Evner hos dem»; han behandlede sine Undergivne som Mennesker, hørte paa deres Ønsker og Klager og gjorde sig med Varme til Tolk for deres Besværinger, naar han fandt dem grundede.

Det varede ikke længe, før Peter ønskede at sætte sine nye Tropper paa Prøve; han deelte dem i to Corps og anstillede en stor Feltmaneuvre. Den ene Armee blev stillet under Butturlins, den anden under Romodanowskis Commando; Czaren havde selv med Hjælp af en fremmed Officeer lagt Planen til hele Maneuvren; han indtog selv sin Plads blandt sine Bombaderer og var allevegne tilstede for at lære sine Folk at kjende. Kampen varede hele fem Timer; den var meget hidsig og endte med Butturlins Nederlag. Den slagne General holdt sig skjult i tre Timer i Seirherrens Telt, medens man søgte ham overalt. Da han blev opdaget, faldt han paa Knæ og blev benaadet. Det Hele endte med store Gjæstebud. Der var et stort Antal Saarede, hvilket hidrørte fra Artilleriets Ild, men især dog fra «Ildpotterne», en Slags Haandgranater, som indeholdt fire til fem Pund Krudt og bleve kastede ind i Fjendernes Rækker. En Dolgoruki døde af sine Saar.

Nogen Tid senere prøvede man paa en Beleiring. Man valgte dertil Sanct Franciscus's Dag, Leforts Navnedag. Der var trukket fyrretyve Tusinde Mand sammen, og selv Hoffets Sangere og Kirkens Tjenere bleve indbudte til at overvære disse Krigslege. Butturlin paatog sig at forsvare Fortet; Romodanowski skulde lede Angrebet. Forsvaret var saa heftigt, at Angriberne, som deels bleve ramte af Ildpotterne og deels overheldte med kogende Vand, maatte vige, men Lefort, som netop havde faaet Ordre til at trække sig tilbage, samlede sit Regiment til et fortvivlet Angreb, stillede sig selv i Spidsen for det, rev den øvrige Armee med sig og vandt saaledes Seiren. Ogsaa denne Gang var der et stort Antal Saarede. Lefort selv blev ramt af en Haandgranat, da han rykkede frem til Angreb, og fik sin Hals, sine Ører og Haar forbrændte. I den Rapport, som han aflagde om Slaget, siger han: «Jeg blev saa fuldstændig blindet, at jeg ikke kunde see i sex Dage. Skjøndt Huden i Ansigtet var heelt forbrændt, trak jeg mig dog først tilbage, da jeg havde naaet

mit Maal at plante Fanen paa Fæstningens Bastion. Da Fæstningen var indtagen, blev jeg nødt til at trække mig tilbage for at lade mig forbinde. Om Aftenen fik jeg tusinde Complimenter. Hans Majestæt viste sig meget deeltagende over mit Uheld, og det behagede ham at spise til Aften hos mig med de fornemste Officerer og Fyrsterne; jeg modtog ham med Hovedet og Ansigtet bedækket med Plastre. Hans Majestæt sagde til mig: «Du har holdt Dit Ord: hellere at døe end at forlade Pladsen, jeg skal belønne Dig derfor».

Heller ikke den følgende Dag forlod Lefort Kamppladsen, men tog Deel i de Forhandlinger, som udspandt sig om, hvad der stod tilbage at gjøre. Det var ikke Czaren nok, at Fæstningen var indtaget. For at kunne uddanne sig selv og øve sine Officerer ønskede han at blive Vidne til en fuldstændig Beleiring. Butturlin fik altsaa Ordre til paany at tage Fæstningen i Besiddelse og forsvare den til det Yderste. Dernæst arbeidede man paa Forberedelser til Angrebet med Løbegrave, Forskandsninger, Miner og Contraminer. Fjenden blev holdt i stadig Uro, og paa begge Sider lod man Artilleriet idelig spille. Strelitzerne, som forsvarede Fæstningen, bleve tilsidst nødte til at opgive den, men trak sig tilbage til deres Leir, hvor de forskandsede sig. Først da ogsaa disse nye Skandser vare tagne, udleverede de deres Vaaben. Denne Gang var Czaren tilfreds og tænkte kun paa at bevare Mindet om disse Lege. Han befalede, at der skulde skrives en poetisk Beskrivelse over dem med Iliaden som Mønster. Denne Beskrivelse er i vore Dage bleven gjenfunden og udgivet 1859.

VIII.

Medens Czaren ved disse Øvelser forberedte sig paa mere alvorlige Tildragelser, nødte et Indfald af Tatarerne ham til at rykke tidligere i Marken, end han havde ønsket. Et udvalgt Corps paa etogtredive Tusinde Mand drog ned ad Volga

til Zarizyn. Corpset, som blev fulgt af Kosakkerne og Reserven, marscherede derpaa over Stepperne og besatte de Øer, som Don danner ved sin Munding rundt omkring Asow. I Spidsen for en Afdeling af tolv Tusinde udvalgte Tropper og et Artilleri paa halvtredsindstyve store Mørsere og Kanoner slog Lefort Leir paa det meest farlige Sted, hvor han saae sig udsat paa den ene Side for Udfald fra Fæstningen, paa den anden Side for det tatariske Rytteries Angreb. Man begyndte at grave Miner, og Storm fulgte paa Storm. Femten Tusinde Bomber bleve kastede ind i Staden, som blev lagt fuldstændig i Aske; men skjøndt Tyrkernes Tropper smeltede sammen fra otte Tusinde til to Tusinde, vedbleve de ikke desto mindre at gjøre haardnakket Modstand; thi de vare Herrer tilsøes og modtoge ad den Vei stadigt nye Tilførsler. Regntiden og den strengere Aarstid kom, og Russerne saae sig nødte til at ophæve Beleiringen. De tatariske Horder havde uafbrudt omsværmet den russiske Hær og angreb den nu under Tilbagetoget. Da man ikke kunde lægge Tilbageveien ad Floderne, maatte man gjøre lange Omveie tvers over Stepperne; de tidligere Felttogs Lidelser fornyedes igjen, og man mistede mange Falk. Lefort bragte sine Kanoner tilbage, men han havde mistet en Trediedeel af sit Mandskab. Det uheldige Udfald tilskrev man den deelte Commando, Manglen af gode Ingenieurer og især, at man ikke havde havt nogen Flaade til at stille imod Tyrkernes paa det asowske Hav.

Af dette uheldige Udfald uddrog Czaren den Lære, at han først og fremmest maatte tænke paa at skabe en russisk Flaade. Han havde allerede tidligere i Tankerne beskjæftiget sig med denne Plan, og vi have ovenfor seet ham lægge den første Grund til den russiske Marine i Søen Peresslawl. Han tog selv Deel i Arbeidet med Øxen i Haanden, og nu var Tiden kommen til at udfolde en forøget Virksomhed. Søen Peresslawl har en Udstrækning af mellem to og fire Miil og ligger fireogtyve Timers Vei fra Moskau. Peter lod der bygge

et Slot til sig selv og et Huus til Lefort. Han opholdt sig her i længere Tid ad Gangen, og fem Skibe, en Gallei og flere store Baade vuggede sig alt paa Søens Bølger, da Lefort fik Befaling til at overtage Commandoen over det smukke Skib «Mars». Hans Ankomst blev hilst med Gjæstebud og Kanonsalut, og Kanonernes Dundren fornyedes snart ved Efterretningen om den store Seir, som den engelsk-hollandske Flaade havde vundet over Ludvig XIV's Flaade ved La Houque. Man talte allerede om at udnævne en Admiral for den russiske Flaade og om i en nær Fremtid at gjøre Prøve paa en Søkamp, da Begivenhedernes Gang henledte Czarens Opmærksomhed paa Archangelsk.

Den langvarige Krig*), som England og Holland i Forening førte mod Frankrig, havde i den Grad skadet Archangelsk's Handel, at dens Udførsel næsten var standset. I hele tre Aar bleve Varene ophobede i Pakhusene, men de Skibe, som pleiede at komme og kjøbe dem, udebleve; thi de vovede sig ikke ud paa Havene, der vare opfyldte med franske Kapere. I Aaret 1693 besluttede den hollandske Regjering endelig at lade sine Skibe convoyere af en Krigsflaade, og Peter ønskede at hilse paa denne Flaade under dens Ophold i hans Farvande. Ogsaa en anden Interesse kaldte ham til Archangelsk; han havde ved Wittsen i Amsterdam kjøbt et Krigsskib paa fyrretyve Kanoner, og det var navnlig for at begive sig ombord paa dette Skib, at han forlod Peresslawl. Med et Følge paa fire Hundrede Personer af Hoffolk og Bombaderer indskibede han sig paa toogtyve store Baade, som vare uden Kjøl, kun havde faa Aarer og daarlige Seil og vare slet sammentømrede af russiske Bønder; den 18de Mai ankom han til Archangelsk.

Han maatte i flere Dage forgjæves vente sit Skibs Ankomst til Archangelsk. Efter hans Ordre vare et Skib paa fireogtyve Kanoner og en Jagt paa ti Kanoner blevne byggede

*) Den pfalziske Arvefølgekrig fra 1688—97.

i Archangelsk's Havn. Utaalmodigt indskibede han sig paa disse Skibe, gik tilsøes og tumlede sig paa det hvide Hav, til et Uveir kastede ham tilbage paa Stranbredden. Den 30te Mai løb det saa længselsfuldt ventede Skib endelig ind i Havnen med det røde, blaae og hvide Flag*). Der var ikke bleven sparet paa Tapeter, Silke eller Malerier for at udstyre Skibet saa pragtfuldt som muligt. Det var vel forsynet med franske og rhinske Vine. Der var endogsaa Aber og smaae Bologneserhunde ombord. Lefort maatte beundre Skibet, og overvældet af Glæde sagde Czaren til ham: «Du skal commandere det; jeg vil kun være simpel Sømand». I sin Glæde viste han sig i sin Sømandsdragt i Havnen, paa Børsen og paa Torvet; han var ligefrem og elskværdig mod Alle og udspurgte Enhver med overordentlig Iver og Livlighed. «Min Herre», skrev han til Wittsen, «jeg maa for Øieblikket nøies med at tilskrive Dig, at Jan Flamming (det var Styrmandens Navn) er ankommen velbeholden med fireogfyrretyve Kanoner og fyrretyve Matroser. Hils alle vore Venner. Jeg skal med næste Postdag tilskrive Dig udførligere; thi i dette Lykkens Øieblik føler jeg mig ikke oplagt til at skrive, men snarere til at hædre Bacchus, som med sin Stav behager at lukke dens Øine, som gjerne vilde tilskrive Dig et udførligere Brev».

Han undertegner Brevet saaledes:

Schi Per Fon Schi
Psan Tus Pro Fetitjes.

det vil sige: Schiper von Schip Sanctus Propheties (Skibscapitain paa Skibet: den hellige Prophet).

I Archangelsk's Havn laae nogle engelske, hollandske og tydske Skibe seilklare. Peter seilede med sine tre Skibe afsted i Spidsen for de fremmede og tumlede sig nogle Dage stolt og lykkeligt paa det hvide Hav. Derpaa befalede han, at man skulde samle alle de Krigsskibe, han havde ved Voro-

*) Farvernes Orden i det russiske Flag havde tidligere været rød, hvid og blaa; den skeete Forandring var uden Tvivl foretaget paa Czarens Befaling.

nesch, der ligger ved en Biflod til Don. Baade Skibene i Archangelsk og de, der vare byggede i Peresslawl, bleve bragte til dette Sted, idet man snart tog Floderne til Hjælp og snart maatte kjøre dem paa Lastvogne. Da Alt var i Orden, talte Flaaden otteogtyve Fartøier. Der stod endnu tilbage at afgjøre, hvem der skulde commandere den. Peter havde Ingen iblandt sine Omgivelser, som forstod sig paa Tjenesten tilsøes. Han henvendte sig derfor til Lefort og udnævnte ham til Admiral. Forgjæves søgte denne paa Grund af sin Ukyndighed at undslaae sig derfor. Han maatte føie sig efter Czarens Villie, og hvad der nyligt endnu havde været en Gjenstand for Spøg ved Czarens Hof, var nu en historisk Kjendsgjerning. Den første russiske Admiral var den Mand, hvem Peter heelt havde skjænket sin Tillid. Lefort gik ombord paa sin smukke Fregat, som blev betjent af hollandske Matroser; han kaldte Skibet »Elephanten», hvilket Dyr han ogsaa førte i sit adelige Vaaben. Tretten Hundrede store Baade vare blevne samlede for at transportere Landhæren. Saasnart Foraaret 1696 begyndte at indfinde sig, satte det hele Tog sig i Bevægelse.

Peter, som havde ladet sig udnævne til Commandeur (Comandor) af Admiralen, dannede Avantgarden med otte Galleier. Han havde det Held at overrumple en tyrkisk Flaade paa tretten Skibe, som laa for Anker i Dons Munding; otte af de fjendtlige Skibe gik op i Flammer, et niende blev taget og indlemmet i den russiske Flaade. Dette var den første moskovitiske Søseir. Den hele russiske Flaade viste sig snart i det sorte Havs Vande og traf paa en fjendtlig Flaade af femten Skibe. Flaaderne iagttoge hinanden i nogen Tid, derpaa forsvandt den tyrkiske, og dens Flugt afgjorde Asows Skjæbne.

Da Fæstningen havde capituleret, vendte Hæren i Ro og Fred tilbage til Moskau. Peter den Store kom hjem som Seirherre til sin Hovedstad, men havde alt Hovedet opfyldt af nye Planer. «Saalænge jeg kun herskede tillands, havde

jeg blot een Arm; nu har jeg to», sagde han. Han talte allerede om at forbinde Volga med Don og det sorte Hav med det kaspiske. Den 30te September holdt Hæren sit Triumphindtog i Moskau, og da det var Flaaden, som man havde at takke for Asows Indtagelse, bleve de største Hædersbeviisninger forbeholdte Admiralen. Pavefyrsten Sotow med sine Sangere og Secretairer aabnede Triumphtoget. Efter ham fulgte tolv Paradeheste, og derpaa kom Admiralen. Under Tilbagetoget fra det første Krigstog mod Asow havde Lefort gjort et farligt Fald og faaet et bredt og dybt Saar i den høire Side. Den forløbne Tid og en omhyggelig Pleie havde vel siden fordeelt Smerterne, men den Saarede havde dog senere manglet den fornødne Ro til fuldkomment at kunne komme sig. Det nye Felttog havde forværret Ondet, og kun under store Lidelser havde Lefort kunnet udholde de nye Anstrengelser. Paa denne Tid kunde han med Nød og næppe gaae; han kunde ikke udholde at kjøre og viste sig derfor ogsaa i Triumphtoget paa en Slæde, trukken af sex prægtige Heste fra Czarens Stalde. Fra det Bagerste af Slæden blev der gjennem en Raaber henvendt en Sang til ham; den begyndte med følgende Linier: General, Admiral for vor mægtige Marine! Du kom, saae og seirede. Vor tappre Commandeur har slaaet Tyrkerne; han har frataget dem deres Forraad og Kanoner; de Vantroes Planer ere blevne gjorte til Intet og deres Skibe overleverede til Flammerne».

Efter Admiralen fulgte tilfods Commandeuren, Czar Peter, i Spidsen for sit Marinecorps. Derpaa kom de russiske Generaler, fulgte af Fangerne og de fra Fjenden tagne Faner. Bombadererne sluttede Toget. Da Admiralen naaede Broen over Moskwa, hvor man havde opført en Æresport, steg han ud af Slæden og gik Czaren imøde, af hvem han fik prægtige Vaaben i Foræring. Derpaa steg han atter ind i sin Slæde for at kjøre til Kreml; men ved Porten Troitzk maatte han skille sig fra Toget og slog i en meget lidende Tilstand

ind paa Veien til Sloboda; Peter fortsatte derimod Triumphtoget, som først endte ved Aftenens Frembrud.

Den følgende Dag udnævnte Czaren Lefort til Vicekonge over Storhertugdømmet Novgorod og skjænkede ham Landsbyer og to Hundrede Bønder, som han kunde sælge, naar de blot ikke vare blevne Munke. Peter lovede ogsaa at opføre et Steenhuus til ham og ophøiede ham og alle hans Efterkommere i Adelsstanden, saalænge de stode i russisk Tjeneste. Endelig skjænkede han ham en Sølvpokal, som afgiver et mærkeligt Beviis paa det Trin, hvortil Guldsmedekunsten paa den Tid var naaet i Rusland. Paa Laaget var anbragt Czarens Portrait og paa Siden følgende Ord: «Til Frants Lefort for Asows Indtagelse 1696». Ogsaa det russiske Folk bevarede fra denne Tid Leforts Minde i taknemmelig Erindring, og endnu 1854 efter Slaget ved Sinope kunde man høre russiske Matroser afsynge en Strophe af følgende Indhold:

«End I sin Ungdoms Kraft vor Genius saa talte:
En Flaade vil jeg skabe.
Hvem talte saa, hvem skabte Flaaden da?
Ja, svar! Lefort!»

IX.

Allerede i Asow, før det omtalte Triumphtog, havde nye Planer sat Czar Peters Sind i Bevægelse. Asows Beliggenhed og den Art Fartøier, man brugte der, havde bragt ham til at tænke paa Venedig med dens Brigantiner og lange Barker. Han havde spurgt sig selv, om han ikke i nogen Tid kunde forlade sit Rige og besøge Vesteuropa, hvor han vilde finde en rig Leilighed til at høste nye Erfaringer. Denne Tanke beherskede ham til Slutningen ganske, og han fattede den Plan en Stund at nedlægge sin Krone og som en Privatmand at arbeide for at gjøre sig værdig til den; han vilde, for at bruge Napoleons Udtryk, «landforvise sig selv og stige ned af sin Throne for at lære det daglige Liv at kjende og trinviis

hæve sig til Høiheden». Hos Peter var der aldrig langt fra Tanke til Handling, og hans Plan var snart ordnet. Han vilde paa sin Reise træde i personligt Forhold til sine Allierede; han vilde søge at befæste sine Venskabsforbindelser med dem og samle alle Christenhedens Medlemmer for at rette deres Kræfter mod et fælles Maal: Tilintetgjørelsen af Korsets Fjender. Han vilde paa denne Reise imidlertid bevæge sig uhindret og vilde frit undersøge alle europæiske Forhold; derfor vilde han bevare sit Incognito og under Navn af Peter Michailow skjule sig i det store Gesandtskab, som skulde reise i hans Navn. Lefort blev sat i Spidsen for dette Gesandtskab, der kom til at bestaae af henved to Hundrede og halvtredsindstyve Personer. Som Secretair og Hofchef fulgte Leforts Brodersøn, Peter Lefort, med Gesandtskabet. Czaren tog Sønner af de fornemste Familier med sig og sikkrede sig saaledes sine Bojarers Troskab. Han førte ogsaa med sig fire Dverge, sex Pager, tyve Tjenere i prægtige Livreer, et Musikcorps, Læger, Chirurger og en Afdeling Soldater. Henved tredive Frivillige, iblandt hvilke Peter selv gjemte sig, vare beredte til at lystre hans mindste Vink. I Czarens Fraværelse skulde et Regentskab styre Riget, og Gordon skulde commandere den Armee, som var bestemt til at iagttage Tyrkernes Bevægelser.

Den 25de Marts 1697 var det store Gesandtskab færdigt til Afreisen. I Mittau gjensaae Lefort Fyrst Casimir af Kurland, under hvem han havde gjort sit første Felttog. Modtagelsen var pragtfuld, og Gesandtskabet nød fri Reise til den preussiske Grændse. Her ventede man at finde en lignende gjæstfri Modtagelse hos den brandenburgske Churfyrst Frederik III, den Samme, som nogle Aar senere antog Titlen: Konge af Preussen. De to Fyrsters Venskabsforhold vare meget inderlige, deres Politik var den samme; de understøttede Begge den tydske Keiser og vare Fjender af Sultanens Allierede, Ludvig XIV. De vare endvidere Begge enige om at forpurre de franske Rænker, der gik ud paa at gjøre

Prindsen af Conti til den berømte Sobieskis Efterfølger paa Polens Throne. Etiquettespørgsmaal havde imidlertid bragt det berlinske Hof i Forlegenhed. Man vilde vide, om det russiske Gesandtskab havde Creditiver og en særlig Sendelse til Churfyrsten, og særlig ønskede man at vide, om det var sandt, at Czaren i egen Person, saaledes som Rygtet gik, var med blandt Gesandtskabet. Af disse Spørgsmaals Afgjørelse afhang nemlig, hvilket Ceremoniel man skulde følge, og hvilke Æresbeviisninger man skulde give det moskovitiske Gesandtskab. Snart kunde man imidlertid ikke længere nære Tvivl om Czarens Nærværelse i et Gesandtskab. Fra nu af blev der givet Ordre til at holde Gesandtskabet aldeles frit for Udgifter, saalænge dets Ophold varede. Firsindstyve Vogne og hundrede og tresindstyve Haandheste bleve stillede til dets Raadighed. Indtoget i Kønigsberg skeete under stor Pragt og Høitidelighed. Der var høitidelige Modtagelsestaler, Gjæstebud, Foræringer, Kanonsalut og Fyrværkerifester. Peter røbede for Churfyrsten, men kun for ham alene, sit Incognito; han dvælede en heel Maaned i Kønigsberg; snart beskjæftigede han sig med alt Seeværdigt, snart søgte han at gjøre sin Allierede begribeligt, at han «hellere vilde see Djævlen selv end Prinds Conti bestige Polens Throne».

Preusserne gjorde her for første Gang paa nært Hold Bekjendtskab med Orienten; deres Forbauselse var stor ved Synet af disse Dragter, disse fremmede Skikke, disse Dverge, dette Musikcorps og disse Bojarer, som trængte sig sammen i Slottets Sale, der næppe nok kunde rumme et saa stort Tal. Ved Maaltiderne tømtes Fade og Kruse i en saadan Fart, at det endog vakte Tydskernes Forundring. Snart krydsedes Rygterne om Peter Michailows forskjellige excentriske Streger og om hans ustyrlige Vredesudbrud. Man forsikkrede, at selv Lefort ikke var bleven sparet. Rigtignok var en Æresopreisning fulgt umiddelbart ovenpaa Fornærmelsen. Disse Rygter vare saa udbredte, at Lefort, der

frygtede for, at de ogsaa skulde naae Genf, troede, at han burde underrette sin Familie om, hvormeget Falskt og Overdrevent Rygterne indeholdt.

Ogsaa i den lille By Pillau, opholdt Czaren sig i tre Uger, og det var hans Hensigt at begive sig herfra til Wien og Venedig; men vigtige Grunde bragte ham til at forandre sin første Beslutning. I Holland kunde han bedst sørge for sin Flaades Fornødenheder, og dette maatte ligge ham særligt paa Hjertet paa Grund af den Krig, hvori han saae sig indviklet med Tyrkerne. I Holland var der desuden dengang aabnet en Fredscongres i Ryswijk, hvor Udsendinge fra de vigtigste europæiske Stater samledes for at afslutte den pfalziske Arvefølgekrig. Peter haabede, at en russisk Udsending for første Gang kunde komme til at tage Deel i en europæisk Congres. Det store russiske Gesandtskab styrede derfor sin Reise til Amsterdam og holdt den 26de August sit Indtog i denne By under de største Hædersbeviisninger.

X.

I Amsterdam som i Kønigsberg brændte alle Mennesker af Begjærlighed efter at see disse Fremmede, hvis blotte Tilsyneladelse var et Under. Den folkelige Indbildningskraft var imidlertid i altfor stor Bevægelse, til at man i Rolighed kunde nyde det uvante Skue eller fatte det sande Store, som laa deri. Man dvælede meest ved de mange smaae Besynderligheder, og særlig gave Russernes Bedrifter ved Maaltiderne Stof til mange Anecdoter, som fløi fra Mund til Mund. Man vidste, at Czaren var tilstede, og troede at gjenkjende ham i enhver Moskovit af høi Væxt. Ludvig XIV havde nylig (1685) hævet det nantiske Edict; som Følge heraf vare mangfoldige franske Protestanter strømmede til Nederlandene. Ogsaa disse kom i travl Bevægelse; man havde fortalt, at der i Czarens Følge var Doctorer i alle Videnskaber, og man saae derfor alt i Aanden Peter den Store grundlægge Akademier

af enhver Art og stifte et Videnskabernes Rige i Rusland. Man forsikkrede, at han havde nydt Nadveren sammen med den brandenburgske Churfyrste; mere behøvedes der ikke for at faae Hugenotterne til at troe, at han vilde skifte Religion. Den sidste græske Patriarch i Constantinopel, Cyril Lukas, havde studeret i Oxford, og efter almindeligt udbredte og ikke ganske ugrundede Rygter havde han søgt at bevise, at der ikke var en saa stor Forskjel, som man forestillede sig, mellem den græske og den reformeerte Religion. Heri fandt de Reformeerte en ny Bekræftelse paa, hvad de ønskede. Det eneste Sande var, at Peter var Ven af alle de store protestantiske Magter, hadede Ludvig XIV som Tyrkernes Allierede og nærede et lige saa hjerteligt Had til Pavedømmet, som dette nærede til ham.

Den berømte franske Forfatter Bayle, der var flygtet til Holland, hvor han paa denne Tid nylig havde fuldendt sin historisk-critiske Ordbog, saae med et mere roligt Blik end hans reformeerte Troesfæller paa disse Begivenheder. Den 5te September 1697 skriver han til Alphonse Turettin i Genf: «Vore Aviser have vel underrettet Dem om den prægtige Modtagelse, som Byen Amsterdam har givet det russiske Gesandtskab; men jeg veed ikke, om De ogsaa har faaet Kundskab om det mere Mærkelige, at Storfyrsten selv er i Følge med sine Gesandter. Han har grebet denne Udvei for at kunne reise incognito, en Tanke, man har indgivet ham, for at han ved de europæiske Hoffer kunde lære at indføre i sine Stater en Ting, som de mangle, nemlig Aandsdannelse, og det saavel i Forhold til Krigskunsten som til Videnskaberne. Man siger, at Hr. Lefort, en Genfer, som har indyndet sig i høi Grad ved Hoffet i Moskau, har indgivet Czaren den Beslutning at oprette Akademier i det videst mulige Omfang og ikke for den høiere Dannelse alene men ogsaa for Ridekunsten og andre adelige Færdigheder. En Fyrste som denne Czar vilde med Lethed kunne optræde som Erobrer lige til Chinas Grændser, hvis han og hans

Undersaatter forstode sig paa Krigskunsten, som man forstaaer den hos de Fyrster, der ere allierede mod Frankrig, og som Frankrig forstaaer den».

Ogsaa de franske Aviser fyldtes med piquante, for største Delen legendelignende Træk og Nyheder, som vare i høi Grad farvede af Uvillie. Man hørte, at Moskoviterne, som havde kostet Churfyrsten i Brandenburg 150,000 Daler, og som vilde koste de hollandske Generalstater endnu langt Mere, vare komne til Holland for at faae Skibe og Penge, men havde faaet Afslag paa alle deres Forlangender. Sandheden var, at man aldeles ikke havde søgt noget Laan, og at Gesandtskabet efter de første Modtagelseshøitideligheder havde taget Ophold i Zaandam, hvor det levede paa egen Bekostning. Moskoviterne arbeidede der paa Bygningen af de Skibe, som man sagde, at de forgjæves havde tigget de gjerrige Hollændere om. De franske Aviser lode det dog især gaae ud over Leforts og Czarens Personer. De vidste Tallet paa Gesandtens Klædninger. Han havde halvfjerds, som han skiftede med hver Dag. Der var nogle, som vare bedækkede med kostbare Stene i saa rigt Tal, at de ikke kunde vurderes. Hvad Czaren angik, havde man aldrig seet noget saa Besynderligt, dog var der noget Originalt ved denne Charakteer. Overalt udbredte man Portraiter af Ministeren og hans Herre; de lignede alle lige lidt.

De Genfere, som boede i Amsterdam, bedømte ogsaa paa deres Maade det Skuespil, som de havde for Øinene: «Disse Moskoviter», skrive de, «have mange besynderlige Sider, som kun lidet passe for finere Gemytter. Vi kunde ønske, at Hr. Generalen (Lefort) vilde spare sig lidt mere, da vi see, hvormeget han lider af sine Saar; men sin vante Leveviis kan han ikke afbryde uden at skade sin Sundhed. Vi undre os over, hvorledes han kan udholde denne Mangel paa Hvile og denne stadige Uro. Alle beundre ham og tale om ham med den største Agtelse. Hvad der meest vækker Forundring, er, at han ikke betragter Noget som sin særlige

Eiendom. Han har ingen egne Penge eller særlig Formue. De Jorder, som Czaren har foræret ham, have kun Værdi for Eieren, naar han opholder sig der. De Foræringer, han modtager, de rige Gjenstande, som opdynges om hans Person, betragter han kun som et Middel til at naae det Maal, han forfølger i sin store Monarks Aand. Paa de Forestillinger, som hans Venner rette til ham i saa Henseende, svarer han leende: «Jeg har selv fristet Lykken; min Søn kan gjøre ligesaa. Jeg skal ikke forsømme Noget i hans Opdragelse; senere maa han hjælpe sig selv. Naar man har, hvad man ønsker, eier man da ikke Nok? Nu vel! Lad mig blot see Czaren leve et langt Liv, da vil Intet mangle i min Lykke».

Den Søn, hvorom Lefort talte saaledes, den eneste af hans overlevende Børn, levede i Genf. I hans yngre Alder havde han været en Legekammerat med Peters Søn; men hans Fader, der frygtede for den svage og bigotte Moders skadelige Indflydelse, havde ønsket, at hans Søn skulde opdrages i hans Fædreneby og hos hans Familie. Lefort kunde, hvad der syntes Folk i Genf underligt, næppe nok bestride sin Søns Opdragelse. Den ene Termin fulgte paa den anden, og ingen Betaling indløb. Dette vakte almindelig Forundring. Ogsaa Leforts gamle Venner, Hollænderne, dadlede denne Forsømmelse af hans egne Sager. Der var næsten kun en eneste Mand, den kurlandske Adelsmand Blomberg, som tog ham i Forsvar og tilbørlig vurderede Leforts exempelløse Uegennyttighed. «Denne Yndling, som saa fuldstændig behersker sin Herre og Mester, at han i Triumph fører ham omkring til Europas fleste Hoffer, denne overordentlige Mand tænker saa lidet paa sig selv, at han betragter Alt, hvad han kunde kalde Sit, som tilhørende Czaren; til dennes Raadighed staaer hans Pung og hans Liv. Han beskjæftiger sig kun med at føre sin Elev frem til Hæder og med at indgive ham store, ædle og dristige Tanker».

Strax efter Ankomsten til Amsterdam havde det russiske Gesandtskab begivet sig til Haag, hvor det afleverede sine Creditiver. Man modtog det her med samme Æresbeviisninger som i Amsterdam. Lefort blev præsenteret som «Hs. Excellence Monseigneur Lefort, Garde- og Infanterigeneral hos Hs. Majestæt Czaren, Admiral over hans Flaader, Præsident for Czarens Raad, Vicekonge over Storhertugdømmet Nowgorod, overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister ved de fornemste Hoffer i Europa». Efter at Foræringerne vare afleverede og de behørige Visiter aflagte og modtagne, indtog Gesandten sin Plads ved den store Fredscongres i Ryswijk. Der syntes endnu at være langt fra Fredens Afslutning. Keiser Leopold maatte stadig afvise det franske Hofs overmodige Fordringer. Lefort interesserede sig levende for Afslutningen af denne Fred, som vilde tillade det tydske Keiserdømme at vende sin hele Styrke mod Christenhedens Fjender. Han udtalte som sin Herres bestemte Hensigt aldrig at ville taale, at nogen fransk Prinds besteg Polens Throne, men at Czaren vilde stille halvfjerdsindstyve Tusinde Mand med fyrretyve Tusinde i Reserve til den Fyrstes Raadighed, hvem han anerkjendte som Konge over Christenhedens Formuur, Polen. Lefort bestræbte sig ivrigt for at faae den unge svenske Konge, Carl XII, til at følge samme Politik. Han udvexlede smukke Talemaader med ham og i Begyndelsen ikke uden Held. Carl trængte paa, at Lefort skulde besøge ham i Stockholm, og tilbød ham tre Hundrede Kanoner til den russiske Flaade, som skulde tjene til Forsvar for Christenheden. Men snart forandrede hans venlige Stemning sig ved den dygtige franske Gesandt Avaux's Rænker, og Carl XII skilte sin Politik fra den russiske. Da Tiden kom til at underskrive Ryswijkerfreden, glemte Lefort ikke med Navn deri at indføre Genf i Spidsen for det sweiziske Forbund. Forøvrigt vilde det være vanskeligt at godtgjøre, at den russiske Gesandt har udøvet nogensomhelst Indflydelse paa Underhandlingernes Gang; men saa Meget kan vel nok siges, at den Dag, da en russisk Ge-

sandt for første Gang lod sin Røst høre i de europæiske Magters Raad, maatte det orientalske Spørgsmaal træde i et nyt Lys for Europas Øine. Den 31te October vendte Gesandtskabet atter tilbage til Amsterdam.

Czar Peter havde imidlertid fortsat sit Arbeide i denne By og i Zaandam. Før Gesandtskabet reiste til Haag, havde Czaren i den dybeste Hemmelighed aflagt et Besøg hos Wilhelm III i Utrecht og havde derpaa aabnet sig en vid Mark for sin Virksomhed. Wittsen havde indviet ham i Skibsbygningskunsten, havde ladet ham besee Skibsmodellerne og gjort ham fortrolig med Lovene for al Navigation. Paa samme Tid havde han skaffet ham Plads som Peter Tømmermand i det indiske Compagnies Arsenaler i Zaandam og havde givet ham en udmærket Skibsconstructeur, Jean Poul, til Veileder. Peter deelte sin Tid mellem Constructionsarbeider og Studier af Tegninger, Planer og Beregninger. Han afbrød kun sine Arbeider for at besøge de forskjellige Manufacturer og Fabrikker; man saae ham overalt. Han erhvervede sig et Brev som Tømmermester. Det bevidner, at den forstandige og flittige Peter Michailow under Bygningen af Fregatterne Peter og Paul havde vist sig som en god og flink Arbeider, som desforuden tilbunds havde studeret Plantegning og Skibsbygningskunst og derved erhvervet sig Dygtighed til at udøve denne Haandtering. Diplomet er undertegnet af Guerric Klaas Povl den 15de Januar 1698.

XI.

Czaren henvendte nu sin Opmærksomhed paa England, og da Kong Wilhelm havde erfaret hans Hensigt at foretage en Reise dertil, forærede han Peter en Jagt og stillede Viceadmiral Mitchell med en Eskadre til hans Raadighed, saalænge det behagede ham at opholde sig i hans Rige. Peter forberedte sig altsaa til sin Reise og udvalgte ti Reiseledsagere af sit Følge, men han bevarede dog stadigt sit Incognito.

Under Czarens Fraværelse skulde Lefort optage Ingenieurer, Matroser og Søofficerer i den russiske Tjeneste. Ved Adskillelsen kastede de to Venner sig i hinandens Arme, omfavnede hinanden gjentagne Gange og brast Begge i Taarer. Wittsen, som var Vidne til deres Afsked, sagde, at han aldrig havde seet noget saa Rørende. Peter lovede sluttelig Lefort at kalde ham til sig, hvis hans Ophold i England skulde blive langvarigt.

Da den Bolig, man havde holdt rede for Czaren i London, ikke behagede ham, tog han Ophold i Byen Deptford hos en Hr. Ewelyne. Han begyndte atter sine Constructionsarbeider og sine Studier i Marinekyndighedens forskjellige Grene. Han modtog gjentagne Gange af Kong Wilhelm Beviser paa hans høie Agtelse. Peters Ophold i England blev heller ikke saa kortvarigt, som han i Begyndelsen havde havt til Hensigt. Lefort pressede forgjæves paa for at faae Czaren til at komme tilbage og begynde Reisen til Wien, eller for selv at faae Tilladelse til at reise til Genf. Paa den ene Side kunde Peter kun nødigt forlade et Land, hvor han ved hvert Skridt traf paa nye Gjenstande, som egnede sig til Studium, og paa den anden Side satte han en saa stor Priis paa et godt Valg af de Mænd, som Lefort skulde rekrutere for ham, at han ikke vilde give denne Lov til at forlade Holland.

Da Lefort ikke kunde begive sig til Genf, indbød han sine Slægtninge til at besøge ham i Amsterdam. Hans Broder Jacob og to unge meget haabefulde Mennesker, den ene en Søn af hans Broder Ami, den anden af hans Søster Chouet, toge beredvilligt mod denne Indbydelse. Peter Lefort reiste dem imøde til Haag. I Haarlem bleve de ikke lidet overraskede ved at see, at Karether ventede paa dem, og at en Banquet var holdt beredt for dem. De drak staaende paa Czarens og General Leforts Sundhed, derpaa toge de Plads og udbragte de øvrige Gesandters Skaal. Den 22de Januar 1698 ankom de til Leforts Bolig; han tog hjertelig imod dem, og alle Slægtningene vare rørte til Taarer. Da

de havde taget Plads ved Kaminen, spurgte Generalen til sin Moders, sin Broder Ami's og de øvrige Slægtninges Befindende. Det Indtryk, som han gjorde paa sin nære Familie, fremgaaer af følgende Brev, som Jacob skrev snart derpaa til Genf: «Han er bleven langt sværere, men har en virkelig stolt Holdning. Skjøndt fortrolig med enkelte Personer, indgyder han dog Respect ved sine Øine, som ere overordentlig livlige. Hans Paaklædning er prægtig. Han bærer en Klædeskjole, stærkt besat med Guldgaloner, som ere tre Tommer brede, samt en Vest af Guldmor; han klæder sig meget smukt, fuldt saa godt som i Frankrig, og gjør derved et endnu smukkere Indtryk».

«Man anrettede Maden i en Spisesal, der er ligesaa stor som Salen i Hotellet «Vægten». Der findes to Buffeter, som efter min Vurdering gjemme Sølvtøi af 20,000 Francs Værdi. Der er deriblandt Viinpokaler tre Gange større end vore Alterkar. Livreeklædte Musikanter og Trompetere ledsage Skaalerne med Fanfarer. Bordet er sædvanlig dækket med femten Couverter. Han har tre franske Kokke og to Dverge. Af de øvrige Gesandter er den ene, Golowin, blot en tyk, men skikkelig Krop, den anden, Wosnyzin, er en stor og vild Mand. Udgiften blot til de tre Ambassadeurers Maaltider beløber sig til 200 Rdl. om Dagen. Alle, som træde ind i Salen, maae hilse paa min Broder ved at lægge Hænderne paa Jorden og nærme Næsen til en fire Fingersbreders Afstand. Næstefter de souveraine Fyrster er han visselig en af Jordens mægtigste Mænd».

Under lutter Festligheder tilbragte vore Genfere Tiden i Amsterdam. Efter deres egne Tilstaaelser hædrede de Bacchus paa en Maade, som ikke ret egnede sig for Sønner af Calvins strenge Stad. «En Dag», det er atter Jacob Lefort, som taler, «toge vi Plads omkring det store runde Bord med Generalen i Spidsen, Russerne paa den ene, vi paa den anden Side. De to Sider udfordrede hverandre. Mod den første Salve forsvarede vi os tappert; men ved den anden bleve vi alle borede

i Sænk paa Generalen nær, der frelste sig i en Jolle, og uagtet alle de Anstrengelser, som Russerne gjorde for at fælde ham, kunde de dog ikke forhindre, at han sluttelig vandt Seir».

Under hele Czarens Fraværelse var Havet stormfuldt, og Brevvexlingen mellem Holland og England gik kun vanskelig for sig. Peter skrev forøvrigt meget lidt. Endelig kom der dog et egenhændigt Brev, adresseret til de tre Gesandter og med Paaskrift: «Først at aabne, naar de have drukket tre Gange paa min Sundhed». Man troede, at det var en alvorlig Statssag, og Lefort inviterede sine Colleger til Middag. De alene kom den Dag til Taffels, Genferne maatte blive paa deres Værelser. Fulde af Nysgjerrighed efter at lære den vigtige Statshemmelighed at kjende, sendte de Peter Lefort midt under Maaltidet hen for at spørge Nyt. De bleve ikke lidet forundrede ved at erfare, at Brevet ikke indeholdt nogetsomhelst Andet, end at Czaren stadig var i London og lod et Skib bygge under sit eget Tilsyn, og at General Lefort, hvis han længtes efter at tage over Havet, kunde faae et Skib sendt efter sig.

Lefort tog dog ikke afsted, men da vore Genfere yttrede et Ønske om at vise Czaren deres Hyldest, blev Peter Lefort sendt afsted med dem. Ved Ankomsten gav Czaren dem sin Haand at kysse og trykkede Peter Lefort til sit Bryst. I et nyt Brev skriver Jacob Lefort: «Alt er ikke lige behageligt hos Czaren. Hans Arme, Been og hele hans Legeme er i en evig Uro. Han vender undertiden Øinene saaledes, at man kun kan see det Hvide i dem. Jeg troer, at det er af Mangel paa Opdragelse. Forøvrigt er han velskabt, men klædt meget simpelt som Matros. Hans Lidenskab er at leve stadigt paa Havet».

I London som i Amsterdam fortalte man de meest vidunderlige Historier om Peter. Man sagde, at han engang under en Storm paa Havet havde beroliget sine Folk med de Ord: «Have I nogensinde hørt, at en Czar er omkommen paa

disse Bredder». Man paastod, at han havde yttret det Ønske at overvære en Execution, og da der for Tiden ikke fandtes nogen dødsdømt Forbryder, havde han udbrudt: «Naa, saa tag een af mine Folk»! Idet Jacob Lefort berører disse Anecdoter, undlader han dog ikke at tilføie: «Man pleier her at pynte paa Alt». Mangen en Englænder, som havde bedet Czaren om at komme med til Rusland, men havde faaet Afslag, hævnede sig derfor ved ondskabsfulde Opspind. Selv fortjenstfulde Mænd dømte han temmelig letsindigt; Biskop Burnet, der havde udført mere end eet Ærinde for Kong Wilhelm hos Czaren, meente saaledes, at Naturen snarere havde bestemt ham til en god Tømmermand end til en stor Fyrste. Paa samme Tid, som den aandrige Historiker saaledes formulerede sin Dom, skrev Peter følgende mærkelige Brev til sin Patriarch i Moskau: «Jeg er her for at adlyde Guds Ord til vor Fader Adam: i Dit Ansigts Sved skal Du æde Dit Brød. Sikkert nok arbeider jeg ikke her af Trang, men af Lyst til at lære Søkunsten bedre at kjende og at hjembringe nyttige Kundskaber til Rusland; til mit Livs Slutning vil det være mit Ønske at kunne sætte mig istand til at triumphere over Christenhedens Fjender og befrie de Christne».

Endelig maatte han forlade England. Den 18de April 1698 indskibede han sig. Før han gik tilsøes, sendte han Kong Wilhelm, en Diamant af stor Værdi, men usleben og indpakket i graat Papir. Han havde taget flere Englændere i sin Tjeneste. Lefort havde i Holland ved lovlig Contract hvervet 580 Matroser, Ingenieurer og Officerer. Paa fire store Skibe lod man Alle tage afsted til Archangelsk. Dernæst gjorde de to Venner sig rede til at forlade Holland; men det kostede dem meget at forlade et Land, hvor de havde lært saa Meget, og et Folk, hos hvilket de fandt en overordentlig Virksomhed parret med Ro, Jevnhed og Velvillie. De efterlode der gamle og nye Venner; men efter et Ophold paa otte Maaneder i England og Holland, var det paa

Tiden, at Gesandtskabet begav sig til Wien, hvorhen Lefort alt længe havde ønsket at reise, da han vidste, at Keiser Leopolds Fredsunderhandlinger vare paa Nippet til at føre til en Fred med Sultanen.

XII.

Indtoget fandt Sted i Wien den 16de Juni 1698 i to keiserlige Vogne, som bleve fulgte af tresindstyve af Hofembedsmændenes Vogne. Man skyndte sig ikke med at forlange Audiens, fordi Gesandterne først vilde vide, hvorvidt man var kommen med Fredsunderhandlingerne. De to Regenter ventede dog ikke saalænge; deres første Møde fandt Sted paa Lystslottet Favoriten; Lefort var tilstede som Tolk. I Begyndelsen voldte Etiquetten nogen Forlegenhed. Keiseren vilde ikke lade Czaren tage Plads ved sin høire Side, og begge Monarker bleve altsaa staaende. Keiseren tog sin Hat paa Hovedet, men da han saae, at Peter for at bevare sin Incognito ikke vilde følge hans Exempel, tog han ogsaa Hatten af. Snart slog Samtalen dog over i en hjerteligere Tone. «Min Broder maae vide, at De er den fornemste Monark i Christenheden, og at jeg særlig er kommen for at bestyrke vort Forbund. Keiseren maa ikke tage det ilde op, at jeg ikke er kommen før; de store Forretninger, som jeg har havt i Holland og England for at udruste en Flaade, ere de eneste Aarsager til denne Forsinkelse». Hele Samtalen havde en lignende broderlig Charakteer. Lefort vandt ogsaa Keiser Leopolds Velvillie. Han overøste ham med Gunstbeviisninger og gjorde blandt Andet hans Broder Ami til Ridder af det hellige romerske Rige.

Den følgende Tid saae man Peter efter vanlig Viis have travlt med at undersøge alle Ting. Tiden kom, da han troede at kunne indlade sig i en Samtale med Kansleren, Grev Kinski, om det orientalske Spørgsmaal. Man ønskede Fred, men var dog nødt til at erkjende, at den ikke kunde afsluttes

uden at tage Hensyn til en Fyrste, hvis Charakteer og skarpe Forstand kunde sikkre ham en høi Indflydelse paa den europæiske Politik. Nu vilde Peter ikke nedlægge Vaabnene, før han havde betvunget Tatarerne og faaet fast Fodfæste paa Krim. Det var paa Keiserens Opfordring, at han havde begyndt Krigen med Tyrkerne; han maatte altsaa kunne vente, at Freden ikke blev sluttet, uden at Keiserens Allierede bleve istand til at erholde en passende Erstatning. Kinski paastod, at hans Herre kun havde aabnet Fredsunderhandlingerne paa Englands og Hollands ivrige Opfordring*). «De tænke kun paa deres Handelsinteresser», afbrød Czaren ham. «Hos mig er derimod Alt ærligt, og hvad jeg har sagt, holder jeg. Jeg veed vel, at Keiseren af Hensyn til Arvefølgen i Spanien trænger paa Fred; men Sultanen vil atter gribe til Vaaben, saasnart han paany seer Keiseren indviklet i Krig med Frankrig». Kinski skjød sig ind under Rigets Udmattelse og den ringe Lid, man kunde fæste til Polakkerne og Venetianerne. «Nei!», udbrød Czaren ivrigt, «hvad der faaer Eder til at handle saaledes, er Begivenhederne i Spanien; men I glemme, at Ungarn kan gjøre Oprør paany, som det nylig gjorde». «Lad Fortiden hvile», svarede Kinski, «og lad os kun tænke paa Nutiden og paa at tilfredsstille vore Allierede». «Nuvel», svarede Czaren,

*) For at forstaae den følgende Samtale maa man erindre, at Ungarerne 1678 gjorde Oprør under Grev Tøkøli, at Tyrkerne understøttede denne med en stor Hær og endog bragte Wien i stor Fare. Udenfor denne By bleve de dog slaaede 1683 af den polske Konge Johan Sobieski og en tydsk Rigshær. Derpaa dannede der sig mod Tyrkerne et stort Forbund af Keiseren med Tydskland, Polen, Venetianerne og Rusland. Efter langvarige Kampe bleve Tyrkerne nødte til den høist ugunstige Fred i Carlowitz (Januar 1699). Paa Rigsdagen i Presburg 1687 havde Ungarerne maattet erklære deres Land for et Arverige. Om de spanske Arvefølgestridigheder see Afhandlingen: «Carl den Anden» i «Historisk Archiv» I, p. 477 og følg., og «den spanske Arvefølgekrig i Spanien» III, p. 238 og følg.

«jeg kan paa ingen Maade billige de Forslag, som ere gjorte. Jeg vil, at Tyrkerne skulle opgive alle de Byer, som de have bemægtiget sig, og jeg vil have Fæstningen Kertsch paa Krim; hvis disse Betingelser forkastes, vil jeg fortsætte Krigen med min hele Styrke, og jeg vil ikke ende den, før jeg har tvunget mine Fjender til en Fred, der er lige saa fordeelagtig som hæderlig».

Kort efter at Peter havde afgivet denne bestemte Erklæring, forespurgte Gesandtskabet sig om, hvornaar det kunde erholde Audiens hos Keiseren. Nu reiste man imidlertid fra østerrigsk Side Etiquette- og Ceremonielspørgsmaal, som forlængedes i en saadan Uendelighed, at Peter tabte Taalmodigheden og allerede talte om at ville til Venedig; ja maaskee endog til Frankrig, da han den 29de Juli om Morgenen pludselig befalede Lefort inden Middag at gjøre sig rede til at reise til Moskau. Han havde faaet Efterretning om Strelitzernes Oprør.

XIII.

Allerede to Gange tidligere havde Strelitzerne været Redskaber for en Sammensværgelse, som var opspunden mod Regjeringen og Peters Liv; nu havde de for tredie Gang reist sig, og denne Gang rettede Oprøret sig mod Peters reformatoriske Bestræbelser. Der var kun een Mening i Moskau om, at hvis de havde seiret, vilde ikke en eneste Fremmed have faaet Lov til at blive i Riget. Strelitzerne havde denne Gang kunnet reise sig saa meget desto frygteligere, som Sammensværgelsen havde Forgreninger i selve Czarens Palads; de følte sig stærke ved Prindsesse Sophies, ja selve Czarindens Billigelse og tænkte paa at hæve Peters niaarige Søn paa Thronen for saaledes at bringe den gamle Sagernes Tilstand tilveie igjen i det hellige Rusland. De rykkede frem mod Hovedstaden, da de bleve overraskede og slaaede af Fyrst Romodanowski. Deres Nederlag var saa fuldstændigt, at de

Alle vare blevne nedhuggede eller fangne. Seirherren havde ladet hver tiende af sine Fanger hugge ned, men havde ikke vovet at skride til en Undersøgelse og Domfældelse af de Oprørere, som vare faldne i Hænderne paa ham. Peter befalede ved sin Ankomst først og fremmest, at denne Undersøgelse skulde finde Sted. Selv havde han alt afgjort Strelitzernes Skjæbne; han vidste, at intet Forlig var muligt med disse Prætorianere, og Undersøgelsen bekræftede fuldstændigt hans Opfattelse; den medførte ingen Tilstaaelse, ligesaalidt som Torturen fremkaldte nogen Angivelse. Alle som een Mand bleve de tause og ubevægelige, og Alle bleve dømte til Døden*).

---

*) Det er en almindelig bekjendt og udbredt Historie, at Czaren selv med sine Hoffolk deeltog i Strelitzernes Henrettelse. Denne Fortælling skriver sig fra første Færd fra en Reisebeskrivelse, diarium itineris, hvis Forfatter, Korb, var Secretair ved et østerrigsk Gesandtskab, der indtraf i Moskau lidt før Carlowitzerfreden. Dette Gesandtskab havde ogsaa et religieust Øiemed og talte i sin Midte tre Jesuiter. Korbs Beretning bærer heelt igjennem Præg af religieust Had. Mærkelig nok mener han imidlertid, at det ikke er Czaren, men Lefort, som er Skyld i Katholikernes Udelukkelse fra Rusland, og Lefort er derfor Gjenstand for de meest hadefulde, men aldeles ugrundede Beskyldninger; han mishandlede sin Hustru, til Czaren maatte lægge sig imellem, han hengav sig til vilde Udsvævelser, det var ham, som hævede Catharina frem fra Støvet til Czarens Elskerinde, o. s. v. I denne Beretning findes nu Fortællingen om, at Peter med Øxen i Haanden efter de moskovitiske Czarers ædleste Forret selv har hugget Hovedet af fem Strelitzer. Vi kunne vistnok rolig erklære denne, som saa mange andre Historier om Peter, for et forsætligt Opspind; der findes ikke mindste Hentydning dertil hverken i Gordons, Jacobs eller Peter Leforts Brevvexlinger eller i nogen anden samtidig Beretning, ikke engang hos en anden Smædeskriver, Neubauer, der dog kom ind i Rusland med samme Gesandtskab, blev længe i Landet og forøvrigt paabyrder Peter alle mulige Forbrydelser; fra denne sidste Forfatter stammer saaledes en anden af Katholikerne videre udbredt, men aldeles ugrundet Fortælling, at Peter i en Kirke i Litthauen lod en Deel Præster af Sanct Basilius's Orden hugge ned, skjøndt de ikke havde gjort det mindste Ondt.

Medens Peter saaledes forfulgte Processen mod Strelitzerne, havde han givet Ordre til, at den russiske Flaade skulde gjøre sig færdig til et Angreb paa Kertsch. Han troede ikke, at Underhandlingerne mellen Keiseren og Sultanen vare saa vidt fremskredne, som de virkelig vare, og iilte selv til Voronesch for at paaskynde Flaadens Afseiling. Lefort fik paa sin Side Ordre til at forhale Fredens Afslutning saa meget som muligt. Peter opfordrede ham samtidigt til at træffe de nødvendige Forberedelser til at feire deres lykkelige Hjemkomst. Festlighederne skulde afholdes i et Palads, som under deres Fraværelse var bleven opført heelt og holdent af Steen, og som Czaren havde foræret sin Ven.

Lefort beskriver i et Brev til sin Familie i Genf sin nye Bolig i følgende Udtryk: «Man kommer først ind i en stor Sal, der efter Folks Mening er meubleret med megen Smag. Derpaa følge fire ligesaa smukke Værelser, der ere udstyrede hver paa sin Maade. Det første er tapetseret med forgyldt Læder og har prægtige Buffeter; det andet er heelt opfyldt med chinesiske Snurrepiberier; det tredie er betrukket med guult Damask, og i dette Værelse er der en Seng, som er tre Alen høi og har et skarlagensrødt Sengeomhæng; det fjerde er endelig ifølge Czarens Ordre bleven behængt med Søstykker fra øverst til nederst og smykket med Skibe, som hænge ned fra Loftet. Der er endnu ti andre Værelser, af hvilke de sidste vente paa en lignende prægtig Udstyrelse. Paladset, som har kostet 80,000 Rigsdaler, har ikke sin Lige i Rusland. Ikke langt fra det staaer endnu mit gamle Træhuus som for ved Modsætningen end stærkere at fremhæve min nye Boligs Skjønhed. Rundt omkring hele Bygningen har man anbragt et halvt Hundrede smaae Kanoner, der bruge et qvart eller et halvt Pund Krudt til Ladning, og længere borte ved Bredderne af Jausa staae tre Batterier, af hvilke det ene tæller tredive store Stykker. Der er endnu et halvt Hundrede andre Kanoner omkring Dammene. Paa vor Indvielsesfest skulle disse Kanoner give Salut, alle Musikcorps

skulle spille, og der skal finde et glimrende Fyrværkeri Sted. Festen vil vare tre Dage, og det er mit høieste Ønske, at den maa svare til Hs. Majestæts Forventninger».

Hvem skulde have troet, at disse Linier, som aande en ublandet Taknemmelighed og Glæde, skulde blive de sidste fra Leforts Haand. Festen begyndte Søndagen den 12te Februar. Peter var vendt tilbage fra Voronesch for at tage Deel i den, og han tilbragte de sidste Dage af Ugen hos sin Ven. Den 19de vendte han tilbage til Voronesch uden dog, som han havde ønsket, at faae Admiralen med sig, da dennes Saar atter havde aabnet sig. De følgende Dage gjorde Ondet hurtige Fremskridt, og Saarfeberen tog til. Den Syge laa i uafladelige Phantasier, og intet Ord, som vidnede om, at han var ved sin Bevidsthed, undslap hans Læber. Hans Præst var tilstede, og Lefort henvendte ogsaa et Par Gange nogle uforstaaelige Ord til ham; først da han laa paa det Yderste, bad han ham om at bede, og derpaa udaandede han den 2den Marts Kl. To om Natten i sin Brodersøns Arme.

En Coureer bragte Efterretningen til Voronesch. Peter iilte til. Alle hans Træk udtrykte den høieste Grad af Sorg. «Paa hvem kan jeg nu forlade mig?», udbrød han, «han alene var mig tro». Han fandt en Smule Trøst i at vise sin afdøde Ven de sidste Æresbeviisninger og befalede, at hans Begravelse skulde gaae for sig med en Pragt, hvis Lige man aldrig havde seet. Det var Lefort, som gjennem Røg og Damp havde ført ham til Asow; det var ved hans vise Raad, at Peter havde kunnet drive Osmannerne tilbage og aabne sit Rige Adgang til det sorte Hav; hvorledes skulde han kunne vise en saa stor Tapperhed og Troskab Ære nok?

Paa Begravelsesdagen gik Peter i den dybeste Sørgedragt i Spidsen for Ligtoget. Han fulgtes af 3 Marineregimenter og et Følge af alle Hærens Officerer, alle Bojarer og fireogtyve Hofdamer. Otteogtyve Oberster bare Ligkisten. De bragte den ind i den reformeerte Kirke, hvor Pastor Stumpfius holdt Ligprædikenen paa Hollandsk. Han prædikede over Prædi-

kerens Bogs 8de Capitels 8de Vers. «Saalænge som Solen gaaer op over dette store Rige, vil den store Ministers Navn blive i evig Minde. Vi vide, at næst Guds var Czarens Naade hans Lys og Liv, hans Skjold og hans Himmel her paa Jorden. — Men Solen har sine Pletter, Naade staaer for Fald. Aulæ lumen lubricum. Hvormange berømte Yndlinge har man ikke seet styrtet, som Clitus og Parmenio, Joab, Sejan og Henrik IV's Ven Biron? Saaledes var det ikke med Hs. Excellence. Lefort saae ikke sin Sol i dens Nedgang. Han døde midt i den høieste Ære, Rang og Gunst».

«Og hans Sjæl? Christne! hvad skulle vi sige om hans Sjæl? I alle Forhold fulgte han Forsynets Veie, og vi have altid seet ham med hjertelig Tro hylde den rene protestantiske Lære. Under Sygdommens hurtige Løb har han vel ikke kunnet bekræfte dette Vidnesbyrd, men vi have det faste Haab, at han, naar Menneskets Søn kommer, vil være blandt deres Tal, over hvem hans barmhjertige Naade vil brede sig».

Da Pastoren havde endt sin Tale, sendte Hærens Geværsalver og fyrretyve Feltkanoners Torden Generalen et sidste Farvel. Han blev bisat i den til Kirken stødende Kirkegaard, og hans Støv hvilede her i Fred, til Kirken i 1812 blev et Bytte for Flammerne; paa den Plads, hvor Kirken havde staaet, opførte man senere private Bygninger. Leforts Grav blev da aabnet; man fandt Uniformen, som havde indhyllet Legemet, vel bevaret; men efter nogle Minutters Forløb smuldrede den hen i Støv. Resterne af Peter den Stores Ven bleve flyttede til Sanct Lazarus's Kirkegaard.

Ifølge russisk Skik og Brug blev der efter Begravelsen holdt et stort Gilde i Leforts Huus; men Czaren var ikke tilstede ved det, men indesluttede sig i sit Palads. Det var ikke en Yndling, han havde tabt, men en Ven. I ni Aar havde de vandret til samme Maal, næsten uden at skilles. I det Værk, som Peter havde paataget sig, nemlig at reformere Rusland, opdrage det og aabne Veien for det til en stor Fremtid, havde Lefort været indviet, han havde deelt alle

hans Tanker; han havde været hans Raad. De havde tilsammen havt en Eenhed af alle Aandens udmærkede Egenskaber; den Ene havde sit overordentlige Geni, sin gjennemtrængende Forstand og faste Villie; den Anden havde sine Kundskaber, sit mere ubildede Blik, sin Aands Friskhed og Fiinhed, sit jævne og ligelige Sind, Alt parret med Handlekraft og Hengivenhed. I sin Sorg over den tabte Ven knyttede Peter sig fast til Alt, hvad der mindede om ham. Leforts Moder, der nu var firsindstyve Aar gammel, levede endnu i Genf; Peter skrev selv til hende og meddeelte hende det Slag, som havde ramt dem Begge. Han underrettede Raadsherre Lefort og Republikken Genf derom. Han gav Admiralens Brodersøn, Peter Lefort, en høiere Rang i Armeen, knyttede ham nærmere til sin Person og overvældede ham med Beviser paa sit Venskab. Leforts Gjæld blev betalt, og hans Enke fik en betydelig Pension, men navnlig var Peter uudtømmelig i sine Beviser paa Venskab mod Vennens Søn. Han besluttede at være ham i Faders Sted. Lefort havde ønsket, at hans Søn skulde opholde sig endnu nogle Aar i Udlandet, før han vendte tilbage til Moskau, og Peter fulgte hans Ønsker. Da Navnet Henrik ikke findes i den græske Kalender, bar den unge Lefort i Rusland Navnet Andreas efter Moskaus Apostel. Da han blev myndig, kom han i Besiddelse af de Godser, som hans Fader havde faaet i Belønning efter Asows Erobring. Der blev optaget en Inventarieliste over Alt, hvad Frants Jacowlewitsch Leforts Palads indeholdt, og efterat Czaren først havde udtaget et mindre Antal Gjenstande, som han vilde gjemme til Minde om sin Ven eller skjænke til hans Enke, skulde alt det Øvrige blive under Statens Segl til Henriks Tilbagekomst.

XIV.

Sorgen over Vennen svækkede ikke længe Czarens Regentvirksomhed. Peter havde nylig erfaret, at hans Gesandt havde afsluttet Freden i Carlowitz med Tyrkerne. Ikke desto

mindre tog han afsted til Asow, da han higede efter at vise sig paa det sorte Hav i Spidsen for sin Flaade; man skulde see, at Rusland vilde kunne hævde sin nys erhvervede Magtfylde. Et Skib af denne Eskadre bragte den russiske Gesandt til Constantinopel, lod det russiske Banner vaie under Serailets Mure og hilste det gjentagne Gange med sine Kanoner. Efter at Peter ved disse Skridt havde betegnet sin orientalske Politik, vendte han sig til Østersøen og de Provindser, hvor han allerede i Aanden havde udpeget Stedet for sin nye Hovedstad. Tiden var kommen til at træde i Kamp mod Sverige. Det er bekjendt nok, at han strax i Begyndelsen af denne Krig led det store Nederlag ved Narwa i Aaret 1700; her blev Peter Lefort fangen, og da Peter nu ikke mere havde nogen Person af Navnet Lefort omkring sin Person, følte han den meest levende Trang til at kalde sin Vens Søn tilbage fra Genf.

Henrik havde naaet en Alder af sytten Aar. Han var en smuk ung Mand af en høi og kraftig Væxt. Da hans Fader sendte ham til sin Familie i Genf, havde han roest hans gode Anlæg og sagt om ham: «I ham er der Stof til alt muligt Godt». Herrerne i Genf havde givet deres store Medborgers Søn den meest hæderlige Modtagelse. Ved den Audiens hos Raadet, som de tilstedede ham ved hans Ankomst, havde Raadsherren Favre modtaget ham ved Døren til Raadssalen og ført ham til en Lænestol, der var anbragt ved Borgemesterens Side. Staaende og med blottet Hoved havde Raadets Medlemmer hørt paa Oplæsningen af det Brev, ved hvilket Czaren anbefalede den unge Lefort til dem, og de anviste ham Æрespladsen i Domkirken Sanct Peter. Alt, hvad man senere hørte om Henrik, var af den Natur, at det fuldstændigt bekræftede de gode Forventninger, som man nærede om ham. Næppe havde Peter den Store faaet Henrik i sin Nærhed, før han følte den største Kjærlighed til ham. Han vilde ikke mere skilles fra ham, ligesaa lidt som han havde villet skilles fra hans Fader. Saasnart Henrik var staaet op, pleiede han at begive sig til Czaren, hvem han

først forlod seent ud paa Natten. Ofte fandt Peter Glæde i at spise til Middag hos ham; han tog ham ofte i sine Arme og kyssede ham med Ømhed. Peter udnævnte Henrik til Lieutenant for sine Bombaderer, han maatte dele alle hans Besværligheder, og om Natten sov de i samme Seng. Ofte maatte han saaledes pludselig midt om Natten bryde op til Voronesch og Archangelsk eller tage afsted til Krigsskuepladsen. Det var at paalægge den unge Mand, der var opdragen under et andet, mildere Klima, Anstrengelser, som selv den kraftigste Legemsconstitution med Møie vilde have kunnet udholde.

Henrik segnede ogsaa under denne Byrde. Han var ved Armeen under Nöteborgs Beleiring, da en hidsig Feber den 28de April 1703 gjorde Ende paa hans unge Liv. Det meest levende Venskab kunde ikke forsvare ham mod Døden, ligesaa lidt som det havde kunnet frelse hans Fader.

Atter blev Paladset Leforts Porte lukkede. Generalens Enke blev boende i sin gamle Bolig og levede der længe et strengt og tilbageholdent Liv. Ved hendes Død i Aaret 1726 blev Peter Lefort den eneste Repræsentant i Rusland for denne berømte Familie. Czaren havde uafbrudt viist ham sin Velvillie, ligesom han stadig mindedes Admiralen med Hengivenhed. En af hans sidste Tanker var ved Italiens bedste Billedhuggere at opreise et Mindesmærke for de Generaler, som meest havde bidraget til hans hæderlige Regjering, først og fremmest for Lefort. En Ukas var allerede undertegnet, Tegningerne vare allerede afsendte fra Italien, da Peter selv maatte følge sine forudgaaede Venner og tro Tjenere i Døden.

F. Granzow.

Gregorius Lopez.*)

Troen paa en usynlig Aandeverden tilhører ikke alene Oldtidens Folk eller de nulevende, mere eller mindre vilde Folkeslag, men findes ogsaa i Christendommen. Ved Bibelens Lære om Engle og Dæmoner ligesom ved dens Grundlærdomme om den usynlige Guds Legemliggjørelse i Christus, om en personlig Hellig-Aand, om, hvorledes Kjødet skal dødes, for at Aanden kan frelses, har den i sin Tid bragt Troen paa en Aandeverden til at blomstre i en ualmindelig Grad. Det var Katholicismen, der udviklede denne menneskelige Trang til det Mystiske og skabte en talrig Skare af Helgener og Helgeninder, ligesom den fremviste endnu flere Troldmænd, Hexe og Besatte.

I de protestantiske Lande og i Særdeleshed i det materialistiske nittende Aarhundrede betragtes alle hidhørende Beretninger fra en svunden Tid som Frugten af denne Tids Overtro og Vankundighed eller fremgaaede af et bevidst eller et fromt Bedrag; men en nøiere Undersøgelse af de kjendte Tilfælde i deres Almindelighed lader sig ikke tilfredsstille ved en saa kort og afgjørende Dom. Der foreligger mangfoldige authentiske og i enhver Henseende troværdige Vidnesbyrd om, hvorledes man gik frem for at faae en Person erklæret for Helgen og de skeete vidunderlige Gjerninger constaterede.

*) Görres: «Die christliche Mystik». 1833. La vie de Gregoire Lopez. Cöln 1717. (Madrid 1658).

Havde Vedkommende levet i et Kloster, forhørtes alle dets geistlige og læge Beboere, Prioren, Skriftefaderen, o. s. v., hvorpaa Erkebispen indberettede Sagen til Paven i Rom. Denne overdrog nu en Commission at foranstalte en ny Undersøgelse. I Commissionen sade Biskopper, anerkjendt fromme Geistlige, Raadsherrer og Læger; den afhørte ofte Tusinder af Vidner, og hyppigt blev den efterfulgt af en ny Commission, før Sagen blev anseet for moden til Afgjørelse. Det er saa langt fra, at Adgangen til at blive erklæret for Helgen var let, at den tværtimod var meget vanskelig. Naboklostere, andre Munkeordener, Nabobispedømmer, o. s. v. optraadte strax fjendtlig imod Forsøget; Lægfolk og Fritænkere, der altid findes, rystede paa Hovedet, Commissionsmedlemmerne skærpede deres Vid og Opfindsomhed og tilkaldte bekjendte Forhørsdommere, og Paven selv gav kun nødtvungen efter; thi han saavel som enhver høitstaaende Geistlig var fremfor Alt interesseret i ikke at blive ført bag Lyset. Men for Kjendsgjerningernes Logik maatte de bøie sig, og tilsidst blev da den afdøde Person i Kraft af hans hellige Liv og hans hellige Naadegaver (Miraklerne) erklæret for Helgen.

I alle Levnetsbeskrivelser over Helgener og Helgeninder træffer man samstemmende Fremtoninger, hvad der ikke saa meget tyder paa Efterabelse som paa, at samme Aarsag frembringer samme eller tilsvarende Virkning. Et Legeme, der igjennem Aaringer blev dannet ved streng Askese, et indadvendt, fromt Aandsliv og en i Troen brændende Sjæl udmærkede Alle, og mærkeligt er det, at de Fleste, der bleve kanoniserede, allerede fra deres Barndom af (endog fra det femte Aar) udmærkede sig ved en fiin, nerveus Constitution og ved aandelige Anlæg, der kun kunde udvikles ved deres Leveviis og Tidsalderens hele Retning og tilmed udvikles paa samme Maade. Man kan derfor godt forklare mange af de Hændelser, der ere indtraadte, uden at berøve Vedkommende Helgenglandsen; thi han er ikke Helgen i Kraft af de ydre Tegn, men i Kraft af den Sjælsstyrke, hvormed han førte et

saadant Liv, at ydre Tegn bleve mulige. De fleste Helgener have saaledes fastet i en ganske utrolig Grad. Hvad Enhver har kjendt i enkelte Øieblikke ved dybe Sjælerørelser, Glæde eller Sorg, at han ikke har følt Trang til legemlig Næring, var hos dem blevet den normale Tilstand. Det var Trangen til aandelig Næring, der var fremherskende, og en Nydelse af Alterets Sacramente mættede det længselsfulde Sind og igjennem det Legemet i en tilstrækkelig Grad. Dag for Dag afmagredes Legemet, men Sjælen førte et rigt Liv. Alle Livskræfterne vendtes indad, og Forholdet imellem Sjæl og Legeme hos det almindelige Menneske blev hos dem idelig forstyrret, indtil det Skridt for Skridt næsten blev vendt om. Vi see, høre og føle igjennem Sandserne, og hvad disse fornemme, bringes til Sjælens Kundskab; men Helgenerne havde i den Grad gjort Legemet til Aandens Tjener, at, hvad de følte i Sjælen, viste sig for Sandserne. Øiet saae lettere Tanken hos den, de talte med, end Skikkelsen, for Øret løde himmelske Sange, selv om Luften var opfyldt af Mængdens Skrig, og ved et sjælfuldt Ord kunde det fine Legeme zittre, medens det var ufølsomt for Pinsler. Afdøde fra Verden og uden at agte paa deres Omgivelser levede de et indvortes Liv med Gud og hans hellige Engle. Snart hensank de i stille Betragtninger, snart brøde de ud i Extase, og undertiden kunde de hele Timer igjennem indtage Stillinger, som Legemet ikke vilde kunne udholde i flere Minutter i almindelig Sjælstilstand. Det var ganske simpelt Krampe; men denne var ikke Tegn paa et sygeligt Legeme, men paa en exalteret Aand, der gav Legemet Kræfter, som maatte synes utrolige og miraculeuse. Det Samme var Tilfældet med Besvimelser, Blodudtrædninger, heftig Graad, krampagtig Hulken og en dødlignende Hviletilstand. Ved aarlange og brændende Forestillinger i en bestemt Retning kunde det organiske Liv vendes imod denne, og Blodomløbet ag Nervesystemets Virkninger kunde da frembringe Tegn i Hjertet, paa Hænder, Hoved og Fødder, hvilke Tegn i al deres

Utydelighed bleve Gjenstand for from Tilbedelse. Det var ikke blot de enkelte Organer, der bleve overordentlig følsomme ved den Sensibilitet, der herskede i det afmagrede Legeme, men Huden selv blev hvid og fiin, næsten gjennemsigtig, og naar Vedkommende kom i Bevægelse, kunde den udtrædende Sved være olielignende. Ramte Døden et saadant Legeme, kunde det ofte holde sig længe enten i Graven eller i de kølige Klosterhvælvinger, og blev nu Kisten aabnet, og Olieudtrædelsen af Hudens Porer bemærket, var dette for de fromme Brødre og Søstre et Mirakel, især da den havde en Duft, som tilskreves himmelske Roser, uden at man tænkte paa de jordiske Roser, som den fromme Sorg havde lagt til den Afdøde i Kisten. Lang Fasten, brændende Bønner, ualmindelige Stillinger, dyb Hensynken i Tanker eller indre Syner og dernæst Angivelse af Syner, Aabenbaringer og Samtale med Aander var altid det, som henvendte Opmærksomheden paa den Enkelte. Hvad der betroedes til Skriftefaderens Hemmelighed eller foregik i Dødsøieblikket, blev hyppigt offentliggjort efter Døden, og snart glemte Folket over de mærkværdige Tildragelser det kun for Færre bekjendte, rige indre Liv, som den Afdøde havde ført, og som var den første og dybeste Grund til, at han vandt Helgenglorien.

Det er en saadan Helgens Liv, vi skulle gaae over til at fremstille. Det er det aandelig skjønneste og reneste Billede, som vi have truffet iblandt flere, og vi finde intet Latterligt i, at hans Samtid har seet Mirakler, hvor vi ingen saadanne kunne opdage, men smile kun veemodigt ad dens fromme Naivetet, medens vi beundre den Mand, hvis Liv i Gud ikke var i Ord, men i Gjerning.

Gregorius Lopez blev født den 4de Juli 1542 i Madrid. Efternavnet Lopez er ikke hans rette Navn. Han holdt dette skjult for at afbryde ethvert Baand med Omverdenen, og det er kun Lidet, man veed om hans Familieforhold. Han var den Yngste af flere Børn og havde foruden flere Brødre

to Søstre. Han lærte med Lethed at læse og skrive, men flygtede allerede i en Alder af 11 til 12 Aar fra sit Fædrenehjem op til Navarra, hvor han i 6 Aar levede i stor Nød hos en Eremit. Da Faderen endelig havde fundet ham efter mange Efterforskninger, førte han ham tilbage og anbragte ham som Page ved Hoffet i Valladolid. Heraf saavelsom af, at hans Fader eiede flere Huse i Madrid, kan man slutte, at han var af fornem Slægt. Ved Hoffet opholdt han sig i to til tre Aar, men var allerede nu saa hengiven til indre Andagt, at dette Ophold ingen Indflydelse havde paa ham. I Stilhed modnede han sin Beslutning ganske at offre sig til Guds Tjeneste, og da han efter mange Paakaldelser om Guds Bistand paa de hellige Steder, han kunde besøge, endelig havde vundet den Overbeviisning, at hans Plan havde Himlens Samtykke, forlod han Spanien og naaede i sit tyvende Aar Mexico, hvor han landede i Vera-Cruz.

I Modsætning til den Masse Spaniere, der landede tomhændede i Vera-Cruz for at erhverve sig Rigdomme i den nye Verden, uddeelte han strax imellem de Fattige Alt det, han havdeført med sig, og som havde en Værdi af 8,400 Realer. Kun iført en Kappe af tyndt Tøi og uden Hovedbedækning begav han sig til Mexico, som han snart forlod for at begynde et Eneboerliv i Zacateca. Da han imidlertid ikke fandt Stedet her eensomt nok, flyttede han efter et kort Ophold et Par Dagsreiser længere bort, til Dalen Amajac, hvor Chichimeca-Indianerne boede.

Paa Veien hertil kom han forbi en Capitains, Corrillo d'Avilas, Bopæl. Denne fik Medlidenhed med den tyveaarige Yngling, som barhovedet og barfodet, kun klædt i en Kappe med Snor om Livet, var reist fra Spanien for at tjene Gud i Eensomhed — det første Exempel herpaa i den nye Verden — og tilbød at bygge ham en Hytte. Men Lopez afslog det og laante kun det nødvendige Værktøi af ham.

I sit etogtyvende Aar, i en Alder «da andre Ynglinge lee, elske og dandse, eller hvad de nu ellers gjøre», begyndte

han saaledes det Eneboerliv, som han med ringe Forandringer førte til sin Død. Han sov paa Jorden med en Steen til Hovedpude og kun hyllet i et Dække. Kun tre Timer offrede han til Søvnen og fandt, at det næsten var for meget; hvilede han end længere, tilbragte han de mørke Nattens Timer — thi han brugte aldrig Lys — i indre Vaagen. Han spiste kun een Gang om Dagen, hyppigst ristet Mais. Han smagte aldrig Kjød, og fik han saadant forærende, rørte han det aldrig, takkede for Gaven, men gav det til Indianerne, som aldrig tilføiede ham noget Ondt. Capitain d'Avila sendte ham sine Børn, for at de af ham kunde lære at læse og at skrive, og disse bekræfte, at de aldrig have seet ham spise Andet undtagen en enkelt Gang nogen raa Salat, en Roe, eller de Riiskager, som de bragte med til ham. Frugter, Figener og hvad Andet, de kunde bringe ham, afslog han at modtage. I de senere Aar, da han ofte ikke kunde undslaae sig for at smage paa, hvad der blev ham budt, tog han aldrig mere end en halv Figen eller en Vindrue og sagde: det er nok for dette Aar. Bød man ham Melon, tilfredsstillede den blotte Lugt ham i samme Grad. Capitain d'Avilas Sønner traf ham ofte paa Knæ med udstrakte Arme, hensunken i Tilbedelse, uden at han mærkede deres Komme, og mere taknemmelige end over hans Underviisning i Læsning og Skrivning vare de over de fromme Lærdomme, han indplantede i deres unge Hjerter.

Som alle hellige Mænd led han især i Begyndelsen af sit fromme Liv under store Anfægtelser. Ligesaa levende som han i sin Tilbedelse og i Bønnen følte Gud i Nærheden af sig, ligesaa virkeligt fornam han Djævelens Værk i de Tanker, der kunde adsprede ham. For at overvinde denne søgte han «at blive fuldkommen stærk i Lydighed mod Gud» og gjentog i den Hensigt saa ofte i tre Aar denne Bøn: «Din Villie skee i Himmelen som paa Jorden, Amen, i Jesu Navn», at han tilsidst ikke mere behøvede at gjentage Bønnen, men at han efter sit eget Udsagn næppe trak Veiret, uden at han

aandelig frembar den, saa at han kun levede og aandede i denne Hengivelse i Gud. Naar han om Natten laa vaagen i sin skrøbelige Hytte, hørte han i de vilde Dyrs Tuden, i Indianernes Krigshyl eller i Uveirets Rasen Dæmonernes Trusler, der skulde skrække ham bort fra den indslagne Vei, og i Længselen efter Menneskeselskab, Slægt og Fædreland, i Ungdomskræfternes Rørelser, i Følelsen af sin dybe Forladthed følte han dæmoniske Fristelser. Saa blev den indre Kamp saa heftig hos ham, at Hjernen bankede i Tindingen, og Hjertet drev Blodet ud igjennem Næse og Øren, indtil han dybt udmattet slumrede ind med de Ord paa Læben: «Din Villie skee».

Paa Veien fra og til Zacateca kom der hyppigt spanske Militairafdelinger forbi hans Hytte. Soldaterne vare paa den Tid altid raae og opflammede af Lidenskaber, som oftest af Tørst efter den nye Verdens Guld, undertiden af Higen efter at udbrede Christendommens Lære iblandt Indianerne, «Djævelens Børn». Naar de da til deres Forundring stødte paa ham og hans Hytte i den forladte Egn, ansaae de ham enten for gal og spottede ham eller beskyldte ham for at være en Erkekjætter og Lutheraner, da han ikke hørte Messen. Imidlertid lode de ham dog i Fred, og uskadelig, som han var, vandt han efterhaanden deres Agtelse, da han omgikkes dem med Mildhed og Ydmyghed, for nu at voxe i Kjærlighed til Gud og Næsten, da han følte sig stærk i fuldkommen Lydighed. For ikke at vække Forargelse iblandt sine Medbrødre og for at give sin Kjærlighed til Gud et fyldigere Udtryk flyttede han efter fire Aars Forløb nærmere til en nærliggende Landsby, hvor han kunde høre Messen, og levede her stille og tilbagetrukken i to Aar, da han troede at modtage Guds Befaling at vende tilbage til sin Hytte. Strax, midt om Natten, reiste han sig op og begav sig paa Veien.

I Nærheden af Zacateca, hvor der arbeidedes i Miner, boede en Præst, der var Sjælesørger for Minearbeiderne.

Denne havde lært Lopez at kjende og overtalte ham at gaae til Mexico, hvor man i Dominicanerklosteret vilde give ham en Celle og underholde ham, saa at han ganske kunde dyrke Gud i Stilhed og dog være nær nok til, at Kirkens opbyggelige og hellige Handlinger kunde komme ham til Gode. Raadet fandt Bifald, og efter to Aars fornyet Eneboerliv gik Lopez til Mexico, men da hans Kappe nu var opslidt (efter syv Aars tro Tjeneste), fæstede han sig bort i to Maaneder til en Gjæstgiver for at fortjene de nødvendige Penge til en ny, før han fremstillede sig i Klosteret. Her blev han modtagen med Glæde, men da det viste sig, at man kun vilde hjælpe ham, hvis han vilde indtræde i Ordenen, saa at denne kunde tilegne sig den fromme Mand, begyndte han atter sit Eneboerliv, denne Gang i Guasteca, en noget blidere Egn end Zacateca.

Ligesom forhen tilbragte han sin Tid i Bøn og Andagt, kun afbrudt af den Tid, der medgik til at læse i den hellige Skrift og til, at han kunde dyrke sin lille Plet Jord. Han besluttede at lære Skriften udenad, og efter fire Timers daglig Læsning i fire Aar var det lykkedes ham. Heri saae hans Samtid et Mirakel, saa meget mere, som han kunde den paa Latin (hvilket Sprog han ikke havde lært); den betænkte ikke, at hans Ungdoms Underviisning (ved Hofferne fandtes Skoler for Pagerne) Geistlighedens latinske Gudstjeneste og det spanske Sprogs Slægtskab med det latinske let forklarer det. Hertil kom, at hans eneste Interesse var at erhverve sig Kundskaber, saa at han, overalt hvor han blot kunde, laante Bøger, som han grundigt gjennemlæste og derpaa eftertænkte i sin Ensomhed, hvorved han fik en saa sikker og omfattende Hukommelse, at ogsaa den blev anseet for at være en himmelsk Naadegave. Han vogtede sig for at overlæsse den og oversprang derfor under sin Læsning altid bekjendte Ting, selv om Fremstillingen var en anden end den tilvante.

Et alvorligt Angreb af Blodgang afbrød snart hans Leveviis. Da en Huuspræst (Almisseuddeler), Johan de Meza, paa en nærliggende Borg erfarede, hvor ilde den fromme Eneboer var stedt, tog han ham hjem til sig, helbredte ham og overtalte ham til at blive hos sig. Han fik et eget lille Værelse til Afbenyttelse og levede nu her i fire Aar, kun forladende det for at høre Messen i Capellet eller spise sammen med sin ædle Vært. Sin Tid tilbragte han staaende ved Væggen med Øinene stift fæstede paa et Krucifix og hensunken i indre Livsvirksomhed; undertiden sad han ned, og efterhaanden blev denne Aandsfortabelse ham saa naturlig, at han henfaldt i den, gaaende frem og tilbage i Værelset. Af Indbo fandtes kun en Bibel, en Globus, et Compas og en Krukke, hvori han, ved at sætte den i Solen, opvarmede det Vand, han drak, da hans angrebne Helbred ikke tillod ham at nyde Andet. Flere, som besøgte ham, forlode ham med Opbyggelse og Ærefrygt, men Mængden spottede ham og ansaae ham enten for en Kjætter, da han ikke engang bar en Rosenkrands, eller betragtede ham som en doven, unyttig Person, der kun var til Overflod i Verden.

Efterhaanden udbredte dog Rygtet om hans Hellighed sig til de nærboende Spaniere og Indianere, hans Trang til Eensomhed led derunder, og paa Aandens Bud forlod han derfor sit Opholdssted for at tage til Atrisco. Kun een Miil fjernet herfra blev han saa godt modtaget af en Mand, ved Navn Juan Perez Romero, der gav ham en ny Kappe og en stille Bolig, at han blev hos ham i to Aar. Af nogle nærboende Munke blev han anklaget for Kjætteri hos Erkebispen i Mexico, og dette blev ham meddeelt. Han forlod da sit Asyl for at tage til Mexico, men tætved denne Stad tiltalte Kirken i Landsbyen Testuco ham saa meget, at han besluttede at blive her, tjenende Guds Moder, til hvem Kirken var indviet. Da hans Opholdssted blev bekjendt, sendte Erkebispen efterhaanden to Geistlige, udmærkede ved Lærdom og Gudsfrygt, til ham for at undersøge de fremførte Beskyldningers Sand-

hed. Begge vendte tilbage forbausede over hans Kundskaber og overbeviste om hans store Gudsfrygt og øiensynlige Hellighed, og Rygtet om ham udbredte sig nu, saa at mange Personer hos ham søgte Trøst og Opklarelse af deres Tvivl. Alle forlode ham med Ærefrygt.

Efter to Aars Ophold her tvang nye Anfald af Mavesygdomme ham til at tage til Hospitalet i Guastepec. Erkebispen sendte ham en Hest og en Tjener, og medens han blev ført bort, bemægtigede Naboerne sig hans efterladte Smaating og de tre Faareskind, hvorpaa han havde hvilet, for at beholde dem som Reliquier. I Hospitalet blev han efter Erkebispens Befaling modtagen paa det Bedste og gjenvandt efterhaanden sin Helbred, hvorpaa han fortsatte sin vante Leveviis.

Morgenstunden tilbragte han paa sit Værelse i Andagt. Om Middagen tog han sin Vandkrukke og begav sig til Spisesalen, hvor han nød sit Maaltid i Taushed og uden at smage Kjød. Efter kortere eller længere Samtaler efter Bordet trak han sig tilbage. Traadte man tilfældigviis ind til ham, fandt man ham hyppigt i Extase, saa at han ikke bemærkede den Indtrædende. Paa Grund af sin overordentlige Svaghed var han fritagen for at besøge de Syge, saavel i som udenfor Hospitalet, men hans Dør var aaben for Alle, og selv udmærkede Geistlige forlode ham, opbyggede ved hans Samtale. Her, i Hospitalet, foregik de to første bestemt angivne Mirakler, der fortælles saaledes: En stakkels Syg, der skulde trepaneres, for at Lægerne kunde udtage nogle Beenstykker af Hovedet, bad ham, idet han skjælvede af Frygt, om hans Forbøn. Lopez bød ham opgive sin Frygt og lade sig Johannes's Evangelium forelæse, før Operationen skulde begynde. En Geistlig velsignede derpaa den Syge og forelæste ham Evangeliet. Da Oplæsningen var tilende, kom den Syge til heftigt at nyse og udkastede derved de eftersøgte Beenstykker igjennem Næsen, saa at han undgik Operationen og kort efter blev helbredet. — Hospitalet bestod hovedsagelig ved

milde Gaver. En Dag beklagede Forstanderen sig over, at der manglede Høns og Æg til de Syge. Lopez bød dem ikke at bekymre sig derom, men overlade Alt til Gud, som vel vilde sørge derfor; — samme Dag bragte man fra de nærliggende Landsbyer en stor Forsyning til Hospitalet.

En heftig Sygdom, under hvilken Lægerne berøvede ham hans fleste svage Kræfter ved at aarelade ham fjorten Gange, tvang ham til under sin Bedring at søge sig et sundere Opholdssted i St. Augustin, nær Mexico, og atter ombytte dette imod et Ophold i flere Maaneder i selve Byen hos Sognepræsten ved Cathedralkirken, Franciscus Losa, der senere skrev Beretningen om hans Liv. Her forlod han som stedse kun sit Værelse for at besøge Kirken, men hans aandelige Indflydelse paa Alle dem, som han kom i Berøring med, var stor, og hans ædle Vært tvivlede intet Øieblik om, at Gud selv havde kastet ham paa Sygeleiet og ført ham til Mexico for at udbrede sit hellige Navns Glands. Da Lopez imidlertid vedblev at være svag og at længes efter Landlivets Stilhed, tog Losa ud med ham til et nærliggende Sted: Sancta Fo, hvor han levede til sin Død, hørende Messen i Stedets Capel.

Kun to Gange forlod han sit Opholdssted for at bivaane Jubelfesterne i en nærliggende Kirke, hvor han ogsaa gik til Alters. Naar han da for at skrifte havde knælet for Skriftefaderen, sagde han: «Ved Guds hellige Naade! Jeg veed mig ikke skyldig i Noget. Giv mig Sacramentet». Dette vakte ikke ringe Forbauselse hos Skriftefaderen, men bidrog betydeligt til Udbredelsen af Lopez's Roes. De første syv Maaneder tilbragte han uden at see Andre end Præsten Losa, paa hvem han gjorde saa dybt et Indtryk, at denne, der i tyve Aar havde været Præst ved Cathedralkirken, nedlagde sit Embede for sammen med Lopez at leve et Liv, der var eensformigt som en Maskines Gang.

Naar Lopez vaagnede ved Daggry, aabnede han Vinduet, vadskede sig og læste derpaa et Qvarteers Tid i Bibelen.

Han hengav sig derefter til sit aandelige Liv i Gud, hvori han med et roligt og næsten ubevæget Ansigt tabte al Sands for sine Omgivelser. Hvad enten han sad, stod eller gik, var han som tabt for Verden, og skjøndt han paa samme Maade tilbragte Aftenen og en stor Deel af Natten, var hans Andagt inderligst om Morgenen. Ved Middagstid begav han sig til Losa, med hvem han spiste og samtalede efter Bordet. Var der Fremmede eller Geistlige tilstede, kunde disse Samtaler vare i flere Timer, før han trak sig tilbage for at leve i Gud eller for at modtage Besøg af dem, der søgte ham. Efterhaanden voxede Tallet paa disse; Vicekongen, Præster, Bisper og Lægfolk, Alle fattede de Ærbødighed for hans Viisdom og Hellighed. Ved Nattens Frembrud indhyllede han sig i et Tæppe og sov paa Gulvet i Værelset; kun i de sidste Aar af sit Liv lod han sig af Losa overtale til at benytte en meget tynd Madrats.

Hans Kjendskab til den hellige Skrift, som han kunde udenad, og hans dybe christelige Tro, der let lod ham udlægge de vanskeligste Steder, forekom selv lærde Geistlige, hvis Liv var deelt imellem flere Opgaver, saa overordentlig, at de ansaae den for en særegen Naadegave. En Udlæggelse af Johannes's Aabenbaring, skreven i otte Dage af Lopez selv med en smuk Haand og uden Rettelser, vakte stor Opmærksomhed og blev anseet for Frugten af en Aabenbaring. Man faldt ikke mindre i Forundring over hans Kundskaber i den profane Historie, som forekom Datiden (og dens uvidende Geistlighed) mærkværdige. Det var umuligt for Nogen at begribe, hvorfra han vidste, hvorledes «Muhamedanismen var opstaaet og havde udbredt sig, understøttet af Tyrkerne og Ottomannerne, der kom fra Scythien og nedstammede fra Gog og Magog, saa at de nu herskede i en Strækning af 3,000 Miil, fra Europas Grændser til China». Det var da tydeligt, at han i Aanden havde udmaalt Jorden, ja Himlen selv; thi en Styrmand overbeviste han om, at Nordstjernen bevægede sig, og han var istand til at udpege Feil paa det

store Verdenskort, som Vicekongen havde. I Botanik og Medicin overgik han Alle. Han kunde fortælle, hvorledes Nerverne virkede paa Musklerne, og hvorledes Sener bleve til Brusk og til Been; han meddeelte dem mange Lægemidler, tilberedte af Landets Planter, hvilken Kundskab han sikkert havde fra sit Eneboerliv og sin Omgang med Indianerne. Selv som Skrædder beundrede Munke og Lægfolk ham, naar de saae den fromme Mand selv udbedre sin fattige Dragt og lagde Mærke til, hvorlænge den kunde holde; men meget naivt fortæller hans Biograph, at han vel ikke selv kunde sye sine Sko, men dog kunde forsaale dem saa godt, at de varede i tre Aar.

Foruden en stor Hukommelse havde Lopez en gjennemtrængende Aand, og da han i Alt søgte Kilden og det skjulte Liv, er det ikke til at undre sig over, at hans Ord i al deres Korthed ofte oplyste hele Sphærer for Tilhøreren og kunde slaae ned som Lyn i den Enkelte, til hvem de vare rettede, hvorpaa de da atter vandrede videre, beundrede for deres Hellighed. Da saaledes en Præst spurgte ham, om det ikke var bedst at skrifte hyppigt for at vinde Fred i Sjælen, istedetfor at gjøre det enkelte Gange, svarede han: «Bedst er det ikke at behøve at skrifte». Da en Person søgte Trøst hos ham for sine tunge Lidelser, som han omstændelig meddeelte, fandt han denne ved de Ord: «Dine Lidelser ere Dit Kors».

I sit Liv viste Lopez en sjelden Sandhedsstræben ved med Omhu at skjule sine Dyder og vedblivende beflitte sig paa Ydmyghed. Han talte kun, naar han blev spurgt, og da med Mildhed og Fromhed, men var sig vel bevidst, med hvilken ubetinget Resignation han havde givet Afkald paa Verden, og sagde: «Siden jeg begyndte mit Eneboerliv, har jeg ikke ønsket at see Noget af denne Verden, hverken Fædreland eller Slægt eller Venner, og jeg har ikke bedømt Nogen. Jeg har troet Alle bedre end mig selv. Jeg har ikke givet Raad, uden at man har forlangt det, og aldrig

har jeg opkastet mig til Nogens Lærer». Om Nogle, der bedømte ham ilde, sagde han: «Jeg har altid undskyldt dem, ikke blot med Læberne, men i Hjertet».

I sin Tale meddeelte han sine Tilhørere den uendelige Kjærlighed til Gud og Menneskene, hvoraf han selv var opfyldt, og Alle bleve trøstede og betragtede ham som et Himlens Orakel af Hellighed og Viisdom. Derfor søgte man ogsaa hans Raad i verdslige Anliggender, saasom om man skulde gifte sig, reise til Spanien, vælge den geistlige Stand o. s. v., men han vilde aldrig indlade sig paa at raade i saadanne Sager og sagde kun: «Jeg skal forebringe Gud Sagen». Han var i Almindelighed taus, men blev Kirken eller de Regjerende, Fyrster eller Dommere angrebne, tog han dem i Forsvar, og hans Ord havde da en Braad i sig, som Faa modstode, f. Ex.: «Hvad Du der siger, turde Du ikke sige ham selv» — eller. «Det er dem, Du skal sige det; at sige det til mig nytter ikke» — eller: «Var Du i hans Sted, gjorde Du maaskee Sagerne ikke halvt saa godt som han, og hvem har givet Dig Magt til at dømme ham». For megen Tale om Gud trættede ham; han vidste, at dette som oftest var Tegn paa begyndende Gudsfrygt, og han sagde da: «Bedre at tale til Gud end om Gud».

Endskjøndt han var streng imod sig selv, søgte han dog ikke at pine sig, men sagde: «Ingen bør ønske sig Lidelser, men udholde dem med Mod, naar de indtræffe». Derfor bar han sine heftige Mavesygdomme med Taalmodighed og skaffede sig selv af med en Tand, der i eet Aar havde foraarsaget ham overordentlige Smerter, ved Hjælp af en Kniv og en Tang. Naar Losa vilde bede om Almisser eller Gaver for at hjælpe paa deres Stilling, sagde han: «Du kan gjøre det med fri Samvittighed, jeg kan ikke, thi Herren fører Enhver, som han vil». Armoden var ham ikke et Tegn paa Fortjeneste, thi, som han sagde, «naar et Menneske med Lethed finder sig i ydre Fattigdom, er det, fordi han er indvortes rig». I denne Rigdom følte han sin Trøst og var tilfreds

med den. Han bad ikke, som saa mange fromme Personer, til Gud om at maatte see Englene eller Christus i dette Liv; han var beredt til at modtage, hvad der vilde blive ham forundt, og ikke begjære Mere; den eneste Henrykkelse, han ønskede, var, at føle sig Eet med Gud, saa at han ubetinget adlød ham i Alt.

Denne Aands-Ædruelighed gjorde ham mild, kjærlig og overbærende imod Andre, saa at han aldrig forfaldt til Strenghed eller Hovmod. «Man bør tillade sig Nydelser og Adspredelser», sagde han, «thi den, der er paa en Reise, bør sørge for, at Hesten spiser godt». En Dag talte Munkene om Musikens gavnlige Indflydelse til at opvække Andagt. Lopez blandede sig ikke i Samtalen, men sagde siden til Losa, der spurgte ham om Grunden til, at han ikke havde modsagt dem: «Det vilde have været at misbillige deres Mening, der som en Stok hjælper dem til dog at komme lidt frem, medens de uden den vilde staae ganske stille».

Han maatte stedse værge sig mod al den Hellighed, som hans Beundrere tillagde ham. Da nemlig Mange fandt, at hans Ord passede til de Tanker og Tvivl, der bevægede sig hos dem, udbredte sig snart det Rygte, at han kunde læse i deres Indre ved Aandens Hjælp, og det nyttede kun lidet, at han modsagde det, da dette blev anseet for Tegn paa Ydmyghed. Eet Exempel iblandt mange skulle vi nævne: En skikkelig Præst sagde til ham efter en Samtale: «Du har udtalt Alt, hvad jeg har paa mit Hjerte, og det har lettet mig at høre det af Din Mund». Lopez svarede: «Da Gud har seet Din Nød, har han lagt mig Ordene i Munden, saa at jeg talte, som jeg gjorde». Præsten gik bort og gav Lopez den Ære, som denne havde givet Gud.

Jo høiere Gudserkjendelsen stiger, desto dybere føler man sin egen Nedværdigelse, jo inderligere man føler Guds uendelige Storhed og Godhed, desto afskyeligere synes Ens egen Ringhed at være ved den anstillede Sammenligning; derfor have de Fromme Øieblikke, hvori deres Sjæls Mathed

og Nedslaaethed foraarsager dem ufattelige Smerter, hvortil endnu kommer, at de mere eller mindre føle sig deelagtige i Verdens almindelige Syndighed. Den brændende Kjærlighed til Gud, som man kunde kalde aandelig Brynde, og som Mange have antaget for «Kjærlighedsflammer», smerter, men lindrer paa samme Tid i en ubeskrivelig Grad. De, som nu give efter for disse Indtryk, gaae videre og videre i Ekstase, Henrykkelser, Bedøvelser og krampagtige Kampe imod «Dæmonerne»; de, som bekæmpe dem, maae i en overordentlig Grad overvinde sig selv. Dette var Tilfældet med Lopez. Han vilde modtage enhver Gave af Gud, men ikke paa Grund af sin Ærefrygt for ham saaledes søge at nærme sig ham med Vold. Derfor undertrykte han ogsaa Suk, Taarer og Hulken, men vidnede, at han græd indvendig, men blot ikke vilde give Naturen den Lindring at lade Taarerne have frit Løb. At blive til Eet med Gud, at leve i Ham, derefter sigtede han, og han begyndte derfor med at beflitte sig paa den absolute Lydighed, hvorved han saa at sige gjorde sig fremmed for sig selv og Verden. Da dette var naaet, gik han videre i at elske Gud og Menneskene, saa at han nu handlede i Overensstemmelse med Gud, der talte i hans rensede Indre. Han levede i indre Beskuelse uden Tegn i det Ydre. «Fuldkommenheden», sagde han, «bestaaer ikke i Syner, Aabenbarelser, Henrykkelser og Ekstase, om Gud end skjænker Enkelte Sligt; thi han giver Enhver efter sin Natur, og Enkelte have Trang til at tabe deres Følelse og Sandser for at forenes med Gud; men den bestaaer i at bevare disse og gjøre dem saa aandelige, at de aldrig adspredes og ganske føie sig efter Guds Villie». Selv var han sig bevidst at have levet saaledes i 36 Aar i stadig aandeligt Samliv med Gud, altid følende ham hos sig, altid, hvad han end gjorde, om han tænkte, talte eller spiste — Intet bortdrog ham fra dette Samliv. Talte man om Kongen, der blev æret og beherskede sit Rige i Fred, sagde han: «Almægtige og retfærdige Gud! Gid Alle maae hædre Dig og

eie Dit Rige i Fred;» hørte han en Fader roses for sin Godhed imod sine Børn, sagde han: «Evige Fader! Du, der er Kilden til alt Godt, gid Dine Børn maae elske Dig»; talte man om Gartneren, der flittig passede og pleiede sine Træer, sagde han: «Tillad ikke, o Gud, at Nogen af Dine Skabninger fortabes, men giv, at Enhver maa bære sin Frugt, naar Tiden kommer». Kun Gud opfyldte ham, og i Alt saae han Gud. Derfor var ogsaa hans Syn paa Christendommen fuldstændig aandelig, frit for ethvert Spor af ydre Retfærdighed eller indskrænket Zelotisme. Da han saaledes engang talte med Losa og forklarede ham, hvorledes den Fromme kunde leve længe uden at synde, spurgte Losa ham, hvorledes Bibelens Ord skulde forstaaes, at «den Retfærdige synder syv Gange om Dagen». Lopez udlagde dem ikke, som f. Ex. Augustinus, ved at mildne Udtrykket at synde, men ved at advare imod at tage dem i bogstavelig Forstand og derimod forstaae dem saaledes, at den Retfærdige kan synde syv Gange om Dagen, ja endnu flere, uden at ophøre at være retfærdig.

I Mai Maaned 1596 blev Lopez atter syg af Blodgang. Han bar sine Lidelser med Taalmod, men afslog alle Lægemidler, overbeviist om, at hans Død var forestaaende. Efterhaanden tabte han sine Kræfter, og da Broder Losa opfordrede ham til at skrifte, da han var Døden nær, sagde han atter: «Ved Guds Barmhjertighed! Min Samvittighed bebreider mig Intet». Med Veemod betragtede han sit afmagrede Legeme og sagde: «Stakkels Natur, nu skal Du til at døe». Under denne Sygdom kom en høitstaaende Dame fra Mexico, som der førte et Liv, der vakte megen Omtale, til Lopez for medlidende at skjænke ham nogle Gaver til Lindring. Ved sine Samtaler med ham blev hun bragt til at angre sit Liv og besluttede at forandre det, hvorfor hun vilde begynde med at pleie ham. Herved paadrog hun sig samme Sygdom og maatte tage tilbage til Mexico. Før hun afreiste, bad hun

Lopez om at bede for sig og sagde til Losa: «Min Fader, De er Vidne til, at Lopez lover mig, at han, naar jeg er død, vil bede for min Sjæl om at føre den til Himmelen; thi selv kjender jeg ikke Veien». Faa Dage efter døde hun i Mexico, og da Efterretningen herom naaede til Sancta Fo, spurgte Losa dem, der havde været hos Lopez i det Øieblik, den Bodfærdige havde opgivet Aanden, om de ikke havde bemærket noget Usædvanligt. Svaret lød, at Lopez netop dengang havde været i Ekstase, og snart blev det troet af alle fromme Sjæle, at Lopez havde været tilstede hos den Døende i det Øieblik, hun forlod Verden, for efter sit Løfte at føre hendes Sjæl igjennem Skjærsilden til Himmelen.

I intet Øieblik under sin smertefulde Sygdom opherte Lopez at tænke paa Gud, og da han endelig den 20de Juli 1586 opgav Aanden, var det med disse Ord: «Nu er Alt tydeligt for mig. Intet er mere skjult for mig. Der er fuldt Lys omkring mig». Man lagde Mærke til, at han netop døde paa den Dag, paa hvilken Carmeliterne høitideligholde deres Fest til Ære for den hellige Elias, den Første, der levede som Eneboer, hvad ogsaa Lopez havde gjort. I fireogtyve Timer efter Døden var hans Legeme blødt og bøieligt og ikke stivt som hos andre Døde, hvad der forundrede Mange. Liget blev bisat tæt ved Alteret i Hospitalets Kirke, og man lagde Mærke til den Vellugt, det udbredte. Flere gudfrygtige Mænd og Qvinder saae ham derpaa eller hørte hans Stemme, naar de vare i Ekstase, og føiede disse Mirakler til de øvrige, man kjendte om ham.

Lopez var af fiin, men velskabt Legemsbygning. Haar og Skjæg var kastaniebrunt, Øinene sorte med et grønligt Skjær, Øienbrynene smukt buede, Panden høi, Ørene smaae, Læberne tynde, Næsen snarere stor end lille. Hænderne, ligesom Ansigtet, vare magre. Over hans hele Holdning som ogsaa i hans Udtryk laa der et Mildheds- og Værdighedspræg, der gjorde Indtryk paa Alle, som saae ham.

Undertiden virkede det blotte Syn af ham saa ærefrygtvækkende paa de Personer, der søgte ham, at de vendte tilbage uden at have talt med ham, men medbringende et Indtryk, der var afgjørende for deres Liv og overbeviste dem om, at Gud var mægtig i sin Tjener.

August Wolff.

Storhertuginden af Berrys Fængsling.*)

Efter at Julirevolutionen 1830 havde fjernet Carl X, besteg Ludvig Philip i August samme Aar Thronen som de Franskes Konge. Men de revolutionaire Bevægelser i Frankrig vare derfor ikke ophørte. De forskjellige politiske Partier, der stode i Opposition til Regjeringen, benyttede enhver Leilighed, der syntes dem gunstig til at fremme deres Planer og naae deres forskjellige Maal; saaledes arbeidede Demokraterne og Republikanerne paa Revolutionens Fortsættelse, medens Legitimisterne haabede at bringe den fordrevne Kongefamilie tilbage paa Thronen. Endskjøndt flere Opstandsforsøg i disse Retninger vare mislykkede, formindskedes dog ikke Partiernes Virksomhed og Iver; kun forberedte de i større Stilhed og Hemmelighed deres Planer, der foreløbigt gik ud paa det Samme, nemlig at styrte Ludvig Philip.

Legitimisterne søgte at vinde Befolkningen i de Egne af Frankrig, hvor de fleste og meest trofaste Tilhængere af den gamle Kongeslægt endnu fandtes, navnlig i de sydlige Departementer og i Vendée. Legitimistiske Foreninger i Paris under Berryer, Chateaubriand og de Neufville stode i stadig Forbindelse med den landflygtige Carl X i Skotland; dennes Svigerdatter, Caroline Ferdinande Louise, født 1798, Enke efter den i Operaen i Paris myrdede Hertug af Berry, havde

*) Efter ældre og nyere Kilder.

med sin Søn Henrik fulgt ham i Landflygtigheden. Hertuginden, en neapolitansk Prindsesse, var i Besiddelse af en modig og livlig Charakteer og i høieste Grad begeistret for de legitimistiske Bestræbelser; hun ansaae det endog for sin Pligt af yderste Evne selv at virke hen til, ja at vove sit Liv for at tilbageerobre den Krone, som hun betragtede som sin Søn Henriks Arv fra hans Bedstefader. Hendes Plan, personlig at begive sig med nogle trofaste Tilhængere til Frankrig og der reise en Opstand, vilde den landflygtige Konge i Begyndelsen ikke bifalde, men hendes Overtalelser og tillidsfulde Begeistring bevægede ham omsider til at give efter, og i Januar 1831 reiste hun da fra Edinburgh til Italien. I Nærheden af Genua samlede hun snart en Mængde Tilhængere om sig, men da den franske Regjering fik Nys herom og anmodede Regjeringen i Turin om at forhindre en saadan Sammensværgelse paa italiensk Grund, blev hun nødt til at drage længere mod Syd, hvor hun opholdt sig paa Hertugen af Modenas Slot, Massa, indtil Slutningen af April 1832.

Under dette Ophold gjorde hun et for hende skjæbnesvangert Bekjendtskab, idet en Person ved Navn Deutz blev forestillet for hende af en af hendes Tilhængere, Cachy. Hyacinth Simon Deutz var af Fødsel Jøde, men havde i 1828 antaget den katholske Religion, vistnok ikke af Overbeviisning, men for at fremme egennyttige Hensigter; det var sikkert af lignende Grunde, at han under et Ophold i Turin ligeoverfor den nysnævnte Hr. Cachy udtalte sig saa varmt og begeistret om Hertuginden og hendes Planer, at han derved opnaaede at blive anbefalet og forestillet paa Massa i Februar 1832 som en trofast Tilhænger af Legitimisterne. Han søgte og vandt snart Hertugindens og hendes Omgivelsers Tillid, og for at paaskjønne hans Iver og Hengivenhed lod hun endog en kostbar Ring sælge og skjænkede ham en Belønning af sex Tusinde Francs, hvorpaa der blev betroet ham en politisk Mission til Spanien og Portugul.

Forberedelserne til det paatænkte Opstandsforsøg i Frankrig vare imidlertid skredne frem, og Hertuginden, der længtes efter at see sine Forhaabninger opfyldte, drev med rastløs Iver paa Planens Udførelse.

Paa en øde Strandbred i Nærheden af Marseille i en stormfuld Nat mellem den 28de og 29de April 1832 steg Hertuginden iland, ledsaget af Marschal Bourmont og Grev Mesnard. Morgenen derpaa hørte man i Marseilles Gader Stormklokkerne og Raabene «Henrik V leve!», men deels var Øvrigheden allerede forud underrettet og alle Vagter derfor forstærkede, deels savnede Opstanden den nødvendige, kraftige Tilslutning fra Befolkningen, saa at Tropperne med Lethed adsplittede de forskjellige Folkehobe og bragte Oprøret fuldstændigt til at strande. Mange af Hertugindens Tilhængere bleve fængslede, og hun selv maatte om Natten flygte bort tilfods og naaede efter en halv Maaneds Forløb under forskjellige Forklædninger, baade som Bonde og Bondepige, Vendée; underveis havde hun ofte maattet lide Sult og Nød og sove under aaben Himmel for at undgaae sine Forfølgere. Men Hertuginde Caroline, den ildfulde Neapolitanerinde, tabte ikke Modet og Haabet, og endskjøndt hun i Vendée ikke fandt den varmeste Begeistring for sin Sag, og Regjeringen desuden paa alle Maader søgte at umuliggjøre ethvert Opstandsforsøg, udkastede hun dog nye Planer dertil og bestemte Natten imellem den 3die og 4de Juni til Udførelsen; men atter denne Gang havde Autoriteterne forud faaet Nys derom, og hun var nu i den største Fare for at blive greben; hun besluttede sig til at søge Tilflugt og Skjul i en Frøken Duguignys Huus i Byen Nantes.

Det var en tidlig Morgenstund, da Veiene i Omegnen af Nantes vrimlede af Landboere, der tilfods og tilvogns droge til Marked i Byen, at Hertuginden og hendes tro Ledsagerinde, Frøken Stella Kersabiec, vandrede henad Veien, der fører fra Paimboeuf til Nantes. De havde netop valgt denne travle Dag for ubemærkede at slippe ind i Byen og vare

iførte den almindelige Bondedragt med dertil hørende Træsko; dog blev denne uvante Fodbeklædning dem snart for besværlig, og da de endnu havde et Par Miil tilbage, trak de baade Sko og Strømper af og fortsatte deres Vandring barfodede; men dette kunde let have røbet dem, thi saa hvide Fødder vare de forbidragende Bønder ikke vante til at see hos Piger fra Landet, og der faldt derfor adskillige spøgende og nærgaaende Bemærkninger derom; da de to Fodgængersker hørte dette, skyndte de sig ned til Loirefloden, og snart havde de indgnedet deres Fødder saaledes med Mudder og Dynd, at de ikke meer behøvede at frygte for, at deres Fødder skulde forraade dem. Idet de nu uden Frygt blandede sig mellem de vandrende Markedsgjæster og gave sig i livlig Snak med Bønderkonerne, nærmede de sig omsider Byens Porte; overalt saaes Tropper, enten marscherende eller exercerende, og de ualmindelig stærke Portvagter tydede paa noget Usædvanligt. Snart fik de Grunden at vide, idet deres Øine faldt paa en stor Plakat inde i Porten med Overskrift: «Beleiringstilstand»; Vendée, Sèvre, Maine og Loire, kort sagt alle Legitimisternes Hovedpunkter, vare erklærede i Beleiringstilstand. Hertuginden kunde ikke tilbageholde sine Taarer, idet hun udbrød: «Og deri er jeg Skyld!» Hendes Sindsbevægelse og ivrige Gjennemlæsning af Bekjendtgjørelsen kunde snart have draget Skildvagternes Opmærksomhed paa hende, naar ikke hendes Ledsagerinde itide havde ført hende bort med sig; Arm i Arm vandrede de gjennem Gaderne og standsede omsider ved et eensomt beliggende, stort Huus i Gaden Haute du Château, hvor de ringede paa.

Endelig vare de i det sikkre Skjul hos Frøken Duguigny, omgivne af trofaste Venner, der med Hjertelighed og Ærbødighed ønskede dem Velkommen. Hvilken velgjørende Følelse for Hertuginden — denne Overgang fra legemlige Savn og Anstrengelser og fra de nerverystende Scener, hvortil hun ved de tidligere mislykkede Opstandsforsøg saa ofte havde været Vidne, til den nuværende Sikkerhed, der virkede saa

beroligende paa hendes Sind og bragte hende til at glemme de mange smertelige Skuffelser, hun havde lidt, siden hun atter havde betraadt Frankrig. Med usvækket Tillid til et lykkeligt Udfald af sine Kampe begyndte hun strax her i sit nye Hjem at udkaste nye Planer og at sætte sig i Forbindelse med og opmuntre sine Venner og Tilhængere omkring i Landet.

Frøken Duguignys Hjem var et gammeldags Huus; den store Forstue med det smukke Flisegulv, de brede Vindeltrapper og det snurrige Træskærerarbeide paa Væggene — Alt gjorde ret et hyggeligt Indtryk, og fra Vinduerne havde man en henrivende Udsigt over et venligt Landskab med yppige Enge, hvorigjennem Loirefloden slyngede sig som et glimrende Baand. Et særegent lille Gemak, et rigtigt Skjulested i Ordets sande Betydning, var overladt Hertuginden; det laa i den øverste Etage og var et Slags Qvistværelse; dets Beliggenhed og Indretning var saa eiendommelig, at dets oprindelige Bestemmelse sikkert har været at skulle skjule en Flygtning. Det var derfor ogsaa blevet benyttet dertil i 1793, da Bøddelen Carrier og Guillotinen hjemsøgte Nantes, og Flere vare derved undgaaede deres Forfølgere og den sikkre Død. Et Hjørne af dette lille Gemak var adskilt derfra ved en stor, gammeldags Kamin, og derved dannedes Skjulestedet, hvis eneste Indgang var gjennem Kaminens bageste Væg, hvori en Jernplade med Lethed kunde skydes tilside. Rummet var omtrent fem Fod i Fiirkant, men uden Lys eller frisk Luft; det var altsaa derind, at Hertuginden maatte flygte, dersom hendes Forfølgere skulde opdage hendes Spor og trænge ind i Huset.

Under sit fem Maaneders Ophold her vedligeholdt hun en overordentlig levende Correspondance med Legitimisterne; hun satte sit Haab til en europæisk Krig, og Antwerpen maatte, syntes hun, blive Stridens Æble. Hun saae i Aanden Frankrigs Fjender overskride Grændsen; da vilde hun selv gribe den hvide Fane og i Spidsen for de begeistrede Skarer

fra Vendée og Bretagne afværge Fjendernes Fremtrængen. I dette Haab arbeidede hun rastløst; ni Hundrede egenhændige Breve, skrevne med forskjellige Chiffre, vidne om hendes betydelige Virksomhed i disse fem Maaneder. Det farveløse Blæk, som hun brugte, en chemisk Sammensætning, som først blev synlig ved Opvarming, angreb stærkt hendes Øine, men hun arbeidede dog ufortrødent. Endskjøndt hun var en Fange i sit Skjulested, svævede hendes Tanker overalt omkring i Frankrig, og naar hun undertiden var nærved at fortvivle over, at hun ikke selv kunde være nærværende der, hvor hendes Tanker dvælede, da var det kun Mindet om hendes Søn, der gav hende Kraft og Taalmodighed til at finde sig i sit Fangeliv. Trods den Sikkerhed, som hendes Opholdssted ydede hende, paakom der hende ofte en ubeskrivelig Angst; da gik hun ned til Duguignys, og imellem de trofaste Venner fik hun snart Ro i Sindet; hun spiste dagligt sammen med dem, men ofte forskrækkedes de ved Bordet af blind Allarm, thi hvergang Tropper kom marscherende gjennem Gaden, tænkte man sig Muligheden af et Overfald, og fra den nederste Etage lød hyppigt den Allarmklokke, der advarede Husets Beboere og skræmmede Hertuginden ind i sit Skjul.

Imidlertid havde Regjeringens Tropper besat alle mistænkelige Departementer; de sidste Bander i Vendée vare adsplittede, og Hertuginden troede, at hendes Fjender havde opgivet Forfølgelsen. Men det var ikke Tilfældet, kun havde Politiet tabt ethvert af hendes Spor; man søgte hende først paa Landet og senere i Byerne, thi man vidste, at hun endnu var i Frankrig, og det hemmelige Politi i Paris havde endog en temmelig sikker Formodning om, at hun maatte være i Nantes, men hvergang dets Agenter havde fundet et Spor, der kunde lede til Opdagelsen af hendes Skjulested, og forfulgte det videre, tabte de det atter, og tilsidst stode de ganske raadvilde. Da besluttede Indenrigsministeren, Montalivet, at ansætte Maurice Duval, der allerede tidligere havde

været Regjeringen behjælpelig ved slige Efterforskninger, som Præfect i Nantes, for at han paa selve Stedet kunde lede Undersøgelsen. Duval havde tidligere været Skattecommissair; han opholdt sig i Paris og var her netop truffet sammen med Deutz, som nu var vendt tilbage fra sin hemmelige Sendelse til Spanien og Portugal. Deutz's Opførsel forekom ham noget mistænkelig, og der opstod den Formodning hos Duval, at hiin stod i Forbindelse med Hertuginden. Han søgte derfor ved at stille Deutz store Belønninger i Udsigt at erholde de nødvendige Oplysninger, men Deutz vilde ikke ret indlade sig derpaa endnu og vaklede, om han skulde blive en Forræder imod Hertuginden eller ikke.

Da indfandt sig en Dag i Indenrigsministeriet en Person, der ønskede at tale med Ministeren; da denne læste Navnet Deutz paa det overbragte Kort, lod han ham strax træde ind, og idet han skjød en Stol hen til ham, begyndte han:

«De har tilskrevet mig et Brev, Hr. Deutz, og jeg hører, at De tillige har forhandlet med Hr. Duval».

«Hr. Minister», svarede Deutz, «jeg forhandler hellere med høiere Statsembedsmænd og Deres Ligemænd end med forhenværende Skattecommissairer».

Montalivet bukkede. «Det finder jeg meget naturligt, men hvad har De egentligt isinde at gjøre for os?»

«De har modtaget min Skrivelse, sagde De».

«Ja, men De yttrer Dem deri kun ganske i Almindelighed — om Legitimisternes Planer, om Nødvendigheden af at bevare Frankrig for en ny Borgerkrigs Rædsler — det er meget smukt, men det er ikke noget Nyt».

«Men synes De ikke», svarede Deutz, «at jeg veed ganske god Besked med Legitimisternes Hensigter og Planer?»

«Ganske vist, men De har jo ogsaa været ved Hoffet i Massa. Nu har De opholdt Dem hos Don Miguel for at afslutte et Laan med Henriquinisterne —».

«Netop derfor kjender jeg Alt saa nøie, og jeg kjender Hertuginden af Berry meget godt».

Montalivet studsede. «Hvad mener De?»

«Hr. Minister», afbrød Deutz ham, «lad os gaae lige til Sagen — jeg tilbyder mig at udlevere Hertuginden til Dem».

Montalivet sprang op fra Stolen. «Hvad? De —»

«Jeg vil udlevere Dem Hertuginden af Berry», gjentog Deutz.

Nu blev Montalivet venligere og mere indladende, og efter en halv Times Samtale havde Deutz Ministerens fulde Fortrolighed. Montalivet ansaae Sagen næsten for afgjort — men han havde gjort Regning uden Vært. Thi da det kom til Stykket, vare hverken hans Colleger eller Kongen selv synderligt tilbøielige til at lade Hertuginden gribe. Denne Fængsling vilde berede dem de største Vanskeligheder; Opstanden var undertrykt, hvad skulde man gjøre med Fangen? Stillede man hende ikke for Domstolen, vilde det blive udlagt paa den meest hadefulde Maade, og man blottede sig ligeoverfor de paafølgende Angreb. Stillede man hende for Dommerne — hvem vare de? Pairskammeret —, og Enken efter den Mand, som Frankrig havde tilbedt, skulde man stille for den samme Domstol, der havde dømt hendes Mands Morder! Dersom man derimod stillede hende for en sammensat eedsvoren Ret, da vilde Legitimisterne frikjende hende og Republikanerne dømme hende til Døden. Hvordan skulde da Regjeringen forholde sig? Man vilde komme i en slem Forlegenhed med hende, og Resultatet blev, at Hertuginden af Berry skulde forblive, hvor hun var, indtil et gunstigere Øieblik til at gribe hende skulde tilbyde sig.

Dette Tidspunkt kom imidlertid snart. Ministeriet af 11te October afløste Martsministeriet. Thiers, der havde overtaget Montalivets Portefeuille, nærede det levende Ønske at ordne Frankrigs indre Anliggender, eftersom de ydre havde antaget en meget truende Skikkelse efter Antwerpens

Beleiring. Man forudsaae at en anden Restauration vilde fremstaae bag Citadellets Mure, som Chassé forsvarede, saafremt Hollænderne bleve Herrer, og det kunde da let hænde, at Hertuginden pludseligt traadte frem fra sit Skjul og paany svingede Oprørsfanen. Thiers fik derfor den Opgave at sikkre sig Hertugindens Person. Han søgte at sætte sig i Forbindelse med Deutz, men denne vilde ikke underhandle med Thiers, hvis Væsen og Opførsel behagede ham mindre end hans Formands. Montalivet viste sig da i Sandhed høimodig mod Thiers. Han lod Deutz stige ind i sin egen Vogn og overbragte ham selv til sin Efterfølger.

Den 18de October blev Maurice Duval udnævnt til Præfect i Nantes, og Deutz reiste under Navn af Hr. Hyacinthe ligeledes derhen, ledsaget af Politicommissairen Joly og forsynet med ministeriel Fuldmagt. Thiers havde ganske naturligt tænkt sig Muligheden af, at en Mand, der af Egennytte havde skiftet Religion og vilde gjøre sig til Forræder imod sin Velgjørerinde, ogsaa let kunde faae isinde at spille Ministrene et Puds. Han fandt det derfor raadeligst at lade Joly følge ham som hans Skygge.

Det var en bælgmørk Nat, Gaderne i Nantes vare øde og tause; nu og da lød en Skildvagts Anraab langt borte. I Huset i Gaden Haute de Château var den store Salon i Stueetagen beredt til at modtage et Besøg; to store Lamper brændte paa Bordet, i Kaminen flammede Ilden, Gardinerne vare tæt sammentrukne og Vinduesskodderne omhyggeligt tillukkede. To Personer vare tilstede i Værelset: Hertuginden og Grev Mesnard, der førte en ivrig Samtale, da Uhret paa Kaminen med lydeligt Slag afbrød den. Hertuginden foer sammen.

«Det er den aftalte Tid», sagde hun, «blot vi ikke blive forraadte».

«Det var i Sandhed ikke ganske forsigtigt», sagde Mesnard, «at indrømme ham denne Samtale. Jeg deler Bourmonts Anskuelse, at een af Duvals Agenter meget godt kan

have antaget vor Ven Deutz's Navn for at kunne trænge ind i Huset».

«Men Brevene fra vore Venner ere jo ægte», udbrød Hertuginden.

«Det er altid nogen Beroligelse», sagde Mesnard.

«Og saa har jeg ogsaa været saa betænksom», vedblev Hertuginden, «at klæde mig paa, som om jeg var kommen ude fra Gaden og ikke hørte hjemme her i Huset. Den foregivne Deutz vil ikke falde paa, at jeg har mit Skjul her, og naar han nu kommer, vil jeg ovenikjøbet stille mig bagved denne Kaminskjærm; De kan modtage ham, og dersom det ikke er Deutz, saa viser jeg mig slet ikke».

Ved disse Ord blev der ringet ganske sagte paa Dørklokken.

«Der er han», hviskede Begge.

Strax derpaa hørte de Trin i Forværelset, og Hertuginden fik netop Tid at skjule sig bag Skjærmen, da Døren gik op, og Simon Deutz traadte ind. Forræderiet havde overskredet Dørtærskelen.

Grev Mesnard gik ham imøde med de Ord:

«Det er virkelig Dem, Deutz? Jeg har altsaa ængstet mig unødvendigt».

«De har ængstet Dem»?

«Javist, kunde ikke en Forræder have misbrugt Deres Navn? Jeg ansaae det ikke for umuligt, at Brevene kunde være fralistede Dem».

Deutz smilede. «Begivenhedernes Gang har gjort Dem mistroisk, og jeg kan ikke fortænke Dem deri».

I samme Øieblik hørte man en Kjoles Raslen bag Kaminskjærmen, og Hertuginden traadte frem.

«Her er jeg, kjære Deutz», sagde hun, idet hun gav ham Haanden.

Forræderen kunde knap skjule sin Bevægelse, skjælvende holdt han hendes Haand i sin. Denne utvungne og velvillige Tone, hvori hun tiltalte ham, gjorde et dybt Indtryk paa

ham. Forræderen vaklede, da han holdt sit Offer ved Haanden, og han var nærved at gaae fra Sands og Samling. Hertuginden skjød en Stol hen til ham.

«Sæt Dem, min Ven — og kom til Dem selv. Gjensynet har gjort stærkt Indtryk paa Dem — ja, det er under alvorsfulde Forhold, at vi atter sees».

Deutz samlede al sin Kraft og Selvbeherskelse. Hans Hverv udfordrede den største Koldblodighed, den skarpeste Udspeiden. Men det, han egentligt vilde have at vide, erfarede han ikke: hvor Hertuginden opholdt sig, om hun havde sit Skjul her i Huset, eller om hun var kommen hertil andetstedsfra.

«Gaa De kun først. Jeg venter endnu et Par Minutter, førend jeg forlader Huset, ellers kunde man let see os sammen». Saaledes endte Hertuginden Samtalen. Deutz maatte gaae sin Vei, hvis han ikke vilde vække Mistanke; han kyssede hende paa Haanden og forlod Huset. Men udenfor blev han en Tidlang staaende og speidede for at see hende gaae bort. Hun kom ikke — havde hun sneget sig ud af en Bagdør, eller blev hun derinde? Deutz maatte imidlertid afsted; thi Duval ventede paa Efterretninger fra ham; men disse vare ikke synderligt lovende.

«Jeg har talt med hende», begyndte Deutz, da han traadte ind til Præfecten.

«Hvor opholder hun sig, hvor har hun skjult sig?» spurgte Duval i stor Spænding.

Jeg har faaet forskjellige Oplysninger», fortsatte Deutz undvigende.

«Hvor er hun?» vedblev den Anden haardnakket.

Deutz var fortvivlet. Dersom han ikke bragte tilfredsstillende og brugbare Oplysninger tilveie, vilde han komme i en slem Knibe; gjennemsøgte man Duguignys Huus, saa kunde man maaskee være saa heldig at finde Hertuginden, men hvis man ikke fandt hende, da var Deutz's Forræderi aabenbart. Han maatte absolut see at opnaae endnu en

Audiens hos Hertuginden, men baade hun og hendes Omgivelser vare saa forsigtige, at de foreløbigt ikke vilde modtage ham; det var ikke, fordi de nærede nogensomhelst Mistanke til ham, men de vare bange for, at han, der selv var en Fremmed i Byen, imod sin Villie kunde henlede Politiets Opmærksomhed paa Duguignys Huus.

Deutz vidste dog at finde en Udvei, idet han fik en Nonne, der hyppigt besøgte Hertuginden, til at tale hans Sag og anbefale hans Ansøgning saa virksomt, at en Audiens omsider blev ham forundt og berammet til den 6te November.

Da Tusmørket faldt paa, begav Deutz sig paa den fastsatte Dag paa Veien til Gaden Haute du Château. Han ilede afsted uden at see tilhøire eller tilvenstre; han tænkte kun paa Maalet for sin Vandring. I flere Dage havde han befundet sig i en feberagtig Tilstand, som forvirrede ham i den Grad, at han ikke altid iagttog den fornødne Forsigtighed; ved Bordet i Hotellet, hvor han spiste, havde han saaledes yttret: «Om otte Dage vil Alverden tale om mig». Forræderen havde Dagen iforveien modtaget to Breve til Hertuginden; de vare et velkomment Middel til at fjerne enhver Mistanke med Hensyn til hans forestaaende Besøg. Han blev denne Gang ført ind i et mindre Værelse, hvor han fandt Hertuginden alene. Hun blev roligt siddende i en Lænestol — Deutz stod ligeoverfor hende. Han bestræbte sig for at see roligt paa hende og greb med begge Hænder krampagtigt fat om Ryggen af en Stol.

«Jeg har to Breve til Deres Høihed», sagde han og overrakte dem til hende.

Hun tog Brevene uden at sige Noget og aabnede dem men Papiret syntes ubeskrevet; hun gik derpaa hen til en Consol, hvor der stod flere smaae Flasker, tog Proppen af een af dem og berørte Papiret med den i Proppen siddende lille Svamp, hvorpaa Skriften strax blev synlig.

«En hemmelig Skrivelse?» spurgte Deutz uvilkaarligt.

«Ikke hemmelig for Dem, min Ven», svarede Hertuginden. «Det er en Beretning om Pengeaffairer fra Spanien — men meget vidtløftig, see blot».

Jo meer hun strøg Svampen henover Papiret, desto mere Skrift traadte frem.

«Det kunne vi bagefter læse grundigere», sagde hun.

Paa samme Maade lokkede hun det andet Brevs Indhold frem, men dette var kun kort. Medens Hertuginden gjennemlæste det, vidnede Udtrykket i hendes Ansigt om stærk indre Sindsbevægelse. Deutz betragtede denne Forandring i stor Spænding. Hvad kunde Brevet indeholde?

Pludseligt fæstede Hertuginden sit Blik skarpt paa ham.

«Min Ven», sagde hun, «i dette Brev skriver man, at en stor Fare truer mig, at et Menneske, der besidder min fulde Tillid, vil forraade mig. Er De Forræderen?»

Der opstod en Pause. Deutz var i en skrækkelig Angst. — Dersom Hertugindens Venner vare i Nærheden, og de havde faaet Nys om hans Plan, saa slap han ikke levende ud af Huset.

«Madame», sagde han, idet han tvang sit Ansigt til at smile, «Deres Mistanke saarer mig ikke. Det kan umuligt være Andet end Deres Spøg! Skulde Simon Deutz kunne blive en Forræder imod Caroline af Berry — er det tænkeligt?»

Hertuginden forblev en Stund endnu ubevægelig og tankefuld; Deutz skelede hen til Døren — da kastede hun pludseligt Brevet bort og udbrød i en ligegyldig Tone:

«Det er taabeligt at tænke mere derpaa».

Deutz trak atter Veiret frit — hans Offer skulde ikke undgaae ham. Der paafulgte nu en Samtale, som næsten varede en heel Time. Forræderen sad imidlertid i den største Spænding. Ved enhver tilfældig Støi farer han sammen, Minutterne snige sig hen som Timer, hvor let kunde der

ikke hænde Noget, som kunde røbe ham og kuldkaste hans Planer!

Endelig reiste Hertuginden sig.

«Her sees vi ikke oftere», sagde hun venligt og rakte den falske Ven Haanden, «lev vel. Begiv Dem hen paa Deres Post og husk paa, at det første Kanonskud, der falder ved Schelden, vil blive Signalet for vor Triumph».

Hun forsvandt i det tilstødende Værelse.

Deutz listede sig ud i Corridoren. Her var Alt stille, og han havde uforstyrret Leilighed til at spionere; med lydløse Skridt nærmede han sig en Dør, der stod paa Klem. Det var den store Salon, hvor han havde havt sin første Samtale med Hertuginden. Hans speidende Blik opdagede et veldækket Taffel med syv Couverter. Man havde forud nøiagtige Oplysninger om Huset og vidste, at Frøkenerne Duguigny beboede det ganske alene. Naar der altsaa her iaften var dækket til syv Personer, saa kunde han med Sikkerhed antage, at Hertuginden vilde blive een af de syv. Det var ham derfor for Øieblikket mindre vigtigt at erfare, om hun skjulte sig her i Huset eller ei — naar blot Duval's Folk kom i rette Tid, kunde deres Bytte ikke undslippe dem. Et Øieblik efter er Deutz i Præfecturet hos Duval.

«Hurtigt, hurtigt! Vi have hende!» stønner Deutz. «Hun er hos Duguignys, men De maae skynde Dem».

Strax kommer Alt i Bevægelse i Præfecturets Gaard. Duval's Gensdarmer ere færdige til at sidde op. I Løbet af Dagen har han truffet de meest omfattende Forberedelser; baade Politi og Tropper ere parate. Tolv Hundrede Mand Infanteri have været consignerede hele Dagen, thi deels maa man være istand til at kunne forebygge en mulig Opstand til Fordeel for Hertuginden, deels maa man hurtigt og fuldstændigt kunne afspærre det paagjældende Qvarteer af Staden, hvor Duguignys Huus er beliggende, eftersom man ikke er sikker paa, om Hertuginden ikke muligviis kunde flygte hen i et nærliggende Huus. Ordonnantser ile ud af Præfecturet

i alle Retninger; Duval selv begiver sig til den Høistcommanderende, Grev d'Erlon. Ugjerne hører Generalen paa den til ham stillede Opfordring; men hans Pligt byder ham at adlyde, og han giver General Dermoncourt Befaling til at udføre denne sørgelige Tjenesteforretning.

Men hvor er Deutz imidlertid? Duval har indespærret ham i et afsidesliggende Værelse; en Politicommissair er hos ham. Man har ikke Tillid til Forræderen; man sætter rigtignok hele denne farlige og vigtige Expedition i Værk alene stolende paa hans Beretninger, men man har ham til samme Tid i sin Magt, og han indestaaer med sin Person for Rigtigheden af sit Udsagn. Fra sit Værelse kan Deutz høre Larmen i Præfecturets Gaard; han skjelner tydeligt Commandoordene — nu marschere Tropperne i tre Colonner afsted til Gaden Haute du Château.

Hertuginden og hendes Venner havde reist sig fra Bordet og betragtede fra Vinduerne den opgaaende Maane, der udbredte et Sølvskjær over Staden. Den høitidelige Stilhed og Hvile i Naturen virkede beroligende paa hende, hun ændsede ikke mere den Fare, mod hvilken hun var bleven advaret — da blinker og rasler det nede i Gaden, og Soldaters faste og regelmæssige Fodslag afbryder Aftenens Stilhed; de komme nærmere, nu gjøre de Holdt udenfor Huset.

Den største Forvirring og Skræk bemægtiger sig Beboerne, kun Hertuginden fatter sig hurtigt og iler op ad Trappen til sit lille Skjul, fulgt af Frøken Stella Kersabiec, Grev Mesnard og Advocat Gusbary. Det snevre Rum kan netop optage fire Personer. Soldaternes Slag paa Husdøren gjenlyde gjennem Huset, og i det samme Øieblik, da Døren bliver aabnet for de indtrængende Politiagenter med Joly i Spidsen, lukkes oppe i Qvistværelset den Kaminplade, der skjuler de Flygtende for Speidernes Øine. Joly iler gjennem Huset; alle Værelser ere ham bekjendte, thi Deutz har nøiagtigt beskrevet ham Localiteterne.

«Her er dækket til syv Personer», siger han, idet han træder ind i Spisesalen, «og her er kun fire Damer». Det var de to Søstre Duguigny, Madame de Charette og Frøken Alceste Kersabiec.

Joly iler ovenpaa.

«Her er det omtalte Audiensværelse», udbryder han saa høit, at Hertuginden i sit Skjul kan høre det.

«Saa var Deutz altsaa dog Forræderen», hvisker hun harmfuldt til Mesnard.

Joly seer sig om i Værelset og finder paa Bordet hiint Brev, der advarede Hertuginden mod Forræderi. Der er ingen Tvivl om, at hun er her i Huset, og at man nok vil finde hende; Joly fordeler sine Gensdarmer omkring i alle Værelser, Adgangene til Huset ere besatte med Poster, og en uhyre Folkesværm danner snart en tæt Kjæde udenom det af Tropperne afspærrede Qvarteer. I Husets Indre begynder nu en Undersøgelse, der har megen Lighed med Plyndring. Alle Skabe blive opbrudte og Indholdet af Meublerne spredt omkring. Sapeurer og Murere undersøge Væggene, Kiler drives ind i Murene, der bliver hentet Architekter for at afgive Skjøn om, hvor der vel skulde kunne findes et Skjulested, og al denne forvirrede Larm trænger op til de Indespærrede. Faren nærmer sig, Forfølgerne træde ind i Gemakket ved Siden af, og ængsteligt lytte de Fire i det indskrænkede Rum.

«Et Skjulested er aldeles umuligt her», erklære Architekterne, og et Glimt af Haab trænger ind til de Skjulte, men nu drøner det igjen i Murene fra forskjellige Sider. De tunge Hammerslag og Brækjernenes Stød ere saa stærke, at tykke Lag Kalk falde ned over dem; nu arbeider man ganske tætved, Kalkstøvet hvirvler omkring dem, Muren truer med at styrte ind, og igjennem Slagene og Jernenes Klirren kunne de høre Soldaternes og Arbeidernes Eder og raa Tale.

Imidlertid blive Frøkenerne Duguigny og de to andre Damer bevogtede i den nederste Etage og skarpt iagttagne

af Politiagenterne, men de røbe ikke Hemmeligheden og bevare tappert deres Koldblodighed ligesom ogsaa Charlotte Moreau, Hertugindens Kammerfrue, hvem Deutz specielt har omtalt som mistænkelig. Heller ikke Huusholdersken, Marie Boissy, lader sig friste af Tilbud paa tre Tusinde Francs til at angive Hertuginden. Natten skrider frem, og Forfølgernes Iver formindskes efterhaanden. Man har ligeledes undersøgt og gjennemrodet de nærliggende Huse, uden at man har opdaget noget Spor af Hertuginden; Duval giver derfor Signal til at høre op. Der bliver dog sat Vagt i alle Værelser, og Nationalgardister afløse Soldaterne. De Indespærrede lytte med spændt Forventning efter den aftagende Larm, de ville allerede til at skyde Jernpladen tilside for at faae lidt frisk Luft, da rives Døren op, og to Gensdarmer træde ind.

Fangerne mærke snart, at disse Folk ville slaae sig til Ro her, og de maae altsaa med Taalmodighed holde det ud en Stund endnu i deres snevre Fængsel; Herrerne kunne ikke staae opreiste derinde uden at støde Hovedet mod Loftsbjælkerne. Efter den feberagtige Spænding følger nu Afkræftelse og Sløvhed; Nattekulden og en bidende Trækvind trænger ind til dem gjennem Tagstenene, men Ingen af dem yttrer en Klage, taust trykker Hertuginden sine Lidelsesfællers Hænder. Ulykkeligviis ere Gensdarmerne ogsaa modtagelige for Nattekulden. Een af dem gaaer bort og kommer kort efter tilbage med Armene fulde af Tørv. Soldaterne gjøre Ild paa, det knittrer allerede i Kaminen, Jernpladen vil om et Par Minutter blive glødende, kun faa Tommer staaer Hertuginden fra den, og de Ulykkelige ville blive qvalte af Heden i deres Fængsel.

«See, see!» hvisker Hertuginden. «Pladen begynder at blive rød, Muren bliver varm, og en qvælende Dunst fylder Rummet.

Mesnard løsner nogle Tagsteen, og den friske Luft strømmer ind; den ene af Gensdarmerne falder i Søvn, og hans Kammerat passer kun daarligt Ilden, der er nærved at gaae

ud. Han seer sig om i Værelset efter Noget til at lægge i Kaminen, og hans Øine falde paa to store Pakker gamle Aviser under Bordet. Det er Exemplarer af «Quotidienne»: han slæber dem frem, og et Øieblik efter blusse de i Kaminen. Røgen trænger ind til de Indespærrede og fylder det lille Rum, saa de knap kunne trække Veiret. Med Munden til Aabningen i Taget skiftes de til at trække lidt frisk Luft, men Jernpladen bliver rødglødende, Røgen og Heden blive stærkere, Rotter komme frem fra deres Smuthuller, og ud af Revner i Muren og fra Sparreværket i Taget kravle Fiirbeen, forjagne af den stærke Hede.

Hertuginden er nærmest ved Jernpladen, og hun seer det rædsomme Øieblik komme, da Ilden vil gribe fat i deres Klæder; to Gange antændes hendes Kjole, men hun slukker den med Hænderne — endnu længe efter bar hun Mærker af disse Brandsaar. Skjøndt det næsten er umuligt at udholde det længere, vægrer hun sig dog bestandigt ved at følge sine Ledsageres gjentagne Opfordringer til at give sig tilkjende. For tredie Gang gaaer der Ild i hendes Kjole; da hun vil slukke den, kommer hun til at støde til den Fjeder, der holder Pladen lukket, og denne bringes derved lidt ud af sin Stilling. Frøken Kersabiec vil forsøge at lukke den, men hendes Haand kommer for nær ved det glødende Jern, og hun udstøder et Skrig af Smerte. Gensdarmerne troe, at det er Rotter, og give sig til med deres Sabler at begynde en Jagt. Frøken Kersabiec er nærved at besvime, hun vakler og støder atter til Pladen.

«Hvem der?» raabe Gensdarmerne.

«Vi ville overgive os, sluk Ilden!» svarer Frøken Kersabiec.

Gensdarmerne vige tilbage, forbausede over, at Nogen har kunnet være skjult her; strax tage de fat paa at slukke Ilden, da aabner det hemmelighedsfulde Skjul sig, og Hertuginden træder frem med de Ord:

«Min Ven, jeg er Hertuginden af Berry».

Den ene Gensdarm er ilet ud at hente Politicommissairen, og i sin Tjenesteiver begynder denne strax at udspørge og forhøre hende.

«Min Herre», afbryder hun ham, «jeg aflægger ikke Dem Regnskab, jeg ønsker at tale med General Dermoncourt».

Med Møie og understøttet af Mesnard begav Hertuginden sig derpaa ind i et tilstødende Værelse, hvor hun udmattet sank ned paa en Stol. Hun var bleg og skjælvede stærkt, men det var Følgerne af Lidelserne og Sindsbevægelsen, ikke af Frygt.

Saaledes fandt Dermoncourt hende, da han traadte ind.

«General», sagde hun, «jeg betroer mig til Deres ridderlige Æresfølelse!»

«Madame», svarede han med et dybt Buk, «De staaer under franske Soldaters Beskyttelse!»

«Jeg har opfyldt en Moders Pligt, idet jeg vilde tilbageerobre min Søns Arv —» Stemmen svigter hende, og overvældet af Sindsbevægelse synker kun bevidstløs sammen.

Da hun kommer til sig selv igjen, træder Duval netop ind med Hatten paa Hovedet; han gaaer lige hen imod hende, betragter hende skarpt og mumler: «Det er ganske rigtigt, det er hende!», hvorpaa han atter forsvinder.

Nu paafulgte en yderligere Undersøgelse, der nærmest gjaldt Papirer og Correspondance; Hertuginden tog en bevæget Afsked med sine Venner, og udenfor bølgede en uhyre Folkemængde, thi det halve Nantes var kommet paa Benene og vilde see hende og vise hende sin Deeltagelse.

«Vi maae nu bort, Deres Høihed», sagde Dermoncourt, idet han bød hende sin Arm.

«Hvor fører De mig hen?»

«Foreløbigt til Slottet» —

«Og derpaa til Blaye? tilføiede Hertuginden spørgende.

Dermoncourt taug.

Da de gik igjennem hendes tidligere Gemak, kastede

hun endnu et Blik paa Kaminen. Ilden var gaaet ud, Jernpladen, der havde skjult hende, stod endnu aaben.

«General», sagde hun, «naar jeg ikke havde været saa nær ved at lide samme Skjæbne som den hellige Laurentius, vilde De næppe nu have kunnet føre mig i Fængsel».

Forbi de præsenterende Soldater og ledsaget af mange umiskjendelige Tegn paa Deeltagelse og Medlidenhed fra Befolkningens Side, begav Hertuginden sig til Slottet, hvor hun ankom Klokken Elleve om Formiddagen.

Dagen efter, den 18de Novenber, stod en Orlogsbrig ud af Loireflodens Munding; ombord derpaa befandt Hertuginden sig som Fange, og Maalet var Citadellet Blaye ved Bordeaux.

Hertugindens politiske Løbebane fandt ikke en Afslutning, der svarede til hendes dristige og begeistrede Forhaabninger, men altid vil man beundre og anerkjende Kraften og Udholdenheden hos denne Qvinde, der kæmpede og led for sin Søns Fremtid.

Erindringen om Simon Deutz's Skjændselsdaad har Victor Hugo bevaret, og i sit Smædedigt om ham siger han:

hâte-toi de jouir, maudit! et sans relâche
marche, et qu'en te voyant, on dira: c'est ce lâche*).

---

*) Stakket kun være Din Glæde, Forbandede! Rastløs Du vandre,
Altid Dig lyde imøde: Der er den elendige Nidding.

C. Lütken.

Johann Carl von Eckenberg.

En theaterhistorisk Skitse fra det attende Aarhundrede.

> **Petronius.** Men er det vist, at din Madame er saa vægelsindet?
>
> **Henrich.** Ja min Troe er det vist. Jeg har øvet mig i at efterabe hende, og svær vor Stue-Pige, at hun vil heller see mig agere saaledes end gaae paa den stærke Mand eller høre paa Chilian og Hans Wurst.

Den «stærke Mand», som Henrich saaledes omtaler i 1ste Acts 2den Scene af «Den Vægelsindede», er den i sin Tid berømte tydske Kraftkunstner og Theaterprincipal Eckenberg, der ogsaa i vort Lands Theaterhistorie har spillet en vis Rolle. Tydskland havde i sin Tid havt en saa rig Leilighed til at oversvømme Danmark med sine Prindsesser og Stratenjunkere, at det intet Under var, at ogsaa de omvankende tydske «Comediant-Bander» trak herop for at «agere» i Kjøbenhavn, og alle disse Gjøglere fik ustraffet Lov til at drive deres kunstneriske Uvæsen, indtil Ludvig Holberg slog et Dommedagsslag mod dem ved sin «Ulysses von Ithacia eller En Tydsk Comoedie». Han drog her med en saa knusende Satire tilfelts mod de «Haupt- und Staats-Actioner», der ogsaa havde fundet deres Indpas her i Byen i Theatret i Bryggernes Laugshuus i Brolæggerstræde, at han gav dem Dødsstødet, og fra det Øieblik forsvandt denne Skuespilart fra den danske Scene. Blandt de Bander, der saaledes i sin Tid gjæstede Kjøbenhavn, var Eckenbergs en af de meest

bekjendte, og det er denne «stærke Mand», der i sin Tid har spillet en fremragende Rolle i en stor Deel af Europa, som vi her ville forsøge at give en lille Skildring af.

Forinden vi gaae over til at meddele nogle biographiske Data om Eckenberg, som paa en Maade er den sidste Repræsentant for den Afart af Skuespilkunsten, der kaldes «Haupt- und Staats-Action», skulle vi i Korthed søge at forklare, hvori denne Kunstretning bestod.

Fra den christne Kirkes første Tid gaae «Mysterierne» efterhaanden i Tydskland over til de saakaldte «Passionsskuespil», der som bekjendt have holdt sig lige indtil vor Tid i Oberammergau i Bayern. Disse christelige Dramer, som først opføres i Kirkerne, blive senere givne offentlig, og snart trænger det comiske Element sig ind i dem. Fra kun at omhandle christelige Sujetter gaae de over til bibelhistoriske Emner, og lidt efter lidt fremkomme de saakaldte «Skolecomedier». Disse fremstaae i Universitetsstæderne. Rector, Magistre og Studenter skrive ikke alene Comedier og spille med i dem, men man seer i det sextende Aarhundrede Præster og andre Kirkens Tjenere gjøre det Samme. Det vides endogsaa med Bestemthed, at Philip Melanchton har bragt Reuchlins bekjendte Drama «Henno» til Opførelse og selv spillet en Rolle i Stykket. «Skolecomedierne», som vare skrevne paa latinske Vers, kunde selvfølgelig ikke faae nogen Udbredelse blandt Folket, men ikke lang Tid efter deres Fremkomst begynder Folkeskuespillet i Tydskland at fremblomstre, idet de omvandrende Gjøglerbander lidt efter lidt give sig til at opføre dramatiske Forestillinger. «Fastelavnsskuespillene» komme frem, og den første af disse «Fastelavnsskuespillere», der tillige fremtræder som Digter, er Mestersangeren Hans Rosenplüt i Midten af det femtende Aarhundrede. Det er med Hans Sachs, at denne Skuespilretning naaer Høidepunktet. Under Reformationen begynde Forfatterne at skrive Tendentsstykker, hvori det gaaer ud over Katholicismen, og saasnart Jesuiterne derfor faae Fodfæste i

Tydskland, ere de som Pavestolens dygtigste Forsvarere strax rede til at benytte Skuespillet til at befordre deres Planer. Vi see saaledes, at Jesuiterne i den sidste Halvdeel af det sextende Aarhundrede i de fleste sydlige Byer kalde «Mysterierne» tillive igjen, men rigtignok i en forandret Form. De saakaldte «Jesuitercomedier» fremtræde med stor theatralsk Pomp, og ved deres pragtfulde Sceneforvandlinger og omfangsrigt Maskineri fordunkle de fuldstændig de protestantiske «Skolecomedier», som for største Delen blive udførte extra habitum ɔ: uden Alt, hvad der kaldes Decorationer og Costume. Pragten lokkede Tilskuerne til «Jesuitercomedierne», og mangen en Yngling er ved en Fribillet bleven vundet af de snedige Munke til atter at vende tilhage til den «ene saliggjørende Kirke». Een god Side havde disse Skuespil imidlertid: de banede nemlig Veien for den rige, spanske dramatiske Poesi, som ved dem fik Indpas i Tydskland.

De store Omvæltninger, for hvilke Tydskland var Skuepladsen i det syttende Aarhundrede, bevirkede ogsaa en total Forandring i alle Theaterforhold. Før Trediveaarskrigen fremtræde imidlertid de omreisende Skuespillerbander, som vakte en almindelig Opsigt under Benævnelsen «de engelske Comedianter». Man tør imidlertid ikke antage, at disse Bander virkelig have bestaaet af Englændere; rimeligere er det med Tieck at antage, at disse Skuespillere have været unge Tydskere, som ere reiste bort fra Hansestædernes Comptoirer i London, eller Eventyrere, som have bragt de ældre engelske Skuespil før Marlowes, Greens og Shakespeares Tid til Tydskland. Disse «engelske Comedianter» gjorde tillige alle mulige eqvilibristiske Kunster, og de gav Impulsen til, at der efterhaanden dannede sig omreisende Skuespilselskaber i Tydskland, thi om nogen fast Trup i Byerne var der endnu paa den Tid ikke Tale. Et af de meest bekjendte Selskaber var Jacob Ayrers i Nürnberg. Man har endnu fra hans Haand tredive Skuespil, hvor blodige Rædselsscener danne et af de vigtigste Tiltrækningspunkter for Tilskuerne. Der optræder

Dværge, Kæmper, Vildmænd, ildspyende Drager og Djævle, og Fortryllelser afvexle med Fyrværkerikunster og bengalske Flammer. Det hørte med til et saadant Spektakelstykke, at der blev udgydt Blod paa Scenen, og Henrettelser vare derfor meget i Mode i disse Skuespil. I Texten til et af disse Arbeider hedder det saaledes et Sted: «Her begynde de at kæmpe, hvorved Kongen bliver slagen saaledes udi Hovedet, at han styrter om, hvilket saaledes kan være arrangeret udi hans Hat, at der flyder Blod derud af». Disse Skuespil dannede Hovedbestanddelen af en Aftens Forestilling, og derfra skriver sig deres Navn «Haupt-Actionen», idet Forestillingen, ligesom man i Oldtiden efter Tragedien opførte et Satyrspil, endte med et lystigt Stykke, en Farce, hvori man altid saae de comiske Figurer, Hans-Wurst, Pickelhering o. s. v., der efterhaanden vare blevne staaende Typer i den tydske dramatiske Literatur, som oprindelig havde hentet dem fra den italienske Maskecomedie.

Med Magister Johann Velthen eller Weltheim fra Halle naae disse «Haupt- und Staats-Actionen» — som de senere kaldtes — deres Høidepunkt. Velthens Trup, som fik Navnet «den berømte Bande», virkede i de sidste tredive Aar af det syttende Aarhundrede og gjæstede blandt Andet ogsaa Kjøbenhavn, hvor den gav Forestillinger paa Bryggernes Laugshuus. Men om Skuespillerne end gav de store Spektakelstykker med al optænkelig Effect, saa begyndte de dog under deres geniale Forstander at aflægge deels den gruelige Pathos i «Haupt-Actionerne» og deels de uanstændige og overdrevne Narrestreger i de burleske «Nachspiele». Velthen oversatte nemlig en Deel af Molières Arbeider og opførte dem paa Tydsk, og samtidig var han den Første, der lod Qvinder optræde paa Scenen, idet enhver Fruentimmerrolle tidligere altid var udført af en Dreng. «Haupt- und Staats-Actionerne» hentede deres Emner deels fra den bibelske Historie, deels fra Oldtiden og deels fra Datidens Historie. De bleve saagodt som aldrig trykte eller nedskrevne,

idet Skuespillerne kun fik Stykkets Scenegang at vide, hvorpaa de selv maatte improvisere Dialogen efter forud opgivne Momenter. Her var den kunstneriske Tradition altsaa i høi Grad vigtig, og ofte arvede Sønnen saaledes Faderens Rolle. Selv i de meest alvorlige Effectstykker, der endte med Død og Undergang, kunde Narren ikke undværes, og det var navnlig ham, der krævede en genial Fremstiller, som ved et overstrømmende Lune i sin improviserede Dialog kunde faae Tilskuerne til at briste af Latter, efter at de et Øieblik iforveien havde været Vidne til en Rædselsscene, hvor man f. Ex. stak Øinene ud paa Stykkets Helt. I sin Theaterhistorie omtaler Devrient, at man i det keiserlige Hofbibliothek i Wien har fundet en heel Samling af saadanne Skuespil, hvorved der er kastet et klart Lys over hele Datidens Skuespilkunst. Skjøndt Skuespillene i denne Samling naturligviis ikke findes med den udførlige Text, saa vise Manuscripterne dog hele Scenegangen, idet de have været benyttede til Stykkernes Instudering, og samtidig hermed er der udførlige Optegnelser om Requisiter og Decorationer. Disse Sidste vare selvfølgelig paa den Tid af en temmelig primitiv Natur. Theatret var paa Siderne behængt med store Tæpper, og kun Baggrunden var decoreret. Et Bagtæppe antydede, hvor Scenen foregik, og skulde der skee en Forandring, trak man et bredt Tæppe for Decorationen og skiftede denne om med en anden, inden man atter trak det brede Tæppe fra.

Saaledes var den Kunstretning, som Holberg angreb i «Ulysses von Ithacia», ligesom han senere parodierede det franske Sørgespil i «Melampe». Baade Velthens og andre Bander havde gjæstet Kjøbenhavn, og her havde disse Skuespil naturligviis ogsaa fundet deres store Publikum. En af Coryphæerne, hvad «Haupt- und Staats-Actionen» angaaer, var den Mand, hvis Levnet vi i det Følgende ville skildre, idet vi hovedsagelig hente vort Stof fra Plümickes Theaterhistorie og en Monographi af L. Schneider.

Johann Carl von Eckenberg, «den stærke Mand», antages at være født i Aaret 1685 i Bernburg i det Lauenborgske, hvor hans Fader var Sadelmager. Han blev oplært i sin Faders Haandværk, men da han blev forelsket i en Linedandserinde, opgav han Professionen, giftede sig med hende og fulgte om med en Gjøglerbande som Jongleur og stærk Mand. Ved sin Ankomst til Berlin 1717 havde han strax den Ære og Lykke at komme til at optræde for Kongen i Slottet Charlottenburg, og Friederich Wilhelm I, som fandt Behag i Eckenbergs statelige Skikkelse og imponerende Ydre, faldt mærkværdig nok ikke paa at stikke ham ind i sin store Potsdammer-Garde, men gav ham et kongeligt Privilegium paa at vise sine Kunster overalt i den preussiske Stat. Blandt de Kraftprøver, han viste Kongen, fortælles der at have været følgende. Med den ene Haand hævede han en tyve Centner tung Kanon, paa hvilken der ovenikjøbet sad en Tambour med sin Tromme, op i Luften og holdt den saalænge, indtil han med den anden Haand havde skjænket sig et Glas Viin og ganske rolig tømt det. Dernæst viste han, hvorledes to Heste ikke vare istand til at trække ham fra Stedet, og bagefter rev han med største Lethed det Toug over, hvormed Hestene havde prøvet at trække ham afsted*).

Da han havde faaet det omtalte Privilegium, indrettede han en Bod paa Neuer-Markt i Berlin og havde i Begyndelsen et stormende Tilløb til sine Forestillinger, der vare noget Nyt i Byen efter Kong Friederich I's Død. Ved disse Forestillinger agerede han uden Tvivl alene, og han forstod at forøge Tiltrækningskraften ved sin Optræden baade i og udenfor Fjæleboden. Han viste sig altid i kostbare Klæder af de meest skrigende Farver, hvilket var nok til at gjøre Opsigt paa en Tid, hvor Hoffet og den mere velhavende Borgerstand udmærkede sig ved at gaae yderst tarvelig klædte. Ved alle

*) Eckenbergs Portrait samt en Afbildning af flere af hans Kraftkunster findes i Hubers «Bibliotheca magica».

Leiligheder brystede han sig af den Gunst, han stod i hos Kongen, og han var for fiin til at gaae, men lod sig næsten altid bære i Portechaise. Fra Fjæleboden rykkede han op til at give Forestillinger paa Stallplatz-Theatret, det eneste daværende Theater i Preussens Hovedstad. Hans Forfængelighed gik saa vidt, at han paastod at høre til den bekjendte Eggenbergske adelige Slægt og at være bleven nobiliteret i Danmark. Hvad det sidste Punkt angaaer, da er der ingen Tvivl om, at det er en Opdigtelse af ham, thi en Person af dette Navn findes ikke omtalt i vore Adelslexica.

Hvorlænge hans første Ophold i Berlin varede, vides ikke; men mere end eet eller høist to Aar kan det ikke have været, thi i 1719 see vi ham i Rusland, hvor han i April Maaned gav Forestillinger for Czar Peter den Store, og det følgende Aar var det, at han gjæstede Kjøbenhavn. Hertil kom han med en Bande Linedandsere, men en af ham indgivet Ansøgning om Eneret paa at maatte optræde med sit Selskab blev ikke bevilget, idet der allerede tidligere var givet den i vor Theaterhistorie saa bekjendte Etienne Capion et Privilegium paa at holde «en Bande Comedianter». Eckenberg kom imidlertid alligevel til at optræde, thi det omtales, at «et Fjælehuus paa Nytorv» var blevet brugt af «den stærke Mand», som senere traadte med sit Selskab i Capions Tjeneste. Om Eckenberg nu har opholdt sig i Kjøbenhavn i de to følgende Aar, kan ikke siges med Bestemthed, men rimeligt er det. Vi see ham i Foraaret 1722 arrangere sig med Capion og spille paa det af denne indrettede Theater mellem lille Grønnegade og Gothersgade. Her var der imidlertid ikke megen Søgning, og efter tre Ugers Forløb standsede han sine Forestillinger, opførte i sin egen Have udenfor Nørreport et Theater og gav her ikke alene Linedands, men ogsaa tydske Forestillinger til Bedste. Det er her første Gang, at han nævnes som Theaterdirecteur, og det Selskab, han stod i Spidsen for, havde han uden Tvivl lokket til sig fra Capion. En Ansøgning om, at han med sin Bande

«maatte lade deres Exercitier see om Søndagene, naar Gudstjenesten er endt», blev ifølge Werlauffs «Antegnelser» besvaret med den Resolution, at «Supplicanten skal holde Søndagen hellig saavel som Andre», og da samtidig Capion klagede over Eckenbergs Indgreb i hans Privilegium, blev det forbudt «den stærke Mand» at optræde, hvorved han blev nødt til at forlade Danmark. Dette var i Slutningen af 1722, og de paafølgende ni Aar har han uden Tvivl tilbragt med Reiser rundt om i Europas Hovedstæder.

I 1731 vendte Eckenberg tilbage til Berlin med en Bande paa sexogtyve Linedandsere og Skuespillere, blandt hvilke Sidste navnlig Rademin, hans senere Svigersøn, Scolary og Hilmerding vare bekjendte. Han fik Tilladelse af Kongen til at opslaae sin Fjælebod paa den saakaldte «Spittelkirchhof», men hermed var han ikke fornøiet, og han beflittede sig nu paa at sætte sig rigtig fast i Friederich Wilhelms Gunst. I den Anledning etablerede han ved Siden af sin Directeurvirksomhed en Forretning som Hestepranger og forstod i denne Stilling at skaffe Majestæten billige Remonteheste til Cavalleriet. Men fremfor Alt vidste han at sikkre sig den kongelige Bevaagenhed ved at indgive Rapport om, hvor han paa sine mange Reiser havde seet høie, velvoxne Karle, der vare skabte til Rekruter, idet han naturligviis overlod det til Kongen at hverve disse Mennesker til Potsdammer-Garden. Men for at faae den sparsommelige Konge, der egentlig var en Hader af al Comediant-Væsen, til at tage Skuespilkunsten under sin Beskyttelse, maatte Eckenberg finde paa Noget, der forslog bedre end hans allerede gjorte Forsøg paa at behage Kongen. Berlin var en By, der var i Opkomst, og da den ikke havde et eneste Forlystelsessted, havde den driftige Entrepreneur derfor nok Lyst til at fæste Bo der. Kongen var en Mand, der sværmede for at opføre Bygninger, og Eckenberg var derfor saa snild at tilbyde at bygge sig et Huus i Friedrichsstadt-Qvarteret «for at habilitere sig i Berlin». Herved hævede han nemlig fuldstændig Kongens Frygt

for, at en eneste Groschen af hans Penge skulde gaae til Udlandet, og det slog ogsaa til, thi den 27de September 1732 fik han et udvidet Privilegium paa som «Hof-Comoediant» at øve sine Kunster og Exercitia i alle de preussiske Provindser «til Recreation og Tidsfordriv for de Folk, der intet Bedre have at tage vare».

Følgen af dette Privilegium var, at Eckenberg forlod Theatret paa Spittelkirchhof og opslog sit Paulun paa Stallplatz, hvor der i Aaret 1700 var blevet indrettet et efter Datidens Forhold rummeligt Theater. Her gjorde «Hof-Comoedianten» glimrende Affairer, navnlig i Vinteren 1732-1733, og i denne Periode maa det have været, at han eiede de 40,000 pr. Thaler, som næsten alle hans Biographer omtale. Det var noget Nyt i Berlin at see disse «Haupt- und Staatsactionen», og da Kongen i egen høie Person ofte besøgte sin Protegé for at see Spektakelstykker som «Die artige Grundsuppe der Welt» og «Doctor Faust's Höllenfart» og morede sig over at see Eckenbergs Kraft- og Balanceerkunster, saa var det intet Under, at Directeuren bavde stort Tilløb, især da flere af Tydsklands bedste dramatiske Kræfter paa den Tid tog Engagement hos ham.

Inden den driftige Entrepreneur fik dette Privilegium af Kongen, maatte han naturligviis have begyndt paa Opførelsen af sit Huus paa Hjørnet af Zimmer- og Charlottenstrasze, men da han først var bleven Privilegiehaver, gik det smaat med Bygningen, og da navnlig, fordi han levede som «grand seigneur». Dette tvang ham til at være paaholdende i andre Retninger, og da et Forsøg paa at slippe for at betale en aftenlig Afgift til Fattigkassen af tolv Groschen var mislykket, negtede han at betale hver Spilleaften en Afgift af sex Groschen i «Musikanten-Nahrungsgelder», som skulde tilflyde det kongelige Kortkammer. Nu klagede Kortkamret herover til Majestæten og lagde samtidig til, at «den stærke Mand ikke alene ikke vilde betale denne Skat, siden han havde begyndt at agere paa Stallplatz, men at de Eckenbergske

Comedier ogsaa gjorde et betydeligt Afbræk i Spillekortenes Debet, hvisaarsag det «submissest» underskrevne Kortkammer implorerede Hans Majestæt om at tvinge Eckenberg til Betaling». Her har man et eclatant Beviis paa, hvor fast Eckenberg maatte have sat sig i Kongens Gunst, thi Friederich Wilhelm, der ellers aldrig eftergav nogensomhelst Skat, resolverede, at Hof-Comedianten skulde slippe, idet der dog i Resolutionen blev tilføiet den Bemærkning, at Kortkamret led betydelig Skade ved Skuespillene.

Eckenberg var en snu Mand, og han vidste at benytte sig af denne Resolution. «Da det smertede ham i usigelig høi Grad — skrev han til Kongen — at han ved sine Comedier molesterede det kongl. Kortkammer, saa bad han om Tilladelse til at maatte indrette Assembléer, ved hvilke der kunde spilles Kort og gives en honnette Underholdning, saaledes som det hidtil havde fundet Sted ved Assembléerne i de adelige Huse». Denne Idee fandt Kongens Bifald, og under 7de Januar 1733 blev der udfærdiget følgende curieuse kongelige Ordre:

«Efter at Hans Kgl. Majestæt i Preussen, vor Allernaadigste Herre, har befalet, at Assembléer atter skulle tage deres Begyndelse, men Han ved de hidtil afholdte Assembléer har bemærket, at Mange ikke i deres Huse have havt det dertil fornødne Rum. Og det Dem desforuden har foraarsaget megen Incommodité, og bevirket Skade paa deres Meubles. Saa har Hs. Kgl. Majestæt i Naade resolveret, at Carl v. Eggenberg skal være Entrepreneur for Assembléerne, og til den Ende holde saadanne i Fyrstehuset to Gange ugentlig, nemlig Tirsdag og Fredag, hvortil han skal fournere Brænde, Lys, Spilleborde og to Chor Hautbois, hvorimod de, som efter hosfølgende Liste have holdt Assembléer, nemlig: . . . (her følge Navne paa tredive fornemme Personer) . . . skulle betale Tredive Thaler og derfor den ganske Vinter gaae frit ind samt have Caffee, Thee, Chocolade og Limonade gratis, hvorimod de, som ikke findes paa den omtalte Liste,

udi Entrée skulle betale otte Groschen, Caffee, Thee, Chocolade og Limonade à part, og de, som spille, sexten Groschen udi Kortpenge skulle betale, Capitains og Subalterne derimod være frie for Alt dette.

Friederich Wilhelm».

Som man seer, var Eckenberg ikke nogen daarlig Regnemester, thi med en fast Indtægt af 720 Thaler kunde han servere adskillige Portioner Caffe og Limonade. Hovedsagen var imidlertid den, at han fik Kongen selv med Prindserne til at komme paa disse Assembléer, der saaledes fik Charakteer af Hoffester, hvor Enhver ansaae det for en Ære at være med. Nu var Eckenberg altsaa paa een Gang bleven en betydningsfuld Mand. Som Vært kunde han nærme sig Kongen og stemme ham gunstig for sine Planer, og han gjorde Alt for at adsprede og more sit Publikum. Men Følgen heraf var, at han forsømte sit Theater, og da Tilløbet blev ringere saavel her som ved Assembléerne, vilde han reise til Frankfurt for at give Forestillinger der under Messen. Magistraten negtede ham Tilladelsen, og strax klagede han til Kongen over, at Frankfurt ikke vilde respectere det af Hs. Majestæt udstedte Privilegium. Han var fra en omvankende Linedandser nu paa en Maade bleven Kongens maître de plaisirs, og saa fast var han i Kongens Gunst, at hans Klage strax blev taget tilfølge. Magistraten maatte vige for «den stærke Mand», og han gav Forestillinger under hele Messen, men da han vilde sætte sin Villie igjennem ligeoverfor Halle, mislykkedes det for ham, idet en kgl. Resolution negtede ham Tilladelse til at spille i denne Universitetsby, «fordi den i Halle sig befindende Ungdom derved kun afholdtes fra sine Studier». Grunden til dette Afslag laa forøvrigt nærmest i, at Eckenberg i sit Overmod havde vovet at fornærme Kongens Kammerherre, Grev v. Dönhoff, der spillede en Rolle som Mellemmand mellem Fyrsten og Hof-Comedianten, og denne Sidste søgte derfor at forsone Kongen ved at skaffe ham en Mængde Heste til tre nye Eskadroner

preussiske Husarer. Det hjalp, og i October 1733 drog han, forsynet med en speciel kgl. Ordre, til Halle for at give Forestillinger. Men nu indgav selve Universitetet i Halle en Promemoria til Kongen og anmodede om, at det maatte forbydes Eckenberg at spille i Staden. Kongen skrev imidlertid egenhændig paa Ansøgningen:

«Werden nit in Utrecht und Leyden Corden Täntzer auf den Kirmessen seyn, indessen seyn disse Universitäten die besten der Welt?»

Eckenberg blev altsaa atter her den Vindende og spillede saa længe i Universitetsstaden, til Ingen mere vilde see hans Forestillinger. Saa vendte han tilbage til Berlin efter at have forøget sit Skuespillerselskab med friske Kræfter, men nu begyndte hans Lykkestjerne at dale for ikke oftere at staae op igjen. Det berlinske Publikum maa allerede dengang være begyndt at blive kjed af at see de evindelige Jongleur-Kunster og «Haupt-Actionen», thi Besøget i Skuespilhuset var saa slet, at Directeuren maatte rømme fra Byen for at undgaae sine talrige Creditorer. I Aarene 1736—37 maa han da have virket i Provindserne, men endelig fik han Kongen til at udstede Ordre til, at han frit og uhindret kunde opholde sig i den preussiske Hovedstad. Han vendte da tilbage til Berlin og gav Forestillinger i Vintrene 1738—40 uden dog som tidligere at kunne glæde sig ved Kongens Gunst, thi et udstedt Forbud mod Theaterforestillinger i Fastetiden ramte ogsaa ham.

I 1740 døde Kong Friederich Wilhelm I, og Friederich II kom paa Thronen. Eckenberg søgte strax at faae sit Privilegium som Hof-Comediant fornyet, men Kongen, der ofte med stor Misfornøielse havde maattet ledsage sin Fader for at see paa de Misfostre af dramatisk Digtning, som Eckenberg opførte, var ikke villig dertil, medmindre Ansøgeren kunde stille Borgen for, at han vilde blive i Landet og ikke reise bort med sine fortjente Penge. Den forgjældede Eckenberg, som næppe havde kunnet faae sit Huus heelt opført,

og som strax havde maattet pantsætte det til sine meest paatrængende Creditorer, kunde naturligviis ikke stille nogen betryggende Sikkerhed, men han blev ikke træt af at indgive den ene Ansøgning til Kongen efter den anden, og den 22de Februar 1741 fik han endelig Bekræftelse paa sit Generalprivilegium af 1732.

Han begyndte altsaa atter sine dramatiske Hocus-Pocus, men Indtægten slog ikke til, og i Foraaret 1741 see vi ham derfor bryde op med sin Trup og reise med den til Leiren ved Genthin, hvor Armeen var samlet til det schlesiske Felttog. Derfra vilde han til Halle, men da Byen atter negtede ham Tilladelse til at spille, klagede han til Kongen, og denne, som dengang befandt sig med sin Hær i Bøhmen, decreterede egenhændig:

«er Mach Comedie spilen so viel er Wil, mus Sich aber reserviren nicht auszer Landes unsser geldt zu Schleppen».

Hof-Comedianten gik nu først til Magdeburg og reiste derfra til Halle med den kongelige Ordre. Magistraten negtede ham imidlertid stadig Tilladelse til at give Forestillinger, og han indsendte derfor en lang Klage til Kongen. Friederich II havde dog ikke Tid til under Felttoget at beskjæftige sig med Theater-Anliggender, men da Eckenberg senere klagede over, at Universitetet i Halle ikke ville anerkjende en af Kongen udstedt Ordre, skrev Majestæten følgende charakteristiske Linier:

«Det er det geistlige Rak, som er Skyld deri. Der skal spilles Comedie, og Hr. Franke, eller hvad den Skurk hedder, skal være nærværende for at give Studenterne en offentlig Reperation for sine naragtige Meninger, og der skal fra Commandanten sendes mig en Attest for, at han har været der».

Der skete imidlertid Forestillinger til Kongen om, at denne Ordre var for streng, og den blev da forandret derhen, at Rector Franke slap for at gaae i Theatret, men maatte

betale en Bøde til Fattigkassen, og Kongen skrev da paa den forandrede Ordre:

«For Fremtiden ville de Herrer Præster vel blive forsigtigere og ikke troe, at de kunne dreie General-Directoriet og mig en Næse. De Halleske Præster maae holdes i stram Tøile — det er evangeliske Jesuiter, og man maa ikke ved nogensomhelst Leilighed give dem den ringeste Autoritet».

Eckenberg kom altsaa atter til at give Forestillinger i Halle. Derfra drog han til Frankfurt a. M., hvor han ogsaa havde Vanskeligheder at bekæmpe, inden han kunde komme til at spille, men da han endelig kom hjem til Berlin, fandt han her en endnu farligere Fjende, end de to Universitetsbyer havde været for ham. I hans Fraværelse havde nemlig Theaterdirecteur Johann Friederich Schönemann i Efteraaret 1741 indfundet sig i den preussiske Hovedstad, og Kongen havde trods Eckenbergs Modforestillinger givet ham Tilladelse til at opføre Skuespil. Hertil var Kongen saa meget mere tilbøielig, som Schönemann ikke alene havde et ypperligt Personale, der blandt Andre talte den berømte Eckhof i sin Midte, men tillige brød Veien for den gode Skuespilkunst ved at opføre Skuespil af Molière, Voltaire og Gottsched.

Med en saa farlig Concurrent, der ovenikjøbet havde Majestæten og Hoffet paa sin Side, kunde Eckenberg ikke kæmpe. Han maatte forlade Berlin og drev i flere Aar omkring med sit Selskab i Provindserne, hvor han førte en kummerlig Tilværelse, indtil han endelig i Aaret 1748 indfandt sig med sin Trup i Leiren ved Luxembourg, hvor Døden overraskede ham i hans 63de Aar.

Med Eckenberg forsvinde omtrent «Haupt- und Staats-Actionen» af Verden. Vi see ham fra fattig Sadelmagersvend vandre op ad Lykkens Stige, indtil han naaer det øverste Trin og indtager en for den Tid overordnet Stilling som privilegeret Hof-Comediant og Kongens maître des plaisirs. Han besidder da sit eget Huus i Berlin og er endogsaa een Gang i Besiddelse af den for Datiden store Formue af

40,000 Thaler. Men som Sandheden altid tilsidst seirer over Løgnen, saaledes gaaer det ogsaa her. Hoben finder vel for en Tid Behag i hans Gjøglerkunster, men ogsaa kun for en Tid, og den uvidende, raae «Kunstner» maa vige Pladsen, da en ny Æra i Kunsten baner sig Vei, da den sande Comedie forjager Narrestregerne fra Scenen.

EDGAR COLLIN.

Fremmede Tropper i Jylland i det syttende Aarhundrede.

Ingen Deel af Danmark har gjennem Tidernes Løb i den Grad været hjemsøgt af Krigens Rædsler og Byrder som den jydske Halvø. Under Kampene med Tydskland, ligefra de tydske Keiseres Indfald i Danmark indtil de seneste Aar, har Jylland efter Forholdenes Natur været den Landsdeel, som fortrinsviis har maattet udholde de fjendtlige Hæres Voldsomheder og Udsugelser, medens Øerne ved deres isolerede Beliggenhed have været langt gunstigere stillede, naar Fjenderne ved Mangel paa Skibe forhindredes fra at komme over til dem; men disse Omstændigheder have rigtignok flere Gange reddet Danmark under overhængende Farer. Selv under Krigene med Sverige, hvor Kampens Skueplads i Særdeleshed var de skaanske Provindser, medførte dog de politiske Forhold, at Jylland flere Gange maatte bære sin rigelige Deel af Krigens Besværligheder. Dette var Tilfældet i det syttende Aarhundrede, da Halvøen i Løbet af lidt over tredive Aar ikke mindre end tre Gange led haardt under fjendtlige Occupationer: to Gange under Trediveaarskrigen og tolv Aar senere i Krigene med den svenske Konge Carl X.

Da Christian IV havde grebet til Vaaben for de tydske Protestanters Sag, men Krigslykken var ham imod, kunde han ikke holde de keiserlige Hære tilbage; de trængte ind i Jylland 1627, og i to Aar plyndrede og ødelagde de forfær-

deligt, saaledes som hiin Tids barbariske Krigsførelse førte det med sig. Ikke mange Aar efter (1644) faldt en svensk Hær, under General Torstenson fra Tydskland ind over Halvøen, og atter maatte denne underholde og tilfredsstille en fjendtlig Hær, hvis Fordringer ingenlunde vare beskedne. Gjennem Jylland førte Carl X 1657 sine Tropper over til Øerne, og endnu værre blev det, da en af keiserlige, polske og brandenborgske Tropper sammensat Hær det følgende Aar rykkede ind for at fordrive Fjenden; de skulde være Venner, men overgik næsten Fjenderne i Plyndringer og Røverier. Til at give et fyldigt Billede af de Ulykker og haarde Tryk, Halvøens Beboere under disse tre Indfald maatte bære, er der ikke mange Efterretninger for Haanden; men ved at opsamle de hist og her spredte Notitser og ved at benytte de Samlinger, som efterhaanden ere foretagne til forskjellige jydske Byers Historie, bliver det dog muligt at danne sig en Forestilling om, hvorledes Landets Vilkaar i det Hele taget maae have været under de forskjellige Occupationer.

I.

De Keiserliges Indfald i Jylland*).

Slaget ved Lutter am Barenberg danner Vendepunktet i den Krig, Christian IV havde begyndt for at understøtte Protestanterne i Tydskland, men som endte med at blive en Kamp for Danmarks Selvstændighed. Det materielle Tab i Slaget var efter Omstændighederne ingenlunde stort, og Kong Christian havde desuden med sin sædvanlige Udholdenhed og

*) Som Kilder ere fortrinsviis benyttede: F. H. Jahn: Danmarks Deeltagelse i Trediveaarskrigen. F. Schiern: Historiske Studier, II. P. Adler; Efterretninger om Byen Ribe. J. J. Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding. M. R. Ursin: Stiftsstaden Viborg. «Historisk Tidsskrift» 1841.

Handlekraft strax gjort Skridt til atter at faae sin Hær forstærket; men det tabte Slag havde gjort et nedslaaende Indtryk blandt de nedersachsiske Fyrster, og fra de udenlandske Magter, som havde tilsagt Danmark deres Hjælp, kom ingen virksom Understøttelse, undtagen fra Nederlandene. Overfor sig havde Kongen en af Datidens dygtigste Hærførere, General Tilly, som udmærket forstod at benytte Forholdene og ved sine vel anbragte Trusler at drage de nordtydske Fyrster bort fra Christian IV's Parti. Desuagtet tabte Kongen ikke Modet og opgav ikke den Sag, han havde paataget sig at forsvare, men søgte ved forskjellige Foretagender at forbedre sin militaire Stilling. Aaret 1627 bragte imidlertid nye Uheld: Wallenstein havde samlet en betydelig Hær og rykkede frem mod Nedresachsen efter at have tilintetgjort en Hær, som tidligere under Greven af Mansfeld var faldet ind i Schlesien. Nu kunde Intet mere standse de keiserlige Hære. Den 17de August gik de første fjendtlige Tropper over Elben; men medens Tillys Hær efter Indtagelsen af Pinneberg atter trak sig tilbage til Nordtydskland, udbredte Wallensteins Hær sig over Holsteen, indtog forskjellige Byer og cernerede Crempe. Ingen af de befæstede holsteenske Herregaarde gjorde Modstand undtagen Slottet Breitenburg, som i otte Dage bød den overlegne Fjende Spidsen, og hvis Besætning blev nedhugget omtrent til sidste Mand. Forgjæves søgte Ditmarskerne Hjælp hos deres gamle Forbundsfælle: Havet; Vinden drev Vandet tilbage, og Kroaterne kunde uhindret gjennemstreife Landet. Et Opbud, Christian IV tidligere havde befalet i Holsteen, blev tildeels til Intet; thi en panisk Skræk havde grebet næsten Alle, og de enkelte Steder, hvor Opbudet var efterkommet, «marscherede man», som det hedder, «ikke uden med lydelig Graad». Hertil kom, at Hertugen af Gottorp holdt til med Fjenden og hjalp ham paa enhver Maade, skjøndt han havde erklæret sig for neutral. Hovedstyrken af den danske Hær trak sig imidlertid tilbage mod Nord, men Tilbagetoget blev snart til vild Flugt.

Christian IV søgte forgjæves atter at ordne og forstærke den opløste Hær for i Omegnen af Kolding at kunne gjøre den fremtrængende Fjende ordentlig Modstand; men al Disciplin var i den Grad forsvunden, at Tropperne i Kongens Paasyn plyndrede Kolding By og Slot. Forsøget maatte derfor opgives; Kongen drog med de Tropper, der stod ved Kolding, over til Fyen, men befalede Oberst Baudissin (han kaldes ogsaa Bautzen og Baudesin) at samle de adspredte Afdelinger og forene sig med Prinds Christian, der organiserede Opbudet i Nørrejylland. Istedetfor hurtigt at efterkomme denne Befaling fandt Oberst Baudissin mere Behag i ved mindre Afdelinger at røve og ødelægge i Byerne og paa Landet. Disse Tropper — «det udenlands Krigsfolk» kaldtes de — plyndrede ligesaa galt, som om de kunde være de fremrykkende Fjender, og opbragte naturligviis overalt Befolkningen, der endog nogle Steder bevæbnet modsatte sig dem, ja selv understøttede de Keiserlige, for at de skulde ødelægge disse Røverbander. Det var for disse Skarer, at endeel jydske Adelsmænd flygtede fra Halvøen over til Sjælland og i den Anledning indgav en Begjæring til Rigets Raad, hvori det hedder: «Vi fattige Folk, som have boet i Jylland og havt Gods, beklage, at da Hans kongl. Majestæt den 17de September ankom til Kolding medhavende endel tydske Ryttere, have disse strax udspredt sig næsten over hele Jylland, frarøvet os Adelige samt Præster, Borgere og Bønder al vor rørende Formue samt Vaaben og Værge, som de have kunnet overkomme, ihjelslaget dem, som ikke godvilligen vilde lade sig udplyndre, voldtaget Ægtehustruer og Børn i deres Mænds og Forældres Paasyn og opført sig imod os fattige Folk, Landets Indbyggere, nogle Faa undtagne, som vore argeste Fjender ...» *). Det lykkedes ikke Prinds Christian at danne nogen Hær under saadanne Forhold, tilmed da de opbudte Bønder vægrede sig ved at kæmpe. Borgerne i Byerne gjorde

*) Danske Magasin, tredie Række, fjerde Bind.

ingen Modstand, og Fæstninger havde Jylland ikke, da Rigets Raad trods tidligere Opfordringer af Kongen havde formeent, at de ikke behøvedes. Endnu stod dog Generalmajor Nelle ved Viborg med nogle Tropper; men Wallenstein sendte Grev Schlick med 8,000 Mand imod ham, og ved Aalborg, som først var blevet udplyndret af nogle tydske Ryttere, der hørte til Nelles Corps, maatte denne capitulere med over 3,000 Mand den 18de October; en mindre Afdeling, der var posteret ved Hals, blev nedhugget af Oberst Scharffenberg, som Grev Schlick havde afsendt i dette Øiemed. Saaledes bleve de Keiserlige uden mange Sværdslag Herrer over Halvøen, hvor de nu indrettede sig for Vinteren. Vi vende os nu til en Betragtning af disse fremmede Gjæsters Ophold i forskjellige Byer.

I Slutningen af September kom Fjenden til Ribe under Anførsel af Oberstlieutenant Sigismund Lysser. Der blev ikke gjort noget Forsøg paa at forsvare Byen, da Slottets Befæstning var for svag til at kunne udholde en Beleiring, som desuden kunde have sørgelige Følger for Byen. Mange af dennes Beboere og Omegnens Adel vare forinden Fjendernes Ankomst flygtede bort. Tropperne bleve fordeelte rundtomkring hos Borgerne, og for at sikkre dem mod Overfald begyndte man strax paa at anlægge betydelige Skandser, hvortil Byen maatte levere saavel Materialier som Arbeidsfolk. Det Samme var Tilfældet ved Befæstningen af Slottet, som blev indrettet til at optage en Artilleripark, der ogsaa ankom til Byen Aaret efter. Under Occupationen havde Byen flere Gange Besøg af fornemme fjendtlige Officerer, saaledes Grev Schlick, men slige Besøg vare næppe velseete, thi Byen maatte selvfølgelig altid betale Omkostningerne, og ved een Leilighed blev der paalagt den en Contribution af femten Hundrede Daler, der maatte laanes fra en anden By; saa forarmede vare Borgerne blevne. Man kan ikke undre sig derover, thi i den lange Tid, Fjenderne vare i Byen, maatte Borgerne for egen Regning underholde dem med alle Fornødenheder, og man kan forstaae, at Wallensteins Soldater ikke gjorde smaae eller

billige Fordringer. Hvorledes deres Fremfærd mod Indbyggerne ellers har været, derom findes ingen nærmere Efterretninger; men at de begik mange Uordener, kan næppe betvivles. Mange Huse bleve ødelagte, ja endog aldeles nedrevne, navnlig gik det ud over de Steder, hvorfra Eiermændene vare flygtede. Paa een af Vagtstuerne nedrev Soldaterne Kakkelovnen sex Gange i Løbet af fjorten Dage, hvilket tyder paa, at det maa være gaaet meget lystigt til der. Ved Fjendernes Bortmarsch maatte Byen betale en Sum Penge for at blive fri for Udplyndring. I Juni Maaned 1629 bleve Borgerne endelig befriede fra de besværlige Gjæster, og som paa andre Steder blev der ogsaa i Ribe udnævnt Commissairer, som skulde paasee, at der ingen Overlast blev begaaet ved Afmarschen, men, som ovenfor sagt, maatte Byen dog betale for ikke at blive plyndret.

Veile By havde allerede faaet en Forsmag paa, hvad Krigen vilde bringe, da de kongelige Tropper flygtede op i Jylland, og mange Indbyggere havde derfor forladt Byen og gjemt deres værdifulde Eiendele, inden de Keiserlige, omtrent Tusinde Mand, strax i October besatte Byen. Raadhuset og Kirken bleve omdannede til smaae Fæstninger med Skandser, Pallisader og Grave, og de Bygninger, der laae iveien, bleve nedrevne. I Veile som overalt maatte Borgerne lide Meget af de Indqvarterede, der skaltede og valtede med Alt i Husene, som var det deres Eget, medens Eiermændene enten maatte ligge paa Loftet eller bleve nødte til at flygte bort, eller, hvad der undertiden ogsaa hændte, bleve kastede i Fængsel for at frigives mod rigelige Løsepenge. Kjældere og Brønde vare Gjenstand for Fjendernes særlige Opmærksomhed, da disse Steder ofte bleve benyttede som Gjemmesteder for værdifulde Ting. Da ikke alle Tropperne kunde rummes i Veile, bleve endeel, navnlig Ryttere, indqvarterede paa Landet deromkring. Her gjentog de samme Voldsomheder sig: Herregaardene bleve udplyndrede, og fra Bønderne tog man deres Heste og Qvæg. En Bonde, som en Rytter havde fra-

røvet en Hest, havde truet med at ville dræbe Manden og blev derfor kort efter hængt. En fjendtlig Soldat var bleven dræbt i en Bondegaard, men her slap Eiermanden dog med at give Hundrede Rigsdaler, tyve Køer og alt sit Korn. Præsten i Jellinge, Hr. Søren Verst, blev anklaget for at staae i Brevvexling med den danske General i Fyen, og efterat være underkastet pinligt Forhør blev hans Liig ophængt paa en Jernkrog over Jellinge Kirkedør. Da Fjenden efter Fredslutningen forlod Byen, var denne i en sørgelig Tilstand: de offentlige Bygninger vare i høi Grad molesterede, næsten to Hundrede Huse laae nedbrudte, afbrændte og ødelagte, og de fleste Borgere havde Krigen berøvet Alt. En vigtig Indtægtskilde for Veile var dengang dens betydelige Humlehaver, men ogsaa disse havde Fjenderne ødelagt. De omliggende Skove havde ligeledes lidt Meget.

Det er ovenfor berørt, hvilken Medfart Kolding By og Slot led af Kongens hvervede Tropper, og skjøndt man ingen nærmere Efterretninger har om Byens Vilkaar under de Keiserliges Occupation, kan man vel slutte, at de ikke have været de bedste, tilmed da Storhertugen af Friedland til Vinteren 1628 residerede paa Koldinghuus. Viborg var en Tid Fjendens Hovedqvarteer og havde blandt Andre Besøg af Tilly. I Aarhuus commanderede Scharffenberg, og ligesom ved andre Byer anlagdes ogsaa her en Skandse, der endnu benævnes Wallensteins Skandse.

Imedens den keiserlige Hær saaledes uden Modstand havde et meget behageligt Ophold paa den jydske Halvø, der endog fik Tilnavnet «den sølvrige», udkastede den ærgjerrige Wallenstein større Planer. Jyllands Erobring havde kostet saa Lidt, og med de Midler, der stod til Keiserens Raadighed, kunde man vel tænke paa at bemægtige sig hele Danmark og udslette det af Rigernes Tal. Disse Hensigter aabenbare sig tydeligt i Wallensteins Breve. Men for at Planen kunde udføres, maatte de danske Øer erobres, og hertil udfordredes en Flaade, som Wallenstein deels ved lokkende Forestillinger

søgte at formaae de tydske Søstæder til at udruste, deels ogsaa selv arbeidede paa at skaffe sig og sammenbringe ved Jyllands Østkyst, medens han blev beklædt med den prunkende Titel: «General des oceanischen und baltischen Meeres». For at isolere Danmark endnu mere blev der blandt andre Stater ogsaa indledet Underhandlinger med Sverige, der ved glimrende Tilbud skulde lokkes til at understøtte de Keiserlige, men da det svenskc Hof vel indsaae det Farlige ved den fremtidige tydske Overmagt, strandede Wallensteins Forsøg her. Senere sluttedes der endog en Alliance mellem Danmark og Sverige, selvfølgelig til megen Harme for Keiseren, men den materielle Understøttelse fra svensk Side var ikke stor. Wallensteins Erobringsplaner, Mangel paa Understøttelse fra de Magter, som tidligere dog havde sendt Subsidier, forræderisk Optræden af den gottorpske Hertug og vanskelige Forhold i Landet selv varslede en Tid truende for Danmarks Bestaaen som Stat, og der var derfor Mange, som ansaae det for raadeligt at give efter, medens det endnu var Tid. Men efterhaanden bleve Udsigterne lysere, og det var væsentlig Flaaden, som under Christian IV's dygtige og energiske Ledelse blev Danmarks Redning. Wallenstein kom ikke til at høste Laurbær tilsøes: de Forsøg, der bleve gjorte paa at skabe en tydsk Flaade, som kunde tage Kampen op med den danske, mislykkedes fuldstændigt. Nogle armerede Skibe, som viste sig i lille Belt, bleve for største Delen erobrede, Admiral Pros Mund blokerede flere nordtydske Havne og ødelagde endeel Skibe, som laae i Wismars Havn for at udrustes, medens Kong Christian selv foretog flere heldige Søexpeditioner. I Begyndelsen af April 1628 gjorde Christian IV Landgang paa Femern, der var besat af fem Hundrede Mand Keiserlige, for at bemægtige sig omtrent halvtredsindstyve Transportskibe, som Fjenden der havde samlet. Toget lykkedes fuldstændigt, og Øen blev besat af de Danske. Ved et Angreb, Kongen derefter foretog paa Eckernførde, trak Fjenden sig tilbage til Kirken; men

nogle Skotter, der tjente i den danske Hær, fulgte efter, og der udspandt sig nu en Kamp i selve Kirken. Her laa endeel Krudt spredt omkring, det blev antændt, og Kirken og en Mængde danske og tydske Tropper sprængtes i Luften*). Allerede samme Dag forlod Kongen Byen, der snart igjen blev besat af Fjenden. Den 8de April forsøgte Kongen at indtage Kiel. Efter at sex Orlogsskibe i nogen Tid havde beskudt Slottet og en Deel af Byen blev der gjort Landgang med Hundrede Musketerer, men disse fik en saa varm Modtagelse af en Afdeling Infanterister, der vare opstillede i en Løbegrav, at de Fleste bleve paa Pladsen, og kun Faa reddede sig tilbage til Skibene. Kongen opgav da Forsøget og seilede tilbage til Femern.

Hensigten med Angrebet paa Kiel har rimeligviis været at bemægtige sig denne faste Plads for herfra at kunne have et Udgangspunkt for videre Angreb paa Fjenden; thi det var Christian IV's Plan ved at anfalde de Keiserlige i Slesvig og Holsteen at nøde dem til at drage endeel af deres Tropper bort fra Jylland; saaledes vilde det nemlig blive muligt med Udsigt til et heldigt Udfald at forsøge at gjenerobre den tabte Halvø. I Overeensstemmelse hermed anlagde Kongen en befæstet Leir paa den nordøstlige Odde af Holsteen ligeoverfor Femern, men denne Plads blev dog snart igjen ødelagt af Fjenden. Større Betydning fik Beleiringen af Stralsund. Da de Keiserlige havde taget Vinterqvarteer i Pommern, var denne By den eneste, som af forskjellige Grunde ikke havde faaet nogen Besætning. Det var imidlertid Wallenstein meget magtpaaliggende at faae Stralsund i sin Besiddelse, og da Borgerne sendte en Deputation til ham, vilde han Intet høre, men forlangte Byens Overgivelse.

---

*) Mærkelig nok falder denne Begivenhed i Datum sammen med Træfningen ved Eckernførde under den første Kamp for Slesvig, da Linieskibet «Christian VIII» sprang i Luften, og Fregatten «Gefion» maatte overgive sig.

Herpaa vilde man ikke gaae ind, og Feltmarschal Armin begyndte derfor at beleire Stralsund. Christian IV sendte strax Oberst Holk med nogle Tropper til Byens Undsætning, senere kom der ogsaa nogle Hjælpetropper fra Gustav Adolph, som Byen havde anmodet om Understøttelse, og Admiral Pros Mund ødelagde endeel armerede Baade, som skulde have opsnappet en til Stralsund bestemt Transportflaade. Skjøndt Wallenstein havde faaet Befaling fra Keiseren til at opgive sine Forsøg mod Stralsund, adlød han dog ikke, men indtraf i Juli Maaned for Byen, som strax efter to Gange blev bestormet. Vel trak Fjenden sig atter tilbage, men Fæstningsværkerne vare blevne ilde medtagne, og Byen truedes stærkt. Imidlertid havde Christian IV udrustet et Troppecorps paa otte Tusinde Mand og en Flaade for at undsætte Stralsund; med dem ankom han til den pommerske Kyst den 20de Juli, og fire Dage efter hævede Wallenstein Beleiringen, der havde kostet ham tolv Tusinde Mand. Senere rykkede han atter for Byen, men denne sluttede en Overeenskomst med Gustav Adolph, der paatog sig at forsvare Stralsund mod Keiseren.

Stralsunds Beleiring havde draget endeel keiserlige Tropper ned til Pommern, og for at forhindre dem fra atter at hjemsøge Danmark foretog Christian IV flere heldige Angreb paa de Steder af den pommerske Kyst, hvor der laa fjendtlige Besætninger; men da Wallenstein angreb Volgast, hvor Kongen havde begyndt at sætte sig fast, maatte denne trække sig tilbage og seilede atter til Danmark.

Forholdene havde efterhaanden mere og mere vendt sig til Gunst for Christian IV. Han havde ved sine udholdende Bestræbelser bragt det saa vidt, at der ikke mere var nogen stor Fare for, at Fjenden skulde kunne komme over til Øerne, og hans Anstrengelser for at beskjæftige Wallenstein paa andre Punkter og faae denne til at blotte Jylland for Tropper vare tildeels kronede med Held. Kongen arbeidede derfor videre paa den i det Foregaaende omtalte Plan og

havde i Begyndelsen af Aaret 1629 samlet en Hær paa tyve Tusinde Mand, hvormed han vilde operere i Slesvig og om muligt afskjære de keiserlige Tropper i Jylland. Vel havde Crempe maattet overgive sig i November 1628, men den vigtigste holsteenske Fæstning, Glückstadt, vedligeholdt stadig en haardnakket Modstand under sin uforfærdede Commandant, Marquard Rantzau. Fra Glückstadt afgik General Morgan i April Maaned med et Troppecorps til Föhr og erobrede i den følgende Maaned Øen Nordstrand, der tilhørte Hertugen af Gottorp, som forgjæves gjorde Forestillinger herimod. Christian IV havde under hele Krigen været misfornøiet med Hertugens Adfærd og havde befalet at optage de Skibe, som seilede under holsteensk Flag; nu gjorde han, samtidig med Morgans Expedition, Landgang ved Slien, marscherede mod Gottorp Slot*) og beredte sig til at beleire det. Det kom imidlertid til en Overeenskomst med Hertugen, og kort efter blev Freden sluttet i Lübeck paa forholdsviis meget gunstige Betingelser. Det Haardeste for Christian IV var, at han maatte give Afkald paa de mindre tydske Landsdele, han med betydelige Opoffrelser tidligere havde erhvervet for sine Sønner; men han havde dog den Tilfredsstillelse, at Danmark var ført hæderligt ud af den truende Kamp og dets Integritet bevaret.

Da Freden var sluttet, bleve Jyllands Beboere efterhaanden befriede fra deres Plageaander, men først i September var Udmarschen forbi. Det er rimeligt, at forsjellige Omstændigheder have bidraget til at ødelægge Landet mindre, end Tilfældet ellers var, hvor Wallensteins vilde Skarer huserede. Navnligt er det paafaldende at see, at Bønderne fik Befaling til at dyrke deres Jord, og i Byerne modtoge Borgerne Frihedsbreve til at forhandle og udføre deres Varer — dog skeete dette ikke i Veile —; men naturligviis skulde disse Foranstaltninger kun være til Gavn for Fjenden og

*) Smlgn. Historisk Archiv 1870 II. Pag. 100.

stode vel i Forbindelse med Wallensteins ærgjerrige Planer med Hensyn til Halvøen. Da de Keiserlige forlode Landet. var dette derfor forarmet og ødelagt; Mange havde mistet Alt, hvad de eiede, og om en Erstatning kunde der i Almindelighed næppe være Tale; dertil var hele Landets Tilstand altfor sørgelig. Der krævedes derfor adskillige Aar, til at Halvøen nogenlunde kunde forvinde Krigens Ødelæggelser; men Freden skulde ikke blive af lang Varighed. Femten Aar efter finde vi atter Jylland som Kampens Skueplads.

II.

Svenske Tropper i Jylland 1644—45*).

Ved Freden i Lübeck havde Christian IV maattet opgive Protestanternes Sag i Tydskland; men disse fandt snart en lykkeligere Forsvarer for deres Tro i Sveriges udmærkede Konge, Gustav Adolph. Skjøndt Slaget ved Lützen befriede Keiseren for denne farlige Modstander, fortsattes dog Kampen i Tydskland med afvexlende Held under forskjellige, dygtige svenske Generaler. Christian IV var en opmærksom Iagttager af denne Kamp. Det var af yderste Vigtighed for ham, at Sverige ikke fik Overmagten i Tydskland og satte sig fast der, thi dette kunde bringe Danmark i en farlig Stilling; men at han ikke i ærgjerrige Hensigter stræbte efter Sveriges Ydmygelse, synes at fremgaae klart nok deraf, at han, da Sagerne stode slet for de Svenske, ikke vilde gaae ind paa et Forbund mod dem, skjøndt Keiseren lovede betydelige Fordele. Det var som Mægler mellem de stridende Parter, at

---

*) Foruden de tidligere nævnte Efterretninger til forskjellige jydske Byers Historie, hvortil endnu kan føies Thorup: Efterretninger angaaende Byen Ribe, er til denne Fremstilling fortrinsviis benyttet: Slange: Christian den Fjerdes Historie, fjerde Part. Enkelte Oplysninger ere hentede fra: O. Nielsen: Vester Horne Herred.

Kong Christian vilde optræde, «han var», som Holberg siger, «Svensk, naar de Keiserlige havde Overhaand, og Keiserlig igjen, naar de Svenske spillede Mestere», men man syntes ikke om denne Mellemkomst, tilmed da de svenske Vaaben atter havde betydelig Fremgang. Som en Følge heraf voxede Sveriges Fordringer; men da det var let at indsee, at Christian IV, saalænge han formaaede Noget, vilde gjøre Sit til at nedstemme dem, besluttede Regjeringen i Stockholm, som dengang ledes af Oxenstjerna, ved et pludseligt Overfald at lamme Danmarks Kraft. General Torstenson, der 1642 havde beseiret de Keiserlige ved Leipzig, fik derfor Aaret efter Befaling til at falde ind i Danmark, og han forstod at skjule sin Plan saa godt, at han havde staaet nogen Tid i Holsteen, inden Kong Christian ved Amtmanden fra Segeberg i Midten af December fik Efterretning om, at Fjenden var i Landet.

Den svenske Regjering havde ikke, som Skik ellers er, anseet det for nødvendigt at afsende en Krigserklæring, før den begyndte Krigen — den kom først i Januar 1644 —, og Danmark var derfor aldeles uforberedt paa at modtage Fjenden. I Løbet af faa Dage indtog Torstenson Oldeslohe, Segeberg, Kiel og Rendsborg. Den nylig anlagte Fæstning Christianspriis forsvarede Axel Urop nogle Dage, men den 18de December maatte han overgive den; ved den Leilighed faldt endeel Penge og Kostbarheder i Fjendens Hænder. Af faste Punkter vare nu, som i forrige Krig, kun Glückstadt og Crempe tilbage. Hertugen af Gottorp gik ligesom tidligere paa Accord med Fjenden. Ditmarsken blev besat af General Mortaigne, og Oberst Douglas tog Qvarteer i Haderslevhuus Amt. Under disse truende Forhold tabte den aldrende Konge dog ikke Modet. Med en forbausende Handlekraft og Klogskab arbeidede han paa at organisere Modstanden; men Hjælpemidlerne vare desværre ikke store, og der var ingen nær Udsigt til fremmed Understøttelse.

Da Torstenson i Januar 1644 rykkede ind i Jylland, fandt han ingen videre Modstand. Oberst Douglas, som var

sendt iforveien, stødte i Omegnen af Kolding paa femten Hundrede Ryttere under Anførsel af Oberst Frederik v. Buchwald; men efter en tapper Kamp maatte den lille danske Skare vige for Overmagten. Fjenden bemægtigede sig Koldinghuus, og Torstenson marscherede mod en ved det nuværende Fredericia anlagt Skandse, som Rigsmarsken Anders Bilde holdt besat. To Gange stormede Svenskerne forgjæves, men efterat Skandsen var beskudt i tre Dage, maatte Marsken forlade den og retirere til Fyen. Skandsen var endnu besat af fire Tusinde Mand, der overgave sig til Fjenden; de Fleste af dem vare Bønder, som bleve sendte hjem. Aarhuus, Randers og flere Byer fik Indqvarteringer. Oberst Helmuth Vrangel adspredte ved Sundbye overfor Aalborg en Bondehær, som den jydske Adel i Hast havde samlet, og tog Hovedqvarteer i Randers, hvor Fæstningsværkerne bleve udbedrede. Torstensons Indfald og hurtige Fremgang i Jylland danner en sørgelig Parallel til, hvad der var skeet under Krigen med de Keiserlige 1627, ligesom Krigen i sin Heelhed i væsentlige Punkter med Hensyn til Fjendens Planer og de Midler, der anvendtes til at modarbeide dem, kun er en Gjentagelse af de Begivenheder, der havde fundet Sted sexten Aar tidligere; kun blev Udfaldet langt sørgeligere for Danmark. Det havde været en Hovedopgave for Wallenstein at komme over til Øerne; ogsaa Torstensons Planer gik i samme Retning, men som vi tidligere have seet Christian IV anstrenge sig af al Magt for at forhindre en Overgang til Fyen og derfra videre, hvilket vilde have været eensbetydende med Danmarks Erobring, saaledes finde vi ham under de nærværende Omstændigheder, da Faren truede ikke blot fra Torstenson, men ogsaa fra en i Skaane staaende svensk Hær, i ivrig Virksomhed med Flaaden for at tilintetgjøre Fjendens Hensigter. Begivenhederne tilsøes ere derfor af væsentlig Betydning i denne Krig.

Imidlertid huserede de Svenske paa Halvøen og søgte ved Plyndringer og Udsugelser af enhver Art at drage saa

megen Fordeel af deres Ophold i Landet som muligt. Deres Fremfærd danner et Sidestykke til den, som blev udøvet af de Keiserlige. I Byerne bleve de Indbyggere, der ikke forinden havde taget Flugten, plagede med store Indqvarteringer, og Mange bragtes til Bettelstaven ved de utaalelig høie Fordringer, Fjenden stillede. Saaledes blev Veile meget haardt medtaget under denne Krig, og adskillige af dens Borgere tabte imellem tre og fem Tusinde Rigsdaler. Hvad der særlig tyngede denne By, var ogsaa Anlæget af en Skandse, Versodde (ved det nuværende Fredericia), hvortil Borgerne ikke blot maatte gjøre Arbeide, men hvis Besætning de med stor Bekostning maatte underholde. Ribe kom i denne Krig til at spille en betydelig Rolle; men herom nedenfor. Horn og Vrangel besatte den 17de Januar Viborg, som atter blev forladt, da Fjenden i Midten af Aaret trak sig ud af Jylland. I October vare de Svenske atter i Byen, der en Tid var Hovedqvarteer for Torstenson. Efterretningerne om, hvorledes Fjenderne forholdt sig i de enkelte Byer, mangle næsten ganske; derimod er der til Eftertiden naaet Navnene paa nogle Enkelte, som særlig have gjort sig berygtede for Røverier og Plyndringer. Disse Mænd maae da staae som Exempler paa, hvorledes Fjenden foer frem i Byerne og paa Landet. Hos en Borger i Ribe laa i fjorten Dage en Ritmester Bronelle med Kone, Børn, Tyende, ialt over en Snees Personer og ligesaa mange Heste, i Indqvartering; af Drikkevarer medgik der i den Tid femten Tønder Øl og et Oxehoved Viin foruden den øvrige Forpleining, og ved Afreisen medtog Fruen Eierens bedste Lagen og Sengklæder foruden flere andre Sager. En Oberstlieutenant Rothwein laa paa Herregaarden Norholm; han synes at have besiddet et særdeles industrielt Talent, da han ikke blot solgte Gaardens Kreaturer, men endogsaa Fiskene i Dammene. Efter en særegen storartet Maalestok har Oberst Schlebusch drevet sine Røverier af Stude. Han speculerede fortrinsviis i Handel med disse; dog havde han ikke synderligt Held med sig i

Forretningen. Da han saaledes engang med halvtredsindstyve Ryttere og fire Hundrede Stude drog sydpaa, blev han overfaldet af nogle bevæbnede Bønder, de saakaldte «freie Knechte», der i Krigens Tid gjorde Svenskerne megen Skade; Rytterne bleve dræbte og Studene tagne fra ham, selv slap han derfra med Livet. Ved en anden Leilighed overfaldt de «freie Knechte» ham igjen, tog hans Vogn, som formodentlig gjemte adskillige røvede Sager, og dræbte Nogle af hans Følge. Gaarden Søvig i Ovtrup Sogn blev hjemsøgt af Oberstlieutenant Israel Isakson, der var meget forbittret over kun at have faaet fire Oxer derfra. Fra denne Gaard blev ogsaa alt Kornet borttaget. I hvilken Grad Kreaturerne bleve røvede af Fjenden, kan man gjøre sig et Begreb om af den Omstændighed, at Christian IV i August 1645 fandt det nødvendigt at paabyde, at ingen Heste, Køer o. s. v. maatte udføres af Riget. Som et mindre smukt Træk finde vi, at adskillige Borgere indlod sig paa at afkjøbe Fjenderne deres Røverkoster; i den Anledning kom der ogsaa fra Regjeringen Befaling om at fratage disse Borgere, hvad de saaledes havde erhvervet.

Naar Officererne gav et saa slet Exempel, er det ikke underligt, at de menige Soldater bar sig ad paa samme Maade, og at det var livsfarligt at modsætte sig deres Fordringer, viser efterfølgende Begivenhed. Henimod Krigens Slutning kom en svensk Rytter til Grydvad Mølle i Jandrup Sogn. Efter at være blevet beværtet forlangte han af Mølleren dennes Datter tilægte og 300 Rigsdaler. Dette temmelig besynderlige Forlangende følte Mølleren dog ingen Lyst til at gaae ind paa, og da Rytteren truede med at knuse hans Hoved, kom det til en Kamp imellem dem, der endte med, at Soldaten blev dræbt. Der havde imidlertid været Vidner hertil, og Mølleren blev grebet. Oberstlieutenant Israel Isakson tvang derefter Herredsfogden til at dømme Manden som Morder og henrette ham.

I Foraaret 1644 begyndte Krigsforetagenderne fra begge Sider. Christian IV maatte som sagt sørge for, at Torstenson ikke kom over til Fyen, og havde derfor paa Kysten ladet endeel Forsvarsværker anlægge; tillige laa der armerede Skibe og Pramme ved Middelfart. Allerede i Februar havde Torstenson med mindre Fartøier og Baade forsøgt en Landgang paa Fyen, men havde maattet trække sig tilbage med et Tab af femten Skibe. Senere skulde der atter prøves en Landgang; men Anders Bilde kom Fjenden i Forkjøbet. Den 1ste Mai gik han fra Fyen over til Kolding, overfaldt uventet Tusinde Mand, hvoraf han fangede de to Hundrede, og opbrændte de Skibe, der vare bestemte til Landgangen. Faa Dage efter tilbageerobrede han den Skandse ved Snoghøi, som han det forrige Aar havde maattet forlade, og lod den sløife.

Imidlertid maatte Fjenden ogsaa mødes paa en anden Kant. En svensk Hær under Horn var faldet ind i Skaane og skulde derfra med Understøttelse af Flaaden gaae over til Sjælland for at forene sig med Torstenson, naar det var lykkedes denne at komme over til Øerne. For at beskjæftige denne Hær seilede Kong Christian i April til Gøtheborg, landsatte Tropper og begyndte at beleire Byen baade tillands og tilvands. Det vilde have været af stor Betydning, om Kongen kunde have erobret denne vigtige Handelsstad, der tillige havde store Magaziner med Krigsfornødenheder; men han blev nødt til at hæve Beleiringen, da der kom Underretning om, at en Flaade, som Ludvig de Geer*) havde udrustet i Holland, og som anførtes af Martin Theissen (senere adlet under Navn af Ankerhjelm), var underveis. Christian IV seilede mod denne Flaade og traf den i Listerdyb den

*) Ludvig de Geer var en rig Hollænder, der havde bosat sig i Gøtheborg og drev en udbredt Handel. Den danske Regjering beskyldte ham for, at han under sit Navn lod hollandske Skibe løbe igjennem Sundet, for at de kunde slippe for at betale Told, og havde optaget to af den Slags Skibe.

16de (ny Stiil 26de) Mai. I to Timer kæmpede Kongen med sit Skib «Trefoldighed» ene mod Fjenden, indtil den øvrige Flaade kunde komme op; tilsidst maatte Hollænderne trække sig tilbage paa lavt Vande, hvor de danske Skibe ikke kunde naae dem. Det var imidlertid Kongen om at gjøre, at denne Flaade ikke kom Torstenson til Hjælp og understøttede en Overgang til Øerne; han forstærkede derfor sin Flaade, og da Hollænderne den 24de Mai (ny Stiil 4de Juni) forsøgte at bryde igjennem, bleve deres Skibe saa ilde medtagne, at de skyndsomst maatte seile tilbage til Holland*). Derefter vendte Kongen tilbage til Kjøbenhavn, men sidst i Juni Maaned gik han atter tilsøes, denne Gang med en Flaade paa niogtredive Skibe, for at angribe den svenske Flaade under Admiral Flemming, der i Mellemtiden havde bemægtiget sig Femern. Nær ved denne Ø, paa Kolberger Rhed, mødtes de to Flaader den 1ste Juli, og det kom til en blodig og haardnakket Kamp, der fire Gange blev fornyet, indtil Fjenden med flere stærkt beskadigede Skibe henimod Natten trak sig tilbage. Det var i dette Slag, at den gamle, heltemodige Konge mistede det høire Øie, men trods sit Saar dog vedblev at føre Commandoen, til Kampen var endt. Da Kongen faldt saaret om paa Dækket, troede man først i den almindelige Forvirring, at han var død, og vilde derfor stryge Kongeflaget; men Matrosen, som fik Befaling dertil, nølede med at gjøre det. Han fik en Gaard i Belønning af Kongen; det Samme var Tilfældet med en Slesviger, der ved Raabet: «Kongen er falden!» havde erklæret: «Aa, Kongen er kun een Mand, og vi ere alligevel nok til at slaae Fjenden».

---

*) Ifølge de nyeste Oplysninger er Slanges Beretning om den anden Kamp i Listerdyb urigtig i flere Punkter. Kong Christian var ikke tilstede i Slaget den 24de Mai (4de Juni), men laa dengang ved Flekkerøen og kom først til Kjøbenhavn i Slutningen af Juni. Derimod førte Ove Gedde og Pros Mund den Flaade, som anden Gang sloges med Svenskerne i Listerdyb. (Smlgn. Danske Samlinger. Sjette Bind, tredie Hefte).

Den svenske Flaade havde trukket sig tilbage til Kiel, og Admiral Peder Galt fik Befaling til med sexogtyve Skibe at passe paa den; tillige blev der tæt ved Christianspriis opkastet en Skandse, hvorfra de fjendtlige Skibe bleve beskudte; men nogen Tid efter blev Skandsen angrebet, og de Danske maatte rømme den. Alligevel vare de Svenske i stor Knibe; de begyndte at mangle Proviant, og Sygdomme greb om sig; da lykkedes det dem den 1ste August ubemærket at slippe ud af Kielerbugten. Peter Galt, der havde passet saa slet paa, blev henrettet paa Grund af sin grove Forseelse; der fortælles, at Tycho Brahe i hans Ungdom har spaaet ham denne Skjæbne.

Imidlertid havde Keiseren endelig indseet det Fornuftige i at sende Danmark Hjælp mod Torstenson, der ogsaa var hans Fjende, og som han var interesseret i at faae tilintetgjort. General Gallas rykkede i Spidsen for ti Tusinde Mand ind i Holsteen, men i Stedet for at rykke rask frem spildte han den kostbare Tid med Underhandlinger, og da Torstenson med sin sædvanlige Hurtighed havde samlet sine Tropper og rykkede imod ham, vovede han ikke en afgjørende Kamp, men fulgte efter Torstenson, der trak sig ind i Tydskland. Det Eneste, Gallas havde udført, var at erobre Kiel, og det var derfor meget passende, da der i Hamborg blev slaaet en Mynt, paa hvis ene Side der stod: «Hvad Gallas har udrettet i Holsteen, finder man paa den anden Side» — og den anden Side var aldeles glat. Da Torstenson forlod Jylland, havde han efterladt Besætninger i Aalborg, Aarhuus, Ribe og flere Steder. Skandsen ved Aarhuus blev indtaget i August af de Danske, der ved samme Leilighed bemægtigede sig nogle Skibe. Paa Riberhuus var Capitain Holla ladt tilbage som Commandant. Da Besiddelsen af Ribe var af Vigtighed, rykkede Grev Christian Rantzau for Slottet, som blev beskudt fra Domkirkens store Taarn, og efter en haard Beleiring overgav Fjenden sig. Kort efter blev ogsaa Haderslevhuus erobret. Saaledes kunde Halvøens Beboere atter

aande frit efter det haarde Tryk, den fjendtlige Occupation havde udøvet paa dem; men Trængselstiden var ikke forbi. Den svenske Regjering havde ingenlunde opgivet sine Planer mod Danmark, og Torstenson havde faaet Befaling til «vel altid at have eet Øie did ud paa Tydskland, men tvende hid tilbage paa Danmark».

I den Anledning havde Torstenson i September Maaned atter sendt Oberst Helmuth Vrangel, en dygtig, men raa og grusom Mand, ind i Holsteen med en mindre Hærafdeling, og dette Indfald fik en større Betydning, end man ellers kunde have ventet, fordi Lykken, som hidtil havde fulgt de danske Vaaben tilsøes, havde forladt dem. Den Geerske Flaade var efter at være bleven forstærket i Holland vendt tilbage og havde forenet sig med den svenske Flaade, som var undsluppen fra Kiel. Herom vidste den danske Regjering Intet og havde derfor kun en Eskadre paa sytten Skibe under General Pros Mund i Søen. Den 13de October blev denne Eskadre under Lolland overfaldet af de forenede Flaader, der talte tre Gange saa mange Skibe, og efter en haardnakket Kamp, hvorunder Pros Mund faldt, blev den danske Flaade deels erobret deels ødelagt; kun to Fregatter undslap og bragte det sørgelige Budskab til Kjøbenhavn. Forskjellige Omstændigheder bidroge til, at dette Uheld ikke fik saa sørgelige Følger for Danmark, som man havde kunnet vente; men det bevirkede dog, at Oberst Vrangel, forstærket med Tropper fra den svenske Flaade, kunde fortsætte sin Marsch videre imod Nord, hvorimod det ikke blev til Noget med den oprindelige Plan, at landsætte hans Hær paa Øerne. Efter fire Dages Beleiring indtog Vrangel Haderslevhuus, erobrede i Begyndelsen af November Riberhuus, udbedrede Befæstningerne der og betroede Commandoen til Oberstlieutenant Montaigne; derefter gik Vrangel op igjennem Jylland og anlagde en forskandset Leir ved Randers.

I Slutningen af Aaret gik Marsken Anders Bilde over til Jylland med syv Tusinde Mand og forskandsede sig ved

Snoghøi. Imidlertid havde Prinds Frederik, Ærkebiskop af Bremen og Øverstbefalende i Holsteen samlet et Troppecorps i det Sydlige, og i Forening med Bilde rykkede han nu for Riberhuus. Efter nogen Beskydning faldt Slottet for et Stormangreb, rimeligviis lige ved Udgangen af 1644, Besætningen blev nedhugget og Mortaigne faldt. Da Vrangel fik Underretning om Beleiringen af Riberhuus, brød han strax op fra Randers for at komme til Undsætning, men fik paa Veien at vide, at Slottet var faldet og vendte derfor tilbage. Der synes nu at have været al Rimelighed for at marschere mod Vrangel og søge at tilintetgjøre hans ikke synderlig stærke Corps; dette vilde Prinds Frederik ogsaa, men Marsken fandt det for voveligt og trak sig tilbage til Fyen. Saaledes var der aabnet Vrangel en Leilighed til at slippe bort, som han ogsaa strax benyttede til at trække sig ud af Halvøen og gaae ned i Holsteen. Nogen Tid efter vendte han sig mod Rendsborg.

Endskjøndt de Svenske havde forladt Halvøen, blev denne dog, navnlig i den sydligste Deel, ikke ganske fri for Fjendens Besøg; thi medens Vrangel beleirede Rendsborg, lod han hente Tilførsler fra Jylland. For at standse disse kom Anders Bilde med to Regimenter over til Jylland. Ved Kolding kom han i Kamp med fem Hundrede Ryttere under Oberst Würtzburg; disse bleve nedhuggede eller adspredte, og Obersten toges tilfange.

Hermed ophører Jylland at være Krigens Skueplads. Det ligger udenfor dette lille Arbeides Plan at skildre de mindre Begivenheder, der fandt Sted i Holsteen, ligesom vi heller ikke have omtalt, hvad der i Krigens Løb skete i Skaane og i Norge. I Virkeligheden var det ikke af megen Betydning og fik ingen Indflydelse paa det endelige Resultat.

Efter langvarige Underhandlinger blev Freden sluttet i Brømsebro den 13de August 1645. Vilkaarene vare meget haarde for Danmark; men Landet selv var ude af Stand til at fortsætte Krigen, og fra andre Magter kunde der ikke

ventes nogen Hjælp. Holland benyttede sig af Danmarks fortrykte Stilling til at faae Sundtolden nedsat betydeligt, Sverige blev aldeles fritaget for at betale den og fik desuden for bestandig: Hærjedalen, Jæmteland, Gulland og Øsel; endelig blev Halland afstaaet for et Tidsrum af tredive Aar, men Befolkningen der skulde i den Tid beholde sine Privilegier og dømmes efter dansk Lov og Ret. Freden var kommet istand ved Frankrigs Mellemkomst, og en fransk Ambassadeur, de la Thuillerie, havde utrættelig virket som Mægler mellem de stridende Parter; thi det var Frankrig af Vigtighed atter at faae de Svenske ned paa Krigsskuepladsen i Tydskland. Kampens sørgelige Udfald maa vel for en Deel tilskrives de uduelige Anførere, som ved Forsagthed eller Uagtsomhed undlode at angribe Fjenden, naar en gunstig Leilighed tilbød sig; men Hovedaarsagen maa søges hos det danske Rigsraad, der var blevet til et Adelsraad, som kun varetog Standens Interesser og haardnakket modsatte sig at gjøre de Opoffrelser, der kunde sikkre Fædrelandets Selvstændighed og styrke det mod ydre Fjenders Angreb.

Da Jylland under denne Krig med et kort Ophold havde været besat af Fjenden i over halvandet Aar, var Landet naturligviis blevet overordentlig medtaget, maaskee endnu mere, end da de Keiserlige vare der. Saaledes havde Fjenden ødelagt Veile i den Grad, at «den fjerde Part af Byen laa øde, tilligemed det, som tilforn i den keiserlige Krig var ruineret», mangfoldige Borgere vare aldeles forarmede, og Fjenden havde anrettet meget stor Skade ved at udskjære en Sø, hvor de vilde søge Bytte, idet Vandet fra Søen havde overskyllet og ødelagt de omkring Byen liggende Enge og Humlehaver. Efter at Torstenson havde forladt Jylland, var det Antal Fjender, som senere hjemsøgte Halvøen, ikke betydeligt, men da de kun faa Steder mødte nogen Modstand, havde de deelt sig i smaae Afdelinger, som med stor Dristighed gjennemstreifede Landet. En saadan Krigsførelse gjorde det muligt for Bønderne undertiden at frelse deres Qvæg ved at føre

det hen til Egne, som endnu ikke vare besatte af Fjenderne. At disse have mødt Modstand af Befolkningen, finde vi et enkelt Exempel paa. I Andsager Sogn havde Bønderne drevet Qvæget ud paa de mod Øst liggende Heder, og da Svenskerne opdagede dem, forsvarede de sig saa godt, at alle Fjenderne bleve paa Pladsen.

Ved Udgangen af September havde Svenskerne rømmet Jylland; men efter dem kom Landets egne Soldater, og nu maatte Borgerne til at underholde dem med, hvad Krigen havde levnet; de fik vel heller ikke synderlig Lettelse i andre offentlige Byrder. Nøden og Fattigdommen var almindelig, ikke blot i Jylland, men ogsaa over hele Landet, hvis Borger- og Bondestand havde maattet bidrage uforholdsmæssigt til Krigens Førelse. Der havde derfor været god Grund til at søge Freden bevaret i længere Tid; alligevel blev, som bekjendt tolv Aar efter Danmark atter indviklet i en Kamp med Sverige, der kun skulde bringe nye Tab og Ydmygelser og aabne Landet for en ny Skare Røvere og Voldsmænd.

III.

Krigene med Sverige 1657—60 og de Allierede i Jylland*).

I Februar Maaned 1657 samledes Rigsraadet i Odense, og her blev det besluttet, skjøndt flere Stemmer hævede sig derimod, at Danmark skulde erklære Sverige Krig. Forbittrelsen over det Landetab, som den sidste Krig havde medført, var almindelig; Kongen var paa Grund af tidligere Begivenheder ikke venligt stemt mod Sverige, og ligesom et større Parti i Landet ønskede han Krig for om muligt at

*) R. Nyerup: Efterretninger om Kong Frederik III. — Fryxell: Berättelser ur svenska Historien. — Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie, samt de tidligere nævnte Efterretninger til jydske Byers Historie.

tilbagevinde de tabte Provindser. Omstændighederne vare heller ikke ugunstige. Den svenske Konge, Carl X, var indviklet i en Krig med Polen, og efter at Lykken længe havde fulgt hans Vaaben, var det nu begyndt at gaae tilbage for ham. Danmark havde sluttet en Alliance med Holland, og i Tilfælde af en Krig med Sverige var der lovet Hjælp fra Polen, Brandenburg og Keiseren. I Juni Maaned afsendte den danske Regjering sin Krigserklæring, og Fjendtlighederne begyndte.

For at sikkre sig mod Hertugen af Gottorp, den svenske Konges Svigerfader, bleve Fæstningerne i Holsteen besatte; en dansk Hær gik ind i Bremen, og Kong Frederik seilede selv med en Flaade til Østersøen for at møde Carl Gustav, der efter Sigende ad denne Vei vilde vende tilbage til Sverige; men der kom snart Underretning om, at den svenske Konge uden Modstand af Danmarks Allierede havde ført sine Tropper gjennem Pommern og Mecklenburg og stod ved Landets Grændser. De Svenske erobrede snart Bremen, og under stadige Tab trak den fra forrige Krig bekjendte Anders Bilde sig tilbage gjennem Holsteen, først til Itzeho som gik op i Luer, og derfra til Glückstad, hvor han fik Skibe, der førte Tropperne til Fæstningen Frederiksodde (Fredericia). Den krigsvante svenske Hær havde saaledes næsten ingen Modstand mødt, og det varede ikke længe, før hele den jydske Halvø var i Fjendens Magt, medens Resterne af den danske Hær blev indesluttet af Vrangel i Frederiksodde. Nørrejylland blev besat af Oberst Böttiger, som adspredte en Afdeling danske Soldater og et Par Tusinde bevæbnede Bønder; disse Sidste sendte man hjem med de Ord, «at de hellere skulde blive ved Ploven end gribe til Vaaben, det var dem baade ærefuldere og bedre». Corfitz Ulfeld, der fulgte med Fjenden ind i Landet, opfordrede i en Skrivelse Jyllands Adel til at falde fra Frederik III; men Ingen hørte Forræderens Ord.

Efter at Vrangel i to Maaneder havde ligget for Frederiksodde, som stadig havde Forbindelsen aaben mod Søen, besluttede han at storme Fæstningen, skjøndt hans Hær kun var halvt saa stærk som Besætningen. Den kjække Erik Dahlberg tilligemed en anden Officeer snege sig over Grave og Volde ind i Fæstningen og fik dens Lokaliteter undersøgte. Den 24de October foregik Stormen, der kom aldeles uventet for de Danske. Fjenden mødte ingen videre Modstand af den uordnede og forvirrede Besætning, hvoraf en Deel sprang over Voldene og flygtede bort, medens tre Tusinde Mand under Anders Bilde, der selv blev haardt saaret, overgave sig til Svenskerne. Et meget stort Bytte faldt i Fjendens Hænder, og Kampen havde kun kostet faa Offre. For Danmark var Indtagelsen af Frederiksodde et meget stort Tab. Halvøens eneste Værn var faldet og Fjendens Overgang til Fyen derved betydelig lettet. Vel havde Admiral Bjelke i en Kamp under Falsterbo den 13de og 14de September tilredt den svenske Flaade under Bjelkestjerna saaledes, at Carl Gustav ikke fra den Kant kunde vente nogen Understøttelse; men Hjælpen kom i Skikkelse af en ualmindelig streng Vinter, der slog en Iisbro over Belter og Sunde, som den dristige Konge ikke lod ubenyttet. Vi følge ikke Svenskerne paa deres i Historien maaskee enestaaende Foretagende, men vende tilbage til en Betragtning af Fjendens Ophold i Jylland.

Ribe blev uden Modstand besat af Fjenden i August, og med et ganske kort Ophold havde Byen Indqvarteringer først af Svenskerne og senere af de Allierede, lige indtil Fjendtlighederne ophørte. I September ankom Oberstlieutenant Lübecker og Krigscommissair Gutheim til Byen, der strax fik en Brandskat af tre Tusinde Rigsdaler at udrede, og senere kom yderligere Pengepaalæg, der opkrævedes hver Maaned. Toldindtægterne tog Fjenden ogsaa. Krigens Byrder faldt meest paa Borgerstanden, thi Geistligheden synes at have været fritagen baade for Indqvartering og Brandskat; Biskoppen

i Ribe fik et af Kongen underskrevet Sauvegarde-Brev for hele Stiftets Geistlighed. Ligesom under Krigen med de Keiserlige søgte Svenskerne at faae Borgere og Bønder til at fortsætte deres daglige Dont; men Mange flygtede naturligviis fra Huus og Hjem. Hensigten med denne Foranstaltning var selvfølgelig kun at sætte Befolkningen istand til at udrede de svære Paalæg, som bleve gjorte. Man kan danne sig et Begreb om disses Størrelse af et Regnskab, som en af Byens Borgere, Lambert Baggesen, har holdt over sine Udgifter. Han havde Lübecker og Gutheim med Tjenerskab o. s. v. i Indqvartering. Ved Krigens Slutning udgjorde hans Regning over to Tusinde Rigsdaler, og af dem har han næppe faaet mange betalt.

Viborg holdtes en lang Tid besat af Oberst Böttiger, som under sit Ophold her udstedte et eiendommeligt Beskyttelsesbrev, der forbød «under hans Fraværelse at brandskatte, plyndre eller udpresse Penge uden hans svenske Majestæts udtrykkelige Befaling, eftersom Viborg var anviist ham og hans Regiment til Nytte, Underhold og Qvarteer». Fjenden var ogsaa i Randers og Aarhuus; i den sidste By opholdt Grev Königsmark sig; han gav Stiftets geistlige Gods en Sauvegarde. 1659 blev Byen beskudt og brandskattet af en svensk Eskadre. Veile fik ogsaa sin rigelige Deel af Krigens Ulykker og led haardt under Contributioner, Pengeudpresninger og Leverancer af Fødemidler; navnlig var Generaladmiral Vrangel Borgerne en dyr Gjæst. En Deel af Borgerne i Veile havde før Fjendens Ankomst bragt deres kostbare Sager over til Fyen. Da Svenskerne gik over til denne Ø, sendte Byen derfor et Bønskrift til Vrangel om at skaane de fyenske Stæder; men Hensigten er næppe bleven opnaaet.

Imidlertid var Carl Gustav lykkeligt kommet over Isen og landet paa Sjælland, hvor der herskede den største Forfærdelse og Forvirring. Kong Frederik vilde vel endnu vove det Yderste i Haab om, at hans Allierede imidlertid vilde komme til Hjælp, men den største Deel af Rigsraadet kjendte

ingen anden Udvei end Fred, og denne blev da sluttet i Roeskilde i Februar 1658 med store Tab og Ydmygelser for Danmark. Det havde ikke kostet Carl Gustav Meget at opnaae de gunstige Resultater, Roeskildefreden sikkrede ham, og man kan derfor ikke undres over, at den dristige Erobrer omgikkes med større Planer, som han dog snildt vidste at skjule baade for Danmark og de europæiske Magter. Danmark skulde fuldstændig erobres og gjøres til en Provinds af Sverige, men Tiden maatte trækkes ud, indtil Alt var beredt. Det gik derfor meget langsomt med Opfyldelsen af Freden, de svenske Afsendinge vidste bestandig at komme med nye Paaskud og Fordringer, der engang bragte de danske Commissairer til at sige: «Det kan Danmark ikke præstere, om I saa ville flaae os». De svenske Tropper bleve for største Delen i Landet; dog ere maaskee enkelte Afdelinger dragne bort fra Jylland, men i saa Fald har Befolkningen kun kunnet glæde sig en kort Tid.

Med en Hær paa sex Tusinde Mand forlod Carl X i August Maaned Kiel for at erobre Danmark. Den svenske Konge meente i sit Overmod, at en slig Hær var tilstrækkelig til at udføre hans Foretagende, og under almindelige Omstændigheder vilde vel ogsaa denne Magt have knust de ringe Kræfter, som det uforberedte og udmattede Land kunde stille mod Fjenden; men da Carl Gustav var landet paa Sjælland og rykkede for Kjøbenhavn, fik han at vide, at et Folk, der kæmper for Fædreland og Frihed, er en frygtelig Modstander, og at det ikke var de Danske ligegyldigt, om deres Konge hed Carl eller Frederik. En ny Aand var vaagnet, de af Adelsvælden nedkuede Stænder reiste sig i Bevidstheden om deres Kraft og Betydning, og foran Kjøbenhavn «fandt Gustavs Haab og Helte deres Gravsted».

Den fra svensk Side saa uretfærdigt begyndte Krig fandt Misbilligelse overalt i Europa. De med Danmark forbundne Magter kom nu i Virksomhed for at bringe Hjælp, vel nærmest fordi det ikke stemmede med deres Politik, at Sverige

fik uindskrænket Herredømme i Norden. Hollænderne, som vare meest interesserede i Sagen, sendte Jacob van Wassenaer Opdam med en betydelig Flaade op til Kjøbenhavns Undsætning. Han forjog Vrangel, som vilde hindre Flaaden i at gaae igjennem Sundet; men Hollands Egennyttighed viste sig strax, idet Opdam ikke vilde gaae ind paa sammen med de Danske at tilintetgjøre den svenske Flaade, hvilket næppe vilde have været vanskeligt. Samtidig hermed kom der ogsaa Hjælp fra en anden Kant, idet en Hær paa tredive Tusinde Mand, sammensat af keiserlige, polske og brandenburgske Tropper, rykkede op igjennem Hertugdømmerne og Jylland for at forjage Svenskerne; men hvor slet Landet i mange Henseender var tjent med disse Hjælpetropper, skulle vi i det Følgende fremsætte nogle Exempler paa.

De Allieredes Overfeltherre var Churfyrst Friederich Wilhelm af Brandenburg. Han havde i fem Uger sit Hovedqvarteer i Ribe. Denne By havde Svenskerne, da de trak sig tilbage for de fremrykkende Allierede, taget Afsked med ved at inddrive en Brandskat paa tusinde Rigsdaler og bortføre en Deel Varer. Nu kom Brandenburgerne og Polakkerne og foer frem paa samme Maade, ja maaskee endnu værre end Fjenden. Penge og Levnetsmidler til Troppernes Underhold krævedes efter en storartet Maalestok, baade til de Afdelinger, der laae i Byen, og til dem, der droge frem og tilbage; desuden maatte hver By og ethvert District underholde et større eller mindre Corps. Saaledes vare Byrderne uhyre store, og naar Fordringerne ikke kunde opfyldes, var Befolkningen udsat for Mishandlinger og Voldsomheder. Navnlig vare Polakkerne berygtede. I Ribe foer de saaledes frem, at der maatte en dansk Commissair til Byen for at faae dem bort. I Viborg var Churfyrst Fr. Wilhelm; hans Overhofmarskalk blev begravet i Domkirken. I Byen opholdt ogsaa den keiserlige Feltherre Montecuculli sig, og efter Churfyrstens Bortreise havde Hertugen af Weimar Qvarteer i Viborg. De Udgifter, Byen under Krigen var kommet

i, maatte den ved Laan og Salg af en Deel af sine Eiendomme hjælpe sig ud af. Om Polakkernes Fremfærd overfor Landbefolkningen er der levnet os flere Sagn; derimod er der en paafaldende Mangel paa Efterretninger om, hvorledes de opførte sig i Byerne.

En Bonde i Daugaard havde Fjenden efterhaanden frarøvet alle hans Creaturer, saa at han tilsidst kun eiede en Qvie. En Dag, da han var ude i Marken med den, fik en Polak Øie paa ham og red hen for at tage Qvien fra ham. Forbittret herover slog Bonden Soldaten ihjel; men han blev strax efter skudt ned af nogle tililende Polakker. Et andet Exempel paa, at Bønderne satte sig til Modværge, er bevaret i et Sagn om en rig Bonde, hos hvem en svensk Officeer indfandt sig for at røve hans Penge. Tvunget ved Trusler førte Manden ham ud til Faarefolden, og med de Ord: «I Danmark pleie Fremmede altid at gaae først ind», fik han Officeren til at gaae ind ad den smalle Dør og skjød ham ihjel. Fra Tirsbæk haves følgende Sagn. Engang kom en Flok polske Ryttere til en derboende fattig Fisker, som de bød at vande deres Heste. Han adlød; men imidlertid hængte Soldaterne hans Kone op i Skorstenen og røgede hende ihjel. Da den ulykkelige Mand hørte hendes Skrig, kastede han sig af Fortvivlelse ned af Hesten og druknede. Præsten i Aale og Tørring, Hr. Rasmussen, havde skjult sine værdifulde Eiendele i en Bagerovn. Dette fik Polakkerne at vide og beredte sig til at gjæste Præstegaarden; men imidlertid havde nogle Mænd hørt Soldaternes Forehavende og underrettet Præsten derom, saa at denne kunde flytte sine Penge og nedgrave dem i Haven. Polakkerne fandt derfor Intet; men de glemte ikke Præsten, og en Søndag, da han kjørte til Kirke, greb de ham og dræbte ham paa en barbarisk Maade ved at skrue Hjerneskallen fra hans Hoved. En stakkels Bondepige blev forfulgt af en Polak og tyede i sin Nød tilsidst op i et Kirketaarn; da Forfølgeren ogsaa kom efter hende her, foretrak hun at døe frem for at give sig i hans Vold og styrtede sig ned

fra Taarnet; men efter Fortællingen tog hun ingen Skade og slap ogsaa bort fra Polakken. Under saadanne Rædsler tyede Mangfoldige af Landbefolkningen ind til Byerne; ofte vare de ogsaa nødte dertil for at faae Tag over Hovedet, da Svenskerne eller de Allierede, thi det kommer ud paa Eet, efter at have plyndret Gaarde og Huse stak Ild paa dem. Nogle søgte ogsaa Skjul i Skove og Jordhuler eller paa Hederne. Mindre Afdelinger af Polakker bleve undertiden overfaldne og dræbte af de forbittrede Bønder; saaledes skal en Huulvei mellem Tirsbæk og Veile endnu efter en saadan Begivenhed hedde «Polakkerhulen». Et Minde om disse Gjæster have vi endnu i Ordet: Krabater, der er en Fordreielse af Kroater.

De Allierde vare komne ind i Jylland for at befrie Landet fra Svenskerne, men deres Krigsforetagender stod ikke i noget Forhold til deres forfærdelige Ødelæggelser. Koldinghuus var blevet besat af Svenskerne; men den 25de December 1658 toge Polakkerne Slottet med Storm. Om denne Begivenhed have vi en Beretning af en polsk Adelsmand: Johan Chrysostomus Passek*), som selv deeltog i Kampen og anførte Fodfolket. Angrebet blev ledet af Woiwoden Czarniczski, og den hele polske Styrke var kun noget over et Regiment Fodfolk og fire Eskadroner Ryttere; Artilleri var der ikke. Passek giver en meget detailleret Beskrivelse af det Hele. Førend Kampen begyndte, holdt Præsten Pietarski en Tale til ham og hans Folk, som maa have gjort meget Indtryk, da Passek gjengiver den ordret. De andre Soldater vare ikke saa heldige, thi deres Præst, Dombrowski, havde den Vane at bryde ud i Graad ved Begyndelsen af hver Prædiken, saa at han ikke naaede tilende med den, men altid blev til Latter. Da Svenskerne ikke vilde overgive sig, skred man til Storm, Passek og en anden polsk Adelsmand samt

*) Denckwürdigkeiten des J. C. von Passek, oversat fra Polsk af Dr. Stengel.

deres Soldater, under Afsyngelsen af Psalmen: «Lover Ærens Konge», og som det hedder: «Gud var saa naadig, at ikke en Sjæl faldt af de Afdelinger, som havde sunget Psalmen, medens hver tiende Mand manglede af dem, som ikke havde gjort det». De stormende Soldater beskyttede sig mod Kuglerne ved Halmknipper; men En og Anden af dem begyndte dog at skrige: Huh! Huh!, hvorfor Passek befalede dem at raabe: Jesu Maria! fordi han meente, at Jesus bedre kunde hjælpe end dette Huh. Igjennem et Vindue banede Folkene sig Vei ind i Slottet og stillede sig i Orden paa Slotspladsen for at tage mod Fjenden. Der opstod en Kamp, i hvilken de fleste Svenskere bleve huggede ned, og Seierherrene gave sig nu til at plyndre. I en Hvælving laa endeel Krudt, som Soldaterne begyndte at bære bort; da kom en Dragon derhen med en brændende Lunte, en Gnist faldt fra den, og med et frygteligt Brag revnede Murene, og den voldsomme Explosion kastede Stene, Billedstøtter og Mennesker høit op i Luften; om de Sidste yttrer Passek, at dem fik man først at see igjen, da de som Frøer styrtede ned i Søen. Det prægtige store Taarn, som smykkede Slottet, sprængtes, og herved omkom Commandanten, der tilligemed nogle Andre vare flygtede derop. Ogsaa enkelte Polakker mistede Livet.

De Allierede erobrede ogsaa Øen Als, hvor der laa tre Rytterregimenter og noget Fodfolk; men de fleste af disse Tropper kom itide bort fra Øen, saa at kun en mindre Besætning og endeel Krigsfornødenheder faldt i deres Hænder. De Svenske havde ligeledes for største Delen forladt Frederiksodde, da de Allierede efter at have ligget i Vinterqvarteer omkring paa Halvøen i Mai 1659 beleirede og indtoge Fæstningen. Under Beleiringen opholdt Churfyrsten, den keiserlige og polske General med deres respective Følger sig i Veile, og den lille By blev haardt trykket af de fornemme Gjæster. I October Maaned bleve de Allierede paa danske og hollandske Skibe førte over til Fyen, og efter den Tid har vel Jylland for det Meeste været fri for disse Folk, der ved deres

Røverier og Voldsomheder vare blevne en sand Svøbe for Halvøen.

Freden i Kjøbenhavn 1660 bragte ikke de Provindser tilbage til Danmark, hvorfor man havde begyndt Krigen, fordi Regjeringen maatte give efter for det Tryk, flere europæiske Magters samlede Optræden udøvede paa den. Det var derfor kun et ringe Vederlag, Danmark fik for alle sine Opoffrelser og heltemodige Kampe derved, at Throndhjem og Bornholm gaves tilbage; de skaanske Provindser vare for bestandig tabte. I hvilken Grad Landet var blevet ødelagt under den treaarige Krig, gjør man sig næppe noget Begreb om, tilmed da ingen Deel af Danmark havde været forskaanet for Fjender. Meest havde dog Jylland lidt, da det havde maattet underholde saa mange Hære. I Byerne vare mangfoldige Huse opbrændte eller nedrevne, Indbyggerne havde taget Flugten eller vare yderlig forarmede af de idelige Udpresninger, al Handel og Vandel var gaaet istaa, og i Veile f. Ex., hvor efter Krigen kun niogtyve Gaarde og Huse bleve beboede, maatte Borgerne hente de nødvendigste Fødemidler over ti Mile borte. Mange Næringsdrivende flyttede ogsaa bort fra de ødelagte Byer og ud paa Landet. Her var Tilstanden imidlertid ikke bedre, ja vel endog værre; hele Landsbyer og undertiden Sogne vare totalt nedbrændte og ødelagte, mangfoldige Præstegaarde havde Fjenden ladet gaae op i Luer, Markerne laae udyrkede, og næsten alle Creaturer vare borte. De forarmede Bønder kunde mange Steder ikke overtage de tiloversblevne Gaarde, saa at disse maatte staae øde og forladte. Trelde By blev fuldstændig afbrændt af Svenskerne, fordi Bønderne havde skudt nogle af deres Skildvagter, og efter Krigen var der i Byen kun en eneste Mand, som for sine sidste Penge kunde kjøbe en Qvie. Heller ikke Kirkerne skaanedes; saaledes blev Veilby Kirke næsten ødelagt, idet Fjenden brændte Stolene og tog Tagblyet af for at støbe det til Kugler og Lignende.

Den store Elendighed blev endnu forøget ved en Pest, som udbrød 1659 og bortrev Tusinder af Mennesker, ikke blot

af Landets egne Børn, men ogsaa af de fremmede Tropper. Herved aftog Folkemængden mange Steder i en betydelig Grad, saa at flere Sogne stode næsten øde, og denne Omstændighed bidrog ogsaa Sit til at standse Landets Opkomst og forlænge den Aarrække, der maatte medgaae, inden Sporene kunde forsvinde af de forfærdelige Krige, som med saa korte Mellemrum havde hjemsøgt Danmarks skjønneste og frugtbareste Egne.

Viggo Petersen.

Henrik VIII og Kirkeforandringen i England (Høikirkens Oprettelse).

Henrik VIII af England (1509—47) regjerede trods alle sine Undersaatters Privilegier og tiltrods for Parlamentet mere despotisk og enevældig end nogen anden Fyrste paa den Tid, maaskee dog med Undtagelse af hans berygtede eller berømte — hvad man nu vil — Samtidige, den tyrkiske Sultan Soliman (Suleiman) II, og han afgiver saaledes et af de eclatanteste Exempler i Historien paa, hvorlidt frie Forfatninger, Standsprivilegier o. Lgn. — og England var jo som bekjendt siden Johan uden Lands Frihedsbrev af 1215 (magna charta) rigt begavet i saa Henseende — i Virkeligheden have at betyde ligeover for en energisk og hensynsløs Monark.

Vi skulle her med Forbigaaelse af hans tvetydige Forhold til de gjentagne Stridigheder mellem Kong Frants I af Frankrig og Keiser Carl V samt af Henriks fleste øvrige udenrigske Anliggender særlig kun dvæle ved de indenrigske Forhold, som især have gjort hans Regjering saa mindeværdig. Først og fremmest maae vi da, idet vi i det Væsentlige følge Schlossers Fremstilling, omtale en Mand, af hvem Henrik en Tidlang (lige fra 1514) ubetinget lod sig lede, indtil hans Ønske om at blive skilt fra sin første Gemalinde, hidførte en Tvist og et Brud mellem dem. Denne Mand var hans Capellan Wolsey, hvem han forskaffede Cardinalshatten, og som lidt efter lidt fik de største og rigeste Embeder og

Værdigheder forenede i sin Person. Wolsey var tilsidst ikke blot Rigets Kantsler og Erkebiskop af York, men han forenede ogsaa det rige Bispedømme Winchester og utallige andre geistlige Præbender med Værdigheden som pavelig Legat, og Paverne overdroge ham, fordi de trængte til Henrik, beviisligt næsten al den Magt, de selv havde for Englands Vedkommende. Desuden gav den franske Konge, Frants I, ham til Erstatning for Bispedømmet Tournay en aarlig Livrente paa 12,000 Livres, og Keiser Carl V og Pave Leo X betalte ham aarlig 5,500 Ducater for Bispedømmerne Toledo og Valencia. Wolseys Overmod var ubegrændset og stod ganske i Samklang med den slappe Moral, der tillod ham at benytte Stridighederne mellem Keiser Carl V og Kong Frants I samt Pavernes vaklende Holdning dertil til at hæve sig selv, uanseet, at England derved kom til at føre en tvetydig og uværdig Politik. To Gange stræbte Wolsey endog efter Pavedømmet, ligesom Henrik VIII een Gang efter Keiserdømmet, men Begge bleve skuffede i denne deres ærgjerrige Stræben.

Englændernes Love og Rettigheder turde saavel Kongen som Wolsey ustraffet haane ved enhver Leilighed. Wolsey oprettede t. Ex. en geistlig Domstol, som under Paaskud af en religieus-moralsk Opsigt øvede alle optænkelige Voldsomheder, ligesom Kongen selv satte sin Stolthed i at være en Helt i dogmatisk-scholastiske Kampe og med forfærdelig Grusomhed forfulgte Enhver, der vovede at bestride nogen Sætning af hans Skole-Theologi. Wolsey kaldte sin Domstol, som paa ingen Maade hjemledes i den engelske Forfatning, «Legatens Tribunal». Han gjorde en vis John Allen til dets Præsident, og denne, som vidste at bringe alle Stridspunkter for sit Tribunal, tillod sig under Paaberaabelse af den pavelige Fuldmagt de skrækkeligste Undertrykkelser og Vilkaarligheder. I Folket og i Parlamentet reiste der sig ingen Stemmer derimod, og ogsaa Dommerne taug, skjøndt de dog med Rette havde kunnet beraabe sig paa den henimod Slutningen af det 14de Aarhundrede under Richard II vedtagne

Lov Praemunire, som var rettet mod og forbød Pavens Indblanding i den verdslige Rettergang.

Hiin Domstol var paa samme Maade for Wolsey et Middel til at øve Udpresninger og forfølge sine Fjender, som Henrik VIII selv til sine Domfældelser pleiede at benytte sig af det af hans Hoffolk og Creaturer bestaaende «Stjernekammer», som Henrik VII havde oprettet. Til de Mænd, som Kongen selv lod dræbe ved et Justitsmord, hørte navnlig en af hans nærmeste Slægtninge, Hertugen af Buckingham, hvis Forbrydelse alene bestod i, at han havde spurgt en «Seer» om Kongens Endeligt. Ifølge de engelske Love havde Hertugen kun kunnet dømmes af Overhuset; men Wolsey udsøgte 17 Peerer, som skulde danne en retslig Commission, og Hertugen af Norfolk skammede sig ikke ved at føre Forsædet i denne. Buckingham blev af denne Commission dømt til Døden, og da han med berettiget Stolthed ikke vilde bede Kongen om Naade, blev han henrettet i Mai 1521.

Selv Vanskeligheden ved at hæve Penge uden at henvende sig til Parlamentet vidste Wolsey at overvinde, og han blev derfor Aar for Aar mere uundværlig for den ødsle Konge. Wolsey lod saaledes engang optegne den Formue, enhver Englænder over 16 Aar var i Besiddelse af, og benyttede sig da af disse Lister til at skaffe Kongen et Laan paa $^{1}/_{10}$ af den verdslige og $^{1}/_{4}$ af den geistlige Indtægt. Kun Londons Kjøbmænd fik ved denne Leilighed Tilladelse til at affinde sig med en rund Sum, der rigtignok ogsaa var meget betydelig. Strax i det følgende Aar nødte Wolsey ikke blot Geistligheden til at yde Kongen Halvdelen af dens aarlige Indtægt som en i 5 Aar betalbar Afgift, men han forlangte ogsaa af Parlamentet en i Løbet af 4 Aar betalbar Femtedeel af alle Læggodser. Det Sidste fandt i Begyndelsen Modstand, og kun Halvdelen af den forlangte Sum blev bevilget; men Wolsey begav sig derpaa selv til Parlamentet, og dette blev, skjøndt det vægrede sig ved at discutere og afstemme i hans Nærværelse, saa skræmmet ved Cardinalens Skridt, at

det ikke alene forhøiede den tidligere bevilgede Sum, men heller ikke modsatte sig, at Wolsey lod det, som skulde have været udredet i Løbet af 4 Aar, opkræve i et eneste Aar. I Aaret 1525 vilde Kongeu og Wolsey gaae endnu et Skridt videre og lade hæve en betydelig Skat under Navn af en «frivillig Gave» (benevolence), dette Navn, som under den gjerrige Henrik VII var bleven saa forhadt. Nu kom imidlertid hele Riget i stor Bevægelse, der gik saa vidt, at det ikke var langt fra, at Wolsey allerede dengang var bleven styrtet som et Offer for sin Konges Havesyge og Ødselhed. Imidlertid drev Stormen over, og han faldt først senere som et Offer for Kongens Vellyst.

Vi have dvælet ved disse Forhold, fordi Oprindelsen til den saakaldte Høikirke i England staaer i ganske nøie Sammenhæng saavel med Cardinal Wolsey og hans Fald som med de nævnte onde Lidenskaber hos Henrik. Denne fra Henrik VIII hidrørende og senere under Dronning Elisabeth efter Calvins Theori forbedrede Kirke har som bekjendt en halv geistlig, halv verdslig Clerus og en halv protestantisk, halv katholsk Gudstjeneste, som paa den ene Side er nær beslægtet med Pietisternes mechaniske Fromladenhed, paa den anden med den romerske Kirkes hierarkiske Grundsætninger. Det var i Virkeligheden kun en Kirkeforandring — ikke en Kirkeforbedring —, Henrik VIII indførte, og den udsprang næsten udelukkende af hans Ønske om paa en tilsyneladende retmæssig Maade og efter den romerske Kirkes Love at blive skilt fra sin første Gemalinde.

Henrik havde i 18 Aar været gift med sin Broder Arthurs Enke, Catharina, Ferdinand den Katholskes Datter og Søster til Carl V's Moder, Johanne, og havde avlet 5 Børn med hende, hvoraf en Datter, Maria, overlevede ham og senere som bekjendt efter mange Eventyr naaede op paa den engelske Throne. I al denne Tid havde Henrik ladet sig nøie med Galanterier, indtil han pludselig fattede en lidenskabelig Tilbøielighed til den temmelig letfærdige Anna Boleyn. Denne Dame havde, som et Barn paa 7 Aar, led-

saget Henriks Søster, Maria, der blev formælet med den franske Konge Ludvig XII og efter dennes Død ægtede Hertugen af Suffolk, til Frankrig og var den Eneste af Prindsessens Følge, som fik Lov til at blive i dette Land. Man veed ikke med Bestemthed, hvorlænge Anna Boleyn opholdt sig i Frankrig efter Ludvig XII's Død, men vist er det, at hun i sit 20de Aar blev Dronning Catharinas Hoffrøken. I denne Stilling lærte Henrik hende at kjende. Han havde tidligere levet i fortrolig Omgang med hendes Søster Maria, der imidlertid igjen var bleven forladt af ham. Anna opførte sig forsigtigere end Søsteren og bragte snart Kongen saa vidt, at han lidenskabeligt attraaede en Skilsmisse fra Catharina, idet han hyklede Samvittighedsnag over sit Ægteskab med denne og paastod, at Pave Julius II i sin Tid havde begaaet et stort Misgreb ved at give Dispensation til dette Ægteskab. Nu først — sagde han — følte han sig besværet i sin Samvittighed over at have handlet mod den mosaiske Ægteskabslov, og han skrev endog selv en Afhandling for at bevise sine Biskopper, at hans Ægteskab med en Svigerinde maatte bedømmes efter et Sted i fjerde Mosebog og ikke efter et andet, mindre strengt i femte.

Hele Folket kom i Bevægelse over denne Sag, og Keiser Carl V antog sig sin Tante, der ikke ret troede paa Cardinal Wolsey og Biskopperne. Catharina og Carl V satte deres Lid til Pave Clemens VII, som vel gjerne vilde have indvilget i Skilsmissen, men just dengang var i Keiserens Magt. Clemens havde nemlig strax efter sin Ophøielse til Pave i Slutningen af 1524 sluttet et Forbund med Kong Frants I af Frankrig, ved hvis Hjælp han haabede at fortrænge Spanierne og de Tydske fra Italien, og da nu Frants tabte Slaget ved Pavia (1525), hvori han endog blev taget tilfange, kom Clemens lidt efter lidt i saa stor Nød, at han tilsidst for de keiserlige Tropper maatte indeslutte sig i Engelsborg og den 6te Juli 1527 afslutte en meget haard Capitulation, der bl. A. bragte ham i et Slags Fangenskab, hvorfra der imidlertid var nogen Udsigt til Befrielse for ham derved, at

Kong Frants i dette Øiemed indledede Underhandlinger med Henrik VIII og i Amiens havde en Sammenkomst med Wolsey, der ved denne Leilighed blev modtaget med de samme Æresbeviisninger, hvormed man pleiede at modtage kronede Hoveder (Frants red ham endog en Fjerdingvei imøde).

Clemens VII holdt det under disse Omstændigheder for raadeligst hverken at fornærme Keiseren eller den engelske Konge. Han søgte derfor at forhale Afgjørelsen, og da Kongen i sin Utaalmodighed trængte paa, kom Wolsey snart i en meget mislig Stilling som Mellemmand mellem ham og Paven. — I December 1527 undkom Paven endelig af de Keiserliges Hænder og naaede lykkelig til Orvieto. Der traf han en Udsending fra den engelske Konge, som forelagde ham to i England udfærdigede Documenter til Underskrift, det ene gaaende ud paa at bemyndige Wolsey til at opløse Henriks Ægteskab, det andet paa at tillade hans Formæling med Anna Boleyn. Paven gik ind paa det sidstnævnte Punkt; men fandt derimod et Middel til at udsætte den anden Sag endnu en Stund, idet han udnævnte en anden Cardinal til i Forening med Wolsey at sidde tildoms i Skilsmissesagen. Ogsaa Wolsey havde aabenbart ingen stor Tilbøielighed til at drive paa Skilsmissen; thi Anna Boleyn var fjendtlig sindet imod ham. Da han imidlertid blev haardt presset af Kongen, bevirkede han i Juli 1528, at Cardinal Campeggio blev hans Tilforordnede i Skilsmissecommissionen, og at der medgaves denne en Bulle, som indeholdt Alt, hvad Kongen kunde forlange af Paven. Denne Commission skulde være en reen Formalitet, men den romerske Politik spillede derved baade Kongen og Wolsey et slemt Puds. Campeggio fik nemlig Befaling til ikke at give Bullen fra sig, men strax at brænde den efter at have oplæst den for og viist den til Kongen og Wolsey. Dette skete for at forlænge Processen og især for tilsidst at kunne bringe den for selve det romerske Forum. Af den Grund reiste Campeggio ogsaa saa langsomt, at han istedetfor i Juli, som man havde ventet, først i October ind-

traf i England, og nu vidste han ovenikjøbet ved alle Slags Chicaner, Betænkeligheder og kanoniske Spidsfindigheder at bringe det dertil, at Commissionens Møder først bleve aabnede i Mai 1529. Derpaa bleve de trukne i Langdrag, og tilsidst erklærede Commissionen i Juli 1529, at alene Paven kunde fælde Dom i denne Sag.

Nu kjendte Kongens Vrede ingen Skranker mere; Kongen troede, at den Bulle, som Campeggio havde viist ham, endnu var i dennes Hænder. Den var imidlertid efter Bestemmelsen bleven brændt, og Henrik lod forgjæves Cardinalens Bagage undersøge. Hele hans Vrede faldt da paa Wolsey. Han affordrede denne Kantslerværdighedens Insignier og fjernede ham snart fra alle Pladser, Embeder og Værdigheder. Tillige truede han ham med en Criminalproces og anklagede ham virkelig ogsaa for Stjernekammeret (October 1529), idet han nu gjorde Oprettelsen af hiint mod Statut Praemunire stridende Legat-Tribunal til en Dødsforbrydelse. Stjernekammeret var selvfølgelig et villigt Redskab; Kongen lod dog ikke Dommen fuldbyrde, men tilgav Cardinalen, efterat denne ydmygt havde givet Afkald paa alle sine Embeder og Præbender med Undtagelse af Erkebispedømmet York, i hvilket det blev ham tilladt at opholde sig. Wolsey levede imidlertid ikke længe i Ro der. Kongen lod ham anklage for Høiforræderi og sendte i November 1530 Hertugen af Northumberland til York for at afhente ham til London. Wolsey døde imidlertid underveis af et Slagtilfælde og ikke — hvad der nu er historisk beviist — af Gift.

Skilsmissesagen gik imidlertid sin Gang; men Henrik var allerede nu kommen i Tanker om Muligheden af at bryde med den romerske Kirke, uden at han dog derved i mindste Maade blev gunstigere stemt mod den ham dødelig forhadte Luther og den af Lutheranerne forkyndte Troesfrihed. Senere forfulgte han jo tværtimod Luthers Tilhængere i England accurat med samme Voldsomhed som Pavens Tilhængere. Henrik var nemlig ikke blot i Besiddelse af en ubegrændset og lat-

terlig Kongestolthed, men han var ogsaa fra Barnsbeen bleven øvet i Skolastiken, hiin theologiske Nævefægtningskunst, og troede at være en Støtte for den christelige Tro samt en Forsvarshelt for den. Han havde endog tidligere for ikke at staae tilbage for Frankrigs «allerchristeligste» Konge eller for Spaniens «katholske» Behersker med stor Anstrengelse fra Paven forskaffet sig et Diplom, hvormed der tilkjendtes ham Titlen «den sande Troes Forsvarer» (defensor fidei). Han havde nemlig i dette Øiemed forfattet en Bog og i October 1521 ladet den overrække Paven, for at denne kunde see, hvilken ivrig Forfægter af det gamle Troessystem den engelske Konge var. Han selv paastod flere Gange eftertrykkeligt, at han alene var dette Skrifts Forfatter. Verden sagde imidlertid med sin sædvanlige Ondskab, at Wolsey og den lærde Bisp Fisher af Rochester havde havt den væsentligste Deel i dets Affattelse. Foranledningen til denne Bog, der er skreven paa Latin og indeholder et Forsvar for de syv Sacramenter, tog Henrik deraf, at Luther i sit Skrift om Kirkens babyloniske Fangenskab havde rettet et Angreb paa Læren om de syv Sacramenter eller med andre Ord paa det hele papistiske Troessystems Grundlag. Paven gav virkelig i Anledning af denne Bog Henrik den ovennævnte, attraaede Titel; ja, han erklærede endog i det Brev, hvorved dette skete, Bogen for et Værk, som ikke kunde være bragt istand uden den hellige Aands Bistand, og tildeelte Alle dem, som vilde læse den, Aflad. Anderledes dømte rigtignok Luther og hans Venner; de erklærede Bogen for et Værk af en pedantisk engelsk Hofcapellan, men indrømmede, at den var skreven paa godt Latin. Den Capellan, hvem de sigtede til, var Eduard Lee, som senere indlod sig i en eiendommelig Strid med Erasmus af Rotterdam, og hvem Henrik omsider gjorde til Erkebiskop af York. Vi omtale denne Bog saavelsom Luthers Svar derpaa hovedsagelig af den Grund, at det derved bliver end mere indlysende, hvorlidt Henrik VIII tænkte paa nogen Kirkeforbedring, samt fordi det ogsaa ved denne Leilighed viste sig,

hvorledes Luthers Heftighed eller — for at bruge et moderne Udtryk, hentet fra Luthers ivrigste Beundrere — hans «guddommelige» Grovhed blev til Skade for den evangeliske Kirke, han vilde grunde. Luther afskrækkede derved ikke blot Kongen af England, men han fornærmede ogsaa uden Nødvendighed Englændernes Nationalstolthed ligesaa meget, som han kort efter krænkede Schweizerne, idet han ikke vilde anerkjende dem som rette Christne. Henrik havde rigtignok haanet og spottet Luther, og hans Bog var affattet i hiin hovmodige og affeiende Tone, som Stormænd tidligere, selv om de vare langt mere dannede end Henrik VIII, kun vare altfor tilbøielige til at antage ligeover for «Plebejer», Dette kunde Luther imidlertid saa meget lettere have hævet sig over, som alle Lærde paa første Blik erkjendte, at hiint Skrift var elendigt. Hans bedste Venner raadede ham ogsaa til enten slet ikke at svare eller dog kun at besvare Indholdet af hiint Skrift, men ikke angribe Forfatterens Person. Luther kunde imidlertid ikke dæmpe sin Vrede, og allerede Svarets Titel («Contra Henricum Angliae regem Martinus Lutherus») var ikke rettet mod Kongens Skrift, men mod hans Person, og hvad Indholdet angaaer, da er det næsten ligesaa grovt som Luthers bekjendte Skrifter mod Hertug Georg af Sachsen og Hertug Henrik af Brunsvig. Luther kalder saaledes — for at forbigaae mange andre haanende Udtryk — gjentagne Gange Kongen en Nar, en Æsel, en Gudsbespotter og en Løgner, Wolsey et Uhyre, en Pest for Riget, en Gud og Mennesker forhadt Mand o. s. v.

Fra det Øieblik af, da Luther saaledes havde angrebet og saaret den forfængelige engelske Konge, var det umuligt at bringe denne til endog blot at ville høre Luthers Navn nævne, og medens Luthers Forhaanelser bevirkede, at Henrik senere grusomt forfulgte og henrettede dem af sine Undersaatter, der mistænktes for at være luthersksindede, kunde han maaskee omvendt have vundet Kongen for sig og sin Lære, dersom han havde — vi ville ikke sige smigret Kongen

— men blot ført en dannet og lidenskabsløs Mands Sprog ligeover for ham. To og et halvt Aar senere angrede Luther iøvrigt selv sit Skridt, idet han paa den danske Konges Bøn skrev et temmelig ydmygt Brev til Henrik, hvorpaa denne imidlertid svarede afvisende.

Med Hensyn til Skilsmisseanliggendet havde Henrik allerede to Aar før Wolseys Død faaet et godt Raad af en Mand, som vel var en ivrig Tilhænger af Luther, men om hvem han ikke kunde ane dette, da han var bleven ham forestillet og anbefalet af to ganske romersk-orthodoxe Geistlige, Fox og Gardiner. Denne Mand var Thomas Cranmer, en meget lærd Theolog, som havde været Professor i Oxford, men havde maattet forlade Universitetet, fordi han havde giftet sig, og derpaa havde paataget sig at opdrage en Barons Sønner i Waltham. Da nu Kongen engang befandt sig hos denne Baron, sagde man ham, at Cranmer maaskee kunde angive ham en kanonisk gyldig Udvei i Skilsmissesagen. Kongen lod strax Cranmer komme for sig og fik af ham det Raad at lade sig give en Kjendelse af alle Europas udmærkede Theologer og Universiteter og forelægge denne for Paven, som da sikkert ikke vilde omstøde Kanonisternes eenstemmige Dom. Cranmers Raad var Kongen saa indlysende, at han med et just ikke meget kongeligt Udtryk udbrød, «at nu havde han faaet fat paa Soen ved begge Ørerne». Til Udførelsen skred man dog først efter Wolseys Død. De engelske Universiteter bragte man ved tusinde Plagerier og Trusler, som actmæssig lade sig bevise, til en paa Skruer sat Erklæring i Overeensstemmelse med Kongens Ønske, hvorved Fox og Gardiner vare virksomme. I Italien udtalte — mod en Pengeerkjendtlighed! — Universiteterne i Bologna, Ferrara og Padua sig ligeledes gunstigt. I Tydskland derimod kunde Henriks Agent, Barnes, Intet udrette, selv hos Protestanterne. Man maatte derfor der nøies med enkelte Theologers Tiltræden. Luther selv havde et ganske eiendommeligt Indfald: han skrev til Barnes, at han vel ikke kunde billige Skilsmissen,

men dog vilde afgive en Kjendelse i den Retning, at Henrik efter Patriarkernes og tidligere Kongers Exempel samtidig kunde have to retmæssige Koner. De franske Universiteter lode sig af Frants, som trængte til Henrik, overtale til — ihvorvel ikke uden Modstand — at billige Skilsmissen.

Pave Clemens havde næsten med en vis Tilfredshed seet paa Alt dette, fordi han saa siden, naar han udtalte Skilsmissedommen, ligeover for Keiseren kunde undskylde sig med Theologernes Erklæring. Han vedblev imidlertid, selv efter at Kjendelserne vare blevne ham tilsendte, endnu stedse at være utilbøielig til at udsige denne Dom. Kongen, som allerede for to Aar siden havde fjernet Catharina fra sig og siden levet med Anna Boleyn, som om de vare retmæssig gifte, skrev derfor nu et trodsigt Brev til Clemens. I dette Brev, hvoraf vi kun anføre Slutningen, skrev Kongen, «at han levede i et andet Ægteskab; Paven gjorde ham imidlertid en formelig Vielse umulig derved, at han tøvede med at erklære Skilsmissen fra hans første Gemalinde for retmæssig. Der blev da intet Andet tilbage for ham end at afhjælpe Ondet ogsaa uden Paven. Dette var rigtignok et Onde, men et ringere Onde end den tvivlsomme og farlige Situation, hvori England vilde komme, saafremt Thronfølgerens ægte Fødsel kunde underkastes Tvivl». — Endog paa denne Skrivelse, der dog — som man vil see — ganske havde et Ultimatums Charakteer, svarede Paven undvigende og opsættende. Henrik var derfor en Tidlang i stor Forlegenhed, da hans Kantsler og hans Ministre ikke vovede uden Paven at afgive en Kjendelse, som maatte gjøre dem forhadte for det engelske Folk. Men just i dette ængstelige Øieblik blev Cromwell forestillet for ham og hjalp ham ved et Raad ud af Forlegenheden. Cromwell, der havde en ligesaa bred Samvittighed som Wolsey og derfor fik dennes Plads i Henriks hemmelige Cabinet, havde været Wolseys Yndling og havde i Italien tilegnet sig den machiavellistiske Politik og alle hiin Tids Hoflivs slette Rænker og Intriger. Hans Raad til Kongen gik ud paa, at denne uden i mindste Maade at forandre

Troeslæren paa een Gang skulde beherske England som Konge og som Pave og saaledes vel løsrive sig fra Rom, men iøvrigt ikke foretage andre Farandringer med Hensyn til Kirkeforfatningen end dem, som nødvendig vilde følge af den øverste geistlige Magts Overførelse fra Paven til Kongen. Henrik fandt dette Raad saa meget mere ypperligt, som han med temmelig stor Tryghed kunde stole paa, at det ikke vilde falde ham vanskeligt at bevæge Englænderne til en Løssigelse fra Paven, da en saadan ikke — som i Tydskland og de nordiske Riger — tillige vilde være et fuldstændigt Frafald fra Pavedømmets Væsen. Gardiner og Fox, som Henrik længe før Wolseys Død, nemlig i Aaret 1528, havde sendt til Rom for at bevæge Paven til at udsige Skilsmissedommen, havde nemlig allerede da forestillet Paven, at han ved et Afslag risikerede, at England var tabt for ham, da baade den engelske Nation og den engelske Geistlighed allerede iforveien var tilbøielig til at unddrage sig den romerske Stols Herredømme — en Forestilling, der virkelig var begrundet og burde have havt saa meget større Vægt, som begge de nævnte Mænd vare ganske ægte romersk-orthodoxe Geistlige.

Ved Udførelsen af Cromwells Raad blev senere ogsaa Cranmer brugt. Cranmers Opførsel under Henrik VIII lader sig undskylde, men billiges kan den kun af dem, som i et stort Øiemed holde ethvert Middel for tilladeligt. Han skjulte omhyggeligt, at han billigede Luthers Lære, og skaffede sig ad Krogveie de geistlige Bestallinger, han behøvede for at hjælpe Kongen ud af Forlegenheden og tillige — uden at Kongen mærkede det — skaffe Reformatorernes Grundsætninger Indpas i England, tiltrods for, at Henrik med Sværd og Ild forfulgte den lutherske Læres Bekjendere og Tilhængere ligesaa vel som Papisterne, der ikke vilde anerkjende ham som Kirkens Overhoved. Kongen havde nogen Tid efter at have modtaget det ovenomtalte Raad af Cranmer kaldt ham til sig og benyttet ham som en Slags Privatsecretair i Skilsmissesagen. Senere havde han udnævnt ham til Deeltager i et Gesandtskab, som i Slutningen af 1529 blev

sendt til Paven i Bologna, og ved denne Leilighed viste Cranmer sig som en saa nyttig Raadgiver i den kanoniske Ret og paa anden Maade for Anna Boleyns Fader, Greven af Wiltshire, der stod i Spidsen for hiint Gesandtskab, at Greven indtrængende anbefalede ham til Henrik, som derpaa strax efter udnævnte ham til Afsending hos Keiseren og Paven, hvilken Sidste ved denne Leilighed gjorde ham til sin «Storpoenitentiarius» i England.

Henrik fik især gjennem Cranmer Vished om, at Paven for Keiserens Skyld aldrig vilde tilstede Skilsmissen, og fra nu af gav han Paven mange Beviser paa sin Vrede og paa sin Beslutning at gjøre den engelske Kirke uafhængig af Rom. Hans skolastiske Tro tillod ham dog ikke at udføre dette, inden Cranmer havde erholdt alle de Rettigheder, som Erkebisperne efter det kanoniske System havde tilfælles med Paven. Skinnet skulde bevares, og derfor skulde Cranmer ophøies til Erkebiskop af Canterbury for at erklære Skilsmissen og Kongens nye Ægteskab for retmæssige. Cranmer havde efter sin Kones Død faaet de nødvendige kirkelige Indvielser, men senere, da han i Tydskland indsamlede Kjendelser for sin Konge, igjen mistet Beføielsen til Erkebispeembedet derved, at han havde ægtet en Niece af den lutherske Theolog Osianders Kone. Cranmers anden Kone var først bleven tilbage i Tydskland, men han lod hende siden komme til England og sendte hende først tilbage til Tydskland igjen, da Henrik strengt forbød Præsteægteskaber. Henrik vidste imidlertid Intet om dette Ægteskab og udnævnte Cranmer til Erkebisp af Canterbury. Denne Udnævnelse blev bekræftet af Paven, efter at de Hindringer derfor, som den kanoniske Ret, hvilken Henrik dog endnu vilde opretholde, lagde i Veien, vare blevne fjernede ved ikke mindre end elleve pavelige Buller. Ved at omtale Cranmers Udnævnelse lægger Lingard en særlig Vægt paa det jesuitiske Samvittigheds-Forbehold (reservatio mentalis), under hvilket Cranmer ydede Paven Lydighedseden. Cranmer var nemlig udtrykkelig bleven valgt i den Hensigt,

at han skulde gjøre, hvad Paven ikke vilde have gjort: erklære Henriks første Ægteskab for ugyldigt, hans andet Ægteskab med Anna Boleyn derimod for gyldigt, Alt under Paaberaabelse af Universiteternes og de enkelte Theologers Kjendelse. Under disse Omstændigheder var det ganske vist en mislig Sag at aflægge den sædvanlige Lydighedsed til Paven; men Cranmer hjalp sig med Kongens Samtykke ud af Forlegenheden, idet han forinden Edens Aflæggelse i fire Vidners Overværelse i Stephanscapellet i Westminster afgav den Erklæring, at han ved den forestaaende Edsaflæggelse til Paven, som skete for Formens Skyld, ikke vilde forbinde sig til Nogetsomhelst, der stred mod Guds Lov eller Kongens Rettigheder, eller som kunde hindre de Forholdsregler, som Henrik maatte holde for nødvendige med Hensyn til den engelske Kirke.

Efter Cranmers Indsættelse blev der strax foretaget en Række Skridt for at bibringe Kongens uretfærdige Villie Rettens Form. Først maatte Parlamentet, som under Henrik VIII kun var en kongelig Decreteermaskine, ved en formelig Lov under Dødsstraf forbyde at appellere fra en engelsk geistlig Ret til Paven. Strax efter blev den forsamlede engelske Geistlighed («the Convocation») nødt til at afgive en gunstig Kjendelse over to Samvittighedsspørgsmaal hos Kongen. Og efterat dette var skeet i Marts, offentliggjorde Cranmer i Begyndelsen af April et Brev til Kongen, hvori han forestillede denne, hvor farligt det vilde være for Riget, dersom Successionens Retmæssighed kunde drages i Tvivl, og derfor bad om Tilladelse til at føre Forsædet i en eventuel geistlig Domstol, som Kongen maatte oprette for at prøve og afgjøre Skilsmisseprocessen. Han forsamlede herpaa som Erkebiskop sit Stifts Geistlighed, nedsatte — støttet paa dennes Beslutning — en geistlig Ret, hvis Præsident han selv blev, forhindrede listigt Catharina i selv personlig at indfinde sig for at protestere mod Domstolen og appellere til Paven og udtalte Skilsmissedommen bag hendes Ryg (in

contumaciam). Saaledes blev Henriks Ægteskab med Catharina da endelig opløst den 23de Mai 1533. Cranmer spillede unegtelig derved en tvetydig Rolle, men til hans Ære maa det dog indrømmes, at hele Cabalen egentlig blev ledet af Cromwell. Cranmer havde beviisligt opbudt Alt for at slippe for at modtage Erkebispeværdigheden, ja han havde endog paa Tilbagereisen fra Tydskland for at overtage dette Embede reist saa langsomt som muligt, fordi han haabede, at Kongen vilde betænke sig. Imidlertid træder han som Christen i ethvert Fald langt i Skyggen for den ædle Thomas Morus. Denne Cardinal Wolseys i hele Europa for sin Lærdom, sin strenge Katholicisme og sin Vittighed berømte Efterfølger i Kantslerembedet tænkte anderledes end Cranmer og lod ikke Frygten for en blodtørstig Tyran influere paa sine Handlinger. Han holdt ikke for, at Øiemedet helliger Midlerne, eller at man maa føie sig efter Tiden, selv om det ogsaa er slette Tider. Han misbilligede derfor offentligt Skilsmissen, gav Afkald paa alle sine Embeder og Indkomster, drog til Chelsea og levede der med sine Døttre tarveligt af sin ringe Formue og af den Understøttelse, en af Døttrene kunde yde ham.

Anna Boleyn var paa den Tid, da Skilsmissedommen mod Catharina blev udtalt, i velsignede Omstændigheder, og Cranmer blev nu atter brugt til at bortfjerne enhver Tvivl om det forventede Barns retmæssige Successionsberettigelse. Han forsamlede den 28de Mai en geistlig Ret i Lambeth og afgav, efter at have hørt Kongens Procurator, den Erklæring, at Henrik og Anna levede og længe havde levet i retmæssigt Ægteskab, at deres Ægteskab havde været offentligt og notorisk, og at han nu til Overflod endnu engang bekræftede det ved sin præstelige og retslige Autoritet. Om Henrik senere endnu for anden Gang blev viet til Anna, er ikke ganske vist; men i ethvert Fald blev Anna Boleyn høitideligt kronet, hvad der ikke var Tilfældet med Henriks senere Gemalinder. I September fødte hun den senere Dronning Elisabeth.

Cranmer og Cromwell havde meget godt indseet, at de for at indføre Protestantismen i England kun behøvede at presse Kongen til et Brud med Pavedømmet, da den kongelige Religion ikke kunde vare længere end Kongens Liv. De fleste Englændere vare ligesaa vel som de ret talrige Wicliffitter og Lollharder i saa høi Grad forbittrede paa Geistligheden og betragtede dens Rigdom med en saadan Misundelse, dens Sæder med et saadant Had, at de gjerne understøttede enhver tyrannisk Forholdsregel mod den. Kongen underskrev med Glæde de mod Papismen rettede Beslutninger, som Cranmer og Cromwell anviste ham, og lod talrige Tilhængere af Paven halshugge, fordi de troede paa denne og ikke paa ham. Men han blev bange for sig selv, naar Mænd som Gardiner og Boner, der ligesaa godt kunde forstille sig som Cranmer og Cromwell, gjorde ham opmærksom paa, at han begunstigede Luthers Lære, og saa bleve omvendt strax de, man betegnede ham som Lutheranere, brændte som Kjættere. Ogsaa Catharina blev uværdig forfulgt af Henrik. Han unddrog hende efter Skilsmissen en Deel af hendes Indtægter og lod hende kun beholde de Indtægter, hvilke hun allerede havde havt som Arthurs Enke; desuden straffede han Enhver, der gav hende Titlen Dronning, medens hun selv ikke vilde finde sig i, at man kaldte hende Prindsesse af Wales.

Hvad Paven (Clemens VII) angaaer, saa vilde denne nu gjerne have tilfredsstillet Henrik; men han trængte just i Aaret 1533 mere til Keiseren end til Kongen, og hiin truede ham ikke blot, men var ham ogsaa langt nærmere. Presset af Carl casserede han Cranmers Dom mod Catharina; han truede endog selve Kongen med Kirkens Ban, hvis han ikke inden September havde skilt sig fra Anna og atter antaget Catharina som sin Gemalinde. Sagen blev underhandlet i Rom, og man troede allerede almindeligt, at Kongens Agenter, som levende bleve understøttede fra Frankrig, vilde bringe en Overeenskomst istand, da Henrik ganske uventet sendte et Budskab, som dødeligt fornærmede Paven. Det overbragtes

(den 7de Novbr. 1533) af en af den pavelige Kirkes fanatiske Tilhængere (Boner), men nedlagde alligevel en Protest mod enhver Kjendelse af Paven og appellerede til en fremtidig almindelig Kirkeforsamling. Imidlertid fulgte Bruddet ikke strax, men først i Marts 1534, og det foranledigedes end ikke, som man sædvanligt troer, ved det Dekret, som Paven udstedte, men ved et forud for dette gaaet, nyt Skridt af Kongen mod Paven. Frants I af Frankrig var optraadt som Mægler, og Erkebiskoppen af Paris havde i Henriks Ærinde begivet sig til Rom; men medens denne endnu var underveis, havde Cranmer og Cromwell paa den ene Side igjen omstemt deres Konge, og paa den anden Side Keiseren vundet saa mange Cardinaler for sig, at Clemens, selv om han havde villet det, ikke kunde have været Henrik til Behag. Forgjæves bad derfor Erkebispen af Paris i et i Marts 1534 afholdt Consistorium om at udsætte den afgjørende Beslutning. Kun tre af toogtyve Cardinaler vilde gaae ind derpaa, og der blev fældet en afgjørende Dom, hvorved Henriks Ægteskab med Catharina blev erklæret for lovligt og gyldigt, hele Processen mod hende derimod for ugyldig, og hvorved det paabødes Kongen igjen at tage Catharina til sig som sin Gemalinde. Det, hvorved Henrik paa sin Side allerede inden dette Dekret dødeligt havde fornærmet Paven, var en Forholdsregel, der altfor meget stemmede med hans despotiske Tilbøieligheder, til at han skulde have taget den tilbage, selv om Paven Intet havde afgjort imod ham. Han havde nemlig ved Cromwell, som kort iforveien paa Livstid var bleven udnævnt til Skatkammerkantsler, af de to geistlige Huse (the Convocation), som dengang endnu holdt deres Møder samtidig med det egentlige Parlament, ladet Grundsætningen om Kongens geistlige Supremati gjøre ogsaa til en verdslig Rigslov. Det herom udstedte Statut forbød under Livsstraf enhver Brevvexel med Paven og erklærede Enhver, der enten tvivlede paa Kongens geistlige Supremati eller paa Retmæssigheden af hans andet Ægteskab, for skyl-

dig i Høiforræderi eller dog i «Fortielse af høiforræderiske Planer». Derhos blev der i en særskilt Clausul sagt, at hele den gamle Kirkeforfatning og alle de Misbrug, som ikke refererede sig til de kongelige Usurpationer, skulde vedblive at bestaae, indtil Kongen bestemte anderledes, og Parlamentet paabød endvidere, at Henriks Datter med Catharina, Maria, paa Grund af hendes Moders ugyldige Ægteskab skulde erklæres for ubeføiet til Succession, og at derimod Anna Boleyns Datter, Elisabeth, skulde være successionsberettiget.

Fra dette Øieblik af blev Englands blodige Criminalret endnu blodigere, og næsten hver Maaned bleve uskyldige eller dog kun ved uforsigtig Tale syndende, tildeels meget anseete og værdige Personer henrettede. Naar Kongen tvivlede om at kunne lade en ham forhadt Mand overbevise og dømme af Domstolene, lod han ham dømme ved en «bill of attainder», d. v. s. ved en særlig Lovgivningsact, hvortil det lydige Parlament altid var villigt. Han opfandt ogsaa en ny Forbrydelse, der belagdes med et særligt Navn (misprision of treason), bestod i Fortielsen af forbryderiske Planer og straffedes med evigt Fængsel samt med Godsets Inddragelse. Denne Straf maatte strax den lærde Biskop Fisher af Rochester og fem andre Mænd lide, da en Kone (Barton), som blev kaldt den hellige Nonne fra Kent, havde spaaet, at Henrik, naar han skilte sig fra Catharina, inden en Maaned vilde miste Thronen og døe en voldsom Død. Selve hiin Kone blev, tilligemed sex andre Personer, erkjendt for skyldig i Høiforræderi og henrettet. Ogsaa Thomas Morus havde vidst om Sagen, men Cranmer og Cromwell strøge hans Navn ud af Anklagen og friede ham derved for Fishers Skjæbne. Han blev dog ikke længe efter sat i Tower, fordi han ikke — som Parlamentsmedlemmerne — med sin Navneunderskrift havde villet anerkjende Kongens Skilsmisse og Alt, hvad der stod i Forbindelse dermed. Senere maatte han endog — hvad vi nedenfor skulle see — tilligemed Fisher gaae i Døden for sin Overbeviisnings Skyld.

Medens Kongen saaledes gik frem med blodig Grusomhed mod Alle, som betvivlede hans Supremati og Retmæssigheden af hans andet Ægteskab, fandt han sig paa den anden Side i stor Skandale af Munkene. En af disse, Peto, sagde saaledes i en Prædiken, han holdt i Kongens Nærværelse, at Henrik forsyndede sig grumt imod Gud, og at Hundene engang vilde slikke hans Blod, som de i sin Tid havde slikket Achabs. Kongen nøiedes med næste Søndag fra Prædikestolen at lade sig retfærdiggjøre af en anden Prædikant. Denne kaldte Peto en Rebel, Morder, Hund og Forræder; men mod ham optraadte i selve Kirken en Franciskaner, saa at der opkom et heelt Skjænderi. Peto og Franciskaneren slap dog derfra med hele Lemmer. De bleve indstævnede for det kongelige Raad og der haardt tiltalte. Dette skræmmede imidlertid ingenlunde Peto; thi da Grev Essex udbrød, at saadanne Karle som hau burde kastes i Themsen, svarede han: «Nu ja, Veien til Himlen er ikke kortere tillands end tilvands». Imidlertid fattede Henrik sandsynligviis allerede dengang den Beslutning at skaffe sig af med de dristige Tiggermunke.

Kongens Politik udfordrede, at han, saalænge Catharina levede, nærmest maatte handle i Faveur af de ivrige Protestanter, hvortil ikke blot Cranmer og Cromwell, men ogsaa Anna Boleyn og dennes Slægtninge hørte, for i Protestanterne at have en Støtte mod Keiseren og de romerske Fanatikere. Han rettede derfor foreløbigt sine Forfølgelser nærmest mod de temmelig talrige Tilhængere af den romerske Lære, skjøndt han i sit Inderste selv vedblev at være en tro Tilhænger af denne. Gardiner, Boner og andre frygtelige Fjender af Protestantismen maatte derfor en Tidlang forstille sig. Henrik begyndte dengang at correspondere med Tydsklands protestantiske Fyrster, Wicliffitterne reiste sig fra alle Kanter, og Tindals Bibeloversættelse, som Thomas Morus havde ladet brænde, blev udbredt blandt Folket. Kongen blev ved alle de voldsomme Forholdsregler, han greb mod Tilhængerne af

det romerske System, understøttet af Folk, der halvt om halvt vare Protestanter, ved dem derimod, som vare rettede mod Protestanterne, af fanatiske og hævnfnysende Katholiker. Frygt, Hykleri, Egoisme og Forstillelse bleve derfor ogsaa almindelig herskende, da man uden Fare hverken turde bekjende sig som en Protestant eller som en Tilhænger af Paven.

I September 1534 døde Pave Clemens VII. Hans Efterfølger, Paul III, var ingenlunde tilbøielig til at tage sin Forgængers heftige Kjendelser mod Henrik tilbage, og denne Sidste høstede desuden saa gode Frugter af sit kirkelige Autokrati, at det slet ikke kunde falde ham ind paany at underkaste sig et fremmed, af hans Nation afskyet Herredømme. Parlamentet havde med Glæde priisgivet ham den forhadte Geistlighed og derved, at det tilkjendte ham Pavens Rettigheder, gjort det muligt for ham at undlade andre Udpresninger, som han tidligere havde pleiet at gjøre sig skyldig i. Det havde i November bekræftet hans Titel af «Kirkens Overhoved»; det havde erklæret Alle dem, der vilde tænke(!), tale eller skrive noget for Kongen eller Dronningen Skadeligt, for skyldige i Høiforræderi og endog frakjendt dem Ret til at flygte ind i Asylerne; det havde indført en ganske ny Ed med Hensyn til Thronfølgen og paabudt, at Kongen for Fremtiden skulde hæve Annaterne eller Indkomsterne af de høie geistlige Embeder i det første Aar, efter at de vare blevne ledige, etc. Derimod havde det rystende Parlament rigtignok søgt at sætte en Skranke for Tyrannens Blodtørst ved at forlange en almindelig Amnesti, fra hvilken kun Fisher og Thomas Morus skulde være udelukkede. Den 15de Januar 1535 lod Henrik med stor Høitidelighed forkynde, at han havde antaget Titlen «den engelske Kirkes Overhoved», idet han tillige befalede, at denne Titel skulde føies til hans øvrige Titler og bruges ved alle Retsforhandlinger og offentlige Bekjendtgjørelser; men iøvrigt udstedte han med Hensyn til de pavelige og reformatoriske Forrettig-

heder, hvorpaa han gjorde Krav, og hvis Bestridere han straffede med Døden, flere besynderlige, hinanden tildeels modsigende Bekjendtgjørelser. Snart gjorde han saaledes kun Fordring paa den verdslige Øvrigheds Rettigheder i Kirkeanliggender (jus circa sacra), snart derimod paa Retten til at fastsætte Troen og Lærebegrebet (jus in sacra), og det endog i en udvidet Maalestok. Cromwell udnævnte han til kongelig Viceregent i Henseende til den geistlige Magt, til Generalvicar og første Commissarius. Foruden til Skatkammerkantsler var denne Mand tillige iforveien udnævnt til første Cabinetssecretair.

Efter at Henrik formelig og høitideligt havde erklæret sig for den engelske Kirkes Overhoved, lod han først alle de høiere Geistlige, som ikke skriftlig vilde anerkjende hans Supremati og Prindsesse Elisabeths retmæssige Fødsel samt Marias Udelukkelse fra Thronfølgen, straffe som Høiforrædere. Efter at paa denne Maade forskjellige katholske Geistlige vare blevne henrettede, kom Touren til Fisher og Thomas Morus, som ligeledes vægrede sig ved at skrive under. Man havde holdt begge disse Mænd i et saa haardt Fængsel, at Morus havde maattet leve af sin Datters og nogle Venners Velgjerninger, medens Fisher endog havde maattet tigge sig Klæder til. Pave Paul troede at kunne beskytte den 78aarige Fisher derved, at han udnævnte ham til Cardinal, men fremskyndede tværtimod hans Henrettelse derved. Den engelske Tyran havde, da han erfoer Fishers Ophøielse, et vittigt Indfald, som vilde være en Nero værdigt; han udbrød nemlig: «Paul kan længe nok sende ham (Fisher) en Hat; jeg skal sørge for, at han intet Hoved har at sætte den paa». Fisher blev henrettet den 22de Juni 1535, og samme Skjæbne havde Thomas Morus fjorten Dage senere (den 6te Juli), da han ikke vilde gaae ind paa det Tilbud, som hans Dommere (af «the Kingsbench») gjorde ham om at skaffe ham Kongens Naade, naar han ikke længere vilde vægre sig ved at anerkjende de sidste Parlamentsbeslutninger som Love.

Disse Justitsmord fyldte Europa med Gysen. Fisher blev priist som Martyr, og Morus blev saa meget mere beklaget, som hans Lærdom og ædle Charakteer overalt havde skaffet ham den største Agtelse. Pavens Vrede kjendte fra dette Øieblik af ingen Skranker mere, og allerede da gjorde han Udkastet til en Excommunicationsbulle mod Henrik, som rigtignok først blev udstedt et Par Aar senere, men hvis Indhold dog snart blev almindelig bekjendt. Denne Bulle indeholdt Alt, hvad nogensinde en romersk Pave havde anmasset sig at udtale ligeover for Fyrster og Stater, som vægrede sig ved at adlyde den romerske Curies Befalinger. Paul satte nemlig i denne Bulle Kong Henrik og alle hans Tilhængere en Frist af 90 Dage, inden Udløbet af hvilke de enten personligt eller ved Befuldmægtigede skulde fremstille sig for ham i Rom. I modsat Fald skulde Kongen erklæres for excommuniceret og for at have forspildt Kronen. Fremdeles frakjendte Bullen de med Anna Boleyn avlede Børn og disses i retmæssigt Ægteskab fødte Efterkommere Successionsberettigelse og belagde deres Lande og Besiddelser saavelsom Kongens med Interdict; den opfordrede endvidere alle geistlige Corporationer til at fjerne sig fra Henriks Territorium, løste hans Lehnsmænd og Undersaatter fra deres Troskabsed, befalede dem at gribe til Vaaben mod deres Herre, erklærede alle af Henrik med andre Magter sluttede Forbund for ophævede og forbød de andre Nationer Handelssamqvem med Englænderne; ja, den opfordrede endog de andre Folk til overalt at bemægtige sig Englændernes Gods og at tage alle Englændere, som vedbleve at holde fast ved deres skismatiske og rebelske Konge, tilfange. Den Tid var imidlertid forbi, da de pavelige Banbuller ligesaa fuldt havde Lynstraalers gribende Virkning som deres truende og uheldssvangre Fremtoning, og det viste sig da ogsaa her, at Pauls saa høitravende Bulle ikke blot var en kold og afmægtig Lynstraale («telum imbelle sine ictu»), men at den endog skadede selve Pavemagten, navnlig ved at blive fordærvelig for de talrige

Munke, der ligesom andetsteds saaledes ogsaa i England havde dannet en for Pavedømmet paa Prædikestolene og i Skriftestolene kæmpende Hær.

Henrik begyndte nemlig nu gjennem Cromwell at rette forskjellige Angreb paa de geistlige Godser, navnlig Klostrene, og stolede derved paa Parlamentet, hvis Medlemmer han nemlig tildeels vilde lade dele Byttet med sig, samt paa hele Lægstanden, der hadede Geistligheden og med Rette betragtede dennes Talrighed og store Landbesiddelser som en væsentlig Hindring for Landets iøvrigt fremadskridende Agerdyrkning og Industri. Det var ham i saa Henseende et gunstigt Varsel, at Wicliffitterne, der ansloge Geistlighedens Landeiendomme til 11,400 Plouge og deres aarlige Indtægter til 100,000 Mark Sølv, allerede længe havde forlangt, at Geistligheden skulde sættes paa fast Gage, og at dens Godser skulde sælges. Imidlertid indskrænkede Regjeringen foreløbigt sine Forholdsregler til de fattigere Klostre. Lingard beviser, at der paa hiin Tid i England gaves 555 Klostre, og Indtægterne deraf anslaaes af Hume til tyvende Delen af al Land - Indtægt i England. Angrebet paa Klostrene begyndte dermed, at Cromwell udnævnte en Commission til at visitere Klostrene, og at to Commissairer i hvert Stift efter hemmelige Instruxer, der vare ganske forskjellige fra de offentlige, skulde indsende en Beretning, som siden skulde forelægges Parlamentet. Herpaa lod man i Marts 1536 forordne ved en Parlamentsact, som — rigtignok ikke uden Modsigelse — blev vedtaget af begge Husene, at alle klosterlige Anstalter, hvis Indtægter ikke overstege 200 Pund om Aaret, skulde overlades Kongen og hans retmæssige Arvinger, og at saavel Bygningerne som Landgodset skulde tilhøre dem, til hvem de bleve overdragne ved Patentbreve fra Kongen. Antallet af de Klostre, som paa denne Maade bleve givne til Priis for Cromwells Vilkaarlighed, udgjorde 376. Af disse tilkjøbte dog omtrent 100 sig Skaansel, hvad der imidlertid aldrig skete uden Afstaaelsen af en eller anden værdifuld Besiddelse. For Mun-

kene og især for de stakkels Nonner blev der sørget saa slet, at der trindt om i hele Landet af Klostergeistligheden opløftedes et Hyl, der vakte nye fanatiske Bevægelser, som Regjeringen maatte bekæmpe med Ild og Sværd.

Medens Cromwell og Cranmer, støttede af Anna Boleyn og dennes Familie samt af de gamle Modstandere af Pavedømmet, saaledes forberedede en Reformation, arbeidede Gardiner, Boner og mange Andre paa at føre en ny Dame frem for den hurtigt forelskede og vellystige Konge, en Dame, som var mere katholsk end Anna Boleyn, samt paa at benytte dennes Letfærdighed til at fortrænge hende. Anna Boleyn havde fra Frankrig medbragt det franske Hofs letfærdige Tone og Væsen; hun havde gjort sig skyldig i flere uforsigtige Handlinger, som Kongen imidlertid hidtil havde seet igjennem Fingre med, idet han selv paa sin Side ligeover for Anna Boleyns skjønne Hoffrøken, Johanna Seymour, i Dronningens Paasyn havde tilladt sig Friheder, der kunde være uskyldige, men ogsaa det Modsatte. I Januar 1536 nedkom Anna Boleyn imidlertid med en dødfødt Dreng, og strax efter søgte Henrik at blive hende qvit, idet han lod hende beskylde for Utroskab. Iøvrigt var hans første Gemalinde, Catharina, død i Begyndelsen af Aaret 1536, uden at hun før sin Død endog blot en eneste Gang havde faaet Tilladelse til at see sin Datter, Maria, der holdtes fjernet fra hende. Anna Boleyn blev beskyldt for at have pleiet forbudt Omgang med forskjellige Personer, hvoriblandt Henrik Norris og hendes egen Broder, Lord Rocheford, og den Sidstnævntes Gemalinde, der senere blev dømt for skjændigt Rufferi, optraadte som Vidne mod Dronningen. Det er høist uvist, om der har ligget noget Sandt til Grund for Beskyldningerne, uden forsaavidt som Dronningens hele Væsen og Optræden unegtelig var friere, end det sømmede sig; men i alt Fald ledede Processen paa en meget anstødelig Maade. Allerede i Mai 1536 lod Henrik Anna bringe til Tower og nedsatte en Domstol, for hvilken hun anklagedes for Ægteskabsbrud, medens

samtidigt hendes foregivne Elskere ligeledes bleve fængslede. Forsædet i hiin Domstol førte Hertugen af Norfolk, som var Dronningens og den protestantiske Troes værste Fjende, og 26 — eller efter andre Beretninger 30 — Peerer, som sade i den, vare ligesaa lidt upartiske eller uafhængige, hvad der navnlig viste sig ved den uhørte Hurtighed, hvormed Processen fremmedes. Den den 2den Mai fængslede Dronning blev allerede dømt den 15de i samme Maaned uden at være bleven overbeviist. Allerede den 17de Mai bleve hendes Broder, Lord Rocheford, og de fire tilligemed ham arresterede, formeentlige Elskere henrettede. Den 19de Mai blev Anna Boleyn selv halshugget, og allerede Dagen efter formælede Henrik sig med Johanna Seymour. Den over Anna Boleyn fældede Dom, som senere blev bekræftet af Parlamentet, erklærede tillige Ægteskabet med hende for ugyldigt og hendes Datter, Elisabeth, for uberettiget til Thronfølgen.

Cromwell, som i Løbet af 1536 blev ophøiet til Peer, gjorde nu ogsaa Anstalt til paa Kongens Vegne at gjøre Krav paa de hidtil skaanede Klostre. Magt og List vare de Midler, han betjente sig af. Samvittighedsløse Commissairer bragte det lidt efter lidt ved Trusler, Løfter og Bedrageri saa vidt, at de fleste Klosterforstandere gave efter og frivilligt overlode Kongen Godserne. Som en Følge deraf vrimlede det snart overalt i Landet af omvandrende Munke og Nonner. Dette fremkaldte efter Juli 1536 farlige Folkebevægelser i forskjellige Egne af Riget, især i Lincolnshire. Da der imidlertid fattedes Opstanden al Ledelse og ethvert Midtpunkt, og da den rigere og stridbare Deel af Nationen deels var ugunstig stemt mod Munkene, deels nærede Bekymring for de fanatiske Folkeskarer, blev Opstanden dæmpet efter tre Maaneders Kamp. Den Andeel, som mange Abbeder og Munke havde taget i den, gav Kongen et Paaskud til ogsaa at plyndre de rigere Klostre. Han havde tilgivet Rebellerne, men ikke opfyldt de Betingelser, under hvilke de Utilfredse havde modtaget Tilgivelsen, og mod Nord, hvor de rigeste Klostre laae, udbrød

der derfor i 1537 nye Uroligheder, hvorved Henriks samvittighedsløse Redskaber fik Paaskud og Leilighed til i saa høi Grad at sætte en stor Deel af Englands Beboere i Skræk, at Parlamentet bevilgede Alt, hvad man forlangte. Det gjorde nu ogsaa de større og rigere Klostre med deres Eiendomme afhængige af Kongen, som derpaa ophævede dem ved en kongelig Resolution af 1538. I Mai 1539 skjænkede Parlamentet dernæst ved en formelig Lov Kongen disse Klostres Eiendom.

Dette Skridt hidførte ikke blot en væsentlig Forandring i Forfatningen, men udvidede ogsaa de paa Geistligheden forbittrede verdslige Herrers Indflydelse og lettede derved yderligere Fremskridt, som Folket ønskede. Efter at Kongen havde taget Klostergodserne i Besiddelse, ophørte nemlig otteogtyve Abbeder og to Priorer at være Medlemmer af Overhuset, hvorimod der oprettedes sex nye Bispedømmer. Ellers vare de umiddelbare Følger ganske ubetydelige, men Dronning Elisabeths Regjering beviste senere, at de middelbare Følger vare af uberegnelig Værd for Landets Opkomst. Henriks Ministre havde lovet, at de Fattige skulde blive underholdte af Klostergodset, og man havde derfor med Hensyn til Fattig- og Skolevæsenet ventet sig store Fordele af Klostrenes Ophævelse. Heri blev man imidlertid skuffet. De Fattige vedbleve at falde Communerne til Byrde, og heller ikke de overordentlige Skatter ophørte, saaledes som man havde haabet det. Allerede i Mai 1540 maatte Parlamentet — hvor uvilligt det end var dertil — bevilge Kongen nye, overordentlige Skatter. Ja, selv Retten til ganske efter Behag at ordne Thronfølgen overdrog Parlamentet Kongen omtrent paa samme Tid — i den Grad blev Nationen sat i Skræk derved, at Kongen afvexlende lod Lutheranere brænde og Katholiker halshugge —, skjøndt en slig overordentlig Bemyndigelse aldeles stred mod den engelske Forfatnings Grundlag, og skjøndt Parlamentet jo dog i alt Fald burde have blevet staaende ved at beslutte, at kun Johanna Seymours Børn

skulde have Ret til Thronen. Som man vil erindre, havde Parlamentet nemlig tidligere udelukket baade Maria og Elisabeth fra Thronfølgen, og skjøndt Henrik allerede i 1536 havde forsonet sig med hiin, var hun ham dog for katholsksindet, til at han skulde ville anerkjende hende som sin Efterfølgerske, medens derimod omvendt Elisabeth var for protestantisk sindet.

Ulykkeligviis vedblev Kongen endnu stedse at være lærd Theolog og at holde Enhver for et Afskum, som ikke i alle Punkter nærede samme Tro som han. Hans Underhandlinger med de tydske Fyrster førte derfor ikke til Noget, da Henrik samtidigt forfulgte Protestanterne og Lollharderne i England med grusomme Straffe. Lingard og Rapin Thoyras give udførlige Efterretninger om hans Forfølgelser mod de enkelte «Kjættere»; men her skulle vi kun omtale et eneste Tilfælde fra Aaret 1538, fordi ved denne Leilighed ogsaa Cranmer lod sig rive med af Luthers Heftighed mod de saakaldte «Sacramenterere». En Præst i Antwerpen, Johan Nicholson, ogsaa kaldet Lambert, havde paa Grund af sine friere Anskuelser maattet forlade Antwerpen og var senere optraadt som Lærer i London. Her blev han som en Tilhænger af Zwinglis Lære anstødelig for den ivrig lutheransk sindede Cranmer. Dog skulde han i Begyndelsen ikke brændes, men belæres. I dette Øiemed foranstaltede man offentlige Disputationer med ham, og Henrik selv holdt det ikke for under sin Værdighed at deeltage i en saadan theologisk Conference, der afholdtes i Westminsterhall. Nicholson var imidlertid «uhøflig» nok til ikke at give Kongen Ret, og derfor blev han brændt som Kjætter.

Kongen vilde paa enhver Maade bevise, at han var en ligesaa god Pave og Theolog som en mønsterværdig Selvhersker, og derfor skrev han nu for sit Kirketugts- og Troessystem en Bog, ligesom han tidligere havde skrevet en mod Luther for den romerske Lære. I den tidligere Bog havde han, som omtalt, forsvaret alle syv Sacramenter, i den nye lod han

derimod kun tre bestaae. At han havde endnu mindre Andeel i denne Bog end i den tidligere, er en afgjort Sag; men denne Gang var det saa meget nødvendigere, at hans Navn anbragtes paa Titelbladet som Forfatter, som det af hans Theologer compilerede Værk i en vis Forstand skulde være den af ham oprettede Kirkes symbolske Bog og ogsaa virkelig blev underskrevet af Convocationens Medlemmer, som derved paa en Maade lyste den i Kuld og Kjøn som en Troesbekjendelse i Lighed med den schmalkaldiske og augsburgske. I denne «Artikel» (saaledes hed Bogen) viser der sig, med Undtagelse af Læren om Sacramenterne og nogle uvæsentlige Punkter samt Ceremonier, kun Vedhængen ved den skolastiske Dogmatik, som det havde kostet Kongen saa megen Tid og Møie at lære. Bogen falder i tre Hovedstykker og sex Artikler. I det første fortælles der, at den apostoliske, den nicæiske og den athanasianske Troesbekjendelse ere nødvendige for at blive salig. I det andet blive Daaben, Skriftemaalet og Nadveren erklærede for de sande Sacramenter og for de af Gud fastsatte Midler til Helliggjørelse. I det tredie endelig læres der, at Brugen af Billeder, Helgentilbedelsen, Bønnen om Helgenernes Forbøn hos Gud etc., skjøndt de i og for sig ikke kunne bevirke Syndsforladelse eller føre Sjælen til Gud, dog ere meget nyttige og maae bibeholdes af de Troende.

Hverken Cromwell eller Cranmer turde vove at fremtræde offentlig med deres Mening; thi Johanna Seymour, som efter at have født Kongen en Søn og Efterfølger (Edvard VI) døde i October 1537, havde atter bragt Hertugen af Norfolk og Gardiner i Gunst. Den Sidstnævnte havde været to Aar fraværende som Gesandt og havde derpaa, uden at have seet Kongen, begivet sig til sit Bispedømme Winchester. I Aaret 1539 blev han paany kaldt til Hoffet og benyttet sammen med Hertugen af Norfolk. Han opsatte da de ovenomtalte sex Artikler, som Henrik ved Parlamentet lod ophøie til Lov. Troen paa disse Artikler blev i det paagjældende Statut, der

med Rette blev kaldt en Blodlov, paabudt under Dødsstraf. Artiklerne vare et tveægget Sværd, hvormed Tyrannen snart dræbte Protestanter, snart Katholiker. De vare imidlertid fortrinsviis rettede mod Protestanterne, da de satte Dødsstraf for at negte Forvandlingen i Nadveren, for at nyde Nadveren i to Skikkelser, for ikke at ansee Kydskhedsløftet som ukrænkeligt og endelig for at forsmaae det hemmelige Skriftemaal samt for at holde Privatmesser for unyttige. Derimod rettede Cromwell som Generalvicar sine Forordninger mod Katholikerne. Han bød, at Kongens Artikelbog skulde oplæses i Kirkerne, og at ingen andre Prædikener maatte holdes end af Biskopper eller dog i Nærværelse af eller under Ansvar af disse. En anden symbolsk Bog for Henriks Kirke, den paa hans Befaling af Convocationen bekjendtgjorte Troeskatechismus («the godly and pious institution of a Christian Man»), som alle Erkebiskopper, Biskopper, Archidiakoner og Doctorer i almindelig og kanonisk Ret maatte underskrive, ligner den russiske eller — maaskee end mere — Napoleon I's keiserlige Katechismus. Deri paabydes der syv Sacramenter (tre høiere og fire lavere), de ti Bud, Fadervor og Ave Maria, og Troen paa Retfærdiggjørelsen ved Christus samt paa Skjærsilden foreskrives; men navnlig negtes Pavens Supremati, og der paabydes blind Lydighed mod Kongen.

Medens Henrik saaledes søgte at bevare den gamle Tro, samtidigt med at han dog aldeles løsrev England fra Roms geistlige Herredømme, fortsatte han sine blodige Forfølgelser, navnlig efterat Pave Paul III endelig i December 1538 havde offentliggjort den ovennævnte frygtelige Bulle mod ham. Denne Bulle medførte saaledes bl. A. Udryddelsen af de sidste Efterkommere af Huset York, Familierne Courtnay og Pole, som nedstammede fra Edvard IV og Hertug Georg af Clarence. Alle Medlemmerne af begge disse Familier bleve pludselig fængslede og beskyldte for at have villet hæve Reginald Pole, som opholdt sig hos Paven og af denne var bleven gjort til Cardinal, paa Thronen. Processen blev som

sædvanlig ført under Iagttagelse af Formerne, men alligevel paa en høist uretfærdig og oprørende Maade; for at kunne føre et Beviis mod de Anklagede benyttede man sig af Reginald Poles Broder, Sir Geoffry Pole, der var feig og nederdrægtig nok til at skaffe sig selv Skaansel ved at vidne mod de andre Anklagede. Medlemmerne af Familien Pole bleve halshuggede i Januar 1539 med Undtagelse af Sir Geoffry og den fraværende Cardinal Reginald. Sir Geoffry maatte forlade Landet, og Kongen søgte — men forgjæves — at bemægtige sig Cardinalen, der var bekjendt som en af sin Tids lærdeste Mænd, en udmærket Stilist og Forfatter af et mod Kongens theologiske Færd rettet Skrift («de unitate ecclesiæ»). Da Henrik ikke kunde faae fat paa Cardinal Reginald, lod han dennes 70aarige Moder halshugge i Mai 1541.

Efter Johanna Seymours Død vaklede Kongen endnu mere frem og tilbage mellem sine protestantiske og katholske Yndlinge; men disse, navnlig Hertugen af Norfolk, Gardiner og Boner (hvilken Sidste endog vidste at skuffe Generalvicaren Cromwell i den Grad, at denne hjalp ham til Bispedømmet London), vare mildere, behændigere og havde en mere diplomatisk Samvittighed end hine, og de vare i høi Grad misfornøiede med nogle nye Forordninger, hvorved Kongen havde villet skuffe de tydske Fyrster. Cromwell og Cranmer havde nemlig i de sidste Aar bragt Henrik i nærmere Forbindelse med de tydske Lutheranere, og Kongens Politik havde udfordret, at han udstedte alskens Forordninger, som syntes at antyde, at han alvorligt tænkte paa ogsaa at reformere Læren. Henrik havde ikke alene offentlig bekjendtgjort sin Undersøgelsescommissions Beretning om de utrolige Laster, Skandaler og Forbrydelser, som den havde forefundet i Klostrene, men ogsaa paabudt, at Tindals forbedrede Bibeloversættelse skulde anskaffes i alle engelske Kirker, at Børnene skulde lære Fadervor, den apostoliske Troesbekjendelse og de ti Bud udenad paa Engelsk, og at de Geistlige skulde prædike, at Enhver kun kunde blive salig ved sin egen Fortjeneste. Han

havde fremdeles ladet erklære, at Reliqvier, Rosenkrandse og Sligt ikke tjente til Sjælens Frelse, forbudt Billedtilbedelsen og ladet den hellige Thomas' Been brænde. Hvor lidt Alt dette imidlertid var ret alvorlig meent, viste sig snart, da Gardiner og Andre gjorde ham opmærksom paa, at Cranmer, Shaxton (Biskop af Salisbury) og Latimer (Biskop af Worcester), vægrede sig ved at anerkjende de af ham tidligere foreskrevne sex Artikler, hvilke dog tildeels stod i aabenbar Modstrid med de her omtalte Forordninger, som Religionslov; thi nu forlangte han af disse tre Mænd, at de skriftlig skulde angive deres Grunde, og da de ikke gjorde dette, hævnede han deres Vægring, foreløbigt vel ikke paa Cranmer, men derimod paa Shaxton og Latimer, som bleve kastede i Tower, skjøndt de frasagde sig deres Bispedømmer.

Paa Grund af Gardiners og hans Venners tiltagende Indflydelse kom Cromwell paa den Tanke ved et Giftermaal med en tydsk Prindsesse at lænke Kongen til det schmalkaldiske Forbund. Dette var i politisk Henseende meget godt udtænkt; men Henrik var ikke en Fyrste, som kunde slutte Ægteskaber af Politik. Tværtimod lod han sig i alle Ting — og da især i slige Anliggender — kun lede af sandselige Tilskyndelser, hvorfor han altid foretrak de skjønne og kokette Damer, selv om de vare nok saa letfærdige, for de besindige og dydige. Den af Cromwell ledede politisk-religieuse Cabale fik derfor ogsaa et ulykkeligt Udfald og tjente kun til fuldstændig at drive Kongen i Armene paa det katholske Parti. Cromwell overtalte nemlig Henrik til at ægte den lutherske Prindsesse Anna af Cleve, hvis Søster var formælet med Johan Frederik af Sachsen. Prindsessen var imidlertid alt Andet end smuk, og Kongen blev tilmed ved Valget af hende paa en listig Maade skuffet af Cromwell og dennes Befuldmægtigede i Tydskland, Barnes. Denne Sidste sendte nemlig til England et fortrinligt, men i høi Grad flatteret Portrait af Prindsessen, hvilket den store Kunstner Hans Holbein havde malet, og som i den Grad henrykkede Kongen, at han incognito reiste

sin Brud imøde til Rochester. Hvor forskrækkedes han imidlertid ikke, da han saae den plumpe westphalske Skikkelse! Han kom i stor Vrede og udbrød i sin plumpe og grove Maade at udtrykke sig paa, «at han ikke vilde vide Noget af den tydske Mær at sige». Omstændighederne tillode ham dog ikke at unddrage sig Ægteskabets Fuldbyrdelse, der skete den 6te Januar 1540; men han fandt det saa meget umuligere at leve sammen med Anna, som denne kun talte Tydsk, hvilket Sprog han ikke forstod.

Dette Ægteskab medførte Cromwells Fald, der end yderligere blev fremskyndet derved, at Henrik paa denne Tid fattede Tilbøielighed til Catharina Howard, en Niece af Hertugen af Norfolk. Cromwell var endnu kort iforveien bleven udnævnt til Præsident for den Commission, som paa Grund af den almindelige Utilfredshed med de sex Artikler skulde affatte en ny Troesnorm; men Kongens Politik havde nu faaet en anden Retning, der ogsaa ledede hans Religiom ind i et nyt Spor. Han havde hidtil behøvet de schmalkaldiske Forbundsfæller mod Keiseren og derfor ikke blot ladet sig overtale til Giftermaalet med Anna af Cleve, men ogsaa vedblivende taalt Cromwell; nu derimod frygtede han ikke længere Keiseren og trængte ikke længer til Protestanterne i Tydskland, og derfor lod han Cromwell og Barnes falde og sig selv skille fra Anna af Cleve. Gardiner havde holdt en heftig Prædiken mod Luthers Paastand om, at den blotte Tro retfærdiggjorde, ogsaa uden Gjerninger. Derved var Barnes bleven bevæget til i Slutningen af Februar 1540 i en Prædiken at ivre mod Gardiners Person og Lære paa en ikke meget anstændig Maade. Dette havde tirret Kongen. Barnes blev indstævnet for den geistlige Commission. Han viste sig, da Kongen selv disputerede med ham over den vanskelige Lære om Naaden, af Klogskab eftergivende og fik Befaling til første Søndag efter Paaske at holde en anden Prædiken, hvori han gjenkaldte hiin første. Dette gjorde han imidlertid kun tilsyneladende, thi efterat han havde oplæst sin Gjenkaldelse

og bedet Gardiner om Tilgivelse, gjentog han i sin Prædiken med endnu stærkere Udtryk sine tidligere Paastande med Hensyn til Troen og Gjerningerne. Kongen holdt sig derved for formelig haanet og lod Barnes kaste i Fængsel tilligemed to andre lutherske Geistlige. Cromwell vedblev endnu i to Maaneder tilsyneladende at staae i Gunst og forkyndte endog i Kongens Navn Parlamentet ved dets Aabning, at der paa Grund af den religieuse Spaltning var bleven nedsat to Commissioner af Prælater og Doctorer, hvoraf den ene skulde affatte et nyt Lærebegreb for den «kongelig-christelige Kirke», den anden træffe Bestemmelser om, hvilke kirkelige Ceremonier der skulde bibeholdes. Cromwell blev endog paa denne Tid udnævnt til Greve af Essex og til Overhofmester (lord chamberlain); men Alle havde dog en Fornemmelse af, at han stod paa svage Fødder, og hertil kom, at han var uforsigtig nok til i Tiden fra April til Juni at gjøre sig end yderligere forhadt af Folket, nemlig først ved at gjennemføre en Lov, hvorved Hospitaliterordenens Godser skjænkedes Kongen, og dernæst ved at skræmme Parlamentsmedlemmerne til at bevilge nye, overordentlige Skatter, som vare meget trykkende. Han anede ikke, at Norfolk og flere af ham fængslede Theologer af det gamle System allerede ganske havde indtaget Kongen mod ham. Vi ville her ikke dvæle ved de Forbrydelser, hvorfor Hertugen af Norfolk den 10de Juni 1540 beskyldte Cromwell i det kongelige Raad, thi hele Fremgangsmaaden var aabenbart iforveien aftalt med Kongen, og naar denne vilde skaffe Folk ud af Verden, fattedes det ham aldrig paa Anklager, Anklagere og villige Dommere, selv om de Anklagede aldrig saa meget havde handlet i hans Ærinde og udført hans Befalinger. Den nævnte Dags Morgen ledede Cromwell endnu Parlamentet, men Kl. 3 om Eftermiddagen blev han arresteret. Ved en «bill of attainder» dømtes han den 19de Juni til Døden, og den 29de Juli blev han halshugget.

Den 8de August 1540 formælede Henrik sig efter den 9de Juli at være bleven skilt fra Anna af Cleve med Catha-

rina Howard. Denne Dame stod, hvad Lingard har beviist ligeover for Hume, ikke i et venskabeligt Forhold til Hertugen af Norfolk. Henriks Formæling med hende var altsaa ogsaa kun for saa vidt Skyld i Cromwells Fald, som man forud for den havde gjort Kongen nøie bekjendt med de Cabaler, hvorved det ham saa forhadte Ægteskab med Anna af Cleve var blevet bragt istand, for saa meget lettere at bevæge ham til at lade sig skille fra Anna. Ved Formælingen med Catharina Howard sank Vægtskaalen atter for Protestanterne, som det da overhovedet paa en yderst charakteristisk Maade gjennemgaaende er eiendommeligt for Henriks Historie, at hans religieuse Svingninger stode i den nøieste Forbindelse med hans afvexlende erotiske Stemninger. Dog hævdede Cranmer endnu sin Stilling ved sin Dyd og ved sine Fortjenester. Iøvrigt gik Kongens blodige Tyranni paa denne Tid ikke alene ud over Lutheranere (som Barnes, Garret og Jerome, der bleve brændte som Kjættere), men ogsaa over Tilhængere af Paven, der ikke vilde anerkjende Kongens Supremati (t. Ex. Powel, Abel og Featherstone, der dømtes af Parlamentet ved en «bill of attainder» og derpaa bleve hængte eller radbrækkede).

Catharina Howard var en høist letfærdig og i sin Adfærd uanstændig fri Dame. Protestanterne, som ved Kongens Formæling med hende og Cromwells Henrettelse havde mistet deres tidligere Overvægt, hævnede sig paa en uædel Maade paa den nye Dronning derved, at de gik paa Spor efter de Synder, hun maatte have begaaet inden sit Ægteskab. Det er beklageligt, at en Mand som Cranmer ved denne Leilighed indlod sig paa en Sammensværgelse mod en svag Qvinde, hvis kjødelige Synder i alt Fald ikke udgjorde hundrede Delen af Henriks Forseelser i denne Retning. Cranmer havde ved Hjælp af en Dame i Catharinas Tjeneste faaet Beviser ihænde paa, at Dronningen forinden sit Ægteskab havde staaet i utilladelig Forbindelse med nogle Herrer, som havde været i hendes Bedstemoders Tjeneste, og den 4de November 1541

underrettede han Kongen om Sagen. — Den meest Skyldige, Dereham, tilstod frivilligt; Dronningen selv negtede vel først Forbrydelsen, men lod sig dog snart af Cranmer overtale til at underskrive en Tilstaaelse. Hun blev nu sat i Tower, og ved den nærmere Undersøgelse bragtes der rigtignok mange anstødelige Ting for Dagens Lys, som vare foregaaede ikke blot inden, men ogsaa under Ægteskabet. Der flød derfor paany Blod i Strømme. Dronningens to meest skyldige Galaner bleve allerede hængte den 30te November 1541. Hendes Onkel, Lord Vilhelm Howard, tilligemed forskjellige Andre, saavel Mænd som Qvinder, bleve den 10de December dømte som Medvidere i Høiforræderi (misprision of treason), fordi de ikke havde underrettet Kongen om, hvilket Liv Catharina havde ført inden sit Ægteskab. Dronningen selv blev af det i Januar 1542 sammenkaldte nye Parlament ved en «bill of attainder» dømt som Høiforræderske og henrettet den 18de Februar. Anna af Cleve var sluppen bedre derfra, da hun selv havde indvilget i Skilsmisse. Hun var af Henrik bleven anerkjendt som adopteret Søster og havde faaet en rigeligere aarlig Understøttelse, end hendes Broder, Hertugen af Cleve, vilde kunne have givet hende. Hun foretrak Opholdet i England for Livet ved hendes Broders Hof og blev derfor i dette Land.

Ligesom Kongen i de blodige og tyranniske Forholdsregler, der hang sammen med hans huslige og ægteskabelige Anliggender, snart blev tilskyndet af det protestantiske, snart af det katholske Parti, saaledes var det Samme Tilfældet med Hensyn til hans modsigende Forordninger i Religionssager og til hans gjentagne Fordringer om Afgifter. Tindals forbedrede Bibeloversættelse blev saaledes nu misbilliget som «crafty, false and untrue», og der foreskreves en ny, der imidlertid kun maatte læses af de fornemste Klasser, men derimod ikke — under Straf af en Maaneds Fængsel — af de lavere Klasser. Fremdeles lod Kongen istedetfor det under Cromwells Ledelse af en Commission bekjendtgjorte Lærebegreb (Institution)

affatte et andet, som under Navn af Kongebogen (the kingsbook») blev offentliggjort i hvert Sogn og skulde bruges af alle Præsterne. Denne nye Forskrift med Hensyn til Lærebegrebet stemmede vel i det Hele overeens med hiin tidligere; dog vare enkelte væsentlige Punkter blevne forandrede; t. Ex. foreskreves Forvandlingslæren og Nadverens Nydelse i een Skikkelse strengt. Kongebogen blev billiget af begge Convocationens Huse, og disse forbøde Alt, hvad der ikke stemmede overeens med den. Med Hensyn til sine Pengeudpresninger benyttede Henrik sig af Stridighederue med Frankrig og Skotland. Foruden de tidligere omtalte overordentlige Skatter blev der i Mai 1543 af Geistligheden endnu ydet ham 10 pCt. af dens Indtægter, af Lægfolk en Indkomstskat, der varierede mellem 4 Pence og 3 Shillings pr. Pund. Ikke længe efter maatte Alle, hvis Formue var større end 40 Pund, yde et tvungent Laan, og omtrent paa samme Tid fritog Parlamentet Kongen for Forpligtelsen til at betale sin Gjæld. Desuagtet blev der kort efter ikke blot hævet en «frivillig» Afgift (benevolence), men ogsaa Mønten forringet, og da end ikke dette var tilstrækkeligt, maatte de Geistlige snart endnu engang betale 15 pCt. af deres Indtægt, Lægmændene 20 pCt. af Landgodserne samt 2 Shillings 8 Pence af hvert Hundrede af Formuen.

Det samme føielige Parlament, som forekommende ydede Kongen alle disse Skatter, indvilgede ogsaa i Love, som skulde sikkre Kongen mod hans eventuelle nye Gemalindes fremtidige Utroskab, ligesom det tidligere indstændigt havde bedet Henrik om ikke alene at lade Catharina Howard henrette, men ogsaa hendes Bedstemoder, Enkehertuginden af Norfolk, samt hendes Fader og Moder, Hertuginden af Bridgewater og Grevinde Rocheford. Man søgte ved slige Exempler at skræmme Elskerne bort. Det blev nu lovligt erklæret for Høiforræderi, naar Nogen havde vidst Besked om en Dronnings Utroskab og ikke strax angivet det. Fremdeles blev enhver Dame erklæret for skyldig i Høiforræderi, som, naar

Kongen beilede til hendes Haand, bedrog ham med Hensyn til hendes tidligere Kydskhed. Dødsstraf skulde endvidere ramme Enhver, som søgte at forføre en Dronning eller en Prindsesse af Wales, ligesom ogsaa Dronningen eller Prindsessen, naar de lode sig forføre. Alle Personer endelig, som paa nogensomhelst Maade havde havt Deel i en Dronnings Kjærlighedshandel, skulde lide den samme Straf saavelsom ogsaa de, der vidste, at en Frøken, som Kongen begjærte tilægte, ikke længere var reen Jomfru, og ikke angave dette. — Trods alle disse Straffetrusler vovede Henrik dog ikke til sjette Gemalinde at vælge en Jomfru, men han ægtede i Juli 1543 en Enke. Denne nye Gemalinde var Catharina Parr, som tidligere havde været gift med Lord Latimer. Hun var med hele sin Sjæl Protestantismen hengiven, og det Samme gjaldt om hendes Broder, hvem Henrik ophøiede til Greve af Essex, og hendes Onkel. Pavedømmets Tilhængere vare derfor meget ængstelige paa Grund af hendes og hendes Families Indflydelse, og de ventede nu af Cranmer, som trods sin Vedhængen ved Luthers Lære vedblev at staae i Kongens Gunst, nye religieuse Forandringer. For at forebygge denne Fare søgte Kantsleren, Lord Wriothesley, og Biskoppen af Winchester, Gardiner, at styrte den nye Dronning i Fordærvelse ved hendes Gemals theologiske Jurisprudents, hvad der syntes saa meget lettere, som Kantsleren var en theologisk Jurist og Gardiner en kanonisk-lærd Theolog. Anledningen til at rette et Angreb paa Dronningen gav denne selv ved sin heftige Religionsiver. Hun læste Luthers Skrifter, der allerede for Forfatterens Skyld vare Henrik dødelig forhadte, disputerede med ham og gav ikke efter for ham, skjøndt han som Kirkens Overhoved gjorde Fordring paa pavelig Ufeilbarhed. Dette opflammede Kongens Vrede. Gardiner og Kantsleren, som ikke undlode at puste til Ilden, fik derfor i Aaret 1546 det Hverv at opsætte Anklageartikler mod Dronningen. Denne, som just befandt sig i et tilstødende Værelse, erfarede imidlertid dette; hun skreg og græd derfor

flere Timer itræk saa frygteligt, at Kongen, som dengang var upasselig, lod sig bære ind til hende og da selv foreholdt hende, at hun var ham for theologisk-lærd. Forgjæves søgte hun at afsnakke ham dette. Han raabte: «Nei, nei, ved den hellige Jomfru, det veed jeg bedre, lille Catharina, I er en Professor (a doctor)». Endelig lykkedes det dog Dronningen at bibringe Henrik den Overbeviisning, at hun holdt ham for overmaade lærd, og nu forsonede han sig igjen med hende, idet han sagde: «Naar dette forholder sig saaledes, mit kjære Barn, saa ere vi igjen Venner». Da Kantsleren den næste Morgen indfandt sig med Vagten, jog Henrik ham haanligt bort. Iøvrigt er det meget sandsynligt, at — hvad Andre fortælle — hele denne Tildragelse kun har været et af Henriks sædvanlige slette og haandgribelige «spøgende Indfald» (practical jokes), hvorved han har villet skræmme sin Gemalinde fra at læse lutherske Bøger.

De sidste Aar af sit Liv tilbragte Henrik under Bekymring for sin svagelige Søn og Efterfølger, Edvard, i stadig Upasselighed og i en Tilstand af Corpulence, der gjorde ham Livet høist besværligt. Henrik havde i Aaret 1544 gjort Brug af den ham af Parlamentet tildeelte Ret til at ordne Thronfølgen efter sit Godtbefindende. Han havde fastsat, at hans Søn med Johanna Seymour, Edvard, skulde følge efter ham, og at, saafremt denne døde uden Arvinger, hans ældre Datter, Maria, samt ved dennes Død uden Arvinger den yngre Datter, Elisabeth, skulde bestige Thronen. Sin Søstersøn, Kong Jacob V af Skotland og dennes Datter, Maria Stuart, tog han aldeles intet Hensyn til paa Grund af det spændte Forhold, hvori han stod til Skotland.

Henriks Regjering endte ligesaa blodigt, som den havde været fra Begyndelsen af. Endnu faa Dage før hans Død blev Hertugen af Norfolks Søn henrettet, og Faderen undgik kun samme Skjæbne derved, at Kongen døde, inden han endnu havde bekræftet Hertugens Dødsdom. Hertugen af Norfolk og hans Søn, Greven af Surrey, vare Familien Ho-

wards Overhoveder. Hiin havde hævdet sig ved Hoffet ved ubestridelige Fortjenester, men ogsaa ved at smigre Kongen og føie hans Luner; denne var derimod den ædleste, aandrigeste og meest yndede Mand blandt den høie Adel. Dødsfjender havde Howard'erne imidlertid i Familien Seymour, især i Greven af Hertford og Sir Thomas Seymour, Støtterne for det protestantiske Parti, som efter Henriks Død haabede at regjere i Barnet Edvards Navn. Disse to Mænd vidste at vække Kongens Mistanke mod Hertugen af Norfolk og Surrey, som stode i Spidsen for det katholske Parti. Begge bleve derfor pludselig fængslede i Januar 1547. Greven af Surrey blev, da han ikke var Peer, ved den sædvanlige Domstol anklaget for Høiforræderi. Han havde — hed det — stræbt efter Thronen, idet han havde optaget Edvard Confessors Vaaben i sit. Denne latterlige Beskyldning kunde han let gjendrive derved, at dette allerede var skeet for lang Tid siden, uden at Nogen hidtil havde besværet sig derover. Imidlertid hjalp det ham ikke; han blev dømt til Døden og henrettet den 25de Januar. Hans Fader blev ikke engang stillet for en Domstol, idet man fandt det beqvemmere at lade ham dømme ved en Lov (bill of attainder). Denne Mordlov blev den 15de, 19de og 21de Januar læst og vedtaget i Overhuset, den 24de billiget i Underhuset. Den 27de fik den kgl. Stadfæstelse, men til Lykke for Hertugen døde Henrik VIII i Natten mellem den 28de og 29de Januar 1547, endnu inden Befalingen til Henrettelsens Fuldbyrdelse var bleven udfærdiget. Ved Henrik VIII' Død var det saaledes, som man vil see, endnu høist usikkert, hvilken Aand — den protestantiske eller den katholske — der definitivt skulde komme til at gaae igjennem det af ham paabegyndte Reformationsværk. Foreløbigt fik vel Protestantismen de bedste Udsigter, idet den niaarige Kong Edvard VI fik sin Morbroder, Edvard Seymour, senere Hertug af Sommerset, til som Regent at styre Rigets Anliggender. Under Ledelse af ham og Cranmer og senere (efter Sommersets Død) af

Hertugen af Northumberland fortsattes Reformationsværket i protestantisk Aand og med langt mindre Vilkaarlighed indtil Edvards Død 1553; men da mislykkedes Northumberlands Plan at sætte den elskværdige Jane Grey fast paa Thronen, den ivrige katholske Maria bragte næsten Protestanternes Haab til at falde, men saa kom omsider Elisabeth efter Marias Død (1558) som en frelsende Engel for den protestantiske Lære i England, og hun grundfæstede Kirkeforbedringen i England ved Uniformitetsacten af 1562, som 1571 blev bekræftet af Parlamentet.

t—d.

Fodgardens Oprør Juleaften 1771.*)

Det er endnu ikke ualmindeligt i Høitidstale at kalde Norge «Kæmpers Fødeland». Dette Udtryk er dog hundrede Aar gammelt og skriver sig fra en Drikkevise, «Norges Skaal», af Normanden Johan Nordahl Brun:

«For Norge, Kæmpers Fødeland,
Vi denne Skaal vil tømme,
Og naar vi først faae Blod paa Tand,
Vi sødt om Frihed drømme.
Dog vaagne vi vel op en Gang
Og bryde Lænker, Baand og Tvang.
For Norge, Kæmpers Fødeland,
Vi denne Skaal udtømme.

Hver tapper Helt, blandt Klipper født,
Vi drikke vil til Ære.
Hver ærlig Norsk, som Lænker brød,
Skal evig elsket være.
Den vrede Livvagts Vaabenbrag
Forklarer trolig Normands Sag.
Hver ærlig Norsk, blandt Klipper født,
Vi drikke nu til Ære».

---

*) Som de vigtigste Kilder til denne Fremstilling maae nævnes: J. Langebek: Tanker over Jule-Aftens Feide 1771. Kjøbenhavn 1772 (findes i mindst 3 Oplag). Dom, afsagt over J. F. Struensee den 25de April 1772. Struensee, Hans Levnets-Beskrivelse og Skjebne. Kjøbenhavn. 1772. Struensee og Hoffet 1760-1772, Optegnelser af Reverdil, udg. af A. Roger, overs. af L. Moltke. Kjøbenhavn. 1759. J. K. Høst: Struensee und sein Ministerium. Kjøbenhavn. 1827. H. P. Giessing: Struensee og Guldberg. Kjøbenhavn. 1849.

De fremhævede Ord i det andet af ovenstaaende Vers har sin egen Historie. Det er den, Historien om «den vrede Livvagts Vaabenbrag», som er Ophavet til den raske Drikkevise. Og det er denne, i Aar netop hundrede Aar gamle lille Historie, som skal opfriskes paa de følgende Blade.

«Garden tilfods» havde 1771 for største Delen kun Indfødte fra selve Danmark og Norge i sine Rækker, medens de fleste andre af Datidens hvervede Tropper vare Tydskere. Normændenes Tal var især stort i Garden, og disse synes at have spillet Hovedrollen i Juleaftens Feide. Det var i saa Fald ikke første Gang under Danmarks Forening med Norge, at Fjeldets Sønner havde viist sig ivrigst i Kampen, naar det gjaldt at værge det Nordiske mod det Fremmede. Om dette end ikke altid skete med Bevidsthed, maa dog den Følelse roses, hvoraf Tanken udsprang; thi den vidnede om, at Norden har en vis aandelig Selvstændighed lige over for den øvrige Verden.

Vel maa Tydskeren Struensee i flere Retninger roses for sin Styrelse som Minister, vel blev han miskjendt og uretfærdig domfældt, og vel er det billigt, at Eftertiden søger at raade Bod paa noget af den Uret, som en svunden Tid har tilføiet hans Minde; men aldrig vil man dog kunne frikjende ham for at have krænket det daværende nordiske Tvillingfolks Selvfølelse ved den overmodige og hensynsløse Maade, paa hvilken han indførte endog Adskilligt, som vor Tid maa billige, medens Datiden ikke forstod det. Dertil hørte ogsaa hans Forsøg paa at ophæve de Forrettigheder, som en enkelt Hærafdeling havde fremfor de andre. De Menige i Fodgarden havde saaledes Rang med Underofficerer i de saa kaldte «smaae» Regimenter, og da Struensee, som allerede den 19de Juni 1771 havde ophævet Hestgarden, nu vilde sammensmelte Fodgarden med det øvrige Fodfolk, gødes den Draabe i Bægeret, som bragte det til at flyde over. Juleaftens Feide 1771 var Forspillet til Omvæltningen den 17de Januar 1772, hvorved Struensee styrtedes.

Lige saa lidt som man altfor høit maa tale om det norske Mandskabs uegennyttige Fædrelandskjærlighed ved denne Leilighed, lige saa lidt maa man imidlertid troe, at Struensee dreves af forsætlig Lyst til at voldføre den folkelige Følelse. At hans nærmeste Drivfjeder uden Tvivl var Frygt, vil let skjønnes af denne Handlings historiske Sammenhæng med de nærmest foregaaende Tildragelser ved det danske Hof.

Struensee — som de Fleste ved Hoffet — var Nydelsens Træl. Paa det overdaadig pragtfulde Hirschholm Slot ved Hørsholm havde Hoffet tilbragt Sommeren. Skjøndt tre Miil fjernet fra Hovedstaden, hvor Folkehadet til Ministeren stadig blussede høiere, var denne dog en Gang i Sommerens Løb bleven forstyrret af de norske Matroser. Det var derfor naturligt, at hverken han eller hans raadende Venner ved Hoffet ønskede at nærme sig Kjøbenhavn igjen før høist nødvendigt. Længere end til den sidste Dag i November tillod Forlystelsesplanen dog ikke at udstrække Landlivet. Siden den 29de Juli — kun en tre Ugers Tid efter Dronningens Nedkomst med en Datter — havde hele Hoffet mindst to Gange om Ugen kjørt til Kjøbenhavn for at overvære det franske Skuespil paa Hoftheatret. Greverne Struensee og Brandt kjørte i Vogn med Kongen og Dronningen. En Afdeling Dragoner, af hvilke nogle endog maatte ride ved Siden af Vognen, ledsagede denne. Man tog fra Hirschholm Kl. 5 om Eftermiddagen og kom ikke hjem før Kl. 2 om Natten. Disse lange natlige Kjøretoure bleve Hoffet utaalelige, da Vinteren og Kulden tog til. Dog havde man ikke Mod til at flytte ind til selve Kjøbenhavn, men nøiedes foreløbig med at indrette sig paa Frederiksberg Slot. Der var i Hovedstaden udspredt Rygter om, at den almægtige Minister tænkte paa at rydde Kongen afveien, ægte Dronningen og lade sig udraabe til Rigsforstander. Han søgte derfor at sikkre Slottet mod muligt Overfald fra Kjøbenhavn. Den Eskadron Dragoner, som i Stedet for den opløste Hestgarde skulde gjøre Vagt paa Slottet, blev indqvarteret i Frederiksberg By. Man saae Dra-

goner med dragne Sabler ride ei alene ved Slotsporten, men ved begge Ender af Frederiksberg Allee, — ja, endog i Slotshaven var hist og her udstillet Poster tilfods, tildeels dækkede af nyopførte Pallisader. Naar Hoffets Vogne — mindst de fem ugentlige Comedieaftener — kjørte ind til Byen, gik det i strygende Fart, medens 40 Dragoner med dragne Sabler ledsagede dem. Kjøbenhavns Commandant, Oberst Sames, som Struensee mistænkte for at staae i Forbindelse med sin argeste Fjende Grev Rantzau-Ascheberg, blev afløst af Landcadetakademiets Chef, Generalmajor Gude. Denne, som var Ministerens villige Redskab, lod Kanoner opstille foran Tøihuset og holdt Mandskab med Kardæsker paa rede Haand. Jo meer imidlertid Struensee saaledes lagde sin Frygt og Mistro for Dagen, des meer voxede Hadet mod ham, og desmeer næredes Rygterne om, at han greb efter Kronen. Hiin Tids Fædrelandskjærlighed, som egentlig saae hele Folket legemliggjort i Kongens Person, begyndte allerede at mistænke Struensee for Høiforræderi, medens den fjollede Kong Christian VII uden egen Fortjeneste vandt Folkets Hjerte som ingensinde tidligere.

Nye Rygter dukkede op. Det hed, at Borgerskabet skulde aflevere sine Vaaben, men at Stadshauptmanden havde negtet det og svaret, at, dersom man med Magt fratog Mandskabet Bøsserne, vilde det værge Kongen med Brostenene*). Det hed endvidere, at den Kareth, som Struensee (der hidtil havde brugt Hofvognene) nu havde ladet sig gjøre, var en Stadsvogn, hvori han vilde vise sig paa Omvæltningsdagen. Saaledes blev Alt udlagt paa værste Maade.

---

*) «Forræderiets og Troeskabs Striid i Anledning af forrige Cabinets-Minister Greve Struensees Befalning til (S. T.) Hr. Obrist og Stadshauptmand Søren Treeld om Kiøbenhavns Borgerskabs Gevæhrers Aflevering» — er Titlen paa et af de mange hadefulde Smaaskrifter (tildeels paa Vers), som myldrede frem lige efter Struensees Fald.

Da var det, at Struensee gjorde det Skridt, som uigjenkaldelig hidførte hans Undergang. Han udstedte den 21de December 1771 den Cabinetsordre, ifølge hvilken Fodgardens fem Compagnier skulde opløses, idet hvert af dem blev slaaet sammen med et af de fem «smaae» Infanteriregimenter, som laae i Kjøbenhavn, nemlig begge Livregimenterne, Kronprindsens Regiment, det holsteenske og det oldenborgske. Disse vare, som sagt, for største Delen Tydskere, medens Garden næsten ikke havde andre end indfødte Folk, især ivrige kongesindede Normænd. Generalitets- og Commissariats-Collegiet, som modtog Ordren den følgende Dag, en Søndag, indsaae det Farlige i dette Skridt og udbad sig en egenhændig Befaling af Kongen. Denne tilveiebragte Struensee den 23de December*). Nu gjaldt det Udførelsen, som — det forudsaae man — let kunde støde paa store Vanskeligheder.

Natten imellem den 23de og 24de December skal Fodgardens Chef, Oberst og Kammerherre Haxthausen, have modtaget den omtalte Ordre. Det hedder (ifølge samme mindre paalidelige Kilde), at han strax ved Underofficererne lod de Menige vække, staae op og føre frem for sig, ti ad Gangen. Da han under Taarer havde meddeelt det første Hold Sagens Sammenhæng, lod han det føre hen til en af Livregimenternes Kaserner. Det Samme gjentog sig med de følgende ti. Men da det tredie Hold blev bragt sammen med de allerede samlede to første, bleve de alle Tredive enige om at slaae sig igjennem og bryde ud af Kasernen, hvilket ogsaa lykkedes dem.

Om Formiddagen den 24de December 1771 var en Afdeling af Fodgarden, 300 Mand stærk, opstillet paa Kongens

---

*) I Struensees «Dom» staaer rigtig nok, at der ikke har været meldt Kongen Noget om denne Befaling med Tilføielse: «som Hans Majestæt selv allernaadigst har declareret», og senere: «det Hans Majestæt declarerer sig heel vel at erindre». Men det er vel et Spørgsmaal, om Nutiden fæster samme uindskrænkede Lid til Christian VII's Udsagn som Struensees Dommere.

Nytorv. Den stod nederst i Vagtparaden. Ordren blev oplæst. Gardens Officerer gik bort og afløstes af Andre fra de fem Regimenter, som skulde modtage de hvert af disse tildeelte Folk. Men da deres Fane blev ført bort, tog de den tilbage med Magt*). «Det var deres Fane», raabte de, «til den havde de svoret, og for den vilde de offre Livet. Deres Capitulation forpligtede dem ikke til tjene i de andre Regimenter, men kun i Garden. Enten skulde man oprette en ny Afdeling for dem eller heelt give dem Afsked. I Garden vare de desuden fritagne for at straffes med Stokkeprygl og at løbe Spidsrod, ikke derimod i de andre Regimenter. Til disse havde man hidtil kun sendt dem, som havde opført sig slet. Hvilken Forbrydelse havde da nu hele Garden gjort sig skyldig i? Det var kun et Aar siden, at en Parolbefaling havde forbudt dem at søge Værtshuus med de smaae Regimenters Soldater eller overhovedet at omgaaes med dem. Kongen skulde bare have dette at vide; han vilde ikke taale slig en himmelraabende Uretfærdighed imod dem».

Da deres tidligere Officerer søgte at tale dem tilrette, svarede de, at de ikke længer underkastede sig deres Myndighed, siden de havde samtykket i at træde ind i andre Regimenter. Commandanten, General Gude, vilde sætte de Gjenstridige paa Hovedvagten; men de gjorde Indsigelse, fordi Garden havde sin egen Arrest paa Christiansborg Slot. Mod sidstnævnte Sted drog nu største Delen af Garden med sin Fane. De Tilbageblevne omringedes af de andre Regimenters Soldater, men satte sig til Modværge. Hovedvagtens Mandskab kom til. Kampen blev snart varm. Nogle af de bageste blandt Gardisterne, som droge mod Slottet, bleve ogsaa overmandede og slæbte til Hovedvagten. Strax gjorde de Øvrige omkring, udfriede de Fangne og trak sig derpaa kæmpende tilbage gjennem Østergade ad Slottet til. En af

*) Kilderne ere saa modsigende indbyrdes om dette og det Følgende, at kun det Sandsynligste kan meddeles her.

Garden blev imidlertid dræbt, og flere af Modstanderne saaredes.

Paa et andet Sted i Byen, hvor to andre Compagnier af Fodgarden skulde opløses, modtoges Befalingen med at huje, pibe og vende Ryggen til. Da Oberst Køller med Magt vilde bortføre dem, som han skulde stikke ind i sit Regiment, fældte de Bajonetterne mod ham og vilde maaskee have dræbt ham, dersom ikke en af deres egne Officerer, Lieutenant Trolle, havde slaaet Geværerne tilside med sin Stok.

Det vigtigste Optrin forefaldt dog ved Christiansborg. Allerede var den Afdeling af Fodgarden, som havde Vagt her, afløst af Folk fra det Livregiment, som Struensees Ven, Falkenskjold, commanderede, og allerede var den paa Vei til Livregimentets Kaserne. Den Officeer, som havde havt Vagten, havde fjernet sig. Da tog en Underofficeer Commandoen og bød dem at vende tilbage til Vagtstuen paa Christiansborg. En Officeer (saa vidt vides en Kammerherre Lersker), som rimeligviis skulde paasee, at de bleve førte hen til deres nye Regiment, drog Kaarden for at tvinge Afdelingen til at vende om igjen. En af Fodgardisterne kastede Kammerherren i Rendestenen, og Troppen fortsatte sin Vei.

Største Delen af Fodgarden — ogsaa de, som medførte Fanen — havde snart samlet sig udenfor Christiansborg Slotsport. Da denne var lukket, sprængte de den, trængte ind, jog den nye Vagtafløsning ud og besatte selv Vagtstuen; kun sine Egne tilstedte de Adgang. Commandanten, som kom til, blev trykket op mod Muren, ja han fik endog Parykken revet af Hovedet. De norske Fodgardister foer ikke med Læmpe.

Historikeren Jacob Langebek har paa Vers skildret dette Hovedoptrin af Juleaftens Feide saaledes:

«Det store Christiansborg imidlertid berendtes,
Det til en formelig Beleiring strax omvendtes,
Kort sagt: de løbe Storm og tage Slottet ind,
Slotsvagten var det Punkt, som rørte deres Sind.

Her kom det til et Slag, der gjældte Tydskens Pande,
Her hjalp det lidet at ved «Höll und Teufel» bande,
Nei, Næven maatte til, Gevær og Flint herud,
Sex tydske, leider! blev een Normands Karreklud.

Et Optrin gjøres af de høie Officerer,
Gaaer det saa oftere, de af Honneur creperer,
En fnøs, en truede, en anden slog i Bord,
Men hver fik Texten læst i faa og danske Ord.

En tog til Kaardegreb, ham Normand tog i Brystet:
Hvad tænker, Stakkel, Du, og ham en Smule rysted;
Ei Oberst, General, var for den Næveret,
Langt bedre det dem gaaer i Damers Cabinet».

Imidlertid — som der staaer i den første Linie af omstaaende Vers — havde Oprørerne sendt en Afdeling paa Vei til Frederiksberg for at klage sin Uret for Kongen. Før denne Uret var gjort god igjen, vilde Fodgarden paa Christiansborg Vagtstue ikke drage bort. Da Vagtcommandeuren ved Vesterport havde lukket denne og viste, at han kraftig vilde hindre de afsendte Gardister i at komme igjennem, droge de strax om til Nørreport. Ogsaa her vilde Vagten standse Gardisterne; men den vagthavende Officeer var et heelt ungt Menneske, som ikke forstod at træde op med Myndighed, og de slap igjennem.

Mærkelig nok mødte de — rimeligviis paa Farimagsveien — netop Kongen. Han — i Modsætning til det øvrige Hof — var uden nogensomhelst Bedækning af Dragoner, naar han saaledes kjørte ud alene. Kun en eneste Forrider, Kudsken paa Bukken af den lille engelske Calesche og hans tidligere Lærer, Reverdil, inde i Vognen hos ham — det var hele hans Følge. En af Gardens hidtidige Officerer, som havde fulgt med for at see, hvad Folkene vilde gjøre, forestillede dem nu øieblikkelig, at de endelig ikke maatte standse Kongen, som kun vilde blive bange for dem og troe, at de havde noget Voldsomt isinde. Soldaterne skiltes da strax ad og

stillede sig i to Rækker, imellem hvilke Kongen kjørte videre uden at standse. Senere har Reverdil skrevet om dette Møde: «Hverken Hs. Majestæt eller jeg havde endnu faaet nogen Underretning om, hvad der foregik, og den lille Afdelings ydmyge Miner vare langt fra at vække Formodninger om Oprør».

Rygtet om Fodgardens Oprør havde imidlertid naaet Frederiksberg Slot. Frygten voxede, medens den lille raske Skare nærmede sig. De rædde Hofmænd vare aldeles raadvilde. Nogle vilde redde sig ved strax at flygte til Hirschholm.

«Coureer red paa Coureer, og bragte Sørgebud:
De alt paa Veien er med stærke Skridt herud.

— — — —

Ak, raabtes — Greven — ak! han blegner, ak! han daaner!
Er ingen dog, som os lidt Vand, en Snelle*) laaner.
Pak ind, pak ind, afsted, fahr nach Hirschholmen zu,
Der er vort faste Slot, der frelses jeg og Du».

For at forstærke Vagten paa Frederiksberg blev der ihast hentet flere Dragoner fra Kjøbenhavn. De sloge Kreds om Gardisterne, som endelig havde naaet Slottet. Disse lode sig dog ikke skræmme, men krævede Adgang til Kongen. Major Ahrenfeldt, en af de Officerer i Fodgarden, som havde gjort sig meest afholdt af denne, blev sendt ud til dem for at spørge, hvad de vilde. «Livvagt eller Afsked!» lød Svaret. I sidste Tilfælde ønskede de frit at drage bort, hvorhen de vilde. Senere kom Majoren ud til dem igjen og meddeelte, at Kongen havde opfyldt deres sidste Ønske; thi, hed det, «Kongen vilde ingen tvungne Folk have». Tilfredsstillede ved dette Svar droge de afsendte Fodgardister bort for at meddele det til deres Vaabenfæller i Staden. Omtrent et Compagni af Garden lod sig nu sine Geværer fratage paa Kasernen, som de Afskedigede dernæst forlod, idet de spredte sig

*) Redskab til Aareladning (?).

paa Gaderne eller i Værtshusene. Hoffets Skræk var foreløbig overstaaet. Men Enden var ikke endda.

De, som havde besat Christiansborg, vilde ikke lade sig nøie med et sligt mundtligt Svar; de krævede for hver især et formeligt Afskedspas, underskrevet af Kongen selv og forsynet med det kongelige Segl. At Slottet blev omringet af tre Regimenter Fodfolk og to Eskadroner tilhest, gjorde intet Indtryk paa Fodgarden. De lode ingen Andre faae Adgang end deres egne hidtidige Befalingsmænd, gjennem hvilke Underhandlingerne førtes. Det nyttede ikke Struensees «Cabinet» det Mindste, at det sendte baade Adjutanter og Generaler til dem. Det nyttede lige saa lidt, at man forestillede dem, det kunde koste dem Livet. Dertil svarede de kun, at de hellere vilde døe end vanæres. «Livvagt eller Afsked», var deres stadige Løsen, hvorpaa de ikke firede en Tomme.

«Her hjalp ei gode Ord, ei Løfter, Trusel, Snak:
Naar vi see Kongens Navn, vi da vil sige Tak».

Det var Juleaften. Overalt i Kjøbenhavn lugtede det af Gaasesteg og Kage; men meget af den Mad, som ellers skulde nydes i Hjemmet, sendtes nu med Viin, Øl og Brændeviin op paa Christiansborg Vagtstue

«til Vederqvægning for den seirrige Trop».

Høi og Lav kappedes som Ligemænd om at lægge sin folkelige Følelse for Dagen ligeover for Tydskerne; og et Middel hertil var det at sende «Øl og Mad» til «Heltene» paa Christiansborg, som jo vare deres egne Landsmænd. Matroserne, som ligeledes vare Indfødte, tilbøde Fodgarden deres Hjælp, idet de raabte: «Normændene ere brave Folk. Naar de bare begynde, skal vi nok hjælpe dem».

«Matrosen flokker sig i alle Udenværker,
Med fyrig Aand seer til, med opbragt Øre mærker:
Slaaer, Karle! I har Ret; vi staae som Venner bi;
Lad dem kun true Jer med Død og Slaveri!»

Ja, endog Artilleristerne skulle underhaanden have ladet Fod-

garden vide, at de gjerne vilde forene sig med dem og aabne Tøihuset for dem.

De, som overbragte Cabinettets Budskaber til Garden, bleve i det Hele taget modtagne med Agtelse. Kun med Kjøbenhavns Commandant, General Gude, blev der gjort en Undtagelse; ham skjældte de ud for en «gammel Kjælling» og gav ham nogle Puf, idet de stimlede sammen om ham. Struensee var imidlertid bleven modigere ved at have Faren kun paa Afstand. Saa dumdristig var han endog, at han, paa Generalitetets Forespørgsel i denne faretruende Stilling, sendte det en Skrivelse, som ikke var undertegnet af Kongen, men havde følgende Indhold: «Som Officerer maae De kjende Midlerne til at skaffe Dem Lydighed, og Kongen venter, at Vagtstuen førend Midnat er ryddet for oprørske Soldater».

Trommeslag kundgjorde, at Stadens Besætning skulde forblive under Vaaben hele Natten og Dragonerne patrouillere. Alt tegnede til forestaaende Blodsudgydelse.

Paa Christiansborg, som maatte blive Kampens nærmeste Skueplads, boede Enkedronning Juliane Marie, hendes Søn Arveprinds Frederik og Kongens Farfaster, den gamle Prindsesse Charlotte Amalie. Det var ikke underligt, om disse kongelige Personer kunde blive lidt underlige tilmode ved at skulle see Kanonerne rettes mod deres Bolig. Det var ogsaa Enkedronningen, som det endelig lykkedes at faae den nær forestaaende Blodsudgydelse hindret. En Kammerjunker Bülow af den opløste Hestgarde blev den sidste og lykkelige Fredsmægler. Begge Garderne havde havt omtrent samme Uniform og staaet paa venskabelig Fod indbyrdes.

Henimod Morgenstunden var det nødvendige Tal af Afskedspas færdigtrykt, hvert Pas underskrevet af Kongen og forsynet med hans Segl. Foruden fuldstændig Afsked fik hver Gardist sin Uniform til Arv og Eie, tre Rigsdaler og Eftergivelse af, hvad Krigskassen muligviis maatte have udredet ham i Forskud. I slig en Føielighed fra Myndighedernes

Side saae nogle Officerer rigtig nok den største Fare for Mandstugten i Fremtiden. De ønskede fra dette eensidige Stade, at hver tiende Mand skulde skydes. Men der blev ikke taget Hensyn til deres Forestillinger, som jo dog ikke vare aldeles grundløse. Disse, rimeligviis tydske, Officerers skjæve Syn paa Sagen skrev sig naturligviis fra, at de aldeles savnede Blik for, hvad der egentlig var Drivfjedren i det hele Røre, nemlig det første Tegn til Folkefølelsens Vækkelse og Reisning imod det fremmede Aag.

Efter det Udfald, som Fodgardens Oprør fik, maatte dennes Mandskab føle sig fuldstændig tilfredsstillet, og Kjøbenhavnerne deelte dets Glæde:

«Victoria blev raabt; Normanden fik sin Vill'e,
Dermed begyndte det at blive noget stille».

Første Juledag, henved Middagstid, havde de Alle faaet deres Afskedspas; og nu droge de med deres Geværer bort fra Slottet, som de da havde holdt besat i 24 Timer. Nogle toge vel Tjeneste i de andre Regimenter og lode sig altsaa hverve paany, og Nogle bleve vel tilbage i Kjøbenhavn for at deeltage i den forestaaende Omvæltning, hvoraf man skal have havt en mærkværdig Forudfølelse; men de fleste af Normændene i den opløste Fodgarde vilde allerede den næste Dag reise til deres Hjemstavn.

Anden Juledag fremkaldte Normændenes Afreise et Efterspil til Juleaftens Feide. Paa Gaderne sagde de kjøbenhavnske Medborgere dem et rørende Levvel. Kjærligheden indad tændte Hadet udad. Jo meer Folk strømmede sammen, des høiere lød Klager, Smædeord, Forbandelser og Trusler mod de fremmede Magthavere. Da nu ogsaa Matroserne kom til, blev Høirøstetheden til et vildt Hyl. Den ulykkelige Commandant, General Gude, viste sig med et Følge af nogle Officerer for at opretholde Ordenen. Han blev reven af Hesten og hans Følge haanet eller mishandlet. Normændene tog ingen Deel i disse Udskeielser. Da de vare reiste, sværmede Mængden omkring endnu i nogle Timer. Lidt efter

lidt vendte Roligheden dog tilbage. Det var, som om man vilde samle Kræfter til Omvæltningen en tre Ugers Tid senere. Det er vel endog rimeligt, at Juleaftens Feide har modnet Tanken til Handling hos Struensees Fjender.

Hos Hoffet var Uroen og Frygten derimod større end nogensinde. At Kongen og Dronningen overværede den offentlige Gudstjeneste anden Juledags Formiddag, ledede ved sin Usædvanlighed Tanken i denne Retning. End meer styrkedes man i sin Mening om Hoffets Rædsel, da dette samme Aften udeblev fra sin kjære franske Comedie paa Hoftheatret. Man begyndte den Gang ikke, før de høie Herskaber havde taget Sæde; men disse lode forgjæves vente paa sig over en Time, inden man fik at vide, at de ikke kom. Da Hoffet derimod Nytaarsaften, den 31te December, underveis til Theatret, hørte Flinteskud, rystede man af Rædsel i alle de kongelige Vogne og troede, at Omvæltningen allerede brød løs. Det var dog kun nogle Folk, som skjød Nytaar ind. Endnu indtil Midnat den 17de Januar 1772 skulde det letsindige Hof dandse paa Vulkanen.

Det er med blandede Følelser, man i vore Dage læser Historien om Struensees Fald. Vor Tid, i Modsætning til Datiden, kan jo nemlig ikke negte, at denne Minister har udrettet Meget for vort Fædreland, hvorfor dette skyldte ham en bedre Løn end den baade smædefulde og smertefulde Død paa Retterstedet. Klarest see vi dette, naar vi jævnføre hans Styrelse med hans Efterfølgers, Guldbergs. Hvor Struensees havde Fremskridt, havde Guldbergs Tilbageskridt. Men — paa den anden Side — hvor hiin havde Tydskhed havde denne Danskhed. Dersom Struensee havde havt alle Guldbergs Dyder, men ingen af hans Lyder, vilde han været en Storhed i sin Samtid. Vor Tid vilde han dog ikke fuldt have tilfredsstillet, ei engang under denne Forudsætning. Vort Blik paa Friheden er høiere og renere. Vi kræve ei

alene et Hvad, men et Hvorledes. Men Struensee fremmede Frihedens Maal ved Trældommens Midler. Dette var dog ikke hans Brøde i Samtidens Øine; saa dybt var den indslumret i Enevældets lumre Skygge. Nei, det var hans Hensynsløshed ligeover for Folkets Sædvaner og Eiendommeligheder, som lagde den første Spire til hans Undergang, der senere fremskyndedes af hans Nydelsessyge og Feighed.

FREDRIK BAJER.

Smaating.

Et Guerilla-Eventyr. «Guerilla» er som bekjendt et spansk Ord, som betyder «en Krig i det Smaae», det vil sige en Krig, som føres af irregulaire Bander mod regelmæssige Tropper. I den spanske Krig 1808 spillede Guerillaerne og deres dristige Anførere en betydelig Rolle. De udførte ofte det Utrolige, tilføiede hyppig Fjenden følelig Skade og tillode ikke Seirherrerne at føle sig sikkre i det erobrede Land. Af en af hine tappre Bandeføreres, Martin Diez', eventyrlige Liv er følgende Skildring et lille Billede.

I Begyndelsen af den spanske Krig (1808) sad en Eftermiddag en Mand paa en fremspringende Klippe, som behersker Landeveien i Egnen om Bahobon i Gammel-Castilien. Manden bar samme Dragt som Bønderne i det nordlige Spanien; en lang, enkeltløbet Bøsse laa ved hans Fødder, og ud af hans Bælte, der var vel forsynet med Patroner, stak en forsvarlig, tveægget Kniv. Tre Timer hengik, uden at Noget syntes at tildrage sig hans Opmærksomhed; men pludselig reiste han sig og betragtede med spændt Opmærksomhed den ved hans Fødder løbende Vei. Langt borte saae man en Cavalleriafdeling rykke frem; efter den fulgte et Tog af omtrent tredive tildækkede Vogne, ganske liig dem, som Franskmændene den Gang betjente sig af til Transport af deres Munition og Krigskasser. Efter dette lange Vogntog viste sig en anden Cavalleriafdeling, som var bestemt til at danne Bevogtningen bagtil, og som med Fortroppen maatte udgjøre en Deling paa omtrent 60 Mand. Da denne Skare

var bøiet om Veiens Krumning, omtrent en Miil fra Skildvagten, forlod denne med hurtige Spring sin Udkigsblok og ilede, svingende sig fra Klippe til Klippe, til en dyb Kløft omtrent hundrede Skridt derfra. Her laae, skjulte under et yppigt voxende Krat, omtrent fyrretyve Mand ved Bredden af en rislende Bæk — for største Delen Bønder, omendskjøndt nogle af dem ved deres næsten militaire Dragt og Tøiets Fiinhed tilstrækkelig viste, at de hørte til de bedre Klasser af Samfundet. De vare Alle bevæbnede, skjøndt paa meget forskjellig Maade. Medens Een bar en Musket, havde en Anden en Jagtflint, en Tredie den nationale Bøsse. Nogle af denne brogede Gruppe overlod sig til den søde Nydelse af Siestaen, Andre røg skjødesløst en Cigarette, atter Andre grupperede sig omkring to Spillere. Men saasnart de hørte deres Kammerats Stemme, reiste de sig, og baade Spillerne og Tobaksrygerne trængte sig sammen om den Ankomne.

«Til Vaaben!» raabte han, «Byttet er nær; om en halv Time ville Franskmændene være i det snevre Pas; det er Tid at indtage vore Poster».

«Leve Martino Diez!» raabte alle hans Folk. De grebe deres Vaaben i en Fart og fulgte den dristige Anfører, hvis Løbebane den Gang først begyndte, men som senere var bestemt til at indtage en fremragende Plads blandt det spanske Fastlands Forsvarere.

Det fremrykkende Vogntog skulde gaae til Aranda, som laa tre Mile derfra, og hvor der befandt sig tre Tusinde Mand Cavalleri under Murats Commando. Muulæslerne, som vare spændte for Vognene, bleve redne af Trainsoldater, og de til Eskorte medgivne Ryttere hørte til det prægtige Dragoncorps, som den Gang var bekjendt under Navn af Armeens Gensdarmeri. Krigscommissairen og den commanderende Officeer befandt sig i Spidsen af Toget; Commissairens Underembedsmænd vare fordeelte over hele Linien for at vaage over de medbragte Kasser, for hvis Sikkerhed de vare personlig an-

svarlige. Da Spidsen af den lille Colonne havde naaet Midten af Passet, gjorde Officeren sine Staldbrødre opmærksom paa, hvor let her en Haandfuld modige Folk kunde opholde en heel Armee. «Stedet vilde ikke være daarligt valgt til et Baghold», tilføiede han, «og jeg sad ikke saa rolig i min Sadel, dersom jeg ikke vidste, at Guerillaerne ikke opholde sig i disse Egne, men, Himlen være takket, Provindsen er nu snart fri for disse Banditter og» —

Han kunde ikke fuldende sin Sætning; et uhyre Klippestykke, som blev sat i Bevægelse af en usynlig Haand og med Lynets Hurtighed rullede ned fra den bratte Høide, styrtede over den ulykkelige Anfører og knuste ham tillige med hans Hest. Strax lod en Geværsalve sig høre, og et Dusin Dragoner bleve dødelig saarede paa Pladsen, medens de Andre, forskrækkede ved dette pludselige Angreb, holdt deres Heste an og saae sig, skjøndt forgjæves, om efter den skjulte Fjende, som sendte dem Død og Fordærvelse. Overalt saae de kun steile Klipper, men Ingen viste sig. Kun hist og her gjennem en Klipperevne eller bag en af de Buske, som omgave Kløften, saae man et kobberbruunt Ansigt titte frem, der imidlertid strax igjen forsvandt; og saa flygtigt viste det sig, at man kunde have troet, det var et Spøgelse, dersom ikke Geværsalvernes frygtelige Virkning havde røbet Fjendens Nærværelse. Næppe var Røgen fra den første Salve trukken bort, førend en anden fulgte, denne Gang understøttet af talrige Enkeltskud, som ved Siden af en Hagel af Stene regnede ned fra Bjergkammen. Kuglerne vare velrettede, de traf næsten alle, deels Ryttere, deels Heste; thi skjøndt Spaniernes Bande for største Delen bestod af unge Mænd, vare de deels fortræffelige Jægere, deels øvede Smuglere, og Allesammen vare de gode Skytter. Bagtroppen, som var adskilt fra Kamppladsen ved Passets Snoninger og det lange Vogntog, vidste i Begyndelsen ikke, hvad der gik for sig, og da en Underofficeer, som hørte Ilden, ilede foran, faldt netop de sidste Dragoner for Guerillaernes dødbringende Kugler. Man kunde

ikke tænke paa at vende om med Vognene, thi Veien var overalt for snever, og hvortil havde det ogsaa nyttet at vende om, om det end havde været muligt? Den allerede tilbagelagte Vei var lige saa lang som den, der endnu var tilbage. Underofficeren, hvem Commandoen fra nu af tilkom, besluttede at stille sig i Spidsen for Colonnen; han lod derfor sine Folk stige ned og rykkede modig Fjenden imøde. Unyttigt Mod! Han fremskyndede kun sin egen og de tappre Soldaters Undergang, som vare med ham; thi næppe havde han gjort halvtredsindstyve Skridt, før en Salve i Geværskuds-Afstand løsnedes fra en ved Bjergets Fod liggende Kløft. Virkningen var frygtelig; Halvdelen af de faa Tropper var bleven ukampdygtig, og Spanierne med deres modige Anfører i Spidsen faldt nu, idet de benyttede sig af den almindelige Forvirring, rasende over de endnu Levende. Dragonerne, som allerede vare trætte af Marschen, trængtes ind mellem Trosset og, idet de hindredes af deres tunge Rustning og lange Sabel, men endnu mere af deres faldne og saarede Kammerater, formaaede de ikke at holde Stand mod disse behændige, letbevæbnede og friske Angribere, og Dolken og Bajonetten havde ogsaa snart gjort Ende paa den ulige Kamp.

Aftenen kom; omtrent hundrede Franskmænd vare faldne i denne Kamp mod henved femogtredive, af Stedets Natur beskyttede, Bjergboere. Efter at Spanierne havde forsikkret sig om, at ingen levende Fjende var ladet tilbage paa Pladsen, bandt de de erobrede Heste bag ved Vognene, dreve Muulæslerne frem med Tilraab og Pidskeslag, og snart forlod Toget Passet, anført af Diez og hans Staldbrødre, som tildeels havde besteget de erobrede Heste.

Omtrent en Miil fulgte de Landeveien; men ved den første Sidevei styrede de bort fra den og befandt sig efter omtrent en Times Marsch midt i en stor Mose; derpaa forlode de den banede Sti, som skar sig midt igjennem Mosen, og nærmede sig en Gruppe Huse. Det var en Landsby, hvis Boliger vel, som det næsten stedse er Tilfældet i de spanske

Bjerge, vare byggede af smukke Steen, men som alligevel havde et Anstrøg af Elendighed, som ganske stod i Samklang med Beboernes udhungrede og blege Ansigter. Da Rytterne nærmede sig, reiste Qvinder, Børn og Oldinge sig forskrækkede; deres Frygt forvandlede sig imidlertid snart til glad Overraskelse, da de i Stedet for de frygtede Franskmænd gjenkjendte deres Landsmænd.

Nu holdt Toget stille; Martin Diez sprang af Hesten, aabnede en Vogn og drog en Kiste frem, som, skjøndt den var lille af Omfang, dog var saa tung, at han maatte anvende alle sine Kræfter for at bringe den af Stedet. Han kastede den utaalmodig til Jorden; Faldets Heftighed sprængte dens Fuger fra hinanden, og Tusinder af skinnende Guldstykker væltede frem og rullede ud paa Grønsværet i alle Retninger, medens Besidderne af disse Rigdomme, som hundrede Gange overtraf deres Betlerphantasies skjønneste Drømme, stode som forstenede ved alle disse Herligheder. De øvrige Vogne indeholdt alleslags nødvendige Artikler til Officerers Eqvipering: Uniformer, Epauletter, Possementarbeider — en militair Luxus, som Bjergbeboerne betragtede med hiin Overraskelse, som man hyppigt finder hos Folk, for hvem Civilisationens Fornødenheder, endsige dens Flitterkram, ere fremmede. Et Vidne til denne Scene vilde næppe uden at smile have bemærket, hvorledes en af disse Bønder spændte en Stabsofficeers broderede Sabelgehæng over sine smudsige Klæder, og en Anden ombyttede sin røde Uldhue eller sin fedtede Sombrero (bred, opkrampet Hat) med en Generals glimrende Fjederhat. Imidlertid havde Martin Diez sammenkaldt sine meest erfarne Staldbrødre til et Krigsraad. Man maatte fremfor Alt sørge for at bringe den erobrede Skat i Sikkerhed; thi Franskmændene, som den Gang endnu vare Herrer i Landet og gjennemstreifede Gammel-Castilien i enhver Retning, vilde snart erfare den dumdristige Vaabendaad; stærke Afdelinger af franske Tropper vilde i ethvert Tilfælde forfølge Gjerningsmændene og omringe dem fra alle Sider for

at forhindre deres Flugt eller Forening med et spansk Armeecorps.

Forskjellige Planer bleve foreslaaede; den bedste af alle syntes at være den ad hemmelige, af Smughandlerne vel kjendte Stier at trække sig tilbage til Bjergene, hvor der fandtes Huler og Smuthuller i Mængde, og hvor man midlertidig kunde bringe Skatten hen og drage Forstærkninger til sig. Men Heste, Muulæsler og Mandskab vare saa udmattede, at man umulig strax igjen kunde tage afsted. Veien, som allerede for Fodgængere var ubeqvem og tildeels farlig, var for Heste og Vogne aldeles ufremkommelig, og det vilde have været et altfor stort Vovestykke ved Nattetid at vove sig ind paa disse steile Stier, hvor et Dyrs Fald eller en Vogns Vælten let kunde have draget forfærdelige Følger efter sig for hele Toget. Hvortil forøvrigt en saadan Hast? Den nærmeste franske Garnison var tre Mile borte, og man ansaae det derfor for sandsynligt, at Gjenerobringen af det mistede Train ikke vilde blive foretaget før den følgende Dag. Saaledes blev da Opbruddet fastsat til Kl. 5 om Morgenen, og der blev uddeelt Befaling til at spænde Hestene og Muulæslerne fra og fordele dem til Brøndene og Staldene, der, saa godt det lod sig gjøre, bleve forsynede med Straa og Hø. Anføreren vaagede selv personlig over disse Forholdsreglers Udførelse; i sin Nærværelse lod han igjen Pengekisten nagle til og læsse paa Vognen, og han udstillede en Skildvagt for at vogte den mod alle Plyndringsforsøg. I den faste Tro, at der slet Intet var at befrygte af Franskmændene, undlod han dog at opstille fremskudte Vagtposter. Hans Tillidsfuldhed vilde visselig ikke have været saa stor, dersom ikke en Omstændighed midt under Fægtningen havde unddraget sig hans Opmærksomhed. Strax i Begyndelsen af Overfaldet var Krigscommissairens Hest, da den saae det udslyngede Klippestykke rulle ned, løben igjennem og i strakt Galop ilet ud af Passet. Commissairen havde denne Omstændighed at takke for sit Liv, thi hans Dyrs vilde Sprig havde unddraget ham for de

fjendtlige Kugler. Han gav nu Hesten Tøilerne og naaede snart Aranda. Strax meldte han den commanderende General, hvad der var forefaldet. Men Skrækken eller i alt Fald Indbildningskraften spillede ham et slemt Puds, og den lille Guerillatrop svulmede i hans Beretning op til et heelt Armeecorps. Hvorledes kunde en fjendtlig Armee befinde sig i Nærheden? Dette syntes Generalen ubegribeligt, men dog ansaae han det for raadeligt at gaae frem med Klogskab og lade en stor Troppestyrke rykke ud; han brød altsaa ufortøvet op i Spidsen for sex Eskadroner Cavalleri og gav et større Corps Ordre til at følge efter tilfods.

Da Martin Diez havde endt sine Foranstaltninger, gik han op paa et Tagkammer, hvor han kastede sig paa et fattigt Leie og snart faldt i en dyb Søvn. Han kunde vel have sovet i to Timer, da Flinteskud vækkede ham. Han sprang op fra sit Leie og ilede hen til Vinduet. Hvilket Skuespil frembød sig ikke for ham! To Eskadroner Cavalleri omgave hans Huus. Paa Landeveien paa den anden Side af Mosen rykkede en uendelig Række af Ryttere frem og stillede sig i Slagorden lige overfor Landsbyen. Vognene vare allerede atter i Franskmændenes Besiddelse, og de spanske Skildvagter, som øiensynlig havde været for faa til at bevogte dem, vare blevne overraskede og dræbte, næsten førend de fik Tid til at affyre deres Geværer og derved give Allarmsignal. Alle vare af Skræk og Fortvivlelse blevne udygtige til at handle. Ikke saaledes Martin Diez. Foran Fronten af Cavalleriet, som hurtigt formerede sig, red den franske General paa en prægtigt opsadlet Hest. Paa hans flagrende Haar, hans rigtbroderede Uniform og hans unge, friske og indtagende Væsen gjenkjendte Diez Joachim Murat, den smukkeste og dristigste Rytter i den franske Armee.

Fuldmaanen skinnede hen over Heden, paa hvilken disse krigerske Forberedelser fandt Sted, og den modige Guerillachef omfattede med et eneste Blik alle Enkeltheder. Paa Murats Befaling begyndte en Afdeling franske Ryttere at

gjennemsøge Husene. Allerede hørte Diez den til hans Kammer førende Trappe knage under Husarernes Trin. Han steg ud paa en raat sammentømret Balcon, som befandt sig udenfor hans Vindue, og som Husets Slagskygge indhyllede i Mørke. Lige under ham rede nogle Husarer paa Vagt frem og tilbage for at forhindre en mulig Flugt, medens deres Kammerater foretoge Huusundersøgelsen. Diez hang et Øieblik med Hænderne i Balconen, som befandt sig omtrent tyve Fod fra Jorden; derpaa lod han sig falde ned og naaede Jorden lige ved Siden af en Skildvagt. Førend den overraskede Soldat fik Tid til at vende Hovedet om, laa han allerede under Bugen af sin Hest, og Diez, der hurtig som et Lyn havde svunget sig op paa Hesten, ilede i strakt Galop forbi den franske Stab tværs over Moradset til Bjergene.

Han havde allerede vundet et anseeligt Forspring, førend de forbausede Soldater forfulgte ham. Men snart vare omtrent tyve Dragoner efter ham, og nu begyndte den forfærdeligste af alle Jagter, Menneskers Jagt paa Mennesker. I den maaneklare Nat kunde de Tilbageblevne følge den Forfulgte og Forfølgerne med deres Blik. Kun To af disse havde nogen Udsigt til at indhente Diez. Da man omtrent var kommen midt paa Sletten, trak den Rytter, der var nærmest ved Flygtningen, en Pistol ud af sit Hylster og fyrede. Han kunde have sparet sit Krudt, thi hans Kugle fløi hen over Hovedet paa Spanieren, og denne, som derved blev erindret om, at ogsaa han havde en ladt Pistol i Sadlen, sigtede nu paa sin Side efter den forfølgende Fjende: Husaren faldt, og hans Hest blev staaende ved Siden af den saarede Rytter.

Stedse vildere jog Diez fremad. Alligevel var en fjendtlig Officeer kommen ham nærmere og nærmere; nu var man naaet til Bjergene; Diez kastede sig ind paa en snever, med Flintesteen bedækket Fodsti, som desuden var saa overhængt af vilde Æble- og Blommetræers Grene, at kun en smidig Rytter kunde komme igjennem. For ikke at støde Hovedet mod en Gren eller Træstamme maatte Diez bøie sig

ned til Hestens Hals, og han hengav sig til det Haab, at Forfølgelsen vilde tage en Ende paa denne besværlige Vei. Frugtesløse Haab! Stedse nærmere og nærmere lød den forfølgende Hests Hovslag. Fra nu af overbeviist om, at han ikke kunde undflye uden Kamp, faldt han paa en List, ved hvilken han kunde tilintetgjøre den Fordeel, Dragonen i sin Bevæbning havde over ham, der var ubevæbnet. Da han var kommen til en pludselig Krumning af Stien, vendte han sin Hest, og det saa hurtigt og behændigt, at han bogstavelig faldt i Armene paa sin Forfølger, uden at denne kunde gjøre Brug af sin Sabel, som han svang i den høire Haand. Dragonen, en kæmpemæssig Elsaszer med blondt Haar og rødligt Skjæg, greb modig sin Modstander om Livet, men hans Kræfter, skjøndt vældige, maatte bukke under for den smidige Modstander, der holdt ham fast i sine Arme ligesom i en Skruestik. Begge faldt og væltede sig paa Jorden; i Faldet bed Spanieren sin Modstander rasende i Kinden, og, da han saae, at Franskmanden søgte at faae sin Sabel fri, slap han sin Modstander og gav ham et rasende Fodspark i Livet. Den ulykkelige Dragon vilde alligevel reise sig, men han faldt med Ansigtet mod Jorden ved Randen af en Bæk, hvis Vand farvedes rødt af Blodet, som strømmede ud af hans Mund.

Da nogle Minutter senere de øvrige Ryttere kom til, laa deres Officeer døende paa Jorden, og langt borte hørte man Hovslaget fra den flygtende Guerillaanfører. Kort derpaa dukkede Diez atter op i Spidsen for en ny Bande og opfyldte snart hele Spanien med sin Berømmelse.
